

GESCHIEDENIS

V A N

E N G E L A N D T, S C H O T L A N D T

E N

I E R L A N D T,

Met een kort begrip der aanmerkelykste zaken, in andere Ryken
en Staten voorgevallen.

E D U A R D D E V I.

1547.

Hayward.
Hoylin. God-
win, over-
zeeter van
den bisschop
van Hereford,
Turnot.

Ouderdom
van Eduard.

* Turnot
noemt den
ridder De-
wy.
Men brengt
hem naar
Londen.

Droefheit
van Eduard
en van Eli-
zabeth op de
tyding van
de doodt des
koningt.

DE wetten van het koninkryk en de uiterste wille van *Henrik* riefen *Eduard*, des zelfs eenigen zoon, tot de kroon, met uitsluiting van *Maria* en *Elizabeth*, zusters van dezen jongen vorst, schoon de zelve ouder waren dan hy. Hy was nog geen tiendhalf jaren oud, zynde geboren den 17 October des jaars 1537. Uit dien hoofde hadt de koning, zyn vader, by zynen uiterste wille zefstien heeren benoemt, om zo hem, als het ryk te bestieren, tot dat hy den ouderdom van achttien jaren, zynde die van de meerderjarigheit der koningen van Engelandt, zou bereikt hebben.

Zo haast als *Henrik* gestorven was vergaderde de Raadt, en zondt twee van zyne leden aan den jongen *Eduard*, de welke als toen te *Hartford* was, te weten den graaf van die plaats, oom van den jongen vorst, en den ridder *Anthony Brown**, opperstaalmeester. Zy bragten hem naar Londen, nevens de prinsesse *Elizabeth*, zyne zuster, zonder van de doodt des konings te spreken, welke zy hen niet bekend maakten, dan wanneer men op eene plaats, *Enfield* genoemt, gekomen was. Aldaar erkenden zy den jongen prins voor hunnen oppervorst, en gaven hem te verstaan, dat *Henrik* overleden was. Al het geen de droefheit in zo eene gelegenheit vermag op het gemoedt van kinderen van een goeden imborst bleek door de klagten en tranen van *Eduard* en van *Elizabeth*. De prinsesse was vier jaren ouder dan haar broeder, doch hy hadt al zo goed een begrip dan zy, en beide waren van hunne kindscheit af schoon en welgemaakt, en zo schrandere en verstandig als menschen van een rypen ouderdom. De prins was niet te troosten over de doodt van den koning, zynen vader, en de prinsesse, zyne zuster, vermengde hare tranen met de zyne. Zy

11 Deel.

gevoelden eene innerlyke en hertelyke droefheit, zonder uiterlyke buitensporigheit; en wel verre van hun aangezicht daar door te mismaken spreidde de droefheit over het zelve uit eene zo zoete kwyning, dat zy daar door nog beminlyker wierden.

Zy kwamen des anderen daags te Londen, en de prins ging regt naar den *Tour*, om daar bezit te nemen van het koninkryk, volgens de oude gewoonte der koningen van Engelandt. Hy ging tusschen in *Mylord Seymour*, graaf van *Hartford*, die voor hem ging, en van den ridder *Bronn*, die hem volgde. De bevelhebber van den *Tour* kwam hem te paarde te gemoet, en de zefstien voogden, of bestierders, die ook de uitvoerders waren van den uiterste wille des overleden konings, ontvingen hem op de eerste brug, verfelt van de overigen van den Raadt. Zy deden alle te gelyk hulde aan hunnen nieuwen vorst, de welke met de gewone plegtigheden te Londen voor koning wierdt uitgeroepen. Hy bleef nochtans in den *Tour* tot dat men het ontwerp der regeringe zou geregelt, en alles tot zyne zalvinge gereed gemaakt hebben.

Des anderen daags wierdt de uiterste wille des overleden konings geopent. Men vondt in den zelve, dat *Henrik* tot uitvoerders daar van benoemt hadt, als mede om de zaken der regeringe gedurende de minderjarigheit van zynen zone waar te nemen, *Thomas Cranmer*, aartsbischop van *Kantelberg*; den grootkancelier *Mylord Wriotbesley*; *Mylord St. John**, grootmeester van des konings huis; *Mylord Russell*, bewaarder van het klein zegel; den grave van *Hartford*, grootkamerling; den ondergrave † van *Ryssel*, admiraal; *Cuthbert Tonsal*, bisschop van *Durham*; den ridder *Anthony Brown*, grootstaalmeester; den ridder *William Page*, geheimschryver van staat; den ridder *Eduard North*, kancelier van het hof der vermeerderingen; den ridder *Eduard Man-*

1547.

31 January.
Intrede van
Eduard
te Londen.

De uiterste
wille des o-
verleden ko-
nings wordt
geopent.
Regenten
door *Henrik*
benoemt ge-
durende de
minderjarig-
heit van
Eduard.
Atta Publ.
Tom. XI,
fol. 110.
* of *St. Jan*
Vicentis.

A

taigu,

1547. *taigu*, voorzitter van de kamer der gemene pleidoojen; den heere *Bromley*, eenen der twaalf rechters van het koninkryk; de ridders *Anthony Dey* en *William Herbert*, eerste edellieden van de kamer; den ridder *Eduard Wotton*, thesaurier van Calais, en Doctoor *Wotton*, deken van Kantelberg en van Jork.

Verbodt door *Henrik* aan zynen zone en aan zyne dochteren gedaan van te trouwen zonder goedvinden der regenten.

Henrik hadt in zynen uiterste wille zynen zoon uitdrukkelijk verboden te trouwen zonder de toestemminge der gemelde regenten, zyne voogden. Hy deedt het zelve verbodt aan de twee prinsessen, zyne dochteren: doch met byvoeginge van eene straffe, welke hy niet geacht hadt aan het verbodt, het welk hy aan zynen zone gedaan hadt. Namentlyk, hy verklaarde haar in zo een geval verstooken en vervallen van haar recht tot de opvolginge. De reden van dit onderscheidt was gegrond op het belang van den staat. Daar was weinig aan gelegen, welke hoedanigheden de vrouw van den prins *Eduard* hadt, doordien hy, en niet zy, zou regeren; in plaats dat de prinsessen, erfgenamen van het ryk wordende, hare mannen zouden doen op den troon klimmen, welker goede of kwade hoedanigheden of het geluk, of het ongeluk van Engelandt zouden veroorzaken. Voor het overige deedt *Henrik*, deze twee prinsessen een gebodt voorschryvende, het welk al te veel uitsprektheid schynt te geven aan zyne, het zy koninklyke, het zy vaderlyke macht, niets dan die gene te oeffenen, met welke het Parlement hem bekleed hadt, wanneer het hem hadt aangestelt tot oppersten scheidsman van hunnen gelukstaat: zo dat hy, behalven de geheiligde macht van koning en van vader, het vollagen recht hadt van het volk, het welk plaats heeft in de Parlementen, de levendige en hoogste wet van den staat.

In dezen uiterste wille hadt *Henrik* ook een Raadt benoemt, om de zestien bestierders van den jongen koning te onderskeuen, of om der zelve ondernemingen te beletten. Deze Raadt bestondt uit twaalf personen, namentlyk den grave van *Arundel*, en den grave van *Essex*; de ridders *Thomas Cheyne*, schatmeester van het hof; *Jan Gage*, tegenboekhouder; *Anthony Wingfield*, onderkameling; *William Peters*, geheimchryver van staat; *Richard Riche*; *Jan Baker*, *Raphaël Sadler*, *Thomas Seymour*, *Richard Southwel*, en *Edmond Peckham*. Hy belastte de regenten zyne schulden te betalen; te voldoen aan de beloften, welke hy by zynen uiterste wille gedaan, en te betalen de legaten, welke hy vermaakt hadt. Na dat deze uiterste wille opgelezen was in de tegenwoordigheid van de zestien regenten, uitgenomen van *Bromley* en de twee *Wottons*, de welke als toen afwezende waren, beloofden zy alle zich daar naar te schikken, en zich getrouwelyk van hunnen last te kwytten.

Men staat voor een hoofd van de vergadering der regenten te verkiezen.

Redenen van den kanselier om die verkiezing te beletten.

Dit gedaan zynde stelde men voor een hoofd te kiezen, om voor te zitten in de vergadering dezer zestien bestierders, aan welke de koning den persoon van den jongen vorst toebetrouwde, nevens de regering van het koninkryk. De kanselier, aan wien zyn ampt de eerste plaats gaf, ten minste na den aartsbisschop van Kantelberg, die zich selden in den Raadt bevondt, stelde zich sterk tegen deze verkiezing. Hy vertoonde, dat dit sreedt tegen den uiterste wille van den overleden koning, die een voornemen hadt gebad ben eene gelyke macht te geven. Hy voegde daar by, dat een al te groot gezag gevaarlyk was, en dat dit menigmaal den weg tot staatzuchtige ondernemingen baande. Dat men niet moest twyffelen, of de over-

leden koning hadt dit ongemak voorzien, en, om het te ontwyken, de regering onder de zestien personen verdeelt, die hy verkoren hadt; en dat zy derhalven verplicht waren zich aan eene zo verstandige schikkinge te houden.

De andere party, de welke den graaf van *Hartford* aan haar hoofd hadt, vertoonde: Dat het onmogelyk was eene goede order in bunne raadslagen waar te nemen, byaldien zy geen hoofd hadden om daar in voor te zitten. Dat het, welk eene overeenkomst in de stemmen ook zyn mogt, echter nodig was, dat 'er een was, die de zorg nam om de zelve op te nemen. Dat eindelyk de jeugt des konings een bestierder vereischte, die hem bysondt, niet alleen met zyne raadgevingen, de gemene plicht van alle zestien; maar die daarenboven altydt was by zynen geheiligden persoon, het welk het ampt was van eenen alleen. Dat men voor het overige niet van gedachten was aan dit hoofd over te brengen het gezag der zestien, het welk altydt by het gausse ligchaam zou blyven, volgent den wille des overleden konings, en dat die geen, dien men verkiezen zou om voor te zitten, meer zorg zou hebben, zonder daar om meer macht dan de anderen te bezitten. Eindelyk, dat alles by meerderheit van stemmen zou geschieden, en dat hy genoodzaakt zou zyn voor het meerder getal te wyken.

De kanselier en de graaf van *Hartford* deden de voorwendfelen der vryheit en der behoudnisse van den jongen vorst alleen gelden om hunne staatzucht te verbloemen. De eerste wilde den voorrang genieten, welken zyn ampt hem gaf; de ander trachtte daar door een rang te verkrygen, die hem boven den kanselier stelde, door het vermogen, het welk hem de zelve zou geven, gelyk hy den zelve reeds hadt door zyne geboorte. *Wriotbesley* was uit geen oud geslacht gesproten, maar al zynen luister verschuldigt aan de gunste van *Henrik* den VIII. Hy kon onder zyne voorzaten gene andere dan herauten tellen. Dit waren de hoogste ampten, welke zy bekleed hadden. Nochtans zag hy zich eensklaps verheven tot de hoogste waardigheden door de genegenheit van den overleden koning. Binnen korten tydt wierdt hy gemaakt geheimchryver van staat, baron van *Lichfield*, grootkanselier, ridder van de koussebandt; en wy zullen hem haast tot grave van *Southampton* zien verheffen. Een man, opgeblazen, norich, stout en ondernemende: hoedanigheden, welke zynen val nog spoediger veroorzaakten dan zyne verheffing geschiedt was.

De graaf van *Hartford* bezat mogelyk geen minder staatzucht. Hy hadt de eer van oom te zyn van den jongen koning, en daarenboven was hy afkomstig uit een zeer doorluchtig geslacht. Hy stamde af van *Rogier van St. Maur*, die naar Engelandt was overgescheept met *Wilhelm* den Veroveraar, en wiens naam gemeld wordt onder de beroemdste oorlogshelden van dien vorst in de staatschriften, de welke nog heden in wezen zyn. Uit deze twee woorden van *St. Maur* is *Seymour* zamengefelt. Hy trouwde met eene der dochteren en erfgenamen van den heere *Beauchamp van Haube*, een der eerste barons van het koninkryk, en die by den adeldom van zyn huis gevoegt hadt dien der oude graven van *Pembroke*, waar van zyne moeder haren oorspronk afleidde. Doch niets maakte *Mylord Seymour* meer geacht dan de vermaagschapping van *Henrik* den VIII, de welke met zyne zuster trouwde, en die uit dit huwelyk naliet den jongen vorst, die thans den troon kwam beklimmen. De grote eerampten, welke

1547.

Redenen van de tegenparty.

Beweegden van den kanselier en van den grave van *Hartford* tegen elkanter getelt.

Afkomst van den kanselier en zyn geluk.

Afkomst van den grave van *Hartford*.

edenen van
tegen-
artij.

Beweegre.
denen van
den kanceler
en van den
grave van
Hartford to-
gen elkan-
der geleit.

Afkomst van
den kanceler
en zyn geleit.

Afkomst van
den grave
van Hart-
ford.

EDOUARD SEYMOUR.

*Le feu d'un jeune Roi l'oncle et le favori
L'âme Réformatrice. Mérité le bonnaire
Haut de la noblesse et du peuple chéri
Le successeur aux complots d'un perfide adversaire.*

Ad. Vander Weeff pinx.

P. de Gault sculp.

1547. ke hy ten tyde van den overleden koning bekleed hadt, hadden hem aan de andere zyde veel achtung verkregen; en indien hy den roem niet hadt van een dapper en bekwaam veldoverste te zyn, ten minste hadt hy dien van een der gelukkigste veldheeren van zynen tydt, en alle zyne krygsverrechten hadden een voorspoedigen uitslag gehad.

Zyn geluk verliet hem niet in den zo aangelegen twiift, van welken wy hier spreken. Wat de kanselier ook zeide om zyn gevoelen te bekrachtigen, het welk de gelykheit scheen te begunstigen, haalde het de graaf van Hartford echter over: men besloot een hoofdt te verkiezen, zonder dat men mischien toen dacht, dat men zich zelf een meester zou geven. *Wistebisley*, die wel merkte, dat de stemmen naar die zyde zouden overhellen, liet eindelyk zyn gevoelen varen, of veinsde zulks te doen, gelyk de anderen. Dus wierdt het besluit daar ontrent met eenparige stemmen genomen. Het kwam 'er nu maar op aan om den persoon te benoemen, op wien de keur der anderen moest vallen. Deze tweede vrage ontmoette minder zwarigheid dan de eerste. Die genen, de welke voorgestelt hadden een hoofdt te hebben, hadden zulks niet gedaan dan met inzicht om den grave van Hartford daar toe te verheffen, en die geacn, de welke door believendheit beruift hadden in een gevoelen, het welk zy niet toestemden, hadden zich niet onderworpen dan uit vreeze van hen te ver-
toornen. De eenen en de anderen nergens meer op denkende dan om hem te behagen, wierdt hy tot de gemelde waardigheit verkoren met een eenparig gejuich. Men gaf hem den heerlyken naam van beschermheer * van het koninkryk, en van bestierder van den jongen koning. Om echter het gezag te matigen, het welk eene zo verhevene bediening met zich bragt, en de regering der zeffigen te handhaven, voegde men deze bepaling daar by, dat hy, volgens den uiterste wille van *Henrik den VIII*, niets doen zou dan met raad van de andere voogden van den jongen vorst. Maar alle voorzorgen zyn onnut tegen eene macht, welke men boven die van anderen heeft verheven. Voor het overige was de graaf van Hartford niet onwaardig de eere, welke men hem opdroeg. Zyne geboorte, de roem zynen daden, en, meer dan dit alles, de graadt van bloedverwantichap, welken hy aan den nieuwen koning hadt, deedt de allerminnoegsten zwygen: aan de andere zyde waren de genen, die zyne verheffing toestemden, vlytig in de weêr om het volk te doen begrypen, *dat men geen verstandiger keur kan doen, dat men van de eene zyde zorg hadt gedragen, om by den persoon van den jongen vorst te stellen een persoon, welken de banden van bloedverwantichap verplichten om alle mogelyke zorgs voor den zelven te dragen, en van de andere hadt men ook gezorgt om dit pandt niet te vertrouwen aan een vermoedelyken erfgenaam van dezen prins. Dat de Raadt hier in hadt gevolgt de voorzichtigheit van den wetgever der *Athenienzen*, die verboden hadt door eene zynner wetten, om tot voogdt te benoemen den gene, die het naaste recht hadt tot de erfopvolginge van den minderjarigen. Dat in dit geval de graaf van Hartford niet verdacht was, dat by den jongen vorst na genoeg in den bloede bestondt, om hem tederlyk te beminnen: maar dat by des zelfs bloedverwant niet was in zo een graadt, om ooit naar de opvolginge te staan. Dat men aldus alles van zyne zorgen te bopen, maar niets van zyne staatzucht te vreezen hadt.*

Hy wordt benoemt tot hoofdt van de vergadering, met den tytel van beschermheer van het koninkryk, enz.

* *Protector*. Bepaling van des zelfs macht.

Redenen van die genen, die deze keur toestemden.

De verkiezing op de voorverhaalde wyze gedaan zynde was 'er alleen overig om den eedt af te
II Deel.

leggen, van den uiterste wille des overleden konings te zullen nakomen, op dat 'er niets mogt ontbreken aan de gedaante van zulk een aangelogen besluit. Alle de regenten schikten zich om te zweren, wanneer een onder hen deze plegtigheit tot den anderen dag deedt uitsellen, om zich daar van na ryper beraadt te kwyten. Eer dat men scheidde wierdt de kanselier gelast de ampten der koninklyke rechters te vernieuwen, als mede die der vrederechters, of opzienders over den burgerstaat, die der voorzitters van de Noorder provincien, het prinsdom van Walles, en eenige andere amptenaren. Daar wierdt ook besloten, dat hy zelf den koning de zegels weder zou ter handt stellen, om de zelve vervolgens op nieuw uit des zelfs handt weder te ontfangen na zyne zalvinge, en dat men, zulks afwachtende, zich ondertusschen zou bedienen van die van *Henrik den VIII*.

De Raadt des anderen daags vergadert zynde, zwoeren de zeffigen plegtiglyk den uiterste wille van *Henrik den VIII* te zullen nakomen. Zy bevalen vervolgens alle de Raadsheeren zich by den nieuwen koning te verwoegen. Zy begaven zich terstondt derwaarts, en deden hem verflag van het gene, het welk in de twee zittingen voorgevallen was, voornamentlyk van de verkiezinge van den grave van Hartford tot beschermheer van het ryk. *Eduard* keurde dit besluit goed, en de gansche Raadt, die zich by hem bevondt, gaf daar zyne toestemming toe. Men beval in de zelve vergadering, dat men de wereldlyke heeren en de bisschoppen zou bevelen om den eedt van getrouwigheit aan den koning te komen afleggen, en dat men afgezanten zou zenden aan den keizer, aan den koning van *Vrankryk*, en aan de landvoogdesse der *Nederlanden*, om hen kennis te geven van de doot van *Henrik den VIII* en van de komste van *Eduard den VI* tot de kroon; van de vaststellinge van den Raadt van state, welke de regering hadt gedurende de minderjarigheit van den vorst, en van de verheffing van den grave van Hartford tot de waardigheit van beschermheer. Men sprak niet van *Schotland*, om dat men met deze kroon in oorlog was, en dat men voornemens was te volgen de ontwerpen, welke de overleden koning deswegen gemaakt hadt: gelyk wy wel haast zullen zien.

Voor dat wy verder gaan zal het niet ondienstig zyn eene schets te geven van de gesteldheit, waar in zich de Staten bevonden, van welke wy hier spreken, met betrekkinge op het koninkryk van *Engelandt*.

Wy hebben gezien, hoedanig de keizer, na de *Protestanten* om den tuin geleid te hebben, dan eens door voordeelige besluiten op de *Ryksdagen* van *Spier* en *Worms* *, en dan eens door de hoop van eene vrye kerkvergadering, hen eindelyk hadt willen brengen om zich aan die van *Trente* te onderwerpen †, welke hy met den paus overleid hadt. Wy hebben ook gezien, dat hy op hunne weigering, om de zelve aan te nemen ‡, voorgenomen hadt hen daar toe door geweld van wapenen te dwingen. Dat hy nochtans ontveinsde, en betuigde, dat hy niets wilde ondernemen tegen den *Godsdienst*, maar het alleen geladen hadt op die genen, de welke de rust van het keizerryk beroerden: hoewel hy met den paus wegens dezen oorlog overcegekomen was, in welken de zelve hem met volk en geldt bystondt. Ook liet *Paulus de III*, die wel haast ergwaan begon op te vatten over de al te grote macht van *Karel den V*, niet na, hun

1547. Men vernieuwt de ampten der rechters van het koninkryk.

De kanselier wordt gelast de zegels den nieuwen koning weder over te geven, om de zelve weder uit zyne handt te ontfangen.

Eduard stemt het besluit toe, om den grave van Hartford tot beschermheer te benoemen.

Ontwerp van de machts en de oogmerken des keizers.

* in het jaaf 1544.

† in het jaaf 1545.

‡ in het jaaf 1546.

A 2 verbondt

1547.

verbondt gemeen te maken, zonder zich te bekommeren over de belofte, welke hy aan dezen vorst gedaan hadt, van het geheim te houden. De keizer gebruikte deze voorzorge, om de genen onder de Protestanten niet bevreest te maken, die hy in zyne belangen gebragt hadt; en in het tegendeel wilde de paus des zelfs maatregelen verzetten, om hem in te wikkelen in een lastigen en langen oorlog, welke hem zou beletten om in Italic te heerfchen. Wy hebben eindelyk gezien, dat de staatkunde van den paus of zo groot, of zo gelukkig niet was, als die van den keizer, en dat deze laatste zegepraalde over de bondgenoten; hunne legers vercheurde; hunne vorsten verdeelde; de eenen inwon; de anderen onderwierp, en hen alle onder zyne gehoorzaamheit bragt. Hy ontstak tweedragt in het Saxifche huis, welke het zelve zekerlyk zou verdorven hebben, indien de gematigheit van *Johan Frederik* niet groter was geweest dan de staatzucht van *Maurits*. *Karel de V* bragt dezen laatsten in zyne belangen, door de beweegredenen, welke wy boven hebben aangehaalt; en dit was de eerste oorzaak van den ondergang dezer bondgenoten. Men schreef de tweede toe aan de afzondering der markgraven van Brandenburg, de welke zich voor den keizer verklaarden, door den nayver, welchen hy hen wift te geven over het huis van Saxen, het aanzienlykste, dat men hadt onder de Protestantsche staten. De onderwerping van den keurvorst van de Palts was eene derde oorzaak van hun verval. Doch de dodelykste van allen was het misverstandt tusschen *Johan Frederik*, keurvorst van Saxen, en den landgrave van Hessen. Men moet dit alleen toeschryven aan de verschillendheit hunner imborften. Alle beide wel genegen voor de gemene zake; beide waardig om de legers daar van te gebieden, konden zy echter niet te boven komen de tegenstrydigheit, welke de verschillendheit van hunnen aangeboren aardt veroorzaakte. De eerste was verstandig, gematigt, van eene beproefde dapperheit, en van eene grote ondervindinge; maar een weinig te langzaam. De landgraaf was levendig en volvuur; maar in het tegendeel al te schielyk. Dus wanneer de een wilde vechten, vondt de ander zulks niet geraden; en in plaats van malkander te ondersteunen met voorzichtigheit, welke den gene ontbrak, die al te dristig was, of met vaardigheit, welke in dien gene vereischt wierdt, die te langzaam van beraadt was, lieten zy zich door hunne mocielykheit vervoeren, en elk week van zyn kant te rug. *Karel de V* wift zeer wel zyn voordeel daar mede te doen; en dit was het gene hem in staat stelde om te verstrooien een der schoonste legers, dat men ooit in Duitschlandt gezien hadt, zonder tot een veldslag te komen. Men moet daar by voegen het gebrek aan geldt, het welk een hongersnoodt veroorzaakte in het leger der bondgenoten, en het verlopen der benden. Zodanig was het gevolg der legers van den keizer; en dit is ten naaste by de staat, waar in wy de zaken gelaten hebben in het einde der regering van *Henrik den VIII*. Deze voorspoedt kreeg naderhandt een kleinen krak door de verrechtingen van den keurvorst van Saxen, en door den opstandt der Bohemers. De Sax, toegesloten zynde tot hulp van zyn landt, verwoest door de legers van *Ferdinand* en van *Maurits*, hadt niet alleen het geluk om het zelve weder te hernemen; maar om daarenboven *Maurits* uit zyne eige staten te verdryven. De Bohemers verklaarden zich ook in dezen tydt voor de bondgenoten.

Deze laatsten hoopten van de andere zyde op een machtig onderflandt, van wegens het verbondt,

dat vernieuwt was tusschen de koningen van Vrankryk en van Engelandt, de welke hen van hunne bescherminge verzekert hadden. *Henrik* hadt berouw over het verbondt, dat hy met *Karel den V* gemaakt hadt, wiens ongemene staatzucht hem nayver verwekte; en dit was het, dat zyne verzoening met *François den I* verhaafte.

Daar was in Vrankryk geen verandering voorgevallen sedert de wederverzoeninge van deze kroon met die van Engelandt. Wy hebben gezien de verrasschingen, van weerzyden gepleegt, van wegens de ichanssen, welke men in de nabuurschap van Boulogne gebouwt hadt; als mede, dat die der Engelichen in staat gebleven, en die der Franschen afgebroken waren, zonder dat zulks het vredeverdrag verbrak. Wy hebben ook gezien het verbondt dezer twee vorsten tegen den keizer, en het voornemen, het welk zy genomen hadden om den Protestanten de behulpzame handt te bieden, zo aangaande de zaken van den Godsdienst, als die van den staat: een voornemen, wiens uitvoering de dootd van *Henrik* verdraagde. Die van *François den I* vernietigde de zelve ten eenemale.

Vlaanderen aanbhelgende, het zelve bewaarde, schoon de keizer de wettige heer daar van was, eene schaduwe van vryheit, en de gedaante van een gemenebest, het welk zich trachtte te bevryden van eene eigenmachtige heerschappye. Het hadt zyne wetten, zyne voorrechten, zyne Staten, zyne byzondere regering: doch, alles wel ingezien zynde, de keizer was 'er de meester van. Het waren ook zyne erflanden, de welke hy bezat wegens het huis van Burgundië. Het is wel waar, dat deze volkeren, op hunne vryheit vernibbelt, menigmaal het juk afwierpen: getuige den oproer der Gentenaars, de welke *Karel den V* zo veel ongerustheit baarde. In andere tyden maakten zy verbonden van eenzydigheit met de vyanden van dezen vorst, die genoodzaakt was de zelve toe te stemmen; als blykt uit het verdrag, het welk zy na den veldslag van Pavië met de Engelsche kroon sloten, niettegenstaande de oorlog verklaart was tusschen *Karel den V* en *Henrik den VIII*. Dit verdrag hielt altydt standt, en het was om het zelve te vernieuwen, dat de Raadt van Engelandt het geraden vondt afgezanten te zenden aan de landvoogdesse der Nederlanden, zo wel als aan *Karel den V*, en aan *François den I*. Het verbondt, het welk Engelandt met den keizer gemaakt hadt, was niet verbroken geweest door de verbonden, welke naderhandt tusschen *Henrik* en *François den I* gemaakt, noch door de nieuwe verbindtenissen, in welke zy met de Protestanten van Duitschlandt getreden waren. Men hielt deze verbonden geheim; en de Regering van Engelandt was in het eerst alleen bedacht om het verbondt met het huis van Oostenryk te onderhouden.

Wat Schotlandt betreft, men maakte zich klaar om de wapenen tegen het zelve weder op te vatten, om zich te wreken over de verachtinge, welke het aan de vermaagschapping met Engelandt bewezen hadt. Met de dootd van den kardinaal *Beton*, het hoofd van die genen, die zich tegen deze verbindtenisse gestelt hadden, was de haat der twee volkeren niet gestorven. De koningin weduwe en de graaf van Aran waren aan het hoofd der zamenvrindenen, wordende ondersteunt van de geestelykheit, gewapent met hare gewone driften en yverzucht, en merkende *Henrik den VIII* aan als een ketter, als hebbende het zelve gevoelen als de nieuwe koning en de beschermheer:

Stilanus.
Thomas
Burnes.

Oorzaken
van het ver-
derf der
bondgenoten.

Het misver-
standt tuf-
schen den
keurvorst
van Saxen
en den land-
grave van
Hessen is de
voornaam-
ste.

1547.

Schets van
den staat van
Vrankryk.

Schets van
den staat van
Vlaanderen.

Staat van
Schotlandt.

1547. schermheer: zo dat men van weërzyden alleen dacht om den oorlog voort te zetten.

Het kasteel van St. Andrews, binnen het welke zich de moordenaars van *Beton* opgesloten hadden, met die genen, de welke vreesden, dat men hen verdacht mogt houden als deel hebbende aan de zamenzweringe, hieldt het nog uit, na verscheide maanden belegerd geweest te zyn. De belegerden hadden, gelyk wy gezegt hebben, de vergiffenis geweigert, welke men hen hadt aangeboden, doordien 'er een beding by was, het welk de zelve deedt verwerpen (a). Sedert dien tydt was de belegering in eene insluitinge * veranderd, om dat men een onderstandt uit Engelandt verwachtte. Ondertusschen waren zy tot het uiterste gebragt, en konden niet langer bestaan, door gebrek aan geldt. Op de vertogen van *Balmores*, hunnen afgezant, zondt de Raadt een half jaar soldy, het welk men aan den soldaat schuldig was. Men deelde ook geschenken uit aan de Schotische heeren, de welke zich voor de-Engelsche kroon verklaart hadden. Wy zullen de legers der twee volkeren wel haast in het veldt zien. Wy moeten nu overgaan tot het vervolg van het gene in Engelandt voorviel, na dat de voogden van den jongen koning waren overeengekomen om een hoofd te verkiezen, en voor het overige den uiterste wille van *Henrik* den VIII op te volgen.

* Bloquade.

Hayward, Heylin, Goodwin, overzetter van den bisschop van Hereford.

Barnet.

De Raadt vaardigt verscheide postloopen af, om kennis te geven van de komste van *Eduard* den VI tot de kroon.

* Archives publiques.

Men beveelt den bisschop pen nieuwe lastbrieven te nemen van den koning.

† Barnet.

Op den 2 February wierdt de graaf van *Hartford* bekleed met twee grote ampten, te weten dat van groot-schatmeester en dat van groot-marschalk van Engelandt, beide open gevallen door de afzettinge van den hertog van *Nortfolk*. De mening van *Henrik* was geweest de zelve aan hem op te dragen; zyn navolger volbragt het gene, het welk de doodt hem belet hadt zelf uit te voeren. Men deedt op dien zelven dag posthonden afgaan naar *Calais* en *Boulogne*, naar *Schotland*, en naar de andere provincien van Engelandt, om aan de bevelhebbers het overlyden van *Henrik* den VIII en den staat der tegenwoordige regeringe bekend te maken. Vervolgens wierdt besloten, dat de uiterste wille van den overleden koning zou gelegd worden onder de openbare staats-schryften, en dat de uitvoerders van de zelve dubbelde afschryften daar van zouden nemen, door een geheim-schryver van staat bekrachtigt. Eindelijk wierdt 'er besloten, dat de bisschoppen nieuwe lastbrieven van den koning zouden nemen, overeenkomende met die van den jare 1539, uitgezondert dat daar in geen melding gemaakt zou worden van een algemenen stedehouder: eene waardigheid, door de doodt van *Cromwel* vernietigt, die de eerste en de laatste dezen tytel voerde.

De afvaardiging dezer lastbrieven, welke de Regering den bisschoppen noodzaakte op nieuw van den koning te ontfangen, doet ons zien, hoedanig de gesteldheit van den Raadt was ten aanzien van de geestelykheit. Dit is eene omstandigheid, de welke de geschiedensschryvers hebben vergeten, en misschien niet geweten. De bisschop van *Salisbury* † heeft de gedenkschryften daar van ontdekt, en de zelve aan ons medege-deelt; en wy schromen niet de zelve gemeen te maken, verhalende dat gene, het welk hy daar van gezegt heeft, als gegrond op geloofwaardige stukken, welke men in zyne werken kan nazien. Om de bisschoppen in gehoorzaamheit te houden hadt men onder de voorgaande

(a) Dit beding was, volgens de woorden van den paus: *Wy vergeven een overgeeflyke misdadt.*

regeringe besloten, dat men hen de bisdommen niet zou opdragen dan voor zo lang het de koning zou goedvinden, en hen niet toestaan eenig rechtsgebiedt, dan onder zyn gezag, te oeffenen, en dat nog in hoedanigheit als des zelfs gemachtigden. Dit strekte alleen om hen in toom te houden; en men geloofde daarenboven, dat het nodig was aldus te werk te gaan, om hen van het juk der pausen, welke zy niet wilden verlaten, te bevryden. De aartsbisschop van *Kantelberg* was de uitvinder van deze onderwerpinge, en onderwierp zich zelf het eerst. Men vondt naderhandt daar iets in, het geen al te streng, of misschien der bisschoppelyke achtbaarheid onwaardig was, namentlyk in eene afhankelijkheit, welke den staat der kerkvoogden onzeker maakte. Men besloot dan de bisdommen te vergeven voor zo lange de bisschoppen leefden: doch onder voorwaarde, dat de zelve altydt onderdanig aan de koninklyke macht zouden blyven, gelyk wy gezien hebben, door den eedt, welken zy moesten afleggen by hunne aanstellinge. Dus wierdt hun staat gelyk gestelt met dien der wereldlyken, de welke hunne ampten behielden door de gunste van den vorst. Om die reden gelastte de Raadt, dat zy van den jongen koning, die thans den troon kwam beklimmen, nieuwe lastbrieven moesten ontfangen, zynde die gene, welke zy van *Henrik* ontfangen hadden, door des zelfs doodt vernietigt.

Doordien nu de overleden koning aan de uitvoerders van zynen uiterste wille gelast hadt te voldoen aan de beloften, welke hy gedaan hadt, wilden zy zich van dezen last kwytten. Zy verzochten dan de ridders *Paget*, *Deny* en *Herbert*, de welke het meest by hem geweest waren, te openbaren dat gene, het welk hen daar omtrent bekend was. *Paget* was die geen, die daar de meeste kennis van hadt. Hy was zyn geheim-schryver geweest, en deze vorst, die zich op hem betrouwde, riep hem dikwils om hem zynen wil te verklaren, die hy hem verplichtte in geschrift te brengen. De Raadt verstondt derhalven van hem, dat *Henrik* voornemens was geweest om den grave van *Hartford* tot hertog, den grave van *Essex* tot markgrave, den ondergrave van *Ryffel*, nevens *Mylord S. Jan*, *Mylord Rouffel*, en *Mylord Wriothesley* tot graven, en tien ridders, die ook genoemd wierden, tot vryheeren te verheffen. *Paget* verklaarde daarenboven, dat de koning eerst een besluit hadt genomen, om de goederen van den hertog van *Nortfolk* onder verscheide personen te verdeelen, naardien de zelve verbeurd verklaart, en bygevolg aan hem vervallen waren; maar dat de bekwaamheit van dezen hertog hem van gevoelen hadt doen veranderen. Dat *Nortfolk* hadt verstoont, dat hy of zyne nakomelingen t'eeniger tydt, niettegenstaandt het tegen hem uitgesproken vonnis, zou kunnen herstelt worden; dat het als dan veel gemakkeliker zou zyn weder in het bezit zynere goederen herstelt te worden, wanneer de zelve bleven in de macht van den koning, dan wanneer zy onder verscheide personen verdeelt waren. Dat hy den koning derhalven hadt laten bidden om de zelve aan den prins *Eduard* te geven; en dat hy, om eene verdeling daar van te beletten, zich van deze uitdrukkinge hadt bedient, *Dat het gespan al te fraai was om gebroken te worden*; door welke aardigheit hy het besluit van de verdelinge, het welk de koning reets genomen hadt, hadt doen veranderen. Dit was het gene *Paget* daar omtrent verklaarde. *Deny* en *Herbert* bevestigden al het gene hy gezegt hadt; daar zy alle drie nog byvoegden een verhaal van vele jaargelden, welke de koning hadt toegewezen zo aan den gra-

1547.

Bewegredenen tot deze lastbrieven.

Paget onderrecht den Raadt van de zaken, welke de overleden koning begeert hadt; maar niet doen beschryven.

Gaarwigheit van den hertog van *Nortfolk* om het weg-schenken zyner landerijen te beletten.

1547.

Schets van den staat van Frankryk.

Schets van den staat van Vlaanderen.

Staat van Schootland.

1547. ve van Hartford, welken hy hertog van Sommerfeth maakte, als aan andere Lords en ridders, welke zy noemden. *Paget* zeide, dat hy daar de lyste van hadt opgemaakt, op het bevel des konings, die hem de zelve zelf hadt opgegeven; en *Deny* verklaarde, dat deze vorst hem de zelve hadt laten voorlezen, in tegenwoordigheid van den ridder *Herbert*. Deze laatste voegde daar by, dat hy de vryheit genomen hadt om den koning te vertonen, dat Mylord *Paget*, die aan elkeen dacht, zich zelf vergeten hadt; maar dat de koning antwoordde, dat hy daar zorge voor zou dragen, en dat hy als toen aan *Herbert* belaste, voor *Paget* eene jaarlyksche inkomste van zeshen honderd kronen op te tekenen. De uitvoerders maakten 'er eene zaak van eere en van gewisse van den wille van den testamentmaker in het werk te stellen: doch de zwaarigheid was, waar men de geldmiddelen zou vinden om daar aan te voldoen. Engelandt was in oorlog met Schotland; het wierdt daarenboven door den keizer met een oorlog bedreigt, en de vrede met Frankryk scheen niet al te wel bevestigd, om dat zich het zelve een weinig al te veel inwikkeld in de bewegingen van Schotland. Dus wilde men des konings schatkist al zo weinig als des zelfs inkomsten aantasten, uit aanmerkinge, dat men de zelve zou kunnen van noden hebben tot onderhoud der legers en der vloeten. Men zocht dan andere middelen om de gemaakte giften van *Henrik* te voldoen, en men vondt geen beter, noch minder nadeelig aan den Staat, dan het verkopen van de landeryen, gemaakt tot onderhoud van de zangers. Dit was de grondt van de vervremdingen, welke men daar van in het vervolg deedt. Men moet niet vergeten, dat onder de giften, welke *Henrik* aan den grave van Hartford hadt gedaan, volgens de verklaringen van Mylord *Paget* en de ridders *Herbert* en *Deny*, een geschenk was van zes kanunnikdyen, wanneer de zelve zouden open vallen, in welke hoofdkerk het ook mogt wezen. Wy ondernemen niet een zodanig gebruik van kerkelyke goederen te verdedigen: wy merken alleenlyk aan, dat dit de gewoonte van dien tydt was; dat Mylord *Cromwel*, schoon een wereldlyke, uit dien hoofde denken is geweest van Wels; en dat meer anderen geestelyke inkomsten genoten hebben tot beloning van hunne diensten, of tekenen van genegenheit en gunste. De koning meende aldus aan leken en aan kerkelyken zonder onderscheidt te kunnen vergeven de geestelyke beneficiën, welke niet medebragten, dat der zelve bezitters voor de zielen zorge behoefden te dragen. Het is ontwyffelbaar, dat de zelve gegeven wordende aan goede onderdanen, die den Staat nuttelyk dienen, de inkomsten der zelve veel billyker besteed worden, dan om hie buiken te voeden, welke de kerk door hunne ongeregheden ont-eeren, en niets toebrengen ten dienste van het gemeen. Men zeide nochtans, dat dit hun natuuryk gebruik niet was, en dat het gene, het welk gemaakt was tot opbouwinge van de kerke, buiten der zelve eigentlyk bezit niet moest gaan; dat men beneficiën moest geven aan verstandige leeraars, aan Godvruchtige en yverige predikanten, of aan kerken-dienaars, overladen door ouderdom en door ziekten, de welke hen buiten staat stelden om langer dienst te kunnen doen, doordien de zelve tot dat oogmerk door Godvruchtige slichters geschikt waren.

De jonge koning wilde op den 6 February de ridderorde ontfangen uit handen van den grave Hartford, zynen oom: doch de beschermheer deedt

zich te voren ten dien einde eene volmacht 1547. geven, bekrachtigt met het groot zegel; *Eduard* verkrygt de ridderorde uit handen van den grave van Hartford. Het overige van den dag wierdt doorgebracht met het begeven van ampten en waardigheden, de welke de jonge koning met opene handen uitdeelde aan vercheide onderdanen, die de zelve waardig waren: of veel eer hy volvoerde de schikking, welke de overleden koning, zyn vader, daar omtrent reets gemaakt hadt. Mylord *Eduard Seymour*, beschermheer en graaf van Hartford, wierdt gemaakt hertog van Sommerfeth; *William Parre*, graaf van Essex, wierdt verheven tot markgrave van Northampton; Mylord *Wriotbesley*, kanselier, tot grave van Southampton; Mylord *Dudley*, ondergraaf van Ryssel, tot grave van Warwyk en grootkamerling. De ridder *Thomas Seymour*, broeder van den beschermheer, wierdt vercheert met den tytel van Mylord Sudley, en met het ampt van zeevoogdt; de ridders *Richard Ricbe*, *William Willoughby* en *Eduard Sbeffield* met den tytel en den rang van Lords. Daar zyn nochtans schryvers, de welke zeggen, dat deze verheffing eerst geschiedde na de lykstatie van *Henrik*. Wat 'er van zy, het volk morde over een zo groot getal bevorderingen. Men zeide, dat het een minderjarigen koning niet paste zulke grote veranderingen in den Staat te maken; dat men ten minste hadt behoven te wachten, tot dat de vorst de jaren hadt bereikt, door de wetten vast gestelt. Dat de begeving van deze waardigheden eene daadt was van eene vrye macht, en de welke onmiddelyk door zich zelve wierdt in het werk gestelt, en niet door een onderworpen koningschap, door de minderjarigheid van den vorst, op den raadt zynet bestierders. Aan den anderen kant antwoordde men, dat deze klagten onrechtmatig waren; dat het, om gunsten te bevrigen, of om de verdiensten te belonen, niet nodig was, dat de vorst zou gekomen zyn tot den ouderdom, welken de wisten voorschryven tot het bestieren van het koninkryk. Dat daar toe niet meer vereischt wierdt dan de natuuryke kennis, welke de mildadigheden der menschen verwekt, voornamentlyk die der koningen, welken deze deugt erfelyk moet zyn omtrent die genen, welke hunne weldaden verdienen. Dat *Eduard* aan de andere zyde niets anders gedaan hadt dan te bevestigen het geen *Henrik* voor zyne doot bevolen hadt; en eindelyk, dat de onderdanen, de welke men met waardigheden hadt vercheert, welke hen den haat der misnoegden berokkendden, de zelve door hunne geboorte zo wel als door hunne diensten waardig waren. Dat de beschermheer de oom zynde van den koning, men den zelve niet te hoog kon verheffen, behalven dat hy in de Fransche en Schotsche oorlogen hadt uitgemunt door aanmerkelyke verrechtingen, de welke zyne vyanden den mond moesten stoppen. Men haalde insgelyk kortelyk op de diensten of hoedanigheden der anderen, en men bevondt, dat zy alle de eerampten verdienden, met welke de koning hen hadt begiftigt. Men zeide, dat Mylord *Parre* de eer hadt van des overleden konings nabestaande te zyn, en, dat meer is, dat hy reets graaf van Essex was: eene waardigheid, erfelyk in het geslacht van *Bourgetrouwt ebier*, met de erfdochter uit het welke hy getrouwt was, en uit welken hoofde hy de zelve niet minder bezat dan uit hoofde der benoeming van *Henrik* den VIII; behalven dat hy van een doorluchtig geslacht was, vermaard sedert de regering van *Richard* den II: zo dat de hoedanigheid van markgraaf van Northampton, welke *Eduard* hem kwam op te dragen, niet was boven zyne geboor-

Zedigheid van Mylord Paget.

Verkoping der landeryen, gemaakt aan de zangers, om de legaten van den overleden koning te betalen.

Begiftigingen van geestelyke goederen aan wereldlyken.

1547.

Eduard verkrygt de ridderorde uit handen van den grave van Hartford.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy maakt den beschermheer hertog van Sommerfeth.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

Hy deelt vercheide ampten uit.

1547. boorte. Men bragt byna het zelve by ten aanzien van Mylord Dudley. Men deedt hem afstammen van het aloude geslacht van Sutton Dudley, en men haalde de eernaamen van ondergraaf van Ryffel en van graaf van Warwick af van Elizabeth Gray, zyne moeder, erigenaame der ondergraven van Ryffel van vaders zyde (a), en van de Beauchamps Warwick van moeders zyde (b). Men voegde daar by, dat het ampt van grootkamerling hem was gegeven tot vergeldinge voor dat van zeevoogdt, het welk hy aan Mylord Seymour hadt afgeftaan.

Doch de beschermheer was het meest voor den nydt bloot gestelt. Men beschuldigde hem, dat hy, den eernaam van hertog van Sommerfeth, verkocht aan de prinsfen van den bloede van Lancafter, aan zich doende geven, onrechtvaardiglyk hadt aangenomen een naam, die niemant dan den erigenaam der kroone toekwam. Men zeide, dat sedert de vernietiging van den stam der Beauforts, een der takken van dat koninklyk huis, niemant den zelve gevoert hadt, tot dat Henrik de VIII zynen natuurlyken zoon daar mede verieert hadt, welken by ook hertog van Richmond maakte, en welken by voornemens was te stellen onder zyne erfgenamen, byaldien de doods van dezen jongen vorst hem dat niet hadt belet. Ook ontzag men zich niet te zeggen, wanneer de beschermheer vervolgen in ongunst geraakte, als wy hier na zullen zien, dat hy uit hooide van dezen grootfchen eernaam naar het koninkryk gestaan hadt. De schryvers echter, die deze aanmerking maken, verontschuldigen hem met eenen wegens eene zo buitenfporige gedachten. Behalven dat was het Henrik de VIII, die hem hadt doen op den lyft stellen, welken hy Mylord Paget hadt opgegeven, om hertog van Sommerfeth gemaakt te worden. Hoe kan men hem dan te last leggen naar de kroon gestaan te hebben door de onrechtmatige aanneming van dezen eernaam, welken men te onrecht onderstelt dat niet gevoert kan worden dan door die genen, die recht hebben om naar het koningdom te staan?

Terwyl het volk den Raadt doorstreek wegens staatzucht, was de zelve bezig met het best van het volk te bezorgen. De zelve schreef op den 12 February circulaire brieven* aan de vrederechters in alle de provinciën van het ryk, om hen de zorge voor het recht en de openbare rust aan te bevelen. De uitdrukkingen in de zelve zyn aanmerkelyk, en tonen geen minder Godvrucht dan verstand. Men beveelt hen ernstig aan, Godt vuriglyk te bidden om hen zynen bystandt te verlenen, op dat zy zich in goeden gewisse zouden kunnen kwyten van den last hunner bedieninge, volgens de bevelen, welke hen waren overgelevert. Men vermaande hen vervolgens zich oneenzydig te gedragen, en zich niet te laten omzetten; van niets anders te beoogen dan de eere Gods, het best van den staat, en den dienst des konings. Men belastte hen zich te verdeelen volgens de uitgestrektheit van ieders rechtsgebiedt, genoemd Honderdtallen der Huisgezinnen †; om altoos bereid te zyn van aan te horen de klagten, welke die genen, die men onderdrukte, hen zouden willen voordragen, en altydt gereed om hen recht te doen. Men beval hen de landlopers te straffen, als mede de verstoorders der gemene ruste; de

provinciën in vreedzaamheit te houden zo wel als in gehoorzaamheit, en den Raadt alle zes weken te verftendigen van dat gene, het welk zou voorvallen in hun onderhorig rechtsgebiedt.

Dit gedaan zynde was men bedacht om zich te kwyten van twee grote plegtigheden, waar toe men den toefsel gemaakt hadt, te weten de lykstatie van Henrik, en de zalvinge van Eduard. De Godvrucht van den zone wilde, dat men zou beginnen met de laatste eerpligten aan het lyk van den vader te bewyzen. Hy volgde den fenix na, by welken men hem op zynen geboortedag vergeleken hadt; of veel eer, hy stelde met de daadt te werk dat gene, het welk het Verdichtfel zo aardig van dezen verwonderlyken vogel bedacht heeft. Op den 14 February wierdt het lyk van Henrik gevoert naar Scheen, langs den gemenen weg van Windsor, alwaar het moest begraven worden. Het geleide was overeenkomende met de waardigheit van een zo groten koning, en met de Godvrucht van des zelfs opvolger. Doch een vreemd voorval verwekte een groot gemor, en het scheelde weinig of de ganche order der lykstatie was daar door gebroken. Namentlyk, uit het ligchaam van Henrik, dat zeer dik was, kwam een weinig etter, dat uit de kist droop; en des nachts, als het in huis gezet was, dropen eenige droppeis bloedt, met vet vermengt, op den grond. Daar flak niets in dan het gene natuurlyk is. Het was een ongemeen vet ligchaam; de vochten waren verdorven gedurende de vyftien dagen, dat het zelve hadt stil gestaan; en het ligchaam bewogen wordende door het schudden van den wagen, kon het niet anders zyn, of dit vocht moest naar buiten vloeien. Doch het volk, vooringenomen door zyne kwaadaardigheit, of door bygelove, versterkt door dat der monniken, maakte daar een wonderwerk van. Het vondt daar in de Goddelyke straffe, en de vervulling der bedreiginge van eenen dezer razende voorftanders van de afgeschafte kloofsters, die Henrik den VIII gedreigt hadt, dat de honden zyn bloedt zouden lekken, gelyk zy eertyds dat gelekt hadden van Ahab. Om deze voorzegging te doen gelden slooide men uit, dat 'er des anderen daags morgens honden gekomen waren, die dit bloedt opgelekt hadden, en men schreeuwde het als een wonderwerk uit. Men bleef niet in gebreke in aanmerking te nemen de hoedanigheit der plaatse; en naardien Scheen een dezer uitgeroeide kloofsters was, zeide men, dat Godt het vernielen daar van wreekte door zulk een zichtbaar blyk van zyne gramschap. Dus is het, dat het volk, volgens zyn oordeel, vonnis strykt over de voorvallen in betrekking op hun vooroordeel, en dat het van de allematuurlykste en de alleronnoselste zaken zich voorwerpen maakt of van vreeze, of van woede.

Des volgenden daags begaf men zich naar Windsor, en men begroef het lyk in de kapelle van St. Joris, alwaar het graf was, dat Wolsey hadt beginnen te bouwen, en dat Henrik hadt doen voltooiën. De koning hadt by zynen uiterste wille acht duizend guldens aan inkomsten gemaakt tot onderhoudt van den lykdienst, welken hy belast hadt dat men hem na zyne doods doen zou. De zelve bestondt daar in, dat men alle dagen eene Misse by zyn graf zou doen, waar toe hy twee priesters hadt benoemt, en eene zekere somme gelds gemaakt. Hy wilde ook, dat men daar van jaarlykfeh eenige aalmoezen zou uitdeelen, en hadt daarenboven een jaargeldt vast gestelt tot onderhoudt van dertien arme ridders van de

Men verontschuldigt hem daar over.

Brieven van den Raadt gezonden aan alle de vrederechters.

* Zie de zelve by den Hre. Burnet.

† Centains de familles.

* Henrik de VIII was getrouwt met de zuster van Mylord Parra, dochter van Henrik Beuchier, grave van Essex.

(a) De vader van Elizabeth Gray was ondergraaf van Ryffel gemaakt doot Henrik den VIII, en Dudley insgelyks.

(b) De moeder van Elizabeth Gray was de zuster van Thomas Talbot, die afftamde van Jan Talbot, en van Margareta van Beauchamp, dochter van Richard Beauchamp, grave van Warwick.

1547. Hayward, Heylin, Gadowin, overzetter van den bisschop van Hereford, Burnet.

Lykstatie van Henrik den VIII.

Bygelovigheit van het volk ondersteunt doot de monniken.

Graffede des konings.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

Arme ridders van de kastele.

1547. kapelle *. Deze zyn wel eigentlyk gene ridders van de kouffebandt; maar zy moeten der zelve plaats bekleeden by deze droevige plegtigheden. Voor het overige zyn de zelve onderhorig onder de kanunniken van Windfor, en leven van de jaargelden, welke de orde hen toelegt. Zy dragen ook een blaauwen of roden mantel, met de wapens van *S. Joris* op de linker fchouder: doch deze mantel is maar van laken, en zy dragen het teken van de kouffebandt niet, gelyk de ridders.

François de I laat een lykdiens doen voor *Henrik den VIII.*

† Het Ceremoniëel.

Nieuw Ceremoniëel.

Redenvoering van den aartsbiffchop van Kantelberg, de welke de toefteemning verzoekt van het volk.

François de I, de tyding van *Henriks* doot ontfangen hebbende, liet voor hem ook een heerlyken lykdiens doen in de kerk van *O. L. Vrouw te Parys*. Zyne geestelykheit liet een tegenzin blyken tegen deze plegtigheit ter oorzake van den ban van den paus: doch de koning wilde gehoorzaamt zyn. Hy was waarlyk aangedaan over de doot van dezen bloedverwant, en om aan het gene hy aan hunne vriendschap verfchuldigt was te voldoen vreesde hy noch het ongenoegen der kerkelyken van zyn koninkryk, noch den haat van het Roomfche hof.

De zalving van *Eduard* volgde op den lykdiens van *Henrik*. Daar was in den beginne eenige zwarigheit over de wyze der plegtigheit †. Men kon zich van de oude niet bedienen, doordien een der eeden, welke de koningen afleiden, behelsde, dat zy de geestelyke goederen en voorrechten niet zouden verkorten of benadeelen; een eedt, geenzins overeenkomende met het vernietigen der kloosters, door laft van *Henrik* gedaan, en welke zyn opvolger niet wilde herftellen. Men hadt nog andere redenen, welke de oude plegtigheit deden verwerpen; en aan de andere zyde was de langdurigheit van de zelve verdrietig. Men ftelde dan ene andere op, korter, en met den ftat van het koninkryk, zo den burgerlyken als den geestelyken, meer overeenkomende. De zalving gefchiedde vervolgens met al de pracht, by zulke plegtigheden gebruikelyk. Men rechte een ftellagie op in de kerk van *St. Pieter te Westmunfter* naby den altaar, en men plaatsde op deze ftellagie, met ryke tapyten bedekt, een troon, zeven trappen hoog, in het midden van welchen men den ftoel plaatsde van *S. Eduard*. De koning ging op den zelve zitten, omringt van den befchermer, de welke by deze plegtigheit het ampt van grootfenefchal bekleedde, van den markgrave van *Dorset*, als konneftabel, en van den grave van *Arondel*, de welke het ampt van grootmaarfchalk van het ryk waarnam.

Na dat de koning eenighen tydt op dezen ftoel gezeten hadt ging men hem op de vier hoeken van de ftellagie aan het volk ver-tonen. De aartsbiffchop fprak toen tegen de menigte, in de kerke vergadert, *Dat de prins Eduard volgens de wetten van Godt en van het landt de wettige erfgenaam was der koninkryken van Engelandt, van Frankryk en van Ierlandt; dat hy in die hoedanigheit voor hen verftoeben, met voornemen om als hun koning uitgeroepen, gezalfd en gekroont te worden.* Hy vroeg hen vervolgens, of zy hem wilden gehoorzamen, of niet. Hier op hoorde men met eene algemene toejuichinge uitroepen: *Lang leve de koning; Godt beware den koning.* Dus betuigde aan de eene zyde de aankondiging, welke de aartsbiffchop aan het volk deedt, dat het koninkryk niet verkiesbaar was; en aan de andere gaf de goedkeuring van het volk, welkers toefteemning hy verzoekt, te kennen, dat de Engelsche natie een vry volk is, en het welk door gene volftrekte oppermacht wil geregeert worden.

Na dat dit gedaan was tradt de aartsbiffchop tot de zalvinge en de kroninge, volgens het opstel, het welk daar van gemaakt was. Hy hadt aan zyne zyde den biffchop van *Londen* en dien van *Winchefter*, en tradt, aldus verfelt, naar den koning toe, de welke voor de tweede maal van zynen troon klom, om tot den altaar te naderen. Zo haast als hy daar gekomen was deedt hy zyne offerhande, en nedergeknielt zynde las de aartsbiffchop het algemeen gebedt *Godt der nederigen* *. De koning ftontd vervolgens op, en keerde weder naar zynen fetel: doch hy bleef overeind ftaan gedurende dat de aartsbiffchop hem met eene verheve ftemme, dat hy van het volk kon gehoord worden, vroeg: „Of hy niet be- „ loofde de koninkryken van Engelandt, Frank- „ ryk en Ierlandt te befchermen, en der zelve „ wetten en vryheden te verdedigen. II. Of hy „ zich niet verbondt Gods kerke voor te ftaan, en „ zyn volk te doen leven in vrede en eendragt. „ III. Of hy niet beloofde zyne macht te be- „ fteden tot het oefnen van het recht volgens „ de wetten. IV. Of hy niet zyn koninklyk „ woordt gaf om gene nieuwe wetten te „ maken, dan ter eere van Godt en ten nutte van „ het gemeen, en met goedvinden van het „ Parlement” (a). Op alle deze vragen antwoordde de koning: *Ik belove het.* Vervolgens tradt hy tot den altaar, en leggende de handt op de Euangelien zeide hy overluid, in tegenwoordigheit van de vergadering: *Ik zweere na te komen de belofien, de welke ik gedaan hebbe; zo waarlyk helpe my Godt en zyn beilig Euangelie.* Deze woorden eindigende knielde hy neder, en de aartsbiffchop hefte op het *Kom Schepper* †, het welk de koning knielende aanhoorde. Wanneer het zelve geëindigt was zong men den lofzang: *U aanroepen wy* ‡. Dit gedaan zynde keerde hy weder naar zynen troon, en kort daar na bragt men hem weder naar den altaar, alwaar hem de aartsbiffchop zalfde, onder het bidden van het gebedt: *Zie neder Almachtige Godt* †, en de andere gebeden, welke men hadt beftoten by deze plegtigheit te gebruiken. Gedurende de zalvinge bleef de koning op zyne knien leggen, en het Choor zong den lofzang: *Zy zalfden een koning* §, nevens den Pfalm: *Heere, de koning zal zich in uwe kracht verblyden.* Dit gedaan zynde bekleedde de aartsbiffchop den koning met een foort van misgewaad; en deze vorft, den degen van zyne zyde nemende, leide den zelve op den altaar, om daar door te betuigen, dat alle zyne macht van Godt kwam, aan wien hy daar van hulde deedt. Men kocht den degen weder van den biffchop van *Westmunfter* ¶, volgens de gewoonte, en de grootmaarfchalk droeg den zelve bloot voor den koning by het wederkeren van de zalvinge. De plegtigheit eindigde, na dat de koning, gezeten op zynen troon, gekroont was met de kroon van *S. Eduard*, en na dat de grootkamerling hem de fchoenen met fpoeren hadt aangetrokken, de welke men hem echter aanftonts weder uitrok, om hem niet te belemmeren. Ondertuffchen hefte de aartsbiffchop het *Te Deum laudamus* op; en wanneer het zelve geëindigt was kwamen alle de *Pairs*, hebbende aan hun hoofd den befchermer en den aartsbiffchop, nevens de prelaten, de een na

1547. Hy treedt vervolgens tot de plegtigheit der zalvinge. * *Deus in-milium ev.* † *Veni Creator.* ‡ *Te inno-ma.* § *Zalving des konings.* ¶ *Respicite omnijanos Deus.* § *Unguent Regem.* * of den deken. † Plechtgewoonte der wederkoop van het koninklyk zwaard. ‡ Men kroont den koning met de kroon van *S. Eduard*.

(a) *Cranmer* beftoet zyne redenvoering met tegen den koning te zeggen, dat hy verplicht geweest was hem voor te houden de plichten van het koninkdom, voornamentlyk ten aanzien van den Godsdienst: doch dat hy alleen van Godt de beloning of de ftraffe te wachten hadt, naar hy zich goed of kwaad zou gedragen, zonder te vrezen het verbodt zynes geestelykheit, wyzer dan die van Rome.

1547. na den anderen den eedt van gehoorzaamheit afleggen. Zy hielden hunne handt gefloten in die des konings, die op zynen koninklyken stoel zat, en die hen de linker wang aanbodt om te kussen. De eedt in dezer voegen afgelegd zynde, vielen zy alle op hunne knien; voegende de handen te zamen, als een zinnebeeldt van getrouwicheit. *Wy zweren*, zeiden zy met eene verhevenc stemme, *uwe Majesteit te beschermen, uwe kroon, uw leven, uwe rechten, en uwe staten tegen elken, zonder enige bepalinge.* Deze betuiging wierdt gevolgt door nieuwe toejuichingen van *Lang leve de koning!* *Gods bewaare den koning Eduard!* het welk menigmaal herhaalt wierdt. De kerkelyke dienst wierdt vervolgens verrecht, en de koning, den zelve behoort hebbende, weder naar zyn palcis geleid, met de zelve pracht, met welke hy naar de kerke gegaan was. De plegticheit eindigde met de afkondiging eener algemene vergiffenis, welke de koning aan alle misdadigen hadt verleent. De hertog van Nortfolk, de kardinaal *Polus*, Mylord *Courtenay*, oudste zoon van den markgrave van Excester, die onder de voorgaande regering onthoofd was, Doctor *Pates*, *Trogmorton*, en eenige anderen, waren echter daar buiten gesloten.

Toejuichingen des volks.

Afkondiging eener algemene vergiffenis.

Atbeeldsel van Eduard den VI.

Zyne Godvrucht.

Zyne zachtzinnigheit.

Zyne bekwaamheit.

Oproeding, welke hy heeft gehad.

zy en de koning, zyn vader, verwacht hadden. In den ouderdom van acht jaren was hy volmaaktelyk de Latynsche taal machtig, als blykt uit den brief, welken hy in die tale schreef aan den koning, zynen vader, en de welke nog voorhanden is. Voor het overige zou men niet kunnen voorwenden, dat hem de zelve door zyne meesters was voorgeschreven; om dat de strengheit van *Henrik* niet toelaat zulks te geloven. Deze heerschzuchtige vorst wilde nergens in misleiden, en indien het gene, dat men hem voor oorspronkelyk opgaf, het werk van een anderen was geweest, hy zou het den gene nimmermeer gegeven hebben, die hem iets zou hebben willen wys maken.

Schoon *Eduard* nu den troon beklom, liet hy de letteroeffeningen echter niet varen, maar hy verleelede zynen tyd zo wel, dat hy zekere uren daar aanbesteedde; eenige andere uren aan de lichaams-oeffeningen, waardig voor een prins, en het overige van den dag tot de zaken van den staat. Hy deedt in een edelen en bechaafden geest uitblinken eene nette kennis der vrye kunsten; in zyne oeffeningen eene grote behendigheit en een goed gelaat, en in de zorgen, welke hy nam om zich te onderwyzen in de kunst van regeren, eene ongemene oplettendheit. Men wierdt gewaar, dat hy de eer en den oorlog beminde, door het vermaak, dat hy vondt in het verhaal der veldslagen, der belegeringen, en andere verrechtningen van grote krygsoveristen. Men twyffelde niet, of hy zou, byaldien hy langer geleefd hadt, zich door zyne overwinningen roemruchtig gemaakt hebben, wegens den smaak, welken hy in de krygskunde hadt, en het oordeel, waar mede hy het goed beleid der eenen en de onvoorzichtigheit der anderen gade sloeg. Hy hadt in zyn gevolg en tot zyne lyfwacht niet dan vaardige en sterke lieden; het zy goede worstelaars; het zy gauwe knapen, die niet een vollen sprong over zeer brede sloten heen sprongen: of ook bekwame boogschutters, die nooit mitten het wit te treffen. Zy deden zulks met zo veel kracht, dat zy niet alleen planken doorschoten van een duim dik, maar dat hunne pylen, eene opening daar in gemaakt hebbende, nog eene tweede plank, achter de eerste gevonden wordende, doorboorden. Dit was eene oeffening voor honderd boogschutters van zyne lyfwacht telkens wanneer zy voor hem de montering deden. Zy hielden ook ringsteken en spiegelgevechten, in welke zich deze jonge vorst niet verontwaardigde zich tusschen in te mengen. Hy maakte zulke grote voortgangen in de wiskunde, dat hy aanwees, hoe *Calais* en *Boulogne* best konden versterkt worden, waartoe hy niet alleen zyne beurs opende, alsook goede aanleiding gaf. Hy kende volmaaktelyk de voornaamste havens van Engelandt, Schotland, Ierlandt en Vrankryk, welker zwakheit hy zo wel wist, als hare sterkte, nevens de gemakkelykheit of ongemakkelykheit om daar in te komen; hare grootte, en welke schepen daar binnen konden lopen, op welken tyd, en op welk uur.

Hy deedt geen minder doordringendheit en naarfichtigheit in den Raadt blyken. Hy bevondt zich doorgaans daar in, en hy wilde niet, dat men enig besluit van aangelegenheit zou nemen dan in zyne tegenwoordigheit. Hy redeceerde met zyne staatsdienaren; hy verplichtte hen reden van hun gevoelen te geven, en menigmaal voegde hy zyne aanmerkingen daar by met eene verwonderlyke levendigheit, verselt van een volmaakt oordeel. Menigmaal vonden

1547.

* Zie de Geschiedenis van Fuller, die nog van een anderen brief van den zelve prins spreekt aan de koninginne, zyne liefsmoeder, byna in den zelve tyd geschreven. Zyne bezigheden.

Hoedavigheden van zynen geest en ziele.

Zyne kennis van wiskundige zaken.

Zyne bekwaamheit in staatszaken.

1547. hy zelf uitwegen, welke deze oude staatkundigen niet geweten hadden, en deedt in zyn kabinet zaken af, waar omtrent zy geen besluit hadden kunnen nemen. Hy verstondt de zeezaken; nam kennis van de munten; gaf gehoor aan de afgezanten, en gaf hen bescheid, niet vergetende op alle hunne vragen te antwoorden, hen zyne gevoelens uitleggende met eene gemakkelykheit, de welke hen verbaasde. De zelve aankleving hadt hy voor de waarneminge van den Godsdienst; naauwgezet in zyne Godsdienstigheden; opletend in de predikatiën, en in zyne tafelboekjes aantekenende dat gene, het welk hem het meest aandeedt. Hy bediende zich ten dien einde van Grieksche merkletters*, op dat, indien bygeval zyn gedenkboekje in andere handen mogt vallen, de zelve van niemandt in de gehele wereldt zouden kunnen verstaan worden. Hy kende de bekwaamheit van alle de magistraten, en van den gehele adel van zyn ryk; hy wist hunne namen, gevoelens, goederen, Godsdiensten en levenswyze: eene byzonderheit, waar op de allerbejaardste koningen en de alleroplettendste zich niet hebben kunnen beroemen. Hy was getrouw in het nakomen van zyn woordt; naauwkeurig in het betalen zynen schulden, belonende de diensten, welke men hem hadt gedaan; doch zonder verkwisting. Men merkt aan, dat hy niet meer dan 200 pistolen gaf aan Fitz-Patrik, zynen gunsteling, na dat hy hem uit Vrankryk hadt doen wederkomen, alwaar hy hem deedt opvoeden. Men zegt, dat deze edelman in plaats van hem gestraft was geweest, wanneer deze jonge prins by het leven van Henrik den VIII onder de plak zynen meesters was: eene manier van opvoeding der Engelsche prinsien, voor welke begane misdagen anderen in hunne plaats straffe lyden. Wanneer hy in Vrankryk was liet Eduard hem weten, dat hem geen geldt zou ontbreken, en hy hieldt zyn woordt: doch hy schreef hem ter zelve tydt de levenswyze van een gemeen edelman voor, en zonder meer dan vier bedienden te mogen hebben. Hy gaf hem ook wonderlyk schonen lessen wegens zyn gedrag. Hy vermaande hem de gevaarlyke verkeerung met vrouwen te myden, en niet dan met manspersonen om te gaan; gene overdadige kosten te maken in klederen; zich te bevinden in de Fransche legeren wanneer de zelve zouden te velde gaan; acht te nemen op de krygstucht, op de vestingwerken, op de aanvallen, en verweeringen, welke in belegeringen gedaan worden, en aan hem over te zenden getrouwe berechten van alle deze byzonderheden. Op zodanig eene wyze onderwees deze prins zynen gunsteling, in plaats dat andere vorsten zich meest door de hunne laten bederven: met een woordt, alle volmaaktheden, zelfs de allerfeldzaamste van geest, ziele en ligchaam, blonken uit in den persoon van koning Eduard: doch zyne zachtmoedigheid en Godvrucht schoten de helderste stralen van zich.

Hoe geloofwaardig ook de schryvers zyn, die hem dezen lof geven, zouden wy alles nochtans bezwaarlyk kunnen geloven, indien wy het dagverhaal der regeringe van dezen prins niet hadden, met zyne eige handt geschreven, waar in wy het meest vinden aangetekent van het gene wy daar van gezegt hebben. Maar om den Lezer daar van ten eenemale te overtuigen, zullen wy daar by voegen het afbeeldsel, het welk Cardanus van hem gemaakt heeft. Deze beroemde man, de welke zo veel geruchts in de wereldt gemaakt heeft, wierdt zelf in verwondering opgetogen door de zamenpraken, welke hy hadt met dezen jongen koning. De zelve

deedt hem aangaande de sterrekunde, waar in Cardanus uitmuntte, vragen, waar over deze verstandige Philosooph verbaast stondt. Hy deedt censilags het allernauwste onderzoek naar zyne grondstellingen*; hy opperde zwarigheden tegen de zelve, en trok zyne rednering zo verre, als hy kon, over de bewegingen der staartsterren, zo wel als over die der dwaalsterren, welke de zelve veroorzaken, door hunne te rug kaatzing en door de verzamling van hun licht. Dit was de eenigste zaak niet, welke Cardanus in dezen prins verwonderde; Hy was, zeide hy, een won-Lofreden, der van de Natuur. Alle bevalligheden ontmoetten welke deze zich in zyn persoon. Eene verwonderlyke zachtigheit lag verspreid op zyn aangezicht, en by hadt in zyn gelaat de majesteit van een groot koning, hoewel hem geest.

Hy verstondt verscheide talen: behalven de Engelsche, die zyne moedertaal was, bezat hy de Latynsche en de Fransche volmaakteyk. De Grieksche, Italiaansche en de Spaansche waren hem niet onbekend. Hy hadt de zangkunde, de redenkunst en de natuurkunde geleert. Hy drukte zich over dit alles uit op eene aangename wyze, en met alzo veel waardigheid als nesheit. Zyne opvoeding was schoon geweest: de boedanigheden van zyne ziele hadden de zelve beantwoord, en alles, dat men daar van zeggen kan, is nog beneden de waarheit. Zo vele wonderen hadden geleerde en brave lieden eene heerlyke hope van dezen prins doen opvatten. De boedanigheden welke hy reets bezat, gaven hem een groot denkbeeld van het gene hy t'eeniger tydt zyn zoude: doch het bebaagde den Hemel hem alleen aan de narde te vertonen, die hem niet waardig was. Hy wierdt Engelandt ontruk in den ouderdom van zestien jaren; en zyne al te schielijke doot rechtvaardigt dat gene, het welk men van buitengemene verstanden zegt, te weten, dat de zelve van korten duur zyn, en dat zy zeer selden een hogen ouderdom bereiken †.

Dusdanig is het afbeeldsel, dat Cardanus van hem maakt. Men kan dezen Italiaan niet beschuldigen noch van bedrog, noch van vleierei. Zyne bekwaamheit stelt hem vry voor het eerste, en de doot van den vorst, voorgevallen eer hy deze lofspraak van hem deedt, laat niet toe, dat men hem verdenke van het andere. Byna alle de schryvers verhalen, dat men, om dezen prins ter wereldt te doen komen, de zyde van de koningin, zyne moeder, moest openen. Zy maken vervolgens grote aanmerkingen over de seldzame hoedanigheden van die genen, die op deze buitengewone wyze ter wereldt komen, en blyven niet in gebreke om tot getuigen van deze waarheit aan te halen de Scipios, de Fabiussen, en de Cesars; welke laatste hunnen naam hebben van deze noodschikkelyke uitsnyding. Doch men heeft zekere bewyzen, dat de koningin Johanna Seymour gelukkiglyk van dezen prins verlosste, hoewel zy door toevallen, meer andere vrouwen by haar kinderbaren overkomende, des anderen daag kwam te sterven.

Weinige dagen na de kroninge kreeg Mylord Wriotbesley bevel om het zegel weder over te geven. De oorzaken van zyne ongunst worden verscheidentlyk verhaalt. Eenigen willen, dat hy zich de zelve door zyne staatzucht over den hals haalde, en door eene onderneming, de welke zonder voorbeeldt was. Anderen zeggen, dat men verheugt was een voorwendsel te vinden om hem uit den Raadt te zetten, te weten om de hervorming de welke hy dwarsboomde, door te dringen. Anderen voegen daar by, dat zyn trotische en verdrietige imborst den Raadt aanzette om hem zo streng te handelen. De eerste vestigen hun

Zyne Godvruchtigheid.

* Caraktren.

Kennis, welke hy heeft van zyn koninkryk.

Zyne rechtmatigheit.

Zyn gunsteling.

Schone lessen, welke hy zynen gunsteling geeft.

Zyn dagverhaal.

Zyne zamenpraak met Cardanus.

1547.

* Systemen.

Welke deze beroemde wiskundenaar van hem geeft.

† Immediis brevis est et, et 1644 simul.

Hayward, Heylin.

Wederlegging van die genen, de welke zeggen, dat hy ter wereldt kwam door de keizerlyke stede.

Hayward, Heylin, Godwin, Burnet. Ongunst van den kanselier. Beweegredenen zynet ongunst.

zeg-

1547. zeggen op eene belasting, welke de kancelier ondertekent en verzegelt hadt, waar by hy zyne macht en het waarnemen van zyn ampt overdroeg aan den ridder Richard Southwell, requestmeester, en aan drie meesters in de kancelary, Jan Tregonel, Jan Olivier, en Anthony Bellasis, of aan twee onder hen, niettegenstaande het afwezen der twee anderen.

* Zie den lastbrief by den Hre. Barnet.

De aangeheide rechters oordeelen, dat hy van zyn ampt kan afgezet worden.

Zyne trotscheit voor den Raadt.

Besparing, welke de Raadt hem doet.

Hy bekleedde hen met al zyn gezag, doch hy behieldt voor zich het ondertekenen der vonnissen, het welk hy alleen wilde doen, belassende de zelve ten dien einde by hem te brengen voor dat de zelve te boek gestelt wierden. De Raadt verstoorde zich over zulk een uitstap, en belastte de rechters den last te onderzoeken. Zy vonden, dat de behandeling van den kancelier eene nieuwigheit was, srydig tegen de wetten, en van een gevaarlyk gevolg. Dat het was zich ten oppergezag aan te matigen, met zich zelve onderborigen te geven, en met zich meester te maken van een ampt, het welk by alleen waarnam, of bekleedde door de gunst van zynen vorst, en dat by alleen hadt gekregen om het zelf te bedienen, en niet om het aan anderen over te dragen. Zy gaven hun gevoelen in geschrift, en ondertekenden het zelve. Het behieldt, dat om de redenen, boven bygebragt, de kancelier van zyn ampt vervallen was, in eene boete moest geslagen en gevangen gezet worden, naar het goedvinden van den koning. De Raadt betuigde, dat hy hun gevoelen toestemde: doch de zaak wicrdt nog eenige dagen slepende gehouden. Men zegt, dat de kancelier gedurende dezen tusschentydt, en gedurende de beraadslagingen der rechters grote bedreigingen hadt gedaan aan zyne vyanden, tegen de rechters, aan welke de Raadt het onderzoek dezer zake gezonden hadt, en tegen den beschermer zelve. Hy liet de zelve trotscheit blyken in den Raadt, wanneer men het geding hervatte, dat men begonnen hadt op de wyze, als wy komen te zeggen. Binnen gelaten zynde verklaarde hy, dat by geloofst hadt gemachtigt te zyn om in aler voegen te handelen ten beste van den staat. Dat de zaken van de regering van een groter gevolg zynde dan die van de kancelary, en vrezende niet in staat te zyn om beide naar behoren waar te nemen, by voorgenomen om om zich geheel aan de eerste over te geven. Dat by met dit inzicht de zorg der andere aan vier bekwaame personen hadt toevertrouwt, van welker sprekebheit by verzekert was. Dat by echter in alle ongevallen voorzien hadt, met voor zich te houden het gezag om de vonnissen te ondertekenen. Dat by daar door belette, dat de onderborige bedienden niets deden, dat nadelig was voor den staat en de onderdanen. Dat het eindelijk zyn yver voor den koning was, en het nut van het volk, het welk hem hadt aangezet zodanig te handelen. Dat hyaldien de Raadt oordeelde, dat by het vermogen niet hadt van bedienden onder zich aan te stellen, de zelve zynen last kon intrekken, maar dat zy niet bevoegt waren hem van zyn ampt te beroven, noch hem buiten de regering te sluiten. Dat by een ander ampt bezat door de keur des overleden konings, en dat by geen misdadigt begaan hadt, welke hem het zelve zou overwaardig maken. Hy voegde daar zware klagten by tegen den beschermer, welken hy aanzag als zynen hoofdvyandt, en verweet hem, dat by op eene wettigste wyze bekleed was met zyn ampt van kancelier en Raadt van Staat, dan de bestog van Sommerseth met dat van beschermer.

De Raadt deedt hem zyne olopendheit begrypen, en vertoonde hem, dat by, de eer bebbende van een der leden van den Raadt te zyn, zich aan het gebele lichaam moest onderwerpen. Dat het anderszins verwarring zou brengen onder de uitvoer- II Deel.

der van den uiterste-wille des overleden konings, en ieder in het byzonder gelegenheit geven om zich te onttrekken aan de gehoorzaamheit van zynen navolger, zonder wederhouden te worden door de vreeze der wetten, byaldien men de zelve straffeloos kon schenden. Men vermaande hem vervolgens, zich nader te verklaren over de beweegredenen, welke hy gehad hadt, wanneer hy den last hadt gegeven, waar over men hem aanklaagde. Alstoen tot bedaren komende antwoordde hy met meer gematigtheit, dat zyn oogmerk goed was geweest; dat by zich voor het overige onderwierp aan de goedertierenheit des konings, aan de zachtigheit van den beschermer, en aan die van den Raadt. Hy voegde daar by, dat hyaldien men oordeelde, dat by zyn ampt moest verliezen, by verzocht, dat zulks zonder gerucht mogt geschieden, dat men hem met zachtigheit mogt behandelen, en dat men hem mogt bevryden voor de boete en de gevangenis.

Men deedt hem buiten staan, en men stemde over de straffe, welke hy verdiende. Men riep hem vervolgens weder binnen, en men stondt hem toe zich te rechtvaardigen, byaldien hy redenen hadt, bekwaam om zynen misslag te verontschuldigen. Hy zeide alles, wat hy kon, om den zelve te verminderen: doch de Raadt wierdt daar door niet bewogen; zo dat men het vonnis over hem velde. Het zelve behieldt, dat hy zyn kanceliersampt verliezen zou, en veroordeelt worden in eene vrywillige boete, zonder hem echter gevangen te zetten. Men sprak niet verder van zyne bediening van uitvoerder van den uiterstewille des overleden, en van voogdt des jongen konings. Men stondt hem toe zich in zyn huis te begeven met de zegels: echter beval men hem de zelve te stellen in handen van Mylord Seymour en de ridders Brown en North. Men voegde daar by, dat zo haast als hy van zyn ampt zou afgezet zyn, hy zyn huis tot eene gevangenis zou hebben, en dat hy de boete zou betalen, waar in hy zou verwezen worden. Men gaf de zegels vervolgens aan Mylord St. John: het was William Paget, geheimichryver van staat. Hy bewaarde de zelve eenige maanden, tot dat de Raadt de oogen zou geslagen hebben op een onderwerp, het welk het geraden zou vinden met het ampt van kancelier te bekleeden.

Die genen, de welke de ongunst van Wriothesley tot den Godsdienst betrekken, zeggen, dat de beschermer, met het grootte gedeelte van de Regering, voornemens was geweest om de hervorming verder voort te zetten dan Henrik de VIII gedaan hadt, en de zelve in de lere vast te stellen, in plaats dat deze vorst zulks niet dan in de kerkentucht gedaan hadt; dat men, uit aanmerkinge van dit oogmerk, besloten hadt uit den Raadt te zetten een man, zo groot een vyandt der Protestanten, als de kancelier was, en die zo stout was van zich tegen alle hunne ondernemingen aan te kanten. De gevangenis van den hertog van Nordfolk, de afwezendheit van Gardiner, en die van Bonner, welker eerste uit de regering gezet was door den overleden koning, en de ander in hoedanigheit van afgezant zyn verblyf hadt by Karel den V, namen drie grote steunfels voor de Roomsche-Katholyke party weg. De kancelier echter was als het fundament van het gebouw, en het gezag der drie anderen vereenigde zich in zyn persoon. Uit dien hoofde hadt hy den lastbrief opgemaakt; van welken wy boven gesproken hebben. Hy behieldt voor zich het vermogen zynere bedieninge, latende de zelve waarnemen door eenige door hem aangestelde personen, zich in staat stellende om zich geheel te leggen op de zaken der staatkunde. Dus kon hy alle de ondernemingen

1547.

De kancelier veroortmoedigt zich.

Men ontneemt hem zyn ampt.

Hejlin. Andere beweegredenen zynet ongunste.

1547. der hervormers gade slaan, en alle der zelve maatregelen verydelen.

Hayward Die genen, de welke zyn ongeluk aan zyne trotfichheit wyten, zeggen, dat de Raadt verblyd was zich te kunnen ontslaan van een man, die alle hunne raadslagen dwarsboomde. Het is zeer waarfchynlyk, dat alle deze maatregelen tot zyne veroordeeling gebruikt wierden. De befchermer wilde zich ontdoen van een zo ongemakkelijken mededinger, en die zich zodanig tegen het voortzetten der hervorminge aankante: de overigen van den Raadt haatten de norfche manieren van den kancelier, en onderfteunden het gevoelen van den befchermer. Zie daar op welke wyze de graaf van Southampton de zegels verloor. Men vergenoegde zich echter met hem maar de macht te benemen van te kunnen fchade doen, hem alleenlyk berovende van zyn ampt van kancelier, en hem in het bezit latende van de andere: zo dat hy eenigen tydt daar na zyn plaats in den Raadt weder in bezit nam. Mogelyk dat 'er eenige buitensporigheit was in de wyze van zyn rechtsgeding; miffchien ftak 'er ook eenige hardigheit in zyne veroordeeling: doch men kan niet ontkennen, dat zyne misdaadt ftraffe verdiende. Aan de andere zyde, indien de befchermer en de overigen van den Raadt door een al te fterken yver gedreven waren, ten minfte wiften zy hunne drift palen te zetten, en zy vergenoegden zich *Wriotbefley* te ontbloten van een ampt, het welk hy misbruikt hadt in de beroving van anderen.

Deze tuffchenval, de welke ons brengt tot de zaken van den Godsdienst, verplicht ons te verhalen den ftat, waar in de zelve zich als toen bevonden, en het ontwerp, het welk de voorftanders der hervorminge hadden opgemaakt om de zelve door te dringen.

Hayward. Men begon met het vrylaten van die genen, die gevangen gezet waren onder de voorgaande regeringe wegens het overtreden van het edict der zes artykelen. Onder de voornaamfte telt men Doëtor *Coverdale*, die naderhandt biffchop van Excefter wierdt; *Hooper*, die het naderhandt was van Gloucefter; *Philpot*, die aartdiaken wierdt van Winchefter, en *Roger*, kanunnik van St. Paulus. Daar waren nog vele anderen, de welke door hunne geleerdheit uitmunten, en die zich nog beter deden kennen onder de regering van *Maria* door hunne standvastigheit. Byaldien de jonge koning vrywillig den fchuldigen eene algemene vergiffenis verleende op den dag zynen zalvinge, hy ftondt nog met groter blydfchap toe de vrylating van alle deze gevangenen, welke hy niet alleen aanmerkte als onfchuldigen, maar zelfs als belyders van eene waarheit, van welke hy zelf belydenis deedt. Zyne onderwyzers, die van den Hervormden Godsdienst waren, hadden hem ingelyks daar van overtuigt, en maakten hem daar in dagelykch yveriger en bekwamer. Aan de andere zyde was deze vorft van nature zachtmoedig, en een vyandt van de vervolginge. Het is daarom dat men onder zyne regering zo weinig bloedt zag vergieten, hoewel de hervorming, de welke in een zo korten tydt aanmerkelyke voortgangen maakte, een fterken wederftandt vondt van de zyde van hare beftryders. Hy gaf een fchoon bewys van deze zachtmoedigheit twee jaren na zyne kroninge in een voorval, dat waardig is om verhaalt te worden. *Johanna Butcher**, ook wel genaamt *Johanna van Kent*, was wegens hare Godslasteringen ten vure gedoomt †. De goedkeuring des konings

* of *Becher*.
† Zy loogchende de

wierdt vereifcht om het vonnis werktellig te maken. De gansche Raadt badt hem te vergeeffch de acte daar van te ondertekenen. Men zondt aan hem den aartsbiffchop van Kattelberg, de welke het niet dan met moeite verkreeg. De koning zeide, dat by deze onzekkige aanzag voor eene zottin, die men door de gevangnisse moeft ftraffen, en door kaffydingen bekwaam maken om zich te beeteren: doch dat by een afsefbrik badt om een besluit te tekenen, het welk deze rampzalige zekerlyk in de belle zou ftorten. Hy voegde daar by, dat by zich daar van ontlafte op den aartsbiffchop, die hem daar over voor Godt zou verantwoorden. Men moet dan niet twyffelen, of een vorft, die zo groten tegenzin hadt om een bevel te ondertekenen, het welk eene godloze ter ftraffe zondt, om dat hy haar liever wilde bekeeren, dan haar zien verlorren gaan, fchepte daar in de uiterfte blydfchap om een vonnis te ondertekenen, het welk de boeien van de zulken verbrak, welke hy onfchuldig geloofde.

Omtrent dezen tydt gebeurde te Londen eene ftoute daadt van de zyde der genen, die de hervorming wenfchten. Men nam de fchilderijen en de beelden weg uit de kerke van St. Marten, in de ftraat van de yzerkramers: het crucifix wierdt niet meer gefpaart dan het overige: men ftelde in des zelfs plaats de wapenen des konings, en men fchreef op andere ledige plaatfen, waar uit de beelden gehaalt waren, fchriktuurplaatfen tegen de afgoderye. De priefter en de kerkmeesters zelf maakten deze verandering. De biffchop en de hoofdfchout dagvaardden hen voor den Raadt; en alle de aanhangers van den ouden Godsdienst, zich in deze omftandigheit zamenvoegende, fpanden alle hunne krachten in om de fchuldigen te doen ftraffen volgens de strengheit der wetten van de voorgaande regeringe. Zy merkten de zaak in zich zelve aan als een fchrikkelijke kerkfchennis, en, wat meer is, zy voorzagen de gevolgen daar van. Zy twyffelden dan niet, of dit beginfel zou of den op-of den ondergang der hervormers veroorzaken. *Cranmer* hadt daar de zelve gedachten van, doch in zeer verfchillende opzichten. Hy en die van zynen aanhang veroordeelden dezen al te groten yver: doch zy zouden zeer misnoegt geweest zyn, indien de zelve geftraft was met eene strengheit, bekwaam om de Proteftanten den moed te doen ontvallen. De befchuldigten van hun kant, het zy door den raadt, dien men hen gaf; het zy door de vreeze voor de ftraffe des doods; het zy eindelyk, dat zy inderdaadt begrepen hadden, dat zy hadden misgetaft, zochten verontfchuldigingen om zich te behouden. Zy zeiden, dat zy deze beelden niet weggenomen hadden, dan om dat zy bedurven waren; dat 'er voorts nog genoeg overig waren, welke het volk tot zyne bygelovigheit kon misbruiken, en eindelyk, dat zy zich onderwierpen aan de rechtmatigheit van den Raadt, en dat zy, indien men hen fchuldig vondt, om des zelfs zachtmoedigheit fmeekten.

Om over hunne verdiende ftraffe een vonnis te vellen moeft men den grondt der zake onderzoeken; en dit onderzoek noodzaakte de twee partyen tot eene twifftreden over den Godsdienst. Men vernieuwde van weërzyden al het gene met zo veel drift in de achtfte eeuw voor en tegen de beelden gezegt was. *Cranmer* bragt de besluiten der kerkvergaderinge van Elvira, in Spanje, by, en de daadt van S. *Epiphanius*, zo dik-

1547.

menfchwerding van *Jesuf Christus*.

Schoon bewys van de zachtmoedigheit van *Edward*.

Beelden uit de kerken genomen door den priefter van St. Marten.

De Roomfch-Katholyken eifchen daar straf over.

De priefter en de kerkmeesters verfchonen zich.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

Men twifftredent in den Raadt voor en tegen de beelden.

1547. dikwils herhaalt tegen de beeldendienaars, wanneer hy een voorhangfel van een scheurde, het welk voor de deur van eene kerk hing, om dat op het zelve het afbeeldfel was van *Jesus Christus*, of van eenig Heilige. Hy voer uit tegen het tweede Concilie van Niceen, en stelde tegen het zelve dat van Constantinopel, het welk voorgegaan was, als mede die van Frankfort en van Parys, naderhandt gehouden onder *Karel den Groten*. Hy haalde eindelyk aan de wet, welke gemaakt was onder *Henrik den VIII*, om de beelden af te schafsen, aan welke men zich tot nog toe al te bygelovig gehouden hadt, en om te bepalen de Godsdienstigheid voor de gene, welke men hadt overgelaten.

Oordeel van den Raadt.

Aan den anderen kant zeide men, dat men zich dan aan dat bevel moest houden, en, zonder de beelden te verbreken, de zelve tot een Godvruchtig gebruik, het welk gene buitensporigheid toehiet, in wezen laten. Ten dien einde haalde men vele redenen aan, de welke bewaart zyn in de handschriften van dien tydt. *Cranmer* bragt andere daar tegen in, welke men vindt in de zelve gedenkschriften, en zeide, dat alle de verzachtingen, welke men ten voordeele van de eerbiedigheid voor de beelden bybragt, het misbruik daar van niet kon verdedigen. Wy zullen ons in dit verschil niet inlaten: wy vergenoegen ons met het gerucht te verhalen, het welk het zelve veroorzaakte. Het wierdt bygelegd door het oordeel van den Raadt, het welk behelsde, dat men de onderwerping der beschuldigten gezien, en hunne redenen gehoord hebbende, de welke hunne misdaadt verhoonden, men hen ontloeg van de gevangenis, waar toe zy in het eerst verwezen waren. Men belafte hen echter een ander crucifix te kopen, om het te stellen in de plaats van dat gene, het welk zy weggenomen hadden. Dit vonnis wordt gevonden in de Registers van den Raadt, zonder dat 'er iets gezegt wierdt van de andere beelden; het welk doet zien den misflag, of het valsche voorgeven van *Sanderus*; wanneer hy zegt, dat de Raadt door eene verhaasting besloten hadt, de beelden eensklaps te vernielen; in plaats dat zulks niet dan traspwyze geschiedde, en in verscheide tyden.

Die van Portsmouth volgen het voorbeeld van St. Marten.

Weinig tyds daar na volgde het gemene volk van Portsmouth het voorbeeld van den priester en van de kerkmeesters van St. Marten. *Gardiner* schreef daar zeer vinnig over aan den hoofdman *Faughan*, die zich op die plaatsen bevondt. Hy zegt in zynen brief, dat men de beelden niet kon verbreken, zonder den Godsdienst te vernietigen. Dat *Luther* zelf voor de beelden geschreven hadt, en dat de *Lutherische kerken* daar mede versiert waren zo wel als die der *Roomsch-Katholyken*. Hy verdedigde den dienst der zelve door de eere, welke men hadt voor het zegel van den *vorst*, en door de woorden van *Jesus Christus* by gelegenheit van het beeld des keizers, gestempelt op den *Romeinschen penning*. Hy verwierp de valsche beelden, doch by hielt staande, dat die gene, die de ware beelden tegen spraken, van den *Duivel* bezeten waren. Deze brief wierdt den beschermheer toegezonden, die niet in gebreke bleef daar op te antwoorden. Hy zeide, dat men geen vergelyking kon maken tusschen het zegel van den *vorst* en tusschen eene Godsdienstigheid, welke men aan de beelden bewees. Dat men, wel verre van eene misdaadt te begaan, door de zelve weg te doen, wanneer men ziet, dat zich het volk daar door vergrypt, in het tegendeel Godt een aangenamen dienst daar door doet. Hy vergat het voorbeeld niet van de *koperse slang*, door *Goddeijk bevel* gezoten, en naderhandt door *Ezechias* verbroken, wanneer hy zag,

Antwoordt van den beschermheer.

dat de bygelovige Joden daar een afgodt van begonnen te maken. Hy voegde daar by, dat hy niet goed vondt den onbescheiden yver der genen, die al te scietlyk te werk gingen om de beelden met te veel drift te verbreken; dat hy ook de styfhoofdigheit der anderen niet voorstondt, die hardnekkiglyk de zelve wilden behouden. Dat het stontt aan de voorzichtigheit van de overheit om een middelweg tusschen deze twee uitersten te houden.

Gardiner, zicnde, dat hy van den beschermheer niets te verwachten hadt, schreef aan *Ridley* een nieuw verweerschrift voor de beelden, wien inhoudt wy hier niet zullen verhalen. Doch wy kunnen eene zeer byzondere omstandigheid niet stilzwygende voorby gaan, welke men vindt in het einde van zynen brief. Hy haalde, om de achtting voor de beelden te bewaaren, by het gebruik van *Henrik den VIII*, die de goude en zilvere ringen zegende om de kramp te genezen. Hy voegt 'er by, dat deze ringen zeer gezocht waren, en dat hy hoopte, dat de koning *Eduard* een diergelyk voordeel niet zou verwaarlozen. Men weet niet, waar op zodanig een bygeloof geground was: doch men kan niet genoeg beklagen de verblindheit der menschen, die zich laten verleiden door zulke ydele dingen, hunne redelykheit zo onwaardig. Men zegt niet, welk een antwoordt *Ridley* gaf op den brief van *Gardiner*. Wat 'er van zy, de zaak hadt geen gevolg. Het vernietigen der beelden geschiedde eerst in den volgende jaren.

Ondertusschen wilde *Cranmer*, de gemoederen van het volk zo gunstig gestelt zicnde, zich daar van bedienen. De beschermheer ondersteunde hem met al zyn gezag, en de nieuwe macht, welke hy in dezen tydt aan zyn ampt gaf, maakte de uitvoering van hun voornemen gemakkeliker. Voor dat wy het verhaal daar van vervolgen, moet men zien dat geen, het welk de staatkunde den beschermheer deedt ondernemen, om zich meester te maken van den Raadt. Het was een stap, welchen de staatzucht hem deedt doen, en waar in de Godsdienst geen deel hadt. Doch de zelve nam ondertusschen grotelyk de overhandt door de genegenheit, welke de hertog van *Sommerfeth* hadt om den zelve te begunstigen.

Wy hebben gezien, door welke gaauwigheit hy het ampt van beschermheer verkregen hadt, het welk hem steide aan het hoofd der anderen, niettegenstaande de tegenkating van *Wristhesley*, die zyn best deedt om de gelykheit van den zelve te onderschragen, volgens den uiterste-wille van *Henrik*. Wy hebben ook gezien, hoe hy zyn voordeel wist te doen met de onvoorzichtigheit en de trotschheit van dezen kancelier, om zich te ontslaan van zulk een ongemakkelyk tegenstreever. Het was langs deze twee trappen dat hy wilde opklimmen tot eene macht, de welke niemandt boven zich zou hebben dan den naam van koning; eene verheffing, de welke hem dodelyk geweeit is, gelyk wy in het vervolg zullen zien.

Daar was in den Raadt eene byzondere vier-schaar, de welke over de andere wilde heerschen. Deze was die der zeltien. Zy noemden zich regenten van het koninkryk, en de uiterste-wille van *Henrik den VIII* doende gelden, gaven zy voor, dat de opperste macht hen was toevertrouwt, in plaats dat de anderen hun gevoelen maar gaven wanneer zy daar naar gevraagd wierden. De Raadt kon niet besluiten tot deze athans-kelykheit. Dus veroorzaakten de staatzucht der eersten en de spyt der anderen twee partyfchappen, welke nergens anders op bedacht waren dan om de eene de andere den voet te ligten. De hertog

Het gezag der zeltien voogden mishaagt de overigen van den Raadt.

1547. De beschermheer bedient zich van dit misnoegen.

tog van Sommerfeth, die acht geïlagen hadt op den haat, welken de kancelier op de voorverhaalde wyze tegen zich verwekt hadt, wist ook by deze gelegenheit zyn voordeel te doen met de tweedragt, welke onder den Raadt heerfchte. Hy hadt de toestemming der zestiennen tot zyne benoeming van beschermheer niet verkregen dan met bepalingen, de welke hem altydt onderwierpen aan de meerderheit der stemmen. Deze afhankelijkheit viel hem lastig, en, om zich daar van te bevryden, nam hy voor het misnoegen van de andere leden van den Raadt te onderfteenen, de welke van hunnen kant het gezag der regenten poogden te verzwakken. Hebbende zich dan met hen verbonden, wist hy hunne gemoederen zo wel te winnen, dat zy met hem werkten om hem door openbrieven, met het groot zegel bekrachtigt, eene waardigheit te doen verkrygen, de welke hem door de uitvoerders van den uiterste wille niet was opgedragen dan onder onaangename voorwaarden. Het middel, om zich daar van te bevryden, was, om deze opperste waardigheit niet langer te hebben door hun goedvinden, en de zelve voortaan niemandt te danken te hebben dan den volstrekten wille van den vorst. Dit scheen eene gevaarlyke nieuwigheit te zyn; maar om de zelve een glimp te geven moest 'er eene reden zyn, of ten minste een voorwendfel. Men vondt die in de zwarigheit, welke de buitenlandsche staatsdienaars maakten om met den beschermheer te handelen, voor dat zy van des zelfs macht een nader opening zouden hebben, zeggende der zelve uitgestrektheit niet te weten. Voornamentlyk wenfchte die van Vrankryk onderrecht te zyn van de zekerheit, welke 'er was in de verbindtenissen, die hy zou maken met een hoofdt, het welk zelf scheen af te hangen, zo wel als het overige van den Raadt, van de bestierders, door den overleden koning aangestelt. Op zodanige aanmerkingen stelden de genen, die op de party der zestiennen misnoegt waren, den jongen vorst voor goed te vinden, dat men een lastbrief zou opmaken voor den beschermheer, de welke hem een onafhankelyk vermogen zou geven. Terstondt wierdt 'er vastgesteld, dat de koning en zyn Raadt daar van eene acte zouden tekenen; dat Mylord St. John, aan wien men de zegels hadt toevertrouwt, de zelve zou ondertekenen; dat het oorspronkelyke daar van zou gestelt worden in handen van den beschermheer, en dat men afschriften daar van zou geven aan de buitenlandsche staatsbedienaars. Echter wierdt de openbrief ondertekent door den ridder Chyney, zonder dat men de reden daar van weet. Men stelde in den zelve voor, dat eenige beeren en kerkvoogden, om te vermyden de verschillen, de welke zonden kunnen ontstaan onder de regenten gedurende de minderjarigheit des konings, den zelve verzocht hadden eenen uit hen te kiezen, om hem boven de anderen in de regering te verheffen; dat de koning op deze vertogen, hebbende daarenboven reets het voornemen gehad om den hertog van Sommerfeth, zynen oom, met dit ampt te bekleeden, hun besluit goed keurde, en de keur, welks zy zelf daar omtrent gedaan hadden, billykte, dat by dezen heer benoemde tot bestierder van zyn persoon, en tot beschermheer van zyne staten, tot den tyd van zyne meerderjarigheit toe; dat by aan hem opdroeg al zulk gezag, als zo een ampt vereifchte, en dat by hem volmacht gaf om te doen al wat by zou geraden vinden voor de eere, voor den dienst, en ten beste van zyn persoon en van zyne ryken. De koning verklaarde vervolgens, dat hy, op dat de beschermheer door eene goede Raadsvergadering zou bygestaan worden, met goedvin-

den van zynen oom uit de groten van het ryk, uit de kerkvoogden en andere verstandige mannen tot Raadsheeren hadt aangenomen den aartsbischop van Kantelberg, Mylord St. John, voorzitter van den Raadt, Mylord Rouffel, bewaarder van het klein zegel, den marquis van Northampton, de graven van Warwick en van Arondel, Mylord Seymoar, den bisschop van Durham, Mylord Riebe, de ridders Chyney, Gage, Brown, Wingfield, Paget, Peters, Sadler, en Baker, den leeraar † Wotton, en de ridders Deny, Herbert, Norib, Montaigne, Watton, Peckam, Brommley, en Southwel. Deze alle waren benoemt door Henrik den VIII of tot bestierders van den jongen koning, of om de bestierders met hunnen raad by te staan. De staatkunde deedt hen hunne ampten behouden, om de muitzieken alle voorwendfelen te benemen, die niet in gebreke zouden blyven van over deze veranderinge te morren, byaldien men uit de regering gesloten hadt die genen, de welke de koning verkort hadt. Men vergenoegde zich de allerverdachtelsten daar buiten te houden, welker klein getal niet in staat was om eene zamenspanning te maken, noch om aanzien te geven aan de klagen der misnoegden.

De koning voegde daar by, dat hy aan zynen oom de vryheit gaf om nieuwe commissarissen te maken; met de genen, welke hy zou goedvinden tot zyne hulpe aan te nemen, te veranderen, of te vermetigen dat gene, het welk hy zou bevinden niet wel te zyn gedaan. Hy deedt nog meer; hy verminderde het vermogen van den Raad naar mate dat hy dat van den beschermheer vergrootte, en hy wilde, dat de eerste niets zou kunnen doen zonder de toestemminge van den tweden. Dus bleef de Raadt onderworpen aan den beschermheer, in plaats dat de zelve te voren aan den Raadt was onderworpen geweest. De hertog van Sommerfeth wierdt daar door in eene onbepaalde macht gestelt, en den anderen niet dan eene enkele schaduw van gezag overgelaten. Hy haalde zich ook daar door de berisping van het gemeen over den hals. Men zeide, dat by, onder valsehe schynredenen van eene vaster regering te bezorgen, en naar welke zich de vromde prinszen zonden kunnen schikken, niets anders gezocht hadt dan om zyne staatzucht te voldoen; dat by zich het ganfche koninklyk gezag hadt aangematigt, en dat by de macht hebbende om zo vele kreaturen te maken in den Raadt, als het hem zou behagen, daar in niets meer voortaan zou doorgaan dan door zyne bevelen; dat zyn aanhang den meester zou spelen, en dat 'er geen vryheit meer was voor de anderen; dat by veinfde eene achtting voor den uiterste-wille van den overleden koning te hebben, latende het grootste gedeelte der uitvoerders van den zelve en der Raadsheeren in hunne bedieningen; doch dat by de gebele bestelling daar van hadt omgekeert, al het gezag aan zich trekkende. Zyne aanhangers antwoordden daar op, dat by niets gedaan hadt, dan dat gene, het zyn vrienwelk recht, en met den uiterste-wille overeenkomen-de was, doordien Henrik de VIII daar in den uitvoerders van den zelve de macht gaf om by meerderheit van stemmen vast te stellen zo eene regering, als zy voor den staat oorbaarst zouden oordeelen; dat het met hun goedvinden en op hunne vertogen was, dat de jonge koning den beschermheer bekleed hadt met eene macht, bekwaam om de besluiten van den Raadt vast te stellen, en aan de regering te geven eene vaster gedaante, dan wanneer de zelve tusschen zo vele verscheide gevoelens dobberde, dat men ingevolge van dien niet kon zeggen, dat men den uiterste-wille geschonden hadt, doordien men zich hadt geschikt naar de gedachten van des zelfs uitvoerders.

Alles

Kunst.

op den 13
Maart.

De beschermheer onafhankelyk gemaakt van de anten.

1547.

Dulle.

Klagen daar
over gedaan.Klagen daar
over gedaan.Zyne vrien-
welk recht,
en met den
uiterste-wille
overeenkomen-
den verdede-
gen hem.

1547. Alles wel ingezien zynde kan men niet ont-
kennen, dat de beschermer meer dan een
wettig gezag hadt aangenomen, en wel anders
dande overleden koning het geschikt hadt, en dat
hy zyne verhoging niet meer zou beoogt hebben
dan het openbare nut. Zie daar op welk eene
wyze de Raadsheeren liever een meester wil-
den kiezen, dan afhangen van de regeerders,
de welke *Henrik* de VIII benoemt hadt, zich
niet latende gelegen leggen aan het verliezen van
hunne vryheit, behoudens dat zy anderen de zel-
ve mede deden verliezen, en verblyd waren te zien die
genen, van welke zy te voren afhingen, met hen
gelyk gestelt in de regering. Zodanig is de ho-
vaardy van den mensch: eer hy aan zyns gelyken
een voorrang of groter achting zou toestaan, wil
hy den zelve liever hebben tot medgefallen van zyne
slaverny.

De beschermer zich dus bekleed ziende met
een gezag, het welk hem noch berispsers, noch
medegenoten gaf, dacht nergens anders om dan
om zich daar in te bevestigen. Als toen ondernam
Cranmer de hervorming voort te zetten. De
maatregelen wierden ten dien einde met den
beschermer en met den Raadt genomen, van
de genegenheit van welken laatsten daar ontrent
men verzeekt was; en het geen gedurende de
Vasten gebeurde deedt hen hun besluit verhaas-
ten. Een prediker, in de St. Paulus-kerke pre-
dikende, zeide, dat de Vasten niet dan een ker-
kelyke inzetting was. Anderen spraken nog na-
drukkelyker. Maar het grootste gedeelte der
geestelyken, van een ander gevoelen zynde, het
zy uit eigenbaat, het zy uit genegenheit voor
den ouden Godsdienst, stelden zich uit alle hunne
macht tegen de vaststelling eener lere, welke naar
hunne gedachten nieuw en verderfelyk was. Zy
waren byna alle opgevoed in die kloosters, de
welke afgeschafft waren onder de voorgaande re-
gering; en deze opvoeding deedt hen den Gods-
dienst der Protestanten aanmerken als eene nieu-
wicheit, welke men in het Christendom wilde
invoeren. Voor het overige beoogden zy niet
dan het voordeel, het welk zy trokken uit de be-
diening der Sakramenten en der kerkgebruiken.
Dit belang maakte hen tot vyanden van een Gods-
dienst, de welke vast stelde een dienst, srydig
met dien, waar van zy hun voordeel trokken.
Aldus voor hunne haardsteden en altaren sryden-
de spraken zy met grote drift. Aan de andere zy-
de zweggen de hervormers, bezielt met den yver
voor den waren Godsdienst, en zich ondersteunt
voelende, geenzins stil. De eersten hadden aan
hun hoofd *Gardiner*, bisschop van Winchester;
Bonner onlangs te rug gekomen van zyn gezant-
schap naar Duitschlandt, en *Toussat*; drie kerk-
voogden, grote yverars voor den ouden Gods-
dienst; voorts aanmerkelyk door hunne bekwaam-
heit, en door het gezag, het welk zy in ver-
scheiden gewigtige onderhandelingen verkregen
hadden. Ondertusschen hadden zy een gro-
ten steun verloren aan den kancelier; maar
hadden daarentegen aan hun hoofd de prinses
Maria, oudste zuster van *Eduard*, die zich opent-
lyk verklaarde voor de onderhoudinge van het
ediët der zes artykelen, onder voorgeven van in
eere te houden de gedachtenis van den overleden
koning, door des zelfs ordonnantiën voor te
staan.

Maar alzo deze drie bekwaame kerkvoogden
wel wisten, dat noch de beschermer, noch de
jonge koning, hen gunstig waren, oordeelden zy
zich veel eer naar den tyd te moeten schikken,
zoekende hun recht, zo veel als zy zouden kun-

nen, te bewaren, dan den ouden Godsdienst ten
eenemale bloot te stellen aan het oordeel van den
Raadt. Zy verzochten dan alleenlyk eene
opfchorting van zaken in den staat, waar in zy
zich bevonden, tot de meerderjarigheit van den
vorst. Dit zou hen hebben doen triomferen;
naardien zy meester waren van de kerken en de
bisdommen, uitgenomen een klein getal kerk-
voogden en geestelyken van een minder rang, die
de party der Hervormden aanhingen. Maar de
beschermer, als nu een onafhankelyk gezag oef-
fenende, hadt geen zin om hen een verzoek toe
te staan, het welk het werk der hervorminge zou
hebben kunnen vrydelen: in het tegendeel be-
floot hy dat gene te voltoojen, het welk *Henrik*
de VIII begonnen hadt. Hy vernieuwde derhal-
ven met de andere voorstanders der hervorminge
tegen de prinsesse *Maria* en die van hare party de
ordonnantiën, welke de overleden koning ge-
maakt hadt ten voordeele van den Godsdienst,
zeggende de waarachtige uitvoerders van zynen
wille te zyn, wel verre van den zelve te vernie-
tigen, gelyk men hen beschuldigde. Zy zeiden;
dat deze vorst voor hen den weg tot de hervor-
minge gebaant hadt door de afschaffing der kloos-
ters, door het wegruimen der schandelyke beel-
den, van welke de bygelovigheit des volks een
kwaad gebruik maakte, en door het wegnemen
van een groot getal misbruiken, waar van hy 'er
al eenige hadt afgeschafft, stellende ten dien ein-
de een nieuw formulier op tegen dat van de
Roomsche kerke. Dat hy ondertusschen, alzo
hy op eenmaal eene zo grote verandering niet
hadt kunnen maken, als 'er vereischt wierdt om
de zuiverheit van het Christendom te herstellen,
aan zynen nazaat hadt overgelaten de voltoojing
van een zo groot werk. Men voegt daar by, dat
hy zich zodanig kort voor zyne doot zelf ver-
klaart hadt; en daar waren menschen, die ver-
klaarden, hem hebben horen beschreien den jam-
merlyken toestand, waar in hy de kerk liet, en
betuigt, dat zyne mening was de Missen in het A-
vondmaal te veranderen. Dit komt overeen met
het gene wy in zyn leven verhaalt hebben, als
zynde een besluit, het welk hy met *François* den
I genomen hadt. Wy willen echter voor de waar-
heit daar van niet insaan, by gebrek van bewyzen,
die de zelve onwidersprekelyk kunnen maken:
doch wy hebben dit echter niet kunnen verzwyn-
gen, alzo wy deze dingen door de geschiedschry-
vers vinden aangetekent, uit vreeze van de getrouw-
heit der Geschiedenis te kort te doen.

Wat 'er van zy, de beschermer, geholpen
door den aartsbisschop van Kantelberg, eenige
andere kerkvoogden, en door die van hunnen aan-
hang, welke bekwaamheit en yver zy kenden,
ontwierpen hun beslek naar het voorbeeldt, het
welk men van den jare 1536 hadt. Men besloot
onderzoekers aan te stellen, en bevelen te doen
vervaardigen, gelyk men toen hadt gedaan, door
welke de kerkdienst van alle soorten van bygelovig-
heit bevryd wierdt. De twee leermeeesters* van
den jongen koning hielpen den beschermer, en
Cranmer vondt zich ondersteunt door *Holgait*,
aartsbisschop van Jork, door *Holbeart*, bisschop
van Linkoln, door *Godrik* bisschop van Eli, en
door *Ridley*, benoemt tot bisschop van Rochester,
waar by men moet voegen *Latimer*, onlangs uit zyne
gevangenis ontslagen. Doch deze laatste be-
minde een afgezonderd leven; en verachtte allen
wereldlyken luister; als hebbende zich alleen tot
daden van Godvruchtigheit overgegeven. Zy
hadden vele onderhandelingen, in welke besloten
wierdt, dat men trapswyze zou voortgaan, zon-
der

1547.

De be-
schermer
besluit de
hervorming
door te
zetten.

Henrik hadt
een voornemen
om de
Messen te ver-
anderen in
het Avond-
maal.

Ontwerp
door *Cran-
mer* ter zake
van de her-
vorminge
gemaakt.

* *Cox* en
Ches.
Medestan-
ders van
Cranmer
en zyne me-
dehelpers.

Twistrede-
nen tusschen
de Roomsch-
gezinden en
Gerefor-
meerden.

Hoofden der
eersten.

Hunne staat-
kunde.

1547. der zich te verhaalen, en dat men zich zou ver-
genoegeu met zachte middelen te gebruiken, zo in
het onderwyzen, als vermanen, door middel der onder-
zoekers, welke men in de bisdommen zou verdeelen.
Zy hoopten, zeiden zy, dat de Voorzienig-
heit hunnen yver zou zegenen, en dat de zelve
een gelukkig voortgang daar van zou verlenen.

Hayward.
Helyn.
Lewes.
Zy maken
hun formulier
in de
provincien
gemeen.

Ter uitvoeringe van dit voornemen, en hou-
dende de order, welke *Henrik de VIII* hadt waar-
genomen, beiloten zy onderzoekers te zenden
naar alle de provinciën van het koninkryk, met
de kerkelyke inzettingen, en de artykelen des ge-
loofs, van welke men een formulier opmaakte.
Men verdeelde Engelandt in zes delen, en maakte
daar zo vele onderhorigheden van, zo dat elk
wilt de provinciën, welke voor hem geschikt
waren. De eerste verdeling bestondt uit de bis-
dommen van Londen, van Westmunster, van
Norwich en van Ely. De tweede bevatte die van
Rochester, van Kanteberg, van Chichester en
van Winchester, de derde die van Salisbury, van
Excester, van Bains, van Briitol en van Gloucester,
de vierde die van York, van Durham, van Carlisle
en van Chester, de vyfde die van Peterboroug,
van Linkolin, van Oxford, van Coventry en van
Lichfield, en de zesde die van het prinsdom van
Walles, nevens de bisdommen van Worcester
en van Hereford. De commissarissen voor ieder
verdeling moesten twee edellieden zyn, een God-
geleerde, een Rechtsgeleerde, en een geheim-
schryver. Men besloot hen in de maandt van
May te doen vertrekken: doch hunne reizewierdt
tot nader bevel uitgesteld. Men heeft nog den
brief*, welken de koning daar over schreef aan
den aartsbisshop van York. Hy beval de uitvoer-
ing der bevelen, met welke de onderzoekers be-
last waren; hy verboodt den kerkvoogden eenig
kerkelyk rechtsgebiedt te oefenen, zo lang het
onderzoek zou duren, en hy verklaarde, dat
hy de commissarissen van naby zou volgen, om
zelf het bezoek van zyn koninkryk te doen. Hy
verboodt daarenboven den bischoppen buiten
hunne zitplaats te prediken, en aan andere ker-
kelyken elders dan in hunne kerken. Dit diende
om te beletten, dat de vyanden der her-
vorminge hen door hunne zendelingen zouden
dwarsbomen. Dus wierden zy als opgesloten in
den omtrek hunner setels en hunner parochien,
terwyl de onderzoekers, versprooit door het gan-
sche koninkryk, den Godsdienst gingen predi-
ken, welken zy wilden vaststellen.

* By den
Hrc. Burnet.
Brief des ko-
nings aan de
bischoppen
ter nakominge
van het
formulier.

Onwetend-
heit en ar-
moede der
geestelyken.

Twee zaken maakten in den beginne zwanig-
heit, te weten de armoede en onwetendheit der
geestelyken. Het grootste gedeelte der kerke-
lyke landeryen was door den overleden koning
vernietigt, of door de kerkelyken zelve versprooit:
zo dat men in de parochien nauwlyks zo veel
vondt om een leeraar te onderhouden. Deze be-
hoefdigheit deedt den Hervormers den moed by-
na verliezen, also zy de middelen niet hadden,
die de Roomsehe geestelykheit bezat door het
geldt, dat zy van de oeffening van den H. dienst
en van de uitdeeling der Sakramenten trok. Aan
de andere zyde waren de kerkelyken zo weinig
verlicht, dat men zich niet kon betrouwen op
hunne kennis van het volk te onderwyzen, al
waren zy met den Raadt eensgezind. Om in
het eerste ongemak te voorzien was onmogelyk
gedurende den loop eener regeringe, de welke
zo kort duurde, en in den tydt eener minder-
jarigheit, ongelegen om een inkomen uit te
vinden, en om de bezitters der kerkelyke goe-
deren te dwingen de zelve aan de kerk weder
te geven. Men vervulde gemakkelyker het twe-

de gebrek door middel van predikatiën, welke
men liet opstellen, en welke kerkredenen elk
leeraar de toehoorders in zyn karspel maar behoef-
de voor te lezen.

Deze zwanigheden, welke de hervormers ont-
moetten, gaven gelegenheit tot verscheide aanmer-
kingen, welke men terstondt over hunne ondertie-
minge maakte. Vele menschen zagen het als eene
vermeete daadt aan by de jonkheit des konings. Zy
zeiden „I, Dat de Godsdienst in zich zelve
„eene zo gewigtige zaak was, en in zyn ge-
„bruik zo noodzakelyk voor den Staat, dat men
„den zelve moest aanzien voor den grondslag
„der wetten, en voor den allervastest bandt van
„de samenlevinge: zo dat het gevaarlyk was
„daar verandering in te maken. Dat men door
„lange ondervindinge geleert hadt, dat de ver-
„anderingen, daar omtrent ondernomen, byna
„altydt de burgerlyke regering of het onderste bo-
„ven hadden gekceert, of der zelve gedaante veran-
„dert. Dat zelfs de Heidenen* hadden aange-
„merkt, dat het eene zo tedere zaak was, dat
„men de zelve niet kon aanroeren, zonder de
„deur tot oproeren te oopenen. Dat de Gods-
„dienst eene koningin was, de welke haren
„troon hadt in het gewisse, en dat niemandt
„recht hadt om den zelve door geweldt daaruit
„te dryven. Dat het vermogen, het welk hy
„over de ziel heeft, zo groot was, dat de men-
„schen hunne goederen en hun leven daar voor
„opzetten. Dat hy hen alleen kon doen genie-
„ten een waarachtig geluk, hen een stil leven
„doen lyden, het zelve bekronen met een geluk-
„kige doot, en hen tot het genot der eeuwige
„zaligheit brengen. Dat alle andere deugden
„zwakke hulpmiddelen zonder haar waren; dat
„de zelve den weg, die ten hemel leidt, slechts
„aanwezen; in plaats dat de Godsdienst ons by
„de handt neemt, om ons zelf daar heen te bren-
„gen. Dat de zelve niet dan gevolgen, en ge-
„lyk als dienareffen van deze oppervorstime wa-
„ren, waar van men zyn voornaamste werk moet
„maken. Dat, de Godsdienst in zich zelve zo-
„danig zynde, en volgens het denkbeeldt, dat men
„zich daar van maakt, men zich niet moest ver-
„wonderen, dat de menschen daar zo sterk aan
„gebonden waren. Dat elkeen, volgens zyn
„vooordeel, een groten yver gevoelde voor
„zyn gelove, het zy het zelve rechtzinnig of
„valsch was; dat noch het geweldt der vervol-
„gers, noch de redenen der bekeerders bekwaam
„waren hen het zelve te doen verlaten, hoewel
„zy nu en dan genoodzaakt waren om te
„veinzen. Dat voor het overige de dwaling
„al zo grote kracht hadt op eene ziele, de
„welke daar mede is ingenomen, als de waar-
„heit op het gewisse der menschen. Dat het
„volk, styt staande op zyne gevoelens, bekwaam
„was alles te ondernemen om de zelve te becher-
„men; en dat men onder de Christenen het zel-
„ve zag gebeuren, het welk men gezien hadt in
„het Heidendom, volgens het verhaal der ge-
„schiedschryvers †, te weten, dat gansche heit-
„legers veel eer gehoorzaamden aan bygelovige
„godsdienstigen dan aan hunne opperbevelheb-
„bers. Dat men wel niet ontkende, dat 'er
„omstandigheden waren, waar in de verandering
„in den Godsdienst nodig was, en waar in
„het zelfs niet met voordeel geschiedde: doch
„dat men den tydt wel moest waarnemen, en
„zich daar in met de uiterste behendigheit ge-
„dragen: zo dat het moest geschieden op eene
„bedekte wyze, of ten minste zonder den staat
„daar door te beroeren. Dat men thans geen-
„zins

1547.

Redenen der
genen, die
de verande-
ring, welke
men gedo-
rende des ko-
nings min-
derjarigheit
wil invoere-
ren.

* Dien.

† Quintus
Curtius.

1547. zins in deze gefeldheit was; en dat men daarenboven gene lieden hadt om daar aan te arbeiden, dat men daar van eene gelukkige uitvoering kon verwachten. Dat het volk in eene grote onwetendheit bedompelt was; en vooringenomen door eene gewoonte van vele eeuwen; twee hinderpalen, zeer zwaar om te boven te komen; waar by men moest voegen den spyt over den tegenwoordigen slechten staat; waar van men den staatbedienaren der voorgaande regeringe de schuld gaf, als mede den haat, welken men hadt tegen die van de nieuwe regeringe, de welke eensklaps tot de grootste waardigheden verheven waren: twee vooroordeelen, die gewoon zyn haat en wederfpanningheit te verwekken. Dat men ook reets velen zag, die niet dan naar wraak haakten, en die anderen den zelven mede trachtten in te boezemen. Dat eindelyk de jonkheit des konings geen voordeelige tydsgehalte was; dat men zich te onpas beriep op het gene onder de regeringe van *Henrik* den VIII gedaan was, zynde een vorst geweest van een groot verstand, en van eene dapperheit, welke niets kon doenaarfen; in plaats dat men zich nu bevondt onder de regering van een kindt, het welk noch genoegzame bekwaamheit, noch beleidt genoeg hadt tot zulk eene tedere zake, noch standvastigheit genoeg om der zelve zwaarigheden te boven te komen. Dat het een zedekundig verdichtfel was van den arendt en den rave; dat de laatste zich kwalyk daar by hadt bevonden met den anderen te willen navolgen, na dat hy hem eenschaap in zyne klauwen hadt zien opnemen, en dezen buit in de lucht wegvoeren; dat de raaf op de rug van een ander schaap nedergeschoten zynde, om het zelve te doen, zich zodanig in des zelfs wolle verwardt, dat hy daar in was blyven zitten, zonder zich te kunnen ontwarren. Zodanig waren de redeneringen, welke de staatkundigen hielden wegens het voornemen der Hervorminge.

De hervormens stellen twaalf predikationen op.

De beschermheer liet zich echter hier door niet omzetten, het zy dat hy de byzondere omstandigheden daar van niet wift, of dat hy de geruchten van het gemeen verachtte. Men gebruikte verscheide personen om de predikationen op te maken, de welke de onderzoekers met zich moesten nemen. Men stelde 'er twaalf op over de allergeewigtigste stoffen. De eerste was over het gebruik van de H. Schriftuur, de tweede over de ellende, waar in de mensch door de zonde gevallen is; de derde over de zaligheit, de welke JESUS CHRISTUS voor hem heeft verworven; de vierde over het ware gelove; de vyfde over de goede werken; de zesde over de liefde tot Godt en den evenmaalte; de zevende was gericht tegen de vloekers en de meenedigen; de achtste tegen den afval; de negende tegen de schrikken des doods; de tiende was over de gehoorzaamheit, welke het volk aan de overheit schuldig is; de elfde over de zonden van hoerery en overspel, en de twaalfde tegen de twistredenen, voornamentlyk over het stuk van den Godsdienst, waar van men de gemoederen wilde afmanen, en tot vrede brengen. Men zocht door deze leerredenen twee misbruiken weg te nemen, beide even zeer verwerpelyk: het eene van het gemene volk, het welk geloofde zalig te worden door het gelove, en door de zorge hunner herders voor hen, zonder dat het van zyn kant daar aan behoefde te werken; het andere raakte de valsche Christenen, die de zaligheit doen bestaan alken in het gelove, zonder zich te bekommeren om de zuiverheit der zeden.

Men onderrechtte de eersten, dat zy hun vertrouwen niet moesten stellen op menschen, zondaars zo wel als zy, maar alleen op JESUS CHRISTUS; en de vergeving hunner zonden niet verwachten dan van zyn lyden en sterven. Aan de anderen vertoonde men, dat zy geen recht gelove hadden; byaldien zy een ongeregeld leven lydden; dat JESUS CHRISTUS de zaligheit voor niemandt hadt te wege gebragt dan voor berouw-hebbende zondaars; en die zorge droegen om de lessen van het Euangelium op te volgen. Men voegde by deze openbare onderwyzingen den Bybel in het Engelsch, benevens de *Uitbreiding van Erasmus*, in de zelve tale, van de welke elke parochie bevel kreeg een a'drukfel te hebben, en het zelve in de kerk te leggen.

Men voegde hier nog by de geloofsstukken en artykels van den Godsdienst, welke men zodanig ophelderde, als men in dien tydt oordeelde nodig te zyn. Men volgde in het eerst den styl van het formulier en de ordonantien van *Henrik* den VIII: doch men vermeerderde de zelve in het vervolg met vele andere dingen. Men begon met het vernieuwen van de bevelen, de welke betroffen de afschaffing der pausfelyke macht, en de vaststelling der kerkelyke opperhoofdigheit van den koning. Men sprak vervolgens van de nuttigheit der predikationen, en van de noodzakelykheit van het volk den Godsdienst voor te dragen in eene tale, aan het zelve bekend. Men vermaande het volk de Godvrucht te doen bestaan in de werken van liefde; niet in bedevaarten, noch in den dienst der beelden, noch in het opzeggen van den *Rozekrans*, noch in de *Litanyen* der Heiligen, en men trachtte het een walg te doen krygen van zulk een dienst. Men vernieuwde ook de bevelen van *Henrik* den VIII aangaande de schattingen, geseelt op de geestelyke ampten, tot verkwikking der armen, onderhoudt der scholieren, en verbeteringe van de huizen der dorppriesters; als mede die gene, de welke de kerkelyken verplichtten een leven te lyden, met hun ampt overeenkomende; men verboodt hen op nieuw speelhuizen, herbergen, en alle andere diergelyke ergerlyke plaatsen, te bezoeken.

Voorts ging men over tot veel groter zaken. Men verboodt den dorppriesters iemandt tot het Avondmaal toe te laten, die niet tevoren het Gebedt des Heeren en de tien Geboden in het Engelsch van buiten kon opzeggen. Men vergunde aan niemandt anders te prediken dan die genen, die daar toe genoegzaam gewettigt waren. Men belastte den genen, die de aanbidding der beelden met te veel drift geleert hadden, zulks te herroepen. Men verboodt iets te veranderen in de Liturgiën aangaande de feest-en zondagen, en men beval de dorppriesters zich daar naar te schikken tot nader bevel. Men belastte hen ook om elke maal, dat zy de Misse zouden lezen, een Psalm te zingen, en de Epistel en het Euangelie in het Engelsch te lezen; in de vroegmetten een kapittel te lezen, genomen uit het N. Testament, en een uit het Oude by de avonddiensten. Men vermaande hen de zieken te bezoeken, en hen uit de H. Schrift te vertroosten. Men vernietigde het gebruik der omgangen om de kerken, wegens de verschillen, welke menigmaal ontfonden over het gaan, en men beval de *Litanyen*, gebruikelyk daar by op te deunen, voortaan op het koor te zingen. Men beval de waarneming van den zondag, welken men den heiligen dag noemde, en men vertoonde aan

Bevelen aan de bisschoppen toegezonden.

1547. het volk, dat men aan de instelling van Godt den Heere niet voldeed met zich te vergenoegen, den heiligen dienst op dien dag te hebben bygewoont, brengende het overige van den zelve door met spelen en andere ongebondenheit. Dat het voornaamste daar in bestondt zich te heiligen door het lezen van Gods woordt; zyne byzondere gebeden te voegen by die van de kerke; met eene Christelyke voorbereiding tot de bondzegelen te naderen; de kranken te bezoeken; zich met zynen evennaaste te verzoenen. Men maakte de dorpleeraars bekend, het volk te doen weten, dat het, ten tyde van den oogst, hen toegelaten was op de feest- en zondagen te werken aan de inzameling hunner granen. Men verboodt hen tot de gemeenschap toe te laten die genen, die met iemandt in onmin leefden, en die zich met hunne vyanden niet wilden verzoenen. Men leide de kerkelyken van den eersten rang op de noodzakelykheit om te prediken, ten minste twee malen des jaars. Men belastte eindelyk alle die genen, aan welke de zorg voor de zielen was toebetrouwt, het volk te vermanen afftandt te doen van de bygelovigheden, en tot de oeffening van den waren Godsdienst over te gaan. Men gelastte hen ook uit de vensters en van de muren hunner kerken weg te nemen alle schilderyen, of verbeeldingen, die tot afgodery aanleiding konden geven; zorg te dragen om predikstoelen te hebben tot het doen der predikatiën, en een kerkblok voor de aalmoezen; aan het volk te vertonen, dat deze liefdegiften Godt oncindig aangenamer waren dan de bedevaarten, en dat het vry beter was, zyne mildadigheit te besteden tot verkwikking der armen, dan tot de versierelen, met welke men de beelden opschikte.

Formulier, den dorpleeraren voorgeschreven voor de openbare gebeden. Men schreef vervolgens den dorpleeraren een formulier voor, rakende die genen, van welke zy melding moesten maken in hunne gebeden, den heiligen dienst bedienende, en rakende de wyze van deze gewagmakinge. Men belastte hen Godt te bidden voor den koning, het opperhoofd der Engelsche kerke, voor de koninginne weduwe, voor de twee zusters van den koning, voor Mylord den beschermheer, voor den Raadt, voor de geestelykheit, en voor het volk. Aangaande de zielen der afgestorvenen moesten zy Godt alleen om die genade bidden, dat deze zielen, op den dag des oordeels met hare lichamen weder verenigt, alsdan mogen gaan in de verblyfplaats der eeuwige geneugte. Aan den anderen kant belastte men het volk achting voor hunne leeraars te hebben, en aan elk huisgezin om zich te bedienen van een klein boek, dat *Henrik de VIII* hadt doen maken tot onderwys voor de kinderen. De straffen tegen de overtreders was de opschorting van hun ampt, de afzetting, en de verbanning. De bisschoppen waren gelast deze bevelen te doen onderhouden, en de rechters hadden bevel hen te ondersteunen.

Men beveelt den bisschoppen te Straffen tegen de overtreders. Men gebodt ook den bisschoppen vier malen des jaars in hunne bisdommen te prediken; eens in hunne verblyfplaatsen, en de drie andere malen daar zy het geraden zouden vinden. Men vermaande hen gene andere kapellanen aan te nemen, dan personen bekwaam om den dienst te kunnen waarnemen; te prediken, en zich van alle de andere plichten van hun ampt te kwyten; de geestelyke ordens niet te geven dan aan die genen, de welke die talenten zouden bezitten, en te herroepen de toelatingen, welke zy ten dien einde aan onbekwame predikers mogten gegeven hebben.

Deze bevelen hadden hunne berispsers, zelfs onder

de Protestanten. Men beklagde zich, dat men aan de geestelykheit vertrouwt hadt de zorg om de beelden weg te nemen, en men zeide, dat men van dien kant niet aan gewoensheit te wachten hadt, of uitsiel, om den ondergang van een dienst voor te komen, welkers misbruik den priesteren zo voordelig was. Dat dit aanleiding hadt gegeven tot de bedevaarten, en de offerbanden, waar van de zelve zulke aanmerkelyke voordeelen trokken: zo dat zy wel zorg zonden dragen om der zelve gebruik niet af te schaffen; dat zy ten minste hun best zouden doen om zulks niet te doen dan zo laat als het hen zou mogelyk zyn, wachtende ondertusschen voor zich gelukkiger tyden af. Doch de Raadt hadt zyne redenen om dusdanig te handelen. Zy wilden aan de onbescheidenheit van een vervoerd volk niet toevertrouwen de uitvoering van een bevel, het welk veel omzichtigheit vereischte. Zy wisten, dat het grootste gedeelte voor de beelden was, en zy wilden het zelve de voorwerpen van den afgodendienst ontnemen door hunne eigene leeraars, om het niet schuw te maken. Dit was een voorzichtig beleid, overeenkomende met den tydt van de minderjarigheit, wanneer men het volk moet ontzien, en het Christendom waardig, het welk wil, dat de yver voor den Godsdienst gepaart ga met voorzichtigheit en liefde. Men vondt ook iets te zeggen op de uitdrukking, van welke men zich bedient hadt om den zondag te betekenen, noemden den zelve den heiligen dag: eene dubbelzinnige uitdrukking, zeiden zy, en de welke ook kon verstaan worden van de feestdagen zo wel als van den zondag. Doch de byzondere uitdrukking scheen alle dubbelzinnigheit weg te nemen. Voor het overige kan men niet genoeg roemen de zorgen, de welke de Raadt nam in de onderrechtingen, welke hy gaf aan de bisschoppen, om de geestelyke ampten niet op te dragen dan aan personen, die de zelve waardig waren; niet alleen door hunne bekwaamheit, maar ook door hun goed leven.

Ondertusschen schreeuwden de Roomsche gezinden, verbaast door deze bevelen en door deze bezoeken, de welke het oude gelove allengskens vernietigden, over de minderjarigheit van den vorst, de welke, volgens hun zeggen, zodanige ondernemingen niet kon bekrachtigen. Zy zeiden, „ dat de beschermheer en de Raadt de macht „ niet hadden om den staat der kerkelyke regeringe te veranderen; dat men zich moest houden aan de ordonnantiën van *Henrik den VIII*, „ bevestigd door de Parlementen, zonder verder „ te gaan dan hy gedaan hadt, en zo lange te „ wachten, tot dat zyn navolger den ouderdom „ zou bereikt hebben om eene vrye macht te oefenen, de welke niet meer zou onderworpen „ zyn aan bestierders, die zynen naam misbruikten.

Men antwoordde hen, „ dat de minderjarigheit van *Josias* niet belet hadt den Joodischen Godsdienst te hervormen, en dat des zelfs voor-nemen echter niet minder door de heilige schryvers is geroemt geweest, noch minder „ gelukkig in de uitvoeringe, dan dat van *Josaphat*, of van *Ezechias* in een hoger ouderdom; „ en dat aldus de jeugt van *Eduard* geen hinderpaal moest zyn tot de hervorminge van de kerke van Engelandt. Dat men op hem zeer wel „ kon toepassen het geen de Joodsche geschiedschryver *Josephus* gezegt hadt van den jongen „ koning van *Juda*; te weten dat hy, ter herte nemende om den afgodendienst af te schaffen, en om „ den waren dienst Gods te herstellen, met eene „ wysheit, verre boven zyne jaren, behertigt „ hadt

1547.

De Protestanten beklagen zich, dat men den geestelyken het weg-nemen der beelden hadt toebetrouwt.

Redenen van den Raadt om dus te werk te gaan.

Klagten der Roomsche gezinden over de verandering van den Godsdienst.

Antwoord van den Raadt.

1547.

hadt dat gene, het welk hem te doen stondt, om dit ten einde te brengen; om te behouden dat gene, het welk hy goedgevonden hadt in het gedrag zynrer voorzaten; verworpen dat gene, het welk daar kwaad in was, en op den raadt van Godvruchtige en verlichte raadslieden aan de regering gegeven eene nieuwe gedaante, van welke de Staat zo wel als de kerk heilzame uitwerkingen gevoelt hadden. Dat de goede Engelschen den zelve zegen te wachten hadden van Godt over het werk, aan het welke hun jonge koning de handt sloeg, en dat 'er reden was te hopen, dat door zo vele betrekkingen, als 'er waren tusschen hem en den koning *Josias*, deze twee vorsten daarenboven nog hebben zouden deze gelykheit, dat de onderneming van den eenen niet ongelukkiger zou zyn dan die van den anderen geweest was.

Heyward.
Hoylin.
Dau met.

In dezen staat waren de zaken van den Godsdienst in Engelandt, wanneer de Schotische oorlog den beschermheer nieuwe bezigheden verschafte. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy niet moeielyk was over de gelegenheit, de welke zich aanbodt om een leger op de been te hebben; dat hy de zelve met blydschap omhelsde, als een middel om zich te doen vrezen van zyne vyanden, zo wel als door die van den Staat; het werk der Hervorminge voort te zetten, en de Roomschegezinden in toom te houden. Als men ondertusfchen alle de zorgen inziert, welke hy nam om Schotlandt te beletten deswegen tot een vredebreuk te komen, zal men overtuigt zyn, dat hy de vrede zocht, indien de zelve zou kunnen gemaakt worden met aan de voorwaarde van het laatste verdrag te voldoen, dat is te zeggen, door het huwelyk van den jongen koning, zynen meester, met de jonge koninginne van Schotlandt.

Voor dat wy van dezen oorlog spreken, de welke eerst omtrent het einde van den somer begonnen wierdt, moeten wy den draadt der andere zaken weder opvatten, de welke door het verhaal der zaken van den Godsdienst is afgebroken. Wy hebben boven gesproken van de afgezanten, welke men hadt afgevaardigt naar de hoven van den koning van Vrankryk, van den keizer, en van de bestierster der Nederlanden. Zy hadden bevel een verbondt te zoeken het zy met *Karel den V*, het zy met *François den I*, het welk Engelandt in staat stelde om Schotlandt met vrucht te keer te gaan. De staatsbedienden, die zich aan het hof van den keiser onthielden, gaven tyding, dat men daar niets van moest verwachten; en dat deze vorst hergens anders op dacht dan om zyne heerschappy over alle zyne staten te bevestigen, zonder zich in te wikkelen in enig verbondt, het welk hem in vrede koninkryken vyanden zou kunnen verwekken. *Bonner* was van daar te rug gekomen, gelyk wy boven gezegt hebben; en *Wolton*, dien men van zyn gezantichap in Vlaanderen hadt te rug geroepen, was hem opgevolgt. Deze onderrechtte den koning en den beschermheer van de inzichten van *Karel den V*, en van den geringen staat, welken men op zyn bondgenootschap moest maken.

Afgezanten der Protestanten van Duitschlandt te Londen.

Ter zelve tydt waren te Londen aangekomen afgezanten van wegens de Protestantische vorsten van Duitschlandt, om den bystandt der Engelschen te verzoeken tegen de macht van den keizer. *Franciscus Burckard*, kancelier van den hertog van Saxon, was het hoofdt van dit gezantichap. De beschermheer en de Raadt vonden zich verlegen omtrent het antwoordt, het welk zy de zelve zouden geven. Zy zagen het gevaar even groot in hen toe te staan het geen zy cisch-

II Deel.

ten, en in hen het zelve te weigeren. Het eerste wikkeld Engelandt in een gevaarlyken oorlog in met een gelukkigen en machtigen vorst: het tweede gaf aan dezen vorst gelegenheit om zyne macht nog verder uit te breiden, indien men met goede oogen aanzag, dat hy gansch Duitschlandt onder het juk bragt.

De nabuurschap met de Nederlanden verdubbelde den nayver, welken de voorspoedt gaf van een vorst, die meester was van de laatste, en die de gehele wereldt de wet wilde geven. Het was dan van het belang van den Staat, te ondersteunen eene party, die hem het hoofdt boodt: doch die onder zou leggen; indien zy niet ondersteunt wierdt. Het belang van den Godsdienst raakte den beschermheer mede. Hy zag wel, dat de keizer de Protestanten, indien men de zelve niet te hulpe kwam, zou onderbrengen, endat het te vrezen stondt, dat hy, de Hervorming in Duitschlandt vernietigt hebbende, door het aanstoken van den paus zou aangezet worden om de zelve in Engelandt mede uit te roeien, waar in de zelve nog niet eens zo verre gevordert was. Aan den anderen kant liet de staatkunde niet toe de gevaren daar van zich over den hals te halen. Men beloofde dan aan de afgezanten, dat men hunnen meester, doch heimelyk, zou bystaan met een onderstandt van vyftig duizend kronen; dat dit geldt te Hamburg zou betaalt worden, van waar het gemakkelyk aan den hertog van Saxon zou kunnen gezonden worden. Dit gebeurde in de maandt van Maart.

De doot van *François den I* viel voor op den laatste dag van de zelve maandt. Dit was een nieuw ongeluk voor de bondgenoten, met welke deze vorst beloofde hadt een verbondt aan te gaan. Het was ook nadeelig voor Engelandt: want het zelve vondt in den persoon van zynen opvolger niet de zelve genegenheit, welke deze koning gehad hadt voor *Henrik den VIII*, en die men zich beloven kon dat hy ook voor den jongen *Eduard*, zynen zone, zou hebben. De Engelsche afgezant, die zyn verblyf hadt aan het hof van Vrankryk, hadt bevel gekregen om nieuwe verbindtenissen met die kroon aan te gaan. De koelheit van *Karel den V* verplichtte den beschermheer zich naar dien kant te wenden: doch de doot van den Franschen koning veranderde de gedaante der zaken. Hy overleefde *Henrik den VIII* niet langer dan twee maanden, en hy hadt zich, gelyk wy elders gezegt hebben, over des zelfs overlyden niet kunnen vertroosten. Een seldzaam voorbeeldt van vriendschap tusschen twee oppervorsten, de welke anders niet zeer gevoelig zyn dan voor hunne staatzucht. *Eduard*, de tyding van des zelfs doot ontvangende hebbende, deedt voor hem een heerlyken lykdiensl verreechten in de St. Paulus-kerke, in erkentnisse van dien, welken *François de I* voor *Henrik den VIII* hadt laten doen in die van O. L. Vrouwe te Parys. De aartsbisschop van Kanteberg deedt den dienst, geholpen door acht bisschoppen; en *Ridley* deedt de lykreden. Hy vergat niet aan *François den I* den heerlyken lof te geven van vader der kunsten en wetenschappen, welken Vrankryk dezen vorst met recht bylegt. Hy was daarenboven een groot koning geweest; edelmoedig, mildadig, goedertieren, dapper: doch byna altydt ongelukkig. Het is hier de plaats niet om zyn afbeeldsel te vinden; men moet het zelve by de Fransche geschiedenisichryvers zoeken. Wy kunnen echter niet met stilzwygen voorbygaan de gedachten, welke hy meer dan eens gehad heeft, om zyn koninkryk de macht van den paus te onttrekken. Het

1547.

De doot van *François den I* nadeelig aan den koning *Eduard*.

Des zelfs genegenheit voor *Henrik den VIII*.

Lykdiensl; welken *Eduard* laat doen voor *François den I*.

Loft van koning *François*.

1547. verbondt, het welk hy met *Clemens* den VII aanging door het huwelyk van den Dauphin met des zelfs nicht, en de genegenheit, welke hy in het einde zynre regering hadt voor den kardinaal van Tournon, een groot vyandt der Hervormden, deden hem van gevoelen veranderen. Hoedanige verbonden hy ook met *Karel* den V mogt gemaakt hebben, kon hy niet vergeten, dat hy hem den voet geligt hadt in het erlangen van het keizerryk,

Zyne gevoeligheit tegen *Karel* den V.

noch zyne strenge gevangenis na den veldslag van Pavië. Om die reden ondersteunde hy altydt de Protestanten in Duitschlandt tegen dezen vorst, en indien hy niet gestorven was, zou hy hen nog nieuwen onderstandt beschikt hebben. Zyn opvolger liet hen dryven, om Boulogne wederom te veroveren, en dacht niet om hen te hulp te komen, dan wanneer het reets te laat was. *François* de I hadt zynen zoon aangeprezen den maarschalk van Annebaut, als een getrouwen en onbaatzuchtigen staatsdienaar. Hy hadt hem ter zelve tydt gewaarshouwt, zich niet te vertrouwen op die van het huis van *Guize*, welker onbepaalde staatzucht hem alles moest doen vrezē, en hen van de regering uit te sluiten, uit vreeze, dat zy zynen kinderen de kroon mogten ontroven, en die in hun geslacht overbrengen. *Henrik* de II bediende zich kwalyk van de lesē van zynen vader, den koning. Weinig scheelde het ook, of de voorzegging van *François* den I hadde hare vervulling gehad. De *Guizen* stonden groatelyks in de gunst van den nieuwen koning, en hunne drift voor de koninginne weduwe van Schotland, welke van hun huis was, verhaafte het onderstandt, het welk Vrankryk naar dat koninkryk deedt overgaan. Wy gaan zien, dat deze bystandt het innemen van het kasteel van St. Andrews, welkers bezetting de Engelschen verzuimden by te staan, gemakkeliker maakte; dat de Schotten, opgeblazen door deze gelukkige uitkomst, zich by Vrankryk voegden, en hunne jonge koningin aan den Dauphin beloofden. De Engelschen waren derhalven genoodzaakt de wapenen tegen hen op te vatten, om te wreken de beledigingen, hunnen koning en de gehele natie aangedaan.

Thomas. *Ernst*. *Henrik* de II weigert te bekrachtigen het verbondt, met den afgezant van *François* den I gesloten.

De ridder *Brian*, die naar Vrankryk was overgegaan, om *Henrik* den II over zyne komste tot den troon geluk te wenschen, was ook gelaft aanzoek te doen om de bekrachtiging van het laatste verdrag, te Londen gesloten met den afgezant van *François* den I, en den nieuwen koning te beletten de Schotten by te staan. Doch hy wierdt voorgekomen door de afgezanten dezer laatste, aan welke die van *Guize* een gunstig gehoor bezorgden, en die reets het woordt hadden van *Henrik* den II voor dat de ridder *Brian* op zyne voorstellingen hadt kunnen gehoord worden. Hy eischte eerstelyk de betaling van het jaarlykē inkomen, tot het welke zich *François* de I door het verbondt van Ardres * verplicht hadt. Ten tweede drong hy sterk aan op de uitwisseling van het verbondt, te Londen gesloten door *Polix Iscalin*, baron de la Garde, uit name van den koning, zynen meester, niet lang voor de doodt van dezen vorst. Het zelve behelsde, dat de Engelschen Boulogne en des zelfs onderhorigheden zouden kunnen versterken, zonder dat de Franschen hen zulks zouden kunnen beletten, noch vestingen rondom opwerpen, waar door de plaats zou kunnen benaauwt worden. Ten derde poogde hy den koning te overreden om oncenzydig te blyven omtrent de verschillen tusschen Engelandt en Schotland. Hy beklagde zich over de onrechtmatigheit der Schotten, de welke schonden

* gesloten zeven jaren te voren.

het vertrouwen op een verdrag, het welk hunne afgevaardigden gesloten hadden met *Henrik* den VIII; en die, wel verre van te voltrekken het huwelyk, gesloten tusschen hunne koninginne en den koning *Eduard*, zich vyanden verklaarden van eene kroon, met welke zy een verdrag hadden aangegaan, het welk onschendbaar behoorde geweest te zyn. Hy zeide, dat de koning, zyn meester, van de genegenheit, de welke 'er tusschen de twee koningen, hunne vaders, geweest was, en van de billykheit van den vorst, tegen welchen hy sprak, gunstige gevoelens verwachtte in eene zaak, in welke alle de rechtmatigheit was aan de zyde der Engelschen. Hy besloot zyn gesprek met *Henrik* den II nogmaals te verzoeken om oncenzydig te blyven, en de twee volkeren hun verschil te laten afdoen.

Henrik antwoordde hem, dat hy niet kon besluiten, een verbondt te bekrachtigen, het welk de baron de la Garde te Londen met al te veel spoed gemaakt hadt. Dat hy des zelfs voorwaardt onderzocht hadt, welker vele hem onrechtmatig toefchenen, en dat de overleden koning, zyn vader, het zelve oordeel daar over geveld hadt, doordien hy het zelve niet hadt bekrachtigt. Dat hy, wat het jaargeldt betrof, waar omtrent men overeengekomen was door het verdrag van Ardres, niet weigerde het zelve te betalen, behoudens dat men hem voldeedte de eischen, welke hy van zyn kant hadt. Hy voegde, om zich duidelyker te verklaren, daar by, dat hy wilde verzekert zyn van de wedergave van Boulogne, volgens het laatste verdrag, en dat hy het jaargeldt niet zou betalen dan onder die voorwaarde. Dat hy wenschte dien aangaande onderrecht te zyn van de wyze dezer overgave, van den netten tydt, daar toe gestelt, en van de personen, aan welke deze overgave zou gedaan worden. Dat, wat de klagten aanging, welke de afgezant tegen de Schotten deedt, zy het zelve van hunne zyde tegen de Engelschen gedaan hadden, de welke zy beschuldigen een burgerlyken oorlog in hunnen Staat te voeden. Dat hy echter kennis wilde nemen van hunne verschillen, als hun gemene bondgenoot, om de zelve in der minne by te leggen.

Doch dit was het rechte oogmerk niet van het Fransche hof. De Schotische afgezant was, gelyk wy gezegt hebben, in de voorbaat geweest, en men hadt reets zeer slypse bevelen aan *Strozzi* gezonden, om te vertrekken met eene vloot, uiterst met al het noodzakelyke, om de party van de koninginne weduwe, en des graven van Aran, gestelt tegen die gene, de welke het huwelyk van de jonge koninginne met den koning *Eduard* begunstigten, te ondersteunen, en om den moordt van den kardinaal *Beton* te wreken. Dit onderstandt kwam in het begin van Augustus in Schotlandt aan. De onderkoning was van *Edenburg* vertrokken, om de belegering van de sterkte van St. Andrews met ernst voort te zetten, waar binnen zich hadden opgesloten niet alleen die gene, die aan den moordt van den kardinaal deel hadden gehad, maar daarenboven nog vele anderen. Wy hebben de aanzoecken verhaalt, welke zy gedaan hadden by den beschermer en den Raadt om geldt en volk te verkrygen. Men was als toen niet in staat om hen noch het een, noch het ander te beschikken, en de middelmatige geldsommen, welke men hen gaf, strekten alleen om hunnen ondergang eenige dagen uit te stellen. *Strozzi* zyne benden by die van den grave van Aran gevoegt hebbende, wierdt de vesting nauwer ingesloten dan tot nog toe gedaan was, en veertien dagen na het openen der loopgraven zag

1547.

Redenen, van zyne weigering.

Twaansi.

De Franschen staan de Schotten by om de vesting van St. Andrews te herwinnen.

1547. zag men zich in staat om zich meester daar van te maken. De belegerden, hun verderf onvermydelyk ziende, wilden liever hun verdrag maken met *Strozzi*, dan met den grave van *Aran*. Zy gaven hem de sterkte over, nevens al den voorraad, die daar binnen was; en de schatten en den kostelyken huisraad van den kardinaal *Beton*, den welken men niet hadt aangerakt. Het grootste gedeelte bleef gevangen, en wierdt door *Strozzi* naar Vrankryk gevoert; die na deze verrechtinge derwaarts wederkeerde, hebbende schep laten brengen niet alleen de gevangenen, maar ook den gehelen buit. De Engelsche afgezanten eischten de ontlaging der gevangenen, en vertoonden, dat men de zelve niet kon vasthouden zonder de verbonden van vrede, de welke tusschen de twee kronen gemaakt waren, te verbreken: doch men gaf hen ten antwoordt, dat byaldien Vrankryk de Schotten, zyne bondgenoten, hadt kunnen bystaan; zonder de vrede te breken, welke het hadt met Engelandt, het nu ook, zonder daar tegen te zondigen, de vruchten van zyne overwinninge kon genieten.

Tobanus. De beschermheer was dan alleen bedacht om den oorlog voort te zetten, also hy wel zag, dat de Schotten, door Vrankryk ondersteunt, den zelve Engelandt gingen aandoen. Hy liet hen echter door de genen, de welke genegenheit voor de Engelsche party hadden, nieuwe middelen van een vergelyk voorstellen; maar alles was vruchteloos. Het goed geluk, het welk de tegenparty sedert genoten hadt, door de overgave van de sterkte van *S. Andrews*, de verzekering van den bystandt van Vrankryk, waar van zy de vruchten ondervonden hadden; de verachting, welke zy hadden voor de jonkheit van *Eduard*, welken zy voor een kindt hielden; alle deze aanmerkingen hen grote verwachtingen gevende, deden de onderhandelingen met den beschermheer afbreken, en de koningin weduwe, zich voegende by den grave van *Aran*, wilde niet meer van vrede horen spreken. Hunne benden zelfs begonnen vyandelykheden op de Engelsche grenzen te plegen, alwaar zich twee duizend mannen bevonden, die grote wanorders aanrechten, terwyl de Iersche Schotten van hunnen kant de zelve buitensporigheden tegen de Engelschen bedreven in hunne nabuurichap. Hunne kapers maakten ook jagt op de Engelsche schepen, waar over de kooplieden hunne klagen deden aan den beschermheer. Ter zelve tyd verzocht de Fransche afgezant, het zy om de Engelschen om den tuin te leiden; het zy dat *Henrik de II* ter goeder trouwe wilde nakomen het woordt, het welk hy aan den ridder *Brian* gegeven hadt aangaande zyne bemiddeling tot een vergelyk tusschen de twee kronen, den hertog van *Sommerfeth* gevolmachtigden te benoemen om daar aan te arbeiden. Daar was geen hoop om daar in te slagen, en aan de andere zyde waren de toebereidselen tot den veldtocht reets gemaakt; zo dat het niet wel voegde de vrucht daar van te verliezen. Ondertusschen benoemde hy, om maatregelen met Vrankryk te houden, *Tonstal*, bisschop van *Durham*, en den ridder *Robert Bowes* tot gevolmachtigden, en deze vertrokken om een mondgesprek te houden met die der Schotten. Hy belastte hen de vrede te sluiten, behoudens dat men het huwelyk van de jonge koningin met *Eduard* verzekerde: doch dat zy, indien zy zagen, dat de Schotsche staatsbedienaars niet voorzien waren met eene genoegzame volmacht voor dit grond-artikel, naar gene andere voorstellen zouden luisteren, en de onderhandeling afbreken.

Verachting der Schotten voor de jonkheit van *Eduard*.

Hunne vyandelykheden.

Burnet. *Heylin.* *Hayward.* *Zijlorie der Hervorminge van Schotland door Spotswood.*

Gevolmachtigden door de twee kronen benoemt om de vrede te maken.

Het is onnodig te verhalen, in welk een staat zich de zaak van het huwelyk bevondt, het welk be- raamt was, om de twee koninkryken te vereeni- gen, by het leven van *Henrik den VIII*. Men moet zich erinneren, dat *Jacobus de V* slierf op den 18 December; latende de koningin, zyne gemalin, zwanger van eene dochter, van welke zy zeven dagen daar na beviel; dat *Henrik de VIII* toen dacht om een huwelyk vast te stellen tusschen deze jonge prinsesse en den prins *Eduard*, die niet meer dan vyf jaren oud was; dat de adel zich vergaderde op de voorstelling, welke hen daar van gedaan wierdt, en dat het Parlement ten dien einde wierdt byeen geroepen; dat hy vier gevol- machtigden benoemde, namentlyk, den grave van *Glancarne*, *Mylord Georg Douglas*, *Mylord Hamil- tan*, en *Mylord Leirmouth*, welke te Londen kwamen; voorzien met eene genoegzame vol- macht, en de welke de voorwaarden van het hu- welyk, nevens een bestandt voor tien jaren, vast- stelden, in hope, dat het huwelyk na het eindigen van den zelve zou voltrokken worden, en dat het bestandt als dan in eene eeuwige durende vrede zou veranderen. Het verdrag wierdt on- dertekent en bezworen. Men moet zich nog erinneren, dat Vrankryk, de lucht van dat ver- bondt gekregen hebbende, alle zyne krachten in het werk stelde om het te dwarsbomen, onder- steunende met al zyn vermogen den kardinaal *Be- ton* en de koningin weduwe, die zich mede daar tegen aankantten; dat Vrankryk met dat oog- merk den grave van *Lenox* naar Schotland hadt doen overgaan; dat deze heer met den kardinaal overhoop raakte, en dat hy gedwongen was zich weder te verzoenen met den koning van Engelandt, tot wien hy overging: dat in het tegen- deel de graaf van *Aran*, de zyde van *Henrik den VIII* verlatende, zich by die van *Beton* voegde en by de koningin weduwe, dat de paus ook in deze zake wierdt ingewikkelt, en dat hy zynen gezant, den patriarch van *Apulie*, naar Schotland zondt, om den aanhang der vyanden van den Engelschen koning te versterken; dat de- ze vorst aldus met gene goede oogten kon aanzien het sluiten van een ontwerp, wiens uitvoering hy met zo veel ernst gewenscht hadt. Men erinnere zich eindelyk alle de zygangen, welke hy ten dien einde gedaan hadt; hoe danig hy de Schot- sche heeren handelde, die gevangen genomen waren in den veldslag, weinige dagen voorgeval- len voor de doodt van *Jacobus den V*, en aan het Parlement van Schotland aangeboden alle de verzekeringen, welke het zou kun- nen eischen wegens de vryheit en de voorrechten van het volk. Ondertusschen wierdt hy ziek, en zich naby zyn einde voelende belastte hy daarenboven aan zyne allergetrouwste Raads- heeren, tot de uitvoeringe van zulk een ge- wenscht huwelyk alle middelen in het werk te stel- len, welke hun verstandt hen zou kunnen in- geven.

1547.

* 1547. Korte ver- baling van het gene tusschen de twee koninkryken is voorgeval- len voor de doodt van *Henrik den VIII*.

Dit was de staat, waar in de beschermheer de zaken vondt. Hy geloofde niet, dat 'er, om het voornemen van den overleden koning te doen gelukken, een beter middel was; dan dat gene, het welk deze vorst zelf hadt beaamt, trachtende de gemoederen van den Schotschen adel te winnen. Dus een gebaanden weg volgen- de hadt hy circulaire brieven geschreven aan de heeren en edelen van het koninkryk. Hy ver- toonde hen: „ Dat men met het goed vertrou- „ wen der verbonden den spot niet moest fleken, „ en dat 'er voor het overige hunne eere aan gelegen „ was zich tot waarborgen te stellen van een ver- „ bondt,

Brieven van den beschermbeert aan den Schotschen adel.

1547.

„bondt, dat alleen bekwaam was de twee koninkryken gelukkig te maken. Dat in eene zodanige gelegenheit veel meer dan in eenige andere moest uitblinken de yver, welken zy voor hun vaderlandt hadden, en de macht, welke hunne geboorte hen gaf in de regering. Erinner uw lieden (zeide hy) uwe beloften, uwe ondertekeningen, en uwe ceden: zo vele onscheidbare verplichtingen tusschen Godt en uw lieden. Daar is geen reden van Staat, de welke uw lieden daar van kan ontslaan, tot aan de meerderjarigheit uwer jonge koninginne, van welke als dan zal afhangen het verdrag of te vernietigen, of te bevestigen. Ziet gyl. voor het overige niet het beleid der Voorzienigheit in de geboorte dezer twee erfgenamen? De Hemel, die ons een jongen prins heeft gegeven, geeft uwl. terzelvertyd eene jonge prinsesse. Geeft hy daar door niet te kennen, dat hy de zelve de eene voor den anderen heeft laten geboren worden, om aldus door hun huwelyk de twee koninkryken de vereenigen? Eene vereeniging, die anderszins natuurlyk schynt, al zo wel als de zelve luisterlyk zal zyn voor de eenen en de anderen. Wy zyn reets vereenigt door de overeenkomst der sprake, der klederen, der gewoontens, der levenswyze, en der luchtstreek. Wy bewonen een zelve eilandt; en, afgescheiden van de gehele wereld, worden wy nergens door van malkander gescheiden. Daar is geen twyffel, of wy hebben ook een zelve oorspronk; en volgens alle waarschynlykheit hebben wy certys niet dan een volk uitgemaakt. Waarom zich dan tegenwoordig aangekant tegen eene vereeniging, de welke ons gemeen geluk moet uitmaken? Hoe vele oorlogen worden niet door dit middel uitgedooft! Hoe vele oproeren gesmoort, die voor het meeste gedeelte alleen ontslaan uit de ongeregeldheit der oorlogen! Men zal onze grenzen niet langer voor invallen zien bloot gestelt, noch voor stroperyen, verkrachtingen en moorden, de welke de zelve tot naare wildernissen maken. De vrede zal alle deze droevige vertoningen uitwischen, en de twee volkeren als dan niet meer dan een volk uitmakende, zal men de twee koninkryken zien bloeien, en der zelve luister hoe langer hoe groter worden. Hunne velden en hun koophandel zullen hen niet alleen alle de noodzakelyke, maar ook alle smakelyke en gencugchelyke dingen aanbrenghen. Het volk, machtig door zyne menigte, en in overvloed levende, zal zich niet vergenoegen de zekerheit van den Staat te bezorgen; het zal daarenboven trachten des zelve luister te vergroten. Het zal zyne standvastigheit doen uitblinken in de vereeniging hunner krachten tegen de vyanden, en zyne liefde voor het vaderlandt, de een den anderen ondersteunende omtrent de lasten, welker noodzakelykheit het belang van den Staat vereischt. Geloofst voor het overige niet, dat de Engelschen over u zouden willen heerschen by eene zo gelukkige regering: zy zullen zelfs geen voorrang durven voorwenden. Zy bieden eene volilage gelykheit in alle dingen aan; te weten, dat elk volk zal genieten zyne vryheit, zyne voorrechten, zyne wetten, en dat men zich zonder onderscheidt van de eenen en van de anderen zal bedienen in de bestieringe der openbare zaken, om hen vervolgens te verheffen tot waardigheden, naar evenmate hunner verdiensten. De twee koninkryken aldus vereenigt blyvende, zal gedurende al

„dien tydt geen de minste wanorder ontslaan, noch het een zich verderven in het ander: in dier voegen, dat byaldien het ongeluk der tyden, of het noodlot der ryken wilde, dat 'er eene nieuwe scheiding zou ontslaan, elk zich echter zal kunnen bevinden in den zelve staat, waar in hy voor deze vereeniging geweest is, zonder iets van zyne eerste waardigheit verloren te hebben. Laat ons weder aannemen den ouden naam van Britannic, welken ons eilandt van ouds gevoert heeft, zonder nochtans dien van Schotlandt en Engelandt te verwerpen. De laatste zullen dienen om ons te onderscheiden; en van den eerste naam, beide de anderen bevattende, zullen wy ons bedienen om ons te vereenigen.

Deze brieven, door ganseh Schotlandt verspreid, hadden hunne uitwerking gedaan op het gemoed van verstandige personen: doch de andere party, de sterkste zynde, hadt het te boven gehaalt. Hunne uitgezondenen vertoonden het gevaar, dat 'er was voor den Staat en den Godsdienst in het verbondt, dat men hen voorstelde.

Zy zeiden, „Dat Eduard de zoon was van een vader, die in den ban was, onderwezen door een ketterschen oom, en door Lutherische leermeesters, die hem met hunne lere hadden ingenomen; dat hy, koning van Schotlandt worden, door met hunne koninginne te trouwen, niet zou nalaten de kettery daar mede te bevestigen, en dat het niet lang zou duren, of de zelve zou daar gelyke voortgangen maken als in Engelandt. Dat de vryheit des volks geen minder gevaar liep dan het oude geloof. Dat men niet onkundig was van de eischen der Engelschen op Schotlandt; dat zy verscheide malen getracht hadden een cysbaar koninkryk daar van te maken, en dat zy tegenwoordig, onder voorgeven van de twee kronen te vereenigen, die van Schotlandt aan hunne heerschappye wilden hechten. Dat men te vergeefsch den naam der twee volkeren zou behouden; wanneer 'er niet meer dan een koning zyn zou, die zyn verblyf te Londen zou houden, het welk hy tot zyne hoofdstadt zou maken, en met eenen tot het middelpunt van het koninklyk gezag; en dat Schotlandt aldus niet meer zyn zou dan een wingewest van Engelandt”. Zy voegden daar by, „Dat het veel voordeeligter voor hen was zich by Vrankryk te voegen, het welk de zelve oogmerken niets hebbende, hen zodanige redenen van nayver en wantrouwen niet zou geven. Dat 'er niets te vrezen was voor den Godsdienst van een zo Katholyk koninkryk, en dat zy daar van alles moesten verwachten tot bewaringe van hunne vryheit, ingevalle de Engelschen begeerte kregen om hen aan te tasten. Om deze vertogen meer klem te geven spraken zy met kleinachting van den jongen koning, en spraken van hem als van een kindt. Zy vroegen de Schotten, waar de eer der natie was? waar hunne oude dapperheit vervaren was, en op welk eene wyze zy zich tegen de nakomelingen zouden rechtvaardigen, indien zy zo lafhertig waren van hun koninkryk te stellen onder het juk van zulk een zwakken vorst, die zelf de kaatsbal was van zyne eigene onderdanen; dat zy veel eer moesten bedacht zyn om hun voordeel te doen met eene zo gunstige omstandigheit, en op de Engelschen hernemende voordeelen, welke de zelve certys op hen behaalt hadden.

Deze redenen vonden meer ingang dan de brieven van den beschermheer: zy waren ook beter onderstut. Het gezag der koninginne weduwe, de

1547.

Antwoordt der vyanden van de Hervorminge.

Deze laatste party was de sterkste.

yver

1547. yver der geestelykheit, de aanhoudingen van den pausselyken gezant, en meer dan dat alles, de afkerigheit, welke de lange oorlogen tusschen de twee natiën gemaakt hadt, hadden de zelve met toejuichinge doen onfangen. Men besloot echter in den Raadt een afgezant naar Londen te zenden, het zy om die genen genoegte geven, die zich tegen de vredebreuk aankantren, het zy om de waarachtige oogmerken der anderen te bedekken. Men weet niet wat zyn last behelsde; maar zyne onderhandeling duurde niet lang, en de Schotten, onverduldig om handgemeen te worden, begonnen wel haast de vyandelykheden, van welke wy een aanvang hebben gemaakt te spreken.

De Engelse gevolmachtigden nemen mede de acten van huldiging van de Schotische kroon.

Ondertusschen hielden de gevolmachtigden, welke de beschermheer naar de grenzen hadt gezonden, op het aanzoek van den Franschen afgezant, een mondgesprek op den 4 Augusty met die van Schotland. De eerste hadden by zich verscheide acten, om aan te tonen, dat Schotland van Engelandt afhing. Dit was geenzins het middel tot de wedervereeniging: doch mogelyk ging men dus te werk om de Schotten eene groter achtting te geven voor eene kroon, aan welke zy leenroerig waren, en om hen daar door in te wikkelen in een verbondt, dat zy niet zouden kunnen weigeren, zonder zich aan wederspannigheit schuldig te maken. Onder de alleraanmerkelykste stukken, door welke deze afhankelijkheit bewezen wierdt, was de acte van hulde, welke *Willem*, koning van Schotland, gedaan hadt aan *Henrik* den II, koning van Engelandt. De eerste stondt toe, dat de groten van zyn ryk vazallen zouden zyn van *Henrik*, en dat zyne bisschoppen onderhorig waren aan den aartsbischop van York; dat de abdyen en de kerkelyke waardigheden zouden sijn ter begevinge van de Engelse koningen, en dat de genen, die 'er den tytel van voerden, van de zelve de goedkeuring zouden ontfangen. Dit was getrokken uit de Registers van het bisdom van Durham, en *Tonstall*, die als toen den setel van dat bisdom bekleedde, hadt het daar uit getrokken, nevens de overige acten, die melding van deze zake maakten. Daar was 'er eene, de welke gewag maakte van de hulde, aan *Eduard* den I door de Schotische heeren, zo wereldlyke als geestelyke, gedaan. Deze kerkvoogdt voegde daar by, dat de oppermacht van hun koninkryk door *Eduard* den I gedaan ten voordeele van hunnen koning *Robert*: doch hy merkte aan, dat deze voorgewende afflandt geen nadeel kon toebrengen aan de koningen van Engelandt, navolgers van *Eduard* den II; behalven dat die vernietigt was door de hulde, welke de koningen van Schotland naderhandt gedaan hadden aan *Eduard* den III en zyne nazaten, tot aan *Henrik* den VI. De schryver*, de welke ons den brief van *Tonstall* heeft medegedeelt, waar in deze acten gevoegt zyn, spreekt ook van die gene, welke de Schotten daar tegen stelden, en getrokken zyn uit het oorspronkelyke, dat nog in wezen is, ondertekent door de voornaamsten van den Schotischen adel, en met hunne wapens verzegelt. Het is een brief, door de heeren en edelen van het ryk geschreven aan den paus †, die zich als toen by den koning van Engelandt voegde, om hem te helpen de Schotten te onder te brengen. Zy vertoonden hem de onrechtmatigheit van dezen oorlog, en verzekerden hem, dat Schotland van alle tyden geweest was een vry en onafhankelyk koninkryk. Uit dezen brief ziet men ook, dat de Schotten voorgaven afkomstig te zyn uit het Asiatisch Tartarië, van waar zy eerst in Spanje kwamen, en van daar in Schotland, vele eeuwen voor de komste van **JESUS CHRISTUS**. Dit is eene byzonderheit,

* Burnet.

† Harmer laakt dezen brief, als frydig tegen de huldigen, aan de Engelse kroone gedaan.

De Schotten oorspronkelyk uit het Asiatisch Tartarië.

welke wy geoordeelt hebben niet stilzwygend te moeten voorbygaan, zonder de zelve nochtans voor eene zekere waarheit op te geven. De oorspronk der meeste volkeren heeft iets fabelachtigs, en die der Schotten is misschien van dien aardt. Voor het overige zullen wy ons niet inlaten in het twiifgeding, het welk de vereeniging der twee kronen verydelt heeft. Men zegt niet, dat de gevolmachtigden eens daar over in onderhandeling geweest zyn, en het is zeer waarichynlyk van niet, en dat men, volgens het bevel, het welk de Engelse gevolmachtigden van den beschermheer ontfangen hadden, begon met de voorbellinge van het huwelyk van *Eduard* met de jonge koninginne. Men ontdekte toen het oogmerk van den Schotischen Raadt, de welke dien van Engelandt alleen zocht op te houden, als hebbende aan zyne afgezonden daar omtrent geen volmacht gegeven. Doordien nu dit niet alleen de voornaamste omstandigheit was van de vrede, welke men wilde sluiten, maar zelfs vooraf moest vastgesteld worden, zonder het welke het onmogelyk was iets te sluiten, volbragten de bisschop van Durham en de ridder *Bowes* dat gene, het welk de beschermheer hen gelaft hadt, en braken de onderhandeling af, wordende ter zelve tydt de bevelen tot het voeren vanden oorlog gegeven.

1547.

De vyandelykheden waren, gelyk boven gezegt is, begonnen door den inval der Schotten, en door het zeefchuimen hunner kapers. Het voornaamste hunner schepen, genaamt de *Leeuw*, hadt een Engelse fregat aangetast, het welk veel kleiner was, maar zich echter van den Schotischen kaper meester maakte. Het gevecht begon van verre, en zonder veel schade van weerzyden, maar zynde malkander aan boordt geklampt, brandde het Engelse fregat zyn geschut en musketten zo van pas af, dat het Schotische schip aan vele kanten wierdt doorboort, masten en zeilen verbryfvelt, en genoodzaakt zich over te geven. Dus keerden de Engelsen zegepralende te rug, hunnen prijs in hunne haven opbrengende. Doch wanneer zy naby Harwits kwamen, ontfondt 'er een storm, welke het veroverde schip deedt zinken, met al het geen daar op was. Men zeide naderhandt, dat dit toeval de uitkomst van den oorlog voorspelt hadt, doordien de Engelsen daar dooreen roem van korten duur behaalden, en alle des zelfs vrucht wederom verloren. Op dit gevecht volgden vele andere vyandelykheden, de welke men te vergeeffich door onderhandelingen trachtte te beletten. Men moest dan de wapenen opvatten, en de twee volkeren stelden hun noodlot en dat der twee koninkryken aan de uitkomst van een veldslag.

De onderhandeling wordt afgebroken.

Vyandelykheden ter zee.

Voor dat de beschermheer van Londen vertrok, om zich te stellen aan het hoofd des legers, maakte hy in zyn kabinet het ontwerp dezer onderneminge, en dat der regering, om het ryk van binnen te verzekeren, terwyl hy tot des zelfs verdediging naar de grenzen optrok, of de zelve verder ging uitbreiden. Het beleid der zaken stelde hy in handen van den Raadt van State, en liet bevelen achter om krygsvolk te ligten, om zich tegen delandingen der Franschen te stellen, indien zy zouden ondernemen de zelve te doen. Hy betrouwde de bewaring der provinciën van Essex, van Suffolk en van Nortfolk aan den marquis van Northampton; die van Suffex, van Surry, van Ham en van Wilts aan den grave van Arondel, en die van Kent aan den ridder *Cheyney*. Dit was de order, welke hy stelde tot de zekerheit van het koninkryk gedurende zyn afzyn. Ten aanzien van den oorlog, welken hy in Schotlandt ging voeren, deedt hy zich zelve geven het ampt van legerhoofd,

Hayward, Burnes. Optocht vanden beschermheer aan het hoofd van het leger.

1547. en maakte zelf zynen broeder en den grave van Warwik zyne twee algemene stedehouders*; den eersten in de provincien, gelegen naar het Zuiden, alwaar hy hem liet, om daar zorge voor te dragen; den anderen in de Noorder landfchappen. Dezen laatften nochtans voerde hy met zich. Mylord *Clinton* gebodt over de vloot, de welke het leger moest volgen, en den leetocht aanvoeren, welken het zou nodig hebben. De zelve bestondt uit 65 fchepen, waar onder 34 oorlogfchepen waren; de overige bestonden uit voorraadfchepen. Het leger te lande bestondt uit veertien* duizend mannen voetvolk, dertien honderd andere wapenknechten, en twee duizend ligte paarden; al uitgelezen volk, zo het paarde-als het voetvolk, en die niet dan naar den ftrydt verlangden. Zy hadden aan hun hoofd den befchermer, die den perfoon des konings verbeeldde; tot algemeene stedehouder den grave van Warwik; tot veldmaarfchalk Mylord *Gray*, die ook de ruitery gebodt, en die voor luitenant kolonel hadt den ridder *Vannes*. De ridder *Sadler* was algemeen threforier. Vele Engelsche edelen bevonden zich ook in het leger, waar in zy bedieningen hadden volgens hunne bekwaamheit. Doch alles fcheen af te hangen van den veldheer en van zynen stedehouder, den hertog van Sommerfeth en den grave van Warwik. Zy hadden ook het meeste deel aan het gevaar, of aan de eere dezer onderneminge, en waren na hunne wederkomst de twee voornaamfte uitwerkers van de grote omwentelingen, welke wy zullen zien gebeuren. Zy verdienen derhalven wel, dat wy ons een weinig ophouden met een afbeeldfel van hen te maken.

Eduard Seymour, hertog van Sommerfeth, ftamde af, gelyk wy boven reets gezegt hebben, uit een doorluchtig geflacht, het welk uit Normandie naar Engelandt overkwam met *Willem* den Veroveraar. Hy was niet alleen aanmerkelyk door den hogen adeldom van zyn geflacht, en door de eere, welke hy hadt van des konings oom te zyn, hy hadt zich daarenboven aanmerkelyk gemaakt door zyne dienften. Hy hadt de Schotten gellagen in eenen der invallen, de welke *Jacobus* de V gedaan hadt in Engelandt †, en vele voornamte gevangenen gekregen. Daar na hadt hy den fchrik in Edenburg, en in andere plaatfen van het Schotsche koninkryk, gebragt. Hy hadt zich overzee dapper gekwetten tegen Vrankryk. Hy hadt met zeven duizend † man twintig duizend verflagen, die voorhadden Boulogne geweldigerhandt weg te nemen †; den maarfchalk van *Biez*, die hen gebodt, gedwongen zich te rug te begeven, en het gefchut achter te laten, nevens de tenten en al het legertuig; zonder meer dan een foldaat in een zo beroemd gevecht verloren te hebben. Naderhandt was hy Pikardie ingetrokken, alwaar hy Nieuwpoort* en twee andere fterktens hadt gebouwt, om de vyanden in toom te houden. Met een woordt, alles was hem gelukt, en de foldaten geloofden niets te vrezen te hebben, wanneer zy optrokken onder het beleid van zulk een gelukkig legerhoofd. Hy was nochtans niet vooringenomen met eenig hoog gevoelen van zyne verdienften, en betoonde geen kleinachting voor anderen. Altydt beleefd, aan elkeen den toegang vergunnende, en niemant afwyzende: houdende voor het overige een rechten middelweg in zyn gedrag tuffchen eene al te grote onverzettelykheit en eene al te flappe toegevendheit; gematigt in zyne ftaatzucht, wat zyne vyanden ook daar van gezegt hebben; vergenoegt met de tweede plaats in den Staat te hebben, zonder naar de eerfte te haken; al te openhertig, en, indien het als een gebrek moet

aangezien worden, al te medelydend; niet hebbende op zich kunnen verkrygen om zynen vyandt* het leven te bemmen, wanneer hy hem in zyne macht hadt, en hebbende daar door zyn eigen einde verhaalt, tot beloning van zyn medelyden.

Jan Dudley, graaf van Warwik, was deze zyn vyandt; die den hertog van Sommerfeth in het vervolg deedt omkomen, de welke hem zo edelmoodig gefpaart hadt. Een man al zo geveinf, als de befchermer openhertig was, en die des zelfigenegenheit verkreeg door geveinfde belofdheden, om gelegenheit te hebben van hem wel haaft daar na van zyne waardigheit en van zyn leven te beroven. Voor het overige welgemaakt, aangenaam, van een verheven geest, en ftoute dapperheit; maar welluftig en ongebonden; een man van hoge geboorte, maar daar by zo ftaatzuchtig, dat hy niets boven zich kon veelen, zelfs niet de kroon, op welke hy voornemens fmeedde, de welke hem deden omkomen; geen zwanigheit makende de wetten te fchenden, als hy zich maar daar door den weg tot den troon kon banen; voorts infchikelyk, onderdanig, en zodanig een perfonadie spelende, als hy wilde, bedienende zich dan eens van beloften, om de eenen te winnen, en dan weder van bedreigingen, om de anderen te verfhrikken. *Henrik* de VIII was in het begin zyneregeringe genoodzaakt geweest den vader op te offeren aan den haat van het volk, het welk zyn hoofd eifchte. Hy herftelde naderhandt des zelfs gedachtenis, en gaf aan den zone blyken van zyn berouw, of van zyne toegenegenheit. Hy maakte hem zeevoogdt en ondergraaf van Ryffel, en vertrouwde hem de ftadvoogdy van Boulogne, alwaar *Dudley* veel roem verkreeg. Hy verdedigde deze plaats, nog niet weder veriterkt, tegen een leger van vyftig duizend mannen, onder het gebiedt van den Dauphin van Vrankryk; hernam de benedenftadt, welke de vyanden by verraffinge hadden ingenomen, en doodde, of nam gevangen over de acht honderd mannen. Ter zee deedt hy zich zo wel als te lande uitmunten, en zynde in het volgende jaar op de Engelsche vloot gegaan, boodt hy den Franfchen een zeeflag aan, die den zelve niet dorften wagen. Hy landde in Normandie, nam en verbrandde Treport, en kwam met een groten buit wederom in Engelandt, hebbende niet meer dan een man in deze onderneminge verloren. Hy was niet minder aangenaam aan het hof dan dapper en oorlogskundig, en aldus zo geacht van den adel, als bemind van de foldaten. Vrankryk, het welk over zyne dapperheit was verwondert geweest, wanneer het tegen het zelve ftreedt, was opgetogen over zynen zwier, wanneer hy daar, in hoedanigheit van afgezant, de vrede kwam fluiten. Dus won hy, zyne gebreken onder een fraai uiterlyk gelaat verbergende, en zyne ftaatzuchtige oogmerken met de uiterfte ontveinzinge bedekkende, niet alleen de genegenheit van *Henrik* den VIII, maar ook die van alle de Engelschen. Hy zag zyn geluk onder de volgende regeringe nog groter worden; het zy door den luitter zynere fchyndeugden, het zy door de noodfchikkelykheit der regeringe van *Eduard*, gefchikt voor de bloedige treurfpelen, welke deze graaf aanrechtte, doende het geflacht der *Seymours* ondergaan. Om kort te gaan, *Dudley* was een man, wiens dapperheit, verftand, goed gelaat en mildadigheit men niet genoeg kan pryzen; maar wiens wreedheit en trouwloosheit niet genoeg kunnen gelaakt worden.

Zodanig waren de hertog van Sommerfeth en de graaf van Warwik, de welke de oogen en het hert van het ganfche leger naar zich trokken. Het

* Luitenant generaal.

De vloot.

* Anderen zeggen dertien. Het leger te lande.

De graaf van Warwik was de tweede perfoon van het leger.

Hayward. Heylin. Bur. nit. Thuanus. Afbeeldfel van den hertog van Sommerfeth.

† in den jare 1542.

† Anderen noemen maar 4700. † in den jare 1545.

* Newhaven nabij Boulogne.

1547. den grave van Warwik.

Afbeeldfel den grave van Warwik.

Aankomft van het leger te lande op de grenzen

1547.
en van de
vloot op de
kusten van
Schotland.
op den 18
Augusty.

Verklaring,
welke de
hertog van
Sommerfeth
doet afkon-
digen.

Hayward.
Optocht van
het leger te
landt.

Het zelve begaf zich naar Newcastle, volgens het bevel van den opperbeieder, de welke zich kort daar na * in persoon derwaarts begaf. Hy deedt de monsting over het zelve, en veranderde des anderen daags van legerplaats, doende de soldaten voor vier dagen mondkost mede nemen. Zy kwamen dus voor de muren van Berwik, alwaar het leger zich een vierde myl van de stad nederfloog, met het aangezicht naar Schotland gekeert. Ter zelve tydt kwam Mylord Clinton met de vloot opdagen, die zynen strek nam volgens den optocht van het leger. De beschermheer, zich op de grenzen bevindende, gaf eene verklaring uit, by welke hy de Schotten vermaande de voorwaarden van het verbondt na te komen, het welk gesloten was onder de regering van Henrik den VIII, en, volgens dat verdrag, hunne jonge koningin te stellen in handen van getrouwe personen, om te trouwen met den koning Edward, wanneer het tydt zou zyn. Hy boodt onder deze voorwaarden niet alleen de vrede aan, maar daarenboven alle goede dienften, en alle de voordeelen, welke de Schotten recht zouden hebben van de Engelschen te verwachten na zulk eene nauwe verbindtenis. De afkondiging dezer verklaring geschiedde op drie verscheide plaatsen aan het hoofd der benden, in slagorder geschaart; en men verwachtte eenigen opstandt van de zyde van den adel, onder welken men verstandhouding hadt: doch niemant bewoog zich. Misschien dat de voorzichtigheit hen belette zich zo schielyk te verklaren.

Ondertusschen naderde het leger, voorttrekkende in drie ryen. Vooraf ging eene bende van acht honderd paarden, aangevoert door den ridder Brian, die dagelykch een uur vroeger vertrok, om den vyandt te bespieden, en om zorg voor de legerplaats te dragen. Hy bediende zich van dit ampt niet zo veel nauwkeurigheid, dat 'er geen de minste beweging ontbondt van de zyde der vyanden, waar van de veldheer niet terstondt wierdt verwittigt, en klom niet eer van zyn paardt, dan na dat het gehele leger zyn kwartier betrokken hadt. Ook viel 'er geen de minste wanorder voor gedurende den tocht, en wanneer men handgemeen moest worden met de partyen, die zich op de doortochten bevonden, geschiedde zulks zonder de gelederen te breken, noch ook de slagorder, in welke het in het vyandelyk landt moest voorttrekken. De graaf van Warwick bevondt zich aan het hoofd, en geleidde de voorhoede, bestaande uit vier duizend man te voet, honderd andere gewapende mannen, en zes honderd paarden. De middeltocht volgde daar op, welke bestondt uit zes duizend mannen te voet, zes honderd andere wapenknechten, en duizend ligte paarden, de welke de beschermheer, opperhoofd van het gansche leger, gebodt. De achterhoede, bestaande uit vier duizend mannen voetvolk, zes honderd ligte ruiters, en honderd gewapende mannen, wierdt geleid door Mylord Dacres, een oud krygsmen en van eene beproefde dapperheit en ondervindinge. Het geschut bestondt in zestien stukken kanon, en bevondt zich met zyne officiers en de schansgravers op eenen der vleugels van de voorhoede, zynde de gewapende mannen op den anderen. Negen honderd wagens, die de mondkost en het legertuig aanvoerden, bedekten de zyden van de achtertocht, die gesloten was door de benden van het ligte paardvolk. Mylord Gray hadt het bevel over de gehele ruitery. Het leger trok twee dagen op in deze order, zonder eenige vyandelykheit te plegen, en eer als in een koninkryk, welkers bondgenootschap het kwam zoeken, dan als

11 Deel.

in een landt, het welk het zelve tot een wingewest wilde maken. Des avonds van den tweden dag kwam het in eene vallei, de welke zich langs de zee uitstrekt omtrent zes mylen; maar zo nauw; dat zy in den ingang niet meer dan twintig voeten breed, is en gedurig al nauwer toelopende, in den uitgang niet meer dan vyf heeft, eindigende aan eene kleine rivier, die langs den voet loopt van het gebergte. De oevers van de zelve zyn zo ongenaakbaar, dat men een langen omweg moet nemen door smalle voetspaden, waar in men slechts man voor man kan gaan, om naar den anderen kant te komen. Hier van heeft deze nauwe weg, Path genoemd, zynen naam gekregen, gelyk zommigen menen: want dit woordt betekent in het Engelsch een voetspadt. De beschermheer meende daar krygsvolk te zullen ontmoeten, het welk hem den doortocht zou betwiffen; en het zou inderdaadt de Schotten gemakkelyk geweest zyn om met weinig volk het leger aldaar tegen te houden; maar daar bevondt zich niemant. Men vergenoegde zich de wegen onbruikbaar te maken, op de tyding, welke men gekregen hadt van des vyands aantocht. Men was alleen bedacht geweest om een leger op de been te brengen, het welk in staat zou zyn om te slaan; in plaats dat men, zich bedienende van het voordeel der plaats, met minder benden, dan men reets op de been hadt, den vyandt kon beletten het landt dieper in te trekken. Dit gaf reden om zich op nieuw te verwonderen over het geluk van dezen veldheer, welken de lukgodin niet verliet. Hy was zelf, de engte doortrekkende, daar over verwonderd; en hy wist niet, waar over hy het meest verbaast moest staan, of over het gevaar, dat hy gelopen zou hebben, byaldien de Schotten zich aan deze engte voor hem verthoont hadden, of over de onvoorzichtigheit der vyanden, die verzuimt hadden zich van eene zo voordeelige plaats te verzekeren. Hy deedt de wegen met alle naarstigheid verbeteren, waar aan de soldaat het overige van dien en een gedeelte van den volgenden dag werkte. Dit gedaan zynde vervolgte hy zynen tocht, en ontmoette drie kasteelen, de welke hy moest vermeersteren. Het eerste, Dunglas genaamt, gaf zich over zonder tegenweer te bieden. De bezettingen der twee andere, genaamt Thomson en Innerwik, betoonden meer standvastigheid. Men moest het geschut daar voor brengen; men moest de zelve beschieten; waar na men ze, de breschen daar in gemaakt zynde, stormenderhandt vermeersterde; zo dat, volgens de strengheit der krygswetten, de belegerden geen lysgenade te hopen hadden: waarlyk strenge wetten, doch die, alles wel ingezien, noch voor nieuw, noch voor onrechtmatig moeten gehouden worden. Men ziet de zelve niet allen opgevolgt door Julius Cesar*; men vindt de zelve ook onder de bevelen, de welke Godt gaf aan den wetgever der Joden †. Ook verwachtten de Schotten niet anders dan deze strengheit: alle de genade, om welke zy verzochten, was, dat men hen tydt gave om hun gebedt te doen, en zich in staat te stellen van wel te kunnen sterven. Maar het zy dat de beschermheer door hunne dapperheit, of door hunne Godvrucht geraakt was, het zy het eene uitwerking was zynere aangebore zachtmoedigheid, wanneer hunne Godsdienstigheid was geëindigt, en dat zy zich aanboden om de doot te ondergaan, immers hy verleende hen vergiffenis.

De inval der Engelschen bragt den schrik over geheel Schotland. Het gerucht, dat zich vermaakt in de zaken te vergroten, maakte hun leger veel talryker dan het inderdaadt was; en voegende

D

1547.

Het trekt gelukkiglyk door de engte van Path.

Het verovert eenige kasteelen.

Strengheit der oorlogswetten tegen die genen, welke onhouwbare platten wilden verdigden.

*Zie deszelfs Gedenkschiltien. Deuter. xx, 13.

Zachtmoedigheid van den hertog van Sommerfeth.

Lesly, Hayward, Bakst,

very

147. verdichte vertellingen by de waarachtige, sprak
 † de graaf het daar van als van eene macht, tegen welke niets
 van Aran. kon beslaan. De regent † was 'er zelf door ont-
 zet. Het onderlandt uit Vrankryk was weder
 derwaarts te rug gekeert na de verovering van
 het kasteel van S. Andrews: hy verwachtte wel
 nieuwe hulpbenden; doch hy wist niet, wanneer
 zy zouden aankomen. Aan den anderen kant ver-
 trouwde hy zich niet op het krygsvolk van de na-
 tie, wetende de genegenheit van een gedeelte des
 adels voor Engelandt. Hy hadt echter geen ander
 hulpmiddel. Dus besloot hy, de zaken ernstig over-
 dacht en nieuwen moedt gefchept hebbende, in
 alle de provinciën het sein te doen geven, van
 het welke men zich gewoonlyk pleeg te bedienen
 in een dringende gelegenheit; om het volk de
 wapenen te doen opvatten. Het zelve waren twee
 in brandt gestokene houten, kruiswyze gezet op
 de punt van eene piek, welke men droeg op die
 plaatsen, alwaar men wilde dat het volk zou by-
 eenkomen. Het zelve begaf zich hier op derwaarts,
 en de herauten maakten hen het gevaar bekend,
 waar in de Staat zich bevondt, en vermaanden alle
 de genen, die liefde hadden voor het vaderlandt,
 daar blyken van te tonen, en hun leven voor des
 zelfs behoudenis te wagen. Vervolgens schreef men
 hunne namen op, van den ouderdom van zes-
 tien jaren tot aan het zestigste. De graaf van Aran stel-
 de met een goed gevolg dit hulpmiddel in het werk,
 tot het welke men niet dan op het uiterste zyne toer-
 vlucht nam. Daar was van alle kanten een zo grote
 toeloop van menschen, die zich aanboden tegen den
 vyandt op te trekken, dat hy in het kort een der
 schoonste legers hadt, het welk men ooit in Schot-
 landt gezien hadt. De algemene vergaderplaats
 hadt hy gestelt in de vlakke van Musselborow, en
 gelaft zich te voorzien van leestocht tot eene za-
 ke van dat gewigt, de welke eenige da-
 gen kon duren. Zyne bevelen wierden met eene
 ongelooflyke vaardigheid uitgevoerd. De Schot-
 ten, van natuur dapper, en nayverig over hunne
 vryheit, van welke zy meenden dat men hen wil-
 de beroven, begaven zich op den tocht, ten ge-
 tale van meer dan dertig duizend man, met negen
 stukken metaal geschut, en een en twintig yzere.
 Men zou zelfs nog eens zo veel manschap op de
 been hebben kunnen brengen; maar de graaf van
 Aran vondt het niet raadzaam zich met eene zo
 grote menigte te beladen, en verkiezende de ge-
 nen, welke hy de bekwaamste tot het gevecht oor-
 deelde, hadt hy de anderen te rug gezonden.

Optocht van Hy verdeelde deze benden in drie voorname ho-
 die leger. pen, welker eersten, tien duizend man sterk, hy
 zelf gebodt; de graven van Angus en van Hunt-
 ley hadden het bevel over de twee andere, eike van
 acht duizend mannen. Van de vier duizend ove-
 rigen, byna alle berglieden, maakte de veldheer
 een ligchaam om de anderen te hulp te komen,
 waar over hy het bewindt gaf aan den grave van
 Argile. Het leger in slagorder geschaart zynde,
 ging de regent door de gelederen heen, vermanen-
 de de Schotten zich hunner oude dapperheit te er-
 inneren tegen een vyandt, die het van alle tyden
 op hunne vryheit hadt toegelegt. „ Het is by de-
 „ ze gelegenheit, myne vrienden (zeide hy tegen
 „ hen) dat gy lieden uwe dapperheit moet tonen.
 „ Uwe eer, uw Godsdienst, uw vaderlandt,
 „ uwe koningin, alles is in gevaar; en byaldien
 „ gyl. de overwinning op den vyandt, die met
 „ uwl. den spot dryft, niet komt te beha-
 „ len, is het met uwl. achting, met uwen Gods-
 „ dienst, met uw koninkryk gedaan. Gyl. zult
 „ de slaven zyn van den overwinnaar. Hy zal de
 „ kettery in Schotlandt invoeren; en onder den

Aanspraak
 van den gra-
 ve van Aran
 aan de solda-
 ten.

Sein, waar
 van zich de
 Schotten be-
 dienden om
 het volk te
 noodzaaken
 wapenen
 op te vatten.

Het Schot-
 sche leger in
 een oog-
 blik op de
 been ge-
 bragt.

1547. „ schoonfchynenden dekmantel van het huwelyk
 „ uwer prinsesse met zynen jongen koning zal hy
 „ van uwe heerschappy niet dan eene cynsbare pro-
 „ vincie van zyne kroon maken. Die genen, de
 „ welke hun leven dierbaarder achten dan hunne
 „ vryheit, behoorden zich hier niet te bevinden;
 „ en alzo ik niet gelove te spreken dan tegen men-
 „ schen, de welke een afschrik hebben voor de
 „ slaverny, ben ik verzekert, dat gyl. alle voor-
 „ genomen hebt of te overwinnen, of te sterven.
 „ Voor het overige is de Franche onderstandt
 „ niet ver. Daar zyn twaalf galeien en vyftig sche-
 „ pen in zee; en mogelyk komen de zelve eer
 „ dat wy handgemeen worden. Doch zo zy niet
 „ vroeg genoeg komen om ons de overwinning te
 „ helpen behalen, zullen zy ten minste tyds ge-
 „ noeg komen, om ons de middelen te verschaf-
 „ fen om de zelve veel verder te brengen. Het zal
 „ ook veel roemruchtiger voor ons zyn hen te heb-
 „ ben tot getuigen en tot verwonderaars van onze
 „ zegepraal". Deze aanspraak gedaan hebbende
 hoorde men een groot gejuich in het leger; het
 welk hem een gelukkigen uitslag deedt verhoppen:
 doch de uitkomst beantwoordde deze verwachting
 niet.

De twee legers, daar op malkander naderende,
 wierden kort daar na zamen handgemeen. De
 voorhoede van het Schotsche wierdt het ander ge-
 waar, op het punt dat het de rivier de Lyn over-
 trok. Doordien nu deze rivier doorwaadbaar is,
 trokken de wagens en de ruitery dwars daar door,
 terwyl het voetvolk over eene brug ging. De
 voorhoede en de middeltocht waren reets aan de
 andere zyde, wanneer 'er een zo dikke mist opkwam,
 dat men moeite hadt den weg te zien. De Schot-
 sche voorlopers, gedekt door een gebergte, ver-
 spiedden het geen 'er omging; en doordien de brug
 zeer ongemakkelyk was, hoopten zy, dat de Eng-
 elschen, welken de duisterheit verblindde, in het
 water zouden vallen; en dat zy daar door in wan-
 order zouden geraken; dat het alsdan niet zwaar
 zou vallen aan de Schotsche ruitery het Engelsche
 voetvolk te vernielen, doordien het zelve geen
 standt zou kunnen houden op eene zo naauwe brug,
 en by eene zo grote donkerheit; noch zich in de
 rivier werpen, zonder oogenschynlyk gevaar. De
 graaf van Warwick, die den vyandt ontdekt hadt,
 hadt getwyffelt aan het geen dat 'er voorviel; en
 niet willende de achterhoede doen verloren gaan,
 de welke van het overige van het leger door de
 rivier was afgescheiden, zonderde hy zich met
 twaalf ruiters af, om den vyandt meer van naby te
 ontdekken, en om de zynen de brug aan te wy-
 zen, welke de nevel hen belette te zien. Hy
 kwam op den oever van de Lyn ter zelve tydt als
 de Schotsche voorlopers zich derwaarts kwamen
 begeven. Die geen, de welke over hen gebodt*,
 nam kondschap van de Engelschen, onder welke
 hy zich vermengt hadt, wie die veldoverste was,
 zo welgemaakt, en zo wel vergeselschapt; en
 hebbende des zelfs naam gehoord, weck hy ter rug
 naar een hoop van veertig paarden, ondersteunt
 door zestig andere, die den toortocht voor de En-
 gelschen sloten. De duisterheit belette den grave
 van Warwick de vyanden te onderkennen, en der
 zelve getal te bemerken: zo dat hy hen nemende
 voor Engelschen van zyn gevolg, zyne dwaling
 niet bemerkte voor dat hy zich midden onder hen
 bevondt, en van hen omcingelt was. Hy ver-
 schrikte niet; en een zeer dapper man zynde,
 viel hy zo hevig aan op den bevelhebber, dat hy
 hem noodzaakte te rug te deinzen. Doch dit ge-
 schiedde om nader te komen by zestig ruiters, wel-
 ke hy achter gelaten hadt, en die op den grave

Stoute daad
 van den gra-
 ve van War-
 wik.

* Dandy
 Carr.

1547. van Warwick kwamen aanzetten, welken zy zonder veel moeite meenden op te ligten. Zy waren in hunne meninge bedrogen. Hoe ongelyk de kans ook was, moedigde de Engelsche veldheer echter zyne kleine bende zodanig aan, dat de zelve den aanval der vyanden kloek moedig wederstondt. Deze laatste in het tegendeel, verbaast over een zodanigen wederstandt, dorsten op hen niet indringen, en vergenoegden zich met van verre op hen los te branden. Drie, stouten dan de anderen, zonderden zich van hen af, en wierden gevangen. Dus stonden deze twaalf Engelschen, met vergenoegt met hun leven tegen honderd Schotten te betwiften, nog naar de overwinninge. Zy verklaarde zich ook inderdaad voor hen. De vyanden, de ruitersbenden ontdekt hebbende, welke de hertog van Sommerfeth den grave van Warwick te hulp zondt, trokken af, en verlieten het slagveldt met de drie gevangenen: zo dat de graaf van Warwick niet alleen de eer hadt om de achterhoede van het Engelsche leger behouden te hebben, maar daarenboven den roem van de vyanden met twaalf ruiters te slaan, en met hunnen buit weder te rug te keren. Deze kleine overwinning kostte eenen der zynen het leven: twee anderen waren gekwetst; doch zy genazen van hunne wonden. Voor het overige, schoon zyne dapperheit lofverdiend, moet echter zyne stoutheit niet worden nagevolgt. Het staat een algemeen stedehouder niet vry zich met zo weinige voorzorge bloot te stellen. Wel is waar, dat 'er, het ongeluk, of zyne onvoorzichtigheit, hem in zo groot een gevaar gebragt hebbende, geen andere uitkomst voor hem was dan in zyne onvertzagtheit; en het is zeker, dat de fortuin menigmaal vermaak heeft om in zulke voorvallen de stoutmoedigheid te hulp te komen; en dan gaan zulke daden voor heldhaftig door, maar men veroordeelt de zelve als rockeloos, wanneer die kwalyk uitvallen. Zo veel deel heeft de fortuin aan de eere der overwinnaars. De graaf van Warwick boodt de drie gevangenen den opperveldheer aan, de welke hen met grote genegenheit ontfing, en zodanigen lof gaf, die eene zo schonne daadt verdiende. De gevangenen ontfingen ook alle soorten van goed onthaal, en een der zelve kwam naderhandt in grote achting onder de Engelschen †.

Op deze schermutseling volgde een andere, voor dat men tot een veldslag kwam. Het zelve gebeurde op den 9 September te Falside †. De twee legers waren in den tocht op malkanders zyde, en de Schotten hadden dikwils eenige krygshopen afgezonden om te schermutzeren, tergende de Engelschen met smadelyke redenen, en trachtende hen te noodzaken hunne gelederen te breken. Doch de veldheer, wetende, dat de Schotsche ruitery beter geoeffent was dan de zyne in dat soort van gevechten, wilde niet toeflaan, dat zy hunne ryen zouden breken. Dus de verwaandheit des vyands verachtende kwam hy, zonder iets te hebben willen wagen, ter plaatse, alwaar hy voornemens was zich ter neder te slaan. De Schotten legerden zich twee mylen van daar, besloten hebbende des anderen daags den veldslag aan te gaan. Het scheelde weinig, of het zou nog op dien zelve dag gefchiedt zyn: doch daar wierden maar twee afgezondene krygshopen handgemeen; het zy dat de twee legerhoofden niet geraden vonde den ftrydt te beginnen tegen het ondergaan van de zonne; het zy dat zy beide den uitflag van dezen aanval wilden afwachten, om hun besluit en hunne maatregelen daar naar te nemen. Daar was tusschen de twee legerplaatfen, op de regterzyde van die der Engelschen, een beuvel, op welken de vyanden

den twaalf honderd paarden en vyf honderd man te voet geplaatst hadden. Men zag hun voetvolk niet, het welk zich in eene hinderlage hieldt aan de andere zyde van den berg, om zo van achteren te komen, wanneer de Engelsche ruitery met de hunnen handgemeen zou zyn. Om hen daar toe te lokken zonden zy kleine benden, de welke tot aan de voorwachten naderden, en daar hunne snaphanen op los brandden, hunne vyanden met dreigende woorden uitdagende. Mylord Gray en de ridder Brian, die aan dezen kant het bevel hadden, konden deze schamperheden niet verdragen; en verzochten den veldheer, dat hy hen wilde toeflaan, uit hunne beschaningte te gaan, om de Schotten van die hoogte te dryven, van welke zy hunne legerplaats gedurig kwamen besloken. De beschermer hadt toen de ongemakken niet te vreezen, welke hy op zynen tocht ontmoet hadt. Hy was niet langer bezorgt de gelederen van zyn krygsvolk te breken, en hy vondt zich in staat om den afgezonden hoop te ondersteunen, zonder in de schikking zynen benden eenige verwarring te maken, welke hy tot den veldslag gereed hieldt: zo dat hy hen vergunde het geen zy verzochten. De gemelde twee krygsoversten trokken 'er dan uit, aan het hoofd van eene bende ligte ruiters, wordende gevolgt van eenige ruitersbenden, met halve pieken gewapent, en ondersteunt door duizend zwaargewapende ruiters. Deze laatste trokken aan op eenige tusschenwydte van de twee eerste krygshopen, om niet aan te vallen voor dat men zamen handgemeen was geworden. De Schotten, dezen derden hoop niet ziende, stelden zich in slagorder op de hoogte, welke zy bezet hadden, en waarichouwdten hun voetvolk om hunnen plicht te doen. Zy twyfelden aan de nederlage der Engelschen niet: doch naauwlyks was de ftrydt begonnen, of de duizend gewapende mannen kwamen toefchieten, en vielen met eene grote woede op de vyanden aan. Ter zelve tydt verscheen het Schotsche voetvolk, en ondersteunde de ruitery, welke door dezen nieuwen aanval in wanorder wierdt gebragt. Dit gaf eene verbaastheit van weerzyden: doch de Engelsche gewapende ruiters deden eene andere uitwerking dan de Schotsche voetknechten. Het gevecht duurde drie uren lang, in het gezicht der twee legers, met vele woede van de eenen van de andere zyde. Eindelyk moesten de Schotten voor het groter getal wyken, en het gebergte verlatende zich al vluchtende naar hun leger begeven, tot aan het welke de overwinnaars hen vervolgden. Zy weken echter niet eer, dan na dat zy dertien honderd van de hunnen verloren hadden, van zeventien honderd, welk een getal zy hadden uitgemaakt, en na Mylord Hume, hunnen opperbeieder, onder de doden te hebben zien vallen. Zodanig was de uitflag van dit gevecht, bloediger dan het hadt behoren te zyn van wegens het klein getal van benden, tusschen welke het zelve gebeurde. De slagting gefchiedde echter alleen onder de Schotten, de welke in dit gevecht den bloem hunner krygslieden verloren. Behalven de dertien honderd, die gedood wierden, wierdt de zoon van den bevelhebber gevangen, nevens twee priesters en zes edellieden. De Engelschen verloren daar niet meer dan eenen soldaat, die gedood wierdt, en drie hoofdmannen, die gevangen wierden, om dat zy zich al te diep onder de Schotten gewaagt hadden, de vluchtenden vervolgende. Deze gelukkige uitkomst gaf den overwinnaars eene grote hope omtrent het gene op den volgenden dag zou gebeuren. Aan de andere zyde maakte het de overwonnenen min kleinmoedig, dan het hunnen haat gaande maakte, en hen

1547

Nederlaag der Schotten;

Oordeel over deze daadt.

† De geschiedenis-schryver noemt hem niet.
† Hammer zegt te Saltrethou.

Gevecht van Falside.

1547. tot wraak noopte: zo dat zy naar den veldslag met meerder ongeduldigheid schenen te verlangen dan de Engelschen.

Steward.
Burns.

Men zegt zelfs, dat de beschermheer, verbaast over het getal en de goede order, welke hy in het leger der vyanden bemerkte, wanneer hy des zelfs gansche uitgestrektheid ontdekte, in beraadt stondt om te rug te keren, en beducht was om zich in te laten in een gevecht, wiens uitkomst hem zeer onzeker toefcheen. Hy zag de Schotten twee maal sterker dan hy was; daarenboven in hun eigen landt, alwaar het hen aan gene levensmiddelen ontbrak, en hebbende voorts eene voordeelige vechtplaats, doordien'er eene rivier * tusschen hen en de Engelschen heen liep. Aan de andere zyde wist hy, dat zy aangemoedigt waren door de aanspraak van hunnen veldheer, en dat zy gevoelden al de drift, welke de haat van partyfchap inboezemt, wanneer de staatzucht van den eenen kant, en de Godsdienst van den anderen des zelfs geweldt vermeerdert. Alle deze aanmerkingen baarden hem ongerustheden; en als hy al niet van gedachten was om af te trekken, ten minste is het zeker, dat hy nieuwe voorstellingen tot een vergelijk aanbodt.

* de Esk.

Nieuwe voorlagen van vrede door den hertog van Sommerfeth gedaan. Beweegredenen, welke hy gebruikt.

Een heraut kwam van zynent wegen in het leger, en gaf aan den grave van Aran brieven, welke hy dien aangaande aan hem schreef. Hy verzocht hem, dat hy en de gansche Schotsche adel wilden aanmerken, dat de beide legers niet bestonden dan uit Christenen, wier Godsdienst hen niet dan gedachten van vrede moest inboezemen. Dat zy ondertusschen zich bereidden om malkanders bloedt te vergieten, aangedreven door een geest van woede, welke zy moesten dempen. Dat noch de staatzucht, noch de gierigheid, noch de wraak hen de wapenen hadden doen opvatten; dat een huwelyk al bunnen twist maakte; dat het zelve eene vrucht der vrede moest zyn, en geen zaadt van oorlog. Dat het huwelyk tusschen den koning van Engelandt en de koningin van Schotlandt voor beide zeer voordeelig was, het zy men acht gaf op de waardigheid der twee partyen, of op hunnen ouderdom, en op de boelantigheden van den koning Eduard, de welke, hoe jong hy ook was, grote hopeningen gaf van eene gelukkige regering aan de twee volkeren. Dat de beschermheer voor het overige niet begeerde, dat men de jonge koningin aan hem zou overgeven; dat hy te vrede was, dat zy zou blyven onder de bewaring van den regent en van den adel, onder voorwaarde, dat zy zich verplichtten, haar niet buiten het ryk te zullen zenden. Men vorderde van hen deze verzekering, om dat men vreesde, dat men haar naar Vrankryk zou doen overgaan, gelyk eenigen tydt daar na ook gebeurde. Op deze voorwaarden, voegde de beschermheer daar by, boodt hy aan af trekken, en zelfs te vergoeden alle de schade, de welke zyn leger gedaan hadt.

De graaf van Aran wil de voorlagen van den beschermheer niet openbaar maken.

Zyn heraut kwam zonder antwoordt te rug. De graaf van Aran vondt niet geraden zulks te doen, noch des zelfs brief gemeen te maken: in het tegendeel deedt hy in het leger geheel slydige geruchten uitstrooien. Men zeide, dat de Engelschen voorhadden de jonge koningin op te ligen, onder voorwendfel van een huwelyk, maar inderdaadt om zich van het koninkryk meester, en zich het zelve cynsbaar te maken. Het vooroordeel is eene vreemde zaak. Noch de billykheit der aanbiedingen van den beschermheer, noch des zelfs gematigheit gedurende den ganschen veldtocht, konden de Schotten van de oprechtheit zyner inzichten overreden. Schoon hy niet dan verwerenderwyze was te werk gegaan, en niet handgemeen was geworden dan wanneer hy daar toe genoodzaakt wierdt; ook gene vyandlykheden op

Wantroouwen der Schotten.

zynentocht hadt gepleegt, noch eenige belgering ondernomen, die hem verdacht zou hebben kunnen maken van naar de verovering van Schotlandt te haken, was dit alles echter met bekwaam om de Schotten van hun wantrouwen te genezen. Hunne tegenspoeden zelfs konden hen niet tot andere gedachten brengen, en hun vooroordeel wegnemen, dat de Engelschen een voornemen hadden op hunne vryheit; maar wierpen zich in de armen van eene veel gevaarlyker macht. De zelve zou hen tot slaven gemaakt hebben, ten ware de Hemel, die over de ryken de schikking maakt; niettegenstaande alle de ydele voorzorgen der menschen, hen daar voor bevryd hadt. De zelve wilde ook, dat de vereeniging der twee koninkryken een enkel gewrogt zyn zou van zyne voorzienigheit. De Engelschen merkten het huwelyk van hunnen koning met de koningin van Schotlandt aan als het eenige middel om deze vereeniging te weeg te brengen; en dit huwelyk was in het tegendeel een hinderpaal, de welke niet wierdt weggeruimt dan door de doot van Eduard en door die van zyne zusters; door welke doot de tak der Stuarts op den troon van Engelandt klom.

1547.

De Schotten dachten in het tegendeel, dat zy; hunne koningin aan eenen der Fransche prinsien uittrouwende, de vereeniging der twee kronen van Groot-Britannië zouden beletten; en ondertusschen bragt dit deze vereeniging te wege. De zwakheit van den koning Francois den II, en de korte tydt, welken hy leefde, lieten hem niet toe nakomelingschap na te laten; en de koningin van Schotlandt, zyne weduwe, hadt uit haar tweede huwelyk den prins*, in wiens persoon de twee koninkryken vereenigt wierden. Dus ziet men, dat alle menschelyke wysheit louter ydelheit is, en dat niets de besluiten van het Opperwezen kan wederstaan. Wy zullen de uitkomst daar van in het vervolg zien.

* Jacobus den VI.

De graaf van Aran, de aanbiedingen van den beschermheer verzwegende, en hem geen antwoordt gegeven bebbende, zondt een heraut, met een trompetter, aan hem, om hem aan te zeggen, dat, zo hy wilde aftrekken, hy hem in zynen tocht niet zou verhinderen: doch hy sprak noch van het huwelyk van Eduard met de koningin van Schotlandt, noch van eenige andere verbindtenisse tusschen de twee kronen. De heraut, voor den beschermheer gekomen zynde, kweet zich van zynen last. Hy zeide tegen den zelve, dat hy van den grave van Aran, regent van het koninkryk, en opperbeieder over het koninklyke leger, gezonden was, om zich te onderrechten wegens de gevangenen, die in het laatste gevecht genomen waren, en om hem een vrygeleide aan te bieden, om weder naar Engelandt te keren, onder belofte van in zynen aftocht geen schade te zullen doen in de staten van Schotlandt. Hy voegde daar by, dat de regent alleen dus te werk ging, om dat hy voor zyne gevoeligheit stelde de eer, welke hy zou hebben van het Christen bloedt te sparen, het welk men anders in den veldslag zou storten. De heraut zyne aanspraak gecindigt hebbende, naderde de trompetter, die hem verselde, en zeide, dat de graaf van Huntley hem gelast hadt een middel voor te stellen, om de verschillen der twee volkeren weg te nemen, niet zo bloedig als een algemene veldslag; namentlyk een gevecht van twintig Schotten tegen een gelyk getal Engelschen, of van tien tegen tien, of ook van den grave van Huntley, zynen meester, tegen den beschermheer.

De graaf van Aran laar den Engelschen veldheer een vryen aftocht aanbieden.

Uitdaging van den grave van Huntley aan den hertog van Sommerfeth gedaan.

De hertog van Sommerfeth antwoordde op deze uitdaging, dat hy niet voornemens was vyandlykheden te plegen in een koninkryk, het welk hy

1547.

Antwoord van den hertog van Sommerfch op deze uitdaging.

hy tot verzoeninge kwam nodigen, en welkers erfgename de koning, zyn meeter, ten huwelyk kwam verzoeken. Dat hy in zynen geheelen optocht getoont hadt, dat hy veel eer kwam als een gezant van vrede, dan als een oppergebieder in den oorlog, en dat hy met de zelve gematigheit gedurende den gehelen veldtocht zou te werk gaan. Dat echter de eer, welke hy hadt van over het Engelsche leger te gebieden, hem niet vergunde, om zich in zyn beleid te schikken naar de aanbiedingen van den Schotschen veldheer. Dat hy zyne besluiten zou nemen uit eigene beweginge, en met goedvinden van zynen Raadt van oorlog, om te naderen, of af te trekken, naar de zelve zulks oorbear zou vinden; en zich vervolgens naar den trompetter kerende: „Gy zult (zeide hy) tegen den grave van Huntley zeggen, dat de uitdaging, welke hy my doet, eene uitwerking is van zyne jeugt zo wel als van zyne dapperheit, en dat hy daar in meer drift dan voorzichtigheit toont. Het ampt, waar mede de koning en de Raadt my bekleed hebben, laat niet toe, dat ik my met iemandt in het byzonder inlate. Ik kan zulke voorstellingen niet aannemen dan van den regent, wiens macht met de myne gelyk is. De twee koninkryken hebben ons hun noodlot toebetrouwt, en wy kunnen niet dan aan het hoofd onzer benden, of in een byzonder gevecht tusschen onze personen, wagen de eer der twee souvereinen, welke majesteit en het geluk hunner volkeren wy ondersteunen, van welke laatste wy beschermers zyn.

Ander antwoord van den grave van Warwik op deze uitdaging.

De graaf van Warwik, alstoen het woordt nemende: „Trompetter”, zeide hy tegen hem, „indien de graaf van Huntley deze zaak wel overdacht hadt; zou hy u met zulk een last niet herwaarts gezonden hebben. Hy moet dan weten, dat de waardigheit van opperbevelhebber niet toelaat de uitdaging van iemandt anders aan te nemen, dan van een opperbevelhebber, zodanig als hy is; maar indien hy eene zo grote drift heeft om zyne dapperheit te doen uitblinken, daar zyn andere personen, die zyne uitdaging niet zullen afslaan; en zich naar den beschermheer wendende, „Met uw believen, Mylord, (hervatte hy) neme ik de uitdaging aan. Gy zult dan tegen uwen meester zeggen (vervolgde hy tegen den trompetter) dat ik de uitdaging heb aangenomen; en wanneer gy my een antwoordt zult te rug brengen, zodanig als ik dat moet verwachten, zal ik u eene schoone verering doen.”

de Engelsche geschiedenis-schryver zegt van honderd duizenden.

„Neen”, hernam de beschermheer, sprekende tot den grave van Warwik, „Ik kan u de vryheit niet toestaan, welke gy verzoekt. De zelve reden, de welke niet toelaat, dat ik my bloot stelle, verbiedt u uwen persoon te wagen. Gy zyt mede een opperbevelhebber in het leger, en gy kunt uwe post niet verlaten, om te gaan vechten tegen een vyandt, die in de zelve bediening niet is, als gy zyt. Laat ons dan de wapenen hunnen gang laten gaan, en laten wy bedacht zyn om ons te kwyten van het ampt, het welk de Staat ons heeft toebetrouwt, ten roem van ons volk”. Daar na zich tot den heraut wendende, „Goede vriendt (zeide hy tegen hem) uw veldheer vertrouwt zich op het groot getal zynrer benden, die nog gansch frisch zyn, en geen vermoejing hebben doorgestaan; hy veracht het kleine getal der onze, en wil zyn voordeel doen met hunne vermattinge. Zegt hem, dat hy zich met de overwinning niet moet vleien op

zo onzekere redenen; dat dappere krygsbenden niet verschrikt worden over het grote getal hunner vyanden, noch vermoed zyn, wanneer het op een vechten en overwinnen aankomt. Dit is het besluit, het welk wy genomen hebben; en nademaal uw veldheer de voorwaarden van vrede weigert aan te nemen, welke hem aangeboden zyn, zo zegt hem, dat ik my gereed make om hem daar over berouw te doen hebben, aan het hoofd van myn leger. Dit is de uitdaging, welke ik hem doe: kom my wederom zeggen of hy de zelve aanneemt, en ik zal u daar voor belonen †.

Al de wereldt veroordeelde de uitdaging van den grave van Huntley, en prees de voorzichtigheit van den hertog van Sommerfeth. Men zeide, dat zulke uitdagingen altyd van verstandige veldheeren waren afgekeurt geweest, de welke zich zo wel door dit beleid, als door hunne dapperheit, een onilertfelyken roem verkregen hadden; dat in het tegendeel die genen, die hunnen rang en waardigheit vergeten hadden, om in de vechtplaats te verschynen, gelyk de kampvechters, of schermers, den blaam der navolgende eeuwen op zich gehaalt hadden. Dat de veldheer der Albaniers uit dien hoofde geprezen was, om dat hy de uitdaging van *Tullius* niet hadt willen aannemen; *Metellus*, om dat hy die van *Sertorius* hadt geweigert; als mede *Augustus*, om dat hy met de uitdaginge, hem van *Antonius* gedaan, lachte; en *Johannes*, keizer van Constantinopel, om dat hy die des konings der Scythen verachte. In het tegendeel, dat de keizer *Antoninus*, bygenaamt *Caracalla*, veel eer voor verwaand dan voor dapper was gehouden, door een schermer na te bootzen †; en men vondt de uitdagingbrieven van *Karel den V* en *Francois den I* zo grote vorsten onwaardig. Men zeide ook, dat de graaf van Huntley ontkende, den trompetter zo eene boodschap belast te hebben, en dat hy inderdaadt al te verstandig was om zulks te doen; maar dat het een kunstgreep der vyanden was, hebbende een edelman, als een trompetter verkleed, gezonden, om, onder dit voorwendfel, met gemak de legerplaats der Engelschen te bespieden.

Alles eindelyk tot den veldslag, dien de Schotten met drift wenschten, en welkende Engelschen door eene schandelyke vlucht niet wilden ontwyken, gereed zynde, wiefdt de zelve gehouden op den 10 September in de vlakte van Pinkey, naby Musselborow. De rivier de Esk scheidde de twee legers van een; en twee hoogten waren 'er aan den overkant, van welke men zich noodwendig moest meester maken. De Engelschen, uit hun leger komende, trokken naar die, de welke regt tegen hen over was, op den oever van de Esk: doch zy wierden door de Schotten voorgekomen, die deze beweging hebbende vernomen, hunne leger tenten opbraken, over de rivier trokken, en den gemelden heuvel bezetten. De beschermheer deedt aansonts zyn leger zwenken, en naar het ander heuveltie trekkende maakte hy zich daar meester van. Des zelfs gelegenheit was nog voordeliger dan die van het eerste. Het zelve strekte zich uit naar Edenburg, van de zyde van de rivier de Forth, in welke zich de Engelsche vloot toen bevondt; zo dat het krygsvolk van de vloot en dat van het landt elkander te hulp konden komen. Daarenboven won de beschermheer door deze verandering den windt en de zon op de vyanden: twee grote voordeelen in een gevecht. De Schotten begingen nog een mislag, de welke hunne nederlaag veroorzaakte. Zy meenden, dat de Engelschen bevrceft waren, en dat hunne vloot al-

1547.

† De Engelsche geschiedenis-schryver zegt, dat hy hem duizend kronen beloofde.

Oordeel over de gezegde uitdagingen over het geel dan antwoordt.

† Die

Veldslag van Pinkey by Musselborow.

1547. leen kwam opzeilen, om hun voetvolk en hun legertuig in te schepen, op dat hunne ruitery vervolgens zou kunnen aftrekken, zo haast als de nacht zou angebroken zyn, om hunne vlucht te verbergen. De begeerte, welke de Schotten hadden om met hen handgemeente worden, deedt hen de post verlaten, waar op zy zich in slagorder gestelt hadden, om zich in de vlakke te stellen, en om zelis de Engelschen te komen aantasten, de welke zich op het gebergte verschansst hadden. De graaf van Aran wederhieldt hunne heftigheid niet: in het tegendeel zich zelf daar door latende vervoeren, „ Gy ziet (zeide hy tegen hen) dappere Schotten, uwe vyanden, die door de vlucht uwe wraak willen ontgaan, na de zelve door hunne vyandlykheden gaande gemaakt te hebben. Hunne koezheit heeft niet langer geduurt dan tot zy tegenstandt ontmoetten. Gyl. zyt niet zo haast voor den dag gekomen, of zy hebben be- rouw gehad over hunnen roekelozen inval. Gaat voort hen daar over te straffen; crinnert u hunne beledigingen en uwe overwinningen; werpt uwe oogen op uwe en hunne legerplaats; beschouwt in de uwe eene drift, de welke uwl. moet verzekeren van den gelukkigen uitslag van dit gevecht, en in de hunne de wagens en het legertuig, het welk zy in hunne schepen zoeken te bergen; doch die de buit zyn zullen, waar mede gyl. uwe zegepraal zult versieren. Haast uwl. dan om u daar meester van te maken, en lydt niet, dat de nacht uw een buit ontrukke, die uwl. toekomt, en een vyandt, die alle uwe woede verdient heeft.

Aanspraak van den graaf van Aran aan zyn leger.

Order van des zelsleger. Hayward.

Beschryving van het voetvolk.

Deze woorden eindigende deedt hy het leger aantrekken, het welk met verscheide benden, onlangs van alle kanten angekomen, versterkt, en zes en dertig duizend mannen sterk was. De graaf van Angus geleidde de voorhoede; de regent volgde met de middeltocht, en de jonge en dappere graaf van Huntley, uit het doorluchtig huis van Gordon, hadt het bevel over de achterhoede. Men hadt onder alle deze troepen niet meer dan twee duizend ligte paanden, zonder gewapende mannen, zonder vuurroers, en zonder spieffen; te zamen volk, bekwaam om uit vrybuiten te gaan dan om te vechten; goed voor een ligten slag, of in eene verrassing, maar niet in staat om den aanval van piekeniers en muskettiers uit te staan. Hun voetvolk was opgeschikt met een koper ketentie, het welk verscheide malen rondom hunne broeken en de mouwen hunner wambaizen geslingert was. Hunne wapenen bestonden in een pick, een bajonnet, en een houwer, die breed en zeer scherp was. Zy hadden aan hunnen linker arm een houten schildt, en hielden in de handt een belagehelyk molik om de paanden te verschrikken. Het was een schelletje, aan een stok, drie ellen lang, gebonden, met welke zy een groot gedruis maakten. Maar, gelyk de Engelsche geschiedens- schryver zeer wel heeft aangemerkt, het gebalder der muskettery was van eene gansch andere uitwerking. Het geschut, in driën verdeelt, bevondt zich op den regter vleugel, en de ruitery op den linker. De graaf van Angus trok met kleine schreden op de vyanden aan, doch de regent, die met het middelleger volgde, liet hem zeggen, dat hy zynen tocht zou verhaasten; als of hy vreesde, dat hem de Engelschen zouden ontsnappen.

De beschermheer en de graaf van Warwick namen van den top des heuvels de bewegingen van het vyandelyke leger waar. Hebben- de dan gezien, dat het zelve zyne voorde- lige post ten eenemale hadt verlaten, en alwaar het zeer gevaarlyk zou gewest zyn hen aan

te tasten, konden zich daar over niet genoeg verwonderen. Zy wilden zich toen van eene zo gunstige gelegenheit bedienen; en malkander verlatende, na zich wederzyds aangemoedigt te hebben, stelden zy zich elk aan het hoofd van dien legerhoop, welken zy ten strydt moesten aanvoeren. De beschermheer, welken de onvoor- zichtigheit der vyanden eene grote hope tot de overwinninge gegeven hadt, deedt de zelve uit- blikken op zyn aangezicht en in zyne woorden: „ Zie daar (zeide hy tegen de zynen) den dag on- „ zer wrake. Alle de vyanden, de welke gyl. „ ziet, zyn zo vele verbrekers van het verbondt; „ het welk zy met ons gemaakt hebben. De He- „ mel, de welke heeft beginnen te tonen het deel, „ het welk hy neemt in ons verschil, door de „ doodt der genen, die griseren vielen door de „ scherpte onzer zwaarden, maakt tegenwoordig „ onze overwinning volkomen. Hy verblindt on- „ ze vyanden, en rukkt hen uit hunne verschansin- „ gen, om hen in onze handen te leveren. Het „ is geenzins dapperheit, de welke hen aanmoed- „ igt; het is de knaging over hunne trouwloos- „ heit, die hen deze woede ingeeft. Laten wy „ ons van hunnen mislag bedienen, medegefel- „ len; laten wy eene waarachtige dapperheit „ stellen tegen hunne beeftachtigheid. Laten wy „ ons waardig tonen de dapperheit onzer vaderen; „ de welke zo menigmalen deze hovardige natie „ vernedert hebben, en de eere, de welke Eng- „ landt ons aandoet, om aan ons zyn noodlot toe „ te betrouwen. Laten wy onzen koning wre- „ ken, eer hy den ouderdom heeft om zich zel- „ ve te wreken. Laten wy onze eigene be- „ lediging wreken, en laten wy die genen, die „ onwaardiglyk ons verbondt weigeren, doen on- „ dervinden; dat wy hen cynsbaar hebben ge- „ maakt. Overweegt voor het overige, dat gyl. „ zyt midden onder uwe vyanden, en dat 'er voor „ uwl. geen behoudenis is dan in hunne nederla- „ ge. Uwe bevelhebbers willen het zelve deel „ nemen, als gyl. aan het gevaar, en te voet „ aan uwl. hoofd vechten: het zal alleen aan „ uwl. staan aan de eere het zelve deel te hebben „ als zy”. Hy deedt ter zelve tydt den konink- „ lyken standaardt ontwinden. „ Zie daar (vervolg- „ de hy) het teken van den strydt: ik doe het „ zelve voor uwl. heen dragen tegen den vyandt: „ volgt het zelve, en brengt het met de overwin- „ ninge weder te rug; of verliest het niet dan met „ uw leven”. Deze aanspraak wierdt van het „ gehele leger met een diep stilzwygen aangehoort, „ waar op een verward gedruis volgde, het welk de „ onverdulldigheid te kennen gaf, welke de soldaat „ hadt om handgemeen te worden.

1547.

Redenvoe- ring van den hertog van Sommerich aan zyne legerbevelen.

De beschermheer deedt het geschut planten op de hoogte, welke hy bezet hadt, en hielt zyne benden in drie ryen geschaart, op de wyze, als wy gezegt hebben. Al de verandering, welke hy daar omtrent maakte, was, dat hy Mylord Gray afzonderde, die zich met de gewapende mannen op eenige tusschenwydte van de voerhoede hieldt, om de gelegenheit te bespieden van op de vyanden los te branden, en hen van ter zyde aan te tasten wanneer de veldslag zou begonnen zyn.

Schikking van zyn leger.

De Schotten, nog vooringenomen met de ge- dachten, dat de Engelschen minder dachten om te staan dan om hunne schepen te winnen, verhaastten ondertusschen hunnen tocht, met voorne- men om hen den weg af te snyden, en hen de insche- ping te beletten. Deze onverdulldigheid deedt hen niet alleen het voordeel van het veldt verliezen, het welk zy verlieten, uit hunne post gaande; de zelve stelde hen daarenboven bloot voor het geschut van de vloot,

Lesley, Hayward, Hylis, Godwin, Burnet. De Schotten beginnen het gevecht.

1547. vloot, het welk hen dodelyk was. De Engelschen hadden nauwlyks twee malen vuur op hen gegeven, of hun leger raakte in wanorder. De oudste zoon van Mylord *Graves*, een hunner legerhoofden, wierdt daar door weggenomen, nevens vyfen twintig soldaten, en de berglieden, de welke door Mylord *Argile* wierden aangevoert, wierden daar door zo verschrikt, dat zy de vlucht namen. Mylord *Gray*, deze wanorder gewaar wordende, oordeelde, dat het tydt was om aan te vallen, en om de gelederen van het waggelende voetvolk verder te breken, door hen met de ruitery aan te tasten in eene vlakke, die voor het voetvolk nadeelig was. Hy trok met dit voornemen aan, en rydende op een harden draf, vondt hy het landt doorsneden met grachten vol water, welke hy dwars over moest steken, wilde hy by den vyandt komen. Dit was het eenigste gevaar niet, het welk hy hadt uit te staan. Het Schotsche voetvolk verwachtte hem op den kant van de gracht, in eene zo goede order geschikt, dat en onmogelyk scheen om tegen het zelve in te dringen. Hunne piken, welker einde zy tegen hun rechter voet zetten, en het yzer ter hoogte van de borst der paarden, kruisten zich de een op de andere, en maakten een soort van eene hegge, door welke men niet heen kon breken. Niets was echter bekwaam om de vurigheid der Engelschen in te houden. Mylord *Gray* stondt niet lang in beraadt over het gene hem te doen stondt, en het met zyn paardt door het moeras zettende wierdt hy van zyne ganfche bende gevolgt. Eenige bleven in de modder steken, en eenige vermoorden daar in, zonder dat hun ongeluk de anderen hunnen moedt deedt verliezen. Zynde de gracht over gekomen; wierpen zy zich met zo veel woede onder de Schotten, dat zy der zelve voorste ryen deden wyken. Doch de anderen, standt gehouden hebbende, gaven hen tydt om zich achter hen weder te herstellen; kerende gelykelyk hun aangezicht naar de Engelsche ruitery, welke zy begonnen te omcingelen: zo dat zich Mylord *Gray* met alle zyne ruitery in een groot gevaar bevondt, kunnende zich op dezen moerassigen grondt niet dan met de grootste moete bewegen. Doordien hy zich nu daar uit niet wist te redden dan met eene buitengewone dapperheit; moedigde hy door zyn voorbeeld de zynen zo wel aan, dat zy alleen het ganfche vyandelyke leger tegen hielden, tot dat de beschermheer nieuwe benden tot hunnen bystandt hadt doen overkomen, en dat hy in persoon daar by was gekomen. Hy zondt de ridders *Vanne* en *Sadler* vooraf, en schoot zelf in persoon toe, ziende het gevaar, waar in zich niet alleen de lichtgewapende ruiters bevonden, maar ook het gehele leger, het welk zich begon te ontzetten. Het was tydt, dat de beschermheer aankwam. Mylord *Gray* hadt reets aan zyne zyde zes en twintig der dapperste mannen zien neder vallen, en was zelf door eene streek van een pick gevaarlyk in den hals gekwetft. Mylord *Seymour*, zoon van den beschermheer, verloor zyn paardt onder zich, en de standaardt was in de handen der Schotten gevallen. De hertog van *Sommerfeth* in dezen toestandt van zaken aankomende, van zyne beste benden gevolgt, herstelde het gevecht; ende graaf van *Warwik* mede, toefchietende, aan het hoofd van het Engelsche voetvolk, verzeckerde het zelve door zyne stoutmoedigheid. Hy zondt vervolgens den ridder *Mewkas*, die over de muskettiers te voet het bevel hadt, nevens den kolonel *Gambos*, een Spanjaardt, die de muskettiers te paarde van zyne natie geboodt. Deze afgezonderde benden kwamen over de

gracht, in weérwil van den tegenstandt der vyanden, en wieden gevolgt door de boogschutters van de voorhoede, voor welke zy den weg baanden, onder begunftiging hunner vuurroers, de welke onder de Schotten eene vreeslyke nederlaag maakten. Het geschut, het welk de beschermheer op een voordeelige post hadt doen planten, bragt hen voorts in wanorder; en het geschut van de vloot mede op de Schotten losgebrand wordende, verminderde hun voetvolk wel haast door de doodt der eenen, en de vlucht der anderen. De voorhoede dus in wanorder gebragt zynde, zocht haar behoudt in het oversicht van het middelleger, werwaarts het zich begaf: doch het bragt daar den schrik onder, en in plaats van zich daar op te houden, om zich weder byeen te verzamelen, bragt het de anderen mede tot vluchten. Nooit zag men eene vlucht, die schandelyker was: zy wierpen hunne wapenen niet alleen op den grondt; maar zy trokken zelfs hunne klederen uit, om zich in het hembdt met des te meer spoedt te kunnen bergen. Daar waren echter eenige troepen, die omzwenkten, en standt hielden, willende liever sterven met de wapenen in de vuist, dan al vluchtende sneuvelen. Anderen smeekten om de barmhertigheid van den overwinnaar, en kochten zich door groot losgeldt vry. Nog anderen hielden zich verborgen onder de doden, by welke zy het overige van den dag doorbragten, en zich des nachts bergden. Men telt 'er tot twee duizend toe, die zich van deze list bedienden. Anderen eindelyk verborgen zich onder het riet, en onder de takken der bomen, die in de rivier de *Esk* groeien. De graaf van *Angus* zelf, na dat hy de vluchtenden te vergeeffich hadt zoeken op te houden, was genoodzaakt, om zyn leven en vryheit te bergen, om zich doodt te veinzen, zich in eene beploegde voore te werpen, tot dat men hem een paardt hadt gebragt, op het welke hy klom, en gelukkiglyk ontvluchtte.

De Engelschen, moede van het doden, begaven zich tot het plunderen, en de sneuvelden uit te schudden. Hier toe besteedden zy den anderen dag, in plaats van hunne overwinning te vervolgen. Doch na dat zy hunne woede en gierigheid voldaan hadden, vonden zy zich met een schrik bevangen op het gezicht van zulk een groot getal naakte lyken, leggende op het slagveldt, met bloedt en stof bedekt, en welker wonden hen meer deden verwonderen, dan zy de zelve mismaakten: al te zamengrote menschen, welgemaakt, sterk, en die in dezen staat waardig sienen het medelyden der Engelschen, die zich zelve verweten zo veel bloedt gesfort te hebben. Het geleck ook inderdaadt veel eer naar een moordt dan naar een gevecht. Veertien duizend, onder welke men byna vier duizend geestelyken telde, die zich tot den krygsdienst hadden laten opschryven, verloren in dezen slag het leven, en de rivier was geheel rood gedurende eenigen tydt van eene zo bloedige slagting. Behalven de doden maakte men vyftien honderd gevangenen, onder welke zich bevonden de graaf van *Huntley*, kancelier van Schotlandt, Mylord *Hobby*, Mylord *Hamilton*, en vyf honderd edellieden. Het legertuigen het geschut bleef ook aan de Engelschen, welken deze grote overwinning niet meer dan een en vyftig ruiters kostte en een muskettier, volgens eenige Engelsche schryvers; maar tachtig, volgens anderen, en twee of drie honderd ten hoogste, volgens de Schotsche schryvers. Doch zy hadden vele gekwetften, en daar waren vele paarden gedood. De kwetsuren der genen, die stierven, en der genen, die het ontkwamen, waren yffelyk, byna alle aan het hoofd en in het aangezicht: zo dat

1547.

Vlucht der Schotten.

Plundering der Engelschen.

Getal der doden van de zyde der Schotten, onder welke vier duizend geestelyken waren.

Gevaar, waar in zich Mylord Gray bevindt.

Hy wordt daar uit gered door den hertog van Sommerfeth.

1547. dat de meesten onkenbaar waren. Men kende den dapperen *Eduard Shelly* niet dan aan zynen baardt, welken hy op eene byzondere wyze droeg; en *Preston* dan aan zyne twee afgehouwe armen, om dat hy twee goude armingen daar aan droeg.

Voor het overige moet men zich niet verwonderen, dat 'er in het Schotfche leger zulk een groot getal van monniken en geestelyken was, doordien zy de voornaamste stokebranden van dezen oorlog waren, en van den zelve een oorlog om den Godsdienst maakten. Dit bleek uit de banier, welke men droeg voor deze legerhopen, uit geestelyken bestaande. De zelve was van wit satyn, op welke eene vrouw geschildert stondt, die, hebbende de hairen op de schouderen verspreid, en voor een crucifix knielende, deze woorden, met grote letteren geschreven, sprak: *Heere, vergeet de bedroefde kerk niet*; waar over de Engelsche geschiedensichryver * deze verstandige aanmerking maakt, dat byaldien dit crucifix hadt kunnen spreken, gelyk men verhaalt dat een diergelyk eertyds sprak tegen St. *Franciscus*, en een ander tegen St. *Thomas*, het nu zekerlyk ook geantwoord zou hebben, dat het den kerkelyken niet vrylondt het zwaardt op te vatten, en dat de Godsdienst noch verdedigt, noch vastgesteld wierdt door het geweldt der wapenen.

Wederzyd-
sche gene-
genheit tus-
schen den
grave van
Huntley en
zyne solda-
ten.

De onderlinge geneegenheit der soldaten voor den grave van *Huntley*, en die van den grave van *Huntley* voor de soldaten bleek by deze gelegenheit op eene wyze, waardig om verhaalt te worden. Dezen veldheer door den slag of houw van een zwaardt de helm ontvallen zynde, zette een zynen soldaten, zich ontwapenende, hem den zynen op het hoofd. Dit was de behoudenis van den grave van *Huntley*: doch het kostte den soldaat het leven, die op dat oogenblik dood ter neder stortte door verscheide slagen, die hem het hoofd kloofden. Mylord *Huntley*, die eene zo edelmoedige daadt niet kon belonen in den persoon van den gene, die de zelve gedaan hadt, beloonde de zelve indien van alle de soldaten, welke men met hem hadt gevangen genomen. Hy droeg zorg voor de gekwetsten en voor de behoeftigen, en ondersteunde hen alle uit zyne eige beurse, om te hebben, waar voor zy zich zouden kunnen laten oppassen, of waar van zy zouden kunnen bestaan: als hadden de veldheer en de soldaten elk om strydt getwift, wie meer zou waardig zyn, of hy zulke getrouwe soldaten, of zy zulk een toegenegen bevelhebber. Het is die zelve graaf van *Huntley*, die een zo verstandig antwoordt gaf aan die genen, die hem vroegen, gedurende zyne gevangenis, wat hem dacht van het huwelyk van de jonge koninginne van Schotlandt, het welk Engelandt wenschte voltrokken te zien met den koning *Eduard*; *Ik weet niet*, zeide hy, *was ik van die verbindtenis zeggen zal: maar ik weet wel, dat ik zulk eene manier van vryen niet zou kunnen goedkeuren*. Hy voerde deze reden ten aanzien van den oorlog, welken de Engelschen Schotlandt aandeden. Wy staan in twyffel, of wy ons dienen op te houden met die aanmerking te verhalen, de welke eenigen † gemaakt hebben, te weten, dat deze zo roemruchtige veldslag voor de Engelschen gebeurde op den zelve dag, op welken men te Londen de beelden verbrak, en op welken men vier en dertig jaren te voren die beroemde overwinning van *Flodden* op de Schotten behaalde: want behalven dat zeker geschiedensichryver † voorgeeft, dat deze schryvers zich zo wel vergift hebben in den dag der Engelsche beeldenstorminge, als in dien van den veldslag, steekt 'er meer ydelheit dan vastigheit in dit soort van aanmerkingen. Het is de onkunde der menschen, of de liefde, welke zy

Verstandig-
antwoordt
van dezen
heer.

† Fox, Gees-
win, en Hay-
ward.

Hryn.

hebben voor hunne gevoelens, de welke hen doelt redeneren volgens hunne vooroordeelen, en de uitkomsten zamenvoegen, de welke echter noch in haar beginsel, noch door eenige aaneenschakeling van natuurlyke oorzaken, op malkander betrekkellyk zyn.

1547.

Op deze overwinning volgde het innemen van *Leith* en de plundering van *Edenburg* en van de abdye van *Holyrood* †. Men nam ook weg *Broughti*, het welk aan den mondt van den *Tay* legt, en men leide in het zelve eene bezetting van twee honderd man. De vloot zeilde langs de kusten van de provincie van *Fife*; verbrandde vele zeeplaatfen, nevens de Schotfche schepen, welke zy in de havens vondt, en wierp eene bezetting op het eilandt van *St. Colomb*, alwaar zy twee schepen, nevens hunne toerusting, lieten.

Gevolgen
der over-
winning-
† of van het
Kruis.

Ter zelve tydt deden Mylord *Warthon* en de graaf van *Lenox* een inval in het Westen van Schotlandt, met een klein legertje van vyf duizend mannen; namen eenige kasteelen, nadeelig aan de grenzen van Engelandt, weg; sloopten de eene; leiden bezetting in de andere, en kwamen met vele gevangenen en een ryken buit weder te rug.

Inval van
den grave
van Lenox.

De schrik was dan in Schotlandt algemeen, en indien de beschermheer zyn voordeel daar mede hadt weten te doen, is het waarfchynlyk, dat hy de verovering van het koninkryk in een eenigen veldtocht zou hebben kunnen voltooien. Daar was niet meer toe nodig dan zich meester te maken van de sterkte van *Striveling*, en van het kasteel van *Edenburg*; en indien hy, zyne overwinning vervolgende, des anderen daags op deze twee plaatfen hadt aangetrokken, is 'er geen twyffel, of hy zou in de schrik, waar in het hof zich bevondt door het geleden verlies, beide hebben kunnen vermeerteren. Doch zyne onachtzaamheit gaf den slotvoogdt tydt om weder moedt te scheppen, en de bezetting te versterken; en de koningin hadt tydt om zich naar *Striveling* te begeven, alwaar zy het overfchot van her leger byeen verzamelde: zo dat het met dezen schielyken voorfpoedt, door de wapenen van den beschermheer verkregen, gelegen was als met alle geweldige zaken, die seiden van duur zyn. Men geeft daar verscheidene redenen van, welke eenigen toefchryven aan de langzaamheit van dezen veldheer, en anderen aan zyn ongeluk, of aan de noodfchikkelykheit der uitkomsten, de welke geenzins ten believen der menschen staan. Men kan hem niet verontschuldigen over dat hy zich vyf dagen lang na den veldslag in zyne legerplaats, en daar omtrent, zonder eenige noodzakelykheit ophieldt. Zyn leger hadt niets anders te doen dan de doden uit te schudden, en zich met den roof te beladen; en alle de bevelen, welke hy gedurende dien tydt gaf, betroffen de vloot, van welke men de stroperyen pleegde, welke wy verhaalt hebben, en het welk den verderen optocht zynen benden geen eenen oogenblik hadt behoren te vertragen. Ten aanzien van vrende oorzaken, welke hem verhinderden groter voortgangen te maken, en welke men niet dan aan zyn ongeluk kan toefchryven, zeggen de eenen, dat hy gebrek hadt aan mondkost en aan paardevoeder, en dat hy daar van geen voorraadt kon opdoen, noch het zelve anders dan zeer bezwaarlyk erlangen. Anderen voegen daar by, dat de geheime handelingen van zynen broeder, die naar de regering stondt, hem weder naar Engelandt te rug riepen, en hem niet toelieten de vruchten zynen overwinninge te plukken.

Misslagen
door den
denog van
Sommerfch
begeaan na
zyne over-
winninge.

Oorzaken;
welke men
daar van
geeft.

Hy vertrok dan op den 18 December derwaarts, tot groot genoegen van den grave van *Warwick*, in wiens persoon hy een vyandt hadt, zo veel te ge-

De graaf van
Warwick is
een heim-
lyke vyandt
van den
bescherm-
vaar-heer.

1547. vaarlyker, om dat hy den zelven niet kende. De graaf was verblyd dezen misflag van den beschermheer te zien, de welke hem allen den behaalden roem deedt verliezen, en zyn aanzien zodanig verminderde, als hy het zelve, anders te werk gaande, te weten met zyne overwinning voort te zettén, zou hebben kunnen vermeederen. In plaats vandat te doen vergenoegde hy zich met de stad Berwik, hem door de koningin weduwe van Schotland en den regent voorgelagen, tot eene handelplaats te benoemen; en trekkende door de provincien van la Marche en van Teviotdale, ontving hy den eedt van getrouwheit van de inwoonders, nog verbaast over het gene hy zo roemruchtig hadt uitgevoerd voor den koning *Eduard*.

Zyn vertrek uit Schotland, en bevelen, welke hy daar gaf.

De graaf van Bothwel, en de voornaamste edelen dezer twee provincien, waren onder het getal der genen, die den gezegden eedt afleiden. De beschermheer bewees hen grote bekeefheden, en beloofde hen, uit name van den jongen koning, en voor zich zelve, alle goed onthaal, het welk zy konden verhopén. Hy verzekerde zich echter van het landt, en latende eene bezetting van twee honderd man in het kasteel van Home, onder den ridder *Eduard Dudley*, en Roxbourg versterkende, alwaar hy, om zyn volk aan te moodigen, zelf twee uren lang aan de vestingwerken arbeidde. Hy gaf het bestier daar van aan den ridder *Raphaël Balmer*, met genoegzame benden tot bewaringe van de plaats.

Zyne aankomst te Londen.

Hy kwam te Londen op den 29 September, alwaar hy als een overwinnaar ontfangen wierdt. Hy hadt inderdaad in minder dan een maandt ganfch Schotland doen beven; des zelfs benden verlagen; zyne hoofdstadt geplundert en ingefloten door de kasteelen, welke hy bezet hieldt, nevens het gehele landt, het welk zich uitstrekt langs deze twee voornamste rivieren. Wat meer is, hy bragt zyn overwinnend leger te rug, zonder vele, maar zeer weinige soldaten verloren te hebben. Het volk, daar door in verwondering en blydschap als opgetogen, gaf duizend loftuitingen aan zulke schone krygsdaden, en zich weder crinnerende het gene hy onder de voorgaande regering zo roemruchtig verrecht hadt, zag het hem met verwondering aan, en oordeelde hem de eerste plaats dubbeld waardig te zyn, welke hy in de regering bekleedde. Doch een zo glinsterende roem verdween wel haast, en de beschermheer beproefde op zyn beurt de ongestadigheid der fortun. Misschien zou hy, indien hy zyn gezag beter hadt bevestigt, en zyne overwinning, gelyk hy deedt, niet onvolkomen gelaten, de staatzucht van zynen broeder en de kwaadaardigheid van den grave van Warwik hebben kunnen verydelen. Zy zouden ontzag voor zyne dapperheit gehad hebben, in plaats van de zelve te verachten, indien hy meer drijf getoont hadt: ook zouden zy niet hebben durven onderstaan de macht van een man te na te komen, die wilt te overwinnen en te straffen.

Aankomst van den grave van Warwik.

Hy hadt den grave van Warwik op de grenzen gelaten, om meerder aanzien te geven aan de onderhandelingen te Berwik: doch de koningin weduwe hadt de zelve alleen verzocht: om tydt te winnen. Wanneer zy nu het volk en den adel overreedt hadt om hulp in Vrankryk te zoeken, werwaarts zy de jonge koningin wilde zenden, dacht zy niet meer om met Engelandt te handelen. Dus kwam de graaf van Warwik, zyne tegenwoordigheid aldaar niet meer nodig oordelende, weder te Londen, en ontving geen minder lofredenen dan de beschermheer, met wien velen hem gelyk stelden, en allen daar in overeenkwamen, dat hy uitnemend veel tot den goeden uitslag van den

II Deel.

veldtocht hadt toegebracht. Men crinnerde zich ook de brave daden, welke hy verrecht hadt onder *Henrik den VIII*, en men sprak van hem als van eenen der grootste veldheeren, welke Engelandt ooit gehad hadde. Hy zou dezen roem niet onwaardig geweest zyn, indien hy den zelven door eene buitenporige staatzucht en door eene trouwloze geveinfheit niet hadt bezoedelt.

1547.

Terwyl de hertog van Sommerfeth en hy met vermaak aanhoorden de loftuitingen, welke het volk van Londen hen gaf wegens hunne krygsdaden, dacht de graaf van Aran om zich te verdedigen tegen die van zyne natie over de ongelukkige uitkomst van den oorlog. Doordien hy nu het hoofd en de voornaamste aanlegger daar van geweest was, twyffelde hy niet, of men zou al het ongeluk daar van aan hem toechryven; maar alzo hy de gevoelens van den adel wist, verliest op zyne vryheit, nayverig over de macht der Engelschen, en nieuwelings getergt door de beledigingen, door hen van de zelve ontfangen, becriep hy de vergadering, en deedt deze aanspraak aan de zelve: „Ik twyffel niet, Mylords, of het

De graaf van Aran ver- schoont de ongelukkige uitkomst van den veldslag.

Hayward. Zyne reden: voering aan den adel, welken hy hadt byeen- geroepen.

„volk, dat altydt zyn oordeel verhaast, en dat van de zaken niet redeneert dan volgens de uitkomst, welke de zelve gehad hebben, veroordeelt een oorlog, over welken wy, gy en ik, van een gevoelén zyn geweest, doordien de zelve niet is uitgevallen volgens zynen wensch en onze hope. Wat my belangt, ik schame my niet te bekennen, dat ik den zelven heb aangeraden, en het verlies, het welk wy daar in geleden hebben, is niet bekwaam om my te doen berouw hebben van een naadt gegeven te hebben, zo overeenkomende met de eere en de vryheit van onze natie. Doordien ik nu niet weet, hoedanig uwe gevoelens in deze omstandigheid zyn, zo heb ik uw lieden vergadert om uwe dapperheit te pryzen, byaldien gyl. met my wilt zamenspannen om onze ongelijken te wreken: of om uwl. beschaamd te maken over uwe lafhertigheid, byaldien gyl. u liever wilt onderwerpen aan een baldadigen en wreden overwinnaar, dan vechten voor uw vaderlandt en voor uw eigen welzyn. Gyl. weet, Mylords, dat ik my gestelt heb aan het hoofd onzer legers, na dat gyl. een eerlyken oorlog gestelt hebt voor eene vrede, welke gyl. noch zeker, noch voordeelig oordeelden. Het zou ligtvaardig zyn, van mening te veranderen na het eerste ongeval; en ik geloof, dat, hoedanig een verdriet uwl. ook de ongelukkige slag van Pinkey kan geven, gyl. echter liever op wraak zult bedacht zyn, dan eene slaverny ondergaan. Daar kome af wat de Hemel besloten heeft, ik zal altydt volharden in myn eerste gevoelén, en zal liever onderstaan den Staat te redden, ten koste van eenige zynere burgers, die geineuvelt zyn, of die in dezen oorlog nog zullen omkomen, dan te sparen de goederen en het leven van byzondere perfonen ten koste van de vryheit van het vaderlandt. Laat ons het schip van het gemeenebest behouden, en laten wy niet schromen in een zodanig onweder mallen en zeilen te kappen. Het is eene offerhande, welke men voor de gemene zake doen moet. Laat ons zorge dragen om de grondslagen van het gebouw te bewaren, en laat ons geen zwarigheid maken het dak en de foldering daar van af te breken, byaldien wy het niet dan tot dien prys kunnen vrykopen. Gedenkt, Mylords, met welk een vyandt wy te doen hebben, en op welke voorwaarden hy ons de vrede voorstelt. Is hy niet die oude vyandt, die reets zo lange heeft ge-

E

„ tracht

1547. „ tracht ons koninkryk te verflinden, en die ons
 „ zo dikwils door onrechtvaardige oorlogen heeft
 „ aangetast? Die, welken hy ons nu aandoedt,
 „ is alleen genoeg om ons meer dan de doodt te doen
 „ vrezen van te vallen onder de heerschappy van
 „ een zo bloeddorstigen dwingelandt. Gyl. kunt
 „ niet toestaan de verbonden, welke hy uwl. voor-
 „ stelt, zonder te komen onder een zo heersch-
 „ zuchtig juk, noch zonder uwl. bloot te stellen
 „ voor de woede van eene natie, zo dorstig naar
 „ uw bloed. Bemerkt aan den anderen kant de
 „ middelen van behoudenis, welke gyl. in Vrank-
 „ ryk hebt, wiens bystandt uwl. nooit heeft ont-
 „ broken, en de welke deze oude bondgenoot
 „ uwl. in deze tegenwoordige tyds gesteldheit
 „ aanbiedt. Daarenboven hebt gyl. nog vrien-
 „ den in Italië, en in de andere staten van Euro-
 „ pa, die uwl. in zulk een dringenden noodt niet
 „ zullen verlaten. Verkiest eindelyk uwe vryheit
 „ te beschermen, of de zelve te verraden; vrye
 „ lieden te sterven, byaldien gyl. in het gevecht
 „ omkomt, of als slaven te leven, byaldien gyl.
 „ geen moeds genoeg hebt om uwen vyandt het
 „ hoofdt te bieden. Ik weet wel, dat men uwl.
 „ grote beloften doedt, en dat men betuigt, dat
 „ men uwe voorrechten niet zal aanraken. Maar
 „ wie zal daar borge voor staan? en wie zal uwe
 „ verbonden verdedigen, byaldien de Engelschman
 „ de zelve schendt? Zal het dan tydt wezen om
 „ op uwe vryheit te denken, wanneer gyl. de
 „ zelve eens zult verloren hebben. Indien Schot-
 „ landt een koning hadt, aan wien Engelandt zyne
 „ koningin zou willen uittrouwen, wy zouden
 „ zonder gevaar naar zyne voorfagen luisteren;
 „ maar het zelve wil ons onze koningin ontroven,
 „ om haar te geven aan zynen koning, die door
 „ dit verbondt haar en onze meester zou worden.
 „ Het zal onze kroon van de zyne doen afhangen,
 „ of veel meer de zelve aan de zyne hechten, en
 „ zal van Schotlandt niet dan eene cysbare pro-
 „ vincie van Engelandt maken. Indien wy nu
 „ een afkeer hebben van zulk een staatzuchtig
 „ voornemen, moeten wy nog meer verachting
 „ tonen voor die genen, wier lafhertigheit hen
 „ verplicht zults te ondertekenen. Mogelyk dat
 „ de langdurigheit van den oorlog en de onze-
 „ kerheit der uitkomsten eenigen bevreesd zullen
 „ maken: maar is dit de eerste maal, dat Schot-
 „ landt zich bloot gestelt heeft gezien voor dier-
 „ gelyke gevaren! en hebben onze vaders ooit in
 „ zodanige uitersten in twyffel gestaan om hunne
 „ vryheit boven hun leven te stellen? Zouden wy
 „ ons willen onwaardig maken zo een dierbaar
 „ goedt, het welk zy met zo veel dapperheit ver-
 „ dedigt hebben, en het welk zy zo roemruchtig
 „ tot ons hebben doen overkomen? Indien 'er ge-
 „ handelt wierdt om een juk af te werpen, tot
 „ het welke wy ons zouden verbonden vinden
 „ door het ongeluk onzer geboorte, wy zouden
 „ misschien te verontschuldigen zyn, dat wy ge-
 „ ne krachten inspanden om onze vryheit weder
 „ te krygen: maar de nakomelingschap zou ons
 „ nooit vergeven de lafhertigheit, welke wy zou-
 „ den gehad hebben van te verachten de onafhan-
 „ kelykheit, welke wy van nature bezitten, en
 „ de dapperheit onzer voorouderen. Indien de
 „ vrage maar was om eenig gedeelte van uwe goe-
 „ deren, of van uwe waardigheden, gyl. zoudt
 „ kunnen raadplegen over de zyde, welke gyl. te
 „ kiezen hadt; maar men wil het gehele ligchaam
 „ van de natie hebben. Het is het vaderlandt, het
 „ welk in gevaar is, en men legt 'er op toe om
 „ des zelfs wetten en regering te veranderen. Wy
 „ weten inderdaadt niet het gevolg, het welk Godt

1547. „ behagen zal aan onze wapenen te verlenen; maar
 „ wy moeten met standvastigheit ondersteunen
 „ het verlies, het welk de voorfpoedt onzer vy-
 „ anden ons doedt lyden, gelyk wy met lydzaam-
 „ heit verdragen de ziekten, met welke de Voor-
 „ zienigheit ons bedroeft. Het is van heden niet,
 „ dat de Schotten, gelyk aan het Romeinsche
 „ volk, hunne deugd in hunne rampen hebben doen
 „ uitblinken, en hun ongeluk door hunne dapper-
 „ heit zyn te boven gekomen. Laat ons hunne ge-
 „ dachtenis niet onteeren door ons beleidt, het welk
 „ onze geboortefchande zou aandoen. Wel verre
 „ van te volgen het voorbeeldt van die van la Marche
 „ en van Teviotdale, laat ons der zelve wederfpan-
 „ nigheit en de schande daar van verfoeien. Hoe
 „ minder zwakheit wy zullen betonen, hoe meer
 „ hulp wy moeten verhoppen. Het geluk zelf
 „ neemt genoeg om te verheffen de deugd, en
 „ welke zy niet kan overwinnen: en wy zullen
 „ ons ten minste een eeuwig lof waardig maken
 „ door ons stout besluit, in plaats dat onze lafher-
 „ tigheit ons eerloos en ongelukkig zal maken.

„ Eene zo krachtige redenvoering, en zo over-
 „ eenkomende met den aardt der natie, eene der fier-
 „ ste van de gehele wereldt, deedt hare uitwerking.
 „ De ganfche adel juichte het voornemen van den re-
 „ gent toe. Men dacht niet dan om den oorlog te
 „ doen voortgaan, hoedanig ook des zelfs uitkomst
 „ zyn mogt, en men wilde liever alles wagen dan
 „ met den Engelschman handelen, tegen wien de
 „ moordt, in den veldslag van Pinky gedaan, een
 „ overzoenlyken haat inblies. Voor dat wy de maat-
 „ regelen gaan zien, welke de Raadt van Schotlandt
 „ nam om uit te voeren een besluit, het welk bo-
 „ ven hunne macht scheen te zyn, moeten wy den
 „ draadt der zaken van Engelandt weder opvatten,
 „ en vertonen het gedrag van den beschermheer na
 „ de overwinning, welke hy kwam te behalen.

„ De geheime handelingen van zynen broeder wa-
 „ ren hem bekend: doch hy wilde de zelve liever
 „ ontveinzen dan ruchtbaar maken. Ten aanzien
 „ van de kwade genegenheit van den grave van War-
 „ wik, daar van hadt hy nog niets ontdekt: zo dat
 „ hy niet dacht om van die zyde eenige voorzorge te
 „ gebruiken. Echter rieden zyne vrienden hem het
 „ Parlement te doen vergaderen, om aldaar zyne
 „ verrechtingen te doen goedkeuren, en zyn gezag
 „ door die doorluchtige vergadering te doen bevesti-
 „ gen. Zy zeiden, dat het Parlement niet zou in
 „ gebreke blyven besluiten te nemen, overeenko-
 „ mende met de gematigheit van een veldheer, die
 „ schynen zou het zelve niet te vergaderen, dan om
 „ aan het zelve rekenschap van zyn doen te geven.
 „ Aan de andere zyde was dit het middel om alle de
 „ zamenfpanningen van zynen broeder te verydelen,
 „ en de wangunstigen te beletten de eere, welke hy
 „ kwam te behalen, te bekladden door van zyne we-
 „ derkomst kwalyk te spreken, en hem in het te-
 „ gendeel by het Parlement aangenaam maken. Dit
 „ was een voorzichtig raadt, hadt de zelve maar
 „ kunnen intomen de verwaandheit, welke den be-
 „ schermheer zyne overwinning gaf: doch hy ver-
 „ loor, gelyk wy gaan zien, door zynen misflag al
 „ het voordeel, dat hy van deze zamenkomst en
 „ van zynen voorfpoedt kon verwachten. Twee an-
 „ dere redenen, nog aanmerkelyker dan die, welke
 „ wy zo even verhaalt hebben, drongen hem aan
 „ om het Parlement te doen vergaderen, te weten
 „ de bewegingen, welke de Godsdienst veroorzaak-
 „ te, en die het koninkryk met eene gevaarlyke om-
 „ wenteling dreigden, en de staat des lands, door-
 „ dien de groten alles aan zich trokken, ten nadeele
 „ van den gemenen man, de welke de wapenen wil-
 „ den opvatten om zyne vryheit te verdedigen. Maar
 „ alzo

Toespraak
van den adel.Voorzichi-
geraadt aan
den be-
schermheer
gegeven.

1547. alzo deze opschudding eerst in den volgenden jare gebeurde, zullen wy het verhaal daar van opschorten, om nu eerst te spreken van de zaken van den Godsdienst, en van de besluiten, welke het Parlement nam aangaande eene zake van zulk eene aangelegenheit.

Hayward.
Hoylin.
Barnet.

Wy hebben het ontwerp der hervorminge, door den koning en door den Raadt bekrachtigt voor dat de beschermheer naar Schotlandt, tot het volvoeren zynere onderneminge, vertrok, boven verhaalt, en gesproken van de predikatiën, die zamengefelt waren om tot onderwys van het volk te dienen, en de bevelen, welke men daar by voegde om den kerkendienst te zuiveren; het geloof en de oeffening der voornaamste waarheden van den Christelyken Godsdienst, de plichten van het volk, en die der geestelykheit. Men hadt ook gevolmachtigden, of onderzoekers benoemt, die zorge moesten dragen voor de nakominge dezer besluiten in alle de bisdommen van het koninkryk, en de welke men ten dien einde met eene genoegzame macht hadt voorzien. *Gardiner*, bisschop van Winchester, en *Bonner*, bisschop van Londen, hadden zich tegen dat voornemen gekant, zo veel als in hunne macht was. Maar schoon hunne pogingen ydel waren, volhardden zy echter in hun tegenpreken; en wanneer de beschermheer uit Londen vertrok om zich te veld te begeven, verklaarden zy zich openlyk tegen de gegevene bevelen en de opgestelde predikatiën. De ridder *Cooke* en de gevolmachtigden klaagden daar over aan den Raadt. *Bonner* wierdt daar op voor den zelve ontboden, en trachtte zich wegens zyne ongehoorzaamheit te verontschuldigen: doch men nam zyne redenen voor uitvluchten, en men zondt hem gevangen naar den Tour. *Gardiner* wierdt daar na gedagvaard, om reden te geven van de betuiging, welke hy tegen de formulieren gedaan hadt. Hy verklaarde ronduit, dat zyn gewisfe hem niet toeliet bevelen op te volgen, die hem tegen het woordt Gods srydig schenen; dat de leer, inde predikatiën vervat, daarenboven niet overeenkwam met die, welke begrepen was in het boek, door bevel van *Henrik* den VIII uitgegeven, en bekrachtigt door het Parlement, in den jare 1542 gehouden. Hy lasterde de Uytbreiding van *Erasmus*, welke men in de bevelschriften goedkeurde, en boodt aan in onderhandeling te treden het zy te Oxford, of te Londen, met de leeraars, welke men zou willen benoemen, over de stukken, waar over men in verschil was. De Raadt sloeg geen acht noch op zyne aanbiddingen, noch op zyne redenen. Hy beval hem zich uitdrukkelyk te verklaren aangaande de gehoorzaamheit, welke hy bewyzen zou aan de bevelen, met welke de onderzoekers gelast waren, wanneer die in zyn bisdom zouden komen, om de zelve werkstellig te maken. Hy weigerde zich daar op stelliglyk te verklaren, en de Raadt gelastte, dat men hem naar de gevangenis zou brengen.

Onderhouding van *Cranmer* met *Gardiner*.

Eenige dagen daar na kwam *Cranmer*, verselt van de bisschoppen van *Linkoln* en van *Rocheester*, een bezoek afleggen by den deken van de *St. Pauluskerke*. Men sprak van *Gardiner*; en *Cranmer* hem hebbende doen halen, tradt men met hem in een gesprek over het stuk van de rechtvaardigmakinge: doch elk bleef by zyn gevoelen. *Gardiner* liet zich niet bewegen door de aanbiddingen, welke de aartsbisschop hem deedt, van hem in den Raadt te herstellen, indien hy zich wilde onderwerpen. Dus wierdt hy weder naar de gevangenis gebragt. Hy trachtte echter zich den beschermheer ten vriendt te maken. Ten dien einde schreef hy aan

Barnet.

II Deel.

hem een brief, in welken hy de onderzoekers doorsnykt, om dat zy ondernomen hadden hunnen last uit te voeren gedurende zyne afwezendheit. Vervolgens maakte hy eenige aanmerkingen over de nieuwe predikatiën, en over de Uytbreidinge van *Erasmus*. Hy merkte vele tegenstrydigheden aan in de laatste; en bleef niet in gebreke zeer te schreeuwen over de plaatsen, in welke de schryver niet gunstig spreekt rakende de koninklyke macht. Hy nam daar uit gelegenheit om van zich zelve daar by te voegen, dat deze macht hare palen heeft, en aan te merken, dat het *Wolfey* kwalyk bekomen was, dat hy zyn pauselyk gezantschap hadt durven oeffenen tegen de wetten van het koninkryk, alhoewel hy daar toe door zynen meester was gemachtigt geweest, die hem het zelve zelf bezorgt hadt. Dat, hoe eene volstreckte macht deze vorst ook oeffende, de rechters echter langen tyd geweigert hadden in boeten te verwyzen de overtreders zynere bevelen, welke tegen de wetten streden, en dat zy niet eer toegaven, voor dat de Parlemen ten hen met eene byna eigenwillige macht bekleed hadden. Hy verhaalde by deze gelegenheit het onderhoudt, het welk hy gehad hadt met *Mylord Audley*†, rakende des konings kerkelyke opperhoofdigheit. Hy zeide, dat deze Lord hem hadt doen verstaan, dat, welk eene uitgestrektheit men ook aan de koninklyke macht gaf, de wet, welke de opperhoofdigheit vast stelt, enkel geestelyke zaken betrof, doordien 'er eene andere ordonnantie was, welke met uitdrukkelyke woorden behelsde, dat geen kerkelyk gebodt duchtig zou zyn, srydende tegen den inhoudt van het gemeene Recht, of tegen de besluiten van het Parlement. Hy eindigt zynen brief met te zeggen, dat hy Rechtsgeleerden hadt zien uitleggen, hoe verre de koningen konden gaan tegen de besluiten der Parlemen ten, en voor welk een gevaar zich bloot stellen die genen, die den eersten onbillyke raadslagen geven, of die hunne al te geweldige bevelen ter uitvoeringe brengen.

Deze brief geen uitwerking gehad hebbende, schreef hy eenige andere aan den beschermheer. In eenen der zelve beklagde hy zich over het onthaal, het welk men hem in zyne gevangenis aandeedt, waar in hy sedert zeven weken kwynde, zonder eenige bedienden, en zonder geneesmeester. In een anderen merkte hy aan, dat zyne gevangenis hem verhinderende tegenwoordig te zyn in het Parlement, niettegenstaande hy de eer hadt van een lidt van het zelve te zyn, en niettegenstaande hy zyne volmacht hadt om zich aldaar te laten vinden, deze zyne afwezendheit de besluiten van die vergadering zou kunnen twyffelachtig maken. Hy vermaande den beschermheer geen zyde te kiezen, en hy bediende zich, om hem te overreden, van de allervleendste en de allerverplichtendste spreekwyzens, echter zonder lafhertigheit, en zonder iets aangaande zyne gevoelens toe te geven. Hy eindigde zelfs met deze betuiging, dat hy zich aan de wetten zou houden, de welke door den enkelen wille des konings niet konden vernietigt worden, doordien de zelve zynen wille moest maken van de wet, en geen wet van zynen wille. Hy voegde daar by, dat hy het zelve op zekeren dag ter sneede hadt weten te antwoorden aan den stadhouder *Cromwel*, die voorwendde, dat *Henrik* de VIII, naar het voorbeeld der Roomsche keizeren, de macht hadt om wetten te maken, en om de zelve te herroepen. Deze brieven waren van geen meerder vrucht dan de eerste. Hy bleef gevangen gedurende de zittingen van het Parlement, en wierdt niet in vryheit gestelt dan door de algemene vergiffenis, welke *Eduard* toefloodt

1547.

Gevoelens van *Gardiner* aangaande de macht des konings

† kancelier

Zyne brieven aan den beschermheer.

Stoutetzaal tegen *Cromwel* aangaande de macht van *Henrik* den VIII.

1547. stondt aan alle de schuldigen, onder welke hy onder anderen begrepen was. De staatsdienars, die zyne trotschheit kenden, waren verheugt hem door deze strengheit vernedert te zien: anderen in het tegendeel spraken met verachtinge van deze behandeling, die zy oordeelden onwaardig te zyn een kerkvoogdt van zulke verdiensten. Zy zeiden, dat men de vryheit des volks hadt geschonden, door een der leden van het Parlement gevangen te houden; dat men hem daar door belet hadt, by des zelfs zittingen tegenwoordig te zyn, uit vreeze, dat hy de voornemens zynen vyanden zou omver geworpen hebben.

Zy verzochten ter zelve tydt de prinsesse Maria om zich te verklaren, en om de bescherming van den ouden Godsdienst op te vatten. Zy schreef dan aan den beschermheer, om hem te verplichten niets te veranderen in de wetten van Henrik den VIII, en de zaken te laten in dien staat, in welken hy de zelve gevonden hadt, gedurende de minderjarigheid van den koning Eduard, uit vreeze, dat de nieuwigheden, welke hy in den Godsdienst wilde invoeren, aanleiding tot burgerlyke oorlogen mogten geven. Dit kan men ten minste besluiten uit het antwoordt, het welk de beschermheer gaf op haren brief, de welke verloren is: doch het antwoordt is bewaart geworden*.

Hy zegt in den beginne, dat deze brief niet regstreekt van de prinsesse kwam, en dat die haar was opgegeven door kwalijk gezinde personen. Hy verdedigde vervolgens zyn gezag, en dat van alle de voogden van Eduard, de welke niets anders beoogden dan de eere Gods, en die niets ondernamen dan met veel omzichtigheit, bewarende voor het overige eene matigheid, waar over alle eerlyke lieden moesten voldaan zyn.

Hy wederleide al het geen de prinsesse als een grondbeginsel hadt vastgesteld, willende staande houden, dat de Hervorming, waar van Henrik de VIII het ontwerp hadt gemaakt, redelyk was en heilig, doordien de zelve was vastgesteld zonder tegenpreken, met eene eenparige toestemminge van de groten en kerkvoogden des ryks. De beschermheer bragt haar weder in de gedachten den geweldigen tegenstand, welchen deze vorst ontmoet hadt van de zyde der voorstanders van de pauselyke macht, en by verwonderde zich, dat zy het geborgen daar van zo schielyk verloren hadt. Hy voegde daar by, dat de overleden koning voornemens was geweest de zaken nog veel verder te brengen; maar dat de doodt zulks hadt verhindert. Dat hy getuige was geweest van het bertzeer, het welk Henrik hadt laten blyken, wanneer by zich naby zyn einde gevoelde, van de laatste handt niet te hebben kunnen leggen aan zulk een groot werk. Dat zulks tot eene onderverclting kon strekken voor zynen opvolger, en voor de voogden, welke by over den zelve benoemt hadt, om des zelfs voltrekking te verhaasten, uit vreeze, dat een zo heilig voornemen voor de tweede maal mogt gedwaarsboomt worden door kwaadaardige menschen. Voorts voegde by daar by, niet te kunnen begrypen, dat zy, eene zo verlichte prinses zynde, voor den ouden en waren Godsdienst kon houden dat geen, het welk niets anders was dan een zamenstel van onredelyke nieuwigheden. Hy bezwoer haar eendelyk ernstige overwegingen te maken over het grote werk der zaligheid; over den brief, welchen zy hem daar over hadt geschreven, en over het antwoordt, dat by haar gaf: doch zulks te doen met een zachtmoedigen geest, en na uitvoeren Gods om den bystandt zynen genade geboden te hebben.

Ondertusschen begon het Parlement zyne zittingen op den 4 November. Het wierdt sedert menigmaal verschoven: doch zonder verbroken te worden, tot aan het laatste jaar der regeringe

van Eduard. De opening geschiedde met eene redevocering, uitgesproken, volgens eenigen, door den beschermheer, en volgens anderen door Mylord Riche, kancelier, die met dit ampt eenige dagen te voren was vercoert geworden. Men hadt Wriotbesley het zelve afgenomen, gelyk wy boven verhaalt hebben, en de zegels gestelt in handen van Mylord Paget, tot dat men het oog zou geworpen hebben op iemandt, welchen men daar mede wilde voorzien. De ridder Baker, kancelier van het hof der Annaten, wierdt benoemt tot spreker van het Lagerhuis. De beschermheer verscheen in deze vergadering met eene grootschheit, waar door hy veel eer den nydt dan het ontzag van iedereen behaalde. Hy nam zyne zitplaats onder een verhemelte, en aan de regter zyde van den troon, volgens de openbrieven, welke hy daags te voren deswegen hadt laten opmaken. Hy benadeelde daar door den rang, daar omtrent door de wet gemaakt, en beroofde zich zelve door deze verwaandheit van de erkenenis, welke hy reden hadt te verwachten voor de diensten, welke hy aan den Staat gedaan hadt, zo wel als voor de zorge, welke hy genomen hadt om het Parlement byeen te roepen. Zo moecielyk is het in den voorspoedt zyne grootschheit te bedwingen, en zich niet te laten innemen door een ydelen waan van eere, de welke niet alleen de wezentlyke eer verderft, maar ons ook alle der zelve vrucht doet verliezen.

De eerste wetten, welke het Parlement maakte, behelsden louter gemade en zachtigheid; geheel strydig tegen de meeste wetten, opgesteld onder de regeringe van Henrik den VIII, de welke het koninkryk in vuur en vlamme zetten. Eene zo gelukkige wenteling kon niet dan aan de goedaardigheid van den prins worden toegeschreven, de welke een aardt liet blyken, vyandt van alle wreedheit. Aan dit beginsel liet het Parlement den geest van gematigheid en inschikkelykheit uitblinken, welchen men ziet in alle zyne besluiten. Het begint de zelve met deze belydenis, veel heerlyker voor den koning Eduard dan alle de lofspraken, welke men hem zou kunnen geven: Dat het koninkryk gelukkig is, wanneer de vorst regeert met zachtigheid, en wanneer het volk geboort zaamt door beweegvedenen van liefde. Het voegde daar by, dat Henrik de VIII en eenige zynen voorzaten verplicht waren geweest strenge wetten te maken, om te betugelen de ongeregheden en de baldadigheid van een klein getal hunner onderdanen; maar dat het Parlement, om de regering van Eduard aangename te maken, herriep alle de besluiten, de welke de misdaden van Staat hadden vermeerdert, boven de gevallen, uitgedrukt in de wet, gemaakt in het 15 jaar van koning Eduard den III. Dat het vernietigde twee wetten, afgekondigt tegen de Lollards; het edict der zes artykelen, en die gene, de welke vervolgens gemaakt waren, om de onderhouding van de zelve te bevelen; de acten, de welke verboden het lezen van de H. Schrift in het Engelsch, het drukken, verkopen en kopen van boeken, rakende de stoffen van den Godsdienst, gevende het volk daar omtrent eene volkome vryheit: zo dat de Engelschen alstoen smaakten het zelve genoeg, het welk de Romeinen genoten onder het keizerdom van Nerva, wanneer hy hen vergunde te denken en te zeggen alles wat zy wilden, zonder dat men daar eene misdaadt van maakte. Dat het eendelyk afschafte al het geen onder Henrik den VIII gedaan was, het zy om voor eedbreuken te verklaren vele misdaden, de welke de wetten onder dat soort niet begrepen; het zy om aan

de

de

de

1547. Mylord Riche kancelier gemaakt. Staatsruche van den beschermheer.

Lofpraak; welke het Parlement van koning Eduard geeft.

Het herroep de strenge plakkaaten van Henrik den VIII.

Brief van de prinsesse Maria aan den beschermheer, om de Hervorming te beletten.

* Zie het zelve by den Hre. Burnet.

Antwoordt van den beschermheer.

Opening van het Parlement.

1547. de verklaringen en bevelfchriften van den vorst de zelve kracht te geven als aan die van het Parlement. Maar nademaal altydt in een Staat slechte menschen en onbuigzame hoofden zyn, de welke men niet in toom kan houden dan door de vreeze voor de straffen, wees het Parlement die genen aan, welke het onder dat getal stelde, en regelde de straffen, die hen zouden worden aangedaan. Zodanige waren die, de welke den koning de kerkelyke opperhoofdigheit betwistten, en de zelve den paus toe-erkenden; het welk zy niet konden doen zonder de regering het onderste boven te keren: doch men kwam niet tot de straffe dan trapswyze, en als tegen zynen wille. Het beval voor de eerste maal niet dan eene geldboete, en eene gevangenis, naar het eigen believen, tegen de schuldigen. Het was niet dan na de derde overtreding, dat het wilde, dat men hen met de dood zou straffen. Het verklaarde ook, dat voor verraders zouden gehouden worden alle die genen, die voorbedachtelyk en opentlyk zouden onderstaan om den koning te doen verliezen zyne staten en zyne tytels, van welke die der kerkelyke opperhoofdigheit een der voornaamsten was, of die de zelve aan vreemden zouden willen overbrengen. Het drukte zich met eenen uit ter zake van den allerchristelyksten koning, welken velen noemden den koning van Vrankryk, niettegenstaande het recht, dat Engelandt op deze kroon meende te hebben, en verklaarde, dat die genen, de welke hem dezen eertytel gaven, niet als schuldigen zouden kunnen worden vervolgt, noch aangeklaagt van door deze gemene en gebrukelyke wyze van spreken den koning van Engelandt te ontnemen den tytel van koning van Vrankryk. Het veroordeelde daarenboven als schuldig aan gekwetste hoogheit die genen, welke den overleden koning gesheet hadden in de tweede ry der erfenamen van de kroon, byaldien zy deze order omkerende den eersten rang zouden willen innemen, ten nadeele der anderen, die hen moesten voorgaan.

Het herstelt de voorrechten der vryheden, onder zekere bepalingen.

Het herstelde de voorrechten der vryheden: doch het sloot daarbuiten de moordenaars, de vergifters en vier soorten van struikrovers; te weten die, welke huisbraak deden; die op de grote wegen roofden; die vee stalen, en die de kerken beroofden. Het vernietigde de beschuldigingen, welke alleen op woorden gegrond waren, verklarende de aanbrengrers na verloop van een maandt niet aannemelyk, van den dag af te rekenen, op welken de woorden gesproken waren; betuigende door deze uitzonderinge, dat men veel eer moet verachten dan straffen eene vryheit, waar aan de ongebondenheit der tonge menigmaal meer deel heeft dan de kwaadaardigheit van het herte, en de welke aan de andere zyde minder kwaad doed, wanneer men zich de zelve laat ontvallen, die ontveinzende, dan wanneer men de zelve wil opvatten door een geest van spyt.

Het verzacht de wetten, gemaakt ten voordeele der voltrek te macht van Henrik den VIII.

Het zelve Parlement herriep de wet, de welke gemaakt was in het jaar 1536, en door welke was vastgesteld, dat de opvolger van Henrik zou kunnen vernietigen alle de wetten, welke de Parlemen ten mogten gemaakt hebben eer hy den ouderdom van 24 jaren bereikt hadde. Het Parlement veranderde het geen in deze wet al te volmachtig scheen, en liet echter aan den vorst al het recht, het welk zyne macht hem volgens de wetten gaf, van in het toekomende alles te regelen, zonder het voorgaande aan te raken.

Wetten aangaande het Avondmaal.

Vervolgens ging men over tot de zaken van den Godsdienst. De voornaamste, en omtrent de welke het Parlement de meeste oplettendheit gebruikte,

was het Sakrament des Avondmaals, het welk men gemeenlyk noemde het H. Sakrament des Altaars. Men maakte omtrent deze verborgendheit twee ordonnantiën van aangelegenheit; welker eerste de Transsubstantiatie vernietigde, en de tweede de wyze bepaalde, op welke dit Sakrament aan de gemeente zou toegedient worden. Door de eerste verboodt men van het zelve oneerbidiglyk te spreken, en men veroordeelde alle de vertellingen en alle smadelyke uitdrukkingen, van welke het volk, kwalyk onderrecht van den geest der Hervorminge, gewoon was zich te bedienen, sprekende van het geheiligde broodt, het welk de Roomsch-Katholyken in hunne ciboriën bewaarden. Men oordeelde, dat de bygelovigheit der laatsten de vrygeestigheit der anderen niet moest slyven. Aan de andere zyde was men bevreesd, dat de verachtelyke woorden, van welke zy zich bedienden, om te veroordeelen eene Godsdienstigheit, welke zy als eene afgodery aanmerkten, des zelis verborgendheit mogt benadecelen, en aan de vyanden der Hervorminge reden geven om zich daar van eene oorzaak van ergernis te maken. Om die reden beval men, dat alle degenen, die zich in het toekomende van die spreekwyzen zouden bedienen, met de gevangenis zouden worden gestraft, en met eene boete, naar het goedvinden van den koning. Door de tweede wet herstelde men het oude gebruik van het Avondmaal te houden onder de beide gedaanten van broodt en wyn, zo wel ten aanzien van het volk, als ten aanzien der geestelyken; zonder dat het anders zou gebruykt worden, ten zy in byzondere gevallen van eene onverwinnelyke noodzakelykheit. Men belafte ook de dorppriesters eene vermaning te doen aan het volk, voor het gebruik des Avondmaals, om het te onderwyzen aangaande de grote voordeelen, welke die genen daar door verkrygen, welke met eene heilige voorbereidinge daar toe naderen, en aangaande het onvermydelijk gevaar, waar in zich alle onwaardige dischgenoten storten. Men verboodt deze priesters het Nachtmal te weigeren aan die genen, die het op eene nederige wyze zouden verzoeken, ten minste byaldien zy gene gewigtige redenen daar toe hadden. Dit besluit wierdt verscheide malen gelezen, aan den beschermheer medegedeelt, goedgekeurt door de leden van het Hogerhuis, uitgenomen eenige bisschoppen*; en vervolgens naar het Lagerhuis gezonden, het welk het zelve mede goedkeurde. De koning gaf 'er vervolgens zyne toestemming toe, om aldus aan dit besluit de kracht aan eene wet te geven.

1547.

* Wezentlyke verandering van het broodt en den wyn in het lichaam en bloedt van Christus.

Men verbiedt het oneerbidig spreken van het Sakrament des Altaars.

Men herstelt het gebruik des Avondmaals onder de beide gedaanten.

* de bisschoppen van Londen, van Hereford, van Norwich, van Worcester, en van Chichester. Redenen, welke het Parlement gaf van deze veranderinge.

Het Parlement wilde ook de redenen wereldkundig maken, de welke het zelve bewogen hadden om te bevelen, dat dit H. Sakrament zot aan het volk worden uitgedeelt in alle de kerken der twee koninkryken van Engelandt en van Ierlandt onder de twee gedaanten. Het verklaarde derhalven, dat het deze verordening maakte volgens de instellinge, welke men daar van vondt in de H. Schrift, en overeenkomende met het gebruik der eerste kerke; dat de Apostelen op deze wyze het Avondmaal hadden uitgedeelt, en dat dit gebruik standvastig en zonder eenige verandering onderhouden was gedurende meer dan vyf honderd jaren. Dit artykel wierdt hevig bestreden door de kerkvoogden, die zich gekant hadden tegen de herstellinge van den drinkbeker: doch de redenen der anderen haalden het over. Zy waren gegrond op de twee bewysdommen, welke wy verhaalt hebben, de H. Schrifture, en het standvastig gebruik der vyf eerste eeuwen: waar by men nog de volgende aanmerkingen voegde:

E 3

„ Dat

1547. „ Dat het leerstuk van de lichamelijke tegenwoordigheid veel geholpen hadt tot de wegneming van den drinkbeker, doordien men den wyn niet kon bewaren, noch ergens heen dragen, zonder dat 'er eenig ongemak van kwam, waar voor men begon beducht te worden sedert dit leerstuk was aangenomen; het welk hadt veroorzaakt, dat eenigen ophielden zich daar mede te belasten. Dat men ondertusschen nog langen tydt de gewoonte hadt onderhouden van het broodt in den wyn te weken, om te verbeelden JESUS CHRISTUS, zyn bloedt stortende; en dat de Grieksche kerk zulks nog hedendaags onderhieldt. Dat de kerkvergadering van Constans, de welke de stoutheit gehad hadde van door een uitdrukkelijk besluit de wegneming van den drinkbeker te bekrachtigen, erkende, dat haar besluit stydig was tegen de instelling van den Zaligmaker, en tegen het gebruik der kerke, de welke het Avondmaal vaststelde onder de beide gedaanten. Dat deze nieuwigheit die van Bohemen zo verschrikkelijk voorkwam, dat zy hun leven liever wilden verliezen dan zulks ondertekenen, doordien zy daar door zouden berooft worden van de weldaadt van de doot van JESUS CHRISTUS, indien zy wierden uitgesloten van de gemeenschap van zyn bloedt. Men zeide daarenboven, dat de eerste verchoning van het niet gebruiken van den drinkbeker niet was ingewilligt, dan om byzondere redenen; by voorbeeldt wegens de uiterste afkerigheit, welke de Avondmaal-ganger * tegen den wyn hadt, of ingevalle van eene onmogelykheit om den zelve te krygen. Dat deze uitzonderingen bevestigden den algemenen regel, en de noodzakelykheit om te onderhouden het bevel van JESUS CHRISTUS en van den H. Paulus: DRINKT ALLE DAAR UIT. Men haalde het getuigenis aan van een leeraar van de negende eeuw (a), de welke zegt, dat de drinkbeker genaamt wordt de gemeenschap van het bloedt van CHRISTUS, doordien alle de Christenen daar aan deel hebben. En men trok zyn voordeel uit de woorden van S. Thomas van Aquino, die elders in zyne werken † zegt, dat hy goedkeurde de gewoonte, in eenige kerken gebruikelijk, om den beker aan het volk niet te geven: woorden, de welke klaar aantonen, dat deze onthouding eene nieuwigheit was, welke toen eerst begon ingevoerd te worden. Op deze aanmerkingen waren de ordonantien van het Parlement gegrond, door welke het oude gebruik van het Sakrament te ontfangen herstelt wierdt, volgens de instelling van des zelfs stichter JESUS CHRISTUS.

Deze wet, betreffende de allerheiligste en de gewigtigste plegtigheit van den Godsdienst, wierdt gevolgt van eene andere, de welke van geen minder aangelegenheit was ten aanzien der kerkelyke regeringe. De zelve raakte de verkiezing der bisschoppen, en het geestelyk rechtsgebiedt. Henrik de VIII hadt de oude gewoonte behouden aangaande het verkiezen der bisschoppen door de geestelykheit, ten minste in schyn: want inderdaadt was het alleen eene schaduw van macht, doordien de vorst door de zelve openbrievē, onder het koninklyke zegel vervaardigt, en voerende den naam van *Fryheit om te verkiezen**, de geestelyken voorstelde het onderwerp, het welk hy daar toe aanprees, om de openstaande

* *La Comté d'Irre*. De Engelsen hebben deze Franche spreekwyze behouden.

(a) *Haymo*, bisschop van Halberstadt, de welke leefde in den jare 850, over den eersten Brief aan de Korinthiërs, het XI hoofdstuk. Hy was een leerling geweest van *Alexandri*.

de plaats te vervullen. Dus was deze schyn-verkiezing inderdaadt niets anders dan eene goedkeuring van die des konings. Het Parlement vondt dan geraden deze schaduw van de macht der geestelyken in het verkiezen der bisschoppen af te schaffen, als nergens toe dienende dan om tydt en geldt te verkwilten, en beiafste, dat de koning alleen by zyne openbrievē de bestelling zou hebben van de openstaande setels, zonder dat de persoon, die het hem behagen zou te verkiezen, verplicht zou zyn zich voor het Kapittel te vertonen, om door het zelve verkoren te worden.

Aangaande het geestelyk rechtsgebiedt der bisschoppen, het zelve wierdt door het Parlement de koninklyke macht onderworpen. De rechtsgedingen, gebragt voor de kerkelyke gerechtshoven, wierden nog op den naam der bisschoppen afgedaan. Het Parlement gelaafte, dat deze rechtbanken onmiddelyk van den koning zouden afhangen; dat de rechtsgedingen in de zelve zouden vervolgen worden op den naam van zyne Majesteit, en dat alle de acten met des zelfs zegel zouden verzegelt worden. Men vestigde zich op dit beginsel, dat 'er geen rechtsgebiedt is, het zy wereldlyk, het zy geestelyk, het welk niet moet wederkeren tot het koninklyk gezag, als tot zynen oorspronk. Het geestelyk rechtsgebiedt van den aartsbischop van Kantelberg wierdt alleen uitgezondert, en men liet allen bisschoppen van het koninkryk ook het recht van voorstellinge, en van bevestiging der kerkelyke ampten, nevens de macht, om de openbrievē van hunne gedane aanstellinge op te maken, en met hun zegel, volgens de oude gewoonte, te bezegelen. Doch men ontnam hen het recht van verbanning, het welk men overbragt tot de wereldlyk gemaakte viercharen, de bisschoplyke setels ontnomen. Men ging buiten twyffel dus te werk om de misbruiken der kerkelyken, deze macht menigmalen te ver uitsprekende, te vermyden. Alles wel ingezien zynde zal men mogelyk moete hebben om redenen te vinden, om eene zaak, niet dan kerkelyk, tot wereldlyke rechters betrekkelijk te maken.

De aanhangers van den paus schreeuwden geweldig tegen deze verandering, en zeiden, dat de zelve de kerkvoogden tot slaven van den vorst maakte. Den Hervormden ontbrak het aan geen tegenwoordt. Zy deden door goede redenen zien, dat 'er in de wet, rakende de verkiezing der kerkvoogden, niets was, het welk niet overeenkwam met de heiligheit van den Godsdienst, en met het oude gebruik van alle Christen koninkryken. Zy kwamen overeen, dat dit de eerste wyze van verkiezen was, zynde bewaart in de zuiverheit van het Christendom, wanneer de bisschop benoemt wierdt door de gemeente, onderhorig onder het karspel van de provincie. Men klom op tot de tyden der Apostelen, de welke door de volkomenheit van het Apostolisch vermogen die genen inwydden, welke zy de bisschoplyke waardigheit waardig oordeelden, en niet aan het volk vertrouwden het recht om hunne geestelyke leidslieden te verkiezen. De H. Paulus, zeide men, wilde alleen, dat de leken een goed getuigenis zouden geven aan die genen, welke door Titus en Timotheus tot leeraars wierden aangestelt. Het was de behoefstigheid der kerke, de welke, de mildadigheden van het volk van noden hebbende, om hare bedienaars te doen bestaan, ook wilde, dat men het zelve deel aan der zelve verkiezinge zou geven, wordende daar toe geroepen om zyne stem te voegen by die der geestelyken. Dat is de oorspronk van het recht des volks tot de verkiezinge; een recht, door de noodzakelykheit ingevoerd; door

Aanmerkingen, welke men voegt by de redenen van het Parlement.

* *Communiam*.

† *592. 3. 2. 24. 80. 21.*

Gebruik der verkiezinge van bisschoppen behouden door Henrik den VIII.

* *La Comté d'Irre*. De Engelsen hebben deze Franche spreekwyze behouden.

1547.

Het zelve wordt afgeschafft door het Parlement.

Het schaff ook af het bisschoplyke rechtsgebiedt.

De aartsbischoplyke stoel van Kantelberg wordt uitgezondert.

De aanhangers van den paus veroordeelen deze afschaffing. Redenen der Hervormden om de zelve te billijken.

De eerste verkiezingen geschieden door de gemeente van het karspel der provincie.

1547. door het gebruik vervolgens bekrachtigt, en dus langen tydt in de kerk behouden. De keizers wilden echter, dat de verkiezing niet duchtig zou zyn, ten minste byaldien de zelve door den aartsbischop niet was bekrachtigt. Op zodanige wyze geschieden de verkiezingen tot den tydt van *Karel de Groten*. Deze keizer bragt de bisschoppen en de abten op het toneel der wereld; en hen trekkende uit de nederigheid van hunnen staat, maakte hy hen tot grote heeren, aan welke hy een uitgestrekt rechtsgebied gaf, en rechten van opperhoofdigheid, gehecht aan de landeryn, welke zy van hem bezaten. Door dit middel wierden de bisschoppen leenmannen der vorsten; en verplicht zynde hun hof by de zelve te maken, waren zy meer bedacht om zich te schikken naar der zelve geneigtheden, dan op de plichten van hun ampt acht te geven, het welk van hen vorderde de wereld vaarwel te zeggen. De pauzen waren niet te onvrede de kerk te zien ryk worden, welker hoofd zy voorgaven te zyn: maar zy konden niet dulden, dat de vorsten zich de bisschoppen tot hunne kreaturen maakten, en dat men, doordien de zelve meesters van de tydelyke goederen van het bisdom waren, daar toe niemandt zou kunnen benoemen dan personen ter hunner believinge. Het leen der bisdommen wierdt inderdaad sedert niet dan van de keizers en van de andere vorsten geheft. In Duitschlandt, in Vrankryk, in Engelandt, zelfs in Spanje, oeffendende keizer en de koningen dit recht, het welk zy geloofden hunne waardigheid toe te behoren, doordien de zelve op eene uitmuntende wyze toekomt alle de rechten des volks, van het welke zy het hoofd zyn, en om dat dit recht oorspronkelyk het volk toekomt. Aan de andere zyde was het natuurlyk, dat zy voor de landen, welke de bisschoppen van hunne kroon bezaten, de belening van hen ontfingen, indien zy het genot daar van wilden hebben. De zelve geschiedde zelfs door den ring en door den herderlyken bisschopsstaf. Dit veroorzaakte de klagen der pauzen, de welke dit recht der keizers en koningen voor *Simonie* wilden doen doorgaan. Hier uit ontfonden die beruchte verschillen tusschen keizer *Henrik den IV* en paus *Gregorius den VII*, de welke overgingen tot de erfgenamen van den eenen en van den anderen, en, om niet buiten Engelandt te gaan, tusschen paus *Urbanus den II* en *Willem den Rosfen*, en daar na tusschen *Innocentius den III* en *Johannes Zonderlandt*. Het gezag van den paus het toen te boven gehaalt hebbende, hongen de verkiezingen der bisschoppen af van zynen wille. Hy liet hen alleenlyk deze schaduwe van vryheit, dat hy den deken en het kapittel van den openstaanden stoel last gaf om de verkiezing van een nieuwen kerkvoogdt te doen: doch deze verkiezing was alleen een spel, waar in alles gedaan wierdt naar de bevelen van het Roomfche hof. Dus maakte paus *Innocentius den IV* geen zwaarigheid om binnen de stad *Lion* in Vrankryk, alwaar hy toen was, in te wyden zekere bisschoppen van Engelandt, zonder dat zy des konings aanbeveling hadden. Hy toonde zelfs, dat hy in zyn schik was, dat zy het bisschopsampt enkel van den *H. stoel* hadden, zonder daar voor aan eenigen vorst verplichting te hebben; en dat zulks het middel was om de driedubbelde pauffelyke kroon te verheffen, en de koninklyke macht of nietig, of verachtelyk te maken*. Deze onderneming op het recht der koningen noodzaakte *Eduard den I* om het weder te eischen, en om den paus daar in te doen bewilligen, dat de verkiezingen voortaan niet zouden geschieden door den deken en het

kapittel, dan by openbrieven des konings, de welke men ter dezer oorzaak, alsbovengezeft is, brieven van *Vryheit om te verkiezen* noemde. Daarenboven kon de nieuwe kerkvoogdt, na zyne verkiezing, zyne bediening niet oefenen, indien hy de toetemming en de bevestiging van den vorst niet hadt verkregen. Men ziet nog uit een brief van *Eduard den III* aan paus *Clemens den V*, dat *Eduard* zegt zich te zullen verdedigen in het recht der benoeming en der vergevinge der hoofdkerken van het koninkryk, uit kracht der slichtingen, de welke daar van door zyne voorzaten gedaan waren.

De Engelschen bedienden zich ook, om het recht hunner koningen te onderschragen, van dat, het welk de koningen van Vrankryk oefenen in hun koninkryk, onder den zo bekenden naam van *Regale* (a), en van dat, het welk het Venetiaansche gemeenbest voorwendt te hebben in zynen staten. Zy besloten uit deze redenen, dat, wel verre dat het besluit van het Parlement eene nieuwigheit was, men niets anders gedaan hadt dan de oude gewoonte te herstellen; zynde dit daarenboven het minst de ongemakken van kuiperyn onderhevig, en het meest bekwaam om den Godsdienst van den Staat te verzekeren, overlatende aan den koning, zo wel het opperhoofd der kerke, als van den Staat, de zorg om een goeden onderdaan en een bekwaamen kerkvoogdt te verkiezen.

Gedurende de verscheide lezingen van de ordonnantie rakende het Sakrament des Avondmaals, het welk de twee Huizen werk gaf tot den 18 December, maakte het Parlement een aanmerkelyk besluit* tegen de landlopers. Het veroordeelde de zelve om flaven te blyven van die genen, de welke hen zouden vatten, en om met een gloeiend yzer op de borst gebrandmerkt te worden met de letter *V* †. Deze straf strekte zich uit over alle leeglopers, de welke drie dagen zonder te werken zouden doorgebracht, en zonder daar naar gevraagd te hebben. Voornamentlyk zag dit op de monniken der vernietigde kloosters, niet alleen een lui volk, en vyanden van alle eerlyke bezigheden, maar daarenboven gevaarlyk, en het volk gedurig tot oproer aanzettende. De koning hadt tegen hen een bevelfchrift uitgegeven op den 18 September. Men hadt hen in verscheide plaatsen verdeelt, alwaar zy blyven moesten, en aldaar leven van de kostgelden, welke men hen hadt toegewezen. Doch het achterblyven dezer kostpenningen ten voorwendfel nemende, het welk hen noodzaakte der zelve betaling te komen verzoeken, reisden zy door de landschappen, en begaven zich naar *Londen*, van alle kanten de voorstanders van den ouden Godsdienst tegen de Regering ophitzende. Om hunne uitloopen en samenrottingen te beletten beval de koning hen door zyne verklaring om zich te houden binnen de verblyfplaats, die hen was aangewezen, en van daar aan het hof der vermeerderingen* te zenden verklaringen, op welke hunne jaargelden zouden betaalt worden. Doordien nu het bevelfchrift dikwils melding maakt van de kerkelyken, zich onder de landlopers vermengende, behoeft men niet te twyffelen, dat zy het voornamentlyk waren, welke het Parlement wilde te keer gaan, en welker ongebondenheit men oordeelde door eene strenge wet te moeten beteugelen. De zelve wierdt inderdaad zodanig geoordeelt, en de gehele wereld morde byna daar over. Men zeide, dat

(a) Het recht des konings van Vrankryk om de inkomsten der openstaande bisdommen en aartsbisdommen te genieten.

1547.

Het recht van het Regale in Vrankryk;

Besluit van het Parlement tegen de vagabonden. * op den 29 November.

† Anderen zeggen met de letter R. de welke to kennen geeft *Rogwe*; dat is te zeggen schavout.

* *Cour des Augmentations*.

Karel de Grote verheft de bisschoppen en abten tot een al te groot vermogen.

Waarom de beleningen der bisdommen niet afgingen dan van souveraine prinsfen.

Dezelve geschiedde door den ring en den staf.

De paus maakt zich daar meester van, en ontleent de wereldlyke vorsten deze verkiezing.

* zie *Mattheus Paris*. *Eduard den I* hersteek het koninklyk secht.

1547. Klagten tegen de strengheit van het bevel.

dat het den mensch ontnam een goet, het welk hy van nature bezat, namentlyk de vryheit, welke hy niet dan met het leven moet verlaten, en na misdaden begaan te hebben, welke hem de burgerlyke zamenleving onwaardig maken. Dat de ledigheit aan zich zelve van dat loort niet was, dat de zelve alleen schandelyk was voor die genen, die zich daar aan overgeven: maar dat de zulke, voor het overige een straffeloos leven leidende, zonder iemandt te verongelyken, eene zo strenge behandeling niet verdienden. Doordien 'er nu geen volk nayveriger is over zyne vryheit, dan de Engelschen zyn, kan men zich ligtelyk verbeelden, dat de berispsers van dit bevel de goedkeuring van velen verkregen. Het zelve hielt echter standt, en de uitkomst daar van behaagde al de wereldt. Het Parlement droeg zorge voor de rechte armen, en voorzag tot hun onderhoudt, het zy in hunne geboorte-, of in hunne verblyfplaats, welke men hen verboodt te verlaten. Eene zo verstandige wet stelde de vagabonden buiten verschoninge; en doordien zy zonder noodzakelykheit dwaalden, kon zulks niet zonder enig kwaad voornemen zyn. Men kon hen derhalven niet beklagen, indien zy door hunne roekeloosheit en hunne wederpannigheit vervielen in de straffe van het bevel. Men moet in het tegendeel geloven, dat het kwaadt zeer diep moet ingewortelt geweest zyn, om zulk een streng hulpmiddel van noden gehad te hebben.

Goederen tot onderhoudt der zangers gescht.

Men be- greep daar onder de kapellen en de collegien, welke de wereldlyke geestelykheit bezat.

De uitvoerders van den uiterste wille des overleden konings willen des zelfs legaten betalen.

Vervolgens kwam 'er eene andere zaak op het tapyt, welke het Parlement eenige dagen lang bezig hielt. Het betrof de goederen, geschikt tot onderhoudt der zangers. De lering van het vagevuur hadt tot der zelve stichtinge aanleiding gegeven, maar de zelve door de Hervorminge vernietigt zynde, hadt het gebruik der zangers geen plaats meer. Men raadslaagde wat men met deze inkomsten doen zou. Sedert het jaar 1545 waren deze stichtingen door het Parlement toegewezen aan *Henrik* den VIII, gelyk wy op zyn plaats verhaalt hebben: doch de doot van dien vorst, kort daar na voorgevallen, hadt hem belet zich daar van meester te maken. Hy hadt zulks maar alleen stukswyze gedaan. De uitvoerders van zynen uiterste wille eischten de gene, die nog in wezen waren, om daar mede te betalen de legaten en de schulden van dezen vorst, en om zich zelve te voldoen omtrent het geen zy zelf te eischen hadden. *Cranmer* hadt een heiliger en ontbaatzuchtiger oogmerk. Hy zag de kerk verarmt. Alle deze grote goederen, die gekomen waren van de afgeschafte kloosters, waren versprooit, zonder dat noch des konings schatkist daar door merkelyk was vermeerderd, noch de parochiekerken ontlast waren. De tienden, welke aan deze laatste hadden behoren te komen, waren anderen te leen gegeven, en aan wereldlyken verkocht, met de gronden der geestelyke maatschappyen. Ondertusschen hadt men het verkopen der geestelyke dingen befnocit, men las gene Missen meer voor geldt, en de dorppriesters dorsten geen geldt meer van hunne gemeenten eischen voor de uitdeeling der Sakramenten. Aan de andere zyde vonden zy zich op vele plaatsen berooft van het meeste gedeelte der tienden, de welke de monniken in het eerst naar zich gesleept hadden, en welke *Henrik* de VIII naderhandt den monniken weder hadt afgenomen, maar met de welke hy zich door het Parlement hadt doen beleenen. Dus was de kerk zeer behoefstig, en de leeraars waren arm.

Cranmer wilde dan, dat men aan de dorppriesters zou geven de landeryen, geschikt tot onderhoudt der zangers, welke vernietigt waren; en

gelyk hy overtuigt was van de Godvrucht van den jongen koning, twyffelde hy niet, of hy zou, zo haast als hy meerderjarig was geworden, blyde zyn om deze stichtingen uit te delen aan de bedienaars van het Euangelium, die geheel arm waren. Om die reden trachtte hy der zelve vervremding tot dien tydt toe uit te stellen. De bisschoppen, die den Roomschen stoel gunstig waren, ondersteunden zyn gevoelen, hoewel door eene geheel verschillende beweegreden. Zy hoopten altydt op eene omwenteling in den Staat en in de kerke, en trachtten dat gene te behouden, het welk de oude kerk nog in eigendom toekwam. Eenige leden van het Lagerhuis stelden zich ook tegen de vervremding der goederen, en vertoonden, dat de inkomsten der landeryen, gelegen binnen de plaatsen, van welke zy afgezonden waren, besteed waren tot onderhoudt der kerken en openbare gebouwen van die plaatsen: zo dat het onmogelyk zou zyn deze onkosten goed te maken, byaldien men deze inkomsten in des konings schatkist wilde brengen.

Dit was echter de mening van het hof, het welk zyne kreaturen in het Parlement hadt en onder de leden van het Lagerhuis. Deze beloofden aan de afgezonden, die gerucht maakten, dat men hen zou wedergeven de landeryen, by welke hunne steden en hunne provinciën belang hadden. Onder deze belofte stonden zy af van hunne eischen. Des wierdt het bevel gemaakt volgens de begeerte van het hof, het welk hen ook inderdaadt woordt hielt. Het Parlement begon met eene inleiding, welke de redenen behelste, om welke het de stichtingen, welke niet langer moesten standt houden, vernietigde, doordien de Hervorming het ydele denkbeeld van het Vagevuur hadt doen verdwynen. Het voegde daar by, dat het zich zelf daar op niet kunnen toeleggen, om het gebruik dezer stichtingen te veranderen, het zy om armen daar van te doen bestaan, of om de zelve te besteden tot eenig ander openbaar nut, het besloten hadt het daar omtrent op den koning te laten berusten. Het verhaalt vervolgens de wet, afgekondigt in den jare 1545, de welke afschaft de zangerschappen, de collegien en de kapellen, waar van het Parlement als toen aan *Henrik* den VIII een geschenk deedt. In navolginge van het zelve verklaart dat van den jare 1547 aan *Eduard* te geven al het gene van dit soort van goederen in wezen was, en in welke bezit zich de overleden koning nog niet gestelt hadt. Hier by voegde het de gift, welke het aan hem deedt van de gronden, aan de kerken gemaakt tot het vieren der jaarlyksche lykdiensfen, en het doen van zielmissen, nevens alle de landen der broederschappen, tot diergelyke gebruiken geschikt. Het belaste ondertusschen, dat alle deze zaken zouden besteed worden tot onderhoudt der leeraars en der kleine scholen, en tot verkwikking der armen.

Men onderzocht vervolgens andere ontwerpen, maar over welke men het niet eens kon worden; en doordien het Parlement zich haastte om zyne zittingen voor Kerstyd te eindigen, liet het deze ontwerpen onvoltooit, zynde verschoven van den 24 December tot den 20 April. Voor dat het scheidde, stontt het den koning toe het recht by de ton, en den twintigsten penning op de koopmanschappen. De koning deedt van zyn kant eene algemene vergiffenis afkondigen. Hy sloot echter daar buiten de gevangenen in den Tour, onder welke was de hertog van Nortfolk, een vyandt van den beschermheer en van het geheel huis van Seymour. Dus droeg de jonge koning

Het Parlement wylt de zelve den koning toe, om daar van een gebruik naar zyn welbehagen te maken.

Het staat des koning en onderhandt toe. Algemene vergiffenis door *Eduard* verleent, waar van de hertog van Nortfolk is uitgefloren.

1547. die van moeders zyde van dat huis was, zorge om de vryheit niet te vergunnen aan een man, welken de overleden koning, zyn vader, als een verrader hadt doen veroordeelen, en die een geflagen vyandt was van het huis, waar uit zyne moeder geïproten was.

Barnet.

De vergadering der geestelyken wierdt gehouden op den zelve tydt als het Parlement, ende oock blyken, dat zy niet minder goede inzichten hadt voor de Hervorminge. Wy hebben meer dan eens gezien deze twee genootschappen dus hunne zittingen schicken, en zich tot de vaststelling van dit grote werk zien vereenigen, het welk menigmaal weder overgezien was, voor dat het tot zyne volmaaktheit kon gebragt worden. Wy hebben oock gezien, dat de geestelykheit hare twee Huizen hadt, het Hoger en Lager, gelyk het Parlement, en wy hebben gezegt, uit welke personen het een en het ander bestondt. Doordien nu de kerkvoogden zitting hadden in het Hogerhuis van het Parlement, is 'er geen twyffel, of zy hebben daar in hunne plaats genomen. Men moet dat geloven, dat zy zich niet bevonden in dat der geestelykheit, dan by het uitgaan uit dat der Lords; doordien wy hen zien hunnen plicht waarnemen in beide de vergaderingen. Aldus verhaalt hebbende het geen in het Parlement voorviel aangaande den aartsbischop van Kantelberg en de andere kerkvoogden, moeten wy nu iets zeggen van het gene zy in de kerkelyke vergadering verrechtten.

Hoger en Lagerhuis der geestelyken.

Cranmer was bekommerd voor de tegenkanting der bisschoppen, welke den ouden Godsdiensft toegedaan waren, en welker getal toen nog groter was dan dat der anderen, en hy hadt geenzins de verwachting, dat men besluiten zou nemen ten voordeele van den Protestantschen Godsdiensft: zo dat hy zich stil hieldt. Doch de geestelyken van het Lagerhuis deden dat geen, het welk hy in het Hogerhuis niet hadt durven onderstaen; te weten, zy ontwierpen een verzoekschrift, het welk vier voorwaarden van aangelegenheit behelsde, en zonden het aan de kerkvoogden, om hun gevoelen te weten, en om van hen bekrachtigt te worden. In de eerste voorwaande eischten zy, dat men, in gevolge van de wet, gemaakt onder Henrik den VIII, gevolmachtigden zou benoemen, om de kerkelyke wetten te hervormen; in de tweede, dat, volgens het oude gebruik, en den inhoud der brieven van beschryvinge, de kerkelyken van den tweden rang zitting zouden hebben in het Lagerhuis. De derde behelsde, dat men zou voltooien het werk der Hervorminge, reets veronder de regering van den overleden koning gevorderd; en de vierde, dat men op middelen zou bedacht zyn om te ondersteunen de kerkelyken, de welke niet hadden om van te bestaan in het eerste jaar, dat zy in hunne kerkelyke bedieningen traden, doordien zy gehouden waren, het eerste jaarlyk inkommen * uit te keren, volgens de wet van Henrik den VIII. Eindelyk vroegen zy in hun smeekschrift, of hen toegelaten was zich vryborstigh te uiten over de stoffen van den Godsdiensft. Schoon zy nu geen rechten tegenstandt vonden onder de kerkvoogden, verkregen zy echter niettemin de toestemming, welke hen nodig was, om hun oogmerk te doen gelukken: ten minste men vindt daar van niets in de staatschriften.

† in het jaar 1544. De geestelyken van het Lagerhuis dringen aan op de hervorminge.

* Annaten.

Aangaande de eerste voorwaarde gebeurde niets dan in het volgende jaar, waar in wy zien zullen het geen de gevolmachtigden deden. De tweede raakte alleen eene voorwending van rang en zitting ten aanzien der minder kerkelyken: doch dit verschil is seldzaam genoeg om in deze Geschiednisse breder verhandelt te worden.

II Del.

Het is zeker, dat de bisschoppen altydt zitting hebben gehad onder de groten van het ryk, doordien zy in den Staat de waardigheit hebben van baronnen, welke hunne kerkelyke waardigheit aan hen geeft, en zich bygevolg bevinden onder den rang der pairs. Doch men heeft de zelve zekerheit niet ten aanzien van de kerkelyken van een lager rang, en men weet niet, of zy inderdaadt ooit plaats gehad hebben in het Huis der Gemeente, hoewel men uit hun verzoekschrift verstaat, dat zy dit recht gronden zo wel op het gebruik, als op de brieven van beschryvinge nopens de beroepinge van het Parlement. Ten aanzien van de gewoonte, daar van vindt men gene be wyzen. Wanneer zy de herstelling daar van eischten onder de regering van Elizabeth, wilden zy doen geloven, dat zy hun recht verloren hadden door het vonnis van den kardinaal Wolsey, die hen alle in de zelve misdaadt hadt ingewikkelt. Echter maakt de Geschiedenis van dien tydt geen melding van dit voorgewende recht. Men voegt 'er by, dat het Parlement, gehouden in het twaalfde jaar der regering van koning Richard den II, een vonnis uitsprak, by het welke het verklaarde een ander te verbreken, met goedvinden der heeren, zo kerkelyke, als wereldlyke, en der zaakbezorgers van de geestelykheit en de gemeente. Men wilde, dat deze uitdrukking: *Zaakbezorgers der geestelykheit* *, betekent de kerkelyken van het Lagerhuis; het welk men beveeltigt door eene andere wet van het Parlement, gehouden in het een en twintigste jaar van de zelve regering, waar in gezegt wordt, dat de gemeenten deze wet verzocht hadden; dat de kerkvoogden, en de zaakbezorgers, of afgezondenen van de geestelykheit, daar in toestemden, en dat de koning de zelve bekrachtigde, met toestemming van alle de pairs, en van de gemeenten. Maar behalven dat dit een byzonder geval is, waar in het zou kunnen gebeurt zyn, dat de koning Richard de toestemming van zyne gansche geestelykheit oordeelde nodig te hebben, merkt men aan, dat alstoen het gehele Parlement in eene kamer vergaderde, en dat de kerkelyken, daar een gedeelte van uitmakende, die van den tweden rang zich daar by bevonden met de kerkvoogden *, gelyk de gemeenten met de groten van het ryk; maar dat, sedert het Parlement in twee Huizen is verdeelt geweest, men niet zag, dat de minder geestelykheit zitting hadt onder de afgezondenen der gemeenten, gelyk de kerkvoogden gedurig hadden gehad onder de groten des ryks; en men bragt daar van gene acte voor den dag. Wat aangaat de uitdrukkingen in de circulaire brieven, aan de kerkvoogden tot de beroepinge van het Parlement gezonden wordende, het is zeker, dat het artikel, beginnende met deze woorden: *Promouentes* enz. schynt te kennen te geven, dat deze minder geestelyken daar van leden waren: doch men antwoordt, dat dit een mislag kon wezen, of eene achteloosheit der geheimfchryvers, de welke het oude gebruik onderhielden, in zwang gegaan voor dat het Parlement in twee Huizen was verdeelt geweest: eene giffing des te waarschynlyker, om dat men, niettegenstaande den inhoud dezer brieven, niet ziet, dat deze kerkelyken zich ooit bevonden hebben onder de afgezanten der gemeenten. Eindelyk, het zy dat zy certyds dit recht gehad hebben, of niet, sedert overlang zyn zy daar van vervallen, en alle krachten, welke zy ingespannen hebben om het te bekomen, of weder te verkrygen, zyn tot heden toe vruchteloos geweest. Men sloeg geen acht op hun verzoek, het welk zy deswegen deden onder Eduard, in de

1547. Verhandelinge aangaande den rang der minder kerkelyken, gevordert in het Lagerhuis.

* *Promouentes* du Clerg.

* *Harmis* geeft voor, dat het lichaam der geestelykheit nooit met de wereldlyken is vermengt geweest.

twe-

1547. tweede voorwaarde van hun verzoekschrift. Men was hen niet gunstiger onder *Elizabeth*; en hoe-wel zy een zeer breedvoerig geschrift daar over aan den koning *Jacobus* overgaven †, hadt de zelve echter geen beter uitwerking. Het kan zyn, dat zy inderdaad dit recht verloren onder *Henrik* den VIII, die in zyn schik was, om daar door de kerkelyken te kunnen vernederen, wier macht te hoog was opgeklimmen onder de heerschappy der pausen. Het kan ook wel zyn, dat zy het nooit hebben genoten, en dat zy de woorden misbruikten, door welke men hen verzocht zich in het Parlement te laten vinden; doordien zulks verstaan moest worden niet in hoedanigheid van leden, om daar te hebben eene beradende stem, maar als leeraars, om hun gevoelens te geven aangaande de stukken van de lere en der verichillen, de welke in de vergadering verhandelt wierden. Op deze wyze drukt zich daar omtrent uit het Parlement van Ierlandt, gehouden in het acht en twintigste jaar der regeringe van *Henrik* den VIII. Het voegt 'er zelfs by, dat het veroordeelt de zelve gehad te hebben eischen, slydig tegen deze uitlegginge, en verdenkt de bisschoppen, welke kapellanen deze afgezondenen slechts waren, van hen deze staatzuchtige gevoelens te hebben ingeboezemt.

Aangaande den derden eisch van het Lagerhuis der geestelyken wierdt besloten, dat men naar *Windfor* zou zenden een zeker getal bisschoppen en Godgeleerden, om aldaar te arbeiden aan de hervorminge van den kerkelyken dienst. Wy zullen wel haast zien de zorg, welke de koning zelf daar voor droeg, en wat het voor een gevolg hadt. Men weet niet, hoedanig een antwoordt de kerkvoogden gaven op het vierde artykel van het gemelde verzoekschrift.

Zy zonden op hun beurt aan dit Lagerhuis der geestelyken hunne verklaring nopens het Avondmaal onder de twee gedaanten. De zelve was ondertekent door *Jan Tyler*, spreker der vergadering, en door alle de afgezondenen goedgekeurt, onder welke zich *Polydorus Virgilius* bevondt. Men raadpleegde vervolgens over het huwelyk der geestelyken. Daar waren 35 stemmen voor, en alleen 14 tegen het zelve. Dus besloot men een ontwerp van eene wet dien aangaande te maken; het welk echter eerst eenigen tyd daar na wierdt uitgevoert.

Terwyl de Hervorming in Engelandt overhandt nam, wierdt de zelve zeer gedwarsboomt in Duitschlandt door den voorspoed en de gelukkige wapenen van den keizer, en door den ondergang van het Smalkaldisch verbondt. Wy hebben den kwaden uitslag gezien, welchen de keurvorst van Saxon en de landgraaf van Hessen gehad hebben, zo wel door de weinige eendragt dezer twee hoofden, als door de dapperheit of het goed geluk van *Karel* den V. De voordeelen, welke de keurvorst van Saxon naderhandt behaalde, en de opstandt der Bohemers wekte de hope der bondgenoten wederom op: doch dit was van geen langen duur. De keizer zegepraalde voor de tweede maal over den keurvorst en den landgrave; nam hen gevangen; en houdende de hoofden in zyne macht, dwong hy de overigen de voorwaarden te ondergaan, welke hy hen voorschreef.

Na dat de twee Protestantische bevelhebbers noodzaak waren geweest hun leger te doen scheiden, om de verdeeldheden te ontgaan, welke in de zelve gedurig ontstonden, wegens de verschillendheit van hunnen imborst, hadt de keurvorst van Saxon aanmerkelyke voortgangen gemaakt. Hebbende te vergeeffch de verzoening

met den keizer onderstaan, door tusschensprake van *Joachim*, keurvorst van Brandenburg, trok hy gewapenderhandt in Thuringen en Meissen, welke landen hy geheel weder innam; en hy hernam niet alleen de plaatsen van zyne erflanden op den hertog *Maurits*, maar beroofde zelfs dezen laatste van alle de zyne, uitgenomen van Drefden en Leipzich. Hy haalde aan zyne zyde over die van Maagdenburg en die van Halberstadt; versloeg het keizerlyk leger naby Rochlitz; hernam de stad, welke bezet was door *Albert*, markgrave van Brandenburg, eenen der keizerlyke veldheeren, en nam de zelve gevangen. Ondertusschen verklaarden zich de Bohemers ten zynen voordeele, en wat *Ferdinand* ook deedt om hen weder te winnen, gebruikende dan eens bedreigingen, en dan eens zachtigheden, bleven zy echter standvastig by het voornemen van den keurvorst van Saxon niet te verlaten. Daar was tusschen hen en de keurvorsten van dat huis een oud verbondt, uit hoofde van het welke zy zeiden verplicht te zyn dezen vorst by te staan, en hem te helpen om zyne landen weder te winnen. Dus scheen hem alles gunstig te zyn, wanneer hy door eene omwenteling, al zo schielyk, als onvoorziën, zag mislukken zulke goede beginselen, en zyn gansche geluk, nevens zyne vryheit, verloren gaan. Zyn ongeluk begon door de vereeniging van den keurvorst van Brandenburg met den keizer. Hy was tot nog toe oneenzydig gebleven, en hield meer over naar de zyde der bondgenoten, wier Godsdienst hy beleed, dan naar die van hunne vyanden: doch hy veranderde eensklaps van gedachten, en tradt in een verbondt met *Karel* den V en *Ferdinand*; het zy uit wangunst, welke hem de voorspoed der wapenen van den keurvorst van Saxon gaf, gelyk eenigen zeggen, het zy dat hy de uitkomst van den oorlog voorzag, namentlyk ten voordeele van den keizer.

Waarlyk, de zaken vielen wel haast zodanig uit, als hy gedacht hadt. De keizer, ziek aan de zicht, hadt in persoon niets kunnen verreechten, en zyne stedehouders waren niet gelukkig geweest. Maar zo haast als hy weder in staat was om de kamer te verlaten, en te paarde te slygen, trok hy te velde; en hebbende zich naar Egra, op de grenzen van Bohemen, begeven, om de vereeniging der Bohemers met de Saxische benden te beletten, pleegde hy raadt met zynen broeder *Ferdinand*, en met den hertog *Maurits*. Men besloot, de Standen van Bohemen zo veel, als men kon, op te houden; en dat het keizerlyk leger ondertusschen zonder tydverzuim dat van den keurvorst zou vervolgen. Te vergeeffch was het daarenboven, dat *Wilhelm*, hertog van Kleef, met wiens zuster de keurvorst van Saxon getrouwt was, by

Karel den V om een vergelyk aanhieldt: zo dat deze vorst, geen uitkomst ziende dan in zyne dapperheit en een heldhaftig besluit, niet dacht dan op den oorlog, en om den keizer voor te komen, die den zelve in zyne staten wilde overbrengen. Ten dien einde wierf hy een leger van acht en twintig duizend man te voet, byna alle zamengeraapt landvolk, van welke hy tien duizend verdeelde in de plaatsen, gelegen aan de Elve, de Mulda, en de Saal. De achttien duizend andere vertrouwdte hy aan *Wilhelm Tansher*, en aan den grave *Albert* van Mansfeld, twee ervaren legerhoofden, welke laatste zich legerde by *Joachimsdal*, en de ander aan de Elve, in Neder-Saxon. Hy hoopte door dit middel het keizerlyk leger den doortocht te beletten, en het zelve de levensmiddelen af te snijden; geholpen door de legerbenden van Bohemen, die beloofden by hem te komen, en door de brand-

† Zie den Hre. *Burnet*.

Polydorus Virgilius, een van de afgezondenen der geestelyken van het Lagerhuis, stemt de bediening des Avondmaals onder de twee gedaanten, en het huwelyk der geestelyken toe. *Slilaus*, *Thaanus*, *Burnet*. De Protestanten van Duitschlandt door den keizer verdrukt.

De keurvorst van Saxon hernemt wederom het grootste gedeelte zynner landen.

1547.

Hy slaat het keizerlyk leger.

Alond verbondt tusschen het volk van Bohemen en het huis van Saxon.

De keurvorst van Brandenburg voegt zich by den keizer.

Beweegden van deze verandering.

Sibylla.

April. Het leger van den keurvorst van Saxon.

1547. schattingen van de Wandaalsche steden *. Hy trok in persoon op met de geregelde benden, welke hy hadt, naar den kant van de Elve; maakte zich meester van Friburg †, en hebbende te ver- geeflich getracht Dreiden te overrompelen, week hy af naar Meiffen ‡, waar van hy zich meester maakte.

De keizer, van de verrechtingen des keurvorsten kondschap gekregen hebbende, besloot hem te vervolgen, en hem onder te brengen, eer hy den bystandt uit Bohemen gekregen hadt, welke hy verwachtte, gelyk ook van elders, of eer hy in het landt van Wurtemberg zich zou versterkt hebben. De kortste en de gemakkelijkste weg voor het keizerlyk leger was langs de rivier de Eger §: doch de keizer, vrezende op zynen tocht de veldheeren van den keurvorst te ontmoeten, nam zynen weg door het dal van Altorf. Het geschiedde niet, om dat hy zich niet sterk genoeg geloofde om hen te slaan; maar hy wilde niets wagen; en nergens op denkende dan om zich meester te maken van den persoon des keurvorsten, wilde hy zich met des zelfs veldheeren in geen gevecht inlaten. Hy trok dan met zyn leger regt op hem aan, hebbende *Anthony van Toledo* uitgezonden met een hoop van duizend Spaansche voetknechten, en drie honderd Italiaansche ruiters, om den vyandt te ontdekken, en om zich meester te maken van de doortochten. Hy nam Altorf in, als mede Olsnits, Plauen, Werden, en Saacberg; onderwierp die van Altenburg, welke goedwilliglyk hunne poorten voor hem openden. Van daar kwam hy zich legeren tusschen Glaucha en de rivier de Mulda, om den keurvorst van Saxen den pas af te snyden, die zich haafte om het landt van Wurtemberg in te trekken. Hy verdeelde zyn leger in twee hopen, waar van hy den eersten gaf aan den hertog van Alba, en hem met den anderen volgde. In deze order voorttrekkende kwam hy op den oever van de Mulda, nam Waldenburg, Rochlits en Lausnig in, alwaar hy zyne benden twee dagen liet uitrusten, bezettende de twee oevers van de Mulda, en hebbende de Italiaansche ruitery met de Huffaren afgezonden om op kondschap te gaan. Deze uitlopers vielen op een afgezonderden hoop Saxen, welke zy op de vlucht dreeven, en eenige gevangenen te rug bragten, door welke men vande oogmerken des vyands onderrecht wierdt.

De keurvorst ondertusschen het besluit van den keizer vernomen hebbende, en zich niet sterk genoeg gevoelende om te vechten, haafte zich om Wittenberg te gewinnen. Hy verliet Meiffen, verbrandde de houtte brug, die over de rivier lag, na dat hy zich van de zelve tot den overtocht van zyn leger bedient hadt, en kwam te Mulberg, latende eenige benden om de keizerschen den overtocht over de Elve te betwisten. Zy kwamen te Meiffen, kort na dat de Saxen daar uit getrokken waren, en vonden geen den minsten tegenstandt van de zyde der burgers, de welke den keizer de sleutels te gemoet bragten. Hy trok door de stad, zonder zich op te houden, en hebbende vernomen, dat de keurvorst Mulberg gewonnen hadt, deedt hy zyne benden des nachts over de rivier trekken. Zo haaft als het dag was begaf hy zich op den tocht, en vondt zich in een dorp aan de andere zyde van de Elve. Deze rivier, ontspringende in Silesie, op het zogenoemde Reuzengebergte, digt aan de Bohemsche grenzen, bespoelt ganich Bohemen, Opper-en Noder-Saxen; ontfangt in haren loop verscheide andere rivieren, als de Muldau, de Saale, de Spree, de Havel, de Elde, en de Ilmenau, en ontfangt zich eindelyk

in de Noordzee, veertien mylen van de stad Hamburg, welke zy, wegens hare bekwame en gemakkele haven, tot eene der schoonste en derrykste steden maakt van Europa. Deze rivier, die wel eer de voortgangen der oude Romeinsche keizers stuitte, kon dezen niet tegenhouden, en hy wilde, niettegenstaande de vertogen van den hertog van Alba, den overtocht over de zelve wagen. De rivier is breed en diep op deze plaats; en daar was geen andere brug dan de schipbrug, van welke zich de Saxen bedienden, en welke aan de overzyde door eene wacht van de zelve beschermt wierdt, zo dat het wegens het gedurige vuur van deze wacht zeer moeilyk was zich daar van meester te maken. Het Spaansche voetvolk wierdt echter tot deze onderneming gelast; maar zo haaft als de Saxen het zelve zagen naderen, staken zy de brug in brandt: doch dit belette niet, dat de Spaanjaarden, noch verschrikt voor de diepte der rivier, noch voor het vuur der Saxen, in het water sprongen, de schuiten grepen, en de zelve naar het landt bragten.

Terlondging men aan het werk om van die schuiten, en de gene, welke de keizerschen op wagens hadden mede gebragt, eene nieuwe schipbrug te maken: maar terwyl men daar mede bezig was, wilde het geluk des keizers, dat een boer, de ondieptens der rivier volkomenlyk kennende, hem eene der zelve aanwees, dienende hem zelfs voor wegwizer. Eene beweegreden van wraak, welke hem het verlies gaf van twee paarden, die de Saxen hem ontnomen hadden, bragt dezen boer daar toe om dus te werk te gaan. Zo waarachtig is het, dat geen vyandt, hoe klein ook, moet veracht worden, en dat men niemandt moet beleedigen. Zonder dezen gidze zou de keurvorst tydt gehad hebben om Wittenberg te winnen, eer dat de keizerschen hunne brug zouden voltooit hebben. Zy kwamen in weinige uren over door de ondiepte, welke deze boer hen aanwees, en vonden zich aan de overzyde van de rivier, eer de keurvorst, die toen te Mulberg in de kerk was (a), daar van gewaarshuwt wierdt. Wanneer hem nu de tyding van den aantocht des keizers gebragt wierdt, ontzette hy zich eenigzins: doch gelyk hy een grootmoedig vorst was, dus verburg hy zyne verbaathheit, woonde de predikatie tot den einde toe by, en seldde vervolgens, zonder verlegen te schynen, zyn voetvolk in tweeryn, plaatsende het geschut in het midden, en het meeste gedeelte van de ruitery op de twee vleugels. Hy zelf maakte met het overige de achterhoede uit, welke het eerst moest angetast worden. Hy liet zyn leger in deze order voorttrekken, met een voornemen om Wittenberg te winnen. Men vertelt, dat de keizerschen verscheide gunstige voortekens van den aanstaanden veldslag hadden; te weten, dat een arendt hun leger was gevolgt, vliegende langer dan een uur rondom de benden; dat een wolf, komende van de zyde der vyanden, onder de Napelsche krygsbenden liep, die den zelve doorstaken, en dat een dikke nevel den tocht der keizerschen eenigen tydt hebbende verborgen, schielyk opklaarde, zo haaft als de keizer de engtens was doorgetrokken, en zich in staat zag om handgemeen te worden. Deze voortekens, zegt men, verdubbelden den moedt der keizerschen, en wierpen dien der Saxen ter neder. Daar was nochtans geen middel meer om zich van het trefen te onttaan, en de keizer het teken tot ten aanval hebbende doen geven, moest men vechten, of sneuvelen.

(a) Dit gebeurde op een zondig, te weten op den 23 April dezes jaars 1547.

1547. in de Noordzee, veertien mylen van de stad Hamburg, welke zy, wegens hare bekwame en gemakkele haven, tot eene der schoonste en derrykste steden maakt van Europa. Deze rivier, die wel eer de voortgangen der oude Romeinsche keizers stuitte, kon dezen niet tegenhouden, en hy wilde, niettegenstaande de vertogen van den hertog van Alba, den overtocht over de zelve wagen. De rivier is breed en diep op deze plaats; en daar was geen andere brug dan de schipbrug, van welke zich de Saxen bedienden, en welke aan de overzyde door eene wacht van de zelve beschermt wierdt, zo dat het wegens het gedurige vuur van deze wacht zeer moeilyk was zich daar van meester te maken. Het Spaansche voetvolk wierdt echter tot deze onderneming gelast; maar zo haaft als de Saxen het zelve zagen naderen, staken zy de brug in brandt: doch dit belette niet, dat de Spaanjaarden, noch verschrikt voor de diepte der rivier, noch voor het vuur der Saxen, in het water sprongen, de schuiten grepen, en de zelve naar het landt bragten.

Terlondging men aan het werk om van die schuiten, en de gene, welke de keizerschen op wagens hadden mede gebragt, eene nieuwe schipbrug te maken: maar terwyl men daar mede bezig was, wilde het geluk des keizers, dat een boer, de ondieptens der rivier volkomenlyk kennende, hem eene der zelve aanwees, dienende hem zelfs voor wegwizer. Eene beweegreden van wraak, welke hem het verlies gaf van twee paarden, die de Saxen hem ontnomen hadden, bragt dezen boer daar toe om dus te werk te gaan. Zo waarachtig is het, dat geen vyandt, hoe klein ook, moet veracht worden, en dat men niemandt moet beleedigen. Zonder dezen gidze zou de keurvorst tydt gehad hebben om Wittenberg te winnen, eer dat de keizerschen hunne brug zouden voltooit hebben. Zy kwamen in weinige uren over door de ondiepte, welke deze boer hen

aanwees, en vonden zich aan de overzyde van de rivier, eer de keurvorst, die toen te Mulberg in de kerk was (a), daar van gewaarshuwt wierdt. Wanneer hem nu de tyding van den aantocht des keizers gebragt wierdt, ontzette hy zich eenigzins: doch gelyk hy een grootmoedig vorst was, dus verburg hy zyne verbaathheit, woonde de predikatie tot den einde toe by, en seldde vervolgens, zonder verlegen te schynen, zyn voetvolk in tweeryn, plaatsende het geschut in het midden, en het meeste gedeelte van de ruitery op de twee vleugels. Hy zelf maakte met het overige de achterhoede uit, welke het eerst moest angetast worden. Hy liet zyn leger in deze order voorttrekken, met een voornemen om Wittenberg te winnen. Men vertelt, dat de keizerschen verscheide gunstige voortekens van den aanstaanden veldslag hadden; te weten, dat een arendt hun leger was gevolgt, vliegende langer dan een uur rondom de benden; dat een wolf, komende van de zyde der vyanden, onder de Napelsche krygsbenden liep, die den zelve doorstaken, en dat een dikke nevel den tocht der keizerschen eenigen tydt hebbende verborgen, schielyk opklaarde, zo haaft als de keizer de engtens was doorgetrokken, en zich in staat zag om handgemeen te worden. Deze voortekens, zegt men, verdubbelden den moedt der keizerschen, en wierpen dien der Saxen ter neder. Daar was nochtans geen middel meer om zich van het trefen te onttaan, en de keizer het teken tot ten aanval hebbende doen geven, moest men vechten, of sneuvelen.

F 2 De (a) Dit gebeurde op een zondig, te weten op den 23 April dezes jaars 1547.

De keizer trekt over de Elve. Overrompelt den keurvorst; die in de kerk was. Hy stelt zich aan het hoofd van zyn leger. Voortekens voor den veldslag.

Hy vervolgt den keurvorst.

Beschryving van de rivier de Elve.

1547. De keizer doet aan het hoofd van zyn leger eene aanspraak aan het zelve.

* Cesar.

De twee hoofden, beide van eene uitstekende gedaante, en bekleed met wapenen, welke hen van de anderen deden onderscheiden, verrechtten ieder van hunne zyde de plicht van grote veldoversten. De keizer zat op een kastanje-bruin en zeer moedig paardt, wiens dekkleed van rood fluweel, met goudt geborduurt, was. Zyn borstharnas was verrykt met het zelve metaal, en men zag op de schilden, waar mede zyn wapenrok bezet was, het rode St. Andries-kruis, zynde dat van Burgundië. Hy hadt een sabel in de handt; en stelde, gelyk de eerste der keizers*, wanneer hy over den Rubicon trok, zyne hoop niet dan in de overwinninge, na dat hy over de Elve was gekomen. Hy bediende zich ook van eene taal, overeenkomende met die der oude keizers, by welke hy zich, om zyne soldaten aan te moedigen, niet alleen vergeleek; maar zelf geen zwarigheid maakte om zich boven hen te stellen. *Spitsbroeders*, zeide hy tegen de zelve, hen het vyandelyk leger wyzende, *gyl. ziet voor u de vyanden, welke gyl. vervolgt dwars door het landt en door de rivieren, de welke hen voor onse wapenen niet hebben kunnen bevalligen. Hun hoofdt trotsert, gelyk een ander Arminius, de Roomsche arenden. Doedt hem het zelve lot beproeven, het welk die onderging, wiens roekeloosheit hy navolgt. Wy moeten ons geen min gelukkig gevolg beloven dan de oude keizers. Zy dorsten hunne wapenen niet brengen over de rivier, de welke wy zyn overgetrokken, en de Elve, die ons geen eenen dag heeft kunnen ophouden, bepaalde hunne veroveringen en hunne overwinningen. Wy hebben daarenboven nog dit voordeel boven hen, dat zy niet streden dan om te voldoen aan hunne staatzucht, in plaats dat wy niet alleen stryden voor de eere van het keizerryk, maar ook voor de bescherminge onzer altaren. Laat ons dan aan de overwinninge niet twyffelen. Uw lieder blymoedigheid verzekert my daar van, en ik schieppe zo veel vertrouwen in uw. dapperheit, als gyl. moet hebben van myne ondervindinge.*

De keurvorst moedigt de zynen aan.

Aan de andere zyde verscheen de keurvorst van Saxen aan het hoofd der zynen, op een Vriescb paardt van eene voordeelige gestalte. Hy was bedekt met een zwarten harnas, gehooft met zilvere draden, en toonde op een bezadigt gelaat de onverschrokkenheit van zyn gemoedt. *Laat het uwl. niet verschrikken*, zeide hy tegen zyne benden, *een leger te zien, talryker dan het uwe, en dat zynen keizer aan zyn hoofdt heeft. Erinuert uwl., dat deze de zelve vyanden zyn, welke gyl. reets overwonnen hebt, wanneer Maurits en Ferdinand over de zelve het gebiedt voerden. Schoon zy van opperhoofd veranderd zyn, zyn ze echter van dapperheit niet veranderd. Ontteert dan uw lieder eerste krygverrechten niet, en denkt, om uwl. zelf door krachtiger beweegredenen aan te moedigen, dat gyl. vecht voor uwe vryheit, voor uw leven, voor uwen Godsdienst, de welke uwl. dierbaarder dan uw leven en uwe vryheit moet zyn. Voor het overige wordere ik van uwl. dapperheit niet dan de zelve bewyzen, welke ik uwl. de eerste van de myne zal geven.*

Nederlaag der Saxen.

De twee legerhoofden, door deze aanspraken hunne legers hebbende aangemoedigt, kwamen van woorden tot dadelykheden. De hertog van Alba, aan het hoofd der Duitsche en Napelsche ruitery, gaf met veel kloekmoedigheid vuur op de Saxische karabyniers; en deze ontvingen hen van hunnen kant zonder hunne gelederen te breken, en dreven hen in het begin te rug. Doch de keizer, met het overge der ruitery toegeschoten zynde, wierden zy op de vlucht geslagen. De keurvorst deedt alles, wat hy kon, om hunne vlucht te beletten, stellende zich met zo veel paardvolk, als hy by zich hadt, tegen de grote ruiterbenden

der vyanden; hy vermaande de zynen standt te houden; de eenen de handt gevende, levendige vertogen aan de anderen doende, en alle door zyn voorbeeldt aanmoedigende, wanneer een houw, hem in het aangezicht* toegebracht, hem belette met zyne eerste moedigheid te werk te gaan, en die der soldaten verslapte, de welke, zich aangetaft ziende van ter zyden, en in den staart door de ganfche keizerlyke ruitery, zich op de vlucht begaven. De Hussaren en de benden van *Maurits*, hunne byzondere vyanden, maakten toen eene grote slagting onder hen. Vyftien honderd bleven op het slagveldt, en elf honderd wierden gevangen. De keizerfchen verloren niet meer dan veertig man. *Johan Frederik*, oudste zoon van den keurvorst, bergde zich in *Wittenberg**, en van daar te *Gotha*.

1547.

Dapperheit van den keurvorst. in zyne linker wand.

*Hy was mede gewond.

Hy wordt gevangen.

De keurvorst wierdt gevangen genomen, eenigen zeggen door *Hippolytus Porcia*, graaf van *Vicenza*; anderen door *Tiello van Troite*, een edelman uit *Meiffen* (a), en door den hertog van *Alba* den keizer aangeboden. Het bloedt, het welk uit zyne wonde over zyne zwarte wapenen heen droop, verhief des zelfs verwe; en zyn ongeluk niet bekwaam zynde geweest om hem ter neder te slaan, zag men in hem de zelve majesteit en de zelve standvastigheid, als te voren. Het scheen zelfs, dat zyn ramp zyne kloekmoedigheid nog verhevener maakte, en men verwonderde zich meer dan voorheen over zyne goede gedaante en over zyne aanzienlyke gestalte. Hy wilde van het paardt stygen, en zyne handschoen uittrekken, om den keizer de handt te geven: doch afgewezen wordende zeide hy met eene nederigheid, doch die niets verachtelyks in zich hadt: *Het heeft, genadigste en machtigste keizer, de fortune bebaagt, my uwen gevangen, en u meester van myn noodlot te maken.* De keizer antwoordde daar op met eene barsche stemme: *Gy erkent my dan nu voor uwen keizer; gy, die my voor dezen niet anders hebt genoemd dan Karel van Gent, en my slechts den bynaam van keizer gegeven.* De keurvorst wilde zich hier op verdedigen, en verzocht volgens zyne waardigheid gehandelt te worden, zonder te tonen noch eene stoutheit, met zyn tegenwoordig noodlot niet overeenkomende, noch eene verkleining van zich zelve, zyne geboorte onwaardig: doch de keizer, hem den rug tockerende, antwoordde hem: *Ik zal u naar verdiensten handelen.* Men bragt hem vervolgens naar de gevangenis; men beroofde hem van zyne slaten, en van zyn keurvorstendom, het welk de keizer in dat zelve jaar aan *Maurits* gaf. De plegtigheid der overdragt gebeurde echter eerst in den volgenden jare te *Augsburg*. De keizer verkoos tot deze plegtigheid zynen geboortedag, de welke was de 24 February: een dag, welken hy gewoon was door eenige grote onderneminge nog beroemder te maken. Na eene voortreffelyke statie te paarde* ging hy zitten op den troon, welken men voor hem vervaardigt hadt, en de keurvorsten op de setels, welke men volgens hunnen rang plaatst hadt. Vervolgens knielde hertog *Maurits* voor den keizer, deedt hem den eedt van getrouwheit, en ontving het zwaardt uit des zelfs handen, het teken zynen aantellinge. De gevangenis, of de kamer van den gevangen keurvorst *Johan Frederik* hadt hare uitzicht op de plaats, op welke deze plegtigheid geschiedde, op dat hy de aanschouwer daar van zyn zou. Hy zag deze omkering van de fortune aan zonder zich te ontzetten, en men kan in deze gelegenheit van hem zeggen

Zyne standvastigheid.

Zyne aanspraak aan den keizer.

Trotsch antwoordt van den keizer.

*Cavalade.

(a) De keurvorst, geen uitkomst ziende, gaf zich aan den lastig gemelden over, op dat de buitenlanders zich niet zouden beroemen hem gevangen genomen te hebben.

1547. gen het gene men van den groten Pompejus in een diegelyk geval getuigt, te weten, dat hy zich over een zo noodfchikkelyken flag geenzins beklagde, en dat hy het ongelyk, het welk hem wierdt aangedaan, verachtte (a). *Mentriomfeert daar over, ziede de edelmoedige keurvorft, dat men my van myne waardigheit tegenrecht en gerechtigkeit birrooft beeft; en ik bidde Godt, dat men zich daar van gelukkiglyk moge bedienen, en dat men in het vervolg noch my, noch myne nakomelingen moge van noden hebben.* Doch niets was bekwaam om hem van Godsdienst te doen veranderen, en alle de bedreigingen, welke men hem deedt, konden zyne Godvrucht niet doen waggelen.

De keizer wierp zich vervolgens met alle zyne macht op den landgrave van Heffen, de welke niet in staat was om zich tegen hem te kanten. Hy gaf derhalven goede woorden, en nam zyne toevlucht tot de voorprake van den keurvorft van Brandenburg, en den nieuwen keurvorft Maurits, zyne zwagers. Hy behieldt door hun verzoek zyne goederen en zyne vryheit. Maar door een bedrog, van het welke zich de staatdienars des keizers, welke de voorwaarden van het verdrag opmaakten, bedienden, vondt men middel om het woordt, dat men hem gegeven hadt, te breken. Dit gefchiedde door de verwiffeling van eene eenige letter; doch de welke een geheel anderen zin uitleverde: te weten, men ziede, dat hem, in plaats van geen gevangenis te zullen ondergaan, alleenlyk beloofd was, dat zyne gevangenis niet eeuwigh zou zyn (b). De landgraaf, de zachtzinnigheit en de verdraagzaamheit als de keurvorft van Saxon niet hebbende, beklagde zich daar bitterlyk over: doch zyne klagten waren onnut, en hy vondt zich genoodzaakt de wet van den machtiger te ondergaan. Alles boog onder de macht van Karel den V. De fteden van de Unie, of het bondgenootfchap, kochten zich door grote geldfommen en door aanzienlyke gefchenken vry, en gaven al haar gefchut over, welker getal men op zes hondend begroot. De fteden van Bremen en Maagdenburg hielden het alleen uit. Die van Bohemen namen mede hunne toevlucht tot de zachtmoedigheit van Ferdinand, die hen geen vergiffenis toefondt, dan ten koste van hunne goederen, met welke hy zyn vermogen vergrootte.

In dezen zelve tydt vervolgde de keizer Herman van Wied, aartsbiffchop en keurvorft van Keulen, in gevolge van den ban, welchen de paus tegen hem hadt uitgefproken. Hy was een goed-aardig prins, en die de vrede beminde: daarenboven zeer bejaard, en onbekwaam om den laft van den oorlog te dragen. Wanneer ook de naburige vorften hem hunne hulp aanboden, en een goed getal zyner onderdanen hem verzekerde, dat zy gereed waren hunne goederen en hun leven voor hem op te zetten, bedankte hy zo de eenen als de anderen voor hunne aanbiedinge en voor hunne toegenegenheit; ftondt af van het keurvorftendom, en vertrok naar eene stille plaats. Hy bragt aldaar het overige van zyn leven, het welk nog vier jaren duurde, door in het lezen van goede boeken, en in de oeffeninge van Godvruchtigheit, de welke hem vertroofften over het verlies van zyn keurvorftendom. Men zegt f, dat hy, wanneer hy het zelve nog bezat, dikwils hadt betuigt genegenheit te hebben voor en stil leven, en gewenscht zyne dagen in eenzaamheit te eindigen: zo dat hy zynen astandt veel eer als eene verloffing dan als eene straffe aanzag, en den zelve zo geruft

Bedrog gepleegt omtrent den landgrave van Heffen.

Bremen en Maagdenburg wederftaan den keizer.

Gematigheit van den aartsbiffchop van Keulen.

Hy verlaat het keurvorftendom zonder misnoegen.

§ Slidannus.

(a) Lucanus drukt dit op de volgende wyze uit: *Nulla gemitu confusit in victum, Desperaque nefas.*
(b) Namentlyk, de woorden: *zonder eenige genegenheit te hebben voor en stil leven, en gewenscht zyne dagen in eenzaamheit te eindigen* (eenige) *gevangenis*.

deed, als hy den zelve gewenscht hadt. Hy hadt een broeder, die biffchop van Munster en deken van Bonn was. Doordien men hem nu verdacht hielt van de zelve gevoelens als zyn broeder, de keurvorft, te zyn, zo bewees men hem ook het zelve onthaal. Alle de Proteftanten waren aangedaan over het ongeluk van den keurvorft van Saxon en van den landgrave. De keizer beriep de ftanden van het Ryk te Augsburg, en wilde van eene ftadt, welke als het middelpunt der Proteftantfche landen was, het toncel der overwinninge maken, welke hy op de zelve kwam te behalen. Hy ontnam den Lutherfchen de allerschoonfte kerk van de ftadt, en gaf de zelve aan den kardinaal van Augsburg, om in de zelve de Miffe te herftellen; maar door dien alle de burgers Proteftanten waren, moeft men eenige ellendigen omkopen, om het doen van de zelve by te wonen. Vervolgens opende men den Ryksdag, op welchen men de middelen voorfloeg, tot wegneminge der verdeeldheden, welke de verfehillen over den Godsdienst in het keizerryk verwekt hadden, en om weder met de Roomfche kerke te vereenigen alle de genen, welke van de zelve afgefcheiden waren.

De oude Roomfch-Katholyken vonden hier toe geen ander hulpmiddel, dan de Proteftanten te zenden naar de kerkvergadering van Trente. Dit was zo veel als hen naar hunne partyen te zenden. Zy bewilligden nochtans daar in, onder deze drie voorwaarden: voor eerft, dat men op nieuw zou onderzoeken de artykels, in de voorgaande zittingen afgedaan. Ten tweede, dat men de Godgeleerden zou toeftaan gevolmachtigden derwaarts te zenden, om hunne lere te verdedigen. Ten derde, dat men de biffchoppen zou ontfiaan van den eedt der getrouwheit, welchen zy aan den paus genoodzaakt waren te doen. Dit was, op dat de vergadering vry zou zyn, en onafhankelyk van een opperhoofd, wiens flaven de kerkvoogden slechts waren, en van het welke de Proteftanten, door het zelve vele malen in den ban gedaan, geen recht te hopen hadden.

Doordien men het nu over zulke verfehillende gevoelens niet kon eens worden, bewoog de keizer, een einde willende maken van deze beroerten, de beide partyen, en inzonderheit de Proteftanten, om de uitpraak aan hem te verblyven. Om daartoe te geraken won hy den nieuwen keurvorft van Saxon en den keurvorft van de Palts; beloofde hen de vrye oeffening van hunnen Godsdienst, en verzekerde hen, dat hy zich niet als fcheidfman gedroeg dan alleen om den paus tot reden te brengen. In vertrouwen op dit woordt des keizers nam de Ryksdag een besluit, volgens het welke men beruffte op de zorgen van den keizer, om te vernietigen alle de verfehillen over den Godsdienst, en maakte hem daar over den meefter. De zamenverbondene prinffen ondertekenden het zonder omzichtigheit: doch de Proteftantfche fteden overgaven den keizer twee vertogen, welker een behelste hunne onderwerping aan het besluit, en het ander de bepalingen, of de voorwaarden, op welke zy zulks deden: namentlyk voor zo verre hun gewiffe zulks toeliet, en behoudens het belang van den Godsdienst niet wierdt benadeelt. De keizer ontveinfde het tweede vertoog, en vergenoegde zich met het eerfte goed te keuren, bedankende haar voor het vertrouwen, het welk zy op hem fteden: zo dat het besluit eenvoudig wierdt afgekondigt, gelyk het genomen was geweest.

Ondertuffchen maakten de paus en de keizer overhoop over de zake van Plaisance, waar van Slidannus zich de beftierder van Milaan meefter maakte na

1547. Zyn broeder, de biffchop van Munster, wordt ook afgetiet.

De keizer berieft den Roomfchen Godsdienst te Augsburg.

De Ryksdag wyft de Proteftanten naar de kerkvergadering van Trente. Zy bewilligen daar in onder drie voorwaarden.

De keizer fteft zich zelve tot rechter over de verfehillen van den Godsdienst.

Thouan.

1547. Het misverstandt tusschen hem en den paus belet het verdorft der Protestanten.

* Placentia, Piacenza, of Placentia.

Moordt van *Farnese*.

De zelve was voorzigt door *Paulus* den III, een groot sterrekyker.

* of Plaisance.

† *Placentia*, † *Pallavicino*, *Lands*, *Anguissola*, *Confaloniere*.

Gevoelighet van den paus over den moordt van *Farnese*, welken by den keizer toefchryft.

De kerkvergadering van *Trente* overgebragt naar *Boulogne*.

† in het jaar 1551, het tweede jaar van zyn pauschap.

de doot van *Farnese*, natuurlyken zoon van den paus, welken *Karel* de V verdacht hielt van daar deel aan gehad te hebben, en hun misverstandt belette den ondergang der Protestanten. *Petrus Lodewyk Farnese*, hertog van Parma en *Plaisance**, hadt zich gehaat gemaakt by het volk en by den adel van *Plaisance*, alwaar hy zyn gewoon verblyf hielt, door zyne ongeregelheden, en door zyne dwingelandy. Dit was de grond-oorzaak van zyne doot: doch hy maakte ook een eedgenootschap met *Vrankryk* tegen het huis van *Oostenryk*, en zyne heimelyke handelingen ontdekt zynde verplichtten den keizer de zamengezwoorenen te begunstigen. Zy namen hunnen tydt zo wel waar, dat zy *Farnese* in zyne kamer doodden, en den bestierder van *Milaan* ontboden, die zich meester van de stad maakte in den name des keizers. *Paulus* de III, een groot sterrekyker, deze zamenzwering, naar men zegt, door hulp van zyne kunst ontdekt hebbende, hadt daar van kennis gegeven aan *Farnese*, die in het eerst daar mede den spot dreef, en in het vervolg den Duivel raadpleegde. Men voegt daar by, dat deze geest der duisternisse hem antwoordde, dat hy in het opschrift van zyne munt de namen der vloekverwanten zou vinden, en de plaats, welke zy tot des zelfs uitvoering verkoren hadden. Dit antwoord scheen hem belagchelyk: zo dat hy zich daar aan niet kreunde. Het was ook inderdaad een raadsel, het welk niet dan na de uitvoering van de daadt ontdekt wierdt. Men las rondom de munt deze woorden: *Pet. Alo. Parma & Placentie Dux*, dat is: „*Petrus Lodewyk Farnese*, hertog van *Parma* en *Placentia**. Men vondt, dat de moordenaar te *Plaisance* gerecht was, en dat de vier eerste letters, die den naam van deze stad † uit maken, ook de hoofletters van ieder dervier moordenaars † waren. Eene ydele begoocheling des Duivels, de welke die genen bedriegt, die tot hem hunne toevlucht nemen, door raadsels, of dubbelzinnigheden, welke men niet kan ontcyfferen. De paus, ten uiterste bedroeft over den moordt zyns zoons, twyfelde niet, of de keizer hadt den zelve aangeraaden, door de begeerte, welke hy hadt om *Parma* en *Plaisance* weder te krygen, of dat hy ten minste daar in hadt bewilligt. *Karel* de V betuigde echter, dat hy het niet geweten hadt: doch hy maakte zich verdacht, door dien hy zich meester maakte van *Plaisance*, en *Parma* mede zocht te overweldigen.

Voor deze veranderinge, welke de gevoelighet van den paus tegen den keizer gaande maakte, was er al een misverstandt tusschen hen geweest. De voorspoedt van den laatsten maakte den eersten mayverig, en zyne gezanten lagen gestadig met de Spaansche en Hoogduitsche bisschoppen overhoop, die hen met verachtinge trotschelyk handelden, en hen zelfs met erger dingen dreigden. Deze verachting voor den H. stoel hadt de pausselyke afgezanten genoodzaakt de kerkvergadering van *Trente* over te brengen naar *Boulogne*. Het geval van een man, aan eene kwaadaardige koortse gestorven, welke men voor de pest deedt doorgaan, hadt daar toe tot een dekmantel gediend, niettegenstaande de tegenbetuigingen der keizerlyke staatsdienaren, de welke te *Trente* met eenige der vergaderde vaders gebleven waren, welker zittingen opgeschort waren tot het nieuwe pauschap van *Julus* den III †. Deze verdeeldheit was voordeelig voor de Protestanten, om dat zich de zelve daar door eenigzins gered vonden uit de verlegenheit, in welke hen het besluit op den Ryksdag hadt ingewikkelt.

Nochtans waren zy niet verlost van het juk, het welk de keizer hun gewisse wilde opleggen. Des zelfs voorspoedt nam dagelyk toe, en niets kon tegen hem bestaan. Die van *Napels* stonden op tegen de vierfchaar van het geloofsonderzoek, welke *Petrus van Toledo* lust hadt onder hen in te voeren: doch hy strafte de muitelingen, en deedt zich gehoorzamen. Dus ging deze verschrikkelike rechtbank, de welke *Ferdinand* en *Isabelle* in Spanje tegen de Joden en tegen de Turksche verloogchenaars* hadden opgerecht, over in Italië tegen alle de genen, welke men ketters noemde. De *Veneticanen* hebben echter dezematiging daar omtrent in alle hunne staten gebuikt, dat de geestelyke rechters geen vonnis konden geven, dan met toestemminge der wereldlyke rechters, de welke door den Raadt benoemt worden; het welk de macht der geloofsonderzoekers breidelt, en alle der zelve maatregelen verbreekt. Om weder tot den keizer te komen, op de onderwerping van *Duitschlandt* en van *Bohemien* was een bestandt met *Solyman* gevolgt. Alle de steden van het keizerryk, Roomsch-Katholyke en Protestantische, waren op grote geldsommen ge-Belastingen selegt op de steden van het keizerryk.

† *Renegaten*. Matiging der *Veneticanen* omtrent deze vierfchaar.

† *Belastingen* selegt op de steden van het keizerryk.

† *Verfchillen* tusschen den paus en den keizer wegens het verleggen der kerkvergadering.

† *Inhoudt van het Jaar*.

* of *Sidenius*.

* De Roomschgezinden zelf waren daar mede niette vrede.

De landgraaf, over zyne gevangenis verdrietig, liet

1747.
van Na-
kuten
tegen
geelou-
croek.

negaten.
iging der
betanen
rent de-
lerfclau.

goud
goud
goud
goud

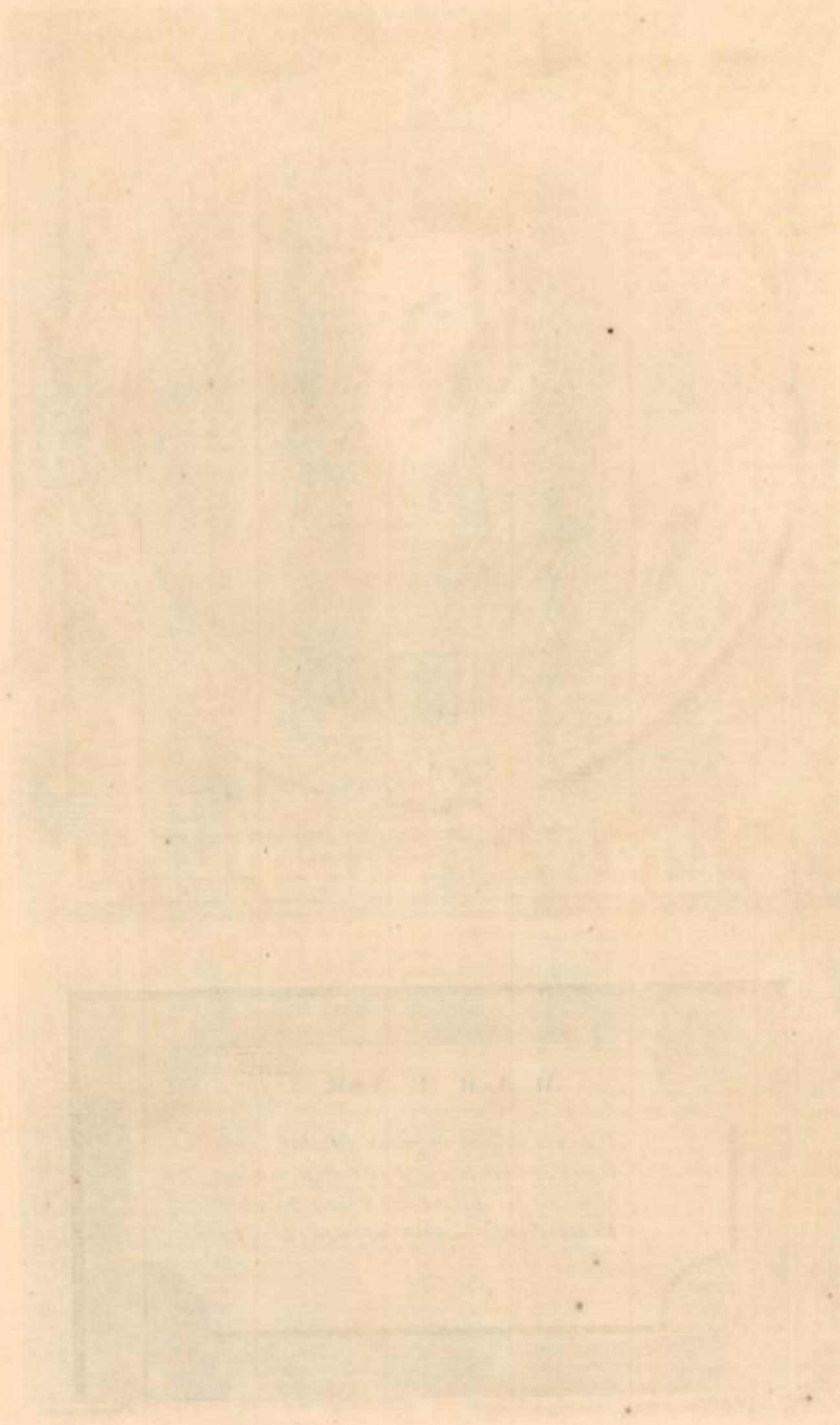
hallingen
egt op de
den van
keizer-
t.

erfchillen
fchen des
us en des
izer we-
ns het vo-
gen der
rkeveige,
ring.

houdt van
t Javaria.

(Sidenis)

De
oomfch-
ezinden
if waren
ar mede
ette vro-

MARTYR.

*Pour ma religion je quittai l'Italie,
Je passai tour à tour de la Tamise au Rhin:
Mon zèle fut discret, ma science polie,
Et ma douceur charma jusqu'au Clergé Latin.*

Abramo Wolff pinx.

Pitaut Sculp.

1547.

De keurvorst van Brandenburg en de Palts onderwerpen zich dat jaar.

De gevangene keurvorst van Saksen weigert het zelf te ondertekenen.

Stadhouder Thomas Burnet.

Petrus Martyr vlucht naar Engeland met Bernard Ochinus.

Thomas Burnet.

Nieuwe verschillen tusschen de Franschen en de Engelschen wegens de vestingen omtrent Boulogne.

liet zich ook overreden: doch de keurvorst van Saksen antwoordde daar omtrent in zyne gevangenis met de zelve standvastigheid, welke hy betoont hadt, wanneer hy de wapenen opvatte, en weigerde het voltrekt te ondertekenen (a). Voor het overige kon de keizer met al zyne macht het voordeel, dat hy daar van verhoopt hadt, niet doen. Hy onderdrukte wel voor een tydlang den Protestantischen Godsdienst, maar hy kon den zelve niet uitroeien, noch beletten, dat de zelve het hoofd weder opbeurde.

Zodanig wierdt der Hervorming in Duitschland verdrukt terwyl de zelve in Engelandt wierdt ingevoerd. Dit was de reden, waarom de Hervormden, die te voren overgingen naar de landen van het Duitsche keizerryk, om aldaar voor de vervolginge gedekt te zyn, alstoen naar dat eilandt vluchtten. *Petrus Martyr* (b), geboortig van Florence, en een Augustynner monnik, was een der voornaamsten. Hy was een man, ervaren in de Grieksche en Hebreuschche talen; die, de Hervorming omhelst hebbende, uit Italië naar Zurich overging, van waar hy te Bazel kwam, en vervolgens te Strausburg. Hy wierdt naderhandt van den aartsbisschop van Kantelberg door brieven genodigt om te Londen te komen. Hy kwam daar omtrent het einde van November, verselt van *Bernard Ochinus* van Siëna, in Italië de welke voor een der grootste predikers van Italië was gehouden, en die den Roomschen Godsdienst mede hadt verlaten. De koning *Eduard* gaf aan beide een jaargeldt, en *Ochinus* wierdt gemaakt kapunnik van Kantelberg (c). Zy keerden vervolgens beide weder te rug naar Strausburg, na des konings doot, en eenige jaren daar na begaf zich *Martyr* voor de tweede maal naar Zurich, waerwaarts hy door de overheit geroepen wierdt.

Omtrent het einde van dit jaar ontstonden 'er eenige verschillen tusschen de Engelschen en de Franschen. De lasten kregen kwaad vermoeden wegens eenige sterktens, welke de anderen opwierpen naby de haven van Boulogne. *Caspar van Coligny-Chatillon*, zo bekend naderhandt onder den name van den admiraal van Coligny, en in de rampen, verwekt in Vrankryk door de burgerlyke oorlogen, hadt alstoen het bevel over de kasteelen, welke *François de I* hadt doen bouwen omtrent Boulogne. Men hadt by het laatste verdrag van vrede, tusschen de twee kronen gesloten, bedongen, dat men onder het gebiedt, of in de nabuurschap van deze plaats niet vermoegt aan te leggen eenig soort van vestingwerken, waar over zich een van beide zou kunnen verstoren. *Coligny* merkte dat gene, het welk de Engelschen deden, aan als eene inbreuk van het verdrag, en gaf daar van kennis aan het Fransche hof. *Henrik de II* kwam in persoon op de plaatsen, en oordeelde daar het zelve van. Men beklagde zich echter te vergeeffsch deswegen in de vertogen, welke men zondt aan de afgezanten, die by *Eduard* hun verblyf hadden. De Engelschen verachtten deze klagten, onder voorgeven,

(a) De keurvorst gaf de redenen, die hem tot deze weigeringe bewogen, zelf in geschrift uit, zynde met veel defigheid en Godvrucht opgesteld.

(b) Zyn geslachtsnaam was *Fernandus*; maar hy nam dien van *Martyr* aan ter eere van *Petrus Martyr*, geboortig van Anghiera, in het Milancee, en Raadt van *Ferdinand* den Katholyken, koning van Spanje, in het begin der XVI eeuw, zynde een geleerd en deftig man geweest.

(c) Hen volgden in den jare 1549 derwaarts *Martinus Bucerus*, van welken in het vervolg dezer Geschiedenis gesproken wordt, en *Paulus Fagius*, of *Budleius*, welke eerste op de hogeschool van Cambridge het Nieuwe, en de tweede het Oude Testament verklaarde, en beiden doot *Eduard* met een jaarlyk inkommen begiftigt wierden, waat van de openbrieven in de *Acta Publica Tom. XV, fol. 170, 191 etc.* gevonden worden.

dat deze werken nergens anders toe strekten dan tot de gemakkelykheit en tot versiering van de haven. Vrankryk vergenoegde zich niet met deze verschoningen: doch also het met Engelandt niet wilde breken, vondt het, op den raadt van *Coligny*, een middel uit; waar door het uit deze moeiykheit gered wierdt, zonder geweldt te gebruiken. Dit was om eene sterkte te bouwen op eene hoogte; zeer voordeelich gelegen naby de haven en de nieuwe vestingwerken der Engelschen. Men sloeg aanslonts handt aan het werk, en het zelve wierdt in weinig dagen voltooit, wordende het fort of de sterkte van *Châtillon* genoemd, naar den name van des zelfs stichter. Doordien het zelve nu de haven en de nieuwe werken der Engelschen bestreek; was men van de zyde van Vrankryk over de zelve niet langer beducht. Aan den anderen kant maakte de beschermheer, die geen oorlog met Vrankryk zocht, geen gerucht over deze sterkte; schoon de zelve de zyne in toom hielt.

Daar vielen ook eenige merkwaardige zaken voor aan de zyde van Schotland. *Mylord Gray*, door den beschermheer op de grenzen gelaten, versterkte *Haddington* en *Lauder*, gelegen in de provincie van *Lauderdale*; veroverde en verbrandde vele kasteelen, liep het platte landt af, en plunderde de kleine steden in de nabuurschap van *Edenburg*. Hy rechte de zelve verwoestingen aan in de provincie van *la Marche*, en nam *Yester* in. Het kostte maar het leven van eenen inwoonder van deze plaats, beschuldigt van schimpfchriften te maken tegen den koning *Eduard*. Nochtans zeide men, dat hy daar van de rechte maker niet was, en deze laster viel op twee Schotsche edellieden, genaamt *Newton* en *Hamilton*. De eerste schoof de schuld daar van op den anderen, die, om zich deswegen te zuiveren, hem uitdaagde, het welk *Mylord Gray* hem vergunde, en zelf een toezierder daar van wilde zyn. Men maakte dan eene vechtplaats; in welke de twee kampvechters traden, zynde alleen tot hunne dekkinge gewapent met een schild, zonder helm en zonder hamas, en voor het overige alleen met een degen en een ponjaardt. De overwinning scheen zich in het eerst te verklaren voor *Hamilton*, die zynen vyandt te rug dreef tot aan het einde van de vechtplaats. Hy hadt niet meer dan nog een schrede te doen om hem daar buiten te brengen, en om zich meester te zien van het kampveldt, wanneer *Newton* hem eene dwarssteek toebrogt op de knieschijf, en hem ter aarde wierp. Hy wierp zich aanslonts op zynen vyandt, en de handt aan den ponjaardt brengende, boorde hy hem den zelve door het hert. Eenige edellieden, vrienden of bloedverwanten van den doden, wilden zyne plaats nemen, en hem wreken: doch men verwierp hun verzoek, als strydig tegen de wetten van het tweegevecht, en men verklaarde *Newton* tot overwinnaar. *Mylord Gray* beschonk hem met eene goude keten, en een wapenrok. Velen geloofden nochtans, dat hy de smadelyke redenen uitgesloten hadt, welke hy *Hamilton* te last leide, en dat deze laatste daar omtrent onschuldig was, schoon hy ongelukkig was geweest. Anderen velden een gelvk oordeel over beide, en achtten hen even schuldig; en het is zeer waarschynlyk, dat zy inderdaadt beide zulke redenen gevoert hadden. Wat 'er van zy, *Newton* genoot niet lang de vruchten zynere overwinninge, en wierdt kort daar na door de vrienden van *Hamilton* vermoord, die hem in stukken hieuwen.

Mogelyk zou *Mylord Gray*, indien hy ondersteunt was geweest, groter voortgangen in Schotland

1547.

Opbouw ing van de sterkte Châtillon.

Burnet zegt, dat de beschermheer de vestingwerken heeft doen afbreken, die door de Engelschen begonnen waren.

Hayward. Uulopen van *Mylord Gray* in Schotland.

Tweegevecht tusschen twee Schotsche edellieden, die malkander beschuldigen kwaadlyk gesproken te hebben van den koning *Eduard*.

Geschenk van *Mylord Gray* aan den overwinnaar gegeven.

Thomas Hayward. Heylin. Burnet.

1547.
Vermogen
van den her-
tog van
Sommerfeth,
en den zee-
voogdt Sey-
mour, zyn
broeder.

Staat-
zucht
van den zee-
voogdt.

Hoedanig-
heden van
den eenen
en den ande-
ren.

Afbeeldfel
van den
zeevoogdt.

De staat-
zucht van
den jong-
sten, en de
bovardy
der huis-
vrouw van
den oudsten
doen deze
tweebroed-
ers ten val
komen.
Huwelyk
van den zee-
voogdt met
de weduwe
van den
overleden
koning.

landt gemaakt hebben, alwaar het Franfche onderfandt nog niet was aangekomen. Het zelve landde aldaar aan in het begin van het volgende jaar, en verbrak de maatregelen der Engelschen. Maar voor dat wy van deze landinge spreken, en het voordeel, het welk de Schotten daar van trokken, moet men zien wat den befchermer zo langzaam buiten het koninkryk deedt te werk gaan, en wat hem met zo veel haast weder derwaarts riep. Wy hebben reets gezegt, dat de staatzucht van zynen broeder daar de oorzaak van was. Deze twee broeders, oomen van den koning, stonden even zeer in des zelfs gunst, en beide waren zy de zelve waardig. Zy bekleedden de schoonste ampten van het koninkryk. De oudste was ftedehouder van het zelve, met den eernaam van befchermer van de kroon, en befierder van den jongen koning, en de jongste van hen was opper-zeevoogdt. De staatzucht van dezen laatsten was met de tweede plaats niet vergenoegt; en hoe bezadigt de befchermer ook was, kon hy niet befluiten om aan zynen jonger broeder den voorrang te geven. Dus ziet men, dat de eendragt altyd ieldzaam is tuffchen twee broeders, voornamentlyk wanneer zy in de regering gelyke eifchen hebben. Zy waren beide met grote hoedanigheden voorzien; en indien zy zamen overeen hadden kunnen komen, zouden zy het geluk des konings en des koninkryks gemaakt hebben, gelyk zy der zelve achtting en liefde verworven hadden. De hertog was meer bemind van het volk, en de zeevoogdt meer gezien by den adel. Hunne verfchillende geneegenheden veroorzaakten deze verdeeldheit. Wy hebben het afbeeldfel van den befchermer op meer dan eene plaats opgemaakt, en moeten 'er nu dat van den zeevoogdt byvoegen. *Thomas Seymour* hadt al de fierheit van zynen landaardt, doch zulks was niet dan in gelegenheden, in welke hy de zelve moest betonen: anderszins was hy aangenaam en aardig in zyne manieren, verfelt van eene edele zwier, en eene prachtigheit, welke in zyn ganfche gedrag uitblonk. Zyn grootste gebrek bestondt in eene verwaandheit, welke hy niet kon bedekken, en die zyne allerbeste daden verkleinde. Voor het overige fcheen hy voor den koning te hebben alle de liefde en alle de getrouwheit van een goeden bloedverwant, en van een goed onderdaan. Nochtans wierdt hy befchuldigt naar het koningdom geftaan te hebben: maar eenigen twyffelen, of hy wel inderdaadt dit voornemen gehad heeft. Gedurende zyne vereeniging met den befchermer zag men hen aan als de twee pilaren van de kroon: men zeide, dat de befchermer des zelfs fchildt, en de zeevoogdt het zwaardt was. Gelukkig waren zy beide geweest, indien zy in deze goede verftandhoudinge volhard hadden, welke hunne zekerheit uitmaakte, zo wel als die van den Staat. Men fchryft hunne verdeeldheit niet alleen toe aan de trotschheit van de vrouwe van den befchermer, die niet kon befluiten de voorzitting te geven aan de koninginne weduwe, welke met den jonger broeder van haren man getrouwt was.

Dit huwelyk was een der eerste en der stoutste stappen van de staatzucht des zeevoogds. Hy trouwde met *Catharina Parre*, weduwe van *Henrik* den VIII, niet alleen binnen het rouwjaar, maar zelfs in een tydt, in welchen men, indien zy bevrucht was geworden, verlegen zou geweest zyn om te beflchten, wie de vader van het kindt was, of de overleden koning, of de tweede man. Voor het overige was het buiten twyffel, of de waardigheit van de koninginne weduwe, welke *Catharina Parre* door haar tweede huwelyk niet kon verlie-

zen, bewaarde haar haren rang. Ondertuffchen wilde de hertogin van Sommerfeth, eene vrouw al zo heerfchzuchtig, als haar man gematigt, niet gaan achter de vrouwe van haren jonger broeder, en bet wiffte haar den voorrang, zo uit hoofde dat zy was de gemalin van den oudsten, als om dat de hertog pair was van den eerften rang. Deze redenen zouden in alle andere gelegenheden voldoennde geweest zyn: doch de zelve konden in deze geen plaats hebben, waar in de waardigheit van koningin alle de andere eernamen vernietigde. Doch men vindt niet aangetekent, by welke gelegenheit haar verfchil uitbrak: hoewel de gefchiedenisfchryvers, die daar van spreken, de hertoginne van Sommerfeth zeer buitensporige redenen doen voeren. Het is dan gebeurt als zy alleen was; het welk naar een verdrichtfel zweemt. Ook geven eenigen * dit niet anders dan voor vertellingen op, en zeggen, dat de hertogin, hoe verwaand zy ook was, den voorrang echter nooit aan de koninginne weduwe zou betwift hebben. Wat 'er van zy, allen komen daar in overeen, dat de zeevoogdt met den befchermer het gezag wilde delen, zo hy hem het zelve zelfs niet geheel wilde ontroven. Hy nam ten dien einde den geest des jongen konings in niet alleen door zyne verplichtende en heufche manieren, maar ook door zyne mildadigheden. Eene ongemene zaak, dat een onderdaan onderneemt zynen opperheer door gefchenken te winnen. Nochtans is het eene waarheit, waar van men onder anderen dit bewys verhaalt. *Latimer* opzekerden dag voor *Eduard* hebbende gepredikt, wilde deze jonge prins van zynen oom weten, wat voor een gefchenk hy hem zou doen. De zeevoogdt zondt voor antwoordt aan den koning vyftig piftoles, en liet hem weten, dat de helft voor *Latimer* genoeg was; doch dat hy het overige kon befteden tot een zodanig gebruik, als het hem zou behagen. Hy trachtte boven al dezen jongen vorft argwaan te geven aangaande het al te grote gezag van den befchermer, en vertoonde hem, „ dat hy, de eer hebbende van zyn oom te zyn, al zo wel als de hertog van Sommerfeth, „ geen minder deel behoorde te hebben, dan hy, „ aan zyne weldaden; dat de billykheit zulks „ niet alleen vereifchte, maar ook het belang van „ den Staat en de veiligheit der regering; dat „ de befchermer zich verdracht maakte, vereeni- „ gende in zyn perfoon twee ampten, welke hem „ eene gevaarlyke macht gaven: dat van be- „ fchermer des koningryks, en dat van befier- „ der van zyn Majesteits perfoon; dat men de „ zelve moeft verzwakken met de zelve te ver- „ deelen, latende het eerste ampt aan den hertog „ van Sommerfeth, en hem met het andere vereeren „ de; dat hy aldus tot een hinderpaal en een tegen- „ gewigt tegen het byna onbepaalde gezag van „ zynen broeder zou dienen, de welke hem in de „ regering niet zou kunnen benyden eene gelyk- „ heit, welke zich in hunne geboorte bevondt.” Hy haalde in zyne belangen over een gedeelte der bedienaren van *Eduard*, welke hy door zyne mildadigheit gewonnen hadt. Hy noodzaakte zelfs den ridder *Cbeek* om aan te nemen het gefchenk, het welk hy hem gaf, zonder nochtans iets van hem te vorderen, dat ftydig zou zyn tegen zyne cere en den dienst des konings, noch tegen de belangen van den befchermer.

Hy hadt zyne geheime handelingen begonnen voor den tocht naar Schotland, en van den koning een brief verkrege, in welchen deze jonge prins fcheen te wenschen, dat hy met de koninginne weduwe zou trouwen. Hy verkreeg zyn wensche doch men hielt het huwelyk geheim, en het

1547.
De hertogin
van Sommer-
feth richt
den rang
voor de ko-
ninginne we-
duwe.

* *Sanderus*,
Brylin,
Barst.
Eenigen ge-
ven dit voor
eene vertel-
ling uit.

Hy doet
hem arg-
waan opzet-
ten over
de macht
van den be-
fchermer.

Hy wil, dat
men dezelve
zal verdrac-
ten.

Hy verkrygt
des konings
bewilliging
tot zyn hu-
welyk.

1547. het wierdt aan het hof niet bekend dan na dezen brief. De befchermer zag toen het oogmerk van zynen broeder, en betoonde hem deswegen zyne gevoeligheit: doch hy nam gene maatregelen ter handt om hem te beletten verder te gaan: zo dat de admiraal, zyn voornemen voortzettende, en de hertog van Sommerfeth wegens den Schotischen oorlog afwezend zynde, gedurende des zelfs afzyn beflout te voltooiën het geen hy zo gelukkiglyk hadt begonnen.

Hy geeft geldt aan de ten jongen vuil.

Wyze vertogen van Mylord Paget aan den admiraal.

De bedienaars, welke hy hadt omgekocht, bragten den jongen koning dikwils tot zynent, onder voorgeven van de koninginne weduwe te bezoeken, en de zelve namen altydt den tydt waar, dat hun meester om geldt verlegen was. Dit was, opdat de zeevoogdt hem het zelve zou aanbieden; en de prins nam het met genoegen aan, zich daar door ontlagen ziende om het zelve van zyne fchatmeesters te cifehen. De aangeborene zachtzinnigheit van *Eduard* vermeerderde nog meer de stoutheit van zynen oom, aan wien hy niets kon weigeren. Mylord *Paget*, die de oogmerken des admiraals doorgrondde, vertoonde hem de gevolgen daar van, zo wel gevaarlyk voor hem, en voor den hertog van Sommerfeth, zynen broeder, als voor den koning; en waar van niemandt dan de vyanden van de regering voordeel zouden trekken. Hy vertoonde hem, dat niemandt, zo lang als hy met den befchermer vereenigt zouzyn, hun gezag zou durven aantasten: doch dat zy zo haast niet zouden verdeelt zyn, of men zou den eenen door den anderen vernielen; dat hun huis tot zulk een top van grootheid gekomen was, dat men het zelve geen krak kon toebrengen dan door deze tweedragt: doch dat niets dan het misverftandt der hoofden zo machtig was om het in korten tydt te verderven; dat hem niet onbewuft was de haat, welchen die van *Howard* die van *Seymour* toedroegen: een haat, vermeerdert door de verheffing der laatften; de welke hen tot benyders gemaakt hadt het meeste gedecite der andere groten van het koninkryk; dat ondertuffchen hun staat zo wel verzekert fcheen, dat de zelve, ten minste byaldien zy zelf door hunne oneenigheit den zelve niet aan het waggelen bragten, bevryd was voor alle andere aanvallen. Hy voegde daar by, dat de haat tuffchen bloedvrienden onverzoenlyk was, en dat 'er, indien de vriendschap tuffchen hem en zynen broeder eens gebroken wierdt, niets zo buitensporig zou zyn, waar toe zy beide niet zouden vervoert worden, tot zo verie, dat de een den anderen zou doen omkomen, en dat zy mogelyk beide zouden verloren gaan.

Wy zullen in het vervolg zien, hoe billyk de aanmerkingen van Mylord *Paget* waren: maar de ftatuzucht van den admiraal liet hem niet toe naar de zelve te luiften. De koning hadt hem het ampt van beflieder van zyn perfoon beloofd, en hy verbeeldde zich, dat hy zich alsdan met zynen broeder zou kunnen gelyk ftellen, en zich boven alle de anderen verheffen. Mogelyk ging hy nog verder, en mogelyk was hy bedacht om al het gezag aan zich te trekken. Ten minste hy is deswegen verdacht. Inderdaadt, die geen, die niemandt boven zich kan veelen, is van dien aardt niet om een medemakker te dulden, en wanneer de deugd de ftatuzucht gene palen zet, is niets bekwaam de zelve te ftuiten. De befchermer ontving de tyding van deze kuiperyen wanneer hy in Schotlandt was, en de zelve deden hem zo fchielyk weder naar het hof keren. Het was tydt, *II Ditl.*

dat hy wederom kwam, om de maatregelen zyns broeders te breken. Naauwlyks was hy wedergekomen, en het Parlement beroepen, of de koning fchreef een brief aan het Lagerhuis, in welchen hy verzocht, dat men den admiraal tot beflieder van zyn perfoon wilde benoemen. Deze Lord hadt een groten aanhang in het Huis, en hy twyffelde niet, of de zaak zou, eens in overweging gebragt zynde, tot zyn voordeel uitvallen. Hy hadt zyne vrienden ook in het Hogerhuis, en hy geloofde, dat des konings brief, welchen hy zelf aan het zelve wilde brengen, de anderen of zou overhalen, of bevreesd maken. De zaak uitgelekt zynde, voor dat hy de zelve kwam voorstellen, wierden 'er eenige verftandige mannen aan hem gezonden, om met hem te fpreken in den name van zynen broeder, en hem te verplichten eene zo ftoute onderneming te laten varen. Hy ftiet de zelve niet alleen voor het hoofd, maar hy dreigde zelfs het Parlement. De Raadt liet hem ontbieden; maar hy weigerde voor den zelve te verfchynen. Toen ontzag men hem niet langer: hy wierdt op zyn beurt gedreigt met het verlies van zyne ampten en van zyne vryheit, en men gaf bevelen om hem gevangen naar den Tour te brengen, wanneer hy zich voordien Raadt en voor den befchermer vernederde. Dit gefchiedde echter maar in fchyn, en weinige dagen daar na hervatte hy zyne zamenrottingen: maar alzo zyne voornemens aan den dag gekomen waren, vreesde men met hem aan te spannen, en zyn broeder, niet langer voor hem beducht, ontveinfde het misnoegen, het welk hy van zyne kwade voornemens hadt. Hy ftemde zelfs in den volgenden jare toe, dat hy zyn ampt van admiraal weder zou bedienen, en dat hy het bevel over de zeemacht weder zou aanvaarden; en het was eerst in den jare 1549 dat het geduldt van den befchermer zich ten einde vondt, en dat hy dezen ftatuzuchtigen broeder overliet aan de ftrengheit der wetten, of dat hy hem opofferde aan zyne eige zekerheit.

Voor dat wy het verhaal van deze uitkomst opgeven, moeten wy gaan zien wat 'er in Engelandt gebeurde ter zake van de Hervorming. Wy hebben boven gefproken van het gevangenemen van *Gardiner*, die aan de bevelen van den Raadt hadt geweigert te gehoorzamen, en werkftellig te maken den laft, die den gevormachtigden was opgelegd om te brengen aan de kerken van elk bisdome. De koning na het eindigen der zittingen van het Parlement eene algemeene vergiffenis verleent hebbende, was *Gardiner* daar in onder anderen begrepen: zo dat de Raadt hem voor zich deedt verfchynen*, en hem aanzide, dat hy uit zyne gevangenisfe ontlagen was. De zelve vermaande hem met eenen, in het toekomende meer onderwerping te hebben aan den wille des konings en de bevelen van den Raadt. Men wilde ook weten, hoedanig zyn gedrag zou zyn omtrent de predikatiën en de voorfchriften, welke men naar zyn bisdome gezonden hadt. Hy antwoordde, dat hy zich zou gedragen gelyk de andere bifchoppen. Hy verzocht alleen eenige dagen uitftel om zich te verklaren aangaande de predikatie wegens de rechtvaardigmakinge, welke hem het meest verlegen maakte. Men ftontd hem het verzochte uitftel toe: doch men weet niet wat daar omtrent naderhandt gebeurde, alzo de gedenkftchriften van deze zaak verder geen gewag maken. Hy keerde ondertuffchen weder naar zyn bisdome, in fchyn nederiger, maar inderdaadt tegen *Craumer* en de hervormers vergramder; altydt by zyne eerfte ge-

1547.

Brief van den koning aan het Lagerhuis, behelzende des zelfs verzoek om den admiraal tot beflieder aan te ftellen.

De admiraal dreigt het Parlement, het welk zyn gedrag afkeur.

Hy toont dat berouw over, en verootmoedigt zich.

1548. *Howard*, *Heslin*, *Earnet*.

* op den 28 January. *Gardiner* wordt in vryheit geseft.

Hy volhardt by zyne eerfte gevoelen.

1548. voelens volhardende; ongemeen ingenomen met den ouden Godsdienst, en een gezworen vyandt van de Hervorminge.

De marquis van Northampton vervolgt zyne echt-scheiding, na zyne vrouw van overspel te hebben overtuigt.

Daar gebeurde in dezen zelve tydt eene zaak van aangelegenheit, de beide Godsdiensten gemeen, en welker onderzoek de Raadt verwees aan de kerkvoogden en geestelyke leeraars, de welke ten dien einde gevolmachtigden benoemden. Mylord *Parre*, marquis van Northampton; broeder van de koninginne weduwe, was getrouwt met *Anna Bourchier*, dochter van den grave van Essex, van welke zich de zelve hadt doen scheiden; na haar van overspel overtuigt te hebben. Deze scheiding, uitgewezen ten tyde der regeringe van *Henric* den VIII, was alleen eene scheiding van tafel en bedde, de huwelyksbandt altydt, volgens het geestelyk recht van dien tydt, standt houdende. Maar also de marquis van Northampton eene andere vrouw wilde nemen, boodt hy den Raadt een verzoekschrift aan, de welke gevolmachtigden in deze zake benoemde. Deze waren de aartsbischoppen van Kantelberg, de bisschoppen van Durham en van Rochester, de leeraar * *Ridley*, en zes andere Godgeleerden, zynde gelast deze zaak te onderzoeken, en de zelve volgens Gods woordt uit te wyzen. De onverduldigheid van *Northampton* liet hem niet toe het vonnis af te wachten. Hy trouwde in het openbaar met *Elizabeth Brooke*, dochter van Mylord *Cobham*, en haalde zich door dezen al te schielijken stap de gevoeligheit van den Raadt over den hals. Hy bragt te vergeeffsch, om zich te verdedigen, by, dat hy hadt geoordeelt bevoegt te zyn om dit huwelyk aan te gaan, doordien het eerste was vernietigt door het woordt Gods. Men veroordeelde hem zyne nieuwe gemalin te verlaten, de welke gestelt wierdt in bewaaringe van de koninginne weduwe, tot dat de Raadt daar omtrent een uitsprakelyk vonnis zou gegeven hebben, naar het oordeel der kerkelyke gevolmachtigden. Het zelve viel uit ten voordeele van den marquis van Northampton. Die zaak vondt echter nog zwaarigheid. Die genen, welke staande hielden, dat het overspel den bandt des huwelyks niet kon verbreken, merkten deze vereeniging aan als een Sakrament, welke gene volgende reden kon vernietigen, en haalden een groot getal van plaatsen aan, zo uit het geestelyk recht, als uit de kerkenleeraars der laatste eeuwen. Zy staaften deze bewyzen daarenboven door deze plaatsen van de H. Schrift: *Dat de vrouw aan den man verbonden is zo lang als hy leeft; dat de mensch niet vermag te scheiden het geen Godt heeft zamengevoegt.*

Redenen der genen, die zich tegende echtscheidinge aantantten.

Redenen der anderen.

De anderen bragten klaarder en krachtiger bewysgronden by, om, naar hunne gedachten, het tegenstrydige gevoelen te staven. De uitdrukke-lykste was de plaats van *Mattheus*, de welke verhaalt de uitspraak van JESUS CHRISTUS omtrent de echtscheidingen, welke hy alle hadt veroordeelt, uitgenomen die gene, tot welke de zonde van overspel gelegenheit hadt gegeven: *Waat door het klaar is, zeyden zy, dat het overspel niet alleen den bandt des huwelyks verbreekt; maar dat het zelve ook de eenige beweegreden is, welke de scheiding duchtig kan maken.* Zy trokken ook een gevolg uit de andere woorden van JESUS CHRISTUS, wanneer hy, beschryvende den huwelykschen staat, zegt, dat deze twee personen een vleesch worden; waar uit zy besloten, dat het wezentlyke daar van door het overspel wixdt verbroken, wanneer een dezer twee personen daarenboven op deze plaats van den H. *Paulus*: *Het wyf en heeft de macht niet over haar eigen ligchaam, maar de man; ende desigelyks ook de man en*

1 Cor. VII, 4
102.

heeft de macht niet over zyn eigen ligchaam, maar het wyf, [om malkander in deze schuldige goedwilligheit hun ligchaam te onttrekken.] Hoe zal men aan dit bevel gehoorzamen; zeyden zy, indien men den man en de vrouw van tafel en bedde scheidt, en dat men echter den bandt des huwelyks bewaart? Eindelyk drongen zy aan op eene andere plaats van den zelve Apostel, de welke, sprekende van een ongelovig man; of van eene ongelovige vrouwe, de welke zich afscheidt van een gelovig man, of van eene gelovige vrouwe, zegt, *dat in zodanige gevallen de broeder of zuster niet dienstbaar gemaakt wordt;* en antwoordende op de plaatsen, welke hen tegengeworpen wierden, zeyden zy, dat het verbodt, van zich van malkander te scheiden, niet minder behelste de scheiding van tafel en bedde, dan die van den bandt des huwelyks, en dat dit verbandt eindigt, wanneer het overspel het zelve doet ophouden; volgens de verklaring, de welke JESUS CHRISTUS zelf daar van geeft. Zy haalden ook de oudvaders aan, de welke dit gevoelen begunstigten: namentlyk *Tertullianus*, vaststellende, dat deze scheiding het huwelyk ontbindt, alzo wettig als de doodt zulks zou kunnen doen; *S. Epiphanius*, de welke dit niet minder bevestigt; *S. Ambrosius*, die aan een man; welken het overspel van zyn wyf noodzaak om zich van haar te doen scheiden; toestaat weder te trouwen, hoewel hy aan de vrouwe de zelve vryheit niet geeft; *S. Basilus*, die de zaak gelyk stelt; *S. Hieronymus*, die zyne vriendin *Fabiola* verontschuldigt, om dat zy zich in de zelve omstandigheid bevindende, waar van hier gehandelt wordt, met een anderen man om deze reden getrouwt was, en dat *het beter is te trouwen dan te branden.* Zy voegden by deze gewichtige bewyzen de wetten der Christen keizers, de welke de echtscheiding toelstonden aan den man en aan de vrouwe; met de vryheit van weder te kunnen trouwen; zelfs in omstandigheden, min gewichtig dan het overspel: wetten, welke de oudvaders van die eeuwen evenwel niet hadden veroordeelt. Zy gaven zelfs voor, dat het geestelyk recht hen bewyzen daar toe aan de handt gaf; en haalden aan die van de pauzen *Gregorius* en *Zacharias*, welker eerste aan de vrouwe van den overspeligen man vergunt een anderen man te nemen, na de scheidinge, behoudens dat de echtscheiding vooraf ga; en de ander toestaat, dat eene vrouwe; wier man schuldig was aan overspel en bloedschande, mag hertrouwen; indien zy in de onthouding niet kon leven. Zy bedienden zich ook van de besluiten van twee kerkvergaderingen; te weten die van *Tribur*; de welke dit voorrecht den mannen toestaat volgens den inhoudt van het geestelyk recht; en die van *Elvira*, welke toestaat; dat een man eene andere vrouwe zoek, byaldien hy de zyne bevindt in het voornemen van hem te willen vermoorden; met byvoeginge, dat indien andere kerkvergaderingen deze huwelyken hebben veroordeelt, zulks, naar men zeide, niet was geschied om dat de zelve niet wettig waren, maar doordien men hadt geloofd, dat ze de kuischheit kwetsten.

Deze bewysredenen haalden het over boven de andere. De echtscheiding van den marquis van Northampton wierdt wettig verklaart, en des zelfs tweede trouw bevestigt, en zyne nieuwe gemalin gelast by hem te blyven. Dit vonnis wierdt bekrachtigt door het Parlement, het welk vier jaren daar na wierdt gehouden*.

De tydt van zekere Godsdienstige kerkplegtigheden, welke men hadt veroordeelt, en welke men wilde afschaffen, begon te naderen; gelyk die

1548.

101.

1 Cor. VII, 3

Het gevoelen der laatste haalt het over.

* in het Jaar 1552.

102.

103.

104.

105.

106.

107.

108.

109.

110.

111.

112.

113.

114.

115.

116.

117.

118.

119.

120.

1548. van Vrouwen Lichtmis, de Vasten, de plegtigheden van Palmzondag, Goede Vrydag, en Paaschen. De gevolmachtigden, gelast tot het onderzoek der kerken, hadden reets verklaart, dat de Vasten geen Goddelyke, maar slechts eene menschelyke instelling was, en men hadt bevelen gegeven om het gebruik der kerkplegtigden te regelen. Het volk echter, ingenomen met zyne feestdagen, met zyne ommegangen, en met zyne vergaderingen, stondt zeer bezwaarlyk toe eene hervorming, welke het zelve van dien uiterlyken luister beroofde, waar van het altydt een afgodt hadt gemaakt. Zelfs waren het de leeraars aangaande deze afschaffinge niet eens. Eenigen stelden dezen dienst onder de oude kerkplegtigheden, van welke men een goed gebruik kon maken, en die den Godsdienst eerwaardiger maakten, terwyl het in het tegendeel gevaarlyk zou zyn de zelve af te schaffen. Zy wilden, dat men ten minste zou uitstellen daar aan te raken, tot 'er tydt toe, dat de koning meerderjarig zou zyn geworden. De anderen, deze wereldsche pracht niet kunnen de verdragen, en de zelve voor een bygelovigen dienst houdende, zeiden, dat men zich niet genoeg kon verhaasten met den zelve af te schaffen, om het volk daar door te ontnemen deze al te plumpe drift, onwaardig aan het Christendom. *Cranmer* ondersteunde hunne redenen, en bragt de zelve in den Raadt, die daar smaak in vondt, en hem belaste deze misbruiken te verbeteren. Hy zondt aanstonts bevel aan *Bonner*, bisschop van Londen, en deken der bisschoppen van de provincie van Kantelberg, om het zelve te doen werkelijk maken in alle deze bisdommen. *Bonner* maakte het bekend aan *Turbely*, bisschop van Westmunster, en zyn gebodt wordt nog gevonden in de Registers. Het zelve beheeft, dat by ontfangen hadt de brieven van den aartsbisschop van Kantelberg, de welke hem deedt weten, dat *Mylord de bescheermbeer*, op het godvinden van den Raadt zynet *Majesteit*, om zekere dringende redenen hadt besloten de gewoonte af te schaffen van kaarsen te dragen op *Vrouwendag*, die van gewyde affche te nemen op den eersten dag van de Vasten, en die van takken van bomen op de straten en op de openbare wegen te werpen op *Palmzondag*. Dat by hem derbalven, om te voldoen aan de bevelen van *Mylord den aartsbisschop*, daar kennis van gaf, op dat by, van de zelve bevelen kennis gekregen hebbende, de zelve kon doen afskandigen en opvolgen in alle de kerken van zyn bisdom. Dit bevel was van den 28 January.

Het volk en dekerklyken zyn verdoet om-trent de kerkplegtigheden, welke de Raadt wil afschaffen.

De Raadt beveelt *Cranmer* aan deze afschaffinge de handt te slaan.

Hy zendt zyn bevel aan *Bonner*, die het zelve werkelijk maakt.

Inhoudt van dit bevel.

Verklaring des konings om de vryheit der kerkelyken, yverig voor het oude gelove, te be-teugelen.

Schandelyke beelden van de H. Drie-eenheit.

II Deel.

Cranmer gezag te doen hebben.

Weinige dagen daar na kreeg hy een bevel van den Raadt, om weg te nemen de beelden, welke men nog uit bygelovigheit hadt behouden. Daar was 'er geen, het welk meer toeloopt hadt van het volk, noch het welk met eenen schandelyker was, dan eene zekere afbeelding van de Drie-eenheit, voor welke een kindt, door zyne speelmakkers tot bisschop verkoren, op Onnosfenen Kinderen-dag in omgang kwam, en wierook deedt ansteeken. Godt de Vader verscheen daar onder de gedaante van een oud man, met eene driedubbeldde kroon op het hoofdt. De Zoon was aan de andere zyde, onder de gedaante van een jongman, met eene gemene kroon op het hoofdt; de Maagdt Maria zat tusschen beide, en de H. Geest zweefde, in de gedaante van eene duive, boven haar. Op andere plaatsen wierdt de H. Drie-eenheit verbeeld door een hoofdt met drieaangezichten. Dus wierdt de grootste verborgendheit van het Christendom ontheiligt, en de Godsdienst bloot gestelt voor de spotterny der ongelovigen en der Heidenen. Men hadt geen verschil over het wegnemen van deze beelden, en de Roomschegezinden schaamden zich de zelve weder te gifchen: doch zy deden hun best om de andere te bewaren. Zy konden dit echter niet te boven komen, en men volgde den raadt van die genen, de welke vertoonden, dat deze beelden het volk beletten hunnen geest ten hemel op te heffen, en hen van de waarachtige Godvrucht afrokken: zo dat de Raadt beval de zelve alle, zonder onderscheidt, uit den weg te ruimen; der zelve ryke kassen, nevens het goudt en het zilver, dat daar toe behoorde, te brengen in de koninklyke schatkist, en de versierselen, waar mede men de zelve hadt opgepronkt, te gebruiken om de armen te kleden. *Gardiner*, en die van zyn bisdom, welke hy tot nog toe tot het beschermen der beelden hadt aangemoedigt, onderwierpen zich, gelyk de anderen; en het bevel van den Raadt wierdt in alle de parochien ter uitvoeringe gebragt.

1548.

Men neemt ook de andere beelden weg.

Gewoonte; toen ingevoerd om de wapens des konings in de kerken te plaatsen; en wy hebben gezien, dat het volk van Londen weinige dagen na de kroninge van *Eduard* het crucifix hadt weggenomen uit de St. Martenskerk, en de wapens van den vorst in des zels plaats opgehangen. Deze verandering geschiedde niet om tot fieraadt te dienen, en nog minder om den koning te doen verkrygen de erbielid, welke men aan de beelden bewees. Het afbeeldsel van den vorst was nergens geplaatst, om te dienen tot een voorwerp voor eene zodanige Godvruchtigheid. Het is een valsche voorgeven van *Sanderus*, om het vernietigen der beelden hatelyk te maken. Men plaatste deze wapens alleenlyk ten dien einde in de kerken, om het volk te onderrechten, dat het gezag van den vorst zich tot in de kerken uitsprekte.

Beleedigen de onwaarheit, door *Sanderus* voorgegeven.

De Raadt liet het daar by niet beruften. Hy schreef aan de hervormers, om hen te kennen te geven, dat het verbodt, het welk hy gedaan hadt van te prediken, alleen die genen raakte, welke op den predikstoel bragten onnodige en te vergetrokkene twistgeschillen, en niet de zodanige, die het zuivere woordt Gods predikten; dat men, wel verre van de laatste den mond te sluiten, hen vermaande om de zaligmakende waarheden van het Christendom te verkondigen; dat zy alleenlyk maar zorg zouden dragen om het te doen met matigheit, en met die voorzorge, welke tydt en plaats vereifchten; dat zy voornamentlyk zou-

De Raadt beveelt aan de hervormers het zuivere woordt Gods te prediken.

1548.

den aandringen op de waarachtige bekeering des herte, en een goed leven; dat zy het volk ook zouden vermanen om afstand te doen van de bygelovigheden, hoe oudde zelve ook mogten zyn: maar dat zy niets zouden vernieuwen in het overige van den dienst, daar men noch niet hadt aan geraakt, en dat zy met geduld zouden verwachten de bevelen hunner overheden ten aanzien der zaken, de welke de koning tot nog toe of hadt goed gekeurt, of door de vingeren gezien.

Men benoemde ook gevolmachtigden, om te werken aan het onderzoek en de hervorming der dienften van de kerke. De twee aartsbisschoppen waren aan het hoofd, met zestien bisschoppen*, en zes andere Godgeleerden †. Zy begonnen met den dienst van het Avondmaal, of van de Misse, waar omtrent zy byna den gehelen ouden dienst behielden. Zy voegden alleenlyk daar by dat gene, het welk zy geraden vonden om den zelve te veranderen tot de bediening. De gezette order, over welke zy het eens wierden, behelste: I. Dat daags voor het Avondmaal het volk vermaant zou worden om zich daar toe te bereiden. Men stondt de oorenbiecht toe aan die genen, die zich daar van wilden bedienen; en liet anderen de vryheit om zich van eene algemene bekentnisse te bedienen, gedaan in tegenwoordigheid van de gehele gemeente, zonder dat de een den anderen zou veroordeelen over dit verschillende gebruik, waar in een iegelyk de bewegingen van zyn gewisse hadt te volgen. II. Dat de priester, na dat hy gecommuniceert hadt, zich tot het volk zou wenden, en aan het zelve eene korte vermaning doen. III. Dat hy de Goddelyke oordeelen den onboetvaardigen zondaren zou aankondigen, en hen verzoeken, zich te onthouden van het Sakrament, ten minste byaldien zy geen ernstig voornemen hadden om zich te bekeeren; dat zy op dat stuk eenige oogenblikken zouden blyven staan, om te zien, of niemandt zou willen vertrekken. IV. Dat de priester en het volk vervolgens eene algemene belydenis hunner zonden zouden doen, op welke eene vergiffenis zou volgen, welke de priester aan het volk zou geven. V. Dat hy zou oplezen de zelve Schriftuurplaatfen, welke men nog hedendaags leest in de Engelsche kerken op zulk een dag, en zich bedienen van dat gebedt, het welk men behouden hadt: *Wy vermenen niet, barmhertige Heere, enz.* VI. Dat het Sakrament onder de beide gedaanten zou worden uitgedeeft, eerst aan de priesters, en vervolgens aan het volk, onder het uitspreken van deze woorden: *Het ligchaam van onzen Heere JESUS CHRISTUS, voor u in de doot gegeven, beware uw ligchaam ten eeuwigen leven;* en voorts: *Het bloedt van onzen Heere JESUS CHRISTUS, het welk voor u is vergoten, beware uwe ziele ten eeuwigen leven.* Op de klagte, welke eenigen naderhandt deden, dat men door deze woorden aan den drinkbeker meer kracht gaf dan aan de andere gedaante; beval *Cranmer*, dat men van de eene en de andere zou zeggen: *Beware uw ligchaam en uwe ziele tot de hope des eeuwigen levens.* Deze plechtigheit geëindigt zynde moest de priester het volk zegenen, en afscheidt geven. Voor het overige kwam men overeen, dat men het H. Sakrament niet meer omhoog zou heffen.

De koning bekrachtigde dezen dienst door eene openbare verklaring. De zelve behelste, dat het Parlement bevolen hebbende, dat het Avondmaal voortaan onder de beide gedaanten van broodt en wyn zou bedient worden zo wel aan de leken, als aan de geestelykheit, zyne Majesteit niet wilde,

Wyze van het bedienen des Avondmaals.

*Debisschoppen van Londen, van Durham, van Worcester, van Norwich, van Salisbury, van Coventry, van Carlisle, van Bristol, van St. David, van Eli, van Linkoln, van Chichester, van Hereford, van Westminster, en van Rochester.

† *Cox, May, Taylor, Hous, Roberts, en Keimans.*

Dekoning bekrachtigt dezen dienst door zyne verklaring.

dat dit H. Sakrament, door JESUS CHRISTUS ingeffelt om te zyn een Sakrament van vereeniging in het Christendom, verdeeldheit zou brengen onder zyn volk; dat de koning daarom door deze verklaring belafte, dat alle de kerken van zyne koninkryken van Engelandt en van Ierlandt op deze wyze het Avondmaal zouden houden. „ Dat hy elk Avondmaal-houder vermaande om deelgenoot te zyn aan het ligchaam en aan het bloedt van zynen Zaligmaker, met eene onderwerpinge en Christelyke eerbiedigheit; en dat zy anders hunne verdoemenis zouden eeten en drinken, als zy deze geheiligde verborgendheden onwaardiglyk ontfingen; daar zy in het tegendeel, met eene geheiligde gesteldheit tot de zelve naderende, vereenigt zouden zyn met JESUS CHRISTUS, in hen wonende, en zy in hem”. Hy voegde daar by, „ dat de gehoorzaamheit, welke zy ten dien opzichte zouden laten blyken, hem zou aanmoedigen zyne zorgen te besteeden om van dag tot dag het werk der Hervorming verder voort te zetten, en gelyk hy voorhadt, met Gods hulpe tot volmaaktheit te brengen. Dat zy zich derhalven op hem zouden betrouwen, en dat zy zonder onverduldigheit zouden afwachten de uitwerking van het gene hy hen beloofde. Dat zy de vrucht daar van op zynen tyd zouden inzamelen, behoudens dat zy de zelve den tyd lieten om ryp te worden, en dat zy door eene drift, meer overeenkomende met vleesch en bloedt, dan met de Godvrucht, de zelve niet zouden afrukken voor dat de zelve ryp was. Dat de onderdanen moesten gehoorzamen aan hunnen oppervorst, en zyne bevelen niet te leur stellen. Dat een vorst niets doen moet dan met grote omzichtigheit. Dat zy zynen goeden wille kenden, als mede dien van den beschermheer, zynen oom, en van den ganschen Raadt. Dat zy daar alles van te hopen hadden: maar dat hy, om zynen yver te doen gelukken, het geduld van zyn volk van noden hadt.

Vyf dagen daar na zondt men afsdruksels van den nieuwen dienst naar elk bisdom, op dat de zelve gelykformig in alle de kerken zyn zou. Men hadt echter naspraak van beide de zyden. Die genen, welke de oude gewoontens aankleefden, konden de afschaffing der oorenbiecht niet goedkeuren, welke zy van de tyden der Apostelen afhaalden, zich beroepende op de plaats van den H. *Jacobus*. De anderen gaven ten antwoord: „ dat deze plaats „ het gemelde gebruik geenzins staafde; dat het „ zelve niet was ingevoerd dan omtrent het einde „ van de V eeuw; dat men het inderdaadt niet „ gelast vondt in eenige plaats van de H. Schrift, „ dat het een misbruik was, het welk een oneindig „ getal van andere hadt voor den dag gebragt, „ namentlyk, de gewoonte van zyne zonden door „ geldt af te kopen, de bede- en de kruisvaarten, „ alle middelen, bedacht om zich te ontfaan van „ de strengheit der boetepleginge. Dat daar uit „ was voortgekomen de heerschappy, welke de „ priesters zich over het gewisse hadden aangematigt, waar van zy zich in de biechtstoelen „ meester hadden gemaakt; de aanwasch van het „ grote getal der monniken, die hen in het „ volgend den voet hadden geligt, en eindelyk de „ schandelyke afsaakraam, met welken men het „ ligtgelovige volk bedroog”. Men voegde daar by, „ dat men, met eene algemene belydenis in „ plaats van de heimelyke vast te stellen, de zaak „ hare oude gedaante zou wedergeven, en dat „ op deze algemene belydenis de vergiffenis, „ door den priester afgekondigt, volgende, „ ieder

1548.

Vermaning door hem gedaan aan de Avondmaal-houders.

Klagen over het afschaffen van de oorenbiecht.

Redenen om de afschaffing te billyken.

1548. „ieder gelovige niet meer zou kunnen wenschen.

Men maakt het besluit aangaande de zangers werkdilig.

Men arbeidde ter zelve tydt om de inkomsten van de choorzangerschappen, en andere kerkelyke ampten van dien aardt, met die des konings te vereenigen. Onder de allervoornaamste noemt men de ryke kapel van S. Stephanus te Westmunster, en die van S. Marten den Groten te Londen. Men deedt onderzoek naar de landeryen, aan deze geestelyke ampten verknocht; men vernam naar de waarde van de zelve; naar die gene, welke nog in wezen waren, en naar die, welke reets vervremt waren. De gerechtelyke verklaringen daar van aan den Raadt zynde gezonden, besloot de zelve daar van nog voor zestig duizend guldens aan inkomsten te verkopen, welke somme men voor de oorlogs onkosten nog van noden hadt, en voor andere noodwendigheden van den Staat. De ridder *Henrik Mildmay* wierdt gelaft de zorge daar van op zich te nemen.

Gardiner kant zich tegen de nieuwe bediening van het Avondmaal.

De nieuwe bediening van het Avondmaal wierdt door het ganse koninkryk aangenomen: *Gardiner* alleen maakte onder de handt volk op om zich daar tegen aan te kanten. Hy was van een ondernemenden aardt, en welken men niet kon bedwingen. Sedert dat men hem in vryheit hadt gestelt op het woordt, het welk hy hadt gegeven van te gehoorzamen aan de bevelen der onderzoekers, beschuldigde men hem van allerhande geschilden te hebben aangestookt; zyne huisgenoten te hebbengewapent; de leeraars, door den Raadt afgezonden, beledigt; met hen op den predikstoel te zyn geklommen, om het volk te vermanen naar hen niet te luisteren, en niemandt dan hem te geloven. Men zeide, dat men zich vergenoegt hadt hem voor den Raadt te ontbieden, hem eene berisping te geven, en hem te bannen in zyn huis te Londen; maar dat hy verzocht hadt voor zyne Majesteit te prediken, om zyn gedrag en zyne gevoelens te verdedigen, en zich te zuiveren van dat gene, het welk men hem te last leide. Dat hy ondertusfchen, wel verre van de toehoorders voldaan te hebben, oproer hadt verwekt; dat hy hadt gesproken van zekere stukken, die men hem hadt verbode aan te roeren, en dat hy in het teneinde niets gezegt hadt van de regering, welker gezag men hem gelaft hadt toe te stemmen. Dat zo vele valsche passien te kennen gaven, dat hy een onverbeterlyk mensch was, die dagelykch nieuwe onlusten zou verwekken, indien men hem niet opfloot. De Raadt, alle deze aanmerkingen overwogen hebbende, zondt hem gevangen naar den Tour, alwaar hy bleef tot aan de regering van *Maria*; en men hing het zegel voor zyn kabinet.

Men zendt hem naar de gevangenis.

Wanneer hy voor den koning en voor den Raadt de predikatie deedt, uit welke men zyne beschuldiging het meest opmaakte, nam hy voor zynen text deze woorden van den *H. Mattheus*: *Gy zyt de Christus, de zoon des levendigen Gods.* Hy sprak van de opperhoofdigheit van den paus, en bekende, dat de zelve te recht in Engelandt afgeschafst was. Hy sprak tegen het vernietigen der kloosters. Hy sprak van de beelden als van eene onverschillige zake, de welke men kon behouden om daar een goed gebruik van te maken, en de welke men ook uit de kerke kon verbannen. Hy keurde ook goed de herstelling van den drinkbeker, de nieuwe wyze van het Avondmaal te bedienen, ende afschaffing van de zielmissen: doch hy drong de wezentlyke tegenwoordigheit van het ligchaam en het bloedt van *JESUS CHRISTUS* in het Avondmaal krachtig aan, waar over hy door de eenen wierdt geprezen, en door de anderen gelaakt. Voor het overige zeide hy niets

Matth. XVI, 16.

Hy hadt gepredikt tegen de opperhoofdigheit van den paus; goedgekeurt het vernietigen der beelden en de herstelling van den drinkbeker.

van het gezag des minderjarigen konings, noch van dat van des zelfs Raadt gedurende zyne minderjarigheit. Dit stilzwygen kon hem niet verontschuldigen, alzo hy bevel hadt ontfangen om zich daar omtrent te verklaren, het welk de oorzaak was, waarom men hem naar de gevangenis zondt.

Het was niet zonder reden, dat de Raadt *Gardiner* hadt gelaft zich over dit artykel te verklaren, en dat hy des zelfs ongehoorzaamheit als eene wederspannigheit strafte. De geestelyke voorstanders van den Roomschen stoel verspreidden, dat de kerkelyke opperhoofdigheit, welke zy erkent hadden in den persoon van *Eduard*, niet overging tot zynen Raadt, en dat de zelve aan den anderen kant, door dezen vorst niet kunnende geoeffent worden gedurende zyne minderjarigheit, opgeschort bleef tot dat hy den ouderdom, door de wetten vastgestelt, bereikt hadt. De Raadt, de gevolgen van dit gevoelen inziende, vergaderde de Rechtsgeleerden. De zelve antwoordden eenpariglyk, dat de opperhoofdigheit gehecht was aan de koninklyke waardigheit; dat de zelve daarom ook zo wel geoeffent was door de bestiersers van het koninkryk, gedurende de minderjarigheit van den prins, als door den prins zelve, meerderjarig geworden zynde. De geestelyken van de Roomiche party schenen door deze uitspraak niet overtuigt te zyn: doch de Raadt de zelve goedkeurende, waren zy genoodzaakt te gehoorzamen.

1548.

Zyne misdadt was de kerkelyke opperhoofdigheit van *Eduard* gedurende des zelfs minderjarigheit te ontkennen.

Van den byzonderen dienst, het Avondmaal betreffende, kwam men tot eene algemene hervorming der andere kerkdiensten. Daar waren inzonderheit vyf openbare diensten*, waar van men zich te dier tydt bediende in vyf verscheide delen van het koninkryk; die van *Salisbury*, wordende gevolgt in de *Zuider* delen; die van *Jork*, in gebruik zynde in de *Noorder* delen; die van *Hereford*, waar van men zich bediende in het prinsdom van *Walles*, tegen het *Zuiden* gelegen; die van *Bangor*, voor de *Noorder* provincien van het zelve landschap, en eindelyk die van *Linkoln*, afzonderlyk ingestelt voor het bisdom van dien name. Het oogmerk der hervormers was een eenparigen kerkdienst vast te stellen, en het ontwerp, dat zy zich voorstelden, was, af te snyden de verdorvendheden der voorgaande eeuwen, behoudende de kerkgewoontens, welke de eerste kerk gebruikt hadt; en eindelyk, om aan de gehele wereldt te doen zien, dat zy de misbruiken niet afschaften door een geest tot nieuwigheit, doordien zy behielden al dat gene, het welk de oudheit hen zuiver, of onbevlekt, opgaf, zonder eenige bygelovigheit daar onder te mengen.

Daar waren vyf verscheide openbare diensten in het koninkryk voor de Hervorming.

* Liturgien.

Men hadt in de eerste eeuwen van de kerke zo vele openbare diensten, als 'er bisschoplyke setels waren. De voornaamste waren die van *Jeruzalem* en van *Alexandrie*, welke men kende den eersten onder den name van den *H. Jacobus*, en den anderen onder dien van den *H. Marcus*, doordien men geloofde, dat deze Apostelen de zelve hadden ingestelt. Men zegt, dat zy zodanig niet waren, als men de zelve hendaags heeit onder de zelve benaminge, en dat de veranderingen, welke men daar in gemaakt heeft, de zelve zodanig hebben mismaakt, dat 'er byna niets van hunne eerste instellinge in gevonden wordt. Deze verandering kwam voort van de vryheit, welke elk bisschop zich in zyn bisdom aanmatigde om den opentlyken dienst te verbeteren, of daar iets by te voegen, naar dat hy zulks geraden vondt: eene gewoonte, de welke duurde tot op de tyden van *S. Augustinus*, die eene eenparigheit in den dienst vast stelde. *Gregorius*

Verfcheidenheit der openbare diensten in de eerste eeuwen.

S. Augustinus vereenigt de zelve.

1548. de I maakte naderhandt eene nieuwe verordening, en stelde byna den gehelen dienst op maat, zónder nochtans het gebruik der oude kerkdiensten te veroordeelen: zó dat 'er, de bisschoppen voortgaande met hunne gebeden en byzondere overdenkingen te voegen by die van den dienst, volgens hunnen aart, of hunne Godvrucht, gene eeuw is geweest, waar in niet eenige aanmerkelyke veranderingen daar in gemaakt wierden. Hier uit is het byna oneindig getal van Missalen, van Gebyboeken, kerkboeken*, Ceremonieboeken der bisschoppen †, de Trap-Psalmen ‡, de Psalmboeken, de Uuren, en andere diergelyke werken. De Engelsche hervormers zochten dan onder dezen groten hoop van zó vele verscheide stukken dat gene, het welk de meeste overeenkomst hadt met de eenvoudigheid van den Christelyken Godsdienst, en het meest tot stichtinge van het volk strekte, verwerpende al het geen, het welk aansliep tegen de eerste, en de andere verwaarloofde. Van dat foort was naar hun gevoelen het wyen van water, van zout, van broodt, van wierook, van waschkaarsen, van klokken, van kerken, van beelden, van altaren, van kruissen, van vaatwerk, van priesterlyke gewaden, van bloemen, van palmtakken, van assche, enz. Altemaal plegtigheden, welke naar die der Heidenen zweemden, van welke de zelve ook voor het grootste gedeelte waren overgenomen: doch men oordeelde de zelve te heiligen, doende haar van gebruik veranderen. De hervormers oordeelden daar anders van, en schaften de zelve af, vrezende, dat het volk, aan deze bygelovige plegtigheden gewend, de plichten van heiligmakinge des wandels mogt verzuimen of verwaarlozen.

Vervolgens onderzochten zy de kerkgewoontens, de welke met de bediening der Sakramenten gepaart gingen, en vernietigden die gene, welke zy geloofden strydig te zyn met de instelling van JESUS CHRISTUS. Zódanig scheen hen toe de vergeving der zonden, welke de priester gewoon was na de biecht te geven, voegende de gewaande verdiensten van den boeteling en die der Heiligen by de verdiensten van het lyden van JESUS CHRISTUS, om hem te doen verkrygen de vergeving zynner zonden, den aanwasch zynner verdiensten, en der eeuwige beloningen. Van dat foort was ook dat gebedt, het welk by de plegtigheid van het laatste olyfel wierdt uitgesproken, te weten: *Door deze zalvinge, en zó wel door de oneindige barmhertigheid Gods, als door de voorbiddinge van de gelukzalige Maagd, en van alle de Heiligen, vergeeft u Godt alle de zonden, welke gy hebt bedreven, enz.* Zy veroordeelden in de eene, en in de andere dezer plegtigheden, dat men de verdiensten van JESUS CHRISTUS met die der schepselen zamenvoegde, en dat men dus verscheide oorzaken stelde van de vergevinge der zonden, de welke ons echter niet verworven is dan door de doodt des Zaligmakers, en door het gelove, het welk wy stellen op zyne offerhande, gevolgt door eene gehoorzaamheit aan zyne bevelen.

Men maakte twee andere algemene veranderingen in den openbaren kerkdienst. Voor eerst zette men de dienstboeken over in de landtale, op dat de dienst zó geschieden in eene spraak, welke al het volk verstant. Men schikte zich, zeide men, in dezen naar het bevel van den H. *Paulus*, en naar het gebruik, waargenomen in alle de eeuwen van het Christendom, tot dat de Roomsche kerk hadt ingevoerd het gebruik van de Latynsche tale, om hare geestelykheit te eerwaardiger te maken. Men maakte ten tweede eene hervorming

Men brengt de wyze van den openbaren dienst over in de Engelsche tale.

in de feestdagen, welker getal ongemeen groot was, en van den dienst der Heiligen, waar van de Legendes op zommige plaatsen belagchelyk waren, en op andere de verdiensten van JESUS CHRISTUS verminderden, wanneer men namentlyk de Heiligen badt om de vergevinge der zonden, en om het eeuwige leven, als of zy daar van de uitdeelders waren.

Deze verbeteringen gemaakt zynde, sloeg men de handt aan het opstellen van een nieuwen kerkdienst: doch men sprak eerst van de priesterlyke klederen. Eenigen wilden, dat men de koorlederen en de andere sieraden zó afschaffen, als een gevolg van de pracht, waar mede men de verborgendheden van het Christendom bedekt hadt, de welke men wederom tot hare eerste eenvoudigheid moest brengen. De anderen antwoordden: *Dat de koorlederen in gebruik waren geweest sedert de vierde eeuw, in welke de kerk nog was in hare volkome zuiverheit. Dat de witte verw onder de oude wet wat verkoren, als een zinnebeeldt van onnosselheit en van heiligkeit, en dat de Christenen geen zwaarheit behoorden te maken om hier in de Joodsche kerk na te volgen. Dat men een middelweg moest houden in het afschaffen der kerkgewoontens, en niets veranderen in die gene, de welke een betamelykheit hebben, zónder ydelheit, en die de eerbiedt des volks veroorzaken, zónder hen tot bygelovigheit te brengen.*

Men begon den nieuwen dienst, de welke geregelt wierdt, byna zó als die nog tegenwoordig in de Engelsche kerke wordt waargenomen, onder den tytel van *Liturgie*, of het boek der openbare gebeden; het zelve gebedt by de inzegening van het Avondmaal, en de zelve dankzegging na het genieten van het zelve. De opheffing van het Sakrament wierdt vollagen verboden: doch men behieldt het gebruik van het ongehevelde broodt, en de wyze van uitdeeling, in dien tydt gebruikelyk, te weten dat de priester den Avondmaalganger het broodt in den mond stak, in plaats van het hem in de handt te geven, volgens de instelling van JESUS CHRISTUS en het oude gebruik.

Men maakte ook kerkgezangen*, zamengefelt uit gebeden, afgebroken door antwoorden tuschen den prediker en het volk. Men ziet de zelve nog in de Engelsche Liturgie, uitgenomen een wensch, welken men in deze oude kerkgezangen deedt, te weten *van verlost te zyn van de dwingelandy van den paus, en van alle des zelfs gruwelen.* Dus was het dat men zich uitdrukte: een wensch, de welke vervult is onder de regeringe van *Elizabeth* en van

Ten aanzien van den Doop behieldt men het gebruik, van het teken des kruissies op het voorhoofd en op de borst van het kindt te maken: men beval den Duivel het zelve te verlaten, zónder ooit weder daar in te komen. De predikant dompelde het drie malen in de doopvondt: doch als het zwak was, vergenoegde men zich met het zelve alleenlyk water op het aangezicht te sprengen. Men bedekte het vervolgens met een wit kleedt; de predikant goot het een weinig olie op het hoofd, en eindigde deze kerkgewoonte met een gebedt, om Godt te bidden om de zalving van zynen H. Geest voor dat kindt.

Men behieldt het gebruik van het vormsel, maar in plaats van daar eene ydele plegtigheid van te maken bediende men zich van een onderzoek, nodig voor het kindt, over de vraagstukken van zynen Doop en zyn gelove. Na dat hy daar van rekenschap hadt gegeven, maakte de bisschop, om het te bevestigen, het teken des kruissies over het zelve; leide het de handen op, en sprak de

Verfcht wegens de koorlederen.

Kerkdienst van het Avondmaal in de kerke van Engelandt.

Wyze van het Avondmaalhoofden ten tyde van *Edward* den VI.

Kerkgezangen, met antwoorden vermenst.

* *Litanien*, haren navolger.

Plegtigheid aangaande den Doop.

Veranderinge gemaakt in het Sakrament van het vormsel.

1548. ze woorden: *Ik bevestige u in den name des Vaders,* enz.

Gebruik van het laatste olyfel vry gegeven en verbeterd.

Het laatste olyfel wierdt niet afgeschafft: doch men liet des zelfs gebruik in ieders vryen wille, en men vernietigde in het zelve al het gene men overtollig oordeelde, of bygelovig. Men streek den zieltoegenden alleenlyk olie op de borst, of op het voorhoofd, en men badt Godt; dat, gelyk als het ligchaam van den Kranken deze zalving ontving, zyne ziel ook ontfangen mogt die van den H. Geest; dat deze heilige gewoonte hem nuttig mogt zyn tot wederkryginge zynere gezondheid, en dat, het zy hy genas, of dat hy stierf, hy overwinnaar mogt zyn over de zonde en over de dood. Voor het overige zeide men, dat de plaats van den H. *Jacobus*, de welke van eene laatste zalving schynt te spreken, betrekkelijk was op eene wonderdadige gave, met welke Godt zyne aanwasschende kerk vereert hadt: doch waar van men na de tyden der Apostelen gene voetstappen zag: ook zeide men, dat deze plegtigheid na hen niet meer in gebruik was geweest, en dat men de zelve eerst in het einde van de IX eeuw herstelt hadt, zonder aan de zelve eenige kracht te kunnen geven, welke het Gode niet behaagde uit te strekken over alle de eeuwen van het Christendom.

Jan. V. 14. 35. Het gevoelen der hervormers daar omtrent.

Verandering van het gebed voor de afgestorvenen.

Men verbeterde ook het gebed voor de doden, en in plaats van het zelve af te schaffen vergenoegde men zich met deze verandering daar in te maken. Men sprak van geen vagevuur; maar men beval aan de Goddelyke barmhertigheid de ziel, welke het ligchaam kwam te verlaten; men badt Godt de zelve in het bezit van het Paradys te stellen, en het ligchaam ten laatste dage weder op te wekken.

Men behoudt de gewoonte van het Nichte maal te geven in de huizen, wanneer byzondere lieden zich niet in de kerke kunnen bevinden.

Men behieldt ook de gewoonte van het Nachmaal te geven in de byzondere huizen aan die genen, welke hunne ziekte, of eene wettige verhindering, belette om zich in de kerke te laten vinden: eene gewoonte; gebruik in de eerste kerke; wanneer men het Sakrament zondt naar de gevangenen; zonder pracht; zonder geleide; en menigmaal zelfs door een leek; als blykt uit de bekende geschiedenis van *Serapion*. De Hervormers gebuikten echter nog deze voorzorge; namentlyk; zy lieten eene kleine vergadering byeenkomen in de kamer van den gene, die het Avondmaal moest ontfangen, wanneer de kerkendienaar het Avondmaal zegende en uitdeelde, na den zieken alvorens toebereid te hebben door de belydenisse zynere zonden en eene vermaninge tot boetvaardigheid over zyne zonden (a).

Men behoudt de gewoonte van zich te kruiffen.

Men bleef nog de gewoonte onderhouden van zich te kruiffen: doch het volk wierdt onderrecht zulks alleen te moeten aanmerken als een zinnbeeld; dat zy belydenis deden van het Christelyke gelove; zonder aan dat teken eenige kracht toe te schryven. Het zelve was men gewoon te doen in de bedieninge van den Doop; in de plegtigheid van het vormsel; en by de inwydinge van 't broodt en den wyn in het Nachmaal; om den laster der tegenpartyders; die de hervormers beschuldigten geen achtting te hebben voor het kruis van *JESUS CHRISTUS*, te niet te doen.

Twee soorten van menschen waren 'er, die zwaargheit veroorzaakten. Zommigen, met kracht gezet op de oude plegtigheden, hoe bygelovig ze ook waren, wilden de zelve behouden; zonder daar iets af te doen. Anderen, vyanden zynde van alle menschelyke uitvindingen; konden de alleenevoudigste overleveringen niet dulden, en schikten alles wederom naar de eerste instelling. De

(a) De huisdoop wierdt ook in de hoogste noodzakelykheit toegelaten: doch de openbare doop aangeprisen.

hervormers meenden, dat men een middelweg moest houden tusschen de al te sterke aankleving der eersten en de al te schroomachtige strafheit der anderen: derhalven deze plegtigheden in twee soorten verdelende, verwierpen zy volstrektelyk die gene; welker gebruik zy gevaarlyk bevonden, als haren oorspronk genomen hebbende uit der menschen ydelheit; en alleen strekkende om den geest van bygelovigheid in te voeren. Doch zy behielden de gene, die met een goed oogmerk waren ingevoerd; de zelve zuiverende van de bygelovigheden, die daar aan vast waren. Men nam ondertusschen deze omzichtigheit tegen een toekomstend misbruik; om het volk in te boezemen, wat gebruik het daar van maken; en wat achtting het daar voor hebben moest; ook om het zelve te doen weten, dat zy verre beneden de bevelen Gods zyn, dat men deze laatste niet zonder heiligischendinge mag veranderen, in plaats dat de kerkorder in het opvolgen der plegtigheden kan verzet worden.

1548.

Berecht aan het volk over het gebruik der kerkplegtigheden.

Engelandt, met deze zorge belemmert zynde, kon zich daarom te minder in oorlogszaken bezig houden. De schielijke te rug komst van den beschermheer, en de weinige troepen, die zy op de ryksgrenzen hadden gelaten, hadt den Schotten tydt verschaft om adem te scheppen en van hunnen schrik te bedaren. Zy hadden den winter besteed om nieuwe troepen te bekomen, en naauwlyks was de zelve voorby, of zy ondernamen het beleg van het slot *Broughthi*, een weinig beneden *Dundy* gelegen. De regent voerde zelf den storm aan, die kwalyk uitviel. Na dat de loopgraven drie maanden geopent waren, wierdt hy genoodzaakt de belegering in eene insluiting te veranderen, en met acht duizend man, die hy uit het leger hadt doen komen, de benden uit *Vrankryk* hem te hulpe aanrukkende, te gemoet te gaan. Dit was een hoop van tien duizend man, de welke by *Lyth* aan landt waren gezet. *Dessl' Epanvillers* was 'er de veldoverste van, ondersteunt zynde door den *Rhyngrave*, de welke drie duizend Duitschers onder zich hadt, door den wakkeren *Dandelot Coligny*, de welke twee duizend Franschen gebodt, en door *d'Anglure*, die het overige des legers, dat *Henrik* de II de koninginne weduwe toezondt, onder zyn bevel hadt.

Hayward. Burat.

Beleg van Broughthi door den grave van Atan.

*of Dundee, in Schotland, in het graafschap Angus gelegen.

Hy verandert het beleg in eene insluiting.

Dit was voor de tweede maal, dat *Vrankryk* sedert de dood van *Henrik* den VIII de Schotten bystandt liet toekomen tegen de Engelschen. Wy hebben boven van den goeden uitlag der hulpbenden, die onder het geleide van *Strozzi* in den voorgaanden jare aldaar waren aangekomen, gesproken, als mede de redenen aangehaalt, die *Henrik* den II bewogen om zich liever in een verbondt met de Schotten dan met de Engelschen te begeven: het zy zyn wezentlyk belang het dus vereischte, of dat hy was omgezet door de *Gulzen*, nabeltaande bloedverwanten der koninginne weduwe, die veel op hem vermogten. Het goed verstandt, het welk tusschen *François* den I en *Henrik* den VIII wederom herstelt was, wierdt eerlang na de doodt dier twee koningen gebroken. De hoven, van meesters en staatsmannen verandert zynde, veranderden ook van zinnelykheit, en kregen eene verschillende gedaante. Men zou niet met grondt kunnen zeggen, wat het laatste besluit van die twee vorsten geweest zy ten opzichte der zaken van den Godsdienst. Op de onzekere berechten der schryveren kan men weinig staat maken. Zommigen willen, dat zy beide wel genegenheit hadden tot eene gehele hervorming, en anderen, dat zy den ondergang der Protestanten gezworen hadden. Het is ten minste zeker, dat zy zich met *Duitschlandt* in verbondt begaven, en dat hunne

Vrankryk zendt zes duizend man ter hulpe van Schotland.

doodt

3748. doodt den keizer zeer gunstig was. Ten anderen, schoon *François de I* den Gereformeerden Godsdienst niet was toegedaan, is het echter zeker, dat de hertogin van Estampes, die alles op hem vermagt, den zelven omhelsst hadt; het geen hem zou hebben kunnen bewegen tot onderhoude van de verbonden, op nieuw tusschen hem en *Henrik den VIII* gesloten, onaangetoet de doodt van dezen laatste, en den Protestantischen Godsdienst, dien *Eduard* hadt aangenomen, in plaats dat *Henrik de II* in den haat van dezen Godsdienst was opgevoed, en van personen befrist wierdt, die 'er niet minder dan hy op gebeten waren. De hertogin van Estampes was aan het hof niet meer in aanzien. Hare medeminnares, *Diana* van Poitiers, en de konnestabel van Montmorenci, die haar een dodelyken haat toedroeg, hadden haar doen verbannen op een van hare luffthuizen, alwaar zy haren Godsdienst oefende zo lang als ze leefde, en vele personen door haar voorbeeldt en hare mildadigheden tot zich trok.

Haat van *Henrik den II* tegen de hervorminge. *Mazaray*.

Dezahaat vervient hem van *Eduard den VI*.

Daar bleven dan by den nieuwen koning gene andere dan die den ouden Godsdienst byzonder aankloeden; de konnestabel, de hertog van Guize, en de maarfchalk van St. André; ondersteunt wordende door de minnareffe van den vorst, de welke, hoe oud ze ook was, des zelfs hert volstrektelyk bezat. Dus wederhieldt deze haat tegen den Hervormden Godsdienst van de eene zyde *Henrik den II* om zich met een koninkryk te vereenigen, dat den zelven wilde doen zegepralen; en van de andere deedt hem de gunst der *Guizen* een besluit nemen om zich te voegen by de koninginne van Schotlandt, hunne nabestaande. Hierom is het niet te verwonderen, dat deze inzichten het meest vermogten. Voeg hier nog by eene andere staatkundige reden, namentlyk het huwelyk der jonge koninginne met den Dauphin van Vrankryk, die door dit middel, zonder iets te wagen, de kroon bekwam. *Henrik de II*, verwondert over de gelukkige verrechtingen van *Karel den V*, liet hem zo veel lands winnen als hy begeerde: de paus verzocht met hem een verbondt aan te gaan tegen een zo gevaarlyken vyandt, mits gevende zyne natuurlyke dochter, die hy by *Diana* van Poitiers geteelt hadt, aan *Horatius Farnese*, zynen kleinzoon, doch te vergeeffich: hy vertrouwde zich niet op den hogen ouderdom des H. Vaders, noch op het bondgenootschap zynere bastaarden (a). Hy verzuimde ook de verbindtenissen, die *François de I* zo zorgvuldig met *Solyman* onderhouden hadt, en liet *Karel den V* begaan, die met den Sultan een bestandt sloot voor vyf jaren. Dus alleen ten voorwerp hebbende of zyne vermaken, of staatsbeschikkingen, of den oorlog van Schotlandt, dien men hem als eene gunstige omstandigheit deedt beschouwen. Om deze rykskroon aan de zyne te hechten, was hy alleen bedacht om troepen derwaarts te zenden. Hy gaf daar van het bevel aan de veldheeren, die wy genoemt hebben, en zy kwamen ter dier plaats zonder hindernisse aan, naar de gedachten van zommigen op het einde van May, of, zo als anderen willen, op het einde van Juny.

Lafey, Hayward, Thomaas, Burnet.

Na dat ze eenige dagen befteed hadden om zich te ververstchen en uit te rusten, wierdt 'er een besluit genomen om Haddington te belegeren. De plaats wierdt terstondt berend: doch eer de loopgravens geopent wierden, waren 'er van de zyde der Schotten omstandige overwegingen over de nieuwe aanbiedingen, die de beschermer hen gedaan hadt, namentlyk een bestandt van tien jaren, het welk Schotlandt in staat kon stellen om hunne

(a) Hy hadt 'er verseide, *colharatius* was uit eenen van de selve gesproten.

schade te herstelen, en om zich, na verloop van een zo merkelyken tydt, zo machtig te zien als ooit. Engelandt in het tegendeel scheen de vruchten zynere overwinninge te verliezen; en af te staan van alle zyne voordeelen. Het geen den beschermer noopte om dus te werk te gaan, was voor eerst de ongerustheit, of de gedurige heimelyke handelingen van den zeevoogdt, zynen broeder, en ten tweede de bekommring, waar in hy gebragt wierdt door de bewegingen der Roomsche-Katholyken, die zich niet konden voegen naar de veranderingen, welke men onlangste voren in den Godsdienst gemaakt hadt. De oorlog in Schotlandt riep hem op de grenzen; zyne zekerheit, en het belang des Protestantischen Godsdienfts hielden hem aan het hof. By deze bedenkingen, die hem tot de vrede met Schotlandt deden overhellen, kwam nog een andere; namentlyk, het welwezen der bondgenoten in Duitschlandt; waar van de ondergang onvermydelyk scheen, ten zy de zelve van de Franschen en Engelschen te zamen wierden bygesprongen: eene vereeniging, die anders, zonder de vrede met Schotlandt, onmogelyk was. Trouwens de zaak van de Duitfche Protestanten kon wonderlyk veel toebrengen tot de hervorminge in Engelandt, en de beschermer wenschte met al zyn hert om hen te hulp te komen. Dit was de byzonderste oorzaak, waarom hy 't bestandt aaff den Schotten voorstelde. Voorts begeerde hy, tot verzekering, niet meer dan hun woordt, namentlyk, dat de jonge koningin gedurende het bestandt van tien jaren zich aan niemandt zou verbinden.

1748.

Nieuwe voorstagen van vrede tusschen Engelandt en Schotlandt.

De aanbiedingen des beschermers waren voortgekomen door die van Vrankryk; de staatsdienaars van *Henrik den II* hadden voorgestelt om hunnen Dauphin met de jonge koningin te doen trouwen, en schepen mede genomen om haar in hunne havens over te brengen. Zy beloofden haar naar haren rang op te voeden, niet alleen als koningin van Schotlandt, maar als de gene, die het 't eeniger tydt van Vrankryk ook zou worden. Zy gaven den Schotten hope tot de roemruchtigste regeringe der wereldt; en om hunnen haat en hunne wraakzucht te strelen, verzekerden zy hen van een zo machtigen bystandt, dat zy daar door over de Engelschen zouden zegepralen. Vele heeren echter hielden meer over tot een bondgenootschap met Engelandt dan met Vrankryk. Zy herhaalden menigmaal de redenen; in andere byeenkomsten bygebragt, namentlyk, dat het eilandt, het welk deze twee volkeren bewoonden, hen vereenigt hielt door de zelve tale en de zelve gewoontens: dat zy in het tegendeel door eene merkelyke zeeruimte van Vrankryk waren afgeleggen, hebbende met die van dat koninkryk noch overeenkomst in tale, noch in zeden: de eene by de andere vrend, en alleen in bondgenootschap zynde door staatkundige redenen, de welke zouden ophouden zo haast als de Schotten door het huwelyk hunner koninginne de hoedanigheit van bondgenoten in die van onderdanen zouden verwisselen. Doch de party der koninginne weduwe, onder welke ook de geestelyken waren, wist door krachtige uitdrukkingen de woede der Engelschen, in hunne laatste vyandelykheden gebleken, lelyk af te schilderen. Zy stelden hen voor oogen wat zy te verwachten hadden van een huwelyk, daar zulke vreemde pogingen waren vooraf gegaan, hen nog met levendiger verwen affchetzende het gevaar, waar aan de Roomsche-Katholyke Godsdienst door dit huwelyk, het eenigste daar het bestandt van tien jaren op zag, zich zou vinden bloot gestelt. Zy zeiden,

Redenen der Schotten, die hen tot een bondgenootschap met Engelandt deden overhellen.

1548. Redenen van de andere party.

dat koning Eduard in kettery was opgebracht; dat hy onder het opzicht van zyne ketterische oomen was, die in de voornaamste ampten van kerk en staat personen hadden gestelt van de nieuwe geloofsbedenisse; dat de meeste der aanzienlyke heeren en het Engelsche volk de zelve omheest hadden, en dat Schotland, reets daar mede besmet zynde, de zelve eerslang zou zien zegepralen over den ouden Godsdienst, indien het naar de wetten eens Protestantischen konings luisterde. De eerste gaven daar op weder ten antwoordt, dat het bestandt hen in gerustheit stelde rakende alle deze bekommernissen, dat hen het zelve tydt en middel verschafte om het ryk en den Godsdienst tegen nieuwigheden te beschutten, om de bewegingen der Engelschen na te gaan, en daar van de oogmerken te doorgronden; en byaldien zy hen na het eindigen van het bestandt verdacht mogten zyn, dat zy dan de vryheit hadden om zich van hun bondgenootschap te ontslaan; dat zy dan beter in staat zouden zyn, dan zy geweest waren, om tegen een zo machtig naburig vorst den oorlog te voeren, en dat Vrankryk altoos gereed zou zyn om hen by te staan; dat zy eindelyk, Schotland in zulk een bedroefden staat vindende, alleen moesten denken om den vyandt van hunne grenzen af te keren, en dat zulks niet kon geschieden dan met aanneming van het bestandt: dat, zo zy in het tegendeel hunne jonge koningin naar Vrankryk lieten gaan, zy niet langer vrede met Engelandt moesten afwachten; en byaldien zy in den veldtocht, die eerst een begin nam, zo ongelukkig waren, als in den voorgaanden, hen niets zou overblyven om hunne goederen en vryheit weder te krygen; dat zy ten prooi van een getergden overwinnaar zouden worden, die over hen zou oeffenen al de strafheit van zyn recht, en dat zy dan alles te vrezzen hadden en ten opzichte van Godsdienst, en van heerschappye. Doch de anderen wisten hier op te zeggen, dat de goede party verdrukt zou worden, zo de invoerders van nieuwigheden in Schotland zich, by het voordeel van een bestandt met Engelandt, konden versterken, en dat zy, menende zich van een buitenlandschen oorlog te bevryden, een binnenlandschen zouden verwekken, die nog veel gevaarlyker was; dat Engelandt niet zou in gebreke blyven onder de hand hulpe te doen aan de genen, die dat ryk waren toegedaan, en dat Vrankryk, zich ziende voor het hoofd gestoten, wyl men zyn bondgenootschap gewigert hadt, geen moeite meer zou doen om een volk te helpen, dat zyne goede mening zo slecht hadt beantwoordt, in plaats dat, zy zich verhaastende om de jonge koningin derwaarts te doen overgaan, deze kroon zich zou vinden ingewikkelt om hen met alle hare krachten te lande en ter zee by te springen; dat de Engelschen in het tegendeel, zich verfteken ziende van de hope eens huwelyks, dat hen aanlokte; de lust daar toe ook wel zouden verliezen, als mede om in een oorlog te volharderen; die hen niet minder lastig was dan Schotlandt.

De geschenken van Vrankryk deden de lasten triomferen.

2 livres.

Deze redenen waren van meer gewigt dan de andere. Om de zelve nog meer vermogen te doen hebben, voegden de Fransche staatbedienaars daar geschenken by, en de eertytels, waar mede zy de voornaamstendes koninkryks vereerden. De regent wierdt vereert met den tytel van hertog van Chatelleraud, en kreeg twaalf duizend guldens tot een jaargeldt, met beloften, die nog al voor II Diel.

deelijker waren (a). Dus eindigden de byeenkomsten naar genoegen der Franschen, en men verzekerde hen, de jonge koningin in hunne handen te zullen leveren; die te Dunbritton was, byaldien zy de Engelschen konden misleiden, wier vloot in zee gestoken was om hen den pas af te snyden. Ten dien einde moest men op eene list bedacht zyn, en men vondt goed zich te gelaten als of men, na de ontschepping der troepen, weder naar Vrankryk te rug keerde, zonder den weg te nemen naar de kant van Dunbritton. Hier op gingen de Fransche schepen onder zeil, even of zy een oogmerk hadden naar hun ryk te keren, en lopende langs de Schotsche kuit, voorby de eilanden van Orkney, gingen zy, zonder ontdekt te worden, op de hoogte van Dunbritton ten anker, daar de koningin weduwe haar hof hieldt. Zy gaf de jonge koningin in handen van den Franschen afgezant over, die haar aan boord geleidde. Villegagnon, ridder van Malthe, gebodt de Fransche vloot, bestaande byna geheel uit galeien. De admiraal van Engelandt wachtte de zelve op in 't Naauw, alwaar hy zyne vloot in order hadt gestelt om slag te leveren. Hy zou zich nooit hebben kunnen verbeelden, dat de galeien, om hem te myden, de Ierische zee zouden inzeilen; het geen zy echter deden, willende liever eene prinses van zes jaren bloot stellen voor het geweld van eene woeste zee en bulderende stormen, dan zy op hunne reize mede te worstelen hadden; dan haar het gevaar onderwerpen van in der Engelschen handen te vervallen. Zy landden, na veel zukkelens en gevaar, in de havens van Bretagne, van waar de jonge koningin naar Parys wierdt gebracht. Hier wierdt ze van den koning ontfangen met alle eerbewyzingen, die men aan hare geboorte verschuldigt was, zo wel als ten aanzien van toekomende bruidt des Dauphins, en buitengemeen van hare oomen, de Guizen, geliefkooft, wonderlyk in hun schik zynde met een huwelyk, dat hunne verdiensten luister zou byzetten, en hun fortuin nog meer onderschragen.

1548.

Omweg der Fransche vloot om de Engelschen te misleiden.

Zy komt met de jonge koningin van Schotland in de havens van Bretagne.

De Schotten belegeren Haddington!

Beschryving van deze plaats.

De Engelsche zeevoogdt, die in zyn oogmerk gemist hadt, kwam weder in zyne haven te rug, en de Schotten begonnen het beleg van Haddington voort te zetten. Deze plaats, die de Engelschen hen in den vorigen veldtocht hadden ontweerdigt, was hen van eene grote noodzakelykheit, om dat ze naby Edenburg, de hoofdstadt dezès koninkryks, leggende, die stad door hare bezetting byzonder lastig viel. Zy was gebouwt in eene vermakelyke valci, en kon door gene hoogte bestreken worden. Vier forten, op eene gelyke afgelegenheit, beschermden de zelve voor aannaderinge; zelfs beschut zynde door eene brede gracht, die ze zelve dekte, uit welke men komende, en eenige schreden voortgaande, eene andere vindt, van de zelve wydte, doorsneden met werken, gelyk den vlakken grondt, die het kanon niet kan beschadigen, voorzien met goede torens, aan gene kant van de welke, eer dat men in de vesting komt, een ruim plein is, alwaar de troepen der stad zich zomwylen in slagorder stellen. De Franschen, gevoegt by de Schotten, wendden al hun vermogen aan om de plaats in te nemen; maar indien ze hevig wierdt aangevallen, ze wierdt ook hevig verdedigt. Men was inzonderheit verwondert in de vericheide stormen der belegeraars over de stoutheit der Hooglanders van Schotland; menschen, die half naakt gingen, en gene andere wapenen hadden dan degen en schildt. Des niettegenstaande waren zy in de allergevaarlykste geleg-

Stoutheit des Hooglanders van Schotland!

H

(a) Thuanus zegt, dat dit eerst geschiedde in den jare 1551.

1748. genheden tegenwoordig, en lieten zich vinden in de allerheestste schermutelingen. Een onder hen, een Engelschman op de schouders genomen hebbende, bragt hem tot in het leger, onaanziende den wederstand van den Engelschman, wiens woede zodanig was, dat hy den ganschen hals zyns vyands met zyne tanden verscheurde. Nochtans liet de Hooglander niet los, kwam met dat pak in het leger, en boodt zynen gevangen *Deffe* aan, by wien hy byzonderen lof behaalde, ne vercoert wierdt met twintig goude kronen en een malie-hemdrok*. De Engelschen, eene plaats van zulk eene aangelegenheit niet willende verliezen, trachtten 'er meer volk in te werpen: doch alle de toegangen waren zo wel bezet, dat zy moete hadden zulks uit te voeren. Met den aanvang verloren zy duizend voetknechten, die in stukken wierden gehouwen, en van drie honderd ruiters, die de ridders *Bowes* en *Palmer* hen van *Berwich* aanbragen, kwam er nauwlyks een af. Eindelyk vonden zy echter middel om 'er drie honderd man in te werpen, die een omweg namen, door welken zy, by de duisterheit des nachts, in de stad kwamen, medebrengende voorraad van krygstuig en mondkost. Deze verversching kwam ter tydt, om den belegerden, die het reets aan mondkost ontbrak, weder moed te geven.

De Schotten De Schotten, daar van de tyding gekregen hebbende, wierden wanhopig deze plaats te winnen, welker afgelegene werf en zy zelfs niet eens hadden kunnen inkrygen. Deze onverdulde natie, die aan den anderen kant den oorlog voerde ten haren schade, begon verdrietig te worden over de langdurigheit van een beleg, dat nauwlyks eenige weken geduurt hadt, en gelyk zy aldaar vrywillig gekomen waren, gingen zy ook weder heen uit hunne eige beweging, zonder dat de snekkingen van den regent en van den grave van *Huntley* hen konden tegenhouden: zo dat van acht duizend man, die zy uitmaakten, geen zes honderd overbleven, behalven de hulstroepen uit

Vrankryk. Dit verlopen aan het hof van Engelandt bekend gemaakt zynde, verplichtte den beschermheer zich van eene zo voordeelige gelegenheit te bedienen, en nieuwe manschap derwaarts te zenden, die niet alleen in staat zou wesen de stad te ontzetten, maar ook om ten platten lande eene stroping te doen. Aan de andere zyde onderrechtte *Deffe* de koninginne weduwe, die van *Dunbritton* weder te *Edenburg* was te rug gekomen, van het gevaar, waar in het Fransche leger, door de Schotten verlaten zynde, zich bevondt, daar by voegende, dat dit gevaar gansch Schotland dreigde: daarenboven kennis gevende vernomen te hebben, dat de hertog van *Somerset* van alle kanten troepen wouf, waar mede hy voorhadt de belegering op te slaan; dat hy niet in staat was hen het hoofd te bieden, en dat, byaldien zy op zyne legerplaats kwamen aanvallen, zy niet alleen hem zouden noodzaken de zelve te verlaten, maar dat zy zelfs in het hert des koninkryks zouden indringen. Hy smeekte de koninginne, haren adel in aller yl byeen te verzamelen, en den zelve te verplichten zyn leger te komen versterken. Dit wierdt gedaan, en de koningin deedt aan alle hare edellieden eene zo beweeglyke aanspraak, dat zy, haar al het verzochte toegestaan hebbende, zich dadelyk naar dien post spoedden. Zy kwamen daar aan juist zo als men *Deffe* verwittigt hadt, dat 'er een getal van vyf duizend Engelsche ruiters ontdekt was, die het op de stad aanzetten. Dit was het leger niet, dat de beschermheer op de been bragt; het zelve was nog niet gereed; maar onderwyl zondt hy een hoop

* Een onderkleedt van yzere kettingies, of ringetjes.

De Schotten breken de belegering op.

Daar blyven 'er alleen 600 met de Franschetroepen.

De Fransche veldheer dringt de koningin hen bystandt toe te zenden.

paardevolk, die hy meende machtig genoeg te zyn om de linien te beklimmen, en om volk in de vesting te krygen; ingevale het niet genoeg in staat was om het beleg op te slaan.

Zy reden terstondt rondom de linien, en de buitenwerken van de plaats genadert zynde, naby genoeg om van de belegerden verstaan te worden, prezen zy hunne trouwe en dapperheit, hen moed insprekende, dat zy daar in zouden voortgaan, en met hen aanspannen om de vyanden te verdryven. Deze woorden hadden echter geen uitwerking. *Deffe*, bespeurende, dat de Engelschen, door den onderstand van volk, het welk in zyne legerplaats was aangekomen, ontfelt zynde, schielyk verslaauwden, besloot zich van een zo gunstig oogeblik te bedienen. Hy bragt zyne troepen vaardig in slagorder; deedt *Dandelot* en den *Rhyngraat* optrekken, die de vyanden van voren aangrepen, terwyl hy met zyn beste paardevolk de zelve van ter zyde besprong. Dit geleek beter naar eene vlucht dan naar een gevecht. Indien men eenen der Fransche kapiteins, die zich mede in deze krygsontnoeting bevondt, waar van hy een nauwekeuring verhaal heeft gedaan; geloven mag; zouden 'er twee duizend Engelschen gevangen genomen; en acht honderd gefincuevelt zyn, zonder dat het meer dan vyftien man aan de overwinnaars gekost hadt. *Bucbananus* bericht, dat het maar duizend voetknechten en drie honderd ruiters waren, die aldaar omkwamen: en het is op deze nederlaag, dat hy de twee eerste, waar van wy gewag hebben gemaakt, overbrengt, in eene van de welke de ridders *Bowes* en *Palmer* drie honderd ruiters verloren. Wat 'er van zy, het verlies der Engelschen was groot, en *Deffe*, menende hen tot zynen wille te hebben, om dat zy voor de tweede maal gebrek aan voorraad begonnen te krygen, poogde alleen zyne troepen te sparen. Hy hieldt zich vergenoegt met de vesting dermaten ingesloten te houden, dat 'er geen toever kon ingebracht worden; en van legerplaats veranderende, om dat die post niet al te veel tot zyn gemak strekte, koos hy eene voordeelige gelegenheit. Doch hy bedroog zich in zyne gedachten omtrent de Engelschen. Deze trotsche natie was minder verslagen over zulke geringe ongevallen, dan ze 'er gestoort over was, en alleen bedacht om die te herstellen. Zy was ten anderen vooringenomen met de voorstellingen, waar van toen geruchten gingen; namentlyk dat de tydt gekomen was, dat Schotland aan de heerschappye der Engelschen moest overgaan, en deze voorzegging wierdt als eene zekere waarheit geloofd. Byna alle deze volkeren helen vry wat over tot de lichtgelovigheit van valsche dingen; doch de Engelschen laten 'er zich zodanig door vervoeren, dat zy bekwaam zyn om op zulke bedrieglyke verzekeringen alles te ondernemen, en goedt en bloedt in de waagfchale te zetten om 'er de vervulling van te zien.

De beschermheer mogt deze gencigtheit des volks wel lyden, en zocht de zelve door zyne voorzorge te onderschragen. Hy maakte zo veel spoedt, dat hy in weinig tyds een leger op de been hadt van achttien duizend voetknechten en zeven duizend ruiters*. Hy deedt het onder het gebiedt des graven van *Lenox*, volgens de Fransche en Schotische geschiedschryvers, optrekken: doch naar het verhaal der Engelschen, onder dat van den grave van *Shrewsbury*, om dat *Lenox*, zeggen zy, dezen veldheer alleen moeft bystaan met zyne raadgevingen en verstandhoudingen. Alvorens de troepen optogen zondt de beschermheer de vloot langs de kullen, om stroperyen te plegen, en op verscheide plaatsen landingen te doen: zo om

1748.

Hy verlaat een hoop Engelsche ruiters.

Lichtgelovigheit der Engelschen in valsche voorzeggingen.

* Burnet maakt het 8000 mannen wakker.

ver.

1748. verdeeldheit te maken, als om een schrik in het koninkryk te brengen. Hy gaf daar van het bevel aan zynen broeder, dien het van rechts wegen, uit kracht van zyn ampt van zeevoogdt, toekwam: het zy dat hy, met het aan een ander te geven, niet wilde betuigen het gevoelen, dat hy hadt over zynen heimelyken handel, of dat hy dez heersichzuchtigen door zo een heusch gedrag weder tot zich trachtte te halen. Mogelyk heeft hy ook veiliger geacht hem van het hof te verwyderen, onder voorwendfel van eene aanzienlyke bediening, dan hem by den jongen koning te laten, wiens al te grote toegevendheit hy reets bemerkte hadt. De vloot onder zeil gegaan zynde; vondt gene schepen, die haar de zee betwiltten. Een gedeelte van de Schottsche schepen hadt de jonge koningin naar Frankryk geleid, en de overige waren niet in staat om de Engelsche zeemacht tegen te staan: dus was het hengemakelyk landingen te doen; doch zy stonden er slecht by. De eerste geschiedde te Tife, daar de Engelschen twaalf honderd man ontscheepten, en landwaarts in gingen; doende enige stukken kanon achter zich volgen. Jakob Murray, natuurlyke broeder van de jonge koningin, die naderhandt graaf van dien naam en regent van Schotlandt wierdt, dwong hen te rug te trekken; by welke gelegenheit zes honderd van de Engelschen ontkwamen, en honderd gevangen wierden.

Landingen van den zeevoogdt Seymour in Schotlandt; doch met weinig voordeel.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

daar over te werken met de plaatsen, die hy voort by moest zeilen, te plunderen en te verbranden: doch daar wierdt op de eerste landing, die hy deedt; zo onvoorziens vuur op hem gegeven, dat zyn volk de vlucht nam. Honderd raakten 'er gevangen, en zes honderd vluchtenden, zich in de chaloupen geworpen hebbende; zonken met de zelve, en verdronken alle.

De Schotten hadden in dien zelve tyd twee ondernemingen voor, die hen wel gelukten. Behalven Haddington waren nog in handen der Engelschen twee kasteelen; welke bezettingen ten platten lande vele stroperyen aanrechten, namentlyk het kasteel van Home en dat van Falscastle. Mylord Home, dien het eerste toebehoorde, zondt soldaten, in boeren gewaadt verkleed zynde, de welke voorraadt hebbende, zich rondom die sterke lieten zien, als of zy gekomen waren om de zelve te verkopen. De bezetting, menende, dat zy zodanige waren, als zyschenen, liet hen binnen. Men ondervroeg hen ondertusschen omtrent den staat van het vyandelyk leger; en wanneer men dacht van hunne goede trouwe genoegzaam verzekert te zyn; gaf men hen de vryheit van alle dagen af en aan te komen; zonder het minste nadenken te hebben. In dit heen- en wedergaan zagen zy de plaatsen uit, waar men het kasteel, op een steilen rots leggende, zou kunnen beklimmen, zonder van de schildwachten ontdekt te worden. Zy deden Mylord Home daar verslag van, en de maatregels tot die overrompeling genomen zynde, wierdt de onderneming daar van uitgesteld tot op een nacht van een byzonder regenachtigen dag. De verspieters oordeelden zodanig een tyd bekwaam te zyn dan een anderen, en verbeeldden zich, dat zulks hen een voorwendfel aan de handt zou geven om den ganschen dag in de vesting te blyven, en hier door den staat der bezettinge te beter gade te slaan. De zaak viel naar hunne gedachten uit; men hielt hen aldaar zelfs om te slapen; doch na dat zy de soldaten hoorden ronken, gingen zy in stilte buiten de vesting, en vonden hun volk, dat hen wachtte ter bestemde plaatse. De donkerheit des nachts en het slechte weer, waar by kwam het slapen van de wacht, begunstigten hunne onderneming. De Schotten klauterden by de rots op ter plaatse, daar hy het minst steil was, en door behulp van zeker soort van kleine voetpaadtjes, die hunne leidslieden hadden afgekeken, kwamen zy aan den top, eer zy ontdekt wierden. Terstondt vielen zy op de bezetting aan, die zy ongewapend, half in slaap, en onbekwaam vonden om hen wederstandt te bieden, en haktende zelve in de pan. Met deze vernasching kregen zy het kasteel Home weder in hunne macht. De wyze, op welke zy Falscastle overrompelden, is van deze niet veel verschillende. De slotvoogdt hadt de boeren van de nabyliggene dorpen belast mondkost in de vesting te brengen. In steed van boeren nam men vermomde soldaten, om de karren, waar op de voorraadt was, te mennen; die de zelve met voorbedachtheit omver wende, de poort, daar zy door reden, belemmerden; eene krygslift, die wel zeer gemeen is, doch byna altoos een goeden uitslag heeft gehad. Zy gaven terstondt het bestemde teken, en de Schotten, die 'er klaar stonden, schoten flux toe, en waren aan de poort eer de bezetting in de wapenen was. Zy haktten ter neer al wat hen voorkwam, en veroverden dus de vesting wederom.

De Schotten konden Haddington echter niet weder meester worden. De bystandt, gelyk gezegt is, aangekomen zynde, bevonden zich de regent met de troepen van zyne natie en Duffe met de zyn-

1748.

De Schotten hernemen het kasteel Home door eene krygslift.

† Lefley verhaalt deze zaak een weinig anders.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

† Het geslacht van Arskyn of Erskyn, is zeer oud onder de Lords van Schotlandt.

1548. neal te zwak tegen het getal der Engelschen, en oordeelden niet veilig hen af te wachten. Dies trokken zy af, en waren zo gelukkig, dat zulks geschiedde zonder eenig verlies; in een aftocht, waar in zy gevaar liepen van in stukken gehakt te worden. Men leide daar van deschuld op Mylord Gray, die over den hoop krygsbenden, de welke den aftrekkenden achter na wierdt gezonden, het bevel hadt, en op de zelve geen vuur dorst geven. Het Engelsche leger Haddington dus ontzet hebbende, trok daar in, om die vesting te bezien, en om daar verversching te nemen. Dewyl 'er in dit leger van de troepen der bondgenoten drie duizend landsknechten, of Hoogduitsche ruiters, waren, verdeelt zynde onder die van den keizer, klaagden de Engelschen, die gene vreemde troepen kunnen dulden, daar over aan den beschermheer.

Isley, Buchanan, Thuanus, Burnet.

† Stanbush genaamt.

Oproerte Edenburg tusschen de Franschen en Schotten.

De Schotten krygen berouw van hunne koningin naar Vrankryk te hebben laten vertrekken.

De graaf van Shrewsbury bevondt zich in staat om tot aan Edenburg voort te rukken, en het is zeer waarschynlyk, dat hy, geheel Schotland door zyne aankomst in verlegenheit gebragt hebbende, de stad en het kasteel zou ingenomen hebben. Om zulks te ondernemen boodt 'er zich eene gunstige gelegenheit aan, indien hy maar geweten hadt zich daar van te bedienen. Daar kwam een misverstandt tusschen de Franschen en Schotten, die hen tegen elkander ophitsde. Het was ontstaan uit een verschil tusschen twee soldaten van de eene en de andere party, waar omtrent beide de natiën in verdeeldheit raakten. Het kostte den provoost, of eersten magistraatspersoon, en des zelfs zone, nevens andere burgers, het leven. Zommigen willen, dat de provoost niet hadt willen dulden, dat de Franschen in de stad huisvestten, en dat hy gekomen zynde om zulks te weren, in den oproer was gesneuveld. Anderen spreken niet van de huisvesting, en maken alleen gewag van een verschil tusschen twee soldaten, die de provoost trachtte te bevredigen. Wat 'er van zy, de bloedstorting was schrikkellyk. Men zegt, dat de Franschen noch sexe, noch staat ontzagen, en alles vermoordden wat hen in de straten tegen kwam. Dit hadt den hertog van Shrewsbury wonderlyk gediend; en zo hy gedurende die beweginge zich aan de poorten hadt verthoort, zouden de Schotten, vry meer gebeten op de Franschen dan op de Engelschen, de zelve voor de laatste geoopent, of geen keer gedaan hebben om hen uit de stad te houden. Maar het zy, dat hy 'er geen bericht van hadt, of dat hy vreesde zyne troepen in gevaar te stellen in de belegering van eene stad, die door een ganfch leger, dat 'er binnen lag, verdedigt wierdt. Hy vergenoegde zich met de werken der Schotten niet aarde te vullen, de vastigheden van Haddington weder op te maken, en die vesting met mond-en krygsvoorraad, daar ze gebrek aan hadt, te voorzien. Midlerwyl zondt hy partyen uit om tot voor de poorten van Edenburg te stropen: doch zy deden weinig op. *Dessé*, die zyne troepen gereed hieldt, verrachte deze stropers, maakte 'er twee honderd van ter neer, en nam zestig gevangen.

De Fransche veldheer ondernam vervolgens eene stoutere daadt, zo wel tot zynen roem, en tot dien van zyne natie, als om te trachten door eene roemruchtige daadt der Schotten vriendschap weder te winnen, die hem den moordt van hunnen magistraatspersoon, noch ook dien der burgeren, onaan gezien hy de aanleggers van dezen oproer hadt doen sterven, niet konden vergeven. Zy gaven zelfs niet duister te kennen, dat het hen begon te spyten hunne koningin naar Vrankryk gezonden te hebben. *Dessé* was van gedachten, dat men hen, om hen wedet mer de Franschen te verzoenen, van de

Engelschen moest bevryden, en Haddington weder innemen. Om dit te bereiken hieldt hy zyn oogmerk geheim; en op zekeren nacht uittrekkende, aan het hoofd van zyne troepen, bevondt hy zich met het kriecken van den dag voor de plaats. Hy maakte zich meester van eene poort, en de ganfche Engelsche bezetting, die nog sliep, verrasschende, zou hy het geluk gehad hebben van de stad te overweldigen, zonder de verrechting van een Fransch overloper, die derwaarts de vlucht hadt genomen †. Deze benaauwd zynde over het gevaar, dat hem boven het hoofd hing, als hy gevangen raakte, liep naar een stuk kanon van eene uitnemende zwaarte, dat juist met de tromp gewend lag naar de opening, daar de Franschen zich den weg baanden. Hy stak het af, en de slag daar van was zo verschrikkellyk, dat hy de ontsteltenis en de wanorder in het ganfche leger bragt. De voorste gelederen, zich latende overmeesteren door den schrik, zwenkten om, en vielen over de genen, die volgden; en deze veroorzaakten mede eene wanorder onder de genen, die achter aankwamen. Dus moest men eene onderneming staken, die zo gelukkig begonnen was. Een Engelsch geschiedschryver † zegt, dat de stad des nachts wierdt aangevallen; dat *Dessé* drie malen daar op stormde; dat de Engelschen in het hemdt voordien dag sprongen, en dat van beide kanten zeer dapper gevochten wierdt. Dat de Franschen, die eindelyk moesten wyken, zestien wagens vol gekwetsten mede voerden, latende drie honderd doden aan den voet van de wallen. Die zelve schryver voegt 'er by, dat kort daar na de stad door de Engelschen, die de zelve niet konden houden, geslecht is: doch dit geschiedde eerst in het volgende jaar.

Na deze onderneming, die ongelukkig afspieg, ging *Dessé* Lyth versterken. Men moet eigentlyk van dien tydt af rekenen, dat die plaats, zynde toen maar een dorp, eene zeer volkryke stad wierdt, ten nadeele van Sterling, St. André, Glasgow en Haddington, wier inwoonders zich aldaar ter nederzetten, bekoort door des zelfs fraaie gelegenheit en het gemak van de haven. Hy zondt ter zelve tydt den Rhyngraaf met *d'Anglure*, Fransch kolonel, om Broughthi en Dundy, hoofdstad van het graafschap Angus, in te sluiten. De eerste scheepde kort daar na weder naar Vrankryk over, latende vyf vaandelen landsknechten, met een opperhoofd van die natie, achter. De Fransche kolonel alleen zynde, liet niet na om zich te schikken tot het uitvoeren van de bevelen des veldheers, en rukte voor Broughthi, om de vesting van naby te bezichtigen. Terstondt deden de Engelschen een uitval, en het paardt van *d'Anglure* in de slyk blyvende steken, wierdt hy genoodzaakt te rug te deinzen. Hy gaf zich aan de vyanden, die hem omcingleiden, niet over dan na een dapperen wederstandt, en na dat hy door het getal en zyne eige vermoeidheit was afgeslooft. Zyn verlies wierdt geboet door het gevangennemen van den stadvoogdt van Haddington †, die in eene hinderlage verviel, de welke de bezetting van Dumbar hem gelegd hadde, en gevangen raakte. Midlerwyl kreeg *Dessé* toevoer van volk; de konestabel van Montmorenci zondt hem vier regimenten voetknechten, die te Bourdeaux waren ingefcheept. Hy hadt voor met dezen onderstandt Broughthi en Dundy volkomen te belegeren: doch de koningin weduwe verplichtte hem zyne troepen te doen trekken in de provincie van Tivedale, de welke de Engelschen afspiepen. Hy versloeg hen uit Jedbruk; nam hen het kasteel Farnese weder af, waar van men den bevelhebber om hals bragt wegens zyne geweldenarye en ontuchtig.

1548. De general der Franschen onderstaat Haddington in te nemen.

Wat de onderneming vruchteloos maakt. † *Leffey* zegt, dat het de kolonel der Italianen was, dien hy *Tiberius* noemt.

† *Rayward*.

Lyth weest groter, ten nadeele van Glasgow en Haddington.

† Mylord Gailfort.

Dessé, veldheer der Franschen; trekt in de provincie Tivedale.

1548. tigheid. Ondertuffchen begonnen de levensmid-
delen in het leger te ontbreken; en om mondkofft
te bezorgen moest men bedacht zyn een ander oordt
op te zoeken. Dit gebrek verplichtte den veld-
heer, naar de mening van zommigen*, om het
leger naar de Engelsche grenzen te laten trekken,
om in de provincie van Northumberlandt te ko-
men. Anderen † willen, dat hy daar in alleen de
bevelen der koninginne heeft opgevolgt, zonder
te melden van gebrek aan levensmiddelen, noch
van de onderneming, waar van zo even gespro-
ken is. Zy maken ook geen gewag van het vero-
veren der kasteelen van Tiffe en Cornwall, waar uit
anderen zeggen dat de Franschen en Schotten
een ryken buit hadden bekomen. Zy gaan ook
voorby de aanmerkelyke daadt eens jongen Schot-
schen edelmans, *Cobios* genaamt, die by nacht
aan het hoofd van een hoop ruiters uit Jedbruk
was getrokken, met oogmerk om zich by het le-
ger te voegen. Hy verviel onder een party van
meer dan vyf honderd ruiters, die hem aantastten:
doch hy verwerde zich, niettegenstaande de on-
gelykheit van het getal, zo dapper, dat hy hune
handen ontkwam, hen sloeg, vele doodde, en
by het leger geraakte, meer Engelsche gevang-
nen met zich aanbrengeude, dan er Schotten on-
der zyn bevel waren. Dit was in den tydt dat de
Franschen en Schotten Newcastle* hadden geplun-
dert.

Fraile daadt
van een jong
Schotisch
edelman.

* in de pro-
vincie van
Northum-
berlandt.
Seldzaamheit
van het meir
Myrtoun.

De Fran-
schen win-
nen het aan
het meir leg-
gende kasteel.
† Het kasteel
Suird.

Trotscheit
van een En-
gelschen ge-
vang-
priester.

Daar na trokken zy weder in Schotlandt, om
de plaatsen, die de Engelschen hen ontveldigt
hadden, te herwinnen. Zy namen hunnen weg
rondom het meir, Myrtoun genaamt, waar van
een gedeelte, naar men wil, nooit bevroest, hoe
koud het ook in dat zo Noordelyk leggende landt
zou mogen zyn. Indien dit waar is, heeft men
de oorzaak daar van slechts te zoeken in den aardt
der hete en zwavelachtige wateren, die daar ont-
rent gevonden worden. *Desse* deelt het kasteel †,
aan den kant dezès poels gebouwt zynde, bestor-
men, en nam het in. Men vondt er grote ryk-
dommen, om dat de bewoonders des lands hunne
beste goederen daar in hadden gebragt: doch de
Franschen wilden den Schotten hier van niets ten
deel geven. Men kreeg ook vele gevangenen,
onder anderen een Engelschen priester, wiens on-
verschrokkenheit of woede tot een wonder kan ver-
strekken. Hy ontsfelde zich niet eens gevangen
te zyn, en het was er verre van daan, dat hy zich
voor zyne overwinnaars wilde vernederen; hy
sprak zo trotsch als ooit, zeggende, dat de over-
winningen der Franschen van geen langen duur zou-
den zyn; dat de propheten van zyne natie, door Gods
geest gedreven, der zelve ondergang voorzeft had-
den; dat zy in Engelandt gekomen waren om het zel-
ve onder hunne beerschappy te brengen: maar dat zy
zelf op hunnen nek moesten torffen het juk van de ploeg-
gen, waar mede de grondt zou omgeploegt worden, ter-
wyl de Engelschen met de paarden naar Frankryk
zouden oversteeken, om zich daar van meester te ma-
ken; dat hunne oude waarzeggers er dus van gespro-
ken hadden, en dat by niet twyffelde, of hunne voor-
zeggingen zouden vervult worden. Hy kon de droef-
heit echter, die hy hadt van zyne vyanden te zien
zegepralen, niet te boven komen, zonder de
waarfchynlykheit, dat de dingen dus zouden uit-
vallen, het geen hy de anderen beloofde, en waar
van hy zich zelve overtuigde. Dus bezwykende
door wanhoop ging hy op de aarde leggen, en
de mondt en de ooggen gesloten houdende, wilde
hy ze naderhandt niet weder openen; slierf einde-
lyk, zonder dat men hem kon bewegen het een
of het ander tot voedsel te nuttigen, of een eenig
woordt te spreken.

De voordeelen, die de Franschen behaalden,
beletten echter niet, of zy leden gebrek aan le-
vensmiddelen, dermaten, naar men voorgeeft, dat
de soldaten alleen van visch leefden, die zy in de
meiren en rivieren des lands vingden. Men voegt
er by, dat de Duitschers, die onder hen waren,
de Jed zodanig hadden uitgemergelt, dat ze na-
derhandt geen visch heeft kunnen voortbrengen.
Dit gebrek aan voorraadt, gevoegt by de tyding,
de welke *Desse* ontving wegens een onderstandt
van volk, dien de Engelschen kregen, noopte
hem de grenzen te verlaten, en veiligheid in het
hert van Schotlandt te zoeken. De Engelschen
zouden hem hebben kunnen nazetten: doch zy
wilden den vluchtenden vyandt liever een gouden
brug leggen, dan hem den pas affnyden: zy be-
zeften wel, dat zyn aftocht hen van den zelve
verloste, en waren niet verzekert de overwinning
te krygen, ingevalle zy hem tot een treffen nood-
zaakten. Zy begaven zich dan weder op de vloot,
die hen volgde, en kwamen op het eilandt des
Magots, aan den mondt van de rivier de Forth
leggende, te lande. Zo men zeker schryver †
mag geloven vindt men er zekere betoverde plaat-
sen, hoedanige in de Romans gedacht worden,
en daar geschieden geen der minste mirakelen. Hy
zegt, dat de bezetting van het kasteel, bestaande
gemeenlyk uit honderd mannen, alleen leeft van
visch, die zekere vogels, de welke naar wilde
ganzen gelyken, op het strandt werpen, en dat
er geen ander brandhout is dan dat men uit hune
nesten haalt. Zo dit waar is, zal er een won-
derlyke overvloedt van moeten zyn. De zelve
schryver heeft ook aangetekent het geen wy bo-
ven van het meir, waar van een gedeelte, zelfs in
den selften winter, niet bevroest, gezegt hebben.
Deze berechten gelyken beter naar vertellingen
van toverdingen, dan naar waarachtige gebeurte-
nissen. Wy hebben de zelve echter niet durven met
stilzwygen voorbygaan, volgende daar in het spoor
van dien beroemden schryver †, die wel niet alles
voor waarheit uitventte, dat hy uit andere schry-
vers gehaalt hadt; maar echter van zich niet kon
verkrygen, de dingen, die hem ongelooflyk toe-
sehene, met stilzwygen voorby te gaan. Het
gansche eilandt bestaat eigentlyk uit een rots, op
den top van den welken het kasteel legt, het welk
men niet kan genaken zonder behulp van een werk-
tuig, dat eene mandt naar om hoog trekt, waar in de
gene, dien men er in wil laten, gaat zitten. De
Engelschen zochten den bevelhebber in bekoring te
brengen, hem aanbiedende zo veel goudt, als er van
noden zou zyn om de gansche bezetting genoegen te
geven: doch deze antwoordde met zo veel edelmoe-
digheit als verstandt, dat een zo grote overvloedt
van goudt niet binnen zyn kasteel kon, daar naarwylky
een weg voor de vogels was; dat de Engelschen daar-
enboven wel zouden doen, hun geldt te bewaren, om
het in den oorlog tegen Frankryk te gebruiken; dat
hem en zyne bezetting belangende, zy aan geen ding
gebrek hadden, en dat de vogelen alle dagen zorg
droegen om hen voorraadt te verschaffen*. Dus
waren de Engelschen gedwongen henen te gaan,
niets kunnende hopen door een openbaar geweldt,
daar aan den anderen kant hun aanzoek vruchte-
loos was afgelopen.

Schaarhout
van levens-
middelen in
het Frankke
leger.

Tomasus.

Afucht van
Desse.

† *Bezugl.*
Seldzaam
verhaal van
het eilandt
des Magotsi

† *Quintus*
Curcius.

Edelmoedig
antwoordt
des bevelheb-
bers op het
voortel der
Engelschen.

* werpende
visch op den
oever.

Zy gingen daar van daan naar een ander eilandt, in
de zelve rivier gelegen; en om eene afwending te
maken zonden zy een smaldeel schepen naar den
kant van Lyth, als of hun oogmerk was daar met
de gehele vloot te komen. Deze krygslift geluk-
te hen. Terwyl de Schotten toeliepen om die
plaats te verdedigen, maakten de Engelschen zich
meester van het eilandt Inch-Keith, wierpen aldaar

1545. terstondt eene sterkte op, en leiden 'er eene bezetting in van acht honderd mannen: doch zy behielden het niet lang in hunne macht; de koningin weduwe kon niet dulden, dat de vyanden zich zo naby hare hoofdstadt kwamen nederzetten, en beval *Deffé* hen van het eilandt te verjagen. Hy ondernam het, en het gelukte hem. *La Chapelle-Biron*, zich op de gali Villegagnon begeven hebbende, kwam de sterkte met roeien zo na als hy kon, en de klippen hem belettende aan de wal te komen, ging hy in de chaloup, en voer rondom het eilandt. Dus de plaatsen afgezien hebbende, op welke hy oordeelde het zelve heit te kunnen aantasten, kwam hy weder aan de wal, en deedt 'er verslag van. Het besluit wierdt genomen zelfs den volgenden dag voor de sterkte te rukken, en die stormenderhandt in te nemen. Dit was een stout beslaan, en de uitvoering daar van scheen bezwaarlyk. Om de soldaten aan te moedigen begaf de koningin zich aan den oever van de rivier, daar de inscheping geschiedde, hen door hare tegenwoordigheid en door hare woorden een hert onder den riem stekende. *Deffé* was de eerste, die zich in een dubbelde chaloup begaf; *Biron* en de anderen volgden hem; en alle te gelyk aankomende stapten zy aan landt, onaangetroffen den wederstandt der vyanden. Zy trokken op de sterkte aan, waar van het werk van aarde en zoden, nog niet bestorven zynde, zeer ligt was omverre te werpen: zy maakten de helft van de acht honderd mannen, die de Engelschen daar gelaten hadden, ter neer, en dwongen de overige het op te geven. Alzo kwam dit eilandt, na dat de Engelschen daar van zeventien dagen meester waren geweest, weder in de macht der Schotten. Dit heldensluk kostte hen een wakker krygsmann, *Desborie* genaamt, en *Biron* maakte 'er gekwetst. De onderneming wierdt uitgevoerd met zo veel beleidt als dapperheit, en *Deffé* verdeelde al den buit onder de soldaten, zonder iets voor zich zelve te behouden.

Doch schoon hy de gemoederen der soldaten innam, kon hy de gunst van het volk, noch die van den regent, noch die der koningin weduwe tot zich trekken. Het volk kon de geweldnary, in de stad Edenburg gepleegt, hoe zeer deze veldheer ook gepoogt hadt de zelve te doen vergeten, niet verduwen, en de koningin, noch de regent konden de trotschheit verdragen, die hy liet blyken in het bedienen van zyn veldheerschap. Het scheen, dat de koninklyke waardigheid eer in zyne dan in hunne handen was: ten minste scheen hy hen als opperlegervoogdt in het bevel over de troepen: alle de gewigtige ondernemingen geschieden op zyn bevel, en uit zynen name, en vermits hy de rykdommen, in de vermeerderde plaatsen gevonden, aan de soldaten uitdeelde, zonder de Schotten daar in te kennen, gaven hem de soldaten ook al den roem, die in belegeringen of veldslagen behaalt was, zonder daar van iets aan den regent of Schotischen adel toe te schryven. De koningin weduwe zondt daar over een brief naar het Fransche hof, en schilderde hem af als een verwaanden, die zyn eigen roem meer zocht dan dien van zynen meester, als een roekelozen, verkwistigen, geweldenaar; noch vrienden, noch vyanden sparend om zyne staatzucht te voldoen; bekwaamer om het vuur van verdeeldheit in Schotlandt aan te steken, dan 'er de rust in te herstellen. Misfchien dat 'er in die klagten wat al te veel gezegt wordt: doch dit is echter waar, dat *Deffé* geen gematigdheit genoeg hadt.

Vrankryk wachtte zich wel de koningin of den regent misnoegen te geven. Men ontboodt

dezen veldheer weder te rug, en zondt in zyne plaats een man van grote verdiensten, en van eene achtting, die reets uitnemende was. Het was *de Termes*, die naderhandt maarfchalk van Vrankryk is geworden. Hy was verselt van *Montluk*, bisschop van Valence, zo pryzenswaardig om zyne zachtheit en vernuft, als *de Termes* om zyne ervarenheit en heldenmoedt. *Montluk* was van zyn gezantschap uit Constantinopel wedergekeert, en het Fransche hof was van gevoelen, geemant naar Schotlandt te kunnen zenden, die bekwaamer was tot het bedienen van het kanceliers-ampt, en om in de raadplegingen de eerste stem te hebben, uit kracht van dezen tytel, waar mede hy verveert wierdt. Het is zeker, dat men geen voorzichtiger keuze kon doen. Behalven de hoedanigheden, die wy reets hebben aangemerkt, was hy zeer gematigt in de zaken van den Godsdienst, die welke de gemoederen in Schotlandt zo wel als elders verdeelden, en kon bygevolg beide de partyen in toom houden, met de eene de redenen van over de anderen te klagen af te nemen. Hy was daarenboven van eene onkreukbare trouwe, kundende proef houden tegen alle verzoekingen. Hier van getuigt de zucht, die hy altoos hadt voor de belangen aan de koningin *Catharina* van Medicis, aan welke hy zyne diensten hadt opgeoffert. Nochtans konden alle deze goede hoedanigheden de Schotten niet beletten te morren, om dat men de behandeling van staatzaken en het opperbestier aan een vreemden overliet. Zy zeiden, dat zulks niet kon strekken dan tot kleinachtige van hunne natie, als of de zelve wyze mannen ontbrak, en die waardig waren een zo gewigtig ampt te bekleeden. Zy voegden daar by, dat het voor hen niet minder gevaarlyk dan schandelyk was al het staatsgeheim aan een Finnichman te vertrouwen, en om zich gerust te stellen op zyne bekwaamheit en goede mening in de bestieringe des koninkryks. De koningin weduwe was zelf, na datze zyn persoon hadt horen beschryven, in verlegenheit. Zyne vyanden hadden hem by haar afgechildert als een oproetig en twisfgerig man; en deze al te ligtgelovige vorstin nam zulke valsche getuigenissen voor waarheit aan. Zy was mistrouwende van aardt, en ten anderen nayverig wegens haar gezag, vrezende de samenregering met een bedreven staatsbedienaar, en het humeur, dat men haar van den bisschop van Valence hadt afgebeeld. Het was niet nodig veel moeite aan te wenden om hem te doen te rug roepen. Deze kerkvoogdt, hare ongenustheit bemerkende, neigde door eige beweging om daar van optlagen te raken, zonder de order van het Fransche hof af te wachten. Ziende, dat hy die bediening niet kon waarmemen noch met dat voordeel, dat 'er beide de natien uit hadden moeten hopen, noch met die aangenaamheit, die hy reden hadt zich daar van te beloven, indien de gemoederen in eene goede gesteltenisse waren geweest, wilde hy liever naar zyn vaderlandt keren, dan onlusten in een vreemd koninkryk verwekken.

Eer hy wegging voorzeide hy den Schotten, hoedanig het met den oorlog tegen Engelandt zou aflopen, en stelde hun gemoedt gerust wegens den angst, dien zy hadden gekregen door een geval van zes walvischen, die met hoog water het strandt al te zeer genadert zynde op het droog waren geraakt. Het volk, dat zich naar den oever van Lyth begaf, alwaar deze ysselyke visschen lagen, zeide, dat dit een wonderwerk was, en iets kwaads voorspelde, en dat zulks nooit was voorgevallen, zonder eenig nakend onheil te kennen te geven. Men wist daar omtrent verscheide voor-

1545.
De Engelschen maken zich meester van 't eilandt Inch-Keith.
Het wordt door de Schotten met den bystandt der Franschen weder ingenomen.

Deffé verdeelde al den buit onder de krygsbeden.

De graaf van Aran, noch de koningin kunnen zynen hoogmoedt dulden.

Vrankryk roept hem te rug.

1548.
De Termes komt in zyn plaats.

Thaurin.
Barnet.
Al beedde van Montluk.

Hoedanig zyne vyanden hem by de koningin beschielden.

Wyr zeldt van Montluk.

Thaurin;

1548. voorbeelden by te brengen, of vertellingen, welke de bygelovigheid, naar gewoonte, hadt doen gelden, verkerende de tabelen in mirakelen, of voorzeggingen. *Moutluk* stontt verzet over hunne lichtgelovigheid, en hunne slechtheit belpottende zeide hy, dat zy, wel verre van kwade voortekenen daar uit te nemen, zich eene gelukkige hope moesten inboezemen, dat deze walviſſchen, hunne kusten te zeer genadert, van de zee verlaten, en in hunne macht zynde, verzoonden, hoe de Engelfche ſchepen aanlaedende, en zich te diep in hunne meiren en rivieren begevende, daar niet uit zonden geraken dan met ſchande en verlies, dat zy zulks reets hadden gezien in de zo ſchielijk verzucluchtende zandelyke vloot, die meer ſchade hadt geleden dan ze veroorzaakt hadde, en dat het voorledene hen een waarborg zou zyn voor het toekomende. Dit wierdt bevestigd door eenige voordecien, welke de Schotten naderhandt behaalden: zo dat zy toen meer geloof sloegen aan het geen *Moutluk* hen hadt gezegt, dan aan de overlevering hunner voorvaderen, die zy valschen bedriegelyk vonden.

Wonderen van dit jaar.

Wyders kan men dit jaar het jaar der wonderen noemen, om dat 'er in dien tydt verscheide in Europa gebeurden. In Karinthie, omtrent Klagenfurt en Villach, regende het den tydt van twee uren lang koren, dat men opzamelde, als eertyds de Israëlieten het manna, regende in hunne legerplaats, waar van men zeer goed broodt bakte. Men wil, dat twee jaren daar na het zelve wonder nog eens voorviel. Een diergelyk vermeldt de Geschiedenis* gebeurt te zyn by het leven van den keizer *Prabus*, en de Jaarboeken van Bourdeaux † gewagen het zelve voorgevallen te wezen in den jar 1328 in Guienne.

* Zie Sozom. lib. 1. † Door Gale. Lib. 6.

In het markgraafschap van Meiffen beviel eene vrouw in de kraam van een kindt, dat handen noch voeten, en alleen een half aangezicht hadt; als of het hoofd in twee gelyke delen was doorgelooft. Het zelve leefde echter nog vier en twintig uren.

† of S. Merri.

Te Parys, in de straat St. Medenik ‡, zag men een jong hoen, dat vier vleugelen en even zo vele poten hadt, waarmede het vloegen liep, voor en achter uit, met eene afschrikkelyke mismaaktheit. Het leefde twee gehele dagen.

Seldzame doodt des grave van Buren.

Onder deze wonderen is niet te brengen de doodt van *Maximiliaan* van Egmond, grave van Buren, van Leerdam, heer van Ysselstein, St. Martensdyk, enz. ridder van het gulde vlies, en stadhoudcr van Vrieslandt, een der grootste helden van *Karel* den V, die in vredens tydt vermakelyk, in den oorlog dapper, overal heusch, en altoos getrouw was. Zyn aſterven, dat in het einde dezes jaars voorviel, is te natuuryk om het onder deze buitengewone gebeurtenissen te stellen: maar evenwel is daar iets byzonders en seldzaams in aan te merken. Hy overleedt aan een gezwel in zyne keel te Brussel, op zyne te rug komst als afgezant uit Engelandt, werwaarts de keizer hem gezonden hadt, om deze kroon te bewegen in bondgenootschap te treden tegen Vrankryk: doch daar kwam niet af, de keizer de eerste zynde, die zulks liet steken. Om weder tot den grave van Buren te komen, de zelve zich van de geneesmeesters verlaten ziende, waar van de voornaamste, *Andreas Vesalius** genaamt, hem het uur van zyne doodt voorzegt hadt, nodigde op den zelven dag zyne vrienden plegtig ter maaltydt, die hy hen met alle bedenkelyke pracht deedt toebereiden. Hy voegde by de heerlykheit van het festyn eene vertoning van uitnemend kostelyk huisraat, en schenktafels vol goude en zilvere serviesen. Hy zette zich met zyne gasten aan tafel, moedigde hen aan

* in het Nederduitsch *Andreas van Wesel*. Pontanus fol. 852.

om vrolyk te zyn, zo veel als de staat, waar in hy zich bevondt, het toeliet. De maaltydt geëindigt zynde verdeelde hy onder hen zynen kostelyksten huisraat, en afscheidt nemende liet hy zich weder te bedde helpen, alwaar hy, op het juiste moment*, dat de geneesheer hem bepaalt hadde, den geest gaf (a). Doch dit sterven, hoe seldzaam in zyne omstandigheden, heeft echter niets dan het geen zeer natuuryk is: anders bestondt het met *Franciscus Spiera*, een Venetiaan, beroemd rechtsgeleerde, en een man, die sijnak hadt gekregen in de lere der Hervormden, waar in hy door het lezen van Godsdienstige boeken dagelykch toenam. Hy hadt zelfs zyne gevoelens niet kunnen ontveinzen, en de zelve in het openbaar voor de ganſche wereldt betuigt. De aartsbiffchop van Benevento, die toen te Venetië was als afgezant van den paus, kreeg daar kennis van, en liet hem voor zich komen. *Spiera* stontt eenigen tydt in twyffel wat hy in deze zake zou doen. Hy besloot eindelyk te gehoorzamen; en voordien pautfelyken gezant gekomen zynde herriep hy zyne gevoelens, verzocht vergiffenis van het voorledene, en beloofde voortaan als een goed Roomichgezinde te leven. De gezant beval hem de zelve herroeping en bettuiging te doen als hy weder te huis zou gekomen zyn; in tegenwoordigheit van alle de genen, die hy of verleid, of door zyne kettery geërgert hadt. *Spiera*, te huis gekomen zynde, hadt mocite dit bevel uit te voeren, reets berouw hebbende over zyne afzweringe. Evenwel, op de vertogen van zyne vrienden, die hem voor oogen stelden, hoe de welvaart van hem en van zyne familie van dezen tweden flap afhing, de welke nevens hem, zo hy zyn gegeven woordt niet hieldt, gevaar liep verbannen te worden, hadt hy de rampzalige toegevendheit van de lere der Hervormden openbaarlyk af te zweren. Naauwlyks hadt hy dit gedaan, of hy raakte aan eene drukkende zwaargeestigheit, en vervolgens vast aan eene wanhoop, waar van hy zich nooit kon ontdoen. Hy twyffelde niet alleen, of Godt hem barmhertig zou wezen; maar zeide zelfs ronduit, dat hy verzekert was daar geen deel aan te hebben. Het was te vergeeffich, dat zyne vrienden, ten einde hem die yffelyke gevoelens uit het hoofd te praten, alles bybragten, wat aangaande de barmhertigheit Gods in de bekwaamste Casuiffen, Godgeleerden en kerkelyken te vinden was, om hem te overtuigen, dat die geen einde hadt. Hy wilde niemandt horen, en slopte ieder den mond met deze afgryfselyke woorden: dat hy wel wist, dat Gods barmhertigheit oneindig was; doch dat die vertroosting hem niet raakte, hem, die uit vryen wille de waarheit, door den Geest Gods hem geopenbaart, hadt verzaakt; dat by de onvergeeffyke zonde tegenden H. Geest hadt begaan; dat 'er geen vergiffenis voor hem en by verdoemt was; dat by Godt niet meer aanzag als zynen vader, maar als zynen rechter en vyandt, en dat by hem zelfs haatte, ongeduldig van hem te gaan verſoeken met de duivelen in de helle, welker pynigingen by reets gevoelde. Hier op stierf hy midden onder deze Godslasteringen, die yffelyk zyn, en liet een schrikkelyk voorbeeld na, om te doen zien, wat de knagingen van het gewisſe vermogen op die genen, die de waarheit, waar van zy

1548.

op Kert-avondt. *Leidanus*. Verschrikke-lyk sterven van *Franc. Spiera*.

* Nantiash.

(a) Hy liet alleen eene dochter na, genaamt *Anna* van Egmond, gravin van Buren en Leerdam, vrouw van *Ysselstein*, St. Martensdyk, Jaarsveldt, Launoy, enz. de welke in den jar 1551 trouwde met prins *Willem* den I van Oranje en Nassau, door welk huwelyk de gemelde goederen aan het huis van Oranje en Nassau kwamen. Zie *Pontanus* in zyne *Gedusche Geschied.* fol. 852, 857.

1548. zy overtuigt zyn, op eene lathertige wyze verlaten.

Hier uit ontstondt het, dat *Paulus Verger*, bisschop van Cabo d'Istria, waar van op het einde van de regering van *Henrik den VIII* gesproken is, na getuige geweest te hebben van een droevig uiteinde, zich naar Italië begaf, en van de lere der Hervormden in Duitschlandt belydenis deedt. Men heeft gezien, dat hy het ampt van gezaant in Duitschlandt hadt bekleed, en de boeken van *Luther* willende wederleggen Lutherich was geworden. Voor dat zulks geschiedde stont hy op de naamlyst der genen, die de paus in den jare 1541 tot kardinalen wilde maken. Geen wonder dat de paus, vernemende, dat *Verger* Proteitantich was, van voornemen veranderde. Doch dit was als toen echter een valsch gerucht, en deze bisschop, zich daar omtrent willende verdedigen, ondernam de lere te wederleggen, die men hem beschuldigde aangenomen te hebben. In het wederleggen van de zelve raakte hy 'er van overtuigt: hoe meer hy de geloofsverschillen doorgrondde, hoe meer hy van de rechtzinnigheit des Proteitantischen Godsdiensts overtuigt wierdt. Hy ging naar zynen broeder, die bisschop van Pole was, en leide voor hem zyne gevoelens open. Deze, hem als iemandt aanmerkende, die door kettery misleid was, beklagde hem, hem vermanende van die gedachten af te staan: doch op de bede van *Paulus Verger*, van hem niet te veroordeelen voor dat hy de zaken grondig overwogen hadt, gebeurde hem in dit onderzoek het geen zynen broeder, dien hy veroordeelt hadt, gebeurt was. Dus deze twee broeders van den Roomschen Godsdienst aflappende, omhelsden den Proteitantischen, en bestonden elk in zyn bisdom de voornaamste leerstukken daar van te prediken. Het duurde niet lang of zy wierden voor de geloofsonderzoekers aangeklaagt, de welke hen dwongen te zwijgen, en naar hunne vrienden te vertrekken. De bisschop van Pole stierf kort daarna, en men geloofde, dat hy vergeven was. *Paulus Verger* nam zyne toevlucht by den kardinaal *Gonzaga*, zynen boezemvriendt, van welken hy afscheidende naar Venetië vertrok, en van daar naar Padua. Hier was het dat hy een van de aanschouwers was van de afschrikkelyke doot van *Spiers*, zynde ook een der genen, die te vergeefs gepoogt hadden hem van zyne rampzalige wanhoop af te trekken. Een zo ysselyk voorbeeldt trof hem gevoelig: hy meende, dat het niet genoeg was overtuigt te wesen van de waarheit van de lere der Hervormden, maar dat men de zelve door eene openbare belydenisse moest omhelzen, en voor beter erkennen, van de andere party ganschelyk aflappen, en zich tot die der Proteitanten begeven. Dit maakte hy werksellig, kwam in Duitschlandt, en besteedde het einde zynen dagen in het leren en verdedigen van de geloofstukken der genen, die de Augsburgsche geloofsbelijdenisse zyn toegedaan.

Wy zullen het verhaal der gebeurtenissen van dit jaar in vrede gewelten eindigen met de krygsverrechten van *Solyman* in Asië. Dit is eene aaneenschakeling van heldendaden van dien Ottomannischen keizer, de welke wy niet kunnen voorbygaan, zonder dat der zelve verhaal, ingelafcht in de geschiedenisse van *Henrik den VIII*, gebrekkig zy.

Inmirse, broeder van den *Sophi* van Perfië, en landvoogdt van Medië, met den *Sophi* in oneenigheit geraakt zynde, zonder dat men daar van de oorzaak weet, nam zyne toevlucht by *Solyman*, verzoekende niet alleen veiligheid, maar ook onderstand tot wraakneming. Om de hindertlagen, die hy wel wist dat men hem gelegd hadde, te ontwyken, was hy verplicht een langen omweg te

nemen, gansch Circassië om, en de Caspische zee langs te reizen naar den kant van Cassia, van waar hy op Constantinopel ging. *Solyman* ontving hem gunstig, overlaadde hem met geschenken, en bezorgde hem een hofstoet en palcis, dat zyne geboorte waardig was. Men hielt ook vele byeenkomsten rakende den oorlog, dien deze gebannen prins den Sultan in Perfië trachtte te doen ondernemen. Uit de nabuurschap der twee ryken, en de verscheidenheit hunner seften, hoewel zy beide Mahometanen zyn, ontstaan dikwils onlusten; het zy de yver van Godsdienst hen haat verwekke, of dat zy den zelve tot een dekmantel van staatzucht gebruiken; immers deze twee mogendheden leven nooit in vriendschap. Dus was *Solyman* ligt te bewegen het belang van *Inmirse* te begunstigen, en besloot uit des zelfs ongenoegeen voordeel te trekken. Hy bragt een machtig leger op de been, met het welke hy den 9 van de maand Sepher in het 955 jaar van de grondlegginge des Mahometaanfchen godsdiensts, het welk met den 9 Juny des jaars 1548 van de Christelyke tydrekening overeenkomt, in Asië rukte. Het leger nam zynen weg dwars door Armenië, en belegerde Van, de hoofdstadt van Parthië, op de grenzen van Groot-Armenië. De stadt hielt het niet lang: doch het kasteel boodt heviger wederstandt, dermaten, dat *Solyman* verscheide dagen moest besteden om 'er zich meester van te maken. Na deze overwinninge, die Perfië voor de Turken open stelde, verwoefte het leger alles, wat het zelve voorkwam, plunderende en stropende van alle kanten, om den vyandt te nopen zyn landt te hulpe te komen. Ondertusschen hielt de *Sophi* zich met zyne troepen in verschanste plaatsen, latende dien veldtocht verrechten in vyandelykhelden, de welke toen niet lang konden duren, en die, ten kwaadsten genomen, gene schade zouden veroorzaken dan op de grenzen; terwyl hy zyne vestingen bemand houdende, zonder zich aan den kans eens treffens bloot te stellen, zyn koninkryk van binnen verzeekerde, aan de andere zyde wel bevroedende, dat de Turken eerlang genoodzaakt zouden worden af te trekken, nadat zy zelfs alle mondkost verteert hadden, en voor den winter, die in deze hoge landen al vroeg aankomt, zouden moeten wyken: zo dat hy, zonder iets te wagen, zyne staten verlosse van een zo ontzagghelyken vyandt, die met het winnen vancen slag tot aan de poorten van Ispahan zou hebben kunnen doordringen. Deze redenkaveling was wel gegronnd, en het viel ook recht naar de gedachten van den *Sophi* uit. Het verdroot *Solyman*, dat hy het Persiaansche leger niet zag aantrekken: hy meende, dat het in het veldt zou gekomen hebben, om zich tegen de stroperyen van het zyne aan te kanten, en dat 'er een treffen zou voorgevallen zyn, waar van de gelukkige uitslag, daar hy staat op maakte, hem den weg zou gebaant hebben om gansch Perfië te vermeerteren. Ondertusschen, in plaats van dezen slag, en de overwinningen, waar mede hy zyne staatzucht streelde, bragt hem de noodt tot een standt van als een moordenaar en brandtlichter te moeten leven: hy vondt niet dan ruime velden, woestenyen en einzame plaatsen; ongewapende en weerloze menschen, vrouwen, kinderen, vee; bekwame voorwerpen om de begerlykheit van een soldaat gaande te maken, doch de staatzucht van een heldt weinig waardig. Zyne bassais, welken deze oorlog, zo wel als hem, tegen de borst was, vermeerderden daarenboven zyne kwelling; zy vergrootten den tegenzin, dien hy betuigde wegens een zo weinig nut en roem aanbrenghenden krygstocht,

Dit verhaal de bekering van *Paulus Verger*.

Verhaal van zyne bekering en die van zynen broeder.

Xonanus.

Inmirse, broeder van den *Sophi* van Perfië, zoekt een schuilplaats by *Solyman*.

1548.

Krygsverrechten van *Solyman* in Perfië.

Gedrag van den *Sophi*.

Solyman wordt verdrietig den vyandt niet te ontmoeten.

Men maakt *Inmirse* by hem verdacht.

1548. tocht, met *Immirse* verdacht te maken, als of die prins hem om geen andere reden in Perſië gelokt hadt, dan om hem daar ongelukkig te maken. Het was te vergeeffch, dat deze beklaglyke prins alle dagen op party uitging, en, ter betoning van trouwe en genegenheit, dikwils merkelyke rykdommen aanbragt, die hy voor de voeten des Sultans of der baſſas nederleide; niets was bekwaam het gemoedt van *Solyman*, eens door kwellinge en mistrouwen vooringenomen, in gerustheit te brengen. *Immirse*, die dit bemerkte, zich niet meer zeker achtende in het Ottomanniſche leger, nam toevlucht tot den baſſa van Chaldaea, die van zyne kennis was, en dien hy vertrouwde zyn vriendt te wezen, om dat hy hem, in den tydt van zyn landvoogdyſchap in Medië, grote dienſten hadt gedaan. Evenwel was hy bedrogen. Deze baſſa, die gedurende zynen voorſpoedt hem achting hadt betoont, zag hem in zynen tegenſpoedt niet een geheel ander oog aan; vreesde in het tegendeel, dat hy den koning van Perſië tot een vyandt zou krygen, indien de zelve te weten kwam, dat hy zynen broeder eene ſchuilplaats hadt vergunt; en in ſtede van dit gevaarte ondergaan gat hy dien ongelukkigigen prins, die veiligheit by hem was komen zoeken, in handen van zynen broeder over, winnende dus, ten koſte van dit verraadt, de vriendschap van den Sophi. *Immirse* wierdt naar Iſpahan gevoert, en in de gevangeniſſe geworpen. Dit was de vrucht van zyne onderneminge. Wat *Solyman* belangt, deze was genoodzaakt zyn leger te Conſtantinopel weder byeen te zamelen, meer afgemat en vermindert zynde door de wederwaardigheden en ziekten, dan door de veelvuldige veldſlagen; gelyk het de Sophi wyſſelyk voorzien hadt. Zo liep die tocht in Aſië af, *Solyman* zeer luttel voordeel aanbrenghende, en merkwaardige ſchade aan den kant van Europa veroorzakende. *Ferdinand* bediende zich van zyne afwezendheit, en ten voorwendeſel nemende de dootd van *Perenni*, landvoogdt van Hungarië voor den Turk, viel hy in dat gedeelte van het koninkryk, dat aan den zelve cynſbaar is; onangezien het beſtandt, het welk hy voorgaf met de dootd van *Perenni* geëindigt te wezen. Hy vermeerderde door de dapperheit des grave van Salmis, een der wakkerſte veldheeren van dien tydt, Agria* en verſcheide andere plaatſen van minder aangelegenheit. Het is waar, dat uit die inbreking naderhandt zware en bloedige oorlogen zyn ontſtaan, die Hungarië verwoeſten. *Solyman* trok 'er eenige jaren daar na op zyn beurt ook in, om, naar hy voorgaf, wraak te nemen over het beſtandt, dat door *Ferdinand* gebroken was.

Indien de keizer met *Ferdinand* hadt aangeſpannen, terwyl *Solyman* den oorlog in Perſië voerde, zouden deze twee vorſten den Turk uit Hungarië hebben kunnen verdryven; maar *Karel* de V hadt belangen, die regter toe liepen dan de zyne. Hy beſchouwde Hungarië als zyns broeders erfgoedt, en hadt voor zynen zonc *Philips* de vreedzame beheerſching van Spanje, de Nederlanden; en van andere ſtaten over te laten. Hy duchtte van den eenen kant de nydighet van Vrankryk, zyne oude tegenſtreffer, en van den anderen de bondgenoten, die niet konden bewilligen tot het verlies van vryheit en Godsdienſt. Vrankryk maakte eifchen op de grensplaatsen van de Nederlanden, en de bondgenoten, hoe verſlagen zy ook waren, baarden den keizer ongeruſtheit. Dus wilde hy liever zich in ſtaat ſtellen om den toelag van den eerſten te verdeden; en voortvaren met de anderen onder

II Deel.

te brengen, dan *Ferdinand* Hungarië, het Ottomanniſche ryk cynſbaar zynde, te helpen winnen. Hier om hadt hy den grave van Buren naar Engelandt gezonden, gelyk reets gezegt is, om die kroon tegen *Henrik* den II in zyne belangen in te wikkelen. De opſtandt in Guienne gat hem grote hope: doch de zelve wierdt zo ſchielijk geſtelt, dat hy 'er geen het minſte voordeel van trok. Wat de bondgenoten belangt, men heeft gezien, tot welk een ſtaat hy hen gebragt hadde door zyne overwinningen, en door het zogenoemde *Interim*; dat onder ſchyn van verzachting, in het dulden van twee artykels, die men altoos het recht zou hebben te herroepen, den Proteſtantiſchen Godsdienſt te niet deedt.

Het doen opvolgen van dit *Interim* hielt den keizer zodanig bezig, dat hy nergens anders op dacht. Hy hadt twee hinderpalen uit den weg te ruimen, die hem van twee zeer tegen malkander over ſtaande kanten voorkwamen. De paus was t'onvrede over de macht, die hy zich in Italië aanmatigde, en over de tegenſtribbeling omtrent het verplaatſen der kerkvergadering. De Proteſtanten konden niet aannemen een boek, waar door hunne leer op ſchroeven wierdt geſtelt, de Roomſche Godsdienſt zo wat vermomd in der zelve plaatſe komende. Hy dorſt Duiſchlandt dus niet verlaten, waar van daan hy een wakend oog hielt op de bewegingen van de eenen en de anderen; zendende zyne bevelen naar Italië, en verzwarende hoe langſ hoe meer het juk der bondgenoten. Onder de begunſtingen dezer bezigheden, die hem niet toelieten zich in afgelegene oorlogen te ſteken, was het dat Vrankryk de muiteryen in Guienne deedt ophouden; zyne overwinningen in Piëmont verzeerde; het huwelyk bevorderde van *Anthony* van Bourbon met *Johanna*, erfgename van Navarre, die in hare kindicheit getrouwt was geweest met den hertog van Kleef †; verſterkte zyne grensvellingen, en ſtelde in het markgraafſchap van Saluces, beſloten in het gebiedt des hertogs van Savoije, den jongſten broeder van den markgrave van dien naam, welke de keizerlyke kant was toegevallen.

Ondertuſſchen wierdt het *Interim* door den paus, in tegenwoordighet zynen kardinalen, te Rome veroordeelt. Men zegt rond uit, dat *Karel* toelag hadt op de rechten van de kerk; dat het ten minſte zeer vermetel was, zich tot zo verre met de zaken van den Godsdienſt te bemoeien; dat hy den priesteren het trouwen toeliet, en het volk om den kelk te nemen. Velen wilden zich by geſchriete tegen dit boek aankanten, en het ſcheelde weinig of het zou tot een oorlogsvuur tuſſchen den paus en den keizer over den Godsdienſt zyn uitgeborſten. Miſſchien dat de vreeze, die men hadt, dat het in Duiſchlandt niet van die zelve uitwerking zou zyn als in Engelandt, de eenigſte oorzaak is geweest, die de Roomſche geeftelykheit bevedigde.

De tegenſtreving der bondgenoten baande den keizer nog meer kwellinge. De onderdanen des nieuwen keurvorſts van Saxen weigerden zich dat bevelſchrift of opſtel te onderwerpen; die van Augsburg deden het zelve; die van Lindau † volgden hun voorbeeld, en de oude keurvorſt van Saxen, ſchoon hy gevangen was, verwiërp het ſtoutelyk, gelyk boven reets gezegt is. Men wilde hem daar over ſtraffen; men ontnam hem zynen predikant; en de meeste van zyne huisbedienden: doch hy bleef ſtandvaſtig. De Proteſtantiſche Godgeleerden kwamen byeen om dit boek eens in overweging te nemen. *Melanchthon* meende, dat

1548. Oogmerke des keizers.

Hy vreesde den paus en de Proteſtanten.

Vrankryk doet 'er zyn voordeel by.

Het *Interim* te Rome veroordeelt.

De meeste der Proteſtanten verwerpen het zelve.

† eene keizerlyke Rykſtadt in Zwaben.

Melanchthon is voor de zachtheit, men

1548. men zich kon voegen naar de plegtigheden van de Roomsche kerke, als onverschillig zynde; anderen waren van tegenstrydige gedachten, en zeiden, dat deze plegtigheden ophielden onverschillig te zyn, wanneer men stelde, dat de zaligheid daar van ahangt. De keizer was met die overwegingen niet vergenoegt; en deze leeraars wierden genoodzaakt de vlucht te nemen, zommigen naar Engelandt, en anderen naar Zwitserlandt. Eenigen echter bleven zich heimelyk in Duitschlandt onthouden.

Op deze wyze gaf de Godsdienst *Karel* den V in het Duitsche ryk werk, en dwarsboomde zyne andere voornemens. De zelve baarde ook den Raadt van Engelandt de voornaamste bezigheden. De oorlog, dien deze kroon met Schotlandt hadt, was zo eerst geëindigt, en liet de dingen onbeslist, door de gelykheit der goede en kwade uitslagen, die men van weerkanten ondervonden hadt: zo dat het bezwaarlyk zou geweest zyn te zeggen, voor wien de zelve voor- of nadeeliger was uitgevallen. Het is waar, dat de Engelschen Hadington behielden; maar behalven het verlies, dat zy leden van eenige andere plaatsen, hadt hunne vloot ongelukkige landingen gedaan, daar zy altoos geslagen wierden. Daarenboven konden zy het overbrengen van de jonge koninginne naar Vrankryk niet beletten, het geen alle hunne raadslagen verdelde, en hen de hope deedt verliezen van Schotlandt aan hunne kroon te hechten. Aan de andere zyde zagen zy zich ingewikkelt in een droevigen oorlog met Vrankryk, in een tydt, dat de verdeeldheden, gevoegt by de minderjarigheit hunnes konings, hen niet toeliet zich genoeg ter zee en te lande te wapenen, om twee tegen hen aangespanne mogendheden het hoofdt te bieden. De geestelykheit was verdeelt door de verschillen over den Godsdienst; het volk om de zelve verschillen, of te onvrede over het ryksbestier, en de schatkist was geheel uitgeput. Om deze redenen achtte men het een groot geluk voor dat koninkryk, dat zyne naburen, nydig over des zelfs vermogen, elders werk vonden. Zy dorsten het onder *Henrik* den VIII niet aanvallen, ontzag hebbende voor des zelfs fortuin: ook wederhielden hen andere belangen om het zelve te storen onder de regeringe van een minderjarigen vorst, en gedurende de onlusten over den Godsdienst.

Burnet. Het Parlement was beroepen tegen den 15 October: doch ter oorzaak van de pest, die zich in zommige plaatsen des koninkryks openbaarde, vergaderde het niet voor den 24 November. De kerkelyke zaken waren het onderwerp van alle de zittingen. Het eerste voorstel, dat 'er op het tapyt kwam, raakte den ongehuwden staat der priesteren. De zaak wierdt in den beginne voorgedragen als een verzoek om verlof, dat getrouwen de orde van het priesterchap mogten ontfangen. De opening daar van geschiedde in het Legerhuis, en men stelde een ontwerp op, dat drie maal gelezen wierdt. Vervolgens wierdt 'er een ander gemaakt om de priesters tot het huwelyk toe te laten. Het wierdt gedurende de drie dagen in overweginge genomen, goedgekeurt, en den heeren van het Hogerhuis toegezonden. Doch deze behandelden dit stuk niet met de zelve vaandigheid als de gemeentens, en het zy, dat zy met andere zaken belemmert waren, of dat zy vreesden, dat dit artykel onlusten mogt verwekken, immers zy stelden het onderzoek daar van tot het volgende jaar uit. Wy zullen echter het verhaal daar van, om niet twee maal het zelve te zeggen, hier laten volgen. Het ont-

werp wierdt den 9 en 11 February gelezen; en gestelt in handen van gevolmachtigden*, welke waren de bisschop van Ely en Westminster, het opperhoofd van justitie (a), en de advokaat of procureur generaal des konings. Deze zaak wierdt met veel aandacht en voorzichtigheit overwogen. Men wist wel wat voordeelen de ongehuwde staat mede bragt; den lof, dien de zelve verdiende, zo hy anders zuiverlyk bewaart wierdt; de lofuitingen, welke de eerste kerkenleeraars daar van gegeven hebben, en de achting, die het volk heeft voor een staat, die iets uitruuntender en zuiverder schynt te hebben dan de andere, en die de menschen ontslaat van vleesch en bloed, en 'er engelen van maakt op aarde. Maar het was ook niet onbekend, dat de ontucht der geestelyken hunnen ongehuwden staat hatelyk maakte, vernichtelyk by de menschen, en zeer strafbaar voor Godt. De Geschiedenissen melden allerwegen hun overspel, en men zag 'er dagelykch droevige voorbeelden van: zy verleiddende vrouwen van deze, en bragten de dochteren van gene tot oneer: en zeker paus † hadt zelf al voor lang gezegt, dat indien 'er wettige redenen waren geweest den priesteren de vrouwen te ontnemen, men nu veel geestelyker oorzaken hadt de zelve hen weder te geven. Het volk, dat zich in den aanvang hadt laten verblinden door den schonen name van kuifcheit, dien de ongehuwde staat mede bragt, als of de zelve ook niet tot het huwelyk behoort, bekwaam van tydt tot tydt van hen verkeerde gedachten. Ieder kreeg een schrik van de ongebondenheit der geestelyken, en hielt op achting te hebben voor lieden, wier ontucht recht draads streedt tegen den tytel, dien zy zich te onrecht aanmatigden, om meer achtbaarheid te krygen. De gevolmachtigden, kennis genomen hebbende van de zake en van het recht, bragten deze vinge tot de volgende twee artykelen: „ I. Of de ongehuwde staat wezentlyk aan het priesterchap vast was. II. Van welken aardt des zelfs geesteslofte was, en tot hoe verre de zelve ieniant verplichte.

Betreffende het eerste artykel was men voor de ontkenninge, zich vestende op het gezag der H. Schrifture, en op de overleveringe der eerste eeuwen van het Christendom. Men vondt in het Oude Testament, dat het huwelyk niet alleen geoorlooft, maarden ouden hogepriesteren zelfs was aanbevolen, vermits het hogepriesterchap niet buiten het geslacht van *Aaron* mogt gaan; waar uit men een besluit opmaakte, dat het priesterchap met het huwelyk niet strydig was. De plaatsen uit het Nieuwe Testament sienen niet minder nadrukkelyk, en men bragt 'er verscheidene van *Paulus* by, die de zaak ten voordeele van het huwelyk beslissen*; waar by men voegde het voorbeeld van *Petrus*, die getrouwt was geweest; en dat van *Aquila*, de welke zyne vrouw *Priscilla* op alle zyne reizen mede voerde, en van welke *Paulus* spreekt als van zyne amptgenoten †. Men drong ook aan de plaats van den zelve Apostel, de welke het verbodt om te huwelyken stelt onder de tekenen des afvals van de laatste tyden †. Belangende de kerkvaders, men haalde by het geen de zelve geschreven hadden tegen de Montanisten, Novatianen en Enkratiten, die het huwelyk afkeurden. Men bediende zich van de Concilien van Gangres en Trulla, gehouden het eene in het begin van de IV, en het

(a) Dit is de voorzitter van de hoogste vierchaar des koninkryks, en het hoofdt van alle de andere rechters.

Staat, waar in Engelandt zich bevoordt.

Het Parlement neemt in overweging het voorstel nopende den ongehuwden staat der geestelyken.

1548. Commis. Janssen.

Redenen voor en te.

† Pius de II. Hy was die Enaibiviu, die na het midden der voorgaande eeuw (de XV) leefde.

Bewoogredenen der gevolmachtigden om de noodwendigheit van den ongehuwden staat af te keuren.

* 1 Tim. III. Tit. Kap. I. 1 Cor. VII.

† Hand. XV III. Rom. XVI.

† 1 Tim. IV.

1548. het andere in de V eeuw, die alle beide de genen veroordeelden, die hunne vrouwen verlieten, by het ontfangen van de priesterlyke orde; en men telde vele heilige bisschoppen van die eeuwen op, welke getrouwt waren geweest. Men deedt de tegenstreving van *Paphnutius* hier gelden, de welke, onaan gezien hy onder die van den ongehuuwden staat behoorde, den voorflag, in het Concilie van Niccen gedaan, om den priesteren het trouwen te verbieden, voor een ondraaglyk juk hieldt. Men zeide in het tegendeel, dat dit verbodt zynen oorspronk verschuldigt was aan *Heliodorus*, beroemd schryver van den Roman *Theogenes en Charikleas*, dat hem zyn bisdom kostte, van het welke hy liever wilde afstaan dan zyne minne-verdichtelen niet voor de zyne erkennen. Dat dit werk hem verdacht hadt gemaakt, en dat hy, om zich te verontschuldigen van de ontucht, in welke men hem betichtte te leven, hadt voorgesteld, de geestelyken niet langer te dwingen in den ongehuuwden staat te leven. Daar wierdt bygevoegt, dat de Oosterse kerken het oude gebruik nog behielden, en dat hunne priesteren gemeenlyk getrouwt waren; en men beweerde, dat het verbodt tegen het trouwen eerst in het Westen algemeen was geworden omtrent de XI eeuw. Dat paus *Nicolaus de I* het in de IX eeuw niet hadt kunnen doordringen; en dat het door *Ekharderik*, bisschop van Augsburg, die razyne doodt tot een heilig is gemaakt, hevig wierdt tegengesproken. Men beriep zich voornamentlyk op de voorbeelden van de geestelykheit van Engelandt, op dat van *Resitutus*, bisschop van Londen, die in het openbaar met zyne vrouwe leefde (a), van *Bonifacius*, aartsbisschop van Kantelberg; van *Richard*, bisschop van Chichester (b), en van *Godsfrat*, bisschop van Ely, die alle getrouwt zyn geweest, zonder dat 'er iets op te zeggen is gevallen.

† Ceremonieboek. Zy oordeelen de gelofte roekeloos.

Wat den aardt of de natuur der gelofte belangt, men oordeelde de zelve roekeloos te zyn. Dat niemandt kon verzekert zyn, of hy altoos in die onthoudinge zou blyven, en dat het een van die deugden was, welke Godt zich niet verbindt aan allen te verlenen, die hem daar om bidden. Dus wierdt hier uit opgemaakt, dat deze gelofte niet verplichtende was. Men voegde daar ook by, dat de zelve het niet zou worden dan door het Roomsche Pontifikaal †, waar in zulks was vastgesteld, en dat dit Pontifikaal in Engelandt vernietigt zynde, deze verplichting in dat stuk geen plaats meer hadt. Eindelyk, men stelde eene onkuische echteloosheit in vergelyk met de eere van een zuiver en wettig huwelyk. Daar toe hadt men stoffe aan de handt, en de ontucht van koning *Edgar*, een van de yverigste voorstanders van den echtelozen staat der priesteren, wierdt by die gelegenheit niet overgeslagen, noch de geschiedenis van den pausselyken gezant, die ten tyde van *Henrik den I* (c) in Engelandt kwam, en by eene hoer te bedde wierdt gevonden, indien zelve nacht, welke den dag volgde, waar op men de geestelyken, die getrouwt waren, uit hunne beneficiën hadt gejaagt. Men liet zich hevig uit over de ontdekte gruwelen in een groot getal kloosters, II Deel.

(a) De schryver van de *Critique de l'Hist. de Reform.* zegt, dat het huwelyk van *Resitutus* niet wel te bewyzen is.

(b) De zelve schryver meent, dat men den naam van *Richard*, bisschop van Chichester, heeft gestelt in de plaats van dien van *Robert*, bisschop van Chester.

(c) Eenige schryvers zeggen, dat dit geval gebeurde onder de regering van *Henrik den II*. De naam van den gezant was *Johan van Crema*. Zie het I Deel dezer Geschiednisse, fol. 264.

die maar onlangs waren uitgeroeit. De bastaarden van *Alexander den VI* en van *Paulus den III* kwamen ook te pas, als doorstaande bewyzen van een ergerlyk leven, dat zelfs onder de kerkhoofden gevonden wierdt. Dus kregen zy de schuldt, dat zy den ongehuuwden staat maakten tot een staat van ontucht; in plaats van tegen die ondeugd een hulpmiddel te zoeken, dat alleen in een wettig huwelyk te vinden is.

De gevolmachtigden, alle deze bedenkingen overwogen en aangemerkt hebbende, deden daar van verflag aan de vergadering. Des anderen daags gaf de ganische Kamer der Lords hare toeflemming tot het gene van het Lagerhuis ontworpen was. Alleen kantten de bisschoppen van Londen, Durham, Norwich, Carlile, Hereford, Worcester, Bristol, Chichester en Landaff zich daar tegen, nevens vier wereldlyke Lords, *Morley*, *Dacres*, *Windsor* en *Warburton*. De koning hing 'er zyn zegel aan, en het ontwerp veranderde in eene wet. Men begon het met een soort van voorreden, daar in te kennen gevende, dat het te wenfchen was geweest, dat alle geestelyken in eene kuische echteloosheit hadden kunnen leven, om niet afgetrokken te worden van de bezigheden in hunnen dienst; maar dat, dewyl uit hun voorbeeld de onmogelykheit daar van af te nemen was, men beter oordeelde, dat zy vryheit hadden om te mogen trouwen. Om deze inzichten, zegt de wet, worden de ordonnantien, die hen het gebruik der vrouwen verboden, ingetrokken, en men staat hen toe te trouwen, met dien verstande, dat zulks geschiede naar de instellingen van de Engelsche kerke. Men maakte ondertusschen geen gewag van de huwelyken der priesteren, die men onder de vorige regering, uit kracht van het edict der zes artikelen, vernietigt hadt. In het tegendeel beval men, dat de echtscheidingen, daar uit ontstaan, hare kracht zouden behouden, en de huwelyken der vrouwen, die met andere mans hertrouwt waren, deugdelyk wezen.

Beide de Kamers der geestelykheit vergaderden insgelyks om deze gewigtige zaak in overweginge te brengen; en na dat zy alles gewikt en gewogen hadden was hunne uitpraak ten naasten by vervat in de bewoordingen van de wet. De meest voor het huwelyk yverende waren de genen, die een besluit hadden genomen in den ongehuuwden staat te leven. De leeraars *Ridley*, *Taylor*, *Bensouen* *Redmain*, levende als *Paphnutius*, en even als hy sprekende, verzetten zich krachtig tegen de noodwendigheit van de echteloosheit. *Redmain* blonk uit in Godvrucht en verstandt, en hoewel zyne ziekte hem belette in de vergadering te verschynen, was dit echter zyn gevoelen, dat hy schriftelyk, met redenen bekrachtigt zynde, aan de vergadering zondt, waar na de zaak ook beslist wierdt. Hy zeide, dat de noodzakelykheit van den ongehuuwden staat door de Wet Gods niet was ingesieft, maar alleen steunde op de wilckeur der geestelyken. Dat de Geschiedenis van Engelandt hem geen kerkelyk gezag aan de handt gaf, bekwaam zynde om deze gelofte verplichtende te maken, en dat hy geloofde, dat de koning en de kerkvoogden iemandt daar van zouden kunnen ontheffen. Echter hieldt hy dezen middelweg, van deze vryheit niet meer dan eens te verlenen; dermaten, dat de genen, die twee maal getrouwt waren geweest, naar zyne gedachten tot de gewyde ordens niet zouden mogen toegelaten worden. Onaan gezien deze nauwer bepaling leedt zyn gevoelen voor het huwelyk heftige tegenpraak door een groot getal leden van beide de

1748.

Het Parlement keurt het besluit der gevolmachtigden goed.

Staat den geestelyken het huwelyk toe.

Beide de Kamers van de geestelykheit gedragen zich naar de beslissing van het Parlement.

Dollaren;

Byzondet gevoelen van den leeraar *Redmain*.

1548.

huizen: doch eindelyk wierdt het met meederheit van stemmen overgehaalt. Voor het overige fchynt het, dat die wyze van doen der geestelykheit eer eene infchikkelykheit was, dan eene eigentlyke vrygeving. De wet des Parlements zelf beftondt in bewoordingen, die eer eene duldung dan een volflagen bevel te kennen gaven. Maar drie jaren daar na [†] kwam 'er een arrest uit, het welk de noodwendigheit van den ongehuwden staat ten eenemale vernietigde. Men kon ondertuffchen de yverigfte onder de Roomfchgezinden het vooroordeel, dat zy tegen het trouwen der priesteren hadden, niet benemen. Noch de wetten des Parlements, noch de besluiten van de vergaderingen der geestelykheit konden beletten, dat zy deze huwelyken voor ontucht uitmaakten, en de geestelyken, die ze aangingen, met een foort van afgryzen befchouwden. Sommige van deze laatften ityden deze afkerigheit door onbetameyke huwelyken, of de zelve dienden hen ten minfte tot verfhoninge.

Het Parlement doet dezen nieuwen kerkregel fhandt grypen.

Na het ontwerp van vryheit om te huwelyken, den geestelyken toegeftaan, ftelde het Parlement 'er een op om dezen nieuwen kerkregel te doen ftandt grypen. Het wierdt eerst den 9 December het Lagerhuis aangeboden, en des anderen daags aan de Lords; in plaats dat het andere, rakende het huwelyk, den 6 der gezegde maandt in het Huis der Gemeente was goedgekeurt, en den 7 aan het Hogerhuis gezonden. Ondertuffchen hadt dit tweede ontwerp beter de hoedanigheit van eene wet dan het eerste. De acte daar van den 15 January doorgedaan zynde, onaanzeien de vertogen van den grave van Derby, Mylord *Dacres*, Mylord *Windsor*, en van de biffchoppen van Londen, Durham, Norwich, Carlile, Hereford, Worcester, Westminster, en Chichester. Het Parlement bedankte voor eerst den koning, dat hy zorg hadt gedragen den nieuwen dienst * door den aartsbiffchop van Kantelberg en andere verftandige kerkvoogden, of Godgeleerden, daar toe van dezen vorft benoemt, te doen opftellen, als ook over het gevoelen * van den befchermer en zynen Raadt. Men voegde daar by, dat de gevolmachtigden dit werk, door den byftandt van den H. Geest, met eendragtigheit van toeflemminge hadden ten einde gebragt; en men beluifte, dat van den volgenden Pinxtertydt af te rekenen de nieuwe kerkregel door het ganfche koninkryk zou worden opgevolgt. Het Parlement smeekte den koning vergiffenis te willen verlenen aan de genen, die tot dien tydt toe zich daar naar niet gefchikt hadden: doch in het toekomende veroordeelde het de overtreders, voor de eerste maal, tot eene gevangenis van drie maanden, met verbeurte van een jaar tydt van hunne ampten; voor de tweede maal, boven het verlies van de zelve, tot een jaar gevangenis, en voor de derde reis tot eene eeuwige gevangenis. Het ftelde byna diergelyke straffen tegen de genen, die beftaan zouden den nieuwen dienst door hunne fchriften te brandmerken, of zich aan te kanten tegen het uitvoeren van het arrest des Parlements, het welk de uitvoering daar van aanbeval; waar omtrent de eerste overtreding geftraft ftondt te worden met eene boete van 130 guldens, de tweede met eens zo veel, en de derde met eene eeuwige gevangenis en verbeurte van goetd en have; straffen, die veel verfhildendvande gene, die onder de vorige regeringe waren vafteftelt, daar men het overtreden van het edict der zes artykelen met den hals geboet zag. Wy zeggen juist niet, dat dit verfhil toe te fchryven is aan de natuur van *Eduard*, veel zachter zynde dan die van *Henrik*, of

aan den aardt der hervorminge, die van het beulen een afchrik heeft; een ieder oordeele daar van naar zyn welgevallen: doch echter alles ingezien zynde verfhift een zo verfhillend gedrag een gunftig voorteken aan de Hervormden.

Het Parlement uitte zich ook over de nature der gehoorzaamheit, die het eifchte ter opvolging van des zelfs reglement, en verklaarde geen oogmerk te hebben de kerken te beletten de gewyde lofzangen en gebeden te vermeerderen, als ze maar genomen wierden uit de Schriftuur. Daar is geen twyffel aan, of deze vryheit ten opzichte der gezangen heeft de gewoonte, die fhandt begon te grypen in de familiën en kerken der Hervormden, van de gezangen, in Engelfche vaarzen vertaalt zynde, te zingen, begunftigt: zo dat het een merkteken van yver voor de Hervorminge was, als men een perfoon gewyde zangliederen, zodanig als ze in Engelfche vaarzen van dien tydt gevonden worden, hoorde zingen: vaarzen, welke in die eeuwe aangenaam waren, doch in de onze geenzins van de zelve bevalligheit zyn. Sedert dien tydt (a) is de dichtkunde tot eene befchaaftheid gebragt, die met de hardigheit en plompheit der oude fpreekwyzen gansch niet overeenkomt. Dit is de aanmerking van zeker berucht fchryver onzes tyds [†], die zich beklagt, dat men verzuimt heeft deze heilige gezangen met zo veel aandacht, als ze verdienen, nader te befchaven, en dat men niet heeft zoeken mede te werken, zo veel in ons vermogen was, door eene zo nutte bezigheit, tot ftichtinge der gelovigen.

Wy hebben na vervolg verhaalt de ordonnantiën des Parlements rakende het huwelyk der geestelyken, en de fchikking van den nieuwen kerkregel, fchoon het een en het ander eerst in de tweede vergadering wierdt vafteftelt. De zittingen der eerste eindigden den 22 December, en men dagvaardde het Parlement tegen den 2 January des volgenden jaars, wel te verftaan dat des zelfs zittingen tot dien dag wierden uitgeftelt, zonder dat de besluiten, die inde eerste nog niet volleedig waren, vernietigt wierden. In het tegendeel, het geen tot dien tydt toe verrecht was, bleef zo ftaan; weshalven het Parlement, toen het vergaderde, alleenlyk voltooide het geen het begonnen hadt, op den voet als het by de fcheidinge gelaten was. By de openinge dezer zittingen boodt het Lagerhuis den befchermer een verfoog (b) aan, om hem te verzoeken, *Latimer* wederom te herftellen in het biffdom van Worcester, dat hem door *Henrik* den VIII, ter oorzaak van den Hervormden Godsdienst, dien hy beleedt, ontnomen was. Doch deze vrome kerkvoogdt, die wegens zyne jaren en nederigen imborft geen luft hadt tot grootfcheit des levens, wilde liever de moeite doen van plaats tot plaats te gaan prediken, dan den laft, van een biffdom te beftieren, weder op zyne fchouderen nemen. Vervolgens bragt men op de baan een ontwerp tot eene ordonnantie, om in verfcheide oorden des koninkryks parken te maken: doch het Lagerhuis verwierp dit voorftel. Het zal wel haast blyken, welke beroerten deze afchuttingen in de provinciën veroorzaakt hebben.

Den 4 February wierdt 'er aan het Hogerhuis een ontwerp van eene wet overgegeven, om te verbieden vleefch in de Vaften, of op vaftefteden te eetden; Vaften.

(a) *Thomas Sternhold*, edelman van de kamer van *Eduard* den VI, was daar van de opfteller, geholpen zynde door *Johan Hopkins* en *Robert Wijfdom*.

(b) *Of Address*. Dit zegt wel zo veel als in een of verzoekschrift: doch heeft in het Engelfch eene aanzienlyker betekenis.

1548.

Oorspronk van 't Palmzingen onder de Hervormden.

Burnet.

Faller.

1549.

Latimer weert wederom in de biffchoppelyke waardigheit herftelt te worden.

Ontwerp van eene wet tot het houden der Vaften.

1549. eten; tot onderzoek van het welke benoemt werden de aartsbischop van Kantelberg, nevens de bisschoppen van Ely, Worcester en Chichester. Het wierdt die van het Lagerhuis overhandigt, welke het den volgenden dag met hunne goedkeuringe te rug zonden. Dus ging de wet door. Het Parlement uitte terstondt zyn gevoelen over de onderscheidinge der spyzen en der dagen. Het zeide, dat het Euangelium de trappen van reinheit, onder de verscheide spyzen, die tot voedsel dienen, en de trappen van heiligkeit onder de verscheide jaargetyden, buiten sluit. Het voegde daar by, dat die genen ondertusschen te veroordeelen waren, de welke uit eene aanrizing van het vleesch de Vasten en onthoudinge laakten. Dat de kerk zulks hadt ingestelt, en dat de onderhouding daar van noodzakelyk is om onze hertsichten te bedwingen. By deze aanmerkingen hadt het Parlement nog eene, die den Staat betrof: namentlyk, dat het houden der Vasten noodzakelyk was om de visschery, die het koninkryk merkelyke voordeelen aanbragt, te doen staande blyven, en om het vee te vermenigvuldigen, dat gedurende zes weken het gebruik of de gulzigheit der menschen ontging.

Aanmerking over het invoeren van de Vasten.

Het is zeker, dat de Vasten alleen by trappen in de kerke is gebragt, en dat de onderhouding van de zelve in de eerste eeuwen des Christendoms niet gelykformig is geweest. Het was in het eerst eene vrijwillige Godsdienstigheit, die meer of min dagen aan de onthoudinge en vasten toewydde. Het gemeenste gebruik was te vasten 's wecks te voren dat onze Zaligmaker gestorven is. Dan at men den ganschen dag niet, zelfs tot den avond toe. De strengsten in het vervolg namen het voorbeeld van den Heilandt, en maakten hunne Vasten insgelyks van veertig dagen. Men nuttigde gedurende de zelve niets anders dan groente en wortelen; de onderscheiding van vleesch en visch was toen nog niet in gebruik, maar wierdt naderhand door de Westersche kerk ingevoerd, als mede het vasten op Zaturdag, Quatertempers en Vigilien. Wat den Vrydag belangt, die ter gedachtenisse van het aflerven onzes Heeren wierdt ingevoerd, dit is veel ouder en algemener. Kortom, deze oeffeningen, bekwaam om Godvrucht in te boezemen, veranderden wel haast in zodanige, die de beproevingen des vleeschs of belagchelyk, of bygelovig maakten. Dus gaat het met de Godsdienstigheit van zommigen, welke het Christendom in deze uiterlyke plichten menen te bestaan, en met de onthoudinge van anderen, die denken, dat het genoeg is geen vleesch te eten, en dat zy vasten, als zy anders niet nuttigen dan visch, hoe lekker hunne tafel ook is toegerecht, en wat overvloedt van beste wyne daar geplengt wordt. Diergelyke Vasten hebben de hervormers veroordeelt. Zy wilden, dat bygelovigheit en mommery daar af gelaten wierdt; geenzins de waarachtige Vasten, met den gebede gepaart gaande, hoedanige ons JESUS heeft bevolen, verachtende; in het tegendeel pryzende, als oeffeningen, die het vleesch aan den geest onderwerpen, het rechte doelwit van het Christendom.

Daar wierden nog verscheide andere ontwerpen van wetten op de tafel gelegd, doch verworpen. De eerste raakte de genen, die met de twee zusters des konings, zonder toestemminge van dien vorst en des zelfs Raadt, zouden trouwen, en strekte om hen als misdadigers van gekwetste hoogheit te doen veroordeelen. Men zal erlang merken, dat dit ontwerp op den zeevoogdt doelde, de welke onderstondt met de prinsesse Elizabeth te trouwen. Beide de Huizen meenden, dat de

uiterste-wille van Henrik den VIII genoeg was om diergelyke huwelyken te beletten, die de prinsessen buiten staat stelden om in het regeren des koninkryks te kunnen opvolgen, en achten ontydig iets te voegen by de omzichtigheit en strafheit van wylen den koning. Vervolgens deedt men een voorslag om de palen van rechtsoeffening der bisschoppen uit te zetten, hen verlenende macht om iemandt, noch door zachte noch door harde vermaningen verbeterd kunnende worden, aan den lyve te straffen. Het kwam met die onboetvaardigen zo verre, dat 'er niets aan de handt was om hunne ongebondenheit te beteugelen. De godloosheit ging met opgesteekten hoofde, en der zelve voorstanders spotten met de predikatiën, die hen Gods oordeelen dreigden. Hierom zouden de kerkvoogden gewenscht hebben om by deze geestelyke strafsoeffeningen, welke niet in staat waren de ongebondenheit des volks te beteugelen, ook de wereldlyke te voegen: doch het Parlement vondt niet raadzaam hen die macht in handen te geven. Zommigen bragten in, dat 'er nog vele geestelyken waren, die den ouden Godsdienst aankleefden, en dat deze die macht ter verdrukkinge van de Hervormden zouden kunnen misbruiken. Het zy dan uit deze bedenking, of dat 'er vele leden des Parlements gevonden wierden, schuldig zynde aan de misgrepen, de welke zy zochten in anderen te straffen; immers het verhoogt der kerkvoogden wierdt behendig aan een kant geholpen, waar door hunne goede oogmerken verdacht raakten.

Een nog veel gewigtiger ontwerp kwam te berde in het Lagerhuis, en wierdt aan dat van de Lords medegedeelt, de welke weigerden den yver der gemeenten te ondersteunen, zonder dat men weet waarom. Die voorslag betrof de bekortinge der rechtsgedingen, en de oeffening van recht met zo veel spoedt, als vroomheit. De schryver*, die ons dit staaltie aan de handt geeft, zegt, dat hy een geschrift heeft gezien rakende dit stuk; waar in geklaagt wierdt, dat de oeffening van de rechtsgeleerdheit barbarisch was geworden, en dat de pleitbanken vol verwardheit waren, onstaande uit de menigvuldigheit en de verscheidenheit der wetten. Dies zeide men, om zulke wanorders voor te komen, dat 'er, naar het voorbeeld der Romeinen, een Wetboek, naar het recht van Engelandt, in goed Latyn moest opgestelt, en de stoffe daar van in tytels en hoofdstukken verdeelt worden; dat men daar in niet moest brengen dan noodzakelyke, klare en beslissende wetten; dat men dus zou hebben uit den weg geruimt een oneindig getal van willekeuren en verzamelingen, die men noemt berichten of verklaringen, en pleitstukken*, waar in gevonden worden eene menigte van verdrietige zwarigheden, en lange pleitgedingen, bekwaam om twyffelingen te verwekken dan de zaak op te helderen. Doch een zo rechtmatig voorstel wierdt niet ondersteunt. De onderneming daar van vereischte een vreedzamer en volkomener regering dan die van een minderjarigen vorst.

Terwyl het Parlement zich tot de algemene zaken verledigde, vondt de Raadt zich benard wegens de beschuldigingen, die tegen den zeevoogdt wierden ingebragt. Wy hebben dezen staatzuchtigen reets naar de regering zien staan door het huwelyk van de koninginne weduwe, en door het verraadt, dat hy tegen den beschermheer gesmeed hadt. Het gevaar, dat hy liep, toen zyne heimelyke verstandhoudingen ontdekt wierden, maakte hem niet omzigtiger, noch de goedheit zyns broeders gematigder. Hy beelde zich

1549.

De bisschoppen zoeken hun rechtsgebied uit te breiden over de genen, die eergelyk van leven zyn.

Het Parlement vindt zulks niet raadzaam.

* Burnet.

Ontwerp van een Wetboek naar het recht van Engelandt.

* Rapporten.

Waarom de toeleg niet gelukte.

Burnet. Hayward. Beschuldigingen tegen den zeevoogdt ingebragt.

1749. in, de kroon van Engelandt waardig te zyn; hadt onderstaan de zelve op het hoofd te krygen, en beiloten alles te wagen om dit oogmerk te bereiken. Ondertusschen overleedt de koningin weduwe: zommigen * willen in het kraambedde van eene dochter, die gedoopt wierdt. Anderen † spreken daar niet van, en zeggen, dat 'ereen vermoeden was, als of ze zou vergeven zyn. Daar zyn 'er †, die menen, dat ze van droefheit over de straffe van haren man gestorven is: doch zy hebben het kwalyk, naardien zy zes maanden voor dien tydt overleedt. Dit was het levenslot van *Catharina Parre*. Zy hadt geluks en verdienstengenoeg om den minneydt, of de wreedheit van een vorst, die twee van zyne vrouwen het hoofd hadt doen afstaan, te ontgaan. Doch misschien was ze de offerhande van een staatzuchtigen onderdaan, de welke zich niet vergenoegde met de plaats eens gróten konings in haar bedde en herte te hebben, zonder des zelis kroon door haar ook op zyn hoofd te krygen. Het was eene deugtzaam vorstin, van een wonderlyk zachten aardt, en niet te laken dan aangaande het huwelyk met den zeevoogdt: een huwelyk, dat schandelyk was voor de gedachtenisse van den koning, haren overleden bedgenoot; dat de echte vriendschap door al te grote voorbarigheit kwetsse, en, door ongelykheit, den rang ontceerde, dien ze gehouden hadt. Het was nog rampzaliger voor deze ongelukkige vorstinne, die het met de doot bekoecht, wegens de misdaadt van haren gemaal, of uit droefheit, die ze hadt over zyne staatzucht, en over de onwaardige behandelingen, waar mede hy haar bejegende. En voorwaar, men ziet in een geschrift, dat na hare doot onder hare papieren gevonden wierdt, dat zy gedurende de twee jaren van haar tweede huwelyk niet gelukkig is geweest; het zy dat ze berouw hadt over eene echtverbintnisse, die zo verre beneden de eerste was, of dat het kwade gedrag van haren man haar oorzaak tot kwelling gaf. Dit geschrift hadt voor tytel: *De traanen van eene zondaresse*. Zy beweeende daarin den tydt harer onwetendheit, dien ze tot bedevaarten en andere uiterlyke plegtigheden hadt besteed; in plaats dat ze den zelve hadt moeten heiligen tot innerlyke Godsdienstigheden, zonder de welke al het overige ydel is. Zy bedankte vervolgens Godt voor de kennisse, welke hy haar hadt gegeven van den waarachtigen Godsdienst, hebbende de zelve verkregen door het gedurig lezen van de Schriftuur en den bystand des H. Geestes. Zy klaagde over de ergernisse, die de Protestanten gaven door een gedrag, dat met hunne belydenisse niet overeenkwam; en haar gevoelen uitende over het artykel van de Rechvaardigmakinge, zeide ze die te bestaan in het gelove, door de heiligmakinge achtervolgt zynde. Het is wel te bedenken, dat deze aandachtige overwegingen de vrucht waren van hare eenzaamheit, en dat, terwyl ze van een zachten inborst was, hare droefheit haar naderhandt naar den kant van Godvrucht deedt overhellen. Misschien dat ook de ondankbaarheit eens onwaardigen echtgenoots haar alleen troost deedt zoeken by den Hemel. Zo dit waar is, strekten de rampen haar tot voordeel, en hare Godvrucht verdient wel, dat men haar hare zwakheden ten goede houde.

Wat 'er van zy, hare doot baande den zeevoogdt een nieuwen weg om den troon te beklimmen. Naauwlyks hadt ze den geest gegeven, of hy maakte gedachten om met de prinsesse *Elizabeth* te trouwen. Zyn oogmerk wierdt ontdekt, en dit gaf gelegenheit tot den voorflag aan het Parlement, gedaan van de genen, die met

de zusters des konings zouden trouwen, als schuldig aan gekwetste hoogheit te straffen. Deze hinderpalen deden hem den moedt niet verloren geven, en hy besloot het koninkryk liever in vuur en vlam te zetten, dan zyn oogmerk te missen. Daar zyn 'er echter *, die twyffelen, of hy wel zo veel schuld gehad heeft, als men voorgoest. Doch indien de Registers van den Raadt geloofwaardig zyn, wierden zyne misgrepen zo klaar bewezen †, dat 'er niet aan te twyffelen was. De drie voornaamste waren: „ I. Een toelag gehad te hebben om met de prinsesse *Elizabeth* te trouwen. II. Indien hy den koning niet kon be- wegen zyne goedkeuring daar toe te geven, dat hy zich meeter zou gemaakt hebben van zyn Majesteits persoon, en van de beheerschinge des koninkryks. III. Dat hy daar toe manschap geworven en geldt opgenomen hadt. Om in deze zo gevaarlyke ondernemingen een goeden uitslag te hebben hadt hy, zegt men, reets duizend man op de been gebragt; verbonden gemaakt met verscheide heeren, de welke de macht des beschermeers benydden, en zeer blyde waren twee broeders te zien, die naar elkanders verderf stonden; dat hy met den ridder *William Scharingdon*, onderschatmeester van Bristol, een verdrag hadt gemaakt, om hem merkelyke sommen gelds te bezorgen. Het is zeker, dat deze ridder vervolgt is, omdat hy vyftig duizend kronen aan valsche munt hadt gellagen, en van de goede specien hadt gefinoit tot de waarde van vyf honderd duizend guldens. De rechters van de Landwet veroordeelden hem, en het vonnis wierdt door het Parlement bevestigd. Voor dat de zeevoogdt in verzekering wierdt genomen, hadt de beschermeer, welken des zelis aanslagen voor een gedeelte bekend waren, onderstaan om hem daar van af te trekken, en hem tot zynen plicht te brengen: doch deze hadt slechts de zaken ontkennt; of verschoont, zonder dat hy van gedrag veranderde.

Wanneer men zag, dat het kwaadt ongeneeslyk was, en men hem moest van kant helpen, of den Staat door zyne heersichzucht zien het onderste boyen keren, maakte men zich den 19 January, uit krachte van eene order, die door den gansen Raadt getekent was, meester van zyn persoon. Men bragt hem naar den Tour, en den volgenden dag wierdt hem de bediening van zeevoogdt ontnomen, en gegeven aan eenen der geheimfchryvers van staat *. Drie gevolmachtigden wierden 'er benoemt om zyne verklaringen op te nemen. Mylord *Roussel*, de graat van Southampton, welke zich met den beschermeer bevredigt hadt, en *Pierre*, geheimfchryver van staat. De zaak wierdt ondertusschen langzaam behandeld. De beschermeer, wiens geneigtheden zo zacht, als die van den zeevoogdt hevig waren, voorzag met droefheit de onvermydelyke doot zyns broeders, byaldien hy hem aan de gestrengheit der wetten overgaf. Om die reden hieldt hy het rechtsgeding slepende. Evenwel kon hy zyn welwezen niet bevorderen, dan met maatregelen te nemen, hoe zich zelve tegen de gevoeligheit van een zo gevaarlyken vyandt te beveiligen. Hy deedt hem voorstellen, dat hy zyne mislagen zou erkennen, en verzekerde hem van zyne genade, zo hy anders zyne bedieningen wilde laten varen, en uit het hof vertrekken. De zeevoogdt was onbeweeglyk, en liet zynen haat opentlyk tegen den beschermeer blyken. Toen hieldt men op hem langer te ontzien, en zyn rechtsgeding wierdt wel haast opgemaakt; namentlyk, men ontving de verklaringen der getuigen: want voor het overige volg-

1749.

Doodt van de koningin-ne weduwe zyne vrouwe.

* *Hrylin.*
† *Barnet.*† *Sanderus.*
Misschien hem verdacht de zelve verhaalt te hebben.

Deugden en rampen dezer vorstinne.

Haar Godsdienst, wetenschap, en vroomheit.

* *Smid.*† *Smid.*

Hy vermaant hem tot berouw, met verzekering van gunstbewysing.

1749.

* *Hayward.*† *Barnet.*
Misgrepen, die men den zeevoogdt lastlegt.* *Smid.*

De beschermeer tracht te vergeefsch hem tot zynen plichte brengen.

* *Smid.*

Hy vermaant hem tot berouw, met verzekering van gunstbewysing.

1549. volgde men de gewoonte, onder Henrik den VIII ingevoert, van des misdadigers rechtsgeding op te maken, zonder dat hy tegen de getuigen gehooft wierdt. De gevolmachtigden wilden hem ondervragen: doch hy antwoordde niet slyptelyk, en weigerde zyne antwoorden te ondertekenen. De Raadt gelaifte op hun bericht, dat men gezamentlyk naar den Tour zou gaan om hem te ondervragen.

De kancelier, verselt van alle de andere Raadsheeren, zich derwaarts begeven hebbende, las hem zyne beschuldiging voor, verzocht hem vriendelyk daar op te antwoorden, te verschonon het gene hy kon, en het overige rondborstig te bekennen. Hy toonde hem, dat zyne hardnekkigheid nergens anders toe zou kunnen dienen dan om zyne schuld te verzwaren, en dat eene oprechte bekentenis, spruitende uit een geest van nederigheid, het beste was, dat hem redden kon. De zeevoogdt wilde niets bekennen, begeerde, dat men zyn proces naar behoren zou opmaken, en zyne beschuldigers voor hem doen verschynen. De andere Raadsheeren voegden hunne vermaningen by die van den kancelier, zonder ook iets op hem te winnen: dus gingen zy weder heen, en besloeten den koning te spreken, niet alleen om hem van het voorgevallene verslag te doen, maar voornamentlyk om hem te doen goed keuren, dat deze zaak aan het Parlement, toen vergadert zynde, mogt gebragt worden. Dit geschiedde om dien jongen vorst van de kwellinge te bevryden, die hy zou gevoelt hebben, van zynen oom ter doot te zien veroordeelen door eene vierchaar, waar in hy de waardigheid van voorzitter zou bekleed hebben, byaldien de zelve door den Raadt gevonnist was geworden, en om ter herte te nemen het geen hy in eene zo hagchelyke gelegenheit van de eene zyde aan de rechten des bloeds, en van de andere aan die der koninklyke waardigheid verschuldigt was. Dit was geheel buiten schoots blyven van het Parlement rechten te laten, en het zelve den gevangen met het rechtsgeding over te geven.

De kancelier, die het woordt voerde, was van deze gedachten, en alle de Raadsheeren keurden het vervolgens goed. De beschermheer sprak op het laatst. Hy ontveinsde zyne droefheit niet, die hy hadde van een broeder te zien, welke beschuldigt wierdt een verraadt gesmeed te hebben, om zich meester van de kroon te maken en van den gewyden persoon des konings: doch hy deedt zyne droefheit voor zynen plicht wyken, en de liefde tot den vorst en het vaderlandt zegespraalden over de bewegingen der nature, zeggende, dat hy den dienst voor den koning meer ter herte nam dan het belang van een broeder, zelf van een zoon, en dat de bewegingen des bloeds niet konden ophalen tegen de onschendbare getrouwheit van een ondedaen omtrent zynen opperlicte, en van een goed burger omtrent zyne geboorteplaats. Dat hy zich niet waardig zou achten te leven, indien hy de zelve misdaden als de zeevoogdt begaan hadt, voornamentlyk daar deze ondankbare den koning zo zeer verplicht was, die hem met weldaden hadt overladen. Dat zyne misdaadt van dien aardt was, dat ze, zonder de welvaart van den vorst bloot te stellen, niet kon vergeven worden. Dus, Mylords, vervolgte de beschermheer, zich tot den Raadt kerende, twyffelt gy lieden niet, of ik ben van uw lieder gevoelen. De misdadiger moet volgens de wetten gestraft worden, en het Parlement de zaak verreechten, het geen de koning niet kan weigeren ter slavinge van de algemene veiligheid. Maar gy lieden kent de

goedheit van den vorst, en hebt wyffelyk voorzien om hem de droefheit te besparen, die hy zou gehad hebben van een oproerigen, welke met zyne genegenheit begunitigt, en zyn misstaande bloedverwant was, in zyne tegenwoordigheit te zien veroordeelen. Na dat zy alle gesproken hadden, antwoordde de koning met deze woorden: Wy begrypen, dat 'er veel ten laste legt tegen Mylord den zeevoogdt, mynen oom, schuldig verklaart aan de misdaadt van gekwetste hoogheit. Wy merken ook, dat gy lieden niets anders verzoekt, dan dat zulks gestraft worde. Wy oordeelen, dat uw lieder verzoek rechtmatig is, en willen, dat gy lieden handelt maar den inhoudt van uw lieder verzoekschrift. Een zo welgepast antwoordt scheen den ouderdom van dezen prins te boven te gaan; trouwens hy bezat een ongemeen verstand; en de Registers van den Raadt merken daar by aan, dat hy deze woorden uit eige beweginge, en zonder te voren daar over gedacht te hebben, zeide. De Raadt, die daar byzonder mede in zyn schik was, bedankte hem niet alleen, maar gaf hem ook den lof, dien men meende aan zulke wyze redenen, de majesteit van een vorst zodanig passende, verschuldigt te zyn.

Het Parlement, de zaak dus in handen hebbende, begon het pleidooi daar van door eene acte, strekkende beter tot slakinge dan tot veroordeeling van den beschuldigten. Het benoemde afgezondenen uit beide de Huizen, die zich by den zeevoogdt vervoegden, om uit hem te horen, wat hy tot zyne verschoninge te zeggen hadt. Zy hoopten daar door zyne iftyfhoofdigheit te verzetten, en hem te verplichten zich aan de rechtmatige behandeling des Parlements te onderwerpen. Deze eerste stap zou hem ongevoelig gebragt hebben tot bekentnisse van zyne misdaden, en om des konings genade te verzoeken, waar toe de beschermheer voor hadt de zaak te brengen: maar niets was 'er, dat hem kon bewegen. In het begin hadden zy hem zo verte gekregen, dat hy op drie hoofd-artykels van zyne beschuldiging antwoordde: doch hy wilde niet verder gaan, en weigerde zelfs zyn antwoordt op deze drie eerste artykels te ondertekenen. Dit bestaan der afgezondenen vruchteloos zynde afgelopen, besloot het Parlement het rechtsgeding voort te zetten op de berichten, die de Raadt reets gedaen hadt, zonder dat de gevangen tegen zyne beschuldigers of getuigen gehooft wierdt. Dit was eene gewoonte, door Henrik den VIII ingevoert, gelyk in de geschiedenisse van zyne regeringe te zien is: eene gewoonte, die gevaarlyk was, strydende tegen de alleroudste en natuurlykste wetten; doch waar van men zich tot nog toe niet ontheit hadt. Men nam de raadgevingen in van de rechters des koninkryks, en hoorde den procureur generaal en de advokaten des konings. Alle verklaarden zy, dat de stukken van beschuldiging, tegen den zeevoogdt ingebragt, hem schuldig maakten aan gekwetste hoogheit. De verklaringen en bewyzen wierden vervolgens gelezen, en stemden zo net overeen, dat alle de Lords cendragtelyk van oordeel waren, dat hy moest gevonnist worden. De beschermheer was tegenwoordig; doch ziende, dat de misgrepen zyns broeders bewezen waren, en dat zyn doodvonnis onvermydelyk was, wierdt hy door de sandoening der nature weemoedig, dermaten, dat hy de vergadering verzocht niet kwalyk te nemen, dat hy wegging. Dit ontstondt niet alleen uit mededogen: de welvoeglykheit hadt daar ook deel in, en zyne standvastigheit

Men maakt zyn rechtsgeding op.

De Raadt stelt voor het proces aan het Parlement te brengen.

Redenvoering van den beschermheer.

1549. Wysantwoordt des konings op de berochten der Raadsheeren.

Het Parlement vaardt afgezondenen af aan den zeevoogdt, de welke hem niet konnen verzetten. Den kancelier, de graven van Shrewsbury, van Warwick en van Southampton, nevens de ridders Baker, Ding en Cheyney.

Men stelt zyn pleit in staat van uitwyzing.

De beschermheer gaat uit de vergadering.

1549. heit in dezen zou voor eene onnatuurlyke daadt doorgegaan hebben.

Betwillingen van het Lagerhuis omtrent den pleithandel. Het ging by de Gemeente zo gemakkellyk niet door als by de Lords. De meeste der afgezonden konden die wyze van rechtspleginge, namentlyk om afwezende personen onverhoord te veroordeelen, op de blote verklaringen van getuigen, die ook zelfs niet tegen hen gehoord waren, goedkeuren. Dit Huis wees zelfs van de handt het middel, dat de Pairs hen hadden doen voordragen, om hen de zelve Lords, die tegen den zeevoogdt gehoord waren, ten einde de afgezonden van zyne misdaden berecht kregen, toe te zenden. Het wilde, dat het oude gebruik herstelt wierdt, en de beschuldigde voor de bank verscheen, om daar te laten horen wat hy tot zyne verschoning te zeggen mogt hebben; en het zou hier niet van afgeslapt zyn, ten ware de koning hadt doen berichten, dat hy meende, dat de tegenwoordigheid des zeevoogds niet noodzakelyk, en dat het genoeg was, dat de heeren, die tegen hem verklaart hadden, zich vervoegden aan het Huis, om van zyn verjaardt kennis te geven. Dit deedt de Gemeente in hare tegenkanting verslaauwen, en van vier honderd afgezonden waren 'er maar tien, of twaalf, die by hun stuk bleven: alle de anderen gaven hunne stem tot de veroordeeling van den zeevoogdt.

De koning geeft 'er zyn stem toe. De koning stemde de zelve ook toe: dus wierdt het vonnis gevolgt van alle de vereischte hoedanigheden. Vyf dagen daar na nam de Raadt in overweging om de uitvoering daar van voort te zetten, en des konings verlof daar omtrent te verzoeken. Toen de Raadsheeren voor hem verschenen, zeide deze jonge vorst tegen hen met een manmoedig gelaat: *Dat hy hunne behandelingen wel hadt gaet geslagen, vergenoegt zynde over hunnen yver, waar voor hy hen bedankte, dat hy hen verzocht dit stuk voort te zetten, zonder hem of den beschermbeer over eene zo betroerende zake meer te spreken, en weemoedig wordende voegde hy daar by: Mylords, ik bid 'er u om.* Men ziet uit deze weinige woorden hoe noo deze goede vorst op zich zelve heeft kunnen verkrygen een misdadiger aan het zwaardt over te geven, die, hoe onwaardig hy zynre genade was, nog zyne medogendheit verwekte, en waar van de straffe hem aan het herte raakte, schoon hy de noodwendigheid daar van wel kon bevroeden. De order om den zeevoogdt te doen sterven wierdt door den ganschen Raadt getekent, zonder dat de beschermbeer, noch de aartsbisschop van Kantelberg, zich des onttrokken. Ondertusschen wisten velen op de tekening van den eenen en den anderen wat te zeggen. De eerste wierdt ongemeen gelastert, om dat hy de bewegingen der nature uitgedoof, en zyne handt geleent hadt tot het bekrachtigen van eene zo droevige acte. Men liet niet na den moordt van Geta, die den keizer Caracalla, zynen broeder, hadt omgebracht, aan te halen, en de vroomheit van Papijanus te pryzen, die liever wilde sterven dan dezen moordt voorspreken met redenen, waar mede de keizer wilde dat hy den zelve zou verbloemen. Men veroordeelde in het tegendeel de lasheit der genen, die de daadt des beschermheers verschoonden, en men zag hem aan als een broedermoordt. Andere staatkundigen, mogelyk beter onderrecht van het geen hy gedaan hadt om den zeevoogdt te redden, indien hy zyne seilen hadt willen bekenen, schreven al het onheil toe aan de hardnekkigheid van den misdadiger. Wat den aartsbisschop belangde, men kon hem niet vergeven een doodvornis getekent te hebben, daar het geestelyk recht de kerkelyken verbiedt bloedt te storten.

Des zelfs betroerende woorden aan de Pairs omtrent dit vonnis.

De beschermbeer tekent een order om den zeevoogdt te doen sterven.

Aanmerkingen over des zelfs tekening, en over die van Grammer.

De admiral wordt onthalt. * op den 14 Maart. Zyne goedde en kwade hoedanigheden.

Eenigen waren 'er echter, die zeiden, dat het verbodt, hen gedaan van geen misdadigers ter doodt te veroordeelen, eerst sedert het IV Concilie van Toledo was opgekomen. Dat deze kerkvergadering een besluit hadt gemaakt, waar by dezen priesteren verboden wierdt over halszaken te vonnissen, ten zy de vorsten zich met eede verbonden hadden de schuldigen vergiffenis te verlenen. Dat de gansche kerk van het Weiten zich dit besluit hadt onderworpen, en dat het in dien tydt was, dat men hier by te pas bragt de wetten, die de geestelyken verboden bloedt te storten. Men voegde daar by, dat, indien men de oude instellingen gevolgt hadt, het den bisschoppen, volgens een besluit van het Concilie van Chalcedonië, niet alleen ongeoorlooft was vonnissen by te wonen, die over halszaken geslagen wierden, maar zich ook niet mogten bemoeien met eenige zake, den wereldlyken rechter betreffende. Dat zulks vervolgens eene andere gedaante hadt gekregen. Men voegde daar by, dat de kerken zich door vele giften verrykt ziende, die de geestelyken meester maakten van merkelyke landgoederen, zo wel als van een groot getal slaven, die men toen gebruikte om de zelve te bebouwen, zy over de ellendigen de macht oeffenden van leven en doodt, waar toe de wetten den meesters gezag gaven. Dat de wreedheit zommiger bisschoppen oorzaak hadt gegeven tot de besluiten, de welke hen verboden het bloedt dezer ongelukkigen te vergieten, en dat daar uit gesproten waren de kerkwetten †, volgens welke hen het gezag was ontnomen over doodvonnissen te zitten. Dat dit geval veel verschilde van het gene, daar het op aan kwam, en dat in allen gevallen de Engelsche kerkvoogden het gezag dezer kerkregelen niet verplicht waren te erkennen.

Men schreeuwde ook krachtig tegen het pleidooi, en velen vervloekten deze onrechtvaardige wyze van den gevangen te veroordeelen, zonder getuigen tegen hem, of zyne verdediging te willen horen. Al wat men kan zeggen om diergelyk een mislag te verschonen, is, dat deze verkeerde behandeling steunde op wetten, die onder de vorige regering gemaakt, en nog niet herroepen waren.

De bisschop van Ely wierdt aan den gevangen gezonden, om hem tot sterven te bereiden, en drie dagen daar na sloeg men hem het hoofd af. Men vindt niet aangetekent wat hy op het schavot gezegt of gedaan heeft. Dit was het einde van zyne veruitziende aanslagen. Hadt hy de zelve maar binnen behooryke palen kunnen houden, was hy een van de gelukkigste hovelingen van zynen tydt geweest, gelyk hy een der doorluchtigste door zyne geboorte en verdiensten was. De dapperheit en grootmoedigheid blonken in hem uit: doch hy bragt die hoedanigheid tot zulk een overmaat, dat daar door al zyn roem verdoofde. Als zeevoogdt van Engelandt, oom des konings, echtgenoot van de koninginne weduwe, zag hy byna het gansche koninkryk onder zyn bedwang. Hy kon niemandt boven zich in den persoon van zynen broeder, en geen meester in dien van den koning veelen. Daar was niet dan de troon, of het schavot, die zyne onnatuurlyke staatzucht palen kon stellen. De fortuin deedt hem eenige schreden tot den eersten naderen; maar dit was alleen om hem niet meer huister of schande op het andere te doen verschynen. Sanderus zegt, dat hy geen schuld hadt, en dat hy door den heimelyken handel van de gemalinne des beschermheers is omgekomen: doch wy hebben te veel preuven van zyne verradery gezien, om 'er niet van overtuigt te wezen. Ondertusschen twyffelen

1549. len wyn niet, of de graaf van Warwik heeft met al zyn vermogen niet weinig toegebracht tot dit bloedig ſchouwſpel, dat de macht der *Seymours*, wier ondergang hy zocht, grotelykſch verzwakte. Wy geloven zelfs, dat de woede van eene heerſchzuchtige vrouwe, die alles aan hare verwaandheit opoffert, hoedanig men de gemalin van Mylord *Sommerſet* aſſchildert, veel deel in dit droevig voorval heeft gehad. Doch in allen gevalle de zeevoogdt was de eerste oorzaak van zyn ongeluk, en het is eer zyne misdaden dan die van anderen te wyten.

De geeſte-lykheit en het Parle-ment ſtaan den koning een onderſtaandgeld toe.

Het Parlement wierdt van den 14 Maart tot den 4 November uitgeſtelt, endes zelfs zittingen eindigden met den koning door het Lagerhuis een onderſtandt van twaalf ſtuyvers van de gulden, in drie jaren te betalen, toe te ſtaan. De geeſte-lykheit hadt hem reets de helft dier ſomme vergunt, te ligen op de kerkelyke inkomſten. Beide verſelden zy deze mildheit met dankzeggingen en gelukwenschingen over eene regeringe, die hen welvaart aanbragt. De geeſte-lykheit dankte Godt, dat Hy zyne kerke een vorſt hadt verleent, die den Godsdienſt door zyn ganſche koninkryk, zonder verandering, zuiver deedt oeffenen. De algemene Staten gingen nog verder in hunne beleeſdheden dan de geeſte-lykheit, gelyk zy die ook in mildheit hadden overtroffen. Zy verheſten het geluk, dat hende herſtelling van den waren Chriſtelyken Godsdienſt toebragt; en betuigden liever te willen ſterven dan van den zelven afgaan: waar by zy nog zeiden, dat 'er niets was, of de koning kon het zich van hunne onverbrekelyke genegenheit beloven, en dat zy met blydſchap hun goedit en bloedt zouden opofferen om hem Schotlandt te helpen vermeerſteren.

Zy voegen by deze mildheit hunne gelukwenschingen.

Nieuw onderzoek in de kerken.

De koning belaſtete met eenen alle de kerken zyns koninkryks op nieuw te gaan bezoeken, om dus de eenparigheit in den Godsdienſt, welke door eene wet, van den beſchermerheer gemaakt, was aanbevolen, in te voeren. Het bezoek geſchiedde met vrucht, en men verbeterde de misbruiken, die de vorige onderzoekers daar in gelaten hadden. Men verſtondt het Engeliſch der priesteren weinig beter dan hun Latyn, om dat zy iets in hun zingen hadden behouden, dat beter geleek naar de ſtemſpeeling van het muzyk, dan naar onderſcheidentlyk uitgeſprokene woorden. Men geſtafte de priesters zich op eene klare en verſtaanbare wyze uit te drukken, en behieldt het oud gebruik alleen in de hoofdkerken, waar in de choren gemaakt waren tot zulk een volmondig gezang. Men verboodt hen plegtigheden te verrechten, die naar bygelovigheit zweemden; als het altaar te kuſſen; het teken des kruiffes te maken, en den Bybel van de eene naar de andere zyde over te brengen.

Hervorming, die er gemaakt wordt.

Men ſchaft de paternosters af.

Men vernietigde het gebruik der paternosters, in de XII eeuw door eenen *Petrus Heremita*, in de geſchiedeniſſe der kruisvaarders zo bekend, uitgevonden. Men deedt het volk begrypen, dat men Godt in het Engeliſch moest bidden, en niet in het Latyn; dat de herhalingen van *Pater noster* en *Ave Maria* ydel waren; dat ook aan den anderen kant het *Ave* slechts eene groeting, en geen gebedt was; en, om het al te zeggen, dat het bygelovig was de Maagdt nevens Godt te ſtellen, het *Pater* met het *Ave* in vergelyking brengende. Den priesters wierdt bevolen het volk tot liefdadigheit aan te manen, en men geboodt de parochie-priesters ten minſte eens om de zes weken aldaar te komen prediken en te catechiferen. Men verboodt het vieren der Miſſe voor de afgestorvenen, welke plegtigheit nog hier en daar van de priesters

Ook de ziel-miſſen.

II Deel.

heimelyk verrecht wierdt; en om hen zulks te beletten benam men hen de vryheit in de zelve kerk op eenen dag meer dan eens Communie te houden, namentlyk op den tydt; dat 'er openbare Godsdienſt voor de ganſche parochie was. Dus deedt zich geen byzondere gelegenheit op tot het doen der zielmiſſen. De Kers- en Paſchdagen waren 'er echter niet onder begrepen; wanneer het geoorlooft was, om het groot getal der Avondmaal-gangers, welke op die twee plegtige feesten verſchenen, meer dan eens Miſſe te doen; doch die ganſche dienſt wierdt beſteed tot de algemene ſichtinge des volks. Men waakte ook tegen de ontheiliging van gewyde plaatſen, en verboodt in den omtrek der kerken iets te verkopen, of te kopen, noch 'er drinkhuizen te houden.

1745

De aartsbiſſehop van Kantelberg deedt een nauwkeurig onderzoek in zyne provincie; en *Bonner*, biſſehop van Londen, kreeg laſt van den Raadt om zorg te dragen, dat de St. Paulus-kerk, de hoofdkerk van de eerste ſtadt des koninkryks, de andere tot een voorbeeld ſtrekte door vaardigheit van te gehoorzamen. Deze prelaat was ganſch niet voor de hervorminge, ja onder de regering van *Maria* is hy een hevige tegenſtander van de zelve geweest. Ondertuſſchen was zyne toegevendheit dermaten, dat hy orders zondt aan den deken en de andere geeſte-lyken van St. Paulus, willende, dat de zelve ſtiptelyk wierdt uitgevoerd: zo dat de bezoekers geen hinderpalen ontmoetten in het doen ſtandt grypen van den nieuwen kerkregel.

Toegevendheit van Bonner.

De prinses *Maria* was de eenigſte, die weigerde zich daar naar te voegen, en die niet aſſiet de Miſſe in haar hof te doen zingen. De Raadt ſchreef haar daar over, haar vermanende de wetten te gehoorzamen. Zy bekreunde zich niet aan dezen brief, en zondt een bode af naar den keizer, om hem te bidden voor haar te willen ſpreken, ten einde zy in de oeffeninge van haren Godsdienſt ongeſloort bleve. *Karel de V* nam de belangen van zyne nicht, als ook die van een Godsdienſt, welken hy nog onlangs over de tegenſtribelingen der Proteſtanten in Duitschlandt hadt doen zegepralen, zeer ter herte. Hy hadt in dien tydt twee afgezanten uit Engelandt aan zyn hof, den ridder *Hobby*, die deze waardigheit al bekleed hadt van den tydt af dat *Eduard* aan de kroon was gemaakt, en Mylord *Paget*, die alſbuitengewoon afgezant naar Vlaanderen was gezonden, alwaar de keizer zich toen onthieldt. Hy gaf te kennen aan deze twee ſtaatsdienars, dat hy de zaak van de prinsesse *Maria* de zyne maakte. Op het verflag, dat 'er de afgezanten vandeden aan het hof van Engelandt, oordeelde men niet raadzaam een overwinnend vorſt te tergen, en zy kregen bevel van hem genoeg te geven. Zy verbonden zich dan in den name des konings, dat de prinses van de ſtrengheit dezer bevelen zou uitgezondert worden. Naderhandt gaven zy voor, die belofte alleen voor zekeren tydt gedaan te hebben: doch de keizer beweerde, dat 'er van geen bepalinge gerept was. Een verſchil, dat met de doodt van *Eduard*, toen *Maria* hem opvolgde, aan kant is gemaakt.

Maria weigert zich naar den nieuwen kerk-regel te gedragen.

De keizer onderſteunt haar.

Voor deze omkeringe deedt *Karel de V* haar voor Don *Alphonſo*, broeder des konings van Portugal, ten huwelyk verzoeken. Deze voorſlag wierdt met genoeg aangenomen, en de huwelyks-voorwaarden opgeſtelt. De prinses kreeg honderd duizend kronen tot een bruidſchat, nevens twintig duizend guldens aan juwelen: van de andere zyde wierden haar twintig duizend kronen aan inkomen toegewezen tot weduwegoedt.

Hy verzoekt haar voor den broeder des konings van Portugal.

K

Voor

Don

1549. Voor het overige waren de jaren van beide gelyk, en niets was 'er, dat de uitvoering van dit verdrag stremde. Het wierdt echter niet voltooit, zonder dat men weet waar aan het scheelde.

Vestillen over het leerstuk van de wezentlyke tegenwoordigheid.

* of verzelfstandiging, zynde eene verkeering van het eene wezen in het andere.
† Is by de Lutherischen, dat het broodt, na de consecratie, broodt blyft, en niet verandert, en dat het ligchaam van Christus daar in is.

Gevoelen van Bucerus aangaande de tegenwoordigheid van Christus in het Sakrament des Nachtmals.
† Zie Burnet's Handſchrift van Luther noemens een vergelyk tusſchen die van de Augsburgsche geloofsbelydniſſe en de Hervormden.

De eenparigheid in den kerkregel was niet genoeg om de rust des koninkryks te bevestigen. Men diende ook overeen te stemmen in zekere grondstelling van Godsdienst, die in de leerstukken, ten minste in die der hervormers, geen de minste verdeeldheid overliet. Hier toe besteedde men het gansche jaar. De tegenwoordigheid van Jesus Christus in de hostie was het gewigtigste: ook een stuk, dat den Godgeleerden veel werk gaf. Het volk, door eene lange overlevering gewoon de ligchamelyke tegenwoordigheid te geloven, was geweldig ingenomen met een waan, die hen het voorrecht gaf van het waarachtige vleesch des Zoons Gods te eeten; en de priesters, welken dit gevoelen alles deedt hopen tot herstellinge van hunne oude geheimenissen, spanden alle hunne krachten in om het zelve in die mening te houden. Ondertusschen lagen de Protestanten wegens dit leerstuk overhoop, het welk die uit Zwitserlandt geheel anders opvatten dan de Lutherischen. Deze toeflandt van zaken noopte den Raadt om kerkvoogden en Godgeleerden te benoemen, ten einde deze zwaarigheid onderzocht wierdt, en de waarachtige lere standt mogt grypen. Men was het reets eens om de Transubstantiatie * van de Roomſche kerke af te keuren. Vervolgens kwam de Impanatie † der Lutherischen te berde, en hadt vele aanhangers, welke zeiden, dat deze leer byzonder overeenstemde met die van de Griekſche kerke, of liever, dat het de zelve was. Anderen, doch in een veel minder getal, waren voor de gevoelens der Zwitsers over dit stuk, de welke beweerden, dat het broodt in het Avondmaal nergens anders toe diende, dan om het lyden onzes Zaligmakers daar by te gedenken. Een derde soort deedt zich op, en sloeg een middelweg in. Het gevoelen van deze beflondt daar in, dat zy geloofden, dat in het Sakrament niet alleen de gedachtenis des lydens onzes Zaligmakers te begrypen was, maar ook de mededeeling van zyn ligchaam en bloedt; in dier voegen, dat Christus daar in op eene wezentlyke wyze tegenwoordig is, zonder dat men al te nieuwsgierig moet navorſchen, hoe deze wyze van tegenwoordig-zyn beſtaat. Dit was de verklaring, die Bucerus hadt gevonden, waar door het de twee tegenstrydige gevoelens eens wierden. Calvinus ſcheen 'er genoeg in te nemen: het bleek, dat Luther zelf, hoe hevig anders ook, hier mede in zyn ſchik was geweest, en zyn medewerken verleende tot een vergelyk. Dit is te zien uit zyn handſchrift, berustende onder de openbare Handelingen van Engelandt †. Hy wilde, dat die van de Augsburgsche geloofsbelydniſſe zouden verklaren, dat 'er waarlyk broodt en wyn in het Sakrament was; en dat die van Zwitserlandt van hun kant beleden, dat het ligchaam onzes Heeren waarlyk tegenwoordig was in het Nachtmal, en dat zy van weerzyden, zonder zich meer met nieuwsgierige navorſchingen op te houden aangaande de wyze dezer tegenwoordigheid, den Godgeleerden vryheit van gevoelen gaven; het welk, gelyk hy 'er by voegde, deze verdeeldheden uit de wereldt zou helpen. Men weet niet wat de uitwerking van eene zo ver gebragte vereniging heeft tegengehouden. Anderen, iets duisters in dit gevoelen vindende, kwamen tot een denkbeeld, dat bevattelyker was. Zy ihonden toe, dat Christus een waarachtige beſtaanlykheid hadt in het Nachtmal; doch als ge-

kruist; dat dit te kennen wierdt gegeven door de woorden der inzettinge, waar mede den Avondmaal-gangeren het ligchaam onzes Heeren alleen gebroken, en het bloedt, alleen vergoten, wordt aangeboden: zo dat men door de wezentlyke tegenwoordigheid dier Godgeleerden alleen eene krachtadige tegenwoordigheid moest verſtaan, waar door de waardige Ditschgenoten wezentlyk de toepaſſing of de vrucht van de verdienſten des lydens van Christus deelachtig wierden. Eindelylek waren 'er, die, alle deze uitleggingen te ſpitsvinnig oordelende, van gedachten waren, dat men dit in gemene woorden moest aannemen, en het onder het getal der verborgendheden ſtellen; het zy om zich de moeite te ſparen het zelve op te helderen, of om de nieuwsgierigheid van het menſchelyk verſtandt, de oorspronk van alle verdeeldheden, te ſluiten. Bucerus zelf was niet vrend van die gedachten: doch Petrus Martyr hielt het met de lere der Zwitsers.

Deze twee leeraars bevonden zich toen in Engelandt. Een, genaamt Smith, die het leerſtuk van de verzelfſtandiging voorſtondt, daagde Martyr tot een openbaren redentwift uit, en de Raadt benoemde gevolmachtigden om daar over te zitten. Voor dat de dag, daar toe geſtelt, gekomen was, wierdt Smith om zekere beſchuldigingen vervolgt, het geen hem noopte zich ſchuil te houden; weshalven hy ter gehoorplaatſe niet kon verſchynen (a). Andere leeraars, van het zelve gevoelen, vatten het voor hem op, en verdedigden hunne ſtelling tot voorſtandt van de ligchamelyke tegenwoordigheid. Martyr ging de zelve te keer, ſtelde zyne mening voor, waar mede hy de Transubstantiatie van de eene, en de Impanatie van de andere zyde tegensprak. Hy hielt ondertusschen ſtaande, dat het ligchaam en het bloedt van Christus met het broodt en den wyn vereenigt was, doch door eene Sakramentele vereeniging. Deze ſtellingen wierden gedurende drie dagen, in tegenwoordigheid der gevolmachtigden, onderzocht. Een dier heeren was Ridley (b), die op den derden dag alle de redenen, die vooren tegen bygebragt waren, opnam, en zich tegen de ligchamelyke tegenwoordigheid verklaarde. Men wil, dat 'er in dien tydt in het Parlement over de zelve ſtoffe een hevige twiſt ontſtondt: doch daar van wordt niets in de openbare Handelingen gevonden: de zaak blykt alleen uit de papieren des konings, die zulks in zyn dagregiſter hadt gebragt. Daar wordt by gevoegt, dat het in dien tydt geweest is, dat Bertram het boek, met den tytel van: van het Ligchaam en Bloedt van Jesus Christus, in Engelandt uitgaf, en dat het zelve de nieuwsgierigheid van Ridley en Cranmer verwekt hebbende, zy zich verplicht hadden de leer van de ligchamelyke tegenwoordigheid te onderzoeken, die zy daar in hevige vonden tegengeſproken; en dat zy daar uit beſloten hadden, dat dit gevoelen niet oud was, en dat Cranmer naderhandt een boek hadt geſchreven om die lere te wederleggen (c), waar op een antwoordt van Gardiner gevolgt was, en op dat zelve een weder-antwoordt van den aartsbiſſchop. Wy zullen ons aangaande dit verſchil niet diep inlaten, het wordt breedſprakig voorgedragen door den ſchryver van de

Gevoelen van Martyr.

Openbare redentwift over dit ſtuk.

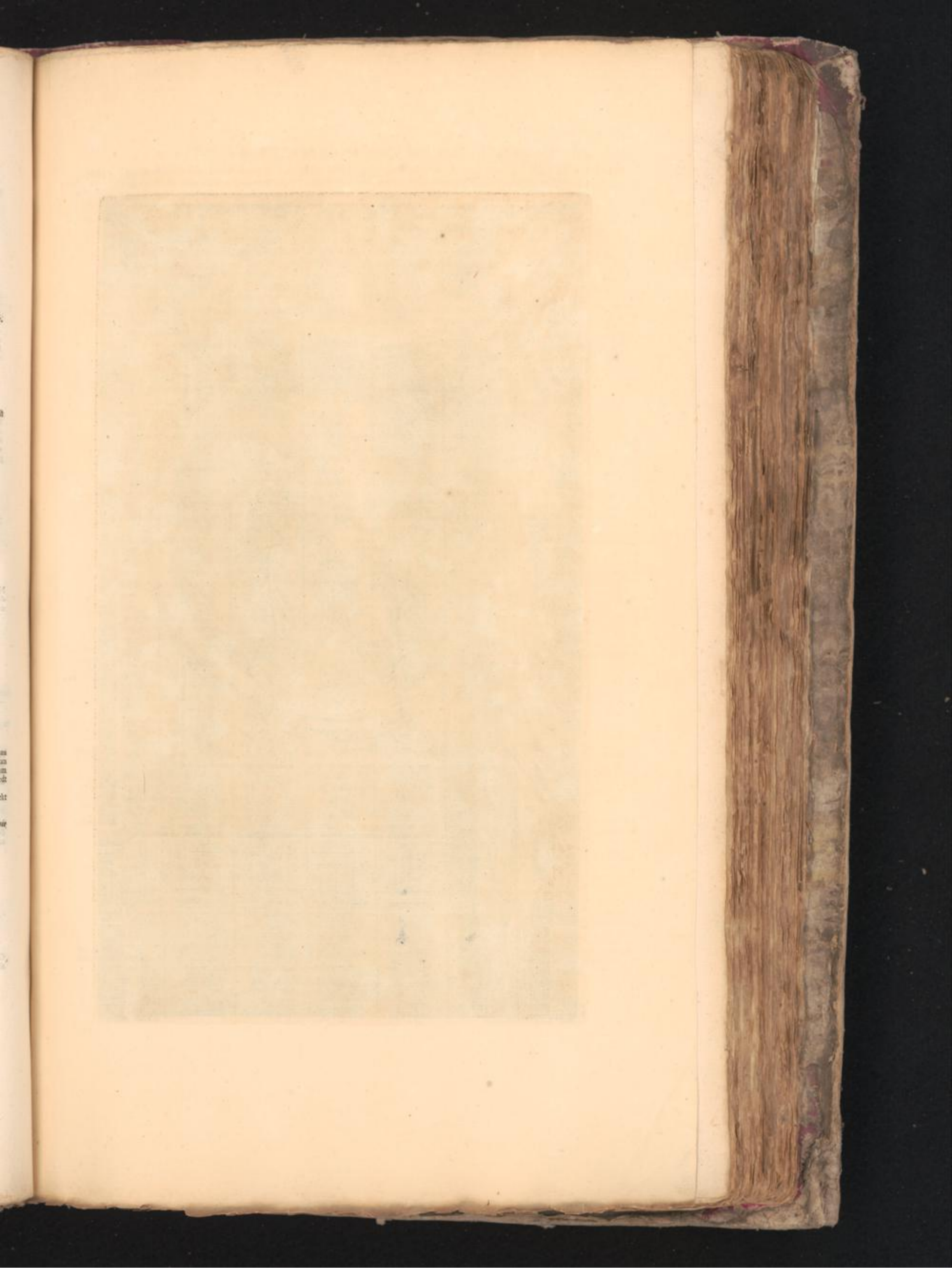
Burnet.

Het boek van Bertram van het ligchaam en het bloedt van Jesus Christus welk de nieuwsgierigheid van Cranmer op.

(a) Sanderus zegt, dat Smith wierdt gebannen: doch dit is onwaar, hy vluchte van zelfs.

(b) De zelve ſchryver zegt ook, dat Cal dezen redentwift matigde.

(c) Sedert dat Cranmer ſmaak hadt gekregen in de lere der Hervormden, ondernam hy byna niets, of decide het Kalyſs mede.

Le doux fut mon caractère.
Et c'est que la vérité
Qui porte dans les cœurs un strot qui est plain,
Demande bien mieux que la severité.

1549.
Zie het lo-
ven van
Cranmer
door Strype.
† Burnet.

Gefchiedenisse der Hervorminge der kerke van Engelandt †: doch wy hebben het van onzen plicht geoordeelt een schets te geven van de Religiezen, voor zo verre de zelve onafschiedelyk zyn van die van het staatsbestier, en zelfs daar in wel de voornaamste bezigheid verschaffen. Men kan eens nagaan het geen wy 'er van verhaalt hebben, dat de mening rakende deze lichamelijke tegenwoordigheid te diepe wortelen hadt geichoten in de gemoederen des volks, om hen daar van eensklaps af te trekken; dat de leeraars zelf daar niet terontdondt volkomenlyk aflaptten; dat zy het stuk wilden doorgronden, en het alleen trapswyze is geweest, dat zy anderen, na zich zelve eerst overtuigt te hebben, in het vervolg daar van overtuigten.

De Weder-
dopers groe-
ten aan in
Engelandt.

De Wederdopers, die zich ten tyde van Luther in Duitschlandt geopenbaart hadden, kwamen ook ten tyde van de hervorminge in Engelandt voor den dag. Zy waren hatelyk zo wel by de Hervormden, als Roomschegezinden: ondertuffchen scholen onder de eersten, wier Godsdienst hen niet tegen de borst was, om zich te decken tegen de vervolgingen der anderen, welke hen dingen vergden, die zy voor afgodisch uitkretten. Dus voerde een onweersbui, welke een gedeelte der Protestanten uit Duitschlandt dreef, vele Wederdopers met de zelve in Engelandt over. Beide verspreidden zy aldaar hunne lere; en hoewel de laatste het bedektelyker deden, haalden zy echter vele Engelschen tot hunne gevoelens over, waar van sommigen begonnen te prediken. Daar waren twee soorten: de eene, die men gematigde Wederdopers heette, bepaalden zich met te geloven, dat de Doop der jonge kinderen van geen waarde was, en dreyen, dat de zelve den bejaarden, die tot hunne gemeenschap wilden overkomen, op nieuw moest toegedient worden. Hier om kregen zy den naam van Wederdopers. Wat het overige belangt waren zy het met de Gereformeerden in alle de fundamentele leerstukken byna eens. De anderen ontkennden in het tegendeel de meeste van die waarheden, als de Drieëenheit; de Menschwording van Christus; de Erfzonde, en de noodwendigheid der Genade. Het grootste gedeelte dier menschen was beestachtig, oproerig en wreed. Dus besonden de genen, die oorlogen in Duitschlandt verwekten, het geen wy op zyn plaats verhaalt hebben †. Sommigen onder hen bragten hunnen ganfchen Godsdienst tot verbloemde spreekwyzen, die niemandt; en buiten twyffel zy zelf niet verstonen. Byna op de zelve wyze als de Heidenen, die fabelen verziert hadden, om de verborgendheden hunner bygelovigheid te bedekken. Schoon 'er een groot onderscheidt tusschen die twee gezindheden was, mengde men ze, vermits ze eenen naam voerden, dikwils ondereen; in dier voegen, dat zy beide een algemenen haat op den hals hadden. De Raadt, van hundoen onderrecht zynde, en geenzins willende dulden, dat de lere der Hervorminge door hunne dwalingen besmet wierdt, benoemde gevolmachtigden om daar onderzoek naar te doen, als mede omtrent andere kettters, die het Christendom ondermynden, en anderen, de welke sehandedelyk spraken van den nieuwen kerkregel. Deze gevolmachtigden waren voor het grootste gedeelte of prelaten, of Godgeleerden: daar bevondt zich alleen twee ridders onder hen. Hun last behelsde, dat zy eerstelyk hun best zouden doen om deze kettters tot andere gedachten te brengen, en byaldien dit gelukte, dat zy de zelve by het verlenen van vergiffenis eene boete moesten opleggen: maar ingevalle zy onverzettelyk bleven, dat zy hen uit

Daar waren
twee soor-
ten,

Godliote ge-
voelens der
buitenpori-
ge Weder-
dopers.

† In de ge-
chiedenisse
van Henrick
den VIII.

Beveltegen
hen.

de gemeenschap moesten weren, in de gevangenis werpen, en aan den wereldlyken arm overleveren. Sommigen zwoeren hunne dwalingen af, en deze afzwering ontdekte de schrikkellykheit hunner leerstukken. Dat van de krachteloosheit des Doops, den jongen kinderen toegedient, was het minst gevaarlyk. Hunne lastertaal tegen de verborgendheden der Drieëenheit en de Godheit van Jesus Christus waren veel afschuwelyker. Zy leerden ook nog iets, men weet niet wat ongerymds, daar men geen bevatting van kon krygen, stellende, dat de wedergeborene mensch niet kon zondigen, om dat; maar zy zeiden, byaldien de uitwendige mensch zondigt, de inwendige het niet doet.

de gemeenschap moesten weren, in de gevangenis werpen, en aan den wereldlyken arm overleveren. Sommigen zwoeren hunne dwalingen af, en deze afzwering ontdekte de schrikkellykheit hunner leerstukken. Dat van de krachteloosheit des Doops, den jongen kinderen toegedient, was het minst gevaarlyk. Hunne lastertaal tegen de verborgendheden der Drieëenheit en de Godheit van Jesus Christus waren veel afschuwelyker. Zy leerden ook nog iets, men weet niet wat ongerymds, daar men geen bevatting van kon krygen, stellende, dat de wedergeborene mensch niet kon zondigen, om dat; maar zy zeiden, byaldien de uitwendige mensch zondigt, de inwendige het niet doet.

Doch onder deze ongelukkigen waren 'er, die liever wilden sterven dan hunne dwalingen verlaten. *Johanna Bocher*, van welke wy in het begin van *Eduardus* regeringe gewag hebben gemaakt, was ook van dat slag. Wy zullen niet herhalen het geen wy daar gezegt hebben, namentlyk, welk een tegenzin de koning liet blyken omtrent de tekening van de order, welke men van hem verzocht, om het doodvonnis, waar toe die goede vorst geenzins zyne stem kon geven, uit te voeren. *Cranmer* hoorde hem met schrik, wanneer hy hem voor Godt dagvaardde, om rekenfchap te doen van het bloedt, het geen hy hem noodzaakte te sloeten, doordien het op zyne aanhoudingen en zyne redenen was, dat hy tegen zyn zin de order tekende. Deze prelaat, ontroert door de woorden des konings, liet de vrouw tot zich brengen in zyn aartsbischoppelyk paleis, alwaar *Ridley* tegenwoordig was; en zy wendden beide alle bedenkellyke middelen aan om haar van die gevoelens af te krygen: doch het was te vergeeflich. De bisschop van *Chichester* deedt eene aanspraak op de gerechtplaats, waar door zy mede niet bewogen wierdt. Om kort te gaan, onaan gezien de moeite, die men aanwendde om haar te bekeeren, weigerde zy hare leer te herroepen, en alleen met beispottinge den prelaten antwoordt gevende, leverde zy zich zelve ter doot over, waar van ze haar meenden te bevryden, en wierdt verbrand.

1549.

Johanna Bocher leerde dit godloos gevoelens.

Sturg

Van Perceval dergaat de zelve lere als zy.

Men behandelt de gematigde Wederdopers met meerder zachtheit.

Een Hollander, *Van Per* genaamt, die even handtekkig was als deze vrouw, wierdt op gelyke wyze omgebragt, en toonde eene standvastigheid, die eene beter oorzaak zou waardig geweest hebben. Geen verbaafheit was in hem te merken op het zien van den houtlapel; hy kuste de paal, daar men hem aan zou vast maken. Men was die twee strafoeffeningen gedachtig onder de regeringe van *Maria*, zo wel als die van *Lambert* en *Anna Askew*, waar in *Cranmer* zyne toestemming hadt gegeven; en gelyk deze twee laatste van den zelve Godsdienst belydenis deden, waarom men hen onder de regeringe dezer vorstinne hadt doen sterven, liet men niet na alstocht te zeggen, dat het een rechtvaardig oordeel Gods was. Het is waar, dat die kerkvoogdt zich liet vervoeren of door eenige grondstellingen van staatkunde, aan welke hy zich vast hieldt, of door den snellen stroom van eene menigte, die hem wegnam: doch het is zeker, dat hy geenzins tot wreedheit overhelde. Voor het overige wierden de gematigde Wederdopers niet met de zelve strengheit gehandelt; en maakte het volk geen ondertcheidt tusschen die twee soorten, met een vooroordeel ingenomen zynde tegen alle de genen, welke den algemenen naam voerden van die gezindheit, de gevolmachtigden gingen in hun onderzoek heel anders te werk. Men vergenoegde zich verscheide schriften tegen hen op te stellen;

1549. en zy namen de vryheit van daar op te antwoorden, zonder eenige lyfstraffe te ondergaan.

Het leerstuk van de voorbeschikkinge * maakte ook vry wat geruchts, en veroorzaakte eene verdeeldheit onder de Hervormden. *Luther* en *Melanchthon* spraken de zelve tegen; *Kalvyn* en *Bucer* in het tegendeel stonden de zelve voor: doch gebruikten tevens deze omzichtigheit van de menschen te waarfchouwen hunne nieuwsgierigheit te beteugelen omtrent de geheimenissen, die Godt voor zich heeft behouden, en de dieptens, welke hen ongeoorlooft zyn te doorgronden, aan te bidden. De Geschiedenis, die wy schryven, verplicht ons aan te merken, dat dit verskil gelegenheit gaf tot de aanmerking, welke in de Geloofsbelofte der Anglikaaniche kerke aangaande de voorbeschikkinge gevonden wordt.

Barnet, Hayward.
Wat schade het landvolk lydt door de afgeschutte landeryen.

Het koninkryk was niet alleen in onrust door de bewegingen, welke uit de verschillen over den Godsdienst ontstonden; een andere tweespalt, rakende de bouw- en weilanden, bragt gehele provinciën in rep en roer. Wy hebben dikwils gesproken van parken en rondom beheinde velden, die de Lords tot weilanden gebruikten, en van de schade, welke den onderdanen des konings en des zelfs erfgrondt daar door wierdt toegebracht. *Henrik* de VII vondt daar een middel op, dat hy door eene wet van het Parlement liet bekrachtigen; en *Henrik* de VIII deedt de zelve vernieuwen. Ondertusschen deden de groten des ryks, meer voordeel trekkende uit beheinde landeryen dan uit bouwlanden, de eerste, zo veel als zy konden, aanwalschen. Zy zetten 'er vee op, wiens wolle hen meer geldt aanbragt dan de beste oogst. Ten anderen trokken zy al den winst, die van dit vee kwam; het welk met weinig moeite en kosten in deze afgeslotene plaatsen kon opgepast worden; in plaats dat zy verplicht waren den oogst der landeryen, welke bebouwt wierden, te delen met de genen, aan welke zy de zelve in huur hadden gegeven. Doch het geen hen dus wel te stade kwam veroorzaakte de ellende des volks. De boeren, welke alleen van den landbouw leven, geen werk vindende, of, zo ja, op al te lastige voorwaarden, om dat 'er weinig bouwlandt was, konden niet bestaan, noch hunne huisgezinnen onderhouden als van te voren. Het was nog verergerd door het vernietigen der kloosters. De geesteliken gaven hunne landgoederen voor een geringen prys over, en die ze gepacht hadden wieden daar ryk by. De groten, die uit de grondgoederen der kloosters hun voordeel zochten, wisten de zelve wel op te jagen. Voeg daarby, dat deze monniken veel volk in het werk hadden, die daar van leefden, in plaats dat de groten alleen hunne bedienden gebruikten. Dit aantal van personen, of ledig gaande, of door den al te hogen prys der landeryen gedrukt wordende, morde tegen de afheiningen van parken, en stondt op de uitvoering van de wet van *Henrik* den VII. Daar zyn 'er echter *, die beweeren, dat het vee-weiden het gemeen niet minder voordeel aanbrengt dan de landbouw, en dat de provinciën, daar een groter getal van afheiningen gevonden wordt, zelf meer bevolkt en ryker zyn dan de andere. Zy bewyzen het door eene vergelyking van twee provinciën, die byna de zelve uitgestrektheit, en gelyke vruchtbaarheid hebben: als die van *Northampton*, geheel zonder afschuttingen, en die van *Sommerfet*, byna gansch afgeheint zynde. Zy zeggen, dat het uit de Registers van de beschryvingen der inwoonders en der onderstandgelden blykt, dat de laatste eens zo veel opbrengt als de eerste, het zy in manschap, of in geldt.

Wat 'er van zy, het volk, dat andere gedachten hadt, sloeg op verscheide plaatsen aan het muiten, en verwekte weinig minder wanorder in het koninkryk, dan certyds de wetten nopende de landscheidinge te Rome. Men kan ook zeggen, dat de genen, die het Romeinsche volk ter invoeringe dezer wetten begunstigten, en die van Engelandt omtrent de afbrekinge der omheiningen, het zelve lot ondergingen. De scheiding der landeryen deedt de *Gracchi*, die de zelve den Raadsheeren wilden afnemen, om ze onder het gemene volk te verdeelen, onkomen; en de afbreking der parken was de ondergang van den beschermheer, die zich by de edelen hatelyk maakte, om dat hy het gemene volk vryheit verleende over de velden, welke door de groten waren afgeheint. Voor dat het tot eene openbare beroerte kwam, zag men verscheide geschriften; waar in men klaagde over de vrekheit der groten. Men zeide, dat zy met de landeryen af te parken van hunne huurlieden slaven maakten, hen verplichtende hen over hun vee ten dienste te staan voor zo veel als zy hen wilden geven; dat zy op deze wyze de geringe menschen tot armoede en wanhoop bragten, en dat zy dus eerlang in den Staat zouden brengen de twee onheilen, die de wyze voorzienigheit van *Henrik* den VII voornamentlyk in het oog hadt daar uit te bannen, namentlyk de ellende, en de eerloosheit, die daar van onafscheidelyk is. In een dezer geschriften deedt men een voorflag, ter navolginge van de wetten nopens de land-verdeeling, om het getal der landeryen, die een mensch zou vermogen te houden, te bepalen, en niet toe te laten, dat hy meer hadt dan twee duizend schapen. De koning, die altoos overhelde tot het gene ten gemene beste strekte, en tot ondersteuninge der ellendigen, keurde dit voorstel goed. De beschermheer, die het gebrek hadt van een weinig te veel op des volks zyde te wezen, nam 'er ook genoegen in, en maakte dus, buiten zyne schuld, het gemene volk, dat zich op zyne gunst verliet, zo stout van de wapenen op te vatten.

Reets in het voorgaande jaar hadden die van de nabuurschap van *Hamptoncourt* geklaagt over de schade, welke zy leden in hunne landeryen van de beesten van het park, dat *Henrik* de VIII hadt doen maken, om aldaar het vermaak van de jagt te nemen. De beschermheer en de Raadt, hunne vertogen gehoord hebbende, en oordelende, dat dit park, zo naby *Windsor* gelegen, den koning onnut was, deden het wegnemen, behoudens dat het, de vorst meerderjarig geworden zynde, wederom, indien hy het goed vondt, zou herstelt worden. Men benoemde ter zelve tydt gevolmachtigden om onderzoek te doen wegens de bouwlanden en beslotene waranden, ten einde de drift, welke de adel voor de laatste toonde, niet ten bederve strekte van den akkerbouw. Doch de groten wilden de *Patriciën* van het oude Rome navolgen, en alle de grondgoederen onder hunne beheersching brengen. Hier om stelden zy in het Parlement voor het ontwerp van eene wet, om het maken van parken in te voeren, het welk de gemeente verwierp. Deze tegenkanting deedt hen echter niet afhouden; en zich met geweld een recht aanmatigende, dat zy door wegen van het recht niet hadden kunnen verkrygen, schutten zy hunne landeryen af, met een voornemen om die zelf in waarde te brengen: doch hunne onderneming strekte om het volk verder op hol te helpen.

De boeren van het graffschap *Wilt* en *Sommerfet* waren de eersten, die aan het muiten sloegen, en de afheiningen omver wierpen: doch de

1549.
Opstand van het gemene volk om de teoorzake.

Klagen des volks over de groten, die de landeryen afscheiden.

De beschermheer is voor de party van het volk.

Eischen der edelen.

Opstand der gemeente.

1549. ridder *Herbert*, naderhandt graaf van Pembroke, zich aan het hoofd van eene kleine bende kloekhertige soldaten gestelt hebbende, viel op hen aan, sloeg hen, doodde eenige der stoutmoedigsten, en jaagde de overige zo grote schrik aan, dat zy verstroot raakten, en naderhandt niet weder dorsten te voorschyn komen. De provincien van Suffex, Hamp, Kent, Gloucester, Suffolk, Warwick, Essex, Hartford, Leicester, Worcester, en Rutlandt wierden door den zelven geest van oproerigheid gedreven: doch zy kwamen weder tot hunnen plicht met de zelve vaardigheid, als zy daarbuiten gegaan waren. Het was niet nodig de wapenen op te vatten om hen tot gehoorzaamheit te brengen. Dit was de uitwerking van het besluit des adels, gevoegt zynde by de vertogen van zommige personen van gezag, die hen te kennen gaven, dat deze geweldnary by den Raadt zou veroordeelt worden; in plaats dat zy door middel van smeekschriften alles van den zelven zouden verkrygen. Eene zo verstandige reden zette de woede des volks voorts ter neder, vervaard gemaakt door de eenen, en overtuigt zynde door de anderen.

Het volk komt weder tot zynen plicht. De beschermheer verschoont de gemeente, en geeft orders, die hen gunstig zyn.

De tyding van deze bewegingen aan het hof gekomen zynde, stelde de beschermheer zich opentlyk voor de zake der gemeente. Hy zeide, *zieh gezins te verwonderen over het gene de zelve gedaan hadt; dat 'er in dit gedrag niets onnatuurlyks was, en dat men liever eens wilde sneuvelen, dan langzamerhandt van honger sterven.* Hy gaf vervolgens een bevelfchrift uit tegen het advys van den ganschen Raadt, waar by al het voorgevallene vergeven wierdt, op voorwaarde, dat het volk zich in het toekomende gehoorzaam zou gedragen; terwyl ondertusschen kennisse zou genomen worden van de oorzake hunner klagten, om daar order in te stellen. Hy zondt daar benevens gevolmachtigden af naar alle provincien, om de parken, waar over men klaagde, te gaan bezichtigen; en om het volk recht te doen: gaf aan deze gevolmachtigden mede een onbepaald gezag, en de zelve voerden zyne bevelen ook stoutelyk uit, het welk den adel deedt morren. Deze klaagde op zyn beurt, dat men hen in hunne rechten benadeelde, opofferde aan de onbescheidenheit der gemeente, en aan door vooroordeel verblinde rechters overleverde, die in hunne eigenzinnige proceduren geen de minste maatregels gade sloegen. De gemeente misbruikte deze gunst: zy hadt het geduld niet de uitwerking van des beschermheers goedwilligheit af te wachten; en door hare voorbarigheit het voordeel missende, dat ze 'er uit getrokken zou hebben, zo ze zich stil hadt gehouden, ontzette ze ook den beschermheer van den roem, den welken hy daar in behaalt zou hebben. Hoe yverig de gevolmachtigden in hunne zaken ook voortgingen, meende het volk echter, dat het werk te slepende wierdt gehouden, en op nieuw in zommige plaatsen oproer makende, zochten zy te voorbarig door geweld het geen men voorhadt hen door recht te doen verkrygen. Hun ongeduld, dat men als oproerigheid aanmerkte, maakte den Raadt gaande, de welke alle de goede voornemens des beschermheers dwarsboomde: dermaten, dat hy de gemeente niet al het recht kon doen, dat ze van hem verwachtte, en dat hy voorhadt haar te doen verkrygen. Die van Oxford, Devon, Nortfolk en Jork namen de wapenen op. Mylord *Gray*, aan het hoofd van eene bende van vyftien honderd man, zamengevoegt met al den adel des lands, trok tegen de wederspannelingen van Oxford op. Deze manschap was genoeg om die verwarde menigte in wanorder te brengen. Daar geschiedde geen

Voorbarigheit des volks.

Nieuwe boerthe.

1549. treffen. Alle, die men met de wapenen in de hand vondt, wierden afgemaakt; men kreeg verscheide gevangen, die men ophing, om een voorbeeldt te stellen, en liet de anderen lopen: zo dat de oproer in weinig dagen gestilt was.

De oproer wordt gestilt.

Het ging zo niet met die van Devon; deze provincie, verder van Londen afleggende, en een oordt zynde, daar zich meer misnoegden onthielden, baarde het hof niet weinig bekommernis. De wederspannelingen voegden den yver van den Godsdienst by dien van de vryheit; en vermits dit een gewest des koninkryks was, daar een veel groter getal van Roomschgezinden schulde, bedienden hunne priesters zich van die gelegenheit om hen aan te moedigen tot wederbekoming van hunne altaren, zo wel als van hunne voorrechten. *Humphrey Arundel* * van Cornwall, een stoutmoedig soldaat, die in roemruchtige krygsverrechten hadt uitgeblonken, wierdt verkoren om hen te gebieden, en bragt een leger van tien duizend man op de been. Het hof, dat zich geveit hadt deze onweersbui zo snel te doen ophouden als de andere, was niet bedacht geweest daar toe bevel te geven; doch op het bericht, dat 'er kwam aangaande de bewegingen der oproerigen, zondt het Mylord *Roussel* met weinig troepen derwaarts; het zy de beschermheer, van nature zacht, en een vriendt des volks zynde, hen zocht te sparen; of dat hy meende, naar het voorbeeldt van den hertog van Nortfolk onder *Henrik den VIII*, dat het voordeelig was hen door onderhandelingen tot hunnen plicht te brengen, en zich te vergenoegen hen de levensmiddelen af te snyden, dan een treffen te wagen. Mylord *Roussel* dan dit gedrag opvolgende, dat eens zo gelukkig geslaagt was, sloeg zich op zekeren afstand van de misnoegden ter neder, en liet hen voorlagen doen tot een vergelyk. Doch deze muitemakers, hunne woede den ruimen toom vierende, verwierpen de zelve, en eischten van hunnen kant onbehoorlyke dingen. Zommigen hadden het op de rechters, en begeerden de afschaffing der rechtsgeleerden en algemene gerechtshoven: anderen wilden, dat de gansche adel zou vernietigt worden. Zy stonden alle op het wegnemen der afschuttingen, en de herstelling der landeryen tot hun vorig gebruik. Kortom, ieder sprak naar zyn vooroordeel, en zonder acht te geven wat 'er tot verbetering of verergering vanden Staat strekte: zy hadden niets anders in het oog dan de regering om te keren.

Opstandt van die van Devon.

Juny. of Arundel.

De gemeente te slaat op de vernietiging des adels.

Zy eischen ook de herstelling van den Roomschen Godsdienst.

Zodanig was de verwarring hunner gevoelens ten aanzien van de zaken van Staat: zy kwamen beter overeen omtrent die van den Godsdienst. Ondertusschen bleek geen minder vermetelheit uit de voorwaarden, welke hunne priesters daar van optelden, zynde eerstelyk ten getale van vyftien, die zy naderhandt tot acht verminderden. Zy vorderden in de eerste vyftien hoofdpunten de nakoming der algemene kerkvergaderingen en kerkwetten; de herstelling des ouden Godsdienst; die van den dienst in het Latyn, en de vernietiging van den nieuwen kerkregel, de welke, zeiden zy, naar mommery geleck: voorts de te rug roeping van hunne geestelyken, die verbannen waren, inzonderheit van den kardinaal *Polus*; de wederomgeving van zyne goederen en waardigheden; met een plaats in den Raadt; het wederopbouwen van een gedeelte der kloosters, ten minste tot twee abdyeen in ieder graaffchap, en de lossing der grondgoederen, die de gemeenten voor hunne verdrukkinge toebehoorden. Hier by voegden zy een hoofdpunt rakende de edelen, die zy wilden stellen op een zeker getal van huisbedienden,

1549. naar mate van hun inkomen. Zy boden aan gezanten af te vaardigen, om met den Raadt over deze voorwaarden in onderhandeling te treden, en benoemden daar toe hunnen veldheer *Arundel*, nevens den Lord Major van *Bodmyn*, welke zy beoefden te zullen zenden, mits dat hen vrygeleide vergunt wierde.

Antwoordt van *Cranmer*, uit name des konings en van den Raadt, op hunne eischen.

* Het handschrift van dit antwoordt beruht in het college van het Ligchaam van *Christus* te *Cambridge*.

De aartsbisschop van *Kantelberg* antwoordde, uit order van den Raadt, op deze buitensporige eischen *. Hy verweet hen eerstelyk der zelve buitensporigheid, zeggende, *de zelve zodanig te wezen als gramscourige priesters die hadden opgestelt*. Hy toonde hen vervolgens, dat zy van *Concilien* en *kerkwetten* spraken, zonder de zelve te kennen; dat de hervorming overeenkwam met de oude *Concilien*; en wat de *pauslyke bevelen* aanging, dat de zelve door de pausen alleenlyk waren verzonnen om de *Christenheit* onder *slaverny* te brengen, waar van hy verscheide voorbeelden bybragt. Aangaande den eisch van den dienst der *Misse* in het *Latyn* te horen, daar omtrent verweet hy hen hunne verblindheit, van *Godt* liever te willen dienen in eene taal, die zy niet verstonden, dan in hunne moedertale; dat het daarenboven zeer slecht te pas kwam den nieuwen *kerkregel* voor belagchelyk en voor *mommerij* uit kryten, vermits de zelve niets bevelde dan het geen eenvoudig en deestig was; in plaats dat de oude dienst, voor welken zy zo veel drift lieten blyken, loutere kleinigheden en *aperyen* bevelde. Hy beweerde ook, dat de oude dienst door een groot getal misbruiken, die by hen aantoonde, bedorven was. Aangaande de te rug roeping van den *Kardinaal Polus* en andere geestelyken, daar zy van spraken, dat dit door het *Parlement* veroordeelde oproermakers waren. Wat de wederoprechting der *kloosters* betrof, dat men de wetten, welke der zelve afschaffing bevolen hadden, niet zou aanroeren; dat men den koning, noch andere byzondere menschen niet zou beroven van de *grondgoederen*, die zy door wettelyke aften in bezit hadden gekregen, en de zelve aan oproerigen overgeven, die in hunne geboden met roem zouden verbreiden hunne *wederspanningheit*, waar aan zy hunne berstelling zouden geloven schuldig te zyn. Wegens het hoofdpunt, betreffende de bepaling der huisbedienden van den adel, dit wierdt door *Cranmer* voor ongerymd uitgekreten; die hen aan den anderen kant betoogde, dat het streekt tegen het algemeene best, om dat, zo doende, wanneer in den staat der edelen zodanige verandering moest geschieden, vele ellendigen van hun onderbondt zonden berooft werden. Hy sloeg de aanbidding, om afgezonden te zenden, af; en wel verre van hen voorde twee genoemden een vrygeleide te beloven, gaf hy hen te kennen, dat zulk volk niet anders van den koning en den Raadt te verwachten hadde dan eene behandeling, die *verraders* en *deugnieten* verdienen.

Een zo vinnig antwoordt verbaasde hen; en was het niet bekwaam hen leedwezen en onderwerping in te boezemen: ten miuste het maakte hen vry wat bezadigder. Toen bragten zy hunne hoofdpunten tot acht, en lieten uit hunne eischen het geen de herstelling der *abdyen*, de te rug roeping der *gebanne geestelyken*, en de bepaling van de huisbedienden der edelen raakte. Aan den anderen kant drukten zy zich veel bescheidenlyker uit dan zy in het vorige geschrift gedaan hadden: zy eindigden zelfs dit laatste met een *Lang leve de koning*; *wy beboren hem toe; ons goet en leven is tot zyn dienst*. De koning gaf 'er antwoordt op. Hy stelde hen voor oogen, dat zy onder betuigingen van eene valsche onderwerpinge eene wezentlyke beroerte verwekten. Dat onderdanen, die de wapenen tegen hunnen vorst oppatten, de *Goddelyke* en *menschelyke wetten*

Antwoordt, dat de koning hen geest.

overtraden; dat geen voorwendfel deze buitensporigheid kon billyken, en dat zy den schandvlek van eene zo hatelyke misdaadt alleen door een vaardig berouw konden uitwischen; dat hunne priesters hen misleidden; dat alle verandering in den *Godsdienst*, waar over zy klaagden, niet dan na rype overwegingen gemaakt waren; dat men daar omtrent met de geestelykheit hadt raadgepleegt; dat men het ontwerp der hervorminge naar de lere zo wel als naar de practyk van *JESUS CHRISTUS* en zyne *Apostelen* hadt opgesteld: kortom, dat alles volgens de wetten en door het gezag van het *Parlement* gedaan was. *Waarom klaagt gy lieden dan?* voegde hen de koning toe, *Men heeft uwlieden van een bevel des bloeds ontbeest, en u wetten in de plaats gegeven, waar in de zachtheit van het Evangelium uitsteekt. Zo lang het eerste standt heeft gebonden, moest men het opvolgen, ten koste van het leven der Protestanten: waarom wilt gy lieden aan geen bevelen geboorzamen, die het uwe sparen? Men kan de Majesteit van den vorst, noch de welvaart des vaderlands niet in veiligheid doen zyn, of het volk moet verplicht worden de wetten te geboorzamen. Wyders laat uwlieden verschoning niet rusten op onze minderjarigheid, en denkt niet, gelyk gy doet, dat de oude wetten in standt blyven, tot dat wy, meerderjarig geworden zynde, onzen wille hebben te verstaan gegeven omtrent de verandering, die men daar in gemaakt heeft. Zyn wy niet uw koning door recht van het bloedt, zonder de vervulling der jaren af te wachten? Zyt gy lieden niet onze onderdanen geworden, zo baast als wy den troon beklommen, zonder uitsel te nemen tot een bejaarder ouderdom, om u voor zodanigen te erkennen? Onzen natuursstaat betreffende is 'er reden te geloven, dat de jaren in ons zullen uitwerken het geen ze in andere menschen doen; maar in opzicht van onze kroon maken zy die noch wettelyker, noch onafhankelyker. Het is van *Godt* en onze voorvaderen, dat wy de zelve verkregen hebben, en onze jaren doen daar niets toe. Neemt dan wel acht, of degenen, welke uwlieden een voorwendfel hebben aan de handt gegeven om uwlieden geboorzaamheit voor zekeren tyd op te schorten, geen oogmerk hebben om u daar geheel en al van af te wennen. Zy bereiden uwlieden door een vermomden oproer om des te ligter in eene openbare muiterij ingewikkelt te worden. Zy hebben uwlieden daar reets toegebracht, en gy zult het gewaar worden. Het geen wy zeggen moet uwlieden het masker, waar mede men het wil vermommen, doen afvallen. Deze vorst eindigde zyn vertoog met eene vermaning, dat zy het berouw der andere provincien, die eerst tot opstandt gekomen waren, zouden navolgen, en, gelyk de zelve, toevlucht tot zyne genade nemen. Hy boodt ze hen aan, indien zy zich spoedden de zelve te omhelzen; doch indien zy zinneloos genoeg waren van die te weigeren, dreigde hy hen met eene straffe, welke hunne *wederspanningheit* verdiende. Maar deze vertogen waren vruchteloos. De oproerigen wierden noch door de goedheit des konings, noch door des zelfs bedreigingen bewogen. Een woedende yver vermogt meer dan alle andere redeneringen, en het *Sakrament*, dat men op een kar door het midden van het legervoerde, boezemde hen een ongemenedrift in. Toen was het, dat de gemeenten van de provincien van *Nortfolk* en *Jork* aan het muiten sloegen. Men vernam daarenboven, dat de *Franchen* met een sterk leger omtrent *Boulogne* gekomen waren: zo dat *Engelandt* zich van alle kanten besprongen zag, alsoo des zelfs bewoonders het van binnen in verdeeldheit bragten, en zyne oude vyanden aan gene zyde der zee verwoestingen*

1549.

* het edict der zes artykelen.

Zy verwerpen de vergifenis, die hy hen aanbiedt.

De gemeenten van *Nortfolk* en *Jork* voegen zich by die van *Devon*.

gen

1549. gen aanrechten. In deze benaauwdheit riep men den bystand des Hemels aan, en vierde een vastendag, wanneer *Craumer* in tegenwoordigheid van het ganfche hof predikte. Hy fchreef alle deze onheilen toe aan de buitensporigheden van de natie; ontzag niemandt, en maakte eene levendige fchets van hunne godloosheden, overfpielen, geweldnaryen, roveryen, en heiligschendingen; en zich naar de staatsbedienaren wendende, zeide hy hen, dat zy hadden zorge te dragen, dat hunne achteloosheit in het fluiten dezer buitensporigheden hen aan de zelve niet medeplichtig maakte. Hy hadt voornamentlyk ten oogmerk om de geveinfheit der genen door de ftryken, die in ichyn wonderlyk voor den waren Godsdienst yverden, en een leven leidde, dat de Hervorming onwaardig was. Hy fteide hen voor oogen een tafereel van de ellenden, waar mede de Protestanten in Duitschlandt geplaagt wierden, om dat zy het licht van het Evangelium misbruikt hadden, en zeide hen, dat indien zy, gelyk deze, Gods lankmoedigheid te veel vergden, ook, als deze, de geftrengheit van zyne oordeelen zouden beproeven.

Deze kerken beruften in de boekery van het collegie van Christus te Cambridge.

De oproerigen belegerden Excefter.

De wederfpanningen van Devon belegerden de ftadt Excefter; eene plaats, onderworpen om de wapenen der oproerigen tot zich te trekken, en tevens te dienen tot een noodfchikkelyken hinderpaal tegen hunne ondernemingen. Daar vielen in dit beleg ook dingen voor, die zo veel overtenkomst hadden met het gene in het belegeren dier ftadt onder *Henrik* den VII was gebeurt, dat men 'er vindt de zelve voorvallen, de zelve beftormingen, de zelve krygslyften, den zelvengelukkigen uitflag. De rykdommen der burgeren wakkerden de hebluft dezès volks aan, en de gelegenheit der ftadt fcheen hunne veldheerendienftig te wezen om van de zelve hunne wapenplaats te maken. Zy hoopten ook, dat zy andere fteden des koninkryks ten voorbeeldt zou ftrekken; het zy om haar door zachtheit aan hun fnoer te krygen, indien zy zich met genoeg overgaf, of, ingevalle zy het tot een hardoekig beleg liet komen, haar door fchrik te dwingen, en tot een prooi aan het heir over te geven. Zy onderleiden het eerft by wyze van onderhandeling, en verzochten als vrienden ontfangen te mogen worden, dewyl zy de wapenen niet opnamen dan om zaken, die de ganfche natie in het algemeen aangingen, namentlyk den Godsdienst en de vryheit. Doch ziende, dat zy niets vermogten, en dat men de poorten voor hen floot, bereidden zy zich tot den ftorm. Ondertuffchen vonden zy zich benard: zy hadden geen gefchut, en de ftadt was met goede muren omringt. Zonder het zelve konden de zelve niet omver geworpen worden; en het zou eene dwaze daadt geweest zyn den aanval te ondernemen eer dat zy eene breich hadden gemaakt om in de plaats te komen. Echter waagden zy het; en na dat zy over de gracht waren geraakt, vertoonden zy zich aan den voet van den muur, dien zy onderftonden te beklimmen. Doch hunne vermetelheit wierdt geftraft; die van binnen deden het grootfte gedeelte dezer wanhopigen dood in de gracht nederploffen. Deze kwade uitflag deedt hen niet afhouden; en het zy dat zy hadden horen vertellen het geen onder *Henrik* den VII in het werk was gefelt, of dat de zelve noodt hen die gedachten hadt ingegeven, immers zy wierden te rade de poorten in brandt te ftelen, zich gereed houdende in te dringen zo haalt als de vlam hen eene opening zou gemaakt hebben. De burgers van hunnen kant, de ftoutheit en voorzichtigheit hunner voorvaderen, welke het eerfte beleg hadden uitgeftaan, navol-

gende, waren daar niet eens over ontzet. In plaats van het vuur te blufchen lieten zy het branden, terwyl zy bezig waren eene beifchansling op te werpen, die hen in plaats van de poorten ter beifchuttinge zou dienen. Dus wanneer de oproerigen door de opening, die het vuur gemaakt hadt, meenden in te dringen, vonden zy zich door het werk der belegerden gefluit. De genen, die onderftonden het te overweldigen, wierden of gedood, of gekwetft; en het ganfche leger, dat reets watertandde naar den buit, wierdt genoodzaakt henen te gaan. Zy konden echter van dit beleg niet afzien. Was deze onderneming mislukt, zy wilden het met ondermynen beproeven, daar zy echter niet beter mede ftonden. De belegerden ontdekten hen door tegenmynen, en lieten de zelve vol water lopen. Aldeze tegenfpoedt dwong hen te vertrekken: zy befeften wel, dat de ftadt onmogelyk zonder gefchut te winnen was; evenwel wanhoopten zy niet: want de ftadt met geweldt niet hebbende kunnen krygen, zochten zy de zelve door hongersnoodt tot de overgave te dwingen, en hielden de zelve ingefloten, ten einde geen voorraadt daar binnen gebragt wierde.

Mylord Rouffel was tot aan *Honnington* genadert; doch weinig troepen hebbende, oordeelde hy niet raadzaam de zelve in gevaar te ftellen. Hy hoopte ten anderen, dat de oproerigen, der inftuiting wars wordende even als der belegeringe, by benden zouden weglopen, en oordeelde beter te zyn, dat dit flechte volk in verdeeldheit geraakte, terwyl hy ter afweeringe op zyne hoede was, dan dat hy, met hen aan te tafelen, hen gelegenheit zou geven tot eene floute daadt, waar door hen zyne macht bekend zou worden. Het viel echter geheel anders uit; zyne troepen begonnen te verlopen, terwyl hy het zelve van den kant zynere vyanden verwachtte. Hy meende, dat men, om deze wanorder verder voor te komen, den soldaat bezigheit moest verfchaffen; en fchoon hy slechts een handt vol volk hadt, trok hy op naar Excefter, met voornemen om daar binnen te komen. Doch de oproerigen hadden de wegen zodanig belemmert met het omhakken van bomen, en de nauwe doortochten der maten bezet, dat het onmogelyk was zyne onderneming uit te voeren. Hy onderftondt het kort daar na voor de tweede maal, het geen een weinig gelukkiger afloop: want hy noodzaakte hen den over de rivier leggenden brug, dien zy bezet hadden, te verlaten, hebbende in die verrechting zes honderd man van hen nedergemaakt: doch uit gebrek van volk kon hy zyne overwinning niet verder uitbreiden, en kwam weder te *Honnington*. Ondertuffchen was 'er onder de belegerden te Excefter eene grote fchaarsheit, de welke federt verfcheide dagen alleen van het vleefch hunner paarden moefften leven: evenwel getrooft liever alles uit te ftaan dan zich aan de genade dier Wilden (dus noemden zy de oproerigen, volgens het denkbeeldt, dat zy 'er zich met reden van gemaakt hadden) over te geven. Een der belegerde burgeren, aanzienlyk door zyne rykdommen, wilde ook achting verdienen door zyne edelmoedigheid. Hy deedt al zynen voorraadt, waar van hy met zyne ganfche familie vele jaren zou hebben kunnen leven, voor zyn deur brengen, en zeide aan zyne medeburgers, dat hy hen dien ten beftes gaf willende den zelvén met hen delen, gelyk hy wenschte dat zy hunne armoede met hem deelden. Dit gezegt hebbende nodigde hy hen aan tafel te gaan; en zyne reden vervolgende zeide hy: *Daar is geen ellende zo groot, of wy moeten ze ondergaan, liever dan ons aan den vyandt overgeven. Wanneer ons geen*

1549.

Het beleg wordt in een inftuiting veranderd.

Opricht van het koninklyke leger.

1549. geen spyze meer overig is, laat ons den eenen arm afschoppen om van te leven, en met den anderen vechten. Nochtans hadt al hun heldenmoedt niet kunnen baten, ten zy men hen te hulpe ware gekomen. De toevoer van manschap, die Mylord Russell kreeg, door dien Mylord Gray, en Spinola, welke de in Engelschen dienst zynde Italianen en Duitschers gebodt, zich by hem voegden, stelde hem in staat om de insluiting op te slaan. Hy hadt nauwlyks twee duizend man; Mylord Gray en Spinola hadden 'er hem nog geen duizend aangebragt: doch het was kloek volk, en hy hadt met slecht graauw te doen, onvoorziën van goede wapenen, en nog minder in krygskunde bedreven: zo dat hy geen zwaargheit maakte hen aan te tasten. Van Honnington vertrokken zynde kwam hy in een dorpje, alwaar hy twee wegen vondt om naar Excester te gaan, beide door de vyanden bezet zynde, die twee beschansingen hadden opgeworpen, welke twee duizend man, die in vier battailons verdeelt waren, bewaakten. Twee lagen in beide de sterkten; het derde hadt den brug, in het midden leggende, bezet, en het vierde zich verschant op eene hoogte, achter eene hage, die de zelve dekte. Doch deze voordeelige posten deden hen geen nut; het leger des konings, hoe zwak, verdeelde zich in drie hopen: twee vielen op de beschansingen aan; het derde, waar over Spinola het bevel hadt, was de afgezonderde krygsbende*, en vatte post in eene plaats, waar van daan ze beide de andere hulp kon toebrengen, of de vyanden aantasten, aan welken kant de zelve ook verlichenen. De twee beschansingen wierden beklommen; doch de twee battailons trokken af naar den kant van den brug, en het gene, dat op de nabyleggende hoogte in eene hinderlage lag, voegde zich daar by. Dus te zamen zynde zetten zy een battailon om den brug te bewaren; de drie andere stelden zich aan de overzyde der rivier in slagorder. Hier geschiedde de meeste tegenstand, en hier verloren de oproerigen ook het meeste volk. De benden des konings, verder willende zegepralen, maakten zich meester van den brug, gelyk zy van de beschansingen gedaan hadden, vielen met woede op de vyanden aan, van welke negen honderd man gedood wierden; de overigen namen de vlucht, en bragten de schrik in het leger, dat Excester ingesloten hielt: zo dat zy den volgenden nacht opbraken, en de stad verliet wierdt. Men verwonderde zich over de standvastigheid der belegenden, en het hof liet niet na hunne getrouwheit te gedenken. De koning vermeerderde hunne voorrechten en erisgronden; en ter eeuwiger gedachtenisse van hunnen yver, zo wel als van hunne erkentenisse, schonk hy henen een stadhuis, in welkers gevel het verhaal van het beleg te lezen stondt.

De koning vergelt de de getrouwheit van die van Excester.

Tweede nederlaag der oproerigen.

Het leger der oproerigen was nog niet geheel verstrooit: het was naar den kant van Lancelton geweken, alwaar het overschoor van twee duizend man, welke Mylord Russell geslagen hadt, by het zelve kwam. Het wierdt nog groter door een merkelyk aantal boeren uit verscheide oorden, die 'er zich by voegden: doch diergelyke benden dienden nergens anders toe dan om deschnik en de verwarring te vergroten. De koningsgezinden, onbevreesd voor der zelv'er getal, zetten hen zonder beraadt te nemen achter her, en daar viel een tweede gevecht voor, die de goede party ook ten tweeden male deedt zegepralen. Deze muiters hadden echter voor het uiterste vermogen aan te wenden. Om hen daar toe aan te moedigen hadden de priesters een crucifix, op een wagen staande op eene verheve plaats, doen verheffen, ten einde het van

iedereen kon gezien worden. Het stondt onder een kostelyk gewelf, in het midden van vele kruiffen en ontwondene banieren; als of het zake hadt geweest tegen de ongelovigen voor het kruis te stryden †. Deze vertoning was niet van die uitwerking, als de geestelyken zich hadden ingebeeld. De oproerigen wierden daar door minder aangemoedigt dan verschrikt over hunne laatste nederlage, en tegen den eersten aanval des zegepralenden legers niet kunnende standt houden zetten zy het schandelyk op een lopen. Daar wierdt een groot getal van nedergemaakt en gevangen genomen, onder welke laastten zich de voornaamste hoolden der wederpanningen bevonden, als Arundel, de Lord Major van Bodmyn, twee priesters, Temson en Barcet genaamt, en eenige anderen. Men zondt hen naar Londen, daar zy wierden opgehouden; eene rechtvaardige straf, die hunne misdaden verdienden.

Anderen † verhalen de doot van den Lord Major van Bodmyn anders, en willen, dat hy zo veel schuld niet hadt. Zy zeggen, dat hy niet van de party der oproerigen is geweest, dan om dat zy hem daar toe gedwongen hadden, en dat hy na hunne nederlage weder naar zyn huis was gekeert. De ridder Kingston, veldmaarschalk van des konings leger, zich toen te Bodmyn bevindende, liet den Lord Major zeggen, dat hy op een middag by hem wilde eeten, en stelde hem een dag. Hy liet niet na daar te gaan, en wierdt heerlyk onthaalt. Voor dat hy aan tafel ging luisterde hy den Lord Major in het oor, dat hy hem verzocht twee galgen te doen oprichten, ter straffinge van twee misdadigers, die hy bevolen hadt te doen sterven. Ondertusschen zette men zich aan tafel, en de Lord Major onthaalde zynen gast met de beste gerechten en den kostelyksten wyn, die 'er in het koninkryk te vinden was. Na goede cier gemaakt te hebben vernam Kingston aan den Lord Major, of men het gene, dat van hem verzocht was, gedaan hadt, en de andere hem daar van verzekende, stonden zy van tafel op, om te wandelen naar de plaats, daar de rechtspleging zou geschieden. Zy vonden de twee galgen opgerecht, wanneer Kingston tegen den Lord Major, hem aanziende, zeide: Kies welk een u het best aanstaat: gy zyt een oproermaker, en daar staat 'er een voor u. De verbaasheit van den Lord Major was buitengemeen: doch de wreedheit van Kingston was het niet minder. Hy wierdt niet bewogen noch door het recht van gastvryheit, noch door den gruwel van zyn verraadt, endeedt hem, van wien hy zo even heerlyk onthaalt was, door de srop van kant helpen.

Hy hadt de andere galg voor een molenaar, die het wel verdiende, doen oprichten; maar een ongelukkige betaalde voor hem. Deze molenaar, een van de driftigste belhamels des oproers zynde, wetende wanneer Kingston, wiens imborst hy kende, komen zou, maakte zich te zoek. Om te verhoeden, dat naar hem gezocht wierdt, zeide hy tegen zynen knecht, dat hy, byaldien men naar hem vroeg, voor meester van het huis moest spelen. Hy hadt wel gedachten wat 'er van komen zou: doch droeg wel zorg den knecht zulks te ontdekken. Kingston kwam weinigtids daar na, gevolgt zynde van zyne hellebaardiers, gelyk de molenaar het voorzien hadt, en vroeg, waar de meester van het huis was. Deze ongelukkige, zich naar het zeggen zynes meesters gedragende, endes gevaars, dat hy liep, onbewust zynde, zeide, dat hy het was; waar op hy terstondt gevat en vervolgens gehangen wierdt. Het was te vergeeffch, dat hy

1549.

† Sandoz noemt deze wederpanningen en opvoeren de wapenen voor het plove.

Strafstelling over hunne misdaden. † Heyward.

Obstaende doot van den ridder Kingston.

Slimheit van een molenaar.

1549. de loosheit zyns meesters te kennen gaf, en aanbodt te bewyzen die gult niet te zyn, dien zy zochten, maar een onnosse knecht, wiens eenvoudigheid deze listige meester misbruikt hadt. *Wie gy ook zyt, antwoordde Kingston op zyne betuigingen, gy zult bangen, het zy als een oproermaker, indien gy de molenaar bent, gelyk als gy gezegt hebt, of als zyn borg, indien gy het niet zyt, om dat gy hebt aangenomen zyn plaats te bekleeden.* Eene boertery, die een eerlyk man gansch niet past, naardien hy niet vermag te spotten met het leven van een onnosse. De geschiedenisshryver, die deze twee gevallen verhaalt, zegt, dat het grootste gedeelte van de provincie van Devon aan de bescheidenheit van des konings leger wierdt overgelaten; dat men ondertusschen aan het zelve belaitte die genen te sparen, welke geen deel aan den opstandt gehad hadden: doch dat de soldaten het den onnossen en den schuldigen even duur deden bekopen.

Dit was de uitkomst van dezen opstandt. De afparking der landeryen hadt 'er oorzaak toe gegeven: de Godsdienst was 'er in het eerst alleen, als het te pas kwam, in betrokken, doch hadt 'er naderhandt het voornaamste deel in. Hy wierdt door het wys beleid en de dapperheit van Mylord Roussel gestilt. Schoon hy weinig troepen hadt, deedt hy echter het beleg van Excester opbreken, verstrooide den ganschlen oproerigen hoop, en bragt hen door de doodt der allerbittersten, die in den slag kwamen te sneuvelen, en het gevangennemen van hunne hoofden, welke door beuls handen hun leven eindigden, tot zodanig eene verflagenheit, dat zy geen lust meer hadden eenige beweging te maken. Het geen nog in zyne overwinninge aanmerking verdient, is, dat hy maar zeer weinig soldaten verloor, en geen een persoon van aanzien.

Den marquis van Northampton gelukte het zo wel niet tegen de gemeenten van de provincie van Nortfolk, en hy bragt deze muitmakers niet dan met veel verlies tot stillstandt. Zy namen de wapenen op, onder het beleid van eenen Ket de Looier, en zonder zich met zaken van den Godsdienst te bemoeien hadden zy niets anders in het oog dan om het gemeene volk verligting toe te brengen, het welk zy, naar zy voorgaven, van het juk der edelen wilden verlossen. Om daar toe te komen was hun voornemen alle de edelen om te brengen, en den koning een anderen Raadt te geven, die alleen uit gemene personen zou bestaan. Het billykschynende voorwendfel van vryheit, waar mede die deugnieten hun oproer rechtvaardigden, lokte een groot getal menschen in hunne party, die in weinig dagen twintig duizend man sterk was. Naderhandt nam de zelve nog merkelyk toe.

De stadt Norwiche betugde opentlyk genoeg, dat ze hun doen goedkeurde, en dus steun hebbende, begonnen zy de handt met meer stoutheit aan het werk te slaan. Zy vatten echter de wapenen nog niet op: doch op zekeren feestdag, wanneer zy de gewoonte hadden vermaak te nemen, byeen zynde, verspreidden zy zich in de dorpen, en vernielden de afschuttingen. Het was in deze eerste wanbedryven, die eer eene ongebondenheit dan een oproer te noemen zyn, dat de looier Ket bekend raakte. Deze roervinken stelden toen aan hun hoofd een muitzicken edelman †, de welke, vergetende het geen hy aan zyne geboorte schuldig was, onder de begunstiging dier beroerten zich hoger dacht te verheffen. Hy gaf veertig schellingen aan Ket, om dat hy hem met meer drift aan het ver-

II Deel.

woesten der parken hadt zien arbeiden dan de anderen. Deze looier toonde kort daar na door andere stoute verrechtingen wat hy dorst beslaan; en den edelman te gaauw zynde, deedt hy zich tot het hoofd der oproerigen verkiezen. Hy zelf bragt hen tot den oproer, die slechts eerst begon, en mogelyk zulke schromelyke gevolgen niet zou gehad hebben, indien deze onrustige zich daar niet mede bemoeit hadde. Het was een onvertzaagt man, dien het noch aan verstandt, noch aan dapperheit ontbrak: voor het overige zonder Godsdienst, en die, onder voorwendfel van vryheit en het algemene welzyn, niets anders zocht dan zyne gierigheid en wreedheit te voldoen. Wanneer hy zag, dat de gemeenten waren ingewikkelt in een opstandt, die hen voor de gevoeligheit des adels en de onderzoeking van het hof bloot stelde, gaf hy hen te kennen, dat 'er van hunne eerste bewegingen alles te hopen was, indien zy die verder wilden doorzetten, of alles te vrezzen, indien zy het daar by lieten steken. De taal, die hy voerde in eene plegtige byeenkomst, daar die wrevelgeesten tegenwoordig waren, is vinnig. *Tot hoe lang, zeide hy tegen hen, zult gy duldten, dat de adel u den voet op den nek zet? dat zy alle de rykdommen des lands in hunne koffers opsluiten, terwijl gy u geneert met haver en bonen, gelyk de beesten? Gy draagt de lasten van den Staat, waar van zy alle de inkomsten opslokken. Men knaagt u tot op het gebente, en gy zyt niet meer dan een ellendig geraamte: doch zy worden tot de eerste ampten des ryks verbeven; op dat zy des te beter in staat zyn uwe ellende te bespotten. Hoe veel zyn 'er onder u, die de hardigheit dier onbarmhertige meesters beproeft hebben! Zy hebben u betrokken voor rechtbanken, die van hen afhangen; u in gevangnissen geworpen, waar in gy door den puf des kerkers en de schrik der strafosfening verteert zyt. Gelooft my, gy hebt maar een kant te kiezen, indien gy van uwe slavernye wilt verlost worden, namentlyk, dat gy u zelven recht doet, zonder het van uwe tegenpartyders te verwachten. De gematigde Raadsbeeren zouden u doen ombrengen. Na deze bewegingen dan, die gy gedaan hebt, is 'er niets anders, dat u kan behouden, dan eene gelukkige stoutheit.* Deze redenvoering wierdt met eene algemene toejuichinge beantwoord, en dit volkie, van blydschap verrukt zynde, een man gevonden te hebben, die zo bekwaam was om hunne oproerigheid te staven, rekende, dat zy hunne welvaart in geen beter handen konden stellen. Dus droeg men hem met eenparigheit van stemmen het bewindt daar van op. Gaf hy geen blyken van rechtvaardigheit, of bekwaamheit, ten minste kweet hy zich daar in met meer stoutmoedigheid en goeden uitslag; dan men van zo een overste zou verwacht hebben.

De Sherif van de provincie liet toen een bevelschrift uit des koningsnante afkondigen, waar by deze menigte bevolen wierdt aanslonts van een te scheiden, onder bedreiging van anders als oproerigen te zullen gestraft worden. Niet te vrede met deze afkondiging begaf hy zich stoutmoediglyk ter plaatse, daar zy waren, om hen zelf deze bedreiging aan te zeggen. Het scheelde weinig of zyne vermetelheit kostte hem het leven. Hy was zyne behoudenis alleen verschuldigt aan de vlugheit van zyn paardt, dat hem der vyanden woede onttrok. Zy togen vervolgens op naar den berg Mous-hold, een weinig beneden Norwiche; dat zy achter zich lieten, zonder daar over bekomert te zyn, om dat zy van de genegenheit der burgeren verzekert waren. Dewyl zy zich sterk genoeg bevonden om in vele plaatsen stroperyen aan te rechten, verspreidden zy zich in de pro-

L

1549:

Hevige taal; spraak van Ket aan de gemeenteh;

Stout beslaan van des Sherif der provincie;

Vyandelyk; heden der oproerigen;

1549.

† Sedert noemt deze wederpansigheid en opstatten der wapenen voort het g. love.

Strafosfening over hunne hoofden.

Ontzande dacht van den ridder Kingston.

limheit van en mole; aar.

† Jan Floren-dus van Nethel.

1549. vinciën van Nortfolk en Suffolk; verbraken alle de omheiningen, die zy daar vonden, en plunderden het meeste gedeelte van de huizen der edelen. Deze verwocstingen gingen dag en nacht haren gang op het gelui der klokken, en by het licht der vuurbakens, daar zy zich van bedienden op alle wegen, die hen in den tocht voorkwamen, zo wel om de getrouwe onderdanen des konings meer schrik aan te jagen, als om anderen aan hun snoer te krygen. Zy pronkten daarenboven met eene valsche Godsdiensligheit, en hadden geestelyken in hunne legerplaats, die des avonds en des morgens het gebedt deden. *Parker*, die naderhandt aartsbisshop van Kanteberg wierdt, waagde het om aldaar te gaan prediken: doch de onbeschroomdheit, die hy hadt van hen hunne oproerigheit en stroperyen te verwyten, bragt hem in groot gevaar, het welk hy door een soort van wonderwerk ontkwam. By deze belagchelyke oeffeningen van nagebootste Godvrucht voegden zy nog eene andere mommery. Zy hadden in hunne legerplaats een ouden eikenboom, onder welken hun overste *Ket*, die ook het ampt van opperrechter waarnam, in dat aanzien zich vertoonde, verselt zynde van twee honderd gevormachtigden, door de ganse hende dezës volks daar toe benoemt. Voor deze seldzame vierchaar verschenen alle, die klagten hadden in te brengen, het zy tegen personen van hunnen aanhang, of tegen den adel, wiens ondergang zy gezworen hadden. Men hoorde hunne pleitgedingen; onderzocht hunne sineckschriften, en gaf vonnis, zo als men het van zulke rechters kan verwachten. De meeste dezer uitwyzingen beheldden de veroordeeling der edelen, uit kracht van de welke de eene zyn huis moest ruimen, en de andere gedwongen wierdt hunne party aan te nemen, of by weigering van dien in boeiens te gaan. Sommigen wierden nog veel strengter gehandelt. Zy zonden ook bevelen af uit des konings name, om de genen, die het opzicht over de magazynen hadden, te verplichten, hen kruidt en wapenen, die zy van noden hadden, te verschaffen. De boom, welken zy door zulke buitengewone rechtszittingen berucht maakten, heeft naderhandt nog lang gestaan, en behieldt altoos den naam, dien zy den zelve gaven, namentlyk de *eik van de hervorminge*, vermits zy voorgaven de misbruiken, die zy zeiden in het ryksbestier ingeslopen te zyn, te verbeteren.

Hunne valsche Godsdiensligheit.

Vierchaar van *Ket*, hunnen gesetiaal.

Eik van de hervorminge.

Antwoordt des konings op de bezwaarnissen der oproerigen.

1549. „ ten allen tyde, doch onzijdig veel meer in de „ ze tegenwoordige gelegenheit van zaken, „ strafbaar was”. *Wie hadt het geloof, zeide hy, dat ik myn volk tegen my in de wapenen zou zien, daar ik zo onlangs geleden bevelschriften heb laten afkondigen die geen ander doel hebben dan des zelfs rust, welwezen en voordeelen? Na uwe begeerten te hebben voorgekomen zyt gy stout en ondankebaar genoeg om met my te handelen, als of ik uws gelyk ware, en om my oproerige schriftten toe te zenden, in plaats van eerbiedige dankzeggingen. Ik heb met myn Parlement gearbeid tot verlijtinge van uwe rampen, en tot verbetering van uwe wanorders. Men heeft een bevelschrift uitgegeven om den prys der levensmiddelen te matigen, over welker duurte gy geklaagt badt; en men heeft gevormachtigden benoemt, om u in de rechten te herstellen, die gy zegt dat u ontnomen zyn. Indien gy 'er de vruchten niet van hebt gezien, zulks kunt gy niemandt dan u zelve wyten, dewyl de afgezonden, die met deze gunstige orders belast zyn, door uwe oproerigheit worden gestuit om u de zelve te doen genieten. Ik heb zelf myne vergevendheit ten opzichte der affbuitingen, die het voorwerp uwer oproerigheit zyn, zo verre uitgerekt, dat ik naar de vergadering des Parlements niet gewacht hebbe om u recht te doen. Ik heb door myn koninklyk gezag daar in voorzien, en my voor dit maal niet gebonden aan de wet, welke ik my hadt opgelegd, van in diergelyke gevallen niets vast te stellen dan met toestemminge van de Staten myn koninkryks. Ik heb rechters gestelt, om kennis te nemen, hoe het met de landeryen stont, en om alles op den voet te stellen, als het voor veertig jaren geweest was, doch echter by voorvaadt, terwyl ik met myn Parlement daar verder in zou voorzien. Ik heb daarenboven een provisioneel reglement gegeven tegen de meerdeheit der pachthoeren, die een persoon alleen in bewindt mogt hebben. Kortom, ik heb niets vergeten van al het gene tot uwe voldoeninge kon strekken. Dies hadt ik reden te hopen, dat gy niet alleen, als goede inboorlingen past, in vrede zoudt leven, maar dat gy daarenboven gewillig zoudt zyn om als getrouwe en dankbare onderdanen uw leven tot mynen dienst op te offeren. Hy verzekerde hen vervolgens wegens de vergadering des Parlements tegen de maandt October naastkomende, en stont hen toe derwaarts vier gezanten af te vaardigen, met hunne zeer onderdanige vertogen, hen belovende, dat daar acht op zou genomen worden, vermanende hen ondertusschen zich stil te houden in hunne woningen, zonder zich ergens mede te bemocien dan met de inzameling der landvruchten. „ Dat hy, indien zy dit niet nakwamen, zou „ verplicht wezen, hoewel tegen zyn zin, zyne „ koninklyke macht te gebruiken, om zyne eige „ waardigheit en de algemene rust te handhaven.*

Dit antwoordt, van den koning ondertekent, Hunne vermetelheit by het aankomen van des heraut, die hen des konings antwoordt brengt. wierdt den oproerigen door een heraut ter handt gestelt, die hen vondt in hunne legerplaats te Moushold. Het zelve beheldd nog eene algemene vergiffenis, in gevalle zy de wapenen wilden nederleggen: doch in plaats van deze zo zachte en voordeelige bevelen met eerbiedt en dankbaarheid te ontfangen wierden zy daar door nog onbeschaamder: zy wendden hun geschut, in tegenwoordigheit van den heraut, naar de stad Norwich, en maakten 'er zich meester van, meer door heimelyk verstandt, dat zy daar onderhielden, dan door hunne dapperheit. Zy dwongen den Lord Major en eenige edelen zich by hen te voegen, en riepen hen naderhandt in hunne raadsplegingen, zonder dat zy echter der zelve gevoelens opvolgden, latende zich altoos door hunne woede beflieren. Het stads bestier naar hun goed-

dun-

1549. dunken vastgeftelt hebbende, keerden zy weder in hunne legerplaats.

Optocht van des konings leger.

Des konings leger begon zich toen op weg te begeven: doch trok zo langzaam voort, en was ten anderen zo zwak, dat het zich niet in staat bevondt om hen den grondt te betwiften: zo dat zy merkelyke voordeelen zouden hebben gedaan, indien zy bekwame legerhoofden hadden gehad om iets te ondernemen, of indien zy niet meer op het roven van vee, dan op het innemen van plaatfen waren gezet geweest. Mylord *Parre*, marquis van Northampton, hadt het bevel over des konings leger, dat alleen bestondt uit vyftien honderd ruiters, en eenige benden Italianen, waar over hun kolonel *Malatesta* het gezag voerde. Mylord *Sheffield* en *Wentworth* voegden zich by dezen krygshoop, nevens vele ridders en edelen van aanzien, die hunne getrouwheit en hunnen heldenmoedt wilden laten blyken in eene gelegenheit, waar by zy aan den anderen kant alle belang hadden. Tot op een myl na aan Norwich genadert zynde liet de veldheer de stadt aanzeggen, dat ze tekenen van gehoorzaamheit moest geven. De heeren der stadt, verselt van de aanzienlykste burgers, gingen terflondt naar buiten hem te ontmoet, doende voor hen uit dragen het stads zwaard, het welk zy den marquis van Northampton, als een teken van hunne onderwerpinge, aanboden, en leiden den eedt van getrouwheit af, zo wel voor zich, als voor hunne medeburgers. Zy verzochten ook vergiffenis voor de genen, die zich door de valsche betuigingen der oproerigen hadden laten misleiden, of bevreest maken door hunne bedreigingen. Dit verrecht zynde keerden zy weder in de stadt, nevens den Engelschen veldheer, die het zwaard voor zich uit liet dragen, en de burgery, zo haast als hy aankwam, zyne bevelengaf, doende hen ter verdediginge der plaats byeenkomen.

De stadt Norwich ontfangt het leger van den marquis van Northampton.

Hy hadt het kwalijk aangelegt eene stadt te vermeerderen, die vol muitmakers was, en die hy met zo weinig troepen, als hy hadde, niet kon dekken tegen het leger der oproerigen, welke al het gemene volk op hunne handt hadden. Ook was dit het oogmerk met van het hof. Hy hadt bevel zich verwerender wyze, op zekeren afstand van de wederpanningen, op zyne hoede te houden, en zich te vergenoegen met hen den toevoer van levensmiddelen af te snyden. Zyn drift en de verachting omtrent dit graauw vermogten meer op hem dan de gehoorzaamheit, welke hy aan de bevelen van den koning en van den beschermheer schuldig was. Hy merkte kort daar na den mislag, welken hy begaan hadt: doch te laat; een ander veldheer moest met nieuw krygsvolk in zyne plaats komen. De Italianen waren de eersten, die het gevaar, dat 'er is om met verwoede te doen te hebben, die meerder in getal zyn, ondergingen, en hadden veel moeite weder in de stadt te komen, daar zy uit gegaan waren om de oproerigen aan te taffen. Zy wierden zelf door hen omcingelt, en genoodzaakt zich in het rondt te stellen, om hen van alle kanten het hoofdt te kunnen bieden. Hunne dapperheit en krygskunde redde hen uit dezen hagchelyken toestandt, daar hunne rockeloosheit hen hadt ingewikkelt: doch het kostte zommigen van hen het leven. Zy beklagden onder anderen een officier, die van zyn paardt afgeworpen zynde, door die barbaren geplundert en aan een galg gehangen wierdt, welke zy omhoog op een berg oprichtten, ten einde des konings leger hunne zegepraal gewaar wierde. Deze aanval evenwel hieldt hen wakker en op hunne hoede; zo dat zy den ganschen nacht in de wapenen waren.

II Deel.

Wrede en onbeschaamde daadt der oproerigen.

Zy ondernamen zelfs des middernachts de stadt te bestormen. Hun oogmerk was de zelve te verraschen: doch gemerkt hebbende, dat men overal goede wacht hieldt, kwamen zy met een sterk gefchreeuw en veel verwarring te voorschyn. Dewyl zy door eene razende woede, die hen voor dapperheit verftrekte, gedreven wierden, onderstonden zy dingen, welke van de allerfoutste helden alleen konden verwacht worden. Zommigen, die moeite hadden hunne wapenen te torsfen, na een aanval, de welke drie uren geduurt hadt, poogden hunne krachten te vernieuwen, ten einde zy hunnen vyandt mogten verflaan: anderen, gansch met bloedt bedekt, en door een weder gegriest, vervolgden de genen, die het hen gedaan hadden, om zich te wreken voor dat zy den geest gaven. Kortom, zy vochten toen alle als wakkere helden, en wilden de slydplaats niet verlaten voor dat zy de overwinning hadden. Doch zy wierden echter, na een storm van meer dan drie uren lang, genoodzaakt te wyken, met verlies van drie honderd man. Trouwens dit was alleen om eenige uren daar na weder te komen, met voornemen om de plaats, het kostte wat het wilde, in te nemen. De marquis van Northampton, die zyne soldaten, na een zo hevigen aanval door slaap en vermoeidheit afgemat zynde, wat rust deedt nemen, was ten hoogste verwonderd deze uitzinnigen, die hy zo even verjaagt hadt, weder aan den voet des muurs te zien. Zy raakten in de stadt door eene plaats, die zwakker was dan de andere, en zich in de straten verspreidende hakten zy de weinige soldaten, welke hen den doortocht wilden betwiften, ter neder. Toen verklaarden de meeste burgers zich opentlyk voor hen, en uit hunne huizen op de koningsgezinden vuur gevende, doodden zy een groot getal der zelve. De marquis, gedwongen zynde de plaats te verlaten, wierdt vervolgt, en leedt in zynen afstocht nog een merkelyk verlies. Mylord *Sheffield* viel van zyn paardt en wierdt gevangen. Zo als men hem achter af bragt, zonder hem te kennen, om dat hy door zyne wapenen bedekt was, lichtte hem een vleeschhouwer, een der oproerigen, den helm af, en hem bekend hebbende, sloeg hy hem met een knods de hersens in. Dertig edelen wierden gevangen, en in een gat gesmeten, alwaar zy niet dan water en broodt kregen. De muiters verloren in die gelegenheit honderd en veertig van de hunnen, waar over zy zich op de burgers, die niet van hunne party waren, wreckten, en der zelve huizen, na de zelve geplundert te hebben, in brandt staken: doch de zelve wierdt gebluscht door een regen, die schieplyk opkwam; als of de Hemel zich ter verdediging stelde van de onnossele burgers. Zommigen voorspelden uit dit geval, dat deze wanbedryven wel haast een einde zouden nemen. Zy geloofden, dat de Goddelyke Voorzienigheit, welke deze vlam gebluscht hadt, waar mede de wanhopigen de stadt meenden in de asche te leggen, ook wel haast de gene zou blusschen, met welke zy voor hadden het gansche koninkryk te verwoesten. Na deze verrechting keerden zy weder in hunne legerplaats, en vergenoegden zich eene matige bezetting in de stadt te laten.

1549.

Storm, dien zy des nachts op de stadt doen.

Tweede storm.

Zy vermeerderen de plaats.

Wrede daadt van een vleeschhouwer.

Zy keren weder naar hunne legerplaats.

De tyding van dezen kwaden uitslag kwam aan het hof, met al de vergrotingen, welke het gerucht in diergelyke voorvallen gewoon is daar by te doen. Men laakte het gedrag van den marquis van Northampton, en besloot een gelukkiger en ervarender veldheer derwaarts te zenden. De koning en de beschermheer wierpen het oog op den grave van Warwick. In plaats van hem naar Schotland

L 2

landt

1549. landt te doen gaan met het leger, het welk gereed stondt te velde te trekken, besloot men, hem tegen de oproerigen te doen aanrukken. Hoe nodig het was, dat 'er krygsbenden verzorgt wierden in het naby gelegen koninkryk, om het aangewonnene aldaar te behouden, of om 'er meer by te krygen, zo drong de noodt nog sterker om zich te haasten eene oproerigheid te stuiten, die Engelandt zelf met een volkomen ondergang dreigde. De voordeelen, die men uit een buitenlandischen oorlog kan hopen, kunnen in geen vergelyk gebragt worden met de onheilen, welke men van een inlandischen oorlog te duchten heeft; en het hof nam niet eens beraadt over de verandering van de eerst-gegevene bevelen, uit kracht van de welke de graaf van Warwik tot eene andere onderneming geschikt was. Hy vertrok met zes duizend voetknechten en vyftien honderd ruiters, waar onder duizend Duitschers waren, en ging nieuwe overwinningen behalen; zo rampspoedig naderhandt voor den beschermheer, de welke hem dit ampt hadt opgedragen, als voor de oproerigen, waar over hy zegepraalde. Te Cambridge kwam hy by den marquis van Northampton, die hem het overfchot zynen troepen overgaf; wierdt daarenboven versterkt door Mylord *Willoughby*, en door vele anderen, verselt van den adel des lands. Met deze versterking meende hy in staat te zyn de oproerigen op te slaan, en toog onbescroomd tegen hen op; doch vermits de koning en de beschermheer hem belast hadden het bloedt dezer ellendigen te sparen, en hen in genade aan te nemen, indien zy zich wilden onderwerpen, zondt hy hen, zo haast als hy voor Norwich gekomen was, een heraut, die hen eene algemene vergiffenis uit name des konings aanbodt. Deze zinnelozen bespotten den heraut, waar over een van zyn gevolg zo verstoort wierdt, dat hy met een pistool op dit grauw vuur gaf, en den gene, die het onbeschaamdft was, in de heup kwetste. Toen ontstondt 'er een groot gemor, en het schreeuwen des gewonden de woede der anderen aanhitzende, zouden zy den heraut in stukken gehakt hebben, indien hy niet met de genen, die hem verselden, de vlucht niet hadt genomen. De graaf van Warwik zag dan wel, dat 'er door wegen van zochtheit niets te hopen was, en dat men het gezag van den vorst en den roem van de natie te kort deedt met die schelmen de vrede aan te bieden, daar geen doen was mede te hebben, en die het juk van onderwerping ten eenemale hadden afgeschud. Hy was reets tot aan de muren genadert; hadt zyne batterryendoen opwerpen, en het geschut gewend naar de poort van St. Stephanus. Hy wachtte alleen naar de te rug komst des herauts om de stad aan te tasten, of te sparen, naar het antwoordt, dat hy hem zou brengen. Toen hy nu kennis kreeg, hoe onwaardig de zelve gehandelt was, deedt hy uit al zyn geschut vuur geven om de St. Stephanus-poort omver te schieten, terwyl hy naar den kant van de Koperé-poort de loopgravens liet openen. Doordien 'er gene buitenwerken waren, was men terstondt tot aan den voet van den muur; en op twee plaatsen bresch geschoten zynde kwam men in de stad, zonder weinig of geen volk te verliezen. De Lord Major spoedde zich met eenige burgers, welke den koning getrouw waren, naar eene derde poort, en openden de zelve voor den grave van Warwik. Hy trok naar binnen, gevolgt zynde van het overige van zyne legerbenden; maakte zich meester van de voornaamste posten, en stelde zyne troepen op de openbare markt in slagorder. Honderd en dertig milt-

De graaf van Warwik komt met versterking van manschap.

Zyn heraut wordt genoodzaakt de vlucht te nemen.

Hy doet de stad Norwich, die de oproerigen bezet hadden, aantasten, en neemt ze in.

makers wierden gedood, en zestig gevangen genomen, welke men als verraders en oproerigen terstondt van kant hielp: de overigen namen de vlucht naar hunne legerplaats te Mous-hold. Ondertusschen raakten eenige wagens van des konings leger, met mondkost en krygsvoorraadt geladen, in de handen der oproerigen, en strekten om hun verlies, dat zy geleden hadden, te vergoeden.

De Engelsche veldheer liet de breschen met der haast weder herstellen, behalven degene, die naar des vyands legerplaats uitzag, alwaar hy batterryen deedt opwerpen. Doch deze verwoeden, die hunne behoudenis alleen stelden in hunne wanhoop, kwamen des anderen daags om een algemene storm te wagen; en schoon zy in verwarring aantrokken, was hunne dolheit van die uitwerkinge, dat zy alles omver smeten, dat op de schanssen gevonden wierdt. Hun aanval geschiedde met een afgryfselyk geschreeuw, verselt van een hagelbui van pylen en het lossen hunner musketten. Vervolgens rukten zy regt op het geschut aan, doodden de genen, die het beschermden, en voerden het weg met wagens, welke daags van te voren krygsbehoeften hadden aangebragt, die nog in de magazynen niet waren opgelegd. Men kan van hunne dapperheit oordeelen uit eene merkwaardige omstandigheid. De genen, die door de pylen der koningsgezinden getroffen waren, rukten de zelve uit hun ligchaam, en gaven ze aan hunne spitsbroeders over, om op den vyandt te schieten. Dus is het waar, dat het slechtste volk bekwaam is de stoutste daden uit te voeren, wanneer het zich door de woede laat verwoeren, en dat 'er dan geen meer onderscheid is tusschen hen en de beste krygsbenden, dan tusschen een vinnige afstroming en eene rivier, namentlyk ten opzichte van der zelve duurzaamheit en eenparigheit van loop. De oproerigen, door dezen goeden uitslag moedt gekregen hebbende, en door den buit, dien zy gemaakt hadden, van geschut, kruidt en schietgeweer, voorzien zynde, ondernamen den volgenden dag weder een aanval te doen, met zo veel hevighheit als daags te voren. Men kon hen niet beletten in de stad te komen, en vele straten in bezetting te nemen. Zy slaken zommige huizen in brandt; maakten zich meester van twee gehele parochien, en joegen de andere zodanig een schrik aan, dat men van gedachten wierdt, dat des konings leger zou genoodzaakt worden hen de plaats over te geven. Doch de graaf van Warwik was te grootmoedig om het hachje te laten zakken tegen een zo onwaardigen vyandt. Het zou ten anderen eene schande geweest zyn voor des konings wapenen, en een kwaad voorteken van den veldtocht, bekwaam om den moedt der getrouwe Engelschen te doen bezwyken, en het overige der gemeenten in de party der oproerigen te trekken. Hy wachtte zich dan wel den hoogmoedt der laatste door zynen aftocht te styven. Hy was alleen bedacht om zich te verschanssen, ten einde hy hunne woede voor eenige uren tegenstondt, en alle de toegangen bezette, om te verhinderen, dat de genen, die in de legerplaats te Mous-hold gebleven waren, de anderen te hulpe kwamen. Hy begreep wel, dat deze menigte, zonder order en krygskunde, slechts met zo veel voorraadt gekomen was, als ze tot den eersten aanval benodigt hadt, en dat de zelve op zynde zy zonder toevoer zouden zitten, wyl hy den doortocht daar van voor de genen, die zy vruchteloos uit hunne legerplaats verwachtten, zou affnyden.

Deze bevelen gegeven zynde stelde hy zyne troepen in slagorder, en met een bly gelaat voor hen

1549.

De oproerigen bestaan des anderen daags een aanval te doen.

Hunne dapperheit.

Tweede aanval, die hen een gedeelte der stad dootd vermeerderen.

Wys geding des graven van Warwik.

vcr-

1549. verschynende verzekerde hy hen van de overwinninge, indien zy hun best wilden doen. Om hen daar toe te bewegen maande hy hen aan een besluit te nemen, den roem, in zo vele veldslagen behaalt, waardig, en te betuigen, naar zyn voorbeeld, dat zy wilden zegepralen, of sterven. Dit zeggende trok hy zynen degen uit de schede, en verzocht, dat zy hem zouden volgen. *Toont, zeide hy, blyken, dat zy geneegenheit en trouw hebt voor elkander, zo wel als voor het gemene best.* Alle daar op hunne degenen getrokken hebbende, gaven zy die malkander te kuffen: eene gewoonte, welke dies tyds onder de Engelschen, by gevaarlyke gelegenheden, in gebruik was; als of zy daar mede wilden betuigen, dat zy gelofte deden voor malkander te willen sterven. Dit verrecht zynde zondt hy ieder weder op zyn post, verwachtende eene gunstige gelegenheit om de vyanden aan te grijpen.

Byzondere uitwerking daar van.

De oproerigen begaan een mislag, dat zy hunne post verlaten.

De graaf van Warwick bedient 'er zich van.

De oproerigen verwerpen de vergiffenis, die hy hen doet aanbieden.

Zy maken eene verschanfing van de gesangcoen.

Drie dagen daar na boodt 'er zich eene aan: het geval hadt daar niet minder deel in dan de voorzichtigheit des veldheers. Het leger, dat op het gebergte van Moushold lag, trok naar beneden in de vlakte. De onwetendheit en roekeloosheit, twee ondeugende raadvrouwen, gaven hen dit besluit in. Zy kenden het gevolg dezer beweginge, de welke hen het voordeel van den grond deedt verliezen, niet genoeg; en ten anderen zochten zy de koningsgezinden tot een gevecht uit te lokken. Het is waar, dat de voorraadt hen beginnende te ontbreken, zy genoodzaakt wierden te onderstaan, wie de overhandt zou hebben. Eene voorzegging, welke zommigen toen uitstrooiden, deedt dit ligt- en bygelovig volk daar toe een vast besluit nemen. Deze behelsde, dat zy de vlakte, daar zy hun leger nedersloegen, met lyken zouden vervullen. Eene voorzegging, die dubbelzinnig was, naar den aard van meest alle die valsche orakelen, en zo wel van hunne eige lichamen, als van die der vyanden, kon verstaan worden. Het geval, de uitlegster van diergelyke dubbelzinnige voorzeggingen, wilde het tot hun nadeel. De graaf van Warwick, hen de hoogte ziende verlaten, alwaar het hem moeylyk zou gevallen hebben hen aan te doen, gaf hen ruimte genoeg om zich in de vlakte in order te stellen. Toen deedt hy verslag aan zyne krygsbenden, dat de gelegenheit, die hy wachtte, gekomen was, en beval hen rust te gaan nemen, om des anderen daags morgens vroeg gereed te zyn. Zo haast als het dag wierdt, verdeelde hy hen in zekere kryghshopen, latende de laatsten in de stad, om de oproerigen, die 'er een gedeelte van in bezit hadden, het hoofd te bieden, en trok met zyne ruitery uit, om het voetvolk der oproerigen, dat in de vlakte in slagorder stondt, en sergens door gedeekt wierdt, aan te grijpen. Voor dat het tot een treffen kwam liet hy hen de aanbiedingen nog eens doen, die hy reets gedaan hadt, namentlyk, dat hy hen in genade zou aannemen, met dit beding, dat zy hem twee van hen, die hy zou noemen, in handen leverden. Deze tweede aanbieding wierdt niet beter ontvangen dan de eerste: zy zonden den trompetter weder te rug met groot getier, en gaven teflens vuur op de kryghshopen, die aannaderden om den frydt te beginnen, waar van de geen, die den standaard voerde, aan de heup, en des zelfs paardt aan den hals gewond wierdt. Zy maakten ook eene verschanfing van dertig edelen, welke zy by eene andere gelegenheit gevangen hadden genomen, hen twee aan twee bindende, uit vreeze, dat zy mogten ontkomen, en zetten hen aan het front van hunne eerste linie. Het was niet langer

mogelyk die schelmen, na zo vele smaadheden, te ontzien. Ook ontzag de graaf van Warwick hen niet meer, hen overgevendende aan de rechtmatige gevoeligheit van zyne krygsbenden. Hy begon het gevecht met vuur uit zyn geschut te geven, de konfapels waarfchouwende den eersten rang, daar de dertig Engelsche edellieden stonden, mis te schieten. De Duitfche ruitery viel 'er eerst met zo veel hevighheit opaan, dat zy de vyanden deedt deinzen, en zo gelukkig, dat de ellendige hoop edelen, die men tot slagoffers wilde stellen, behouden wierdt. De andere kryghshopen, den weg tot de overwinninge gebaant ziende, maakten ook beweging om aan te rukken, en konden nauwlyks het bevel daar toe afwachten. Het zelve was zo haast niet gegeven, of men zag hen in het midden van het vluchtende leger, dat zo lachertig in een kwaden uitflag, als vermetel in voorspoedt was. Ten anderen hadt dit landvolk gene hoofden, die bekwaam waren hen naar vereisch in rang te houden, en nog minder om de verstrooiden weder byeen te brengen, zo dat zy eens overhoop geworpen zynde geen wederstandt meer boden, en alleen naar een goed heenkomen omzagen. Men vervolgde hen zo lang als het dag was, en doodde van hun volk drie duizend en vyf honderd man, naar het verhaal der schryvers van dien tydt; maar het Dagregister van koning *Edward* meldt alleen van twee duizend. De nacht dekte het overfchot voor de wraak des overwinnaars.

1549.

De twee legers worden handgemeen.

Nederlaag der oproerigen.

Stout voornemen van de genen, die zich in een gedeelte der stad verschanft hadden.

Op de te rug komst des veldheers van deze nederlage toonde hy nog goedertierenheit, en liet den genen, die zich in de stad verschanft hadden, zeggen, dat 'er vergiffenis voor hen te krygen was, indien zy de wapenen wilden nederwerpen: doch deze wanhopigen gaven hem tot antwoordt, dat zy de doodt getroost waren, doch sterven wilden als manmoedige helden met den degen in de vuist, en niet als lachertigen door de handen des scherprechters. De graaf van Warwick wierdt bewogen over een zo stoutmoedig voornemen, en zyn mededogen aan ongelukkigen, wier wanhoop naar kryghshaftigheit zweemde, niet kunnende weigeren, liet hy hen nog eens aanzegging doen, dat zy zich zouden onderwerpen, hen van eene volkome vergiffenis verzekerende, waar voor hy zich borg stelde. De goede naam, dien deze veldheer zich verkregen hadt, was door het gansche koninkryk verspreid, en de oproerigen, welke hem met eene byzondere achting aanzagen, vertrouwden zich volkomentlyk op zyn woordt. Zy waren ook zeer wel voldaan over zyne gematigheit, en niet twyffelende, of de aanbieding, die hy hen deedt, na zo eene overwinning, was een gewrogt van zyne oprechte goedaardigheit, veranderde hunne woede in dankbaarheit. Zy antwoordden dan, *dat de achting, die zy hadden voor een man van zo uitmuntende verdiensten, hen van het voornemen, dat zy genomen hadden van al wechtende te sterven, deedt afzien, dat zy het zich niet schaamden aan hem hun leven verschuldigt te zyn, en dat zy zyn woordt, als voor hen borg blyvende, aannamen, dat zy hem van hunne zyde verzekerden van hunne geboorzaamheit in het toekomstende, zo wel als van hunne erkentnisse.* De graaf van Warwick liet de algemene vergiffenis terstondt afkondigen, en de oproerigen eensklaps van hert en taal veranderende, smeten de wapenen neder, vervloekten hunne miterery, en deden de lucht door een verdubbeld geschreeuw weergalmen van een *Lang leve de koning!* in plaats van de uitjouwingen, waar mede zy daags te voren hunne schamtelooheit hadden laten blyken.

Hun antwoordt aan den graaf van Warwick.

Zy komen weder tot geboorzaamheit.

Dus eindigde de oproer der gemeenten van de

1549.
Lof van den
grave van
Warwik.

provincie van Nortfolk. Hier bleek zo wel de bekwaamheit van den grave van Warwik, als zyne goedertierenheiden heldenmoed. Hy wist door zyne voorzichtigheit de oproerigen tot dat uiterste te brengen, daar hy hen wilde hebben om hen te overwinnen; versloeg de zelve wel door zyne dapperheit; maar zyne zachtzinnigheit deedt hem ten vollen over de oproerigen zegepralen. Men maakte eenige gevangenen in den slag van Moushold, waar onder zich bevondt de looier *Ket*, hoofdt der oproerigen, des zelfs broeder, en nog negen anderen, die ter doot veroordeelt wierden. De negen wierden aan de takken van den zogenoemden *tik van hervorminge* opgehangen; waardige vruchten van dezen boom, waar van zy hunne vierschaar van ongerechtigheit gemaakt hadden. *Ket* en zyn broeder wierden te Norwich om het leven gebragt. De eerste wierdt, na dat hy gehangen was, op een hoogte gebragt, alwaar zyn romp, dien men op zekere wyze behandelt hadde, dat de zelve niet ligt kon vergaan; op dwarsyzers gezet wierdt, om niet weggenomen te worden. Dus gaat men gemeenlyk te werk met beruchte misdadigers, wier lichamen men wil dat gedurende vele jaren tot een schouwspel van eerloosheit strekken.

Straffe van
Ket, hoofdt
der oproe-
rigen, en
van eenige
anderen.

Dwaze in-
beelding van
de oproeri-
gen van Jork.

Daar waren thans geen muitelingen meer dan in de provincie van Jork. De zotheit hadt in dezen opstandt meer deel dan de woede. Deze dwazen hadden zich laten verleiden door een voorzeggung, de welke al voor lang gerucht hadt gebaar, namentlyk, dat 'er noch koning, noch adel meer in Engelandt zou wezen, en dat het ryk door vier besierders zou geregeert worden; dat men onder der zelve opzicht Parlementen zou hebben, die aan geen plaats bepaalt waren, waar toe de leden by de gemeenten zouden verkoren worden, en welke hunne zittingen in de provinciën van het Zuiden en van het Noorden op een tydt zouden aanvangen. Zy zeiden, dat deze voorzeggungen door den opstandt van die van Devon in het Zuiden, en door den hunnen in het Noorden zouden vervult worden. Zy stonden op de herstellinge der oude plegtigheden; de verligtinge der armen, de vernedering der al te machtige huizen, en de ontheffing der belastingen. Een billyk-schynend voorwendfel, waar mede de oproerigen gewoon zyn hunnen opstandt een glimp te geven. Zy hadden tot hoofden een edelman, *William Oubler* genaamt, een parochieklerk, en een postmeester. Zy gaven bevel de vuurbakens ontstoken te houden, en de klokken langs de kusten te luiden, om een waarschouwing te doen van hunnen aantocht, en kwamen met malkander overeen, dat 'er op dat teken drie duizend mannen in de wapenen zouden wezen, op zekere plaats, die zy daar toe bestemden; dat men aldaar de besluiten zou nemen, die men dienstig oordeelde, en de benden in slagorder zou doen voorttrekken, elk onder hunne vaandelen. Het eerste bedryf dezer kwansuis welmenende voor het algemene best en den Godsdienst was het vermoorden van een edelman, van een koopman, en van twee anderen, wier lichamen zy in het open veldt naakt ten toon zetten. Na deze barbarische daadt trokken zy legersgewyze in de provincie. Hun getal vergrootte van dag tot dag. Evenwel ontzakte hen de moed, wanneer zy hoorden, dat die van Devon en Nortfolk onder de gehoorzaamheit des konings gebragt waren. Deze tyding deedt hen tot hen zelf komen, en het hof hen ververgiffenis hebbende aangeboden, namen zy de zelve met blydichap aan: zo dat zy alle dagen by hopen hunne biezen pakkende, hunne hoofden bykans alleen lieten. De edelman en de parochie-

Hanne
wreedheit.

Zy nemen
de vergiffe-
nis van het
hof aan.

klerk wierden nevens vier anderen gevangen in een stedeke †, alwaar zy hun best deden het volk aan hun snoer te krygen, misbruikende des konings naam, die, naar zy voorgaven, hunne zamenspanning goedkeurde. Van daar wierden zy naar Jork gebragt en gerecht.

1549.
† of dorp,
genaamt
Humman-
hill.

Dus hieldt dit schrikkelyk onweër op, dat van het Noorden tot het Zuiden toe hadt gewoed, en meer dan drie maanden lang ganfch Engelandt met een algemene omkeringe gedreigt. Om de rust weder volkomen in het koninkryk te herstellen vondt de beschermer raadzaam in alle de oproerige provinciën een algemene vergiffenis te laten afkondigen, op dat door zachtzinnigheit volcind wierdt het geen door de schrik der wapenen slechts begonnen was. Hy begreep wel, dat men op een gedwonge gehoorzaamheit niet zeker kon gaan, en dat men, indien men vreedzaam wilde regeren, na zich ontzagchelyk maakt te hebben, zich moest doen beminnen. Dit was het ontwerp, dat hy zich voorstelde in de regering van *Eduard*. Hy wendde zyn uiterste vermogen aan om de gemoederen wederom te vercenigen; hy bediende zich alleen van zachte middelen, om de verschillen van Staat en Godsdienst te doen ophouden, en was niet voor gestrengheit dan in den uitersten noot, moest het wezen, en echter altoos gereed daar weder van af te slapen, om den zachten weg in te slaan, dien hy nooit voltrekt verliet. Vele Raadsheeren, welke het volk zochten te drukken, kantten zich te vergeeffich tegen zyn besluit aan. Hy liet een plakkaat van den koning afkondigen, waar in een algemene vergiffenis wierdt verleent van al het gene sedert den 21 Augusty, den dag dat de oproerigen weder tot gehoorzaamheit waren gekomen, was voorgevallen: zo dat, schoon de graaf van Warwik de eer hadt van hen te hebben overwonnen, de voorzichtigheit en zachtheit des beschermeers des zelfs zegepraal bekroonden. De eerste bragt den oorlog ten einde: doch de laatste deedt Engelandt de vruchten van de vrede smaken. Deze roem stondt hem dier. De edelen, nydig zynde over zyn vermogen, rekenden hem de genegenheit, welke hy voor het volk toonde, als een euveldaadt toe, en vonden daar oorzaken in van hunnen ondergang. Echter genoot hy vooruit het vermaak van zyn vaderlandt in rust te hebben gebragt; en de roem, dien hy daar door verkregen hadt, verspreidde zich, nevens de tyding, dat de beroerten gestilt waren, in alle buitenlandfche hoven.

Ombrenging
van hunne
hoofden.

Zachtzinnig-
heit des be-
schermeers.

De voorzorgen des beschermeers bedoelden niet alleen het doen ophouden der beroerten, die in de provinciën gaande waren; hy arbeidde ook teffens om de wetenschappen en den Godsdienst in een bloeienden staat te brengen. In dezen tydt was het dat *Ridley* de hogeschool te Cambridge bezocht. Het oogmerk des beschermeers was, dat *Ridley* de kwade en verderffelyke gewoonten aldaar zou affchaffen, en nieuwe reglementen maken, byaldien hy het nodig oordeelde. Doch de tegenstribbeling, welke hy in de andere gevormachtigden vondt, deedt dit oogmerk vervalen. Zy wilden, dat den studenten in de Godgeleerdheit het collegie van *Clare* † zou ontnomen, en aan die in de Rechten gegeven worden. *Ridley* koos liever te vertrekken dan hunnen eifch in te willigen. Zy schreven van weërzyden aan den beschermer. De gevormachtigden klaagden, dat de aanbassing van *Ridley*, dus noemden zy zyne vertogen, hen belette de collegiën, naar de mening van den koning, weder te vereenigen. *Ridley*, die 'er van den koning een schraap over kreeg,

Ridley be-
zoekt de ho-
geschool van
Cambridge.

† *Clare*.

Opreelheit
van dezen
gevormachte-
rige.

1549. kreeg, schreef ook op zyn beurt om zyn gedrag te rechtvaardigen, niet kunnende dulden, zeide hy, dat zy, met de kerk te beroven, den Godsdienst uitroelden. Hy voegde daar by, dat hy alles zou in de waagschaal zetten, liever dan den minsten stap te doen tegen zyn gewisse, en dat, byaldien zyn voornemen aan het hof niet aangenaam was, hy wenschte te mogen vertrekken. Deze brieven vindt men ergens †, doch daar wordt niet gemeld hoe het met deze zake afliep.

† By den Hrc. Barret.

Men verbeter den blak der uitspraak van de Grieksche taal.

† Chink.

De Grieksche taal heeft te merkelyk een deel in de geleerdheit, om de verschillen, die ter oorzaak van de zelve in Engelandt reets onder de voorgaande regeringe ontstonden, en eerst onder deze, in het jaar, waar van wy nu de gevallen opgeven, bygelegd wierden, met stilzwygen voorby te gaan. De zaak, waar over het de geleerden niet eens waren, betrof de eigentlyke uitspraak van het Grieksch. Naardien het nog niet lang geleden was, dat die heerlyke taal by de Engelsen verstaan wierdt, kenden zy der zelve fierlykheit niet ter dege, en te vrede zynde met de schryvers te kunnen te recht raken, lazen zy die met de zelve volmondigheid en tongval, als hunne moedertaal. De hoogleeraar in het Grieksch †, die ten tyde van *Henrik* den VIII te Cambridge was, onderstondt de uitspraak van het oude Grieksch weder in te voeren, en *Gardiner* was 'er met geweldt voor, om de gene, die in gebruik was, te behouden. Vermits hy toen veel aanzien hadt, haalde zyn gevoelen het over boven dat van den hoogleeraar; men rekende het zelfs dezen laatsten tot een misdadit toe gepoogt te hebben nieuwigheit in de hogeschole te brengen: zo dat hy, om de gramscap van *Gardiner*, die 'er kancelier van was, te ontwyken, gedwongen wierdt zyne bediening neder te leggen. Dus zag het gemeenbest der letteren, waar op de Roomsche keizers vruchteloos hadden toegelid met de veranderingen, welke *Augustus* en *Claudius* daar in wilden maken, zich door de kuiperyen van den staatsdienaer van *Henrik* den VIII verdukt. Doch deze tegenkanting van *Gardiner* duurde niet dan zo lang hy in gunst stondt; de ongenade, daar hy in verviel, gaf den aanhangeren van de Attische tale moedt. *Redmain*, *Poinet*, en eenige andere geleerde mannen, ondersceunden de gedachten van den hoogleeraar te Cambridge. *Smith* hielp de genen uit de doling, welke van een tegenstrydig vooroordeel waren, en toonde klaar in zyne boeken, die hy in het licht gaf, dat zy mistafsten.

De beroerten, die uit deze verschillen ontstonden, waren zo schromelyk niet als de gene, welke de kerk in verdeeldheit bragten. *Bonner*, bisschop van Londen, staande in vertwyffeling tusschen de begeerte om zyn ampt te behouden, en den yver, dien hy hadt voor den ouden Godsdienst, offerde by beurten zyne staatzucht en zyn gewisse aan zyn yver en fortuin op. Wy hebben gezien, met welk eene vaardigheid hy de bevelen van het hof hadt doen uitvoeren tot opvolging van den nieuwen kerkregel: thans liet hy wel een geheel tegenstrydig gedrag blyken. Men merkte, dat, gedurende den oproer, waar van de bewegingen verhaalt zyn, vele menschen deze omstandigheid des tyds misbruikten, en zich den Godsdienst onttrokken hadden, om den ouden dienst, welken zy lieten doen, by te wonen. De Raadt hielt *Bonner* verdacht van daar op niet scherp genoeg toe te zien, en vermaande hem by geschnitte dit misbruik te weren, en zelf den anderen ten voorbeeldt te strekken. Hy beloofde te gehoorzamen, en gaf bevelen in zyn bisdom, welke gelykluidende waren met die van het hof: maar

men wist, dat hy het onder de handt heel anders brouwde. Men dagvaardde hem voor den Raadt, en gaf hem een vertoog over van de klagten, die tegen hem inkwamen; waar van deze twee artikelen de voornaamste beheliden: I. Dat hy sedert de invoering van den nieuwen kerkregel den dienst zelf in persoon niet waarnam, gelyk hy te voren op alle plegtige feestten gewoon was. II. Dat hy geen zorg droeg om de overspelen tegen te gaan, zo openbaar in zyn bisdom, dat men de zelve zonder de minste schaamte bedreef. Om hier in te voorzien, en de slechte geruchten, die wegens zyne huichelary verspreid wierden, te doen ophouden, beval hem de Raadt: I. Binnen den tydt van drie weken in de S. Paulus-kerk te prediken; en vervolgens alle vierendeel jaars eens. II. Zich te vertegenwoordigen op andere dagen van Godsdienst in de predikatiën, die aldaar zouden gedaan worden. III. Op hoge feestten zelf te lecraren en het Nachmaal te bedienen. IV. Te yveren tegen de genen, die niet ter gehoor kwamen, als 'er naar den nieuwen kerkregel dienst wierdt gedaan, of zich lieten vinden daar zulks naar den ouden geschiedde, ten nadeele van de besluiten des Raads. V. De overspelers in den ban te doen, en hen te straffen volgens de strengheit der kerkelyke wetten. VI. Zorg te dragen voor het onderhoud der kerken; zo wel als voor de tienden van zyn bisdom. VII. Zyne verblyfplaats te houden in zyn bisschoppelyk paleis te Londen. Men schreef hem ook de stoffe voor, welke men wilde dat hy in zyne eerste predikatie zou verhandelen: even gelyk met *Gardiner* eenigen tydt te voren was geschied, op de wyze als wy verhaalt hebben. Deze stoffen raakten de gehoorzaamheit, die de onderdanen den koning verschuldigt waren, en de verfoelickheit der muitemakeryen, de natuur van den waren Godsdienst, en de achtting, welke men moet hebben voor de plegtigheden, die wel in zich zelve ydel zyn, maar alle hare waardigheid bekomen uit de inwendige Godsdienstigheid, waar aan men ondertusschen zich moet onderwerpen, als de regering de zelve instelt. Het hoofdpunt, dat men hem in last gaf, gelyk men *Gardiner* hadt gedaan, was om het souvereine recht des konings gedurende zyne minderjarigheid te bevestigen, en te tonen, dat het volk niet minder verplicht was in dien tydt hem te gehoorzamen, dan by zyne meerderjarigheid. *Bonner* deedt deze leerreden op den eersten September, in tegenwoordigheid van een groot getal toehoorders, die aldaar zo wel uit uit nieuwsgierigheid, als uit Godvrucht, waren byeen gekomen. Hy roerde alle de stukken, die hem opgegeven waren, aan, behalven het laatste, dat hy met stilzwygen voorbyging, gelyk als *Gardiner* gedaan hadt: een klaar bewys, dat deze bisschoppen een toelag hadden den ouden Godsdienst tegen het gezag van *Eduard* staande te houden. *William Latimer* en *Joban Hooper*, welke kort daar na bisschop van Gloucester wierdt, klaagden hem aan. Zy merkten ook aan, dat hy maar ligt over de andere artikelen was heen gelopen, en zich daarenboven van zekere uitdrukkingen hadt bedient, die bekwaamer waren om de gemoederen te verweideren dan neder te zetten. De Raadt gaf het onderzoek van deze zake over aan den aartsbisschop van Kantelberg, welken tot bystanders toegeschikt wierden vier gevolmachtigden, twee geestelyken, en twee geheimschryvers van staat, dien men de macht gaf om over dit stuk vonnis te vellen, ja tot zo verre, dat zy dien kerkvoogdt, indien zy het billyk vonden, konden afzetten.

Men ziet uit het proces, zodanig als het in de Re-

1549.

Klagten te Gen. Bonner.

Bevelen, die hem gegeven worden.

Men bevest hem vooral des konings oppermacht te bevestigen.

1549. Registers van de vierfchaar van Londen gevonden wordt, dat hy voor deze gevolmachtigden weinig achtging betoonde. Zo als hy in de zaal tradt, daar zy vergadert waren, hieldt hy zich gedeekt, onder voorwendfel van hen niet gezien te hebben; en vervolgens maakte hy hen voor gewaande rechters uit. Hy wilde, dat men geen acht moest geven op het aanbrenge van *Latimer* en *Hooper*,

Hy vaart hevig uit tegen *Latimer* en *Hooper*.

Verschoont zich van niets in zyne pro-dikatie van des konings gezag ge-meld te hebben.

Hy zegt, dat een der gevolmachtigden leugentaa! spreekt.

Gevoig van zyne onbescheidenheit.

Hy wordt van zyn aampt afgezet. *Alla Publ. Tom. XV. fol. 191.*

vermits dit twee ketteren waren, en voer zelf zo ver uit, dat hy den laatsten voor een ezelen en schurk uitscholdt. Om te verschoonen, dat hy van des minderjarigen konings gezag niet gesproken hadt, bragt hy in, dat het bevel, daartoe ontfangen, noch getekent, noch verzegelt was, en dat in allen gevalle, indien hy vergeten hadt dit stuk in nadrukkelyke bewoordingen aan te dringen, hy niet nagelaten hadt het zelve vast te stellen door baarblykelyke gevolgen, wanneer hy den opstand der muitmakers veroordeelde; dat voor het overige alle de andere artykels, waar van de Raadt hem het doen opvolgen hadt aanbevolen, in acht waren genomen. Hy voegde daar by in eene tweede ondervraging, dat het by gebrek van geheugenis was, dat hy niet gesproken hadt van de gehoorzaamheit, die men den vorst moest bewyzen gedurende zyne minderjarigheit. Dat hy eene verzameling hadt gemaakt van alle plaatsen des Ouden Testaments, welke deze lere bevestigden, door het voorbeeld van vele koningen, welke, nog geheel jong zynde, den troon van Jeruzalem beklimmen hebben; dat hy daar by hadt gevoegt een uittreksel uit de Geschiedenisse van Engelandt, waar mede het zelve gevoelen gezag wierdt bygezet door de regeringen van *Henrik den III*, *Eduard den III*, *Richard den II*, *Henrik den VI*, *Eduard den V*, en *Henrik den VIII*, alle minderjarig zynde, toen zy in het ryksbestier opvolgden, en ondertusschen in hunne onderdanen zo veel onderwerping bevonden, als of zy meerderjarig hadden geweest: doch dat die voorbeelden hem niet te binnen waren gelchoten. Dat hy eindelyk zyne kapellanen belast hadde de handen aan het werk te slaan tot opvolginge van den nieuwen kerkregel; dat hy geen plaats in zyn bisdom wist, daar de zelve niet wierdt nagekomen, uitgenomen in de kapelle van de prinsesse *Maria* en de huizen der afgezantten. In eene andere ondervraging voer hy zo ver uit, dat hy zeide, dat de ridder *Smith*, een der gevolmachtigden, leugentaa! sprak, na gezegt te hebben, dat hy in hem cerde den geheimschryver van staat, en des konings Raadt, dien hy zich onttrok. En als *Cranmer* hem zyne onbeschaamtheit verweet, welke verdiende, dat men hem in de gevangenis bragt, antwoordde hy: *Laat men my brengen waar men wil, als het maar niet by den Duivel is.* De rechters, verstoort over deze onbescheidenheit, en slecht voldaan zynde over zyne antwoorden, die zy voor uitvluchten hielden, zonden hem gevangen naar het maarschalks-gerecht, in eene der voorsteden van Londen. Men hieldt daar na nog al verscheide zittingen, wanneer men poogde hem zachter te maken: doch altoos zonder vrucht. Den 1 October verscheen hy voor de laatste maal; wraakte de rechters, verklaarde zich op den koning te beroepen, en gaf voor, dat hunne macht geëindigt was. De gevolmachtigden, die last hadden de zaak door te zetten, namen geen acht op zyne wraking, en het geding uitzeyzende veroordeelden zy hem in het verlies van zyn bisdom, en om gevangen te blyven.

De beweegreden van deze veroordeeling was, dat de bisschop van Londen den koning en den beschermer ongehoorzaam was geweest, vermits hy weigerde te verklaren, „ dat het gezag

„ eens minderjarigen konings dat van een meerderjarigen gelyk was ”.

Men hadt op dit vonnis vry wat te zeggen, voorgevende, dat een bisschop door een wereldlyk en gemengt hof, dat is, bestaande uit leken en geestelyken, niet kon veroordeelt worden, en dat deze afzetting niet regelmatig was. Dit bleef niet lang onbeantwoord. Men beweerde, dat de misdaadt van *Bonner* eene misdaadt van Staat zynde, niet tot het onderzoek van de kerkelyke vierfchaar behoorde, daar by voegende, dat hy, door verleende brieven van bezit-neming, zyn bisdom slechts shieldt voor een tydt, en met het welbehagen des konings, welke hem het zelve hadt kunnen ontnemen, gelyk hy hem daar mede bekleed hadt: zo dat het ongegrond was te klagen over de herroeping van eene gunst, afhankelijk van den vorst, om ze langer of korter te doen duren. Men ging verder, en tot de eeuw der eerste Christen keizers te rug tredende bragt men het voorbeeld van *Konstantyn* by, die eene byzondere vierfchaar van zekere wereldlyke rechters† hadt ingevoerd, om kennis te nemen van de zaken der bisschoppen, de welke door haar gezag *Eusebius* het bisdom van Antiochië, *Athanasius* dat van Alexandrië, en *Paulus* dat van Constantinopel ontnomen hadt; behandelingsen, die de rechtzinnige bisschoppen niet veroordeelden, dan voor zo verre de zelve den Arianen gunstig waren, zonder des keizers recht aan te taalen. Men voegt daar by, dat de kerkheeren, welke onder zyne opvolgers het recht handhaafden, zulks alleen vermogten uit kracht van het keizerlyk bevel †. Zomigen evenwel, schoon van dit gevoelen, meenden, dat het vonnis van *Bonner* al te straf was, en dat men zich moest vergenoegen met hem te hebben afgezet, zonder dat hy in de gevangenis wierdt gebragt. Het is zeer waarschynlyk, dat zyne oplopendheit hem dit over den hals heeft gehaalt. Het gevangenhuis maakte hem niet veel voorzichtig. De Geschiedenis van dien tydt meldt eene al tefeldzame omstandigheit om verzwegen te worden. Men vindt de zelve in eenen der brieven van dien kerkvoogdt †, welke den gene, aan wien hy schreef †, en zyne andere vrienden verzocht hem peeren en beulingen te zenden: byaldien zy zulks nalieten, zeide hy, konden zy op een vreemden zegenwensich staet maken, namentlyk dat zy dan voor den Duivel, voor den Duivel, en alle Duivels mogten lopen. Het is iets fraais een kerkvoogdt in zyne gevangenis zyne voornaamste zorg zien beleden tot het bekomen van peeren en beulingen, daar hy alleen op deftige zaken hadt behoren te denken. Maar hoedanig is die godloze boertery, waar mede hy zynen brief sluit, op te nemen, wenshende den gene, aan wien hy schryft, drie malen voor den Duivel? Zyn dat woorden, die een bisschop passen, en kon de regering van *Maria* roem dragen op zo een kerkvoogdt? Dit staetje is mogelyk de deftigheit van de Geschiedenisse onwaardig: doch de genen, die niet voor de vervolging zyn, zullen gaarne den imborst van een man willen kennen, die onder de volgende regering zo wreed was.

De onlusten, die Engelandt van binnen beroerden, gaven gelegenheit tot muiteryen in Ierlandt, tot de ondernemingen van Vrankryk, en tot die van Schotland. De beroerten in Ierlandt waren noch lang, noch gevaarlyk. De toeleg, dien de Franschen hadden om Boulogne weder te krygen, gelukte niet: doch zy bragten Engelandt in dat oordt andere schade toe, en nog merkelyk groter naar den kant van Schotland.

De ridder *Bellingham*, afgezonden van Ierlandt, fil-

1549.

Dese rechtspleging byt tegenstaak.

Antwoorde daarop.

De onte bisschoppen wierden door de vierfchaar der Christen keizers geoordeelt.

† Men noemde hen Capitularen.

† Dit recht gebiecht wierdt Cambristus genaamt.

Seldramē brief van *Bonner* uit zyne gevangenis.

† By den Hre. *Barnet*.

† *Lachmont*.

Hayward.

1749. stilde de beroerten van dat koninkryk door zyne wakkerheit, om den toelag der misnoegden voor te komen, en bekwaamheit om de gemoederen ter neder te zetten. Hy won de voornaamste van hunne hoofden, *O-Mer* en *O-Couor*, en het overige van de party onderwierp zich ook kort daar na. Wy zullen het nauwkeurig verhaal van deze krygsverrechten onder de gebeurtenissen van het volgende jaar opgeven.

September. *Hayward, Burnet.* Ondertuschen wierdt Engelandt te water en te lande door Vrankryk besprongen. Een machtig leger trok in het Boulonnnes, en voor dat zy onderfonden Boulogne te belegeren, besloten zy verscheide kasteelen, die de Engelschen daar omtrent opgeworpen hadden, in te nemen. Het eerste, daar zy op aancvielen, was dat van *Sellaque*; daar lagen twee benden in, de welke zich dapper te weer stelden; doch terwyl de slotvoogdt door een onderling gesprek, dat de maarshalk van *Montmorenci* met hem begonnen hadt, wierdt opgehouden, liepen de Franschen storm op de sterke, en namen de zelve in. Een gedeelte van de bezetting vluchtte naar *Hambletue*, en de anderen wierden krygsgevangenen gemaakt. Die de vlucht hadden genomen ontweken slechts voor eenige dagen hunne gevangenis. De Franschen sloegen daagsdaaraan hun leger voor *Hambletue* neder, waar in zes vaandels voetvolk lagen. Deze gaven zich niet over voor dat zy tot het uiterste gebragt wierden. De koning, die het leger zelf in persoon geboodt, wilde met hen tot een eerlyk verdrag komen; doch sloot de Italiaanische benden daar buiten, welke uit zynen dienst weglpende zich in die schans hadden geworpen, en deedt hen volgens de strengheit der krygswetten straffen. Hy bewees echter genade aan hunnen hoofdman, een bilsaardt uit het huis van *Mirande*, schoon de zelve nevens de andere soldaten buiten het verdrag was gesloten geweest. Dewyl deze plaats den Engelschen tot een magazyn diende, waar in zy gemeenlyk hunne krygs- en mondchoeften, die over zee moesten gezonden worden, opleiden, vondt men daar een merkelyken voorraad en verscheide stukken geschut. Het geluk der Franschen bleef daar niet by; zy veroverden daarenboven *Blakness*, een andere schans, die niet verre van de twee eerste af lag, en waar in zy een merkelyken buit maakten. De bezetting hadt de zelve dapperheit niet als die van de twee eerste vestingen, en wel verre van het beleg te ondergaan was ze met eene schandelyke bezending in de voorbaat, gevende den vyanden de schans over met al den voorraad, die 'er in was. Men vondt daar in vyf en twintig metale stukken geschut, eenige duizend ponden buskruit, behalven de andere krygsbehoeften. De schrik verspreidde zich daarenboven onder een hoop troepen, die zich te *Lambermont*, op eene hoogte by *Blakness*, verschanst hadden, in dier voegen, dat zy, hunne legerplaats in brandt gestoken hebbende, de vlucht namen naar *Guines*.

Wakkere tegenweer van den bevelhebber van het kasteel Bullinberg. Doch het kasteel Bullinberg stuitte den voortgang der overwinnaeren. Men hadt *Chatillon* met een hoop van zeven duizend man derwaarts gezonden, om het te overrompelen. Hy was in deze meninge des nachts aangerukt, en misschien zou hy het uitgevoert hebben, indien de bezetting door een Engelsch voerman, die zich in dienst van Vrankryk hadt begeven, en daar getrouwt was, van zynen aantocht niet verwittigt hadt geweest. Het berecht, dat hy hen daar van gaf, deedt de soldaten op hunne hoede zyn: zoudat de vyanden, welke de schans meenden te beklimmen zonder bemerkte te worden, zeer verwonderd waren. *II Deel.*

ren het volk in slagorder te zien, waar van zy met eene buitengewone manmoedigheid ontsatgen wierden. De ridder *Arnaut*, die de schans verdedigde, begaf zich dikwils onder de Franschen; wierdt met een piek in zyn aangezicht gekwetst, en vele Engelschen, die, naar zyn voorbeeld, hunne dapperheit betoonden, kregen ook verscheide wonden. De voerman zelt, tot de Engelschen overgaande, gaf in deze gelegenheit blyken van een heldenmoedt, welken men van een zo gering man niet verwacht zou hebben. Hy wierdt op twee plaatsen gekwetst, zonder den strydt te verlaten, en niet te vrede zynde de schans door een berecht, dat de trouwe van een recht vaderlander waardig was, in staat van tegenweer gestelt te hebben, wilde hy ook, ten koste van zyn bloed, tot der zelve verlossinge de hand bieden. De dag ontdekte den Franschen welk een verlies zy geleden hadden, en noopte hen af te wyken, voerende met zich veertien gelade karren van hunne doelen. De Engelschen verloten hier by slechts vyf en twintig soldaten. Dus verhalen het de Fransche schryvers. De Engelse willen wel toefaan, dat de kasteelen, waar van wy gesproken hebben, verovert zyn; zy voegen 'er zelfs nog eenige by, en zeggen, dat het den Franschen niet veel moeite hadt te kollen om 'er meester van te worden, om dat 'er noch volk, noch voorraad in die schansen te vinden was. Zy spreken ook van den aanval op het kasteel Bullinberg als van eene vyandelykheit, die al eenige maanden voor den veldtocht geschiedde. Na deze onderneming, zeggen zy, verklaarde de koning van Vrankryk den oorlog, en zich aan het hoofd van zyne troepen stellende vermeerste hy alle de kleine plaatsen, die Boulogne dekten.

Op deze laatste hadt hy het gemunt. Hy ontdeemden der zelve beleg op het einde van September, en bragt eenige dagen in de legerplaats door. De bevelhebber van Bullinberg, die wel zag, dat zyne schans, in de linien der vyanden ingesloten zynde, het niet lang zou kunnen houden, trok 'er uit met de wapenen en het legertuig, doch deedt de muren alvorens door middel van ondermyninge springen, en week toen naar Boulogne. De koning van Vrankryk twyfelde geenzins aan het veroveren van deze plaats, rekenende niet minder op de beroerten in Engelandt dan op zyne eige macht. Doch het ontschoot hem. Het jaargety was te ver verlopen om langer te legeren op een grondt, die vochtig en vet was; daarenboven kwam de ziekte onder de krygsbenden, weshalven hy verplicht was de besiering daarvan over te laten aan *Chatillon*, en naar *Parys* te keren. Deze veldheer vondt raadzaam zyne batteryen te wenden tegen het fort, de Steen genaamt, dat de Engelschen hadden opgeworpen om hunne haven te beschermen. Hy hoopte zich in weinig dagen daar meester van te maken, endoor die verovering rekende hy Boulogne zo goed als gewonnen te hebben; den belegerden de vryheit ter zee benemende, en hen de gemeenschap met Engelandt afnydende. Zyne redenering steunde op grondt: doch deze veldheer, de beroemdste oorlogsheldt, dien Vrankryk ooit gehad heeft, was tevens ook de ongelukkigste, en zyn toelag, die naar allen schyn moest gelukken, was echter van dien uitslag niet, als hy verwacht hadde. Hy deedt de vreeslykste batteryen opwerpen, die ooit gezien waren, waar van men alle dagen tot veertien honderd schoten deedt. Al dit geweld diende nergens toe; men kreeg wel bresch: doch zyn volk wierdt in het stormen afgeslagen. Hy bestondt eindelyk de Engelschen te verlaten door verscheide scher-

1749.

Tweede beleg van deze sterke, waar uit de bevelhebber vlucht na 'er den brandt te hebben in gestoken. *Bagage.* Beleg van Boulogne.

1549. nutfelingen en valſche aanvallen, maar was overal ongelukkig; kreeg nog een neep van die van de ſtadt, de welke by het duifler van den nacht waren uitgevallen; alles doodden, wat hen tegen kwam, tot aan het geſchut doordrongen, dat zy vernagelden, en weder in Boulogne trokken, zonder een man verloren te hebben.

De Franſche veldheer, door die tegenſpoeden verzet zynde, beſtondt de opening van de haven te ſluiten, en de ſchepen, die daar in lagen, te verbranden. Om het eerſte uit te voeren wilde hy eene met ſteen en zandt gelade galei voor den mond van de zelve laten zinken, en om de ſchepen in brandt te ſteken verzag hy zich rykelyk van brandbare ſtoffen, als van pik, harſt en kuniſt-vuurwerk, welke men in die vaartuigen zou werpen, die het gevaar door de vlucht niet konden ontgaan: doch geen van beide gelukte hem. De Engeliſchen beletten de galei te naderen, en ſlaken het vuur in de ſtoffen, welke men bereid hadde om hunne ſchepen te verbranden. Op deze ongevallen volgde de winter, die het beleg zeer verachterde, en door welkers ongemakken de moed van den ſoldaat geheel begon te wankelen. Dus wilde de veldheer by eene zo ſlechte gelegenheit voor eene welverſchanſte plaats, en die nergens gebrek aan hadt, zyne onderneming niet doordryven. Hy liep niet alleen gevaar, dat zyn oogmerk zou miſlukken, maar zelfs om zyn ganſche leger te zien ſcuvelen. Hy vondt derhalven raadzamer de veſting door goede bezettingen, welke hy in de ſterkten liet blyven, die hy verovert hadt, ingeſloten te houden; een beſluit, dat zyne voorzichtigheit waardig was, en waar door hy in den aanſtaande veldtocht zich een zekender overwinning kon beloven. De vrede, die in den volgendeſten jare geſloten wierdt, beroofde hem van dien roem. Boulogne viel in de handen der Franſchen, doch by een verdrag, dat Engelandt beſchermde voor de woede der buiten- en binnenlandſche wapenen.

De vloot van Vrankryk was in zee geſtoken voor dat het leger zich in het veldt hadt begeven. Het geen van den uitſlag dezer krygsverrechtinge verhaalt wordt is verſcheiden. De Franſche vloot ontmoette die van Engelandt op de hoogte van het eilandt Gerſey, daar zy ſlaags raakten. Zo de Franſche geſchiedeniſchryvers te geloven zyn, hadden die van hunne natie de overhandt, ſchietende verſcheidte vyandelyke ſchepen in den grond, en dwingende de overige de havens van Grenesey in te lopen. In het tegendeel zeggen de Engeliſche ſchryvers, dat de Franſchen de nederlaag kregen, en duizend man verloren hebbende genoodzaakt wierden de vlucht te nemen. Dus vindt men het in het dagregiſter van koning *Eduard* aangetekent. Wat 'er van zy, het is zeker, dat deze overwinning noch de eenen, noch de anderen zeer voordelig is geweest, aangezien geen van beide de vloeten het overige van het jaar iets meer ondernam.

Ondertuſſchen begon het ſlecht te ſtaan met de zaken der Engeliſchen omtrent Schotlandt. De *Thermes*, die in plaats van *Deſſe* kwam, welke laaſte hem daar van het bevel overgaf, deedt het leger naar de veſting Broughthi optrekken; en on-aangezien het reeds in de maandt October was veroverde hy de zelve, na een beleg van weinig dagen. De bezetting verweerde zich tot het uiterſte, en wierdt onder het afkeren van de beſtormers ter plaatſe, daar het kaſteel overging, byna ganſch nedergeſabelt. Het was te vergeefſch, dat de Raadt van Engelandt andere veldoverſten aanſieldt; de fortuin bleef de andere kant by. Mylord *Darres* wierdt gezonden, in plaats van den

1549. ridder *Bowes*, en de graaf van Rutlandt kreeg order het leger, waar van het bevel Mylord *Gray* ontnomen wierdt, te gebieden. *Rutlandt* was zo gelukkig, dat hy mond- en oorlogsvoorraadt in Haddington wift te brengen, en het ſcheelde weinig, of hy zou het Franſche leger in eene ongelege plaats verruſcht hebben, daar het hem ligt zou geweest zyn het zelve te ſlaan: doch de waakzaamheit van des zelfs veldheer redde het, doende het zelve wederom te rug keren. Het ging zo niet in eene andere ontmoetinge, alwaar de bevelhebber der buitenlandſche benden, in dienſt zynde onder het Engeliſche leger, door de *Thermes* betrokken wierdt, zonder dat hy een zo gelukkigen aſtocht kon doen, als de Franſchen weinig te voren gedaan hadden. De Duitſchers en Spanjaarden, onder het gebiedt van *Romero*, hielden zich verſpreid om en by *Coldingham*, en waren ſlecht op hunne hoede. De *Thermes* zondt de Schotiſche ruitery op de Duitſchers af, terwyl hy zelf tegen de Spanjaarden aanrukte. De Schotten ſloegen de eerſten, en veroverden al het legertuig; de Spanjaarden wierden byna alle door de Franſchen aan ſlukken gehakt, en hun kolonel *Romero* bleef krygsgevangen.

De graaf van Warwik moeft in Schotlandt overgaan, met het algemeen bevel over de troepen, welke hy derwaarts geleid hadt, en over alle de gene, die 'er reets waren: doch de bewegingen, welke de oproer in Engelandt verwekte, hielden hem daar, gelyk wy gezien hebben, en lieten hem niet toe het koninkryk te verlaten. Schoon deze beroerten in de maandt van September geſtijt wierden, dorſt men de provinciën evenwel niet ontbloten, voor dat de ruit volkomenlyk herſtelt was; behalven dat de wapenen van Vrankryk naar den kant van Boulogne den Raadt in twyffel bragten, of de zelve den toevoer naar Schotlandt, of over zee, zou doen gaan. Het was ondertuſſchen niet mogelyk Haddington te behouden, indien de plaats geen voorraadt, waar aan ze gebrek begon te krygen, wierdt toegevoert. De Franſchen hadden het veldt daar rondom geheel bedurven, en men hadt van den oogſt niets kunnen inzamelen: ten anderen waren alle de toegangen door hen bezet; zo dat men zonder een ſterk geleide gene konvojen met voorraadt derwaarts kon zenden. Engelandt bevondt zich buiten ſtaat tot diergelyke koſten: het ontbrak het eene aan manſchap en aan geldt; men oordeelde het raadzamer de provinciën te bewaren dan de aangewonne plaatſen. In dit niterſte beſloot de Raadt Haddington te laten varen. Men ſchreef daar over aan den plaatsvoogdt, de welke met de bezetting en al wat hy mede kon voeren daar nit ging, na dat hy de veſting verwoeft hadt. Dus geven het de Engeliſche ſchryvers aan de handt; doch de Franſche zeggen, dat de ſtadt by verdrag overging.

Lauder bleef 'er nog overig; en gelyk de plaats beter voorzien en verſchanſt was, ſielden men zich in ſtaat om ze te verdedigen: doch het is echter naar alle waarſchynlykheit, dat ze de wapenen der Franſchen, die ze kwamen belegeren, niet zou ontgaan hebben, indien ze by een vredensverdrag, dat in den volgendeſten jare gemaakt wierdt, niet was afeſtaan.

De verſlagenheit was dies tyds in Engelandt zo groot, dat ze oorzaak gaf dit gebedt in het kerk-formulier te voegen: *Geef ons, Heere, de vrede in onze dagen*, met dit antwoordt van het volk: *Om dat niemandt voor ons ſtrydt dan zy, o onze Godt!* Daar was geen byſtandt te hopen dan van den kant des keizers: doch wat kan men ook verwachten van een vorſt, die het ganſchelyk op den

Het beleg verandert in eene inſluiting.

Zeegevecht tuſſchen de Engeliſchen en Franſchen.

De *Thermes* verovert Broughthi.

1549.

Hy verruſcht een hoop Duitſchers en Spanjaarden, die by verſtaan.

De Engeliſchen verlaten Haddington.

Verſlagenheit in Engelandt.

1549. ondergang der Hervorminge toeleide? Men was echter dien weg ingeslagen, zo haast als de veldtocht, waar van wy de krygsgevallen verhaalt hebben, een aanvang hadt genomen; doch zonder een goeden uitflag. De keizer was toen in Vlaanderen, werwaarts hy, na zyne overwinningen in Duitschlandt, die hy onvoltooit liet, zich begeven hadt, om zynen zone *Philips* in de bezitting van de Nederlanden te stellen. Men weet niet, of het besluit tot den afstand, dat hy vervolgens in het werk stelde, toen reets by hem genomen was, of dat hy zyne tegenwoordigheid nodig oordeelde om den jongen vorst in het gemelde bezit van de Nederlanden te bevestigen. Wat 'er van zy, deze reis deedt hem niet omzien naar de verovering van Bremen en Maagdenburg; en deze twee plaatsen dienden den Protestanten tot eene toevlucht, welke zich naderhandt van hun verlies weder verhaalden.

Waarom de keizer niet omzag naar de inneminge van Bremen en Maagdenburg.

* Eurnet.

Voorwaarden, op welke de Nederlanders *Philips* den 11 voer oopenvoet erkenden.

Wy kunnen niet stilzwygende voorbygaan eene omstandigheid, welke de Engelsche schryver *, de zelve voor zeer gedenkwaardig houdende, aanhaalt; namentlyk, dat de Nederlanders een byzonder verdrag met *Philips* aangingen, by het welke bedongen wierdt, dat zy door gene vromdelingen, maar door inboorlingen van het landt zouden geregeert worden, en dat de vorst geen vromd krygsvolk in hunne kwartieren zou onderhouden; welk voorbeding door deze voorwaarde gevolgt wierdt, welke hen als tot borg daar van verstrekte, te weten, dat indien de vorst deze voorwaarden overtradt, het den volke ook vry zou staan hem niet te gehoorzamen, of hem langer voor vorst te erkennen, tot dat hy, zich wederom naar zyne eerste verbindtenissen gedragende, de gezegde voorbedingen nakwam. Omzichtigheden, voegt 'er de schryver by, welke deze natie, hare vryheit beminne, zelfs tegen *Philips* deedt gelden, wanneer hy, een onafhankelyk gezag willende oeffenen, hunne voorrechten en hun gewisse beledigde en verdrukte. Men zegt, dat de knevelaryen van de gouvernante der Nederlanden gelegenheit tot het opstellen van deze voorwaarden gaf, en dat *Karel de V* *Philips* bewoog om de zelve aan te nemen, uit vreeze, dat de Nederlanders zich mogten werpen in de armen van *Maximiliaan*, zone van *Ferdinand*, wiens losselyke hoedanigheden hen deden wenschen onder zyne bescherminge te leven. Deze *Maximiliaan* was inderdaadt een der deugtzzaamste vorsten, welke Europa sedert langen tydt gezien hadt; ichoonzoon en neef van *Karel*, die hem zyne dochter hadt ten huwelyk gegeven, om de twee takken daar door nader te vereenigen: doch die ondertusschen door zyne staatzucht en nydigheid eene verdeeldheit daar in verwekte. Hy kon niet verdragen, dat de verdiensten van zynen neef die van zynen zone verdoofden, trachtende daarenboven *Philips* het Ryk te verzekeren, na dat hy *Ferdinand*, die, alsbovengezegd is, tot Roomsch koning was verkoren †, daar hope hadt toe gegeven. *Ferdinand* daarentegen wilde zyn recht op *Maximiliaan* doen overgaan. De genegenheit der Nederlanders voor dezen laatsten vergrootte de bekommernis van *Karel*, en verplichtte hem de zelve voorwaarden, waar naar zy wilden dat *Philips* zich gedroeg, toe te staan. Deze verdeeldheit, die in beide de takken van het huis van Oostenryk begon toe te nemen, belette de Engelsche afgezanten iets voordeligs met het keizerlyke hof te besluiten.

Nayvertul siken de twee takken van het huis van Oostenryk. † in 't jaar 1551.

Het berecht, dat de Raadt ondertusschen ontving aangaande een verdrag, dat op handen was tusschen Vrankryk en de Protestanten van Duitsch-

II Deel.

landt, deedt den koning en den beschermheer naar dien kant overhellen. Daar was eene zwaarigheid, namentlyk, dat Vrankryk Engelandt niet wilde toelaten in dit verbondt te treden, ten zy Boulogne aan die kroon wierdt overgegeven. Het was in de omstandigheid van tyden, waar in men zich thans bevondt, niet wel te behouden: men liep niet alleen gevaar om het zelve te verliezen; maar het hadt zelfs het aanzien, dat het werk der hervorminge, indien Vrankryk de vyanden daar van ondersteunde, in duigen zou vallen. Hier lieten de koning en de beschermheer zich het meest aan gelegen leggen, en alle de raadslagen van die regering hadden byna geen ander doelwit. Zy besloten dan, zich wegens de voorlagen van Vrankryk omtrent de wedergevinge van Boulogne naar het gevoelen van den Raadt te gedragen. Indien de beschermheer het hadt durven doen, zou hy het alleen gewaagt hebben; maar men begon het hem te wyten, dat het koninkryk in tweespalt was; en de zamenzwering tot zynen ondergang gesmeed ziende wilde hy geen gelegenheit geven tot nieuwe misnoegdheden: weshalven hy eene zo gewichtige zaak in den vollen Raadt ter onderzoek bragt.

1549.

De genen, die de zaken in den grondt gevat hadden, voornamentlyk de begunstigers van de hervorminge, meenden, dat men Vrankryk zynen eisch moest toestaan. Zy vertoonden, dat de schatkist des konings ledig was; dat het koninkryk door beroerten verdeelt was; dat de behoudenis van Boulogne zeer veel gelds vereischte, en dat het ondertusschen nodeloze kosten zouden zyn, niet veel kans hebbende om die plaats hulpe toe te brengen; dat het dus ongelijk voordeliger was de zelve by een verdrag af te staan, waar uit eene vrede zou voortkomen, de welke men zeer nodig hadt, dan de zelve by een beleg te verliezen, dat een verwoestenden oorlog zou gaande houden.

Voorlagen van Vrankryk rakende de wedergevinge van Boulogne in den Raadt van *Eduard* ter onderzoek gebragt.

Redenen der genen, die voor de wedergevinge waren.

De anderen, vooral de tegenpartyders van den beschermheer, en van de hervorminge, die niets liever zochten dan den Staat in verlegenheit te zien, zeiden, dat het den roem van de natie aanging om de aangewonne plaatsen te behouden; dat het eene schande zou wezen eene plaats, die zo veel bloeds en schatten aan *Henrik* den VIII gekost hadt, voor zo weinig gelds, als de Francken aanboden, over te geven.

Redenen der anderen.

Deze laatste redenen wierden tegengeproken door een geschrift van *Pages*, geheimfchryver van staat, en kontrolleur van des konings huis. Hy vertoonde, het gevaar, waar aan men zich bloot stelde, door een dubbelden oorlog met Vrankryk, namentlyk aan den kant van Boulogne en aan dien van Schotland; de onmogelykheit van deze plaats te hulpe te komen; den hinderpaal, dien de Godsdiensf toebragt om met den keizer in een verbondt te treden, waar van men niets te verwachten hadt; en aan den anderen kant hoe noodzakelyk het was de Protestanten in Duitschlandt tegen dien vorst te ondersteunen. Hier uit maakte hy een besluit op, dat men verplicht was de vrede met Vrankryk te bevorderen, daar by voegende, dat men ook een verbondt moest maken met het gemenebest van Venetië, dat wegens de macht des keizers in Italië verlegen was, en niets liever zag, dan dat hy in Duitschlandt de handen vol werk kreeg; dat men door dit middel de party van de hervorminge zou herstellen, welke in een zo aanzienlyk gedeelte van Europa noch verzwakken, noch aangroeien kon, zonder dat 'er Engelandt gevoel van hadt.

Geschrift opzettelc door *Mylord Paget* tegen dit laatste gevoelen.

William Thomas, geheimfchryver van den Raadt, sloeg

M 2

1549.

Andere mid-
delen om
Boulogne te
behouden,
zonder met
Vrankryk in
oorlog te
raken.

sloeg andere middelen voor. Hy bekende, „ Dat
Engelandt door buiten-en binnenlandfche oor-
logen zich in verlegenheit bevondt; stemde ook
toe met *Paget*, dat de keizer, vooringenomen
zynde met den ouden Godsdienst, en een toeleg
hebbende om alle Religien tot een te brengen,
Engelandt niet te hulpe zou komen, zo lang hy
het zelve buiten den schoot der Roomsche ker-
ke zag. Hy stondt toe, dat de oorlog verderf-
felyk was, en dat men te duchten hadt, dat
het volk, het welk de lasten zou moeten dra-
gen om den zelve uit te voeren, daar uit ge-
legenheit zou nemen op nieuw aan het muiten
te slaan: doch aan den anderen kant zeide hy,
Dat het schandelyk voor de Engelschen zou we-
zen hunne laatste aangewonne plaatsen over te
geven, of te verkopen. Dat hy dus van oord-
deel was, dat Boulogne moest behouden wor-
den; en vermits zulks zonder den bystandt des
keizers onmogelyk scheen, wilde hy, dat men
dezen vorst om den tuin zou leiden, met hem
hope in te boezemen, dat hy den Godsdienst
wel haast weder in zynen ouden staat zou zien.
Hy zag wel, dat zich hier zwaarigheden opde-
den, namentlyk, dat het gevaarlyk was den
Protestanten in Duitschlandt door zodanig een
verdrag den moedt te benemen, en vervolgens
den keizer, wanneer hy zich bedrogen zag, tot
gramschap te verwekken: doch dat het ook
van den anderen kant niet kon geleden worden,
behalven de schande en schade, die daar uit
moesten ontstaan, en onherstelbaar waren, dat
eene plaats van die aangelegenheit verloren
wierdt. Dat 'er eindelyk het welzyn van En-
gelandt aan gelegen was om tydt te winnen,
dat men zaadt van tweedragt in Schotlandt kon
zaaien, alwaar de Franschen zich reets hatelyk
hadden gemaakt; dat de haat, dien men tegen
hen hadt, de Schotten zou bewegen de jonge
koningin uit te sluiten; dat zy vreesden, dat die
vorstin, met den Dauphin van Vrankryk trou-
wende, hen een al te onafhankelyken meester
zou geven, en dat zy gaarne naar den voorflag
zouden luisteren, dien men hen zou doen, van
den regent tot hunnen koning aan te nemen,
dat de Engelschen de party der genen, die het
hem voorstelden, zouden ondersteunen, en dat
eene kroon te veel aantrekelykheden hadt om
dezen heer niet te kunnen bekoren. Dat hy
zich by die gelegenheit verplicht zou vinden
Vrankryk af te vallen, Engelandt aan te kle-
ven, en 'er zelfs zyn koninkryk afhankelyk van te
maken. Hy vertoonde ten anderen, „ Dat
men, om de beroerten in Ierlandt, die veel on-
gerustheit baarden, te stillen, de hoofden der
voornaamste geslachten ten hove moest onbie-
den, om de anderen in gehoorzaamheit te hou-
den; en om de bewegingen binnen het konink-
ryk te sluiten, dat het nodig was, het volk
met toegevendheit te bejegenen: dat wanneer
niet meer aan des zelfs gehoorzaamheit getwyf-
felt wierdt, men wapenen aan de gemeenten
moest geven, en de zelve oeffenen om 'er sol-
daten van te maken; dat men ook de munt
moest verbeteren, zilver verzamelen door zachte
en wettige wegen, en het bestier verdragelyk
maken, zo het anders niet mogelyk was de zaken
naar ieders genoeg te schikken. Dat zulks
alles kon verrecht worden voor dat de keizer
den pots, dien men hem gespeelt zou hebben, ge-
waar wierdt, en dat men, ter tydt dat hy daar
over zou klagen, zyn bondgenootschap wel
kon missen. Het besluit, door den Raadt
genomen wordende, was, dat men *Paget* naar het

keizerlyke hof zou zenden, om nevens den ridder
Hobby de zaak te bewerken.

Hy vertrok in de maandt van Juny, ten tyde
dat de wederspannigen de wapenen hadden opge-
vat, en kreeg verscheide gewigtige zaken in last. De
voornaamste was de vernieuwing van het laatste
verdrag, tusschen den keizer en *Henrik* den VIII
gesloten; waar by nog gevoegt waren twee ei-
schen van den Raadt: I. Dat dit verdrag bekrach-
tigt wierde door de Staten van Nederlandt en den
prins *Philips*. II. Dat men Boulogne daar onder
begreep. De andere last behelsde het huwelyk van
de prinsesse *Maria*, waar omtrent de Raadt be-
tuigde gereed te zyn om het met den keizer eens te
worden; *Paget* hadt ook bevel om dien vorst te
verzekeren, dat de kroon van Engelandt nooit
vrede zou maken met Vrankryk dan met zynetoe-
stemminge, indien hy zich wilde verbinden Bou-
logne te hulp te komen. Behalven dit was 'er nog
een geheimer bevel, namentlyk om den keizer de-
ze vesting aan te bieden, mits dat hy 'er het een
of het ander voor in de plaats zou geven. Doch
de afgezant moest dezen voorflag uit eige bewe-
ging doen, als of hy daar toe van den Raadt geen
last hadt gekregen.

Paget vondt den keizer in Nederlandt, bezig
zynde met den prins van Spanje, zynen zoon, in
de beheersching van die provincien vast te stellen.
Het was niet meer die *Karel* de V, zo nayverig
over den roem van *Francois* den I, en over de macht
der Franfche heerschappye, welke niet anders
zocht, dan oorlog met die kroon te hebben, en
met zo veel drift zyn best deedt om de zelve vyand-
den te verwekken. Ondertusschen ging hy aldus
niet te werk door eene beweging van zyn gewisse,
gegrond op de onschendbaarheid der verbonden,
noch minder door beweegredenen van ingetogen-
heit, of gematigheit: hy liet het eenige jaren daar
na den Franschen adel wel blyken, die hem zyn-
nen dienst tegen *Solyman* kwam aanbieden: want
na dat hy deze edelen bedankt hadt, beet hy hen,
zo als zy afscheidt van hem namen, toe: *Vermits van illa-
gy den oorlog bemint, zyt gy verplicht Godt te bidden,
dat hy my nog verder gezondheid verleene, dewyl ik
Vrankryk niet in rust zal laten zo lang als ik den voet
in de siegelreep kan zetten.* Toen ter tydt wierdt
hy 'er door andere bezigheden in verhindert. De
Engelsche afgezant kon nauwlyks gehoor kry-
gen. Men liet hem gaan van Brussel naar Gent,
en van Gent naar Brugge: en het Franfche leger
was al in het Boulonnees getrokken, eer men hem
gevolmachtigden gaf. De bisschop van Arras,
zoon van *Granville*, die onder *Philips* den II den
rang van staatsbedienaar behieldt, welken zyn
vader onder *Karel* den V hadt gehad, was het
hoofd dezer gevolmachtigden. De andere wa-
ren twee voorzitters van des keizers Raadt †. Zy
hielden met *Paget* en *Hobby* een lang gesprek; doch
daar kwam verder niet van. Men handelde over
twee voornamste hoofdpunten: het een behelsde den
koophandel, waar omtrent de gevolmachtigden
des keizers vele klagten hadden tegen de bedien-
den van de Admitaliteit van Engelandt; het twee-
de raakte de bekrachtiging van het laatste verdrag
tusschen den keizer en *Henrik* den VIII, ten op-
zichte van het welke de Engelsche gezanten aan-
hielden, dat het zelve door den prins van Spanje
en de Staten zou goedgekeurt worden. *Paget*
sloeg een middel voor om de wederzydsche klag-
ten tusschen beide de natien † in het toekomende
voor te komen. Hy zeide, dat de koning het be-
windt dier zaken den rechtters van de Admitaliteit,
die al dikwils te eenzydig waren, ontnemende,
de zelve door twee van zyne Raadsheeren zou
doen

1549.

Mylord Pa-
get wordt
naar den
keizer afge-
zonden.

Hy kragt in
last den kei-
zer Bou-
logne aan te
bieden.
Veranderingen
in de ge-
neigheden
van den kei-
zer.

Burnet.

† St. Maas
en Vigliani.

Onderhan-
deling van
Paget met
des keizers
gevolmachi-
gden.

† De Eng-
schen en de
Nederlan-
ders.

1549. doen besliffen, indien de keizer van zyne zyde omtrent de Admiraliteit het zelve deedt. Rakende de bekrachtiging van het verdrag, de keizerlyke gevolmachtigden boden aan, zulks te doen gelichiden zo ver het den prins betrof: doch voegden daar by, dat men het van de Staten niet moest verwachten, en dat de keizer zyne onderdanen nooit zou verzoeken zyne verbonden te bevestigen. Paget hernam daar op, doch te vergeeffich, dat de koningin van Vrankryk de hunne door hun Parlement deden goedkeuren. Granvelle antwoordde, dat zy dit zo behandelien, om dat hunne macht bepaalt was, en niets konden vervremden van de beerschappye hunner kroone, zonder het gezag van de Staten. Dat de keizer zo niet gebonden was, en meende de koningen van Engelandt ook minder afhankelijk te zyn. Dat hy ondertuffchen aannam den keizer daar van verslag te doen, zo wel als aangaande de voorwaarde, den koophandel betreffende, om vervolgens den afgezanten een zeker antwoordt daar op te geven.

Granvelle verwerpt de aanbieding aangaande Boulogne, onder voorwendsel van het bondgenootschap tusschen den keizer en Vrankryk. Antwoordt van Paget op deze zwaartigheid.

Hier mede eindigde de onderhandeling voor dit maal. Ondertuffchen bleef Granvelle, na dat de anderen waren weggegaan, eenigen tyd alleen met Paget. In dit afzonderlyk onderhoudt was het, dat de Engelsche afgezant de geheime voorwaarde, rakende Boulogne, voorstelde: doch de bisschop van Arras antwoordde hem, dat de keizer dien voorflag niet kon aannemen, zonder zyne verbonden met Vrankryk te overtreden. Paget zeide hier omtrent te vergeeffich, dat hy veronderstelde, dat het den keizer aan gene redenen zou ontbreken om zich te dekken tegen diergelyk een vertoet; naardien de beruchte Granvelle, vader van den bisschop van Arras, tertyds verzekering hadt gedaan, beweegredenen genoeg te hebben om Vrankryk den oorlog aan te doen, die hy zou aan den dag brengen wanneer het hem goed dacht.

De keizer wil, dat het Parlement het verdrag bekrachtige, ter oortake van des konings minderjarigheid.

Twee of drie dagen daar na kwamen des keizers gevolmachtigden by Paget, en bragten hem het antwoordt van hunnen meester. Wegens de zaken van den koophandel stontt 'er niets in, dat iets bepaalde. Wat de bekrachtiging van het verdrag, met Henrik den VIII gemaakt, belangde, stontt de keizer toe, dat de prins, zyn zoon, volgens de aanbieding van zyne staatsdienaars, het zelve zou doen, verzoekende daarentegen, dat het Parlement, uit hoofde der minderjarigheid van den koning Eduard, het zelve verdrag ook zou goedkeuren; waar op Paget aantoonde, dat het gezag der koningen van Engelandt zo groot was gedurende hunne minderjarigheid als in hunne meerderjarigheid: en dat by de overeenkomsten voor anberroepelyk bieldt, zo haast als het groot zegel daar was op gedrukt, dat de koning zyne staatsdienaars wel kon straffen wanneer zy hem in nadelige tractaten hadden ingewikkelt: doch het gene, dat gedaan was, moest vast blyven. Het geen deze berichten ons aangaande het gezag der koningen van Engelandt aan de handt geven, in vergelykinge met dat van de koningen van Vrankryk, is vry seldzaam, enschynt een wonder. Het is echter waar, dat Henrik de VIII het zelve tot zo een hogen top hadt doen opstiegeren, dat eene der redenen, die het huwelyk van Eduard met de jonge koninginne van Schotlandt het meest tegenhielden, was, dat de Schotten voor de al te uitgestrekte macht der koningen van Engelandt bevreest waren. Paget mogt wat aan zynen voorflag, om Boulogne den keizer in handen te stellen, vernieuwen; alles was te vergeeffich: Granvelle gaf hem door zyne koele antwoorden niet duister te kennen, dat het zelve geen den minsten indruk op zyns meesters gemoed gemaakt hadde. Zodanig was die vorst met zyne huisselyke zaken bezet.

Aanmerkelijk antwoordt daar op.

De staatzucht was altoos zyne hertstocht: alleenlyk hadt de zelve nu wat anders ten voorwerp van zynen zone maakte hy een afgodt, en niet te vrede met hem zo vele koninkryken in de oude en nieuwe wereldt na te laten, wilde hy hem daarenboven de beheersching van het keizerryk doen verkrygen, waar van hy het bezit reets te voren aan zynen broeder Ferdinand, wanneer hy hem tot Roomsch koning deedt verkiezen, hadt afgestaan. Daar waren gene middelen, of hy wendde de zelve aan om Ferdinand en Maximiliaan hier in te doen bewilligen. Hy lokte den laatsten in Spanje, gaf hem daar van het bestier, en zyne dochter ten huwelyk, welke alle hare bevalligheden deedt gelden om haren vader, ten nadeele van haren gemaal, dienst te doen. Hy wist de koningin van Hungarie, zyne zufter, te bepraten, om zyne belangen te bevorderen, die al het vermogen, het welk ze op den Roomsch koning hadt, in het werk stelde om hem te bewegen afstandt van het keizerryk aan Philips te doen. Geen van die middelen gelukte hem. Ferdinand riep Maximiliaan weder uit Spanje te rug, en vader en zoon besloten hunne verwachting tot de keizerlyke kroone te behouden. Het scheelde weinig, of deze nayver zou het huis van Oostenryk rampspoedig geweest hebben. De Protestantant, welke den haat tusschen Karel en Ferdinand meenden onverzoenelyk te zyn, maakten geen zwaarigheid dezen laatsten tot scheidsman te nemen in hunne eischen tegen den anderen. Zy kwamen zelfs zo verre, dat zy hem hunnen dienst aanboden, indien hy opentlyk de vriendschap met zynen broeder wilde afnyden, en de wapenen opvatten, om den zelve te noodzaken hem deel te geven in de staten van zyne ouders, welke de oudste alle aan zich hadt getrokken. De gematigtheit of staatkunde van Ferdinand belette hem naar hunne voorlagen te luisteren.

1549. Philips.

Helmelyke handel van Karel den V, om Ferdinand te verplichten van de beheersching des keizerryks af te zien.

Besluit van Ferdinand en Maximiliaan.

Dus was de grootste bezigheid des keizers als toen alleen om zynen neve het Duitfche Ryk te ontweldigen, en des zelfs kroon op het hoofd van zynen zone te zetten; onverschillig omtrent alle de andere zaken, waar van die heerschende drift alle ontwerpen hadt opgefchoort. Men verwonderde zich dan niet, dat de onderhandeling van Paget vruchteloos afiep. Hy begreep wel door het laatste antwoordt van Granvelle, dat 'er niets van te hopen was; weshalven hy zyn afscheidsgehoornam, en weder naar Engelandt keerde. Hy deedt daar verslag van zyn wedervaren: doch de vooroordeelen, waar mede de Raadt toen tegen den beschermheer was ingenomen, deden vermoeden, dat hy omgekocht was geweest om het bondgenootschap, dat men met den keizer zocht, te beletten: waarom men daarna andere gevolmachtigden uitzondt, welke het gedrag van Paget rechtvaardigden, zynde hunne verrechtingen van het zelve gevolg als de zyne, gelyk wy op zyn plaats zullen zien.

Burnet.

Burnet. Haysward. De Vaders Grilans.

De Raadt blyft altoos verdeelt omtrent de wedergevinge van Boulogne.

Hy merkte by zyne te rug komst, dat de Raadt weder een opstel hadt gemaakt om met Vrankryk en Schotlandt tot een vergelyk te komen, en vondt de gemoderen over deze zake niet minder verhit dan voor zyn vertrek. De genen, die zich voor de vrede verklaarden, deden altoos hunne redenen gelden, gegrondvest op de rampen des oorlogs, de uitputting van des lands schatkist, en de haarblykelyke onmogelykheit om Boulogne te behouden. Deze beweegredenen deden hen besluiten om met Vrankryk over de wedergevinge van die plaats in onderhandeling te treden, welke zy anders in weinig jaren verplicht zouden wezen over te geven, ten ware zy het verdrag, tusschen Henrik den VIII en Francois den I gemaakt, overtraden.

1549. den. Wat Schotlandt aanging, zy zeiden, dat men die natie niet meer kon vergen, dat zy hare jonge koningin aan koning *Eduard* zou geven, naardien de zelve niet meer in hare macht was. Dat dus de oorlog, aangevangen zynde om hen daar toe te dwingen, niet langer een wettige oorzaak hadt. De anderen hielden zich by hun zeggen betreffende de cere van de natie, die zonder schande geen plaats kon overgeven, welke van die aangelegenheit was, als Boulogne. Zy vreesden ondertusschen, dat de beschermheer de overhandt zou erlangen, voornamentlyk sedert den kwaden uitflag van het gezantschap van *Paget*, die niets van den keizer hadt kunnen verkrygen.

De vyanden des beschermheers spannen aan tot zynen ondergang.

Zy trachten den grave van Warwick aan hun spoort te krygen.

Beweegredenen, waer van de graaf van Southampton zich bedient om hem te winnen.

Eer dat zy zulks wilden dulden, besloten zy liever om hem van kant te helpen. Dit was ten minste het voorwendfel van hun verbondt: doch het is zeer waarschynlyk, dat hun mayver daar de ware oorzaak van was: waar by kan gevoegt worden de haat des adels (a) in het algemeen, om dat hy bevelschriften tegen de affchuttingen hadt uitgegeven, en dien van de oude Roomschgezinden in het byzonder, welke hem aanzagen voor de eenigste steun van de hervorminge. Elk niettemin ontveinsde de ware beweegredenen, die hen gaande hielpen, om niet verdeelt te raken; en zy sloegen de handen in een, gevende voor eene algemeene reden, dat de beschermheer al te groot een aanzien hadt, strekkende tot vermindering van het hunne. De geen, die dit het hevigst aandrong, was de graaf van Southampton. Wy hebben boven de oorzaken gemeld, waarom hy in ongenade was gevallen, die hy liever zyne vermetelheit dan de kwade mening des beschermheers hadt toe te schryven: hy moest ten minste gedachtig wezen, dat de beschermheer zyne herstelling begunstigt hadt. Ondertusschen vergat hy de weldaadt, die nog versch was, om oude beledigingen te wreken, en stelde zich aan het hoofd der zamengezworenen. Hoe machtig ook hun aanhang was, meenden zy echter nog niet sterk genoeg te wezen, indien zy den grave van Warwick in den zeiven niet hadden overghehaalt. Zy kenden zyne stoutmoedigheid en heerschezucht, en twyfelden niet, of zy zouden, met de eene gaande te maken, alles, dat zy van de andere verwachtten, erlangen. Zy dachten aan den anderen kant, dat zyn roemruchtige naam hen des volks genegenheit, door zyne dapperheit bekoort zynde, zou doen winnen, en dat het een tegengewigt zou wezen, het welk de liefde, die zy voor den beschermheer hadden, in evenwigt zou houden, zo niet overhalen. Daarenboven wisten zy, dat hy Roomschgezind was, ten minste indien hy een Godsdienst hadt, of beleeft, schoon hy door inschikkelykheit veinsde Protestantisch te wezen. De graaf van Southampton nam op zich hem daar toe te bewegen.

Wy hebben elders gesproken van de goede en kwade hoedanigheden van Mylord *Dudley*, en hoe noo hy zag, dat de beschermheer zo hoog verheven wierdt. Het was niet zonder spyt, dat hy hoorde, welk een lof dezen veldheer wegens de overwinningen, in den eersten Schotischen oorlog behaalt, gegeven wierdt, noch ook niet zonder verheuging, dat hy kort daar na zyne voorbarige te rug komst, die alle zyne overwinningen onvolmaakt liet, hoorde laken. De graaf van Southampton, die wel wist, hoe hy den grave van Warwick aan boordt

(a) Zeker schryver zegt, dat de adel hem haatte, om dat hy den zeiven over zyne ongebondenheit bestrafte, en dat *Gardiner* met zyn eigen handt de beschuldigingen hadt gescreven, op welke de hertog naerhandt is veroordeelt geworden; hoe wel by benijde, dat hy van zyne vrienden was. Zie het *Leven van Cromwel*, door *Strype*.

moest komen, nam vermaak met hem te spreken over de veldslagen van *Pinkey* en *Muffelburg*, waar van hy hem al den roem toefchreef, beklagende teffens zyn ongeluk van een man aan het hoofd der legers gevonden te hebben, die hem van de eer der zegepraal berooft hadt. Hy roemde vervolgens de manhafte daden, welke hy tegen de wederspannigen hadt uitgevoerd; en veinzende eene gevoeligheit, waar mede hy vooronderstelde dat de graaf van Warwick was aangedaan, vroeg hy, met welk eene onbeschaamdheit de beschermheer zich nog dorst opschikken, door al den luister van zyne laatste overwinningen aan zich toe te schryven; hy, vervolgte de graaf, die 'er geen ander deel in hadt dan de oproerigheit der gemeenten aan de gang te hebben geholpen; dat hy zich alleen in dien zin kon beroemen, dat de graaf van Warwick zonder hem de eer niet zou gehad hebben van den opstandt te stillen, om dat de dapperheit des laatsten daar over niet zou hebben gezegepraalt, indien de ongluiking des anderen de zelve niet hadt gestaakt. By deze redenen, welke *Dudley* niet minder gevoelig maakten dan strededen, voegde de graaf van Southampton nog eene andere, die hem voort overhaalde. Hy stelde hem voor oogen het verschil, dat den Raadt verdeelde aangaande de wedergeving van Boulogne, waar van het verlies door de lafhertigheit des beschermheers te wachten stondt, *indien gy anders*, zeide hy tegen den grave van Warwick, *deernis hebbende met uw vaderlandt, niet belet door zo een onwaardig verdrag ontseert te worden*. Laten de beschermheer en zyne lafhertige vrienden voor den oorlog met Frankryk bevreest zyn; de oprechte Engelschen kan men zo haast niet vervaart maken, en de soldaten zullen geloven onverwinnelyk te zyn, als zy onder uwe standaarden zullen vechten.

Eene zo nadrukkelyke aanspraak aan een man, als de graaf van Warwick was, niet weinig met zyne verdiensten ingenomen, liet niet na zyne uitwerking te hebben. Deze begon de handelingen des beschermheers overal lelyk af te schilderen. Hy kreet hem uit voor een bloohtertig en wreed man, die eene valsche zachtmoedigheid veinsde, om eene waarachtige lafhertigheit te verbergen, en die het zich niet bekreunt hebbende zyns eigen broeders bloed te vergieten, om zyne geweldenary te beveiligen, zich ondertusschen geliet dat van zyn volk door eene schandelyke vrede te willen sparen. Hy zeide, dat zyne staatzucht hoe langs hoe meer te merken was door het gezag, dat hy zich boven andere Raadsheeren hadt aangemaagt, ten nadeele van den uiterste-wille van *Henrik*, en door dat gene; het welk hy over den adel meende te hebben, den zelve aan de bescheidenheit van een woedend volk overgevend, wiens party hy opentlyk hadt aangenomen. By dit verwyrt kwam nog, dat men vremde troepen onderhieldt; waar in echter de beschermheer niets gedaan hadt dan dat hem uit name van den ganschen Raadt belet was. Men leide hem ook den afkeer des volks op den hals, wegens de overdadige koften, welke hy in het bouwen van zyn prachtig paleis Sommerfet (a) gemaakt hadde, terwyl Engelandt door onheilen gedrukt, door de pest geplaat, en door den oorlog verwoest wierdt. Men schreeuwde tegen de hovaardy van zulk een trotsch gebouw, en vroeg, of het thans tydt was bouwkunstenaars uit Italië te doen komen, om zyne grootschheit te strelen, daar zyn vaderlandt in droefheit over al het verlies deerlyk zat te zuchten.

(a) Men noemt het nog tegenwoordig het paleis van Sommerfet.

Taal, die de graaf van Warwick voert om trent den beschermheer.

Welke misdaden hem worden te last gelegd wegens het bouwen van zyn paleis Sommerfet.

1545 ten. Het wiert hem als eene misdaadt toegerekent, dat hy de overblyfselen der kerken, welke hy hadt doen afbreken, en der bisschoplyke paleizen, die door zynen last waren terneder gesmeten, tot bouwstoffe hadt gebruikt. Men zeide daarenboven, dat hy, niet te vrede zynde van zyn paleis van de overblyfselen der gewyde plaatsen opgebouwt te hebben, de bisschoppen en Kapittels nog verplicht hadt hem hunne landeryen en erfgonden af te staan: doch deze beschuldiging is valsch, en steunt alleen op de vervremding van eenige landeryen, die hem welgelegen waren, en welke de bisschop van Bath en Wels ten zynen behoefte gedaan hadde. Aan den anderen kant was deze vervremding verselt van alle de vereischte plegtigheden om ze wettig te maken, en het was met toestemminge des konings geschied. Doch het liep vry wat in het oog, dat de beschermheer in de openbrieven genoemt wiert: *by de genade Gods, hertog van Sommerfet*, en men bleef niet in gebreke deze woorden breed uit te halen, en uit te duiden als of ze eene oppermachtigheid wilden te kennen geven, waar op de zelve alleen met recht kunnen toegepast worden; waar by nog gevoegt wiert, dat de tytels van hertog van Sommerfet een blyk van zyne heerschzucht was, zynde de zelve tot dien tyd toe niet gevoert dan door de prinsfen van den bloede en de naaste erfgenamen van de kroone. Dit was een verwyrt, hoewel ongegrond, dat niet nieuw was, en dat men hem met den aanvang van de regering al gedaan hadt: ook wreef men hem aan, dat hy thans ten top van hoogheit gesleigert zynde, den adel met voeten tradt, en niet anders dan kleinachting toonde voor de genen, die zyns gelyken hadden behoren te wezen.

Niet alleen de aanhangen van den ouden Godsdiensst verklaarden zich tegen hem, maar ook vele Hervormden voegden zich by de zelve, onder welke de bisschop van Ely was. De overigen hielden zich als oneensydig. Niemandt was 'er, die de zaak des beschermheers moer voortbondt dan *Paget*, nevens *Smith* en *Craumer*. Hy bevondt zich toen met den koning te Hamptoncourt. Kennis gekregen hebbende van het verriadt, dat tegen hem gesmeed was, selde hy verscheide van zyne officiers en andere van zyne huisbedienden rondom den koning, uit vreeze, dat men den zelve mocht opligten. Zyne vyanden namen daar uit gelegenheit uit te strooien, dat hy zelf een oogmerk hadt den vorst te vervoeren; en zonder tydverzuim verzamelden zy zich in het paleis van den bisschop van Ely. De beschermheer zondt uit des konings name aan hen *Petre*, geheimfchryver van staat, en gaf hen te kennen, dat hy niets voor zich verzocht, maar hen hertelyk badt, het koninkryk niet te willen ontruften, en dat zy eerbiedt zouden hebben voor het gezag des konings, dat het zelve geschonden wiert, als men diergelyke dingen deedt; en dat zy, om hun gedrag te verbeteren, verplicht waren te komen ter plaatse, daar de koning was. Hy hadt *Petre* gelast hente verzekeren, dat hy hen in dat geval beloofde zyne medewerking en toestemming in de besluiten, die zy tot het welzyn van het algemeen oordeelden genomen te moeten worden. Deze bezending liep vruchteloos af, en *Petre* liet zich zelf door de zamengezworenen overhalen.

De beschermheer zich, dus te Hamptoncourt niet veilig achtende, week met den koning naar Windsor, na dat hy aan de bewoonders dier twee plaatsen een bevel hadt laten afgaan om de wapen op te vatten tot bescherminge van hunnen vorst, en dat hy vyf honderd man rondom Wind-

for hadt gelegd. De regering was nu ten eenemale verdeelt. De meeste leden van den Raadt waren te Londen; twee of drie waren 'er alleen by den koning en den beschermheer te Windsor. De prinsfen haalden tot hunne streng over de groten, welke zy in die hoofdstadt ontmoetten; daarenboven ook den luitenant van den Tour. Zy zonden vervolgens om den Lord Major en de Aldermans; en als deze binnen getreden waren, sprak Mylord *Riche*, kancetier, hen op deze wyze aan:

MYNE HEEREN.

Het is my niet onbewust, aan wat gevaar ik my, met vryheit van Mylord den beschermheer, zo wel van den koning, als van het volk be-mind, sprekende, bloot stelle: doch mynen plicht houde ik dierbaarder dan myn leven; en daar mag af komen wat het wil, ik heb een besluit genomen van uwlieden niets te verheelen wegens de klagten, welke de leden van des konings Raadt tegen een zo vermogend man hebben inge-bragt. Het zal vervolgens aan uwlieden staan uwe maatregels zo wel te nemen, dat gy lieden het voorledene kunt verbeteren, en uwlieden meester maken van het toekomstige. Ik weet niet, waar over men het meest moet klagen, of over zyne onwetendheit, waar door hy onbekwaam is de plaats, die hy heeft in den Raadt, te bekleeden, of over zyne vermetelheit, welke hem belet het oordeel zynen amptgenoten in te nemen. Het eerste gebrek zou nog zo schandelyk niet voor hem, noch nadeelig aan den Staat wezen, indien hy naar de gevoelens van anderen wilde luisteren: maar hy volgt alleen zyne koppigheit en de vervloekte raadgevingen van zyn heerschzuchtig wyf. Zyne gierigheit en staatzucht veroorzaken geen minder onheil: zy doen hem landgoederen aan landgoederen hechten, noch geestelyke eigendommen, noch wereldlyke ontziede, en waardigheit op waardigheit stapelen. Die van hertog van Sommerfet, alleen voor den oudsten zone onzer koningen afgezondert, heeft hem niet kunnen te vrede stellen; hy moest nog bekleed worden met een volstrekt gezag. De zelve handt, waar mede hy zyns broeders doodvonnis tekende, roofde ook des zelfs schatten en kollelykheden, zonder des konings geldkoffers te ontzien. Wat verandering heeft hy niet in des zelfs erfgoedt gemaakt? Hoe vele landgoederen van aangelegenheit heeft hy niet onder zich geslept, zonder daar van deel te geven aan de genen, die met meer recht op diergelyke beloningen hopen konden? Ondertusschen heeft hy altoos middelen weten te vinden om de schattinggelden te ontgaan, terwijl hy 'er andere mede belafte. Zyne onverzadelyke heblust heeft hem van alle kanten en door alle soorten van middelen geldt doen zamenschrappen. Hy heeft ampten verkocht, welke plegen gegeven te worden aan de genen, die het verdienen; het bewindt over het koninkryk gestelt in handen van personen, op welker trouwe al zo min als op hunne onbekwaamheit staat is te maken. Hy heeft in bezit genomen de kostelyke grondgoederen der vernietigde kloosters; niets heeft hy zyne roofzieke handen laten ontsnappen. Zich gelatende voor het volk te zyn heeft hy het zelve tot armoede gebragt, en niet de vacht niet te vrede zynde heeft hy 'er ook het vel van gestroopt. Hy is door zyne snode kunsttenaryen oorzaak van onze binnenlandische on-lus-

Redenvooring van Mylord *Riche*, kancetier, aanden Lord Major en de Aldermans.

En wegens de bouwstoffen, die hy daartoe hadt gebruikt.

Als mede wegens zynen tytels.

Alle de Roomschegezinden en de meeste Hervormden verklaarden zich tegen hem.

Hy zondt *Petre*, geheimfchryver van staat, om hen te verzoeken het koninkryk niet te willen ontruften.

Hy wykt met den koning naar Windsor.

1549. „ lusten, ten minste heeft hy door zynsammelen
 „ of oogluiking belet, dat men de zelve in haar
 „ begin niet gedooft heeft. Ondertusschen heeft
 „ hy, onder voorwendfel van een oorlog, tot
 „ welken nog gene toebereidselen gemaakt zyn,
 „ zware sommen gelds geligt: zo dat des konings
 „ schatkisten vol moeten zyn, en men in staat is
 „ om de oorlogen tegen Frankryk en Schotlandt
 „ uit te voeren, indien hy zo gewigtige geldmid-
 „ delen niet tot wat anders heeft beiteed; en by-
 „ aldien hy zeide, dat zy waren gebruikt tot de be-
 „ taling der troepen, die tegen de oproerigen in
 „ het veldt geweest hadden, zulks was niets, ver-
 „ mits het, behalven dat de gehevene lasten de-
 „ ze onkosten wel rykelyk konden uitmaken, het
 „ zeker is, dat hy de soldaten, zonder hen de soldy
 „ te betalen, weder heeft laten gaan. Vraagt my
 „ niet, myne Heeren, wat hy met alle schatten
 „ uitvoert. Zyne verkwistingen evenaren zyne
 „ gierigheid. Men zou zeggen, dat hy met het
 „ geldt byeen te schrapen daar van gehele huizen
 „ vol moest hebben: doch ment wyffelt, als men
 „ zyne pracht en overdaadt beschouwt, of hy 'er
 „ wel mede toe kan. Wat raakt 'er niet al gouds
 „ en zilvers onder de aarde, wanneer hy die prach-
 „ tige gebouwen doedt optrekken, daar het volk
 „ zo veel zweets om moet laten? Doch, myne
 „ Heeren, het is niet genoeg, dat wy uwlieden
 „ onze rampen ontdekken; gy moet ook weten,
 „ waar uit de zelve voortkomen, namentlyk uit
 „ de straffeloosheit, waer mede zich zo een ver-
 „ metel man vleit. Denkt gylieden, dat hy, in-
 „ dien hy geloof hadde aan de wetten onderwor-
 „ pen te zyn, de zelve in zo vele hoofdpunten
 „ zou hebben durven overtreden? Hy is tot een
 „ trap opgeklommen, alwaar hy meent gedekt
 „ te wezen tegen de rechtsoeffening van het ko-
 „ ninkryk: ten minste, indien hy niet al geloof
 „ tot zulk eene onafhankelykheit tot nog toe ge-
 „ komen te zyn, doedt hy zyn best om daar toe
 „ te gelangen, en voor het minste, dat gy draalt om
 „ u tegen een zo snellen voortgang te verzetten,
 „ zal het niet meer in uwlieder macht zyn de zel-
 „ ve te stuiten. Dat hy bespieders heeft, die van
 „ wylen den koning spreken als van een dwinge-
 „ landt, geschiedt alleen om zyne oogmerken te
 „ bereiken. Zyn toelag is niet om daar door de
 „ regering van des zelfs opvolger aangenamer te
 „ maken, maar om de liefde des volks voor het
 „ koninklyke bloedt in hunne herten te verdov-
 „ ven: dat het dan, thans den vader niet kunnen-
 „ de haten, eerlang niet oversla om de zelve af-
 „ kerigheid voor den zone op te vatten! En wat
 „ staat 'er niet te vrezen van de heersichzucht eens
 „ mans, die zyns broeders doedt, om dat hy gene
 „ tegenstrevens kon veelen, verhaaft heeft? Is
 „ het te geloven, dat hy, na zulk een stap gedaan
 „ te hebben om op den troon te klimmen, zynen
 „ neef, die den zelve bekleedt, zal sparen? Is
 „ het niet ten dien einde, dat hy den adel, de wel-
 „ ke zyne heersichzucht niet kan verdragen, ver-
 „ drukt, en dat hy de onbezonnenheit der ge-
 „ meenten dekt, om zich daar van een aanhang
 „ te maken tegen de vyanden van zyne geweld-
 „ narye? Dus zoekt hy niets anders dan, onder
 „ schyn van het volk in hunne voorrechten te
 „ handhaven, de koninklyke macht onrechtma-
 „ tig aan zich te trekken. Het hofen de provin-
 „ cien zyn vol van zyne verspieders: zommige
 „ doen niets anders dan zyne schyndeugden in top
 „ te vyfelen; andere verledigen zich om te ver-
 „ nemen wat 'er van de regering gezegt wordt,
 „ en trachten zelfs tot in de gedachten door te
 „ dringen. Lafhertige zielen, die zich allerwe-

1549. „ gen verspreiden, om het geen 'er in het konink-
 „ ryk nog gezond is te vergiftigen, en vrome
 „ menschen te bederven. De zodanige zyn zeke-
 „ re *Boubam* in het graafschap Wiltshire; eene
 „ *Partridge*, in de provincie van Gloucester; eene
 „ *Countri*, in die van Devon, behalven zo vele
 „ begunstigers, die zich aan het hof onthouden.
 „ Is het niet om de zelve reden, dat hy zich een
 „ vriendt des konings van Frankryk heeft ge-
 „ maakt, en dat hy, om in dit koninkryk een
 „ steun te vinden, de wedergeving van Boulogne
 „ aan dien vorst tracht te bevorderen? Het is al
 „ van overlang, dat hy met den afgezant van die
 „ kroon daar over in onderhandeling is geweest.
 „ Indien wy door onze lotgevallen niet waren be-
 „ hoed geworden, hadden wy reets in de macht
 „ onzer vyanden zien overgaan eene aangewonne
 „ plaats, die *Henrik den VIII* zo veel volks en gelds
 „ gekoost, en zyne overwinningen zo roemruch-
 „ tig geëindigt heeft. Wanneer het wordt voor-
 „ geslagen eene vesting te behouden, welke de
 „ plaattien dekt, die wy aan gene zyde de zee in
 „ bezitting hebben, vindt de beschermer gene
 „ geldmiddelen om het beleg uit te houden: doch
 „ het ontbreekt hem 'er niet aan, als 'er paleizen te
 „ bouwen zyn. Heeft hy ook niet gedaam al wat
 „ hy kon om de zusters van onzen koning uit te
 „ sluiten van het recht tot de kroone, dat haar by
 „ uiterste wille van *Henrik den VIII* en door de
 „ wetten des koninkryks toekomt; om het zelve al-
 „ leen in den persoon van den prins en zyne na-
 „ komelingen te behouden? Hy voorziet het ge-
 „ brek van nazaten; heeft mischien reets ook al-
 „ les daar toe geschikt, en nadert zo veel hy kan
 „ tot de koninklyke waardigheid; om daar met
 „ of tegen dank i'eeniger tydt meester van te wor-
 „ den. Denkt hier dan op, myne Heeren; over-
 „ weegt welk eene zyde gylieden wilt kiezen, of
 „ de slaverny, of de vryheit. Wilt gylieden on-
 „ der het juk van een dwingelandt leven, zo kunt
 „ gylieden in rust blyven: doch zo de dienstbaar-
 „ heit uwlieden ondragelyk valt, is het tydt tot
 „ uwlieder verlossinge de handen aan het werk te
 „ slaan. Voegt uw dan by de heeren van den
 „ Raadt; leent hen uwlieder vermogen tegen den
 „ algemenen vyandt, en spant met malkander aan
 „ om zyne verderffelyke ondernemingen te stui-
 „ ten.

By het afgaan van den Raadt liet de Lord Ma-
 „ jor de burgery op het stadhuys byeenkomen, al-
 „ waar ter zelve tydt ook afgezondenen aankwa-
 „ men, de eene van wegens den koning en den be-
 „ schermer, verzoekende, dat hen eene wacht
 „ van duizend man wierdt toegezonden; de andere
 „ van wegens de groten, die te Londen waren, wel-
 „ ke om de zelve zake aanhielden; ten einde de per-
 „ soon des konings in veiligheid gestelt wierde. De
 „ eenen en de anderen schenen een zelve voorslag
 „ te doen; maar hunne oogmerken waren zeer ver-
 „ schillende. De zaak wierdt in overweging ge-
 „ bragt. De rolbewaarder*, wiens stem in deze
 „ vergaderingen vry wat vermag, was van het zel-
 „ ve gevoelen als de kancelier: doch een † uit de
 „ vergadering, van andere gedachten zynde, vatte
 „ het woordt op, en zeide: MYNE HEEREN,
 „ het besluit, dat uwlieden te nemen staat over
 „ twee voorlagen, die men uwlieden komt doen,
 „ is van zeer veel aangelegenheit: het raakt hier
 „ de verwisseling of behoudenis van het ryksbe-
 „ stier, het gewigtigste punt, dat men ooit in
 „ overweginge kan brengen: dus moet gylieden
 „ de zaak ernstig in bedenking nemen, om niets
 „ te besluiten, waar over gylieden naderhandt,
 „ wanneer het te laat was, met reden berouw
 „ zoudt

1549. Daar komen afgezondenen van wegens den koning en beschermer, en van wegens de groten, zich te Londen onthouden de. * Raader. † Geoytad-ler. Tegenstry- die gevoelen van eenen der Altes-mans.

1549.

zoudt hebben. De schielykheit heeft altoos ge-
 vaar in: doch in deze omstandigheit van zaken
 strekt zy ten uitersten bederve; en onder voor-
 wendfel van uwlieden van ingebeelde, of gerin-
 ger onheilen, dan men zich de zelve hadt voorge-
 stelt, te ontheffen, kan de zelve uwlieden wer-
 pen in een afgrondt van rampen, daar men zich
 niet weet uit te redden. Indien gy lieden de gro-
 ten toevalt, gelyk zy verzoeken, voorzie ik 'er
 twee schromelyke zwarigheden in, welker eene
 altoos onvermydelyk is: namentlyk, gy lieden
 zult hen of met hunne legerbenden binnen uwe
 muren houden, of hen verplichten te velde te
 trekken. Het eerste kiezende zult gy lieden eene
 legerplaats maken van de hoofdstadt des ryks;
 en het ander volgende stelt gy lieden zelf den
 Staat in rep en roer. Kortom, hoedanig gy
 lieden u gedraagt, na dat gy u tegen den aanhang,
 die des konings naam en persoon voor zich heeft,
 verklaart, zult gy lieden in een kolk verzinken,
 waar uit alle uwe voorzichtigheit uwlieden niet
 kan redden. Het sta my vry de gedachtenis der
 binnenlandfche oorlogen onder de regering van
 Henrik den III te rug te roepen. Men zal
 nooit een billyk-schynender voorwendfel heb-
 ben om de wapenen op te vatten dan toen; het
 kwam 'er op aan om onze voorrechten te hand-
 haven tegen de genen, welke zich van het
 bewindt der zaken, misbruikende des minder-
 jarigen konings gezag, gelyk men misschien nu
 ook doecht, meester gemaakt hadden. De gro-
 ten gingen een verbondt aan tegen de ryksrege-
 ring, en kregen de stadt Londen in hun party.
 Wat ontstaat 'er uit? Een rampspoedige oor-
 log, die uwlieden over het koninklyke leger al-
 leen maar deedt zegepralen, om ons in het ver-
 volg onze rechten te doen verliezen. De vre-
 de wierdt gesloten, en wy kregen daar by al-
 les, wat wy begeerden: doch het was alleen
 om ons in slaap te wiegen. Wy hadden de wa-
 penen zo haast niet nedergelegd, of het hof was
 op ons verderf uit. De koning kon het niet
 vergeten, dat wy hem den oorlog hadden aan-
 gedaan. Om ons daar over te straffen ontbloot-
 te hy ons van de meeste onzer vryheden; gaf
 de voogdyen der vestingen aan vremdelingen
 over, en hieldt niet op de genen, die by hem
 verdacht waren, te ontruften, dan in hunne goe-
 deren, dan in hunne personen: zo waarachtig
 is de spreuk van Salomon, *dat de gramfchap des ko-
 nings de doodt zelf is*. De prinsen zyn te nayverig
 over hun oppergezag, om de beledigingen, die
 hen raken, te vergeven. Zy maken geen onder-
 scheidt tusschen de genen, die toeleggen om hen
 van den troon af te bonzen, en tusschen de genen,
 die hunne macht zoeken te befnocien. Zy be-
 schouwen deze beide als schuldigen aangekwetste
 hoogheit. Het is genoeg om zich hunne gram-
 fchap over den hals te halen, hen eenige onrust te
 hebben veroorzaakt, zonder dat 'er iets is uitge-
 voert. Veinzen zy gedurende eenigen tydt, zy
 wreken zich vroeg of laat over deze daden, en
 de voornaamste medestanders eindigen hun le-
 ven op het schavot, of brengen het door in ver-
 schrikkelikheden, die erger dan de doodt zyn.
 By deze zo gewigtige overwegingen voeg ik
 eene andere, die het niet minder is. Wy zien
 in der waarheit alle de groten gelykerhandt aan-
 spannen tot het algemene welzyn: maar wie
 twyfelt, of daar is een eerste aanvoerder, die
 alle deze beweegraden gaande maakt. Ge-
 looft my, myne Heeren, gy lieden ziet vele
 armen; doch daar is maar een hoofdt, die de
 zelve aan het werk helpt. Dit hoofdt is tot
 II Deel.

nog toe by ons niet bekend; hy verbergt zich
 onder de menigte, en wy zullen hem niet zien
 te voorschyn komen, dan wanneer hy in staat
 zal zyn de vruchten te plukken van den opstandt,
 dien men uwlieden tracht in te boezemen. Zyn
 myne gissingen niet zeker, zy zyn ten minste
 zeer waarschynlyk. Dus is het in deze vertwyf-
 felinge het zekerste, indien gy lieden niet raad-
 zaam vindt de zamenvoeging, die men uwlie-
 den voorstelt, te weigeren, van uwlieder be-
 sluit op te schorten, tot dat de tydt u meer ope-
 ning zal gegeven hebben om te weten hoedanig
 de ware oogmerken zyn van de eene en de an-
 dere party.

Het besluit van de vergadering stemde vry wel
 overeen met de raadgeving, welke ze zo gehoord
 hadt. Men gaf bevel tot een wacht van honderd
 ruiters en vier honderd voetknechten, om de stadt
 te verdedigen. Ondertusschen deedt men eene be-
 zending aan den koning, die te Windfor was, en
 aan de groten, welke te Londen waren. De Ma-
 jor en Aldermans verzekerden den koning, uit
 name van de gansche burgerve, dat zy al hun ver-
 mogen in het werk zouden stellen tot zyne beve-
 liging en tot zynen dienst; smeekten hem onder-
 tusschen, naar de klagten der edelen tegen den be-
 schermheer te willen luisteren, voor dat het tot
 een inlandfchen oorlog kwam, altoos verderffe-
 lyk, doch met meer reden te duchten, terwyl de
 gemoederen nog door den laatsten opstandt verhit
 waren, en zich ligtelyk tot de nieuwe party zou-
 den laten overhalen; zo dat men het gansche ko-
 ninkryk eerlang in vuur en vlamme zou zien. Aan
 den anderen kant gaven zy de groten te kennen,
 dat zy gereed waren zich by hen te voegen, om
 den koning te verzoeken, dat de misbruiken, die
 in het ryksbestier zouden mogen ingesloopen zyn,
 verbeterd mogten worden, onder voorwaarde,
 dat zy zouden blyven binnen de palen van eene
 waarachtige onderwerpinge: doch dat zy het op-
 nemen der wapenen tegen den vorst kwaad keurden.

Ondertusschen schreven die van den Raadt, wel-
 ke te Londen waren, des anderen daags aan die
 van Windfor, om de zelve aan hun snoer te kry-
 gen. In dezen brief stonden verscheide beschuldi-
 gingen tegen den beschermheer, zo wel ten op-
 zichte van zyn gedrag in de byzondere verrech-
 tingen, als van het bestier der staatszaken. Zy
 verzochten vervolgens, dat hy de krygsbenden,
 die hy geworven hadt, zou laten gaan, en van
 het hof vertrekken, om geen hinderpaal in den
 weg te brengen tot de hervorminge, welke in
 den Staat nodig diende gemaakt te worden. In
 dien gevalle boden zy aan zich by de heeren van
 Windfor te voegen, om gelykelyk te arbeiden de
 macht van den vorst te handhaven, en de rust
 in het koninkryk te herstellen. Doch byaldien
 men weigerde hen op dit verzoek genoeg te
 geven, betuigden zy, dat hen de onheilen,
 welke daar uit den tegenkanters zouden mogen
 overkomen, niet moesten geweten worden, ver-
 klarende, dat zy dan alles zouden in het werk
 stellen, het geen kon strekken om hen daar over
 te straffen, en het vaderlandt te behouden.

De brief, dien zy den koning toezonden, was zo
 vermetel niet. Zy klaagden in den zelve met eerbie-
 digheit over het bericht, door den geheimschry-
 ver Petre gedaan, als of de koning aan hunne
 getrouwheit zou getwyfelt hebben, waar van zy
 zo vele blyken aan wylen den koning, hoogloffely-
 ker gedachtenisse, gegeven hadden. Zy voeg-
 den daar by, den zoon niet minder genegen te
 zyn dan den vader, en dat zy gereed waren in
 alle ontmoetingen, ten koste van goet en bloedt,
 N

1549.

Besluit van de
vergadering.Zy bidt den
koning het
oor te lenen
aan de klag-
ten der gro-
ten.Zy ver-
maant de
groten tot
onderwer-
ping.
Brief van de
heeren van
Londen aan
die van
Windfor.Een andere
van de zelve
aan den ko-
ning.

1549. daar van blyken te geven, roepende Godt daar over tot getuige aan, zeggende alleen byeen geweest te zyn om te beraadslagen tot behoudnisse van den Staat en den geheiligden persoon des konings. Vervolgens kwamen zy tot eene ontleding der stukken, die den beschermheer betroffen. Zy zelden, „ Dat zy hem, als oom van hunnen koning, in achtung hielden, en dat zy hem in alles zo veel ontzien hadden, als het met de waardigheid hunner ampten hadt kunnen bestaan. „ Dat het alleen aan hem hadt geslaan om eene volmaakte eendragt in den Raadt te hebben: doch dat zyne staatzucht zodanig was, dat hy zich niet verwaardigde hunne raadgevingen in te nemen, willende alleen naar zyn eigen hoofd te werk gaan, zonder hen van iets verflag te doen; dat zy te vergeeffich getracht hadden hem aan de handt te doen komen; en dat zy, ziende aan wat gevaar het koninkryk door zynen hoogmoedt was bloot gestelt, genoodzaakt waren om zich van een zo styfhoofdig man, en die niet dan verderffelyke oogmerken hadt, af te scheiden. „ Dat zy evenwel daar niet toe gekomen waren dan na alvorens gezien te hebben, dat hy eene krygsmacht op de been bragt om hen te drukken; dat hun eedgenootschap alleen gemaakt was om zyne ondernemingen te dwarsbomen, en dat zy als getrouwe dienaars des konings wilden leven en sterven. Dat zy den geheimichryver van slaat, welken men hen hadt toegezonden, alleen hadden gehouden om een onwraakbaren getuige te hebben van de oprechtheit hunner goede meninge, alleen strekkende tot den dienst des konings, welken zich te onttrekken zy geen de minste reden betuigden te hebben. „ Zy smeekten den koning zulks als eene oprechte waarheit aan te nemen, eindigende met een zeer hertelyken zegenwensch voor de langheit zynes zo dierbaren levens, het zelve waardiger schattende dan het hunne. Deze brief was getekent door vyftien Raadsheeren, onder het getal van welke de graaf van Warwik zich bevondt.

De beschermheer neemt een besluit aan de handt te komen.

Geeft blyken van lafhertigheid.

De beschermheer, dezen brief gelezen hebbende, besloot voor dien sterken stroom te wyken, het zy uit liefde voor zyn vaderlandt, om des zelfs rust niet te storen, of uit natuurlyke zachtmoedigheid, gelyk zommigen willen, of uit lafhertigheid, naar het voorgeven van anderen. Miffchien zou hy by het volk, dat hem bemide, wel sleun gevonden hebben om de groten, wier haat hy zich alleen door het begunstigen der gemeente hadt over den hals gehaalt, het hoofd te bieden: doch hy vondt raadzamer dit liever by onderhandeling dan door de wapenen te besliffen. Daar zyn 'er, die zeggen, dat hy twee brieven schreef, den eenen aan den grave van Warwik, en den anderen aan dat gedeelte van den Raadt, het welk zich te Londen onthieldt; dat hy zich in den eenen en den anderen van uitdrukkingen bediende, die weinig met zyne waardigheid overeenkwamen, ja zo verre, dat hy zich tot het doen van schandelyke jammerklagen liet vervoeren; en in plaats van dezen omkeer met eene onverfchrokkenheit, die bekwaam was zyne vyanden voor het hoofd te stoten, door te staan, gaf hy zich in hunne handen over met eene blohertigheid, die zyne beste vrienden den moedt deedt verliezen. Deze brieven worden niet gevonden, maar wel een geschrift, met zyne handtekening, dat hy den koning aanbodt, om hem te verzoeken de voorwaarden van het vergelyk, het welk hy zynen vyanden voorstelde, goed te keuren. Hy beroept zich met den aanvang op zyne onschuld, „ welke hem, zegt hy, veilig tegen de beschuldigingen, die men tegen hem inbrengt.

Hy voegt 'er by, dat zyne gematigheit zyne beschuldigers niet minder moet gerust stellen, die niets van wegens zyne gevoeligheit te vrezen hebben. Voortgaande zegt hy, dat deze zaak hem om de kwaliknwendheit der zamengezworenen alleen ontrufft; dat hui heimelyke handel en verstandhouding hem doen vrezen voor den persoon des konings, meer dan voor den zynen, en hem verplichten voorzorge te dragen. „ Dat by zyne orders slechts gegeven heeft om van eene geringe wacht verzogt te worden, die het volk van Londen niet in verlogenheit kan brengen, waar tegen hy ook geen oogmerk heeft om 'er zich van te bedienen. „ Dat by kortom geen oorzaak van binnenlandse beroerten wil wezen, noch zelfs den genen, welke de zelve zoeken te verwekken, ten voorwendsel dienen; dat by zich met goeder herte onderwerpt, tot het onderzoek van hunne beschuldigingen, aaneent rechtsonffende en onzijdige vriefchaar; dat by in dezen zyn gezag niet begeert te laten gelden, en toeffent, dat hunne vershillend door twee scheidsmannen van hen, en door een gelyk getal van zynen kant, geoordeelt worden. Hy verzoekt vervolgens den koning, het vonnis, dat 'er uitgesproken zal worden, goed te keuren, en om het meer gezag by te zetten verzoekt hy, dat het aanstaande Parlement het zelve bekrachtige. Het is waar, dat hy begeerde, dat de onderhandeling te Windfor zou geschieden: doch hy smeekte den koning een vrygeleide te verlenen aan twee scheidsmannen, die de edelen derwaarts zouden willen zenden, en om een gevolg van twintig personen voor elk, met alle veiligheid, die zy raadzaam zouden oordeelen te verzoeken. De aartsbifschop van Kanteberg, Paget en Smith voegden uit hunnen name nog een brief by dit geschrift, dat de koning, met aanbieding van een vrygeleide, afzondt. De ridder Hobby, onlangs van zyn gezantschap uit Nederlandt te rug gekomen, wierdt daar mede belast. Het antwoordt, dat de vyanden des beschermheers aan den koning deden, en aan de drie leden van den Raadt te Windfor, geeft te kennen, dat zy besloten hadden hem van kant te helpen.

1549.

Het grootste gedeelte van den brief, dien zy aan den koning schreven, behelst niets anders dan herhaalde betuigingen van hunne getrouwheit, en van hun leedwezen, dat de koning daar aan twyffelt. Zy klagen, dat men hen de verdelidheit van den Raadt toefchryft, en leggen daar van de schulde op den hertog van Sommerfet. Zy tonen aan, „ Dat men hen geenzins kan houden voor verftoorders; hen, die zich houden aan den uiterstewille van wylen den koning, en dat die geen het zelve te buiten gaat, welke alle deze wanorders veroorzaakt. Zy beweerden, dat de Raadt, wiens leden deze zo wyze en voorzichtigte vorst hadt benoemt, beruffte in alle des zelfs Raadsheeren, of in het grootste getal, en niet in twee of drie, welke zich van de anderen hadden afgescheiden, en dat het dus de vergadering van Londen was, bestaande toenter tydt uit twee en twintig personen, die dit voortreffelyk ligchaam uitmaakte, en geenzins de drie, welke de beschermheer by zich hadt gelokt: dat zy derhalven den koning smeekten aldaar te willen komen voorzitten, om die vergadering vorders allen haren luister by te zetten, en om tefens van de zelve te erlangen zodanigen bystandt, als de vorst van hunnen yver en van hunne onderwerpinge kon verwachten. „ Het zyns geoorloofte te spreken, vervolgden zy, wy kunnen zonder droefheit niet beschouwen, dat uwe Majesteit meer betrouwen heeft op eenen man, dan op de overigen van den Raadt. Maar als wy aanmerken de jeldzame hoedanigheden, Sire, waax mede Godt U creert

Antwoordt der groten van Londen op des konings brief.

1540. verëert heeft, en voornamentlyk die koninklyke goedheit, welke in de eerste jaren van uwe regeringe uitblykt, zyn wy overtuigt, dat Gy onze getrouwheit kent, en de zelve kennende, ons al de tederbertigheit van een goedertieren vorst toedraagt. Wat den hertog van Sommerfet belangt, wy hebben geen byzondere verscheillen met hem om scheidslieden te benoemen: doch een liden van den Raadt zynde staat hy ook onder des zelfs recht, en moet voor den zelve zyn gedrag verantwoorden. Indien hy zo veel yver voor uwe Majesteit hadt, als hy voorgesft, en zo een sijnf naker van zyne eeden, voorts zo gezet op de uitvoering van den uiterste-wille van wylen den koning, en op de bandbavinge van de wetten des koninkryks, als hy wil doen geloven, zou hy daar van blyken geven, die hem wel haast voor de gansche wereldt zouden gerechvaardigt hebben. Laat hy de macht van den Raadt erkennen, zich de wetten onderwerpen, en zyne troepen afsdanken: dan zullen wy naar middelen omzien om ons by uwe Majesteit te samen te vereenigen: gelyk wy ook hopen, dat onze verdeeldheden eens een einde mogen nemen.

Zy verwerpen de aanbiedingen des beschermheers.

Wat zy van hem eischen.

Hunne bedreigingen, indien hy niet gehoorzaamt.

Doch indien hy anders te werk gaat, kunnen wy niet geloven, dat zyne voornemens rechtmatig zyn, en zullen ophouden hem na dezen als onzen beschermheer aan te zien, en onwaardig achten een zoroemruchtige waardigheit, waar mede hy alleen door de toestemminge der uitvoerders van den uiterste-wille van wylen den koning verëert is geworden, die van hun recht wel hebben willen afstaan, onder voorwaarden, die hy verbroken heeft. De eerste dier voorwaarden verplichte hem niets te doen dan met goedvinden van deze doorluchtige vergadering, maar zonder daar acht op te geven matigt hy zich het gansche gezag aan. Dus is het billyk, dat de Raadt die rechten wederom tot zich trekke, om dat een van des zelfs leden, zyn ampt misbruikende, eene macht, welke hy alleen by goedkeuring van de anderen moest oefnen, onafhankelyk wil maken. Tot besluit zeiden zy, dat dit de eenigste klagten nog niet waren, die zy tegen den hertog van Sommerfet hadden; maar dat het onderzoek daar van voor dezen tydte lastig zynde, zy dit zouden sparen, en den koning, als zy de eer van des zelfs tegenwoordigheit genoten, daar verder kennis van geven.

De brief, dien zy aan den aartsbischop van Kantenberg, en aan twee andere heeren * schreven, strekte alleen om hen kennis te geven van den gene, dien zy aan den koning geschreven hadden: tot welken zy hen overwezen, om van het besluit des Raads onderrecht te worden, en om hunne gevoelens daar naar te schikken. Zy klaagden vervolgens over hunne weglaping, en dat zy, leden des Raads zynde, zich aldus van den zelve hadden afgezondert. Zy verweeten hen, dat zy door hunne tegenwoordigheit de wegvocering van den persoon des konings naar Windsor, en de wacht van de huisbedienden des hertogs van Sommerfet, die men dien jongen vorst gegeven hadt, hadden ondersteunt. Zy vermaanden hen gedachtig te zyn den plicht hunner ampten, om deze vromdelingen, wier getrouwheit hen verdacht was, te doen vertrekken, en niemandt den persoon des konings te laten naderen dan zyne eigene officiers; met aanzegging, dat zy verantwoordelyk zouden wezen wegens de onheilen, welke uit hunne onachtzaamheit zouden mogen ontsaan. Voor het overige verzekerden zy hen, zich met gematigheit ten opzichte van den hertog van Sommerfet te zullen gedragen, en in hunne wyze van doen te zullen laten blyken alle zachtheit, die hun aanzien zou toelaten voor hem te hebben; wel verre van hem met die wreedheit te behandelen, waar van zy kwalyk namen mede beschuldigt te zyn. Hun brief eindigde met

II Deel.

een wensch van hen weder met het ligchaam der vergaderinge vereenigt te zien, om tezamen mede te werken tot behoudenis van des konings gezag en de rust van den Staat.

De drie Raadsheeren lieten dit niet onbeantwoord, en men ziet nog het oorspronkelyke van den brief, dien zy schreven †. Men bleef voornamentlyk staan op het verwyf, dat de groten van Londen hen gedaan hadden, van te dulden, dat de huisbedienden des hertogs van Sommerfet by den koning waren, en op het woordt van wreedheit, waar van de zelve groten klaagden dat men zich, van hun gedrag sprekende, bedient hadt. Zy hielden zich aan den ridder Hobby, dien zy met hunnen brief belast hadden, om hen te doen verstaan, wat zy tot hunne verdediging op deze twee voorwaarden zeggen moesten. Belangende de nodiging van zich zonder uitstel naar Londen te begeven, verzochten zy de heeren, die daar waren, in overweging te brengen, of het niet raadzamer zou wezen, dat eenige van hen te Windsor kwamen, hen aantoonende, dat men aldaar mogelyk met meer rust aan een vergelyk, dat de goede verstandhouding tusschen den beschermheer en de andere leden van den Raadt moest herstellen, zou kunnen arbeiden. Zy zeiden, dat dit eene voorafgaande noodzakelykheit was om tot de vrede te komen, en dat zy van dien stap alles hoopten. De geen onder hen, die kontrolleur van des konings huis was †, voegde er by, dat hy terstondt bevel zou geven om hen een vertrek te vervaardigen, en dat zyne amptgenoten, noch hy, aan hunne komst twyfelden.

Zie de Verzamelingen van Burnet.

Die van Windsor verzochten hen, gezanten af te laten gaan om aan een vergelyk te arbeiden.

† Paget.

Geruchten, die tegen den beschermheer worden uitgesproken.

Zy vonden zich nochtans bedrogen. Wat moeite ook deze drie wyze staatsmannen hadden aangewend, konden zy echter de rampspoedige gevolgen dezer verdeeldheit niet verhinderen. Men ontdekt daar van twee oorzaken: de bitterheit der vyanden van den beschermheer, en des zelfs eige lafhertigheit. De weinige kloekheit, die de beschermheer liet blyken, verflaauwde den yver zynner vrienden, en de genen, die hem van kant zochten te helpen, stelden alles in het werk om zynen ondergang te verhaasten. Zy strooiden geruchten uit, welke, hoe valsche zy ook waren, echter voor waerachtig wierden aangenomen. Hy wierdt beschuldigt gezegt te hebben, dat indien men bestondt hem te doen sterven, de koning voor hem zou omkomen. Men voegde daar by, dat hy zyne officiers en huisbedienden gewapent hadt, met toelag om den vorst buiten het koninkryk te vervoeren. Op deze en diergelyke beschuldigingen, die geen grondt hadden, als beuseltaal, van alle bewyzen ontbloot, zette de Raadt, die zich te Londen onthieldt, de zaak voort: ten minste worden 'er gene bewyzen gevonden, noch in de akten van het rechtsgeding, noch in de dagregisters van den Raadt.

Ondertusschen deden deze eenzydige rechters, waar van het grootste gedeelte volflage vyanden waren van den hertog van Sommerfet, dezen laster dienen tot een grondslag van zyne veroordeeling, en achtten hem onwaardig langer beschermheer te wezen. Zy deden een gedrukt bevel uit des konings name afkondigen, waar by allen onderdanen verboden wierdt den hertog van Sommerfet te gehoorzamen, of eenige acht te geven op de orders, die door zyne handt ondertekent waren, ja zelfs wanneer zy des konings handtekening, dien hy gevangen hieldt, daar by zagen. Zy vermaanden vervolgens alle oprechte Engelschen, die den roem der natie ter herte namen, om zich by den Raadt te voegen, en deden betuigingen van onschendbare trouwe voor den koning, en van hunne oprecht-

De Raadt te Londen doet eene afte tegen den beschermheer afscondigen.

1549. rechte welmenendheit voor het volk. Zy schreven ook drie brieven, een aan den koning, een aan zyne officiers, en den derden aan den beschermheer zelve; doch zeer verschillende van styl. De eerste, opgesteld in beleefde uitdrukkingen, was vol schone beloften en verzekeringen van hunne goedwilligheid; de twee andere behelsden geheel tegenstrydige dingen. Zy vertoonden de hardnekkigheid des hertogs van Sommerfet, zyne heerschzucht en gierigheid; zy beschuldigden hem het koninkryk, gedurende den schromelyken toestand der binnenlandsche beroerten, en de minderjarigheid des konings, ingewikkelt te hebben in den oorlog met Schotland; dat hy de Engelsen alle hunne voordeelen, niet alleen in dat koninkryk, maar ook in Vrankryk, door zyne onachtzaamheit, bedriegeryen en onbekwaamheit hadt doen verliezen. Zy zonden ter zelve tydt aan den koning en de groten, die te Windfor waren, af de ridders *Wingfield*, *St. Leger*, en *William*. Deze afgezonden waren nergens anders mede belast dan met pligtplegingen: doch hadden een byzonder bevel om den beschermheer in het oog te houden, en te beletten, dat hy ergens henen ging. Men wil, dat zy de zelve order hadden omtrent de ridder *Smith*, geheimschryver van staat, en omtrent eenige andere bedienden, die hen verdacht waren. Des anderen daags begaf zich de gansche Raadt van Londen naar Windfor, behalven de graaf van Warwik, die uit doortlepe staatkunde de anderen, na dat hy hen in beweging hadt gebragt, liet werken, voornemens zynde hun gedrag te wraken, indien de zaak niet wel uitviel, of zich daar van te bedienen, indien de zelve een gelukkigen uitslag hadt. Deze heeren groetten den koning, en het masker tegen den beschermheer afleggende, schetsten zy hem af als een gevaarlyk man, wiens macht byna gene palen hadt, en wiens heerschzucht zich nog veel verder uitgebreide. Zy gaven hem te verstaan, dat de beveiliging van zyn persoon, zo wel als die van den Staat, vereischte, dat het gezag, het welk men onvoorzichtelyk aan een enig man hadt toebetrouwt, moest verdeckt worden; dat zy daar omtrent niets anders in het oog hadden dan de behoudenis van den vorst, die gevaar liep, en dat zy den koning zeer ootmoedig smeekten den hertog aan de gerechtspleging van den Raadt te willen overgeven. De koning bedankte hen voor hunne genegenheit, en gaf hen vryheit de gerechtspleging tegen den beschermheer, die in een toren van het kasteel opgesloten zat, aan te vangen.

De zelve heeren laten gezanten afgaan naar Windfor.

De afgezondene smeekten den koning den beschermheer te willen verlaten.

* *Hayward*.

Aankomst des beschermheers binnen Londen.

† *Holborne* bridge.

Hy wordt naar den Tour geleid.

Hy wierdt des anderen daags verhoort, en vervolgens naar den Tour te Londen gebragt, alwaar hy gevangen bleef. Anderen * willen, dat hy te Londen eerst ondervraagt is, en dat zyne inkomst aldaar beter naar eene zegepraal geleck dan naar eene vangenneming. Hy zat te paarde, en reed tusschen de graven van Southampton en Huntington, wordende gevolgt van een hoop van drie honderd edelen, waaronder verscheide Lords waren, alle kostelyk uitgedoscht. Op den brug gekomen zynde † ontmoette hy eene bende Duitse ruiters, die hem volgde; en de burgery in de wapenen staande schikte zich in twee ryen aan weerkanten der straten, daar hy doortrok. Hy wierdt te Sopherlane ontfangen door den Lord Major, de Sherifs, den rolbewaarder, en vele andere ridders, met een gevolg van officiers en wachten, die hem tot aan den Tour verselden. Deze statie hadt echter een geheel ander uitzicht dan om den beschermheer eer aan te doen. De Raadt hadt niet bevolen, dat men zich in de wapenen

zou stellen dan om te veiliger zyn, en de Lord Major ende Sherifs waren den gevangen alleen te gemoet gegaan om hem te kennen te geven, dat het volk zyne vangenneming goedkeurde. Dus zag deze hertog, zo gelieft by de gemeente, aan welke hy van zyne zyde zo vele blyken van toegenegenheit hadt gegeven, zich van de zelve eensklaps verlaten. Een aanmerkelyk voorbeeld onder duizend andere van de wispelturigheid eener ondankbare menigte, en dat ten lesse moet dienen voor de genen, die der zelve genegenheit met al te veel drift zoeken te bejagen. De ridder *Smith* wierdt als een man, dien de Raadt geloofde geheel en al op des beschermheers zyde te wezen, ook naar den Tour gezonden.

1549.

Den zelve dag vertrok de koning van Windfor, en kwam te Hamptoncourt. Men gaf hem tot bestierders zes Lords en vier ridders. De eerste waren de marquis van Northampton, de graven van Warwik, Arundel, Rouffel, St. John, en Wendword. Hun dienst ging by beurten, en twee moesten altoos tegenwoordig zyn by den koning. Wat het bestier der staatszaken belangt, het gansche ligchaam van den Raadt hieldt de kennis daar van in het gemeen aan zich. De koning ging dien dag het middagmaal houden aan het huis Soutwark, in de plaats Suffolk. Na dat hy gespyzigt hadt reedt hy te paarde door Westmunster, gevolgt van eene prachtige hofstoet, in zyn wezen geen de minste ontsteltenis latende blyken wegens het vangennemen van den beschermheer; het zy dat hy misleid was door den valschen yver der groten, of dat hy het misnoegen over eene zo stoute daadt ontveinsde.

De Raadt geeft den koning bestierders.

Naauwlyks was de beschermheer in den Tour gebragt, of de Raadt, zonder hem eenige uren te vergunnen om te rusten, en op zyne zaken te denken, zondt hem uit hunne vergaderinge gevolmachtigden toe, om zyn rechtsgeding op te maken. Zy raakten met hem eerst in gesprek, als of zy alleen gekomen waren om hem te bezoeken, en hem hunnen dienst aan te bieden, de betuigingen, die zy hem daar van deden, met hunne vertogen vermengende. Zy haalden de gedachtenis van vriendschap op, welke zy elkander in het waarnemen van hun ampt onderling betuigt hadden, en wenschten by zyne herstellinge daar van de aanhouding te zien. Zy prezen de zorgen, die hy hadt aangewend tot de verligtinge des volks, en daar op schielyk van pryzen tot verwyten overgaande stelden zy hem voor oogen de misdaden, welke hem wierden te last gelegd wegens de toevendheit, die hy voor oproerige gemeenten gehad hadde; wegens de afkerigheid, die hy den adel hadt betoont, en wegens de aanslagen, welke hy tegen den koning en den Staat gelmeed hadde. Hun gesprek afbrekende boden zy hem de hoofdpunten van de beschuldiging aan, die men tegen hem hadt opgesteld, en tot acht en twintig artikelen gebragt. De voornaamste der zelve waren:

De Raadt zendt gevolmachtigden naar den Tour, om het rechtsgeding van den beschermheer opte maken.

Zy bieden een geschrift aan van de hoofdpunten zynen beschuldigen.

„ Dat hy zich het aanzien van beschermheer hadt gegeven ten nadeele van den uiterste-wille van wylen den koning, onder belofte van niets te doen zonder de toestemminge van den ganschen Raadt. Dat hy ondertusschen, zo haast als hy daar mede bekleed was, de trouw, die hy gegeven hadt, verbrekende, al het gezag aan zich hadt getrokken; naar zyn eigen welgevallen bevelen gegeven; den loop der rechtsoeffeningen gestuit; de wetten verbroken, en van zynen wille het koninkryk een wet gemaakt; dat hy de misdadigers hadt beschermt, en verscheide deugdenieten, om hunne moorderyen en diefstallen in hechtenis zittende, in vryheit doen stellen: dat

De artykelen daar van zyn 28 ingetale.

„ hy

1549.

1549. „ hy vele officieren onderhieldt, en hen tot het wer-
 „ ven van krygsvolk volmacht verleende, slechts
 „ door zyne handt ondertekent; dat hy zommig-
 „ ge van de leden des Raads, die hem niet wel
 „ aanstonden, onder valsche voorwendfels of van
 „ onbekwaamheit, of kwaad gedrag, hadt ge-
 „ bannen; dat hy de Kamer der verzoekschriften*
 „ aan zyn huis hadt gehouden, om aldaar de za-
 „ ken naar zyn believen te schikken; dat hy het
 „ verkopen van ampten hadt ingevoerd, als
 „ als ook de Simonie omtrent de geestelyke be-
 „ dieningen, en dat men zo min naar de eerste als
 „ de laatste kon staan, of daar moesten onbehoor-
 „ lyke sommen voor betaalt worden; dat hy de
 „ munt hadt vervalscht; het volk tegen den adel
 „ opgehitst; bevellschriften uitgegeven tegen de
 „ afschuttingen; de oproerigen aangemoedigt om
 „ de zelve omver te werpen; den oproer, die 'er
 „ uit ontsfondt, begunstigt, en in plaats van den
 „ zelve in den beginne te stuiten, de muitelingen
 „ de stoutheit ingeboezemt van zich, aanmerken-
 „ de de straffeloosheit der eerste schuldigen, te
 „ vernedrigvuldigen; dat hy hen zelfs hadt ver-
 „ zocht hunne onderneming door te zetten; hen
 „ van geldt voorzien, door grote beloften onder-
 „ steunt, en door de hope van bevryding van alle
 „ rechten der groten geveit wordende; dat hy
 „ opentlyk het opnemen der wapenen door de op-
 „ roerigen hadt gerechtvaardigt, van welker op-
 „ standt hy de gierigheit des adels oorzaak hadt
 „ gemaakt, en gezegt, dat zy te verschonen wa-
 „ ren van liever in den frydt te willen sneuvelen
 „ dan van honger sterven. Zy voegden daar
 „ by, „ Dat hy de versterking van Boulogne hadt
 „ verwaarloost, en de kasteelen, die het zelve
 „ beschermden, by mangel van nodige hulpsen-
 „ den derwaarts heen te zenden, hadt laten inne-
 „ men; dat hy weinig dagen, voor dat hy gevan-
 „ gen wierdt genomen, getracht hadde een in-
 „ landschen oorlog te verwekken door oproerige
 „ schriften, die men door het gansche koninkryk
 „ moest verspreiden, in hope van den Raadt door
 „ dezen opstandt bezigheit te geven, en eensoort
 „ van afwending tot zyn voordeel te maken; dat
 „ hy de Raadsheeren, te Londen vergadert, voor
 „ verraders van Staat hadt doen uitroepen, en de
 „ jonge heeren, die by den koning waren, ver-
 „ zocht, hem het geheugen te versterken wegens
 „ het gewaande verraadt, waar mede hy zyne
 „ staatsdienars beschuldigde, om hen aan te moe-
 „ digen daar te eniger tydt gevoelig over te we-
 „ zen; dat hy den koning schieelyk van Hamp-
 „ toncourt naar Windsor hebbende doen vertrek-
 „ ken, dezen jongen vorst een schrik hadt aange-
 „ jaagt, waar door hy ziek was geworden;
 „ dat hy het volk de wapenen hadt doen opvat-
 „ ten, als of de vyandt voor de poorten was; zyne
 „ huisbedienden by dit landvolk gevoegt, en
 „ de officiers des konings zonder wapenen gela-
 „ ten. Eindelyk, dat zyn voornemen was, by-
 „ aldien hy zich de zwakke bevondt, naar het
 „ eilandt Jersey, of naar Guersy te vluchten. Hem
 „ wierdt ook te last gelegd een toeleg gesmeed
 „ te hebben van den koning uit het koninkryk te
 „ vervoeren, en dat hy gezegt zou hebben, dat in-
 „ dien men op zyn leven toeleide, hy zyne doot
 „ zou wreken op den vorst, welken hy eerst zou
 „ doen omkomen. Wy hebben deze twee laatste ar-
 „ tykelen boven reets bygebragt, en der zelve valsche-
 „ heit in aanmerking gegeven. Met de overige te
 „ bewyzen liep het niet beter af. Echter liet men
 „ niet na de zelve voor zo vele bewezene stukken te
 „ houden, den beschermheer aan te manen daar van
 „ oprechtelyk de waarheit te bekennen, en te drin-

gen, dat hy zou voorstellen wat hy daar op te
 zeggen hadde; het zy om de eenen te verkleinen,
 of om de anderen te verschonen. Ten einde hy
 dit nu zou mogen doen gaf men hem daar een af-
 schrift van; en men zal in het vervolg zien, dat hy na
 verloop van twee maanden de lachertigheit hadt van
 zich schuldig te bekennen, om zyn leven niet te
 verliezen, welkers behoudenis hy niet dan op de-
 ze schandelyke voorwaarde kon verkrygen. Zyne
 onschuld, hoe zeer geprangt door eene afge-
 dwongene bekendenis, en door alle de beschuldi-
 gingen, die men hem op den hals werpt, steekt
 echter door. Men ontdekt daar in klaarlyk de ver-
 bitterdheit der groten. Die van den Raadt po-
 gen zich te wreken over het gezag, waar van hy
 hen, in aanzien als beschermheer, ontzet hadde;
 en dit geeft gelegenheit tot het verwyten, dat zy
 hem doen van wegens zyne heerschezucht. De adel
 kan hem niet vergeven, dat hy de gemeenten te-
 gen des zelfs geweldens heeft zoeken recht te
 doen; en dit is de oorspronk van al het geschreeuw
 der groten, die hem te last leggen den opstandt
 begunstigt, de beroerten van binnen gaande ge-
 houden, en alles in vuur en vlamme gezet te heb-
 ben. Zyne natuurlyke zachtmoedigheit recht-
 vaardigt genoegzaam zyne nagedachtenis tegen
 de getuigenissen, die alleen in den mond van zyne
 tegenpartyders gevonden wierden.
 Zie daar den hertog van Sommerfet van alle zyne
 negewigtige bedieningen en van alle gunstbewyzin-
 gen ontbloot. Hy hadt minder omzichtigheit om
 zich in de zelve te handhaven, dan hy vlyt aanwend-
 de om daar toe te komen. Tot vergoeding maakte hy
 een zo heerlyk gebruik van deze omkeering, dat
 hy geen reden hadt het verlies van zyn fortuin te
 beklagen. Hy hadt in zyne verheffing niet meer
 kunnen behalen dan den roem van een beroemd veld-
 heer, of bekwaam staatsdienaar: nu bekwaam hy
 in zyn ongeval dien van een deugtzaam man, in-
 dien niet zo luiſterryk, echter onvergelykelyk be-
 stendiger dan de eerste. Hy zonderde zich in zyne
 gevangenis geheel en al tot de Godvrucht af.
 Het lezen van sichtigelyke boeken, en de overden-
 kingen van Christelyke plichten waren toen zyne
 eenigste bezigheit. Hy liet een Latynsch werk
 van de geduldigheid in het Engelsch vertalen; voeg-
 de daar by eene Voorreden; en drukte zich over
 de vertroosting, die hy in het lezen van dit boek
 gevonden hadt, zo levendig uit, dat men ligt kon
 merken, dat hy 'er waarlyk van aangedaan was.
 Petrus Martyr schreef hem een langen brief in het
 Latyn om hem te vertroosten, en alle de Her-
 vormden in het algemeen namen deel in zyn onge-
 luk.
 De oude Roomschegezinden in het tegendeel
 sprongen op van blydichap. Die gansche party
 greep weder moedt, en meende machtig genoeg
 te zyn eerlang den grondt te herwinnen, dien zy
 verloren hadt. Zy zagen aan hun hoofdt den grave
 van Southampton, een hevig voorstander der
 Roomsche kerke, en dachten den grave van
 Warwick tot de zelve belangen over te halen.
 Zy twyfelden niet, of de yver des eersten zou
 hem stoute dingen doen ondernemen, en vleiden
 zich, dat de dapperheit des laatsten de zelve ter
 uitvoeringe zou brengen. Zy hadden het oog
 ook op den hertog van Nortfolk, die altoos ge-
 vangen bleef. Men deedt een voorflag om zyn
 rechtsgeding weder over te zien, waar van het
 vonnis, naar men zeide, onrechtmatig en te straf-
 was, en aan zyne vrylatinge te arbeiden; daar by
 voegende, dat de euvelheden, die hy mogt be-
 gaan hebben, door de langdurigheit zynere gevan-
 genisse genoegzaam geboet waren. Eindelyk,
 men

Zy laten hem een afschrift van dit ver-
 toog.
 Aanmer-
 king op de
 lachertigheit
 en op het ge-
 weldt, dat
 men hem
 aandeedt.
 Hy wordt
 van alle zyne
 ampten afge-
 zet.
 Het goed ge-
 bruik, dat hy
 maakt van
 zyn ongeval.
 De Her-
 vormden be-
 klagen hem.
 De Roomsche-
 gezinden ver-
 heugen zich;
 Zy wenden
 hun vermo-
 gen aan om
 den hertog
 van Nortfolk
 in vryheit te
 stellen.

1749. men trachtte de gemoederen te bewegen door des zelis hoge geboorte, gewigtigediensten, endoor een ouderdom, die hem achtbaar maakte. De familie der *Seymours* kreeg ook de schuld van het ongeval van dezen heer, en men dacht hem uit de gevangenis te zien gaan zo als de hertog van Sommerfet daar in wierdt gebragt: doch deze voorflag hadt geen gevolg, zonder dat men weet waarom.

Gardiner schryft uit zyne gevangenis als den grave van Warwik.

Dus kwam men allerwegen van daan by den grave van Warwik. De bisschop van Winchester schreef aan hem uit zyne gevangenis, om hem over de verdelginge der tyrannye geluk te wenschen (dus noemde hy den val van den beschermheer) waar van hy den roem aan dezen Lord toeschreef. Hy vermaande hem voort te gaan in het gene hy zo gelukkig begonnen hadt; hem met eenen smekende, dat, byaldien zyne gewigtige bezigheden hem toelieten aan een ongelukkig kerkvoogdt te gedenken, die te onrecht vervolgt was, hy de deuren van zynen kerker geliefde te doen openen. *Bonner* wilde ook zo eene gunstige gelegenheit waarnemen. Hy wist, dat de graaf van Warwik en de aartsbisschop van Kantelberg gene goede vrienden waren, en geloofde, dat dit misverstandt hem zou bewerken de gunst van den eersten in het verkrygen van de weder-overzieninge van het vonnis, dat de andere tegen hem gegeven hadt. Hy schreef 'er over aan den grave, en boodt ter zelve tydt een smeekschrift aan, ten einde zyn appel mogt aangenomen worden. Ondertusschen kwamen velen, gelovende, dat het 'er met de hervorminge in het geheel toe lag, of dat de zelve door het gevangennemen van den hertog van Sommerfet was afgebroken, niet meer in de kerken, daar men den dienst deedt naar den nieuwen kerkregel*, en namen de vryheit op zommige plaatsen den zelve naar de oude gewoonte te laten verreechten. Zy waren alle zeer verwondert, als zy weinig dagen daar na den graaf hunner vyanden party zagen aannemen. Dit geschiedde minder door eene beweegreden van Godsdiens, dan van staatkunde: gelyk zulks onder de volgende regering zal blyken. Hy veinfde ondertusschen een yverig Protestant te zyn, in hope van des te ligter des jongen vorsten geeft in te nemen, wiens hert hy wist naar dien kant over te hellen, en zette het ontwerp van de hervorminge met hevigheit voort. Hy hadt zich van den yver der oude Roomschegezinden bedient om den ondergang des hertogs van Sommerfet te bewerken; maar dit thans te boven gekomen zynde keerde hy hen de rug toe, pogende alleen tot een groot vermogen op te stigeren, hoedanig een hy den beschermheer tot eene misdaadt hadt aangerekent. Met dit denkbeeld gansch vervult zag hy noch naar den bisschop van Winchester, noch naar *Bonner* om. De eerste wierdt in zyne gevangenis vergeten; men gaf nieuwe rechters aan den tweden: doch daar wierdt geen de minste stap gedaan om hen des zelis belangen aan te bevelen. Zyn appel wierdt niet aangenomen, en zyn vonnis bevestigd. De graaf van Southampton zelf, van zo veel groter aanzien als die twee kerkvoogden, en die ook meer dan zy op de fortuin van den grave van Warwik hadt staat gemaakt, wierdt niet beter gehandelt. Hy hadt gedacht de waardigheit van kanselier wederom te bekleden, of dat men hem van deze of gene ampten van den beschermheer bedeele zou, om zyn verlies daar van te vergoeden. Ondertusschen verkreeg hy noch het een, noch het ander. Deze regeerzuchtige en driftige man kon dien hoon niet verkroppen, welke hem onverdragelyker

Bonner doet het zelve.

* *Lutheria*.

Warwik laat zich, als of hy goed Protestantisch was.

Hy keert den Roomschegezinden de rug toe.

voorkwam dan het verlies van zyn ampt, waar van hy gedurende des beschermheers bestier ontzet was geweest. Om zich daar over te wreken zocht hy eene zamenrotting te maken tegen den grave van Warwik: doch zyne heimelyke handelingen wierden ontdekt. Dus verliet hy het hof, en stierf, het zy van hertzeer, of van wanhoop, in de maand July des volgenden jaars. Zommigen willen, dat hy zich vergeven zou hebben.

1745

De Protestanten in het tegendeel zagen, door het bevel van met de hervorminge voort te gaan, wederom een straal van hope uitschieten. Men hadt nog niet werkzaam geweest aan de plegtigheden van de ordeningen. Het Parlement gaf om dit te bezorgen, aan de daar toe benoemde kerkvoogden en Godgeleerden last om daar in zodanige verbeteringen te maken, als zy raadzaam zouden oordeelen.

De graaf van Southampton maakt eene zamenrotting tegen hem.

Des zelis heimelyke verstandhouding woekt ontdekt, en hy sterft van hertzeer.

Het ontwerp der hervorminge wordt voortgezet.

Alvorens, en zo haast als de beschermheer in den Tour was gebragt, hadt de Raadt gedacht op de zake van Boulogne, en op de onderhandeling van *Paget* by *Karel* den V. Zy vaardigden derhalven nieuwe gezanten aan den keizer af, om te herhalen de aanbiedingen, welke *Paget* in last hadt gehad, maar waar in zy niet konden geloven dat hy zich getrouwelyk gekweten hadt. De ridders *Cobeyne* en *Hobby* wierden met dit gezantschap vercoert. Zy staken naar Vlaanderen over, kregen gehoor by den keizer, en stelden hem voor, Boulogne onder zyne bescherminge te nemen. Vervolgens vroegen zy verlos om ter verdediging van die vesting twee duizend ruiters en drie duizend voetknechten in zyne staten te mogen werven. Deze vorst gaf hen een verplichtend antwoord, doch in algemene uitdrukkingen. Belangende de zaak in het byzonder, wees hy hen over, gelyk hy den ridder *Paget* gedaan hadt, tot den bisschop van Amas, zich verschonende wegens de verbindtenissen, die hy met Frankryk hadt aangegaan. Zy kregen van dien staatsman het zelve antwoordt als *Paget*: doch dit geschiedde met nog al meer koelheit. Daarenboven zeide *Granvelle*, wanneer zy afscheid van hem kwamen nemen om weder te vertrekken, rond uit tegen hen, dat 'er een onverzettelyke hinderpaal was om tot het bondgenootschap te komen, waar van zy wegens hunnen koning den keizer een voorflag deden, namentlyk die van den Godsdiens; dat men of de veranderingen, die men sedert de doot van *Henrik* den VIII gemaakt hadt, wederom te recht moest brengen, of nooit staat maken op eene volkome verstandhoudinge tusschen den koning *Eduard*, aanlegger van deze nieuwigheden, en den keizer. Zie eens, hoe de Raadt door het bericht, dat de afgezanten by hunne te rug komst deden, overtuigt wierdt van de getrouwheit van *Paget* in zyn gezantschap. Dus niet meer aan het besluit des keizers kunnende twyffelen, stelden zy vast naar de aanbiedingen van Frankryk te luisteren: zo dat zy tot de zelve gedachten komende, die zy den beschermheer voor eene misdaadt hadden aangerekent, wel zagen, dat 'er geen ander middel was om Engelandt te beveiligen, dan Boulogne over te geven. Zy gedroegen zich daarom echter niet te redelyker omtrent den hertog van Sommerfet.

De Raadt zendt nieuwe gezanten aan den keizer.

Zy belomen het zelve woordt als de Lord *Paget*.

Voor dat men met den Allerchristelyken koning in onderhandeling kwam, opende het Parlement zyne zittingen, die den 4 November een aanvang namen. De zaak van de kerkplegtigheden wierdt daar besloten, eerst in het Huis der Gemeenten, waar van daan ze vervolgens in het Hogerhuis wierdt overgebragt. Ze ging daar door, in weérwil der tegenkantingen van de bisschoppen van

Het Parlement bekrachtigt den nieuwen kerkregel.

1549. van Durham, Carlile, Worcester, Chichester, en Westmunster. Den koning wierdt macht verleent om zodanige ordening, als zes kerkvoogden en zes andere Godgeleerden naar zyne verkiezinge zouden mogen opstellen, onder het groot zegel in het openbaar te brengen.

Eene der voornaamste pogingen van het Parlement was om de bewegingen der gemeenten in de provincien te stuiten, en den adel te dekken tegen hunnen moedwil. De opstandt van den voorleden jare, rakende de afschuttingen, gaf gelegenheit tot deze bedenkingen, en het Parlement meende geen bekwaamer tydt te kunnen uitvinden dan gedurende de afwezendheit des beschermheers, dien hevigen voorstander van des volks vryheit. Het Raadsbesluit begint met de ongeoorloofde byeenkomsten af te schaffen, onder het getal van welke gebragt worden die van twaalf personen, die men zou mogen vinden zamen sprekende van zaken van staat, en de welke zouden weigeren zulks te laten op de eerste aanzegginge, die hen van wegens den magistraat daar over gedaan wierdt. Zodanige vergaderingen verbodt men, en die de zelve bywoonden wierden schuldig verklaart aan de misdaadt van gekwetste hoogheit. Het was slechts om tot de afschuttingen te komen. Men onderwierp aan de zelve straffe de genen, die de omheiningen en palen der afgeperkte landeryen omver haalden; die het volk op het gelui der klokken of het aantleken van vuurbakens byeen verzamelden, en die voorzeggingen uitstrooiden, welke bekwaam waren een opstandt te verwekken, of gaande te houden. De boete was 130 guldens voor de eerste overtreding; tegen de tweede stondt eene eeuwige gevangenis, met verbeurte van have en goed.

Bevelschrift tegen de ongeoorloofde byeenkomsten;

Tegen de verwoesters der afschuttingen;

Tegen de landlopers.

Deze wet wierdt gevolgt door eene andere tegen de landlopers; een volk, dat bekwaam is om in tydt van oproer voor aanbengers en verspieters te dienen. Men herriep de wet, die tegen hen in het voorgaande Parlement gemaakt was, wordende de zelve voor al te straf gehouden, en men hielt zich aan de gene, die onder Henrik den VIII plaats hadt gehad. Om die wet werkstellig te maken tegen land- en leeglopers, zonder de ware armen te verongelyken, droeg men zorg, dat de laatste geholpen wierden. Men besfelde de verminkten in de gasthuizen, en beschaftte werk aan de anderen. Dus waren het alleen luiards en ongebondenen, waar op de strafheit van dit bevelschrift hare betrekking hadt; een volk, dat geen mededogen of openbare liefdegaven waardig is. Men stelde zekere bedienden aan om de armen alle maanden eens te bezoeken, en hen over te wyzen tot hunne parochie, om aldaar van levens nooddrift verzorgt te worden. Men deedt hen derwaarts met zekerheit brengen, en stelde ten dien einde gerechtsdienaars aan, die men konstapels noemde.

Men wyft voor de tweede maal van de handt het verzoek der kerkvoogden om de ergerlyk levenden te mogen straffen.

De bisschoppen vernieuwden in dit Parlement de klagten, die zy in het andere gedaan hadden tegen de onheiligen en ergerlyk levenden, welke zich alle dagen vermenigvuldigden. Zy schreven dit onheil toe aan de machteloosheit van de kerkelyke rechtsoeffening, en deden daar op de zelve vertogen, als zy rechs gedaan hadden; ontmoeten ook de zelve tegenspraak. De groten waren hen in het eerst gunstig, en men stelde in der zelve Kamer een ontwerp van eene wet voor, rakende dit stuk, doch het zelve wierdt op de eerste lezinge verworpen, als gevende de geestelykheit te veel macht. Zy stelden 'er een op, dat veel gematigder was, en zonden het aan het Lagerhuis, alwaar het twee maal gelezen, en daar na van de handt gewezen wierdt. Men hadt onder

de vorige regeringen zo vele kwade gevolgen gezien van de al te uitgestrekte macht der bisschoppen, dat men eer dacht de zelve te besnoeien dan te vergroten. Dus wel verre van aan reglementen te arbeiden, die hen meer gezag gaven, dan de hervorming hen hadt toegelaten, dacht men alleen het zelve binnen vaste en zekere palen te beperken. Om die reden haalde men weder voor den dag het ontwerp, dat in het vyf en twintigste jaar der vorige regeringe was opgesteld, om twee en dertig gevolmachtigden te benoemen tot vaststelling der kerkelyke wetten, en het Parlement gaf de zelve te benoemen aan Eduard, gelyk dat, het welk onder Henrik den VIII gebonden wierdt, het welk die benoeming aan dien vorst hadt gegeven. Het beval ook, gelyk het eerste hadt gedaan, dat de eene helft zou genomen worden uit de geestelykheit, en de andere helft uit het ligchaam der leken. Het verschildt hier maar in, dat de zessien kerkelyken van het eerste Parlement gelykelyk moesten genomen worden uit het Hoger- en het Lagerhuis der geestelykheit, in plaats dat het tweede raadzaam vondt, maar vier uit het eerste en twaalf uit het tweede te nemen. Deze twee en dertig gevolmachtigden kregen last binnen den tydt van drie jaren kerkwetten op te stellen, daar de kerk van Engelandt zich van moest bedienen. Het Parlement voegde daar by, dat deze reglementen moesten gebragt worden aan beide de Huizen, de welke als dan zouden zitten; dat byaldien de zelve de wetten des koninkryks niet benadeelden, men de zelve de kracht eener wet zou byzetten, en dat zy meer en meer hun gezag zouden aannemen, doordien de koning, gevende daar toe zyne goedkeuring, het groot zegel aan de zelve zou doen hangen. De Gemeente gaf een ander ontwerp in, om de stoutheit der genen, die onder het volk of op de predikstoelen gevaarlyke en oproerige gedachten voorstelden, met de doodt te straffen. Die van het Hogerhuis bevonden dit verbodt te straf, en weigerden hunne toestemming daar toe te geven.

1549.

Gevolmachtigden tot het opstellen van kerkwetten benoemt.

Terwyl het Parlement vergadert was, liet de beschermheer, wetende hoe veel zyne vyanden aldaar vermogten, van welke hy alles te vrezen hadt, zich, om zyn leven vry te kopen, door eene lasthertigheit, die zynen roem onwaardig, en bekwaamer was om hem van kant te helpen dan te behouden, overmeesteren. Op den 13de December deedt hy zyne bekentenis, op de knien leggende, in tegenwoordigheit van den koning en den Raadt, by welke hy zich schuldig verklaarde aan de stukken, waar van men hem een afschrift hadt gelaten. Al de verschoning, die hy zocht, was, dat hy nooit gedacht hadt verraadt te brouwen tegen den koning, of den Staat, en dat zyne mislagen eer toe te schryven waren aan zyne onbescheidenheit dan aan een kwaad voornemen. Hy verzocht ondertusschen vergiffenis van den koning, en badt den Raadt by den koning voor hem te spreken, en zich met matigheit te gedragen in het oordeel, dat hy van hen verwachtte; hem niet aan te zien als een verrader, vermits hy daar toe nooit geneigt was geweest; zyne vrouw, noch kinderen in het vonnis te betrekken, en hem niet naar strafheit te willen oordeelen, maar deernis met hem te hebben. Hy ondertekende vervolgens de artykelen met zyne handt, en schreef 'er de dagtekening by. De Raadt wilde daar omtrent geen uitwyzing doen, en gaf het rechtsgeding, met de bekentenis van den beschuldigden, over aan het Parlement.

of 13.

De beschermheer verklaart zich schuldig; Hy spreekt zich echter vry van verraadt en wederpanningheit.

Zyn rechtsgeding wordt aan het Parlement overgegeven.

Hoe groot een vermogen zyne vyanden in het Hogerhuis hadden, waren 'er echter nog Lords, die

1549. die het gevaar voorfelden, dat 'er in ftak, ic-
mandt op zo eene bekentenisse te veroordeelen.
Zy zeiden, dat het volftrekt tegen de wet aan-
liep, welke verbiedt op diergelyke verklaringen
acht te geven, zynde de zelve eerder een gewrocht
van wanhoop en fchrik, dan van de beweginge
van het gewiffe; dat zy vermoeden hadden als of
deze bekentenis wel mogt afgedwongen zyn, en
derhalven billyk oordeelden, dat zy daar omtrent
nader onderrecht wierden door eene herhaling des
gevangen voor gevormachtigden, die buiten ver-
moeden waren. Deze raadt wierdt gevolgt. Men
benoemde vier biffchoppen en vier Lords, die
zich naar den Tour begaven. De hertog van Som-
merfet verfcheen voor hen, bevestigde de belyde-
nis, die hy gedaan hadt, en bekende ongedwon-
gen en uit vryen wille getekent te hebben. De
gevolmachtigden daar van verflag gedaan hebben-
de, gaf het Parlement vonnis. De hertog wierdt
verwezen in eene boete van zes en twintig duizend
guldens renten, te heffen op zyne landgoederen,
met verbeurte van zynen kostelyken huisraat, en
het verlies van zyne ampten. De befchermer
fchreef daar over brieven van bedanking aan den
Raadt, en was zeer voldaan over de zachtheit van
het Parlement, het welk alleen een gedeelte van
zyne goederen aantastende, voorzorge hadt gedra-
gen tot onderhoudt van zyne familie, en zyn fat-
zoen hadt bewaart, hem de hatelyke misdaden van
verraadt en ontrouwe niet te laft leggende.

Wat het overige aangaat, dit gedrag des her-
togs van Sommerfet wierdt verfcheidentlyk aangemerkt.
Zommigen verfociden het als eene laf-
hertigheid; anderen zagen het aan als een ftrek
van voorzichtigheit. Deze laaften zeiden, dat
'er voor hem geen ander middel was om uit de ge-
vangeniſſe te raken; dat zyne hardnekkigheid al-
leen zou gedient hebben om den Raadt te ver-
grammen, die geenzins wilde laten ſteken het
geen ondernomen was, en het gezag in handen
hebbende den befchermer altoos in banden zou
gehouden hebben, zo anders des zelfs gramschap
niet verder hadt uitgeſpat. Dus moeft hy naar de
vryheit ſtaan, tot wat prys de zelve ook te krygen
was. Het is echter waar, dat men de zelve op zo
eene wyze koopt ten koſte van zyne eere, en tot bena-
deeling der waarheit. Wat koleur men die daadt ook
kan geven, het is zeer bezwaarlyk der zelve
ſchande te verbergen. Dit is een vlek in het le-
ven van den befchermer, dien de lof, welken
men aan zyne andere hoedanigheden verſchuldigt
is, niet kan uitwiſſchen. Ten anderen kon hy
daar door der vyanden haat niet ontgaan: hy ont-
week den zelve slechts voor eenigen tydt. Zy
zagen uit dit voorbeeldt, hoe blohertig hy was,
en hoe weinig vrienden hy hadt; en hem twee ja-
ren daar na weder aantastende deden zy hem het
hoofd verliezen.

1550. Voor dat hy dit droevig noodlot onderging
verkreeg hy brieven van kwydſchelding van de
misdaden, waar over hy veroordeelt was gewor-
den. Men hadt hem tien dagen te voren in vry-
heit geſtelt, onder beding, dat hy borg zou ſtel-
len voor dertien honderd duizend guldens, tot ver-
zekering van zyn goed gedrag; dat hy op een van
zyne landgoederen zou gaan wonen, of in een van
des konings paleizen, dat men hem aanwees †,
zonder dat hy meer dan anderhalf myl daar van
mocht af gaan, en dat hy noch aan het hof, noch
in den Raadt zou verſchynen voor dat hy 'er ge-
roepen wierdt.

† A Scheen. Zyne ballingschap was van korter duur dan zyne
vyanden gedacht hadden. Twee maanden na
zyne ontlaginge zag hy zich weder herſtelt in

des konings gunſt, wordende door den zelve 1550.
verheven tot Raadsheer van ſtaat, waar toe hy
op nieuw op den 6 April den eedt afleide. Men
zeide, dat de koning geraakt was geweest over
de bezadigtheit, waar mede hy zyne ongunſt
geleden hadt, en dat de vriendſchap, die hy de-
zen hertog, welke de eer hadt van zyn oom te
wezen, toedroeg, door eene beweging van de-
renis weder gaande gemaakt zynde, hy niet kon ver-
dragen, dat hy langer in ballingschap bleve. De
hertog kwam dan uit zyne ballingschap weder aan
het hof met de zelve vaardigheit, als hy van het hof
naar de gevangenis en vervolgens in ballingschap
was gegaan; en de genen, die hem in zyn onge-
val gehoort hadden, waren de eerſten, die hem
met zyne herſtellinge geluk wenſchten. Dit is de
loop der wereldt, ende veinzery van het menſche-
lyk hert. Het was geen geringe trooſt voor den
hertog van Sommerfet, dat de genen, die hem
het onwaardigſt gehandelt hadden, hem daar van
door hunne onderwerpinge een foort van vergoe-
ding deden. Hy zag zelfs kort daar na twee van
zyn wredeſte vervolgers ten val komen, nament-
lyk den grave van Southampton en Arundel. Wy
hebben van de vlucht en het droevig einde des eer-
ſten boven gewag gemaakt: doch het koſtte den
anderen het leven niet; hy wierdt alleen verwe-
zen in eene boete van honderd en zefftig duizend
guldens, wegens waarachtige of valſche aanklag-
ten, van de poorten van het paleis te Weſtmunſter
te hebben open gehouden, terwyl de goederen
daar uit gerooft wierden. Zy waren alle beide de
voornaamſte werktuigen geweest, waar van de
graaf van Warwick zich bedient hadt om den on-
dergang van den befchermer te verhaalen; en
het was niettemin op het aandringen van dien gra-
ve, dat zy veroordeelt wierden; het zy om dat
zy weigerden zyne heerſchzucht te onderſchragen,
of dat hy zelf hunne voornemens niet wilde be-
gunſtigen: ten minſte hy zag hen federt als zyne
vyanden aan. Daar geſchiedde ook eene verzoen-
ing tuſſchen den grave van Warwick en den her-
tog van Sommerfet, niet alleen tuſſchen perſoon en
perſoon, maar tuſſchen familie en familie, door
het huwelyk van den zone der eerſten met de doch-
ter des laaften. Het gevolg heeft doen zien, dat
het een ſtrek van den grave was, die door deze
veinzery den hertog, van een lichtgelovigen aardt
en weinig miſtrouwende zynde, een radt voor de
oogen draaide: zo dat de bruiſoft der dochter
slechts diende tot een voorſpel van des vaders lyk-
ſtatie. Wy zullen alle die omſtandigheden in hare
order beſchouwen, en hier ondertuſſchen nog
byvoegen, dat de graaf van Warwick den 28 Octo-
ber des voorgaanden jaars tot groot-admiraal, en
den 20 February des tegenwoordigen jaars tot groot-
meester van het hof des konings wierdt aangeſtelt.

Het Parlement vervolgde zyne zittingen. Een
gewichtig voorwerp, rakende de hervorminge,
verſchafte hen bezigheit gedurende eenige dagen.
Men ſtrooide een gerucht uit, dat de nieuwe kerk-
dienſt zou afgeſchaft, en de oude herſtelt worden.
Dit was gedurende de gevangeniſſe van den her-
tog van Sommerfet, wiens ongeval gelegenheit
gaf tot diergelyke praatjes, vermids de Roomſch-
gezinden van gedachten waren, dat de zelve den
val van den gehelen aanhang der Hervormden zou
te wegebrengen. De Raadt was van een ander
gevoelen, en om te doen weten, hoe min hy daar
toe geneigt was, liet hy aan alle biffchoppen een
circulairen brief afgaan, hen daar in belafte
over hunne kudde te waken, om de zelve te over-
tuigen aangaande de voortreffelykheit van de kerk-
wetten, door verſtandige mannen naar den draadt
van

1549.
Het zelve
ſtaat geen
acht op zyne
bekentenis.

Hy helydt
het zelve
voor gevormachtigden.
Vonnis van
het Parle-
ment.

Verſchillen-
de gedachten
over het ge-
drag van den
hertog van
Sommerfet.

1550.
De koning
verleent hem
brieven van
kwydſchel-
ding.

† A Scheen.

En herſtelt
hem in zyne
ampten.

1550.
Atta Pall.
Tom. XV, fol.
205.

Ontzede
des graves
van Arundel.

Heylin, ſen-
derus,
Verzoening
van den ge-
ve van War-
wik met den
hertog van
Sommerfet.

Atta Pall.
Tom. XV, fol.
204, 205.

Burns.

Circulair
brief van den
Raadt aan de
biſſchoppen,
om den
nieuwen
kerkregel te
doen onder-
houden.
van

1550. van de heilige Schrift, zo wel als naar de praktyk der eerste Christen kerke opgesteld, en om door hunne leringen de vreeze van zommigen en de valsche hoop van anderen te doen ophouden. Men beval ook aan alle geestelyken, in handen van des konings gevolmachtigden over te geven alle de kerkboeken van het oude gebruik, de Legendes, en de plegtige stukken der ordeningen. Vervolgens kregen zy last om den nieuwen kerkregel wel te doen nakomen; en vooral wierdt hen bevolen het Nachmaal onder beide, gedaanten, namentlyk van broodt en wyn, te bedienen. Om deze bevelen meer kracht by te zetten verzochten de heeren van den Raadt het Parlement zyn gezag daar by te voegen. Dit geschiedde; en nog verder gaande beval het alle onderwyzingen en gebeden aan de heiligen, onder de regering van *Henrik den VIII* gedrukt zynde, uit de werlde te helpen, en de beelden, die men uit de kerken genomen hadt, doch die zommigen in hunne huizen hielden, te verbreken. Zes bisschoppen en vyf Lords * kantten zich te vergeeffich tegen dit bevel.

* De bisschoppen van *Durham*, *Coventry*, *Worcester*, *Carlisle*, *Westminsteren* *Chichester*. De graaf van *Derby*; *Mylord Morley*, *Mylord Stourton*, *Mylord Windsor*, en *Mylord Wharton*. Sedert wanneer de zonen der groten plaats hebben genomen in het Huis der Gemeente. † *Hoath*. Plegtigheden in de ordeningen.

Hier mede eindigde het Parlement zyne zittingen, na dat het den koning een jaarlykch onderstandgeldt hadt toegestaan. De koning van zyne zyde liet eene algemene vergiffenis afkondigen, waar aan hy wilde dat alle zyne onderzaten deel zouden hebben, behalven die aan hoog verraadt schuldig waren, en de sterkdryvende Wederdopers, welke hy zulks onwaardig achtte. Dit verrecht zynde wierdt het Parlement tot op den 1 February verlichoven. Men bespeurde, dat de oudste zonen der groten toen plaats begonden te krygen in het Huis der Gemeente, en dat het de ridder *François Rouffel* was, zoon van *Mylord Rouffel*, die dit voorrecht het eerst genoot.

Tet uitvoeringe van het bevel des Parlements kwamen de gevolmachtigden byeen, om aan den nieuwen kerkregel te arbeiden. De bisschop van *Worcester* † kantte zich aan tegen de veranderingen, die men voor hadt in de ordeningen te maken; en niet willende luiften naar de belastingen van het reglement om de zelve te gehoorzamen, wierdt hy gevangen gezet. De gevolmachtigden schikten de wyze van ordeninge op deze grondbeginselen: zy kwamen overeen, dat het wezentlyke daar van alleen bestondt in de oplegginge der handen en in het gebedt, de eenigste plegtigheden, die door de heilige Schrift zyn voorgeschreven; dat het gebruik der zalvinge en der gewyde klederen langen tydt na de eeuwe der Apostelen daar by was gevoegt; dat de plegtigheid van den priester het gewyde vaatwerk te overhandigen, om het Nachmaal te bedienen, en hem de macht te geven om voor levenden en doden offerhanden te doen, nog veel nieuwer was; dat de zelve gegrond was noch op Gods woordt, noch op het gebruik van de eerste Christen kerke. Zy maakten vervolgens een opstel van den kerkregel, hoedanig de zelve nog hedendaags in de Engelsche kerke wordt waargenomen. Het verschil, dat 'er is, betreft de ordening der bisschoppen, welke men van die der priesteren onderscheiden heeft, om deze waardigheden niet ondereen te mengen. Men heeft in de ordening der priesteren ook achtergelaten het gebruik van hen den kelk en het broodt aan te bedienen; men geeft hen alleen den Bybel; en in de wyninge der bisschoppen heeft men zelfs afgeschafft de gewoonte van hen den herdersstaf in handen te geven: eene plegtigheid, waar by deze woorden wierden uitgesproken: *Zyt een der berders van de kudde van Jesus Christus*. Wat de plegtigheden belangde, waar mede de Roomsche kerke den luif-

II Deel.

ter van hunne ordeninge meent te verheffen, de hervormers oordeelden, dat de zelve met de eenvoudigheid van het Euangelium niet overeenkwamen, en de gevolmachtigden schaften de zelve af, als nieuwigheden, die niet alleen zonder nuttigheit, maar ook bygelovig waren. Van dien aardt, zeiden zy, was de plegtigheid van des priesters handen met olie te zalven, dat men omtrent het midden van de zesde eeuwe in Vrankryk begon te doen, waar van daan het gebruik in Engelandt is overgegaan. Zodanig was ook de zegening over de versierelen, die den priester gegeven wierden, ten einde hy de verzoenofferhande verrichtte: eene zegening, die in de achtste eeuwe in gebruik begon te komen. Zodanig was eindelijk de gewoonte om den priester in het bedienen van het Nachmaal het gewyde vaatwerk in handen te geven, met de macht om offerhande te doen: eene gewoonte, die in de tiende eeuwe is ingevoerd.

In plaats van deze plegtigheden, die men raadzaam vondt af te schaffen, voerde men eenige andere in, welke men meende noodzakelyk te wesen. De voornaamste betreft de vrage, aan de personen, die men ordent, gedaan wordende, namentlyk, of zy door eene aandoening des H. Geestes te werk gaan, en geen ander oogmerk hebben dan de eere Gods; nevens hunne antwoorden op deze vragen. Men acht deze antwoorden als plegtige verbindtenissen, en als zo vele geloften van de zyde des priesters, of bisschops. Hier staat hen op te denken, dat zy zich niet ligtvaardiglyk tot zo een heilig ampt laten inwyen; een ampt, waar door de Goddelyke verborgendheden worden uitgedeelt, en dat voormaals in de eerste Christen kerke heilige mannen heeft doen sidderen: zo dat men genoodzaakt was hen tegen dank daar mede te bekleeden, dewyl zy zich des onwaardig achtten.

De nieuwe kerkregel bepaalde ook den ouderdom van een diaken, priester en bisschop. Men stelde vast, dat de eerste niet moest aangemen worden dan een en twintig jaren oud zynde, de tweede vier en twintig jaren, en dat niemandt tot de bisschoppelyke waardigheid verheven kon worden dan die den ouderdom van dertig jaren bereikt hadt.

By dezen toestandt van zaken vernam men, dat die van de provinciën van *Suffolk* en *Essex* nieuwe bewegingen maakten. Een deugniet, *Bell* genaamt, zocht de gemeente tot oproer te verwekken: doch hy kreeg weinige aan zyn snoer. Deze muitzieke karel wierdt alleen door zyne eige ellende daar toe aangezet: arm en een leegloper zynde stondt hem geen beter kans te wachten dan uit binnenlandsche beroerten. Hy wendde al zyn vermogen aan om daar toe te komen, en met eenige guiten, gelyk hy was, aangespannen hebbende, hielp hy het op vele plaatsen in wanorder. Evenwel kon een zo talryke hoop landvolk niet byeen verzamelen, dat hy het veldt kon houden. De gemeenten, nog aan den kwaden uitflag van den laatsten opstandt denkende, of immer, dat de koning hen vergiffenis verleent hadt, weigerden zich in eene nieuwe muitery in te wikkelen. Dus wierden deze deugnieten genoodzaakt van malkander te scheiden, en hun hoofdt gevangen zynde wierdt te *Tyburn* gerecht.

Het hof hadt geen de minste bekommernis over de beweging van dit grauw: de zelve was ook van korten duur. Doch het kwelde zich over den oorlog met Vrankryk, en de Raadt stondt verlegen over de onmogelykheit om *Boulogne* te hulp

1550. Plegtigheden van de Roomsche kerke als onnut of bygelovig afgeschafft.

Men siet andere in de plaats.

Opstandt van de gemeente van *Suffolk* en *Essex*.

1550.

te komen. Zy hadden het den beschermheer tot een misdaadt aangerekt, geraden te hebben die vesting over te geven; en thans vinden zy zich zelve genoopt daar toe te komen, om de vrede te krygen. Zy waren van den eenen kant hunner onmacht bewust, en van den anderen schaamden zy zich een raadt te volgen, om welken zy den oom des konings veroordeelt hadden. Zy besloten dan hunne onmacht te ontveinzen, en bevel te geven tot het werven van manschap, als of zy voor hadden de plaats te hulpe te komen. Thans wierdt 'er aan grote toebereidselen gearbeid, en men liet meer moedt dan vervaardheit blyken: doch inderdaadt leende men het oor tot voorflagen van vrede. Alleen wierden 'er drie duizend Engelschen, en de vreemde troepen, waar van men begeerde zich te ontslaan, overgezonden; en terwyl men het gerucht uitflooid van Boulogne bysant te zullen toebrengen, was men in het geheim in onderhandeling over des zelfs wedergevinge.

Thaanii.
Hayward.
Burnet.
De koning van Vrankryk's houthet altoos ingesloten.
† Morguison.

Henrik de II arbeidde altoos met yver om het den Engelschen afhandig te maken, en hadt, niet lang geleden, vyf duizend man, onder het bevel van den Rhyngrave, derwaarts gezonden, de welke in een klein plaatsie † tusschen Calais en Boulogne hadden post gevat: dervoegen, dat hy de gemenschap van de eerste met de andere afsneed, en verhinderde daar uit eenigen bysant te erlangen. Echter hadt de koning van Vrankryk geen minder genegenheit tot een vergelyk dan de Raadt van Engelandt. Hy zag, dat de beroerten, waar op hy zyne rekening hadt gemaakt, gestilt waren; dat de ongunst des hertogs van Sommerfet geen opstandt hadt te wege gebragt; dat de veranderingen, die men in den Godsdienst maakte; het volk niet tot muitery bragt, en dat de liefde der Engelschen voor hunnen jongen koning, naar mate dat zy de loffelyke hoedanigheden van dezen vorst zagen toenemen, van dag tot dag aangroide. Hy vreesde, dat *Eduard*, zachtzinniger zynde dan *Henrik*, en geen minder onverschrokkenheit latende blyken, te zynen tydt een ontzagchelyker vyandt voor Vrankryk mogt worden, dan zyn vader ooit geweest was, en oordeelde het raadzamer te zyn met hem in bondgenootschap te leven, gelyk *François de I* zulks met *Henrik* den VIII altoos naar zyn vermogen heeft trachten te bevorderen. Ten anderen kwam hem de Schotsche oorlog niet zeer voordeelig voor. De Schotten zagen met weêrzin, dat de Franschen zich in hun koninkryk nederzetten. En inderdaadt, de laatste waren aldaar zo haast niet aangekomen, of zy stonden naar het meesterschap, het welk deedt vrezzen, dat 'er tusschen die beide natiën een misverstandt mogt ontstaan. Doch het geen hem het meest ontruftte was de macht van het huis van Oostenryk. Duitschlandt en de Nederlanden van de eene zyde, en Spanje van de andere, verdoofden niet alleen den luister van de Fransche heerschappye; maar de zelve vondt zich daarenboven ingesloten tusschen zo vele koninkryken, die *Karel de V* in bezit hadt, en in vrede van zelfs nog t'eeniger tydt daar van overvallen te worden. Deze overwegingen verplichtten deze kroon om hare onderhandelingen op nieuw te hervatten, om Boulogne eerder door een vredes-verdrag dan door geweldt van wapenen machtig te worden.

In deze bedoeling vaardigden zy *Guidotti*, een Florentynsch koopman, naar Engelandt af, of, zo als anderen willen, bedienden zy zich van dezen Italiaan, te Southampton zyn verblyf houdende. Het was, naar men zegt, de konestabel van Montmorenci, die, den aard en de bekwaamheit van

Guidotti, een Florentynsch koopman, naar Engelandt af, of, zo als anderen willen, bedienden zy zich van dezen Italiaan, te Southampton zyn verblyf houdende. Het was, naar men zegt, de konestabel van Montmorenci, die, den aard en de bekwaamheit van

dezen Florentyn tot zo eene onderhandeling kennende, den zelve hadt voorgelagen. De eerste strek van des zelfs doorslepenheit was om den grave van Warwik te winnen, na dat hy alvorens alle geheimen van den Raadt ontdekt, en gemerkt hadt, hoe de graaf zich tot hoofdt daar van hadt opgeworpen, met groter oeffening van macht dan ooit van den beschermheer geschied was. *Guidotti* deedt het hof van Vrankryk begrypen van hoe veel aangelegenheit het was dezen Lord in zyne belangen te krygen. Dus spaarde deze kroon, om daar toe te komen, noch geschenken, noch beloften. Zy beschaftte hem door hare ryke giften zo veel, dat hy zyne onmatige verkwistingen en staat kon goed maken, en gaven hem hope en verwachtingen, die met zyne heerschezucht overeenkwamen. Ondertusschen begaf zich *Guidotti* heen en weder van Londen naar Parys, en van Parys naar Londen, tot dat hy de zaken tot eene openbare onderhandeling hadt geschikt, waar toe gezanten wierden benoemt, om het verdrag te sluiten.

Het zou met de macht, die de graaf in den Raadt hadt, en de askerigheit tegen dit vergelyk niet bestaan hebben, dat men tot zulk eene bezending was gekomen, ten zy *Guidotti* middelen hadt uitgevonden om hem daar toe zyne stem te doen geven. Men hadt de zwarigheit, die men tot dien tydt toe gemaakt hadt om naar vrede te staan, zo haast niet weggeruimt, of de Raadt bewilligde daar in. Men benoemde vier afgezanten, namentlyk: *Mylord Rouffel*, *Pages*, welke by die omstandigheit met den tytel van Lord vereert wierdt, *Petre*, gescheimschryver van staat, en den ridder *Maffon*. Men gaf hen een uitvoerig geschrift, waar in hunne orders vervat waren, en deedt hen zonder uitstel vertrekken †. Vrankryk benoemde van zynen kant *Rochebot*, *Chastillon*, *du Mortier* en *Sancy*, de bekwaamste staatsmannen van het hof, en waar van de twee eersten inzonderheit aanzienlyk waren. Men was voor het vertrek afgesproken, dat men omtrent Guines byeen zou komen, alwaar de gevolmachtigden van Engelandt zich zouden laten vinden, en die van Vrankryk te Ardres. Doch de eerste te Calais aangekomen zynde, behandigde *Guidotti* hen een brief van *Rochebot*, de welke in den zelve verzocht, dat de onderhandeling naby Boulogne mogt gehouden worden. Men weet niet, waar deze verandering van daan kwam: de onpasselykheit van *Rochebot* was 'er het voorwandel van, kunnende, naar hy zeide, niet verder gaan zonder zyne gezondheid te benadeelen; behalven dat zyn gouvernement van Pikardië hem niet toeliet daar uit te gaan. Hy voegde daar by, dat deze plaats voor beide veel gelegener was; dat men, zich in de zelve byeen bevindende, minder tydt zou verliezen, dan dat de eenen te Guines en de anderen te Ardres waren; dat het heen en weder trekken van de eene plaats naar de andere verdrietig zou worden, en gelegenheit geven tot vervelende plegtigheden; in plaats dat men alle moeielykheit kon ontgaan, met malkander op eene plaats te vinden, welke men op de grenzen der twee koninkryken zou uitkiezen.

De Engelsche afgezanten wilden op dezen voorslag uit eigen gezag geen besluit nemen; zy gaven daar kennis van aan den Raadt, en verwachtten des zelfs antwoordt. Deze belaste hen zich omtrent deze zake niet al te onverzettelyk te gedragen, en naar Boulogne te gaan, ten ware zy vermoedden, dat onder dit verzoek der Franschen de een of de andere strek verborgen was. Men liet het aan hunne voorzichtigheit over om daar van te oor-

1550.

Vrankryk haakt den grave van Warwik over.

De Raadt benoemt vier gevolmachtigden om het verdrag te sluiten.
† den 21 January.

1550. oordeelen. Dit nu geenzins blykende, wierdt men het eens over de plaats der byeenkomst. Het is echter waarschynlyk, dat deze zwaarigheid voor het vertrek der Engelsche afgezanten in aanmerking is genomen, naardien dit artikel in de memorie van hunne orders bovenaan gevonden wordt, en dat men het aan hun goeddunken overlaat om het eens te worden over de plaats der onderhandeling, zonder daarom met de staatsdienars van Vrankryk verschil te maken. Deze memorie behelde alle de voorwaarden, op welke men den afgezanten verlof gaf in de wedergeving van Boulogne te bewilligen, en de vrede te sluiten, zoen opzichte van Vrankryk, als van Schotland, aangezien de eerste buiten de andere geen verdrag wilden aangaan. Men begon met de macht, die men hen gaf van Boulogne af te staan; mits dat Vrankryk liet varen het geen het hadt tegen de overeenkomsten, welke tusschen *Henrik* den VIII en de Staten van Schotland gemaakt waren; de jonge koningin weder te rug zondt, om aan *Eduard* uitgehuwt te worden; zich verbondt *Newhaven* en *Blakenesse* te slechten, en geen nieuwe verchansingen op te werpen; dat het vernieuwde het verding aangaande het jaargeldt, het welk het aan de kroon van Engelandt moest betalen, en dat het afdeelt alle de achterstallen, nevens de andere geldsommen, die tot des zelfs last nog open stonden. Dit was de eerste voorwaarde, welke de afgezanten van Engelandt moesten voorstellen; en byaldien men weigerde daar naar te horen, hadden zy order hunnen eisch ten opzichte van het jaargeldt te matigen; zich te vergenoegen met de aanhoudinge in het toekomende, en van de achterstallen des voorleden tyds, als ook van andere beloften af te zien; en dewyl men voorzag, dat het te rug zenden der jonge koningin van Schotland de meeste zwaarigheid zou maken, en dat het niet te denken was, dat Vrankryk daar in zou bewilligen, gaf men hen de vryheit dien eisch te slaken, om alleen te staan op de betalinge van het jaargeldt, nevens alle de vervallene achterstallen; op de slechtinge der schansen, en de verbindtenisse van gene andere te bouwen, die ds overige plaatsen, welke men in bezitting zou blyven houden, eenige reden van nayver zouden kunnen geven. Men verleende hen zelfs de macht om hunne eischen omtrent de voorwaarde, rakende de gemaakte sterkens, te verminderen, of om de zelve toe te staan, indien zy de afgezanten van Vrankryk in hunnen voorslag niet konden doen bewilligen. Men belaste hen deze laatste gevoelig aan te tonen, dat al de schuldt den koning, hunnen meester, te wyten was, die de verbonden hadt verbroken, en een onrechtvaardigen oorlog begonnen: zo dat hy alle de schade daar van haat moeten vergoeden. Dat hy ten minste niet moest denken Engelandt van de uitvoering der verbonden, tusschen de twee kronen, of Engelandt en Schotlandt gemaakt, te ontfeken. Ondertusschen liet men het hunne voorzichtigheit aanbevolen om des konings belang en dat van de natie zodanig in acht te nemen, dat zy, met alle hunne krachten in te spannen om eene voordeelige vrede te bewerken, zich niet zo zeer op hun stuk hielden, dat zy zonder de zelve te sluiten van malkander scheidden. Wat den tydt en de wyze van de overgave van Boulogne, nevens des zelfs gebiedt, en de sommen, die Vrankryk voor een zo gewigtigen afstandt moest betalen, aanging, hier toe kregen de afgezanten van Engelandt een volkomen last, om daar in met de anderen te verdragen. Dit waren de bevelen, die de onderhandeling met Vrankryk betroffen.

II Deel.

De gene, die Schotlandt aangingen, waar van men wel wist dat deze kroon zich niet wilde scheiden, beheldden een verhoog, dat de kening van Engelandt niet met de Schotten kon handelen, zonder *Karel* den V, zynen bondgenoot, daar deel in te laten hebben: doch byaldien men een middel vondt om dien vorst genoeg te geven, dat men Schotlandt dan in het vervolg wel wilde insluiten. Doch men belaste de afgezanten te staan op de behouding van de in den laatste oorlog veroverde plaatsen; dat men ten minste *Aymouth* en *Roxburg* moest behouden, en *Lauder* en *Dunglas* niet afstaan, zonder iets in de plaats te ontfangen. Men verwittigde hen ook aangaande het voorstel, dat de afgezanten van Vrankryk hen mogten doen omtrent het huwelyk tusschen *Elizabeth* †, eene van de dochteren van *Henrik* den II, met den koning *Eduard*. Zy kregen bevel den voorslag daar van bedektelyk te doen, zonder dat Vrankryk zich daar over kon belgen, nemende tot verchoninge des konings jongen ouderdom. Kortom, men liet hen vryheit om of eene vrede, of een bestandt te sluiten, zoals zy het raadzaamst of doenlykst zouden oordeelen. Alleenlyk wierdt hen voorgeschreven, dat, byaldien men zich te vrede hieldt met een bestandt, zy het zelve niet moesten vaststellen dan na den grave van *Huntington*, des konings algemenen stedhouder * in de overzeesche vestingen, eerst geraadpleegt te hebben. Het geschrift, deze belastingen vervattende, wierdt getekent van alle de Raden van Staat, waar onder zich de graaf van *Warwik* bevondt. Des zelfs opschrift behelde, dat dit vervolg was opgeselt in den name van den koning, met kennis van zynen Raadt, en strekte tot onderrechtiginge voor de afgezanten, die met Vrankryk over de vrede stonden te handelen. Het oorspronkelyke handschrift van dit geschrift wordt nog gevonden in zekere boekery †, daar dit uittreksel uit ontleent is. Ondertusschen hadt de stad *Boulogne* gebrek aan mondkost, en de Franschen hielden de toegangen ter zee en te lande zo naauw bezet, dat het onmogelyk was iets daar binnen te brengen. Aan den anderen kant was des konings schatkist ledig, en zyne schatmeesters hadden niet om de achterstallige maandgelden aan de bezettingen te betalen. Dus vondt men zich genoodzaakt de vrede te maken, entegen de overgeving van eene plaats, die het geen maandt zou houden, van Vrankryk te bedingen wat men kon. Deze overwegingen deden de Engelsche afgezanten hun vertrek verhaasten. Zy kwamen te *Boulogne* aan, en deden buiten de stad, op eene tusschen hen daar toe bestemde plaats, tenten opslaan, terwyl de gevollmachtigden van Vrankryk daar tegen over een soort van een huis lieten opbouwen, om 'er met meer gemak hun verblyf te houden: zo dat elk zich op zyn grondt, in de vlakte tusschen de stad en een der kasteelen, dat door de Franschen veroverd was, geplaatst hadt. Ondertusschen gaf het den Engelschen achterdenken, dat de anderen zulk een gebouw deden maken, om dat, ingeval de onderhandeling, zonder over eene vrede of over een bestandt overeen gekomen te zyn, wierdt afgebroken, het te vresen stontt, dat 'er op die grondslagen eene hoogte mogt worden opgeworpen, om de stad en de haven te beschieten. Zy bedienden zich echter van een ander voorwendsel om den verderen opbouw daar van te stemmen. Zy toonden de Franschen aan, dat het verdrag, waar toe zy met elkander in onderhandeling stonden te treden, te gewigtig was, om de vaststelling daar van door nutteloze toebereidselen te vertragen; dat hunne onderhandeling niet lang zou duren, en dat zy

1550: Ander vervolg aangaande Schotlandt.

† of Isabelik. Zy trouwdenaderhandt met *Philips* den II, koning van Spanje.

* *Luis* maant Generaal.

† van den Heere *Cott* 1550.

In wat staat *Boulogne* zich bevindt.

Plaats toe de onderhandeling bevestigd by *Boulogne*.

De Engelschen krygen achterdocht wegens het gebouw, dat de Franschen deden maken.

1550. alle in een vast voornemen gekomen zynde om de vrede te sluiten; het zelve een werk van weinig dagen zou wezen; dat, wat hen belangde, zy zich vergenoegden zo lange in tenten hun verblyf te nemen; het algemeen welzyn, dat uit een verdrag, het welk men niet te zeer kon verhaasten, hoger achtende dan hun byzonder gemak. Doch zy mogten zeggen wat zy wilden, de Franschen waren van hun oogmerk niet af te brengen.

De opening der onderhandeling geschiedde door eene redenvoering van *du Mortier*, eenen der afgezanten van het hof van Vrankryk. Hy zeide,

Dat de koning, zyn meester, door rechtmatige beweegredenen was gedwongen geweest om de wapenen tegen Engelandt op te vatten, niet alleen tot wederbekominge van zyn erfgoed, maar ter verdedinge van zyne bondgenoten; dat hy echter met blydschap beschouwde, dat de zaken thans stonden om tot een vergelijk te komen, en dat hy altoos meer voor eene eerlyke vrede dan voor een bloedigen oorlog zou wezen, wat voordeel hy ook uit den laatsten hopen kon, dat de wedergeving van Boulogne het grondbeginsel van hun verdrag moest zyn; dat deze vesting van alle kanten dermaten benaauwt wierdt, dat de Allerchristelyke koning met reden zich daar van eene onseilbare overwinning kon toelaggen: doch dat hy meer gezegen was, de zelve door wegen van zachtheit dan door geweld machtig te worden, dat by en zyne amptgenoten, ten einde om zulke goede meningen werksielig te maken, waren afgezonden, en dat by niet twyfeld, of die van Engelandt zouden met eene volmacht voorzien wezen, hoedanig een 'er vereischt wierdt om Vrankryk de voldoening toe te staan, die het zich uit zo eene byeenkomst beloofde; eindelyk, dat dit het middel was om vanbinnen wege al het voordeel te behalen, dat zy konden verwachten.

Mylord Paget antwoorde daar op.

Het antwoordt van de Engelsche afgezanten wierdt door Mylord Paget gedaan. Hy verhiel de rechtvaardigheid zo wel als de eer van de overwinningen, die welke in Vrankryk en Schotlandt, het zy door de wapenen van Henrik den VIII, of door die van Eduard behaalt waren; hy gaf te kennen, dat Vrankryk geen reden hadt gebad Engelandt den oorlog aan te doen, noch met het zelve aan te tasten, of met den Schotten te hulpe te komen. Hy voegde daar by, dat het voor dit maal te laat was daar van uitvoeriger te spreken, en dat hy zulks tot de naaste zittinge uitsield. Vervolgens bedankte hy de grootmachtigen van Vrankryk wegens de goede gevoelteden, welke zy betuyden voor de vrede te hebben, en verzekerde hen, dat by en zyne medegezanten niet minder welmenende waren, dat de koning, hun meester, hen alleen hadt afgezonden om de eengezindheit, die tusschen de twee kronen onder Henrik den VIII en Francois den I zo lang geduurt hadt, te herstellen. Dat men dus in hen alle billykheit en inschikkelykheit zou vinden, die men redelyker wyze van hen kon verwachten; dat zy overtuigt waren de zelve rekkelykheit van den kant der afgezanten van Vrankryk te zullen ontmoeten; en zich dus verzekert hielden, dat hunne onderhandeling een nitslag zou hebben, de welke zou strekken tot roem van de vorsten, die hen hadden afgezonden, en tot voldoening van beide de volkerou. Men wierdt het in deze eerste zitting eens over een stillstandt van wapenen voor veertien dagen, en stelde de tweede zitting vast op den volgenden dag.

Hy geeft te kennen wat de kroon van Engelandt te eischen heeft.

Zo haast als men toen weder vergadert was, nam Mylord Paget het woordt, en toonde aan, hoe rechtmatig de eischen van den koning, zynen meester, waren, zo ten opzichte van Vrankryk; als van Schotlandt; bewees, in betrekking van het eerste, het wettige recht, dat de overwinning van Henrik den VIII den Engelschen op Boulogne gaf, en deedt zien de goede trouw der be-

loften en overeenkomsten, waar op het jaargeldt, dat zy Vrankryk, met de achterstallen van het voorledene, afsichten, gegrond was. Belangende Schotlandt deedt hy de verbindtenis gelden, welke die kroon met Henrik den VIII, om de jonge koningin aan koning Eduard te geven, hadt aangegaan. Hy toonde aan, dat de oorlog met Schotlandt alleen ondernomen was om dit verdrag ter uitvoeringe te brengen; dat de Engelschen dus rechtvaardiglyk de wapenen hadden opgevat, en dat men hen niet kon verplichten hunne aangewonne plaatsen af te staan, noch ook om zich daar mede te laten genoegen, ten zy de koninkryken door het huwelyk, dat men hen beloofd hadt, vereenigt wierden. De afgezanten van Vrankryk lieten niet na hier tegen iets in te brengen: want het ontbreekt den vorsten aan gene redenen, dan wanneer het hen aan macht ontbreekt. Vrankryk besefte wel toen de overhandt te hebben; des zelfs staatsdienars spraken met een gezag, dat niet zo zeer rustte op de rechtmatigheit van hunne zake, als op het vertrouwen, dat zy in hunne macht stelden. Na dat zy van wecrzyden het stuk lang betwift hadden, zeide *du Mortier*, vermits het uur van scheiden naderde, rond uit, dat de Engelschen van deze onderhandeling, indien zy niet meer aan de handt kwamen, geen heil te hopen hadden; dat, zo zy gekomen waren met toelag om de vrede te sluiten, zy volstrektelyk moesten afzien van het huwelyk der koningin van Schotlandt met den koning, hunnen meester, enten opzichte van het jaargeldt en de achterstallen, het welk hen wierdt afgevordert, zich moesten houden aan de bescheidenheit van Vrankryk. Hier voegde hy by, dat men vervolgens zou arbeiden om een schikking te maken omtrent de voorwaarden rakende de wedergeving van Boulogne, om den Engelschen in dit stuk genoegen te geven, zo zy anders gene al te grote geldsommen vorderden. Het mogt niet helpen, dat Mylord Paget hier op zeide, dat 'er niets rechtmatiger was dan de eisch van het geldt, dat Vrankryk moest betalen, bestaande in twee millioenen kronen aan klaar geldt, behalven andere eischen: weshalven zy daar omtrent de handt niet konden ligten zo min als omtrent het overige, hopende echter, dat de Franschen zich in de naaste zittinge wat rekkelyker zouden tonen: doch deze hielden zich onverzettelyk, naar mate dat zy bemerkten, hoe zeer de anderen vreesden, dat het tot eene afbreking van de onderhandeling mogt komen, en spraken niet dan van te scheiden, zonder meer tyd te verliezen. De zaak vereischte, dat *Guidotti* zich tusschen beide stelde om hen tot eene andere byeenkomst te doen besluiten, waar in men zou mogen vinden een middelweg tusschen de onmatige eischen van den eenen, en het volstrektelyke weigeren van den anderen kant. Hy sloeg den Engelschen zelfs voor een huwelyk van de dochter des konings van Vrankryk met den koning Eduard, in plaats van de koningin van Schotlandt, welke *du Mortier* zeide door zynen meester den Dauphin toegelegd te wezen. Hy voegde daar by, dat hy veertien redenen op het papier, het welk hy vertoonde, hadt gestelt, om hen tot het maken van vrede te doen besluiten. Mylord Paget, hem toen in de reden vallende, vroeg hem, hoe vele hy 'er hadt om Vrankryk daar toe te verplichten? „Geen minder, antwoordde de Italiaan, en myne mening is die in het vertoog, het welk ik aan des zelfs afgezanten zal geven, op de wyze als ik u dit overlevere, te melden.

Eindelyk wierdt men het weder eens om de vergadering te hervatten, en de afgezonden lieten zich

1550.

Antwoordt der Fransche afgezanten.

Guidotti stelt, dat de verhandeling wordt afgebroken.

Zyne redenwisseling met Mylord Paget.

1550. zich des anderen daags op de plaats der byeenkomst vinden. Deze strekte nergens anders toe dan om hunne betwistingen te vernieuwen, het welk met nog meerder vinnigheid geschiedde dan in de voorgaande gesprekhoude. De Engelschen verzoonden, dat de eisch van het jaargeldt, door de kroon van Vrankryk aan hunne koningen toegekent, te rechtmatig was, en in de plaats kwam van vergoedinge voor de provincien van Guienne en Normandie. Op dit zeggen sloof *Rocheport* op, en zeide, indien de Engelschen het dus begrepen, dat zy nooit vrede met Vrankryk, het welk er zou te gronde gaan dan zich schatbaar maken aan de kroon van Engelandt, te hopen hadden. De Engelsche gevolmachtigden zeiden daar op, dat *Guidotti*, voor hun vertrek tot de vrede-handeling, hen andere hope hadt ingeboezemt. Men wilt hen daar weder op toe te voegen, dat zy niet bewuft waren van het gene *Guidotti* hen beloofst hadt, noch hoe verre zyne macht zich uitsprekte: doch dat men die der gevolmachtigden bepaalt hadt, hen by de ontfangene papieren verboden zynde naar eenigen voorflag, rakende het jaargeldt, of het huwelyk van de koninginne van Schotlandt, te luisteren. Zy kwamen weder zo ver, dat zy wilden scheiden, om het noodlot der twee koninkryken aan de beslissinge van belegeringen en veldslagen over te laten. De Engelschen toonden geen minder trotscheit. Zy zeiden, dat het hen vry stondt te vertrekken, en de onderhandeling af te breken, indien zy 't raadzaam oordeelden; daar by voegende, dat, wat hen belangde, zy zouden men hunnen plicht te buiten te gaan, zo zy weggingen, voor dat zy de laatste bevelen van den koning, hunnen meester, en den Raadt wegens de besluiten van Vrankryk, waar van zy door een postloper zouden bericht doen, ontfangen hadden. Dit wys beraadt matigde de drift der Fransche afgezanten, welke belooiden de te rug komst van dien postloper af te wachten.

Antwoordt van *Rocheport*, afgezant van Vrankryk, die dreigde onderhandeling af te breken.

Wysantwoordt der Engelsche afgezanten.

Staatkunde des graven van Warwik.

Redenvoering van een der Raadsheeren omtrent deze syneslreek.

De tyding aan den Raadt gebragt zynde wegens de onmogelykheit van een verdrag met Vrankryk, ten zy dat aan het zelve alles wierdt toegeestaan, dat men eischte, veroorzaakte eenige opschudding in deze vergadering. De graaf van Warwik, die 'er de lucht van hadt gekregen, hoe het met de onderhandeling was afgelopen, verscheen daar niet, onder voorwendsel van onpasselykheit, om wegens de uitkomst der besluiten, waar toe hy zag dat men zou moeten komen, niet verantwoordelyk te wezen. De Raadt gilde de oorzaak zyns achterblyvens, en oordeelde zulks kwalijk gedaan te zyn. *Tot hoe lang*, zeide een van de vergadering, *zullen wy deze verdachte wyze van doen dalden? Wat mag's mans toelag wezen, die altoos gereed is den roem te behalen van verredingen, welke goede uitslag niet missen kan, en thans, dat het 'er op aan komt om slymelyke raadsbesluiten te nemen, doch die de onstandigheit des tyds noodzakelyk maakt, zich afwezig handt? Dat hy opkome, en ten minste zyn gevoelen uitte voor dat de Raadt iets besloten hebbe. Is het voer voor het vaderlandt, of zucht naar roem, die hem belisten in de eischen van Vrankryk te bewilligen, laat hy zich openbertig verklaren: men zal zyne redenen horen, en gedraagt men zich daar niet naar, het zal hem tot geen misdaadt gerekent worden. Maar wat boozmoedt verwoert hem niet, liever buiten de vergadering te blyven om de beslotene zaken vaderhandt te veroordeelen, dan dat men hem, met de overwegingen by te wonen, alwaar zy tot besluiten gebragt worden, nevens de anderen zou rekenen?*

Deze klagten, die hem ter ooren waren gekomen, verplichtten hem zich te verteenwoordigen;

en het was voornamentlyk op des zelfs vertogen, dat de Raadt omtrent de zaken van het jaargeldt en het huwelyk wat rekkelyker wierdt. Dus verhaalt het ons een Engelsch geschiedensschryver: doch een ander maakt van de gewaande onpasselykheit des graven van Warwik geen gewag, dan in den tydt van de bekrachtiging des verdrags; wanneer hy weigerde, zegt hy, zich daar te laten vinden, om het zelve te kunnen wraken. Wat 'er van zy, de postloper wierdt met nieuwe bevelen te rug gezonden. Zy waren gelyk de eerste, namentlyk uit des konings name, en getekent van de leden van den Raadt, waar onder de graaf van Warwik zich bevondt. De voornaamste artikelen maakten de vestingen Roxburg en Aymouth, nevens twee kleine eilanden in 't Kanaal; het eene Sark, in de handen der Engelschen, en het andere Alderney, in die der Franschen zynde, geheten. Men gaf den afgezanten bevel op nieuw hun best te doen ter behouding der twee sterktens in Schotlandt, en zelfs om eerder tot bedreigingen te komen, van de onderhandeling te zullen afbreken, dan te bewilligen in der zelve overgave: doch indien de Franschen onverzettelyk bleven, om het eindelyk op te geven, en deze twee plaatsen om vredens wille af te staan. Wat de twee eilanden aanging, men liet het volstrektelyk aan hunne voorzichtigheit bevelen, of om den Franschen toe te staan, dat ieder in zyne bezitting bleve, of dat de schanswerken van alle beide geslecht wierden, byaldien Vrankryk op die voorwaarde het eilandt Sark aan de Engelschen wilde overgeven. Aangaande het artykel van het jaargeldt, waar omtrent de afgezanten van Vrankryk zich zo hevig hadden uitgelaten, daar op hadt de Raadt een middelweg gevonden: namentlyk van eene uitzondering te bedingen, waar door aan de kroon van Engelandt moesten blyven de rechten, die zy meent te hebben, naar den inhoudt der vorige overeenkomsten, op de schoonste provincien van die van Vrankryk. De koning beval zyne gevolmachtigden nogmaals van zodanig de belangen van zynen roem en die van zyn koninkryk te beherigen, dat zy niet moesten scheiden voor dat de vrede gesloten was.

Men hervatte dan, na de te rug komst van den postloper, de onderhandeling, en men kwam overeen omtrent de volgende voorwaarden, welke op den 24 Maart getekent wierden: I. Dat alle de eischen, van weerkanten gedaan, in haar geheel zouden blyven. Deze voorwaarde wierdt op het aanstaander Engelsche afgezanten, om, volgens de laatste bevelen, die zy van het hof ontfangen hadden, de rechten van hunne kroon te bewaren, met toestemminge der Franschen boven aan gestelt, onder beding, dat het zou gestelt worden in algemene uitdrukkingen, waar van ieder zich kon bedienen. II. Dat de gevangenen van weerkanten zouden los gelaten worden. III. Dat de zee in opzicht van de koopvaardyfchepen voor beide de natiën zou vry wezen: doch dat de oorlogfchepen weder in hunne havens moesten gebragt worden. IV. Dat Boulogne zou worden wedergegeven met alle de naby gelegene sterktens, nevens het geslucht, dat 'er in lag, zonder dat men de Engelschen kon verplichten rekenschap te geven van de stukken geslucht, die zy gesmolten hadden. V. Dat deze wedergeving zou geschieden zes maanden na de afkondiging van de vrede, en dat de koning van Vrankryk dien van Engelandt op twee bepaalde tyden zou betalen vier maal honderd duizend kronen, de eene helft drie dagen na de wedergeving van de plaats, en de andere den volgenden 5 Augusty. V. Dat Schotlandt in het vredens-verdrag

1550.

Hayward.
Burnt.

Den Engelschen afgezanten worden nieuwe bevelen toegezonden.

Voorwaarden van het verdrag.
Aha Publ.
Tom. XV, fol. 211.

1550.

† Zoon van den hertog van Guise.

zou begrepen, en de kasteelen Roxburg, Aymouth, Lauder en Dunglas geslecht worden. Mengaf van weérzyden zes oftagiers ter verzekering van het geslotene: de hertog van Enguien, de marquis du Maine †, *Montmorenci*, zoon van den konneftabel, de hertog *de la Trimouille*, de vidame (a) van Chartres, en *Henaudé*, zoon van den admiraal *Annebaut*, waren de oftagiers van Vrankryk: de hertog van Suffolk, de graaf van Hertfort, de graaf van Shrewsbury, de zoon des graaven van Arundel, Mylord *Strange*, en Mylord *Matravers*, die van Engelandt. De eerste moesten geleverd worden te Ardres, en de andere te Guines, op voorwaarde, dat de Engelsche oftagiers zouden ontslagen worden, zo haast als de Franschen zich in de bezitting van Boulogne gestelt hadden, en de Fransche na den tydt der betalinge van vier maal honderd duizend kronen: namentlyk drie na de eerste, en drie na de laatste betaling. Dit alles wierdt nagekomen, de vrede getekent en bezworen door beide de koningen, en de oftagiers ter bestemde tydt gegeven en ontslagen. Men benoemde ook gevolmachtigden om de grenscheiding tusschen Calais en Boulogne te bepalen, en rechters om onderzoek te doen naar de klagen, die wederzyds wegens de kapers van beide de koninkryken, welke door hunne roveryen onschatbare rykdommen hadden verkregen, wierden ingebracht.

Zie het Dagregister van Eduard.

De vrede wordte Londenafgekondigt. De graaf van Warwick spreekt 'er van als van een schandelyke vrede. Betuigt het tegendeel voor den Raadt.

* Luitenant generaal. Ontfangt nieuwe gunsten van den koning. Die vorst geeft het ampt van admiraal aan den gouverneur van Boulogne, en beloont de getrouwheit der soldaten.

De vrede door beide de koningen bekrachtigt zynde, wierdt de zelve te Londen den 29 Maart afgekondigt. Men stak vreugdevuren aan, en na eene daar op gepaste leerreden, om Godt voor zyne goedheit te danken, wierdt het *Te Deum* gezongen. Indien tydt was het, naar de mening van sommigen, dat de graaf van Warwick, gelyk wy boven gezegt hebben, zich van het hof begaf, om daar mede te betuigen den afschuw, welken hy hadt voor zo een schandelyk verdrag. Dus hadt hy zich daar over verklaart eer de hertog van Sommerfet in ongunst geraakt was. Ondertusschen hadt hy de raadslagen, die tot het sluiten van dit verdrag naderhandt gedaan waren, bygewoont, en het zelve ook door zyne redenen zo wel als door zyne handtekening, in de bevelschriften, die den afgezanten wierden overgeleverd, veriterkt. Hy droeg ook wel zorg tegenstrydige gevoelens in den Raadt voor te wenden, en zyn afwezen, waar mede hy liet blyken de bekrachtiging daar vante wraken, was van geen langen duur: het zy dat hy vreesde, dat zulks hem voor een misdaadt mogt aangereken worden, of zorgde door deze afwezendheit de gunst van den vorst te verliezen. Hy kwam wel haast wederom, ten einde hy van den zelve nieuwe gunsten mogt erlangen. Hy wierdt algemeen stedehouder * van de Noordelyke provinciën gemaakt, hoofdan over honderd ruiters van des konings lyfwacht, welke hem daarenboven nog met vele schone, op zyne grenzen gelegen, landeryen begiftigde. Men deedt ook vergoeding aan den stedevoogdt van Boulogne. Dit was Mylord *Clinton*, welke met het ampt van zeevoogdt bekleed wierdt. De andere officiers wierden naar de gewichtigheit hunner dienften ook bedacht, en geen van de minste soldaten vergeten. Men deelde aan sommige landeryen, aan andere bedieningen uit. De meeste wierden afgedankt, en men behieldt voor de soldaten, die men naar huis zondt, hun soldy, daar nog andere voordeelen tot hun bestaan by voegende. Het bevel over

(a) Dus noemde men oudtyds een heer, die de landgoederen eens bidders te leen hieldt, op voorwaarde van den bisschop te beschermen, en over des zelfs krygsbenden te gebieden.

het ligte paardevolk en over de zwaargewapende krygsbenden wierdt gegeven aan den marquis van Northampton, en men zondt vyf honderd voetknechten, manschap, die men raadzaam oordeelde in dienst te houden, op de grenzen van Schotland. De vrede soldaten wierden door het ganfche koninkryk verdeelt, alwaar zy, na hun geldt in zotte verkwistingen, dat de ledigheid inboezemt, verdaan te hebben, in het vervolg bekwame werktuigen wierden om den opstandt giande te helpen.

Guidotti wierdt niet vergeten: hy kreeg ter beloninge een geschenck van duizend kronen, een jaargeldt van duizend andere, nevens nog een voor zynen zone van twee honderd en vyftig. Men verhief hem daarenboven tot ridder.

Terwyl Engelandt arbeidde om vrede te maken met de kronen van Vrankryk en Schotland, geschiedden 'er dingen in Italië, daar deze natie meer belang by hadt dan ze dacht. De dood van paus *Paulus den III* was op den 10 November des voorgaanden jaars voorgevallen, en thans stondt men hem een opvolger te geven. Daar kon 'er geen verkoren worden, die geslagener vyandt was van dit overzeefche koninkryk, dan de overleden paus was geweest, noch ook die by alle Christen vorften meer gehaat wierdt; een man, die nergens anders op uit was dan om zyne lusten den vryen toom te vieren, of om zyn geslacht te verryken. Dit erkende hy zelf op zyn doodbedde, als hy deze woorden van den Psalmist, welke de Geschiedenisfchryver † hem in den mond geeft, † *Thuanus*.

uitsprak: *Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo.* Dat is: *Indien de myne niet gebeeft hadden, zou ik onbesmet, en van een grove misdaadt gezuivert wezen.* Men beschuldigt hem het volk met schattingen belast, en de goederen der armen en der kerke doorgebracht te hebben, om zyne bastaarden en neven een bestaan te bezorgen: dat hy ten zelve einde Modena en Reggio, keizerlyke steden, aan de hertogen van Ferrara verkocht hadt, en meer trachtte S. Pieters Erfgoedt van Parma en Piacenza te beroven, dan de zelve daar weder aan te hechten. Hy was echter gedwongen geweest Piacenza, dat hy niet weder uit des keizers handen kon krygen, af te staan, en om te beletten, dat hy Parma niet machtig wierdt, hadt hy besloten het zelve aan den Kerkelyken Staat weder over te geven. Ten dien einde moest hy zynen kleinzoon *Ostavius* verplichten om hem het zelve weder in handen te geven; en om hem daar in te doen bewilligen hadt hy voorgeslagen hem in de bezittinge te stellen van het hertogdom van Camerino. Deze toelag was de oorzaak van zyne doodt.

Ostavius antwoordde den kardinaal *Farnese*, zynen broeder, die hem des pauzen bevelen bragt, dat hy Parma liever in handen van *Ferdinand Gonzaga*, gouverneur van Milaan wegens den keizer, wilde overleveren, dan dat bevel gehoorzamen. Zyn antwoordt trof den paus, die het ontving in de schone tuinen op den berg *Quirinalis*, werwaarts hy zich begeven hadt om lucht te scheppen, zo gevoelig, dat hy heftig begon te beven, en gevallen zou hebben, indien men hem niet ondersteunt hadt. Men bragt hem in dien staat weder te rug, en leide hem te bedde, waar uit hy niet weder is opgestaan. Vier uren lag hy zonder spraak; en deedt zynen mond vervolgens niet open dan om klagen uit te storten over de ondankbaarheid van zyne nabestaanden, en om zich verwyt te doen wegens de toegevendheit, welke hy omtrent hunne misdaden getoont hadde. Hy beval verder, dat alle de belastingen, die hy op het

1550.

Geschenken aan *Guidotti*.

Overlyden van paus *Paulus den III*.

† *Thuanus*.

* PL. XVIII, volgens de *Vulgate*, of geneene Latynsche overzetting. In andere vertalingen worden deze woorden ganfch anders gelezen, ingevolge van den Hebrueufchen text.

Oorzaak van zyne doodt.

1550. het volk gelegd hadde, zouden afgeschikt worden: doch hy leefde te kort om door de onthefing van de fchattingen te verdienen, dat hem vergeven wierden de onheilen, welke der zelve invoering hadt veroorzaakt. De koorts tastte hem aan, en hy stierf drie dagen daar na. Indien men het fchimpfchrift, dat na zyne doot in het licht kwam, geloof mag geven, was hy fchuldig aan oudersmoord en bloedschande. Men befchuldigt hem zyne moeder vergiftigt, en met zyne eige dochter in oneer geleest te hebben; daarenboven, dat hy Simonie hadt gepleegt door het verkopen van geestelyke ampten en goederen; met den Sultan der Turken, naar het voorbeeld van paus *Alexander* den VI, heimelyk verstant gehouden, en zeer naauwe gemeenschap hadt gehad met de beruchte toverars van dien tyd. Daar is mogelyk meer drift dan waarheit in deze verwytingen, en de Italiaanfche wraak moet in hare hekelichriften niet altoos in alles geloofd worden. Doch hy kan niet verschoont worden wegens de toegevendheit omtrent de ongebondenheden zynere bastaarden; want als men hem daar over kwam klagen, zeide hy alleen, dat zy zulks niet van hem geleest hadden. Voor het overige verdient hy lof wegens zyne voorzichtige regeringe, om dat hy zich altydt oneenzydig toonde tusschen den keizer enden koning van Vrankryk, als mede wegens zyne geleerdheit (a). Zyne lykftatic was prachtig, en kostte vyftig duizend goude kronen.

Verfoelelyke
euveldaden
waar mede
hy beschul-
digt wordt.

Lof, dien
men hem
geeft.

Stemmen der
kardinalen
om Polus tot
de pausfely-
ke waardig-
heit te ver-
heffen.

* *Alderen*.
Des zelfs
antwoordt
aan den ge-
ne, die hem
daar mede
geluk
wenschte.

Tien dagen na zyne doot lieten zich de kardinalen, ten getale van vier en vyftig, in het Conclave byeen vinden, ten einde men een nieuwen paus verkore. Daar waren voornamentlyk drie partyen, te weten de keizerschen, Franschen en de *Farnezen*. Elke aanhang hadt het oog op onderscheidene personen, waar onder de kardinalen *Salviati* en *Polus* de meeste stemmen kregen. De eerste hadt Vrankryk op de handt; de andere wierdt door de keizerschen gedragen, waar by zich de *Farnezen* voegden. De kardinaal van *Guize*, die het hoofdt van de Fransche party was, viel hen ook toe: zo dat alle de stemmen, uitgezonderd twee, voor den Engelschen kardinaal bevonden wierden. Dus behoefde men liet langer te twyffelen, of hy zou tot paus verkoren worden. Zyne vrienden waren hem reets daar over komen geluk wenschen, en wilden, dat men zyne verkiezing opentlyk zou afkondigen. Reets hadt *Lodoveyk Priuli*, een Venetiaansch edelman, zyn boezemvriendt, hem verwittigt, dat de kardinalen, naar gewoonte, aankwamen om hem te aanbieden*. Eindelyk zag hy hen inderdaadt gereed om deze plegtigheit te verreechten, wanneer hy, zonder de minste ontfeltenisse te laten blyken, zynen vriendt in het oor luisterde, dat het te laat was zo een gewigtig werk ten einde te brengen. Hy voegde daar by, dat de nacht op handen komende, deze plegtigheit tot den volgenden dag moest uitgesteld worden, om dat Godt een Godt des lichts, en niet der duisternisse is, en dat, wat hem belangde, hy de pausfelyke waardigheit als een zwaarwigtig ampt, het welk hem meer vreeze dan blydschap baarde, aanzag. Eene wonderlyke gematigheit, en meer het oude dan het nieuwe Rome waardig: ook vondt de zelve in deze bedorve eeuw minder goedkeurders dan benyders, welke vervaart wierden voor zulk eene strenge deugd: zo dat zy des anderen daags alle hun woordt weder inhaalden, en eene nieuwe ver-

kiezing deden. Zommigen wierden daar toe gebragt door een onbezonnen oordeel; dat zy houdende de zedigheit van *Polus*, de zelve voor huichelary, of hoogmoedt: doch anderen lieten zich leiden door den kardinaal *Caraffa*, een Godvruchtig en verstandig man, doch die *Polus* haatte, en hem verdacht hielt de zogenoemde nieuwe kettery te begunstigen. Hy betichtte hem zelfs van ontucht, en van een bastaard kindt te hebben, dat hy in een klooster deedt opvoeden. Het is waarfchynlyk, dat *Caraffa*, zo een deugtzzaam man zynde als men voorgeeft, door deze praatjes eerst is bedrogen geweest, en dat de afkerigheit voor *Polus* hem te ligtgelovig heeft gemaakt. Wat 'er van zy, *Polus* heeft in het vervolg zich daar omtrent verdedigt, zonder eenige gevoeligheit te betonen. Hy beschouwde de wederroeping der stemmen, die hem verkoren hadden, met de zelve gelykmoedigheit, als hy daags te voren zyne verheffing tot den pausfelyken stoel vernomen hadt.

1550.
De kardina-
len herroep-
ten de ver-
kiezing.
Beweegre-
denen van
deze veran-
deringe.

Bezadigheit
van Polus.

Schoon Engelandt, na het afwerpen van het Roomfche juk, thans niets meer van den paus te hopen hadt, scheen 'er des zelfs rust echter aan gelegen te zyn, den stoel van Rome door een Engelschman bekleed te zien, wiens zachten aardt en edelmoedigheit men roemde, en die bygevolg niets zou toegebragt hebben tot styving en aanblazing van oproctigheit in een koninkryk, aan het welke hy zyne geboorte verschuldigt was. Het is waar, dat hy deel hadt aan de beroerten, onder *Henrik* den VIII voorgevallen: doch daar in scheen hy geheel van gedachten verandert te zyn. Na dien tyd ging hy naar *Viterbo* †, daar de paus hem gezant hadt gemaakt, en daar hy zich hadt gelegd op de oeffening van de Philofophie en Godgeleerdheit, zonder zich meer met de verdeeldheden der Engelschen te bemoeien, daar hy van af was geflapt. Het was in de jaren van dit gezantschap, dat men hem van kettery verdacht hielt, ter oorzake dat hy een zeker *Antonio Flaminio*, welken men zeide Lutherfch te wezen, onderhieldt, en dat hy hadt mede geholpen tot de bekeeringe van den Jode *Tremellius*, die, naar men zeide, van het zelve geloof was. Het gedrag van dezen kardinaal in Engelandt onder de regering van *Maria* kan doen begrypen, wat dit koninkryk van zyn pausfchap te hopen hadde. Was hy de Hervorming niet toegedaan geweest, ten minste is het waarfchynlyk, dat hy, een vyandt van vervolgingen zynde, medelyden zou gehad hebben met die van zyne natie, welke de koningin deedt verbranden, wel verre van haar daar toe aan te zetten. Doch deze aanmerkingen zyn vergeeffich. *Polus* wierdt geen paus, en alle de stemmen, die met eendragtigheit voor hem waren geweest, wierden des anderen daags in de nieuwe bus ter verkiezinge van den kardinaal *del Monte* bevonden; een perfoon, die de zelve zo onwaardig was, als de andere het verdiende (a). Men kan dit besluiten uit de verkiezing van den gene, aan wien hy, naar gewoonte, voor dat men uit het Conclave ging, zynen hoedt gaf. Het was een zynere huisbedienden, die niets anders te doen hadt dan een aap op te passen, by welke gelegenheit hy den toenaam van *Simia*, in 't Latyn een aap betekende, hadt aangenomen, dien hy zelf, na dat hy tot kardinaal verheven was, behieldt. Zyn doopnaam was † *Innocentius*: maar indien men het algemeen gerucht geloven mag, kwamen zyne zeden

† In het E:z: goedt van Sij Pieter.

Men houdt hem verdacht van kettery.

De kardinaal del Monte wordt paus.

Wat hy voor een man was.

† Zo veel als onnosfiele.

(a) Hy verfont de sterre-loopkunde; heeft zynyke gedichten gefchreven, en geleerde brieven aan *Erasmus*, aan den kardinaal *Salvatus*, en aan anderen, als mede aanmerkingen over eenige brieven van *Cicero* opgeflett.

(a) Eenige fchryvers getuigen, dat hy gedurende den nacht de kardinalen door grote geldfommen heeft omgekocht.

1550. den met dezen name niet overeen, en men wil, dat zyn meester zich door eene schandelyke gemeenschap van hem bedient heeft (a).

De kardinalen, over eene zo wonderlyke verkiezing verwondert, konden niet nalaten den nieuwen paus te vragen, wat daar de beweegreden van was: doch hy deedt hen met zyn antwoord besceffen, wat 'er van eene verkiezing, die zy zelf gedaan hadden, te wachten stondt; *Als gy my gezegt hebt, zeide hy tegen hen, wat u beweogen heeft om my paus te maken, dan zal ik u ook de reden zeggen, waarom ik hem tot kardinaal verbeven hebbe.* Hy nam den naam aan van *Julius den III*, en om zyne erkentenis voor *Paulus den III*, die hem kardinaal hadt gemaakt, te betuigen, stondt hy de stadt Parma aan des zelfs kleinzone *Octavins Farnese* af, welke zich begaf onder de bescherminge des konings van Vrankryk, om zich tegen den keizer te beschermen.

Zo als men de vrede te Londen hadt afgekondigt wierdt het ook in Schotlandt gedaan. Doch dit laatste koninkryk was van binnen geenzins in rust. De nieuwe hertog van Chastelleraud lag met de koningin weduwe overhoop, naar wier raadgevingen hy minder luisterde dan naar die van zynen bastaard broeder †, den aartsbisschop van St. André, een wellustig man, en die door de gemeenschap, welke hy in het openbaar hieldt met zekere getrouwde vrouwe, tot eene ergernisse voor de ganse werelt verstrekte. De koningin, op den regent, die zich gedroeg naar de raadgevingen van een zo eerloos karel, en die haar ook geen gezag overliet, te onvrede zynde, vertrok naar Vrankryk, alwaar zy arbeidde om hem van het bestier te ontzetten, om 'er zelf bezit van te nemen. Wy zullen in het vervolg haar wedervaren melden.

Hamilton.

De koningin weduwe vertrekt naar Vrankryk.

Ongebonden leven van den aartsbisschop van St. André.

Straf tegen de Hervormden. Adam Wallace wordt om het leven gebragt.

De hervorming drong ook in Ierlandt door, alwaar de macht des konings van Engelandt van dag tot dag bestendiger wierdt. Voor dat wy overgaan tot de kerkelyke zaken van 'dat koninkryk, dient 'er een bericht omtrent de staatsgevalen, waarvan wy sedert de doot van *Henrik den VIII* weinig gemeld hebben, vooraf te gaan. De ridder van St. Leger bleef, onder den tytel van groot-afgezant *, of onderkoning, des zelfs bestier behouden: de eerste was de oude tytel, men bediende zich, na dat dit eilandt tot een koninkryk was opgerecht, ook van den anderen. Het was nog niet geheel onder gehoorzaamheit gebragt. Al de staatkunde van *Henrik den VII*, en al de fierheit van *Henrik den VIII* hadden zo veel niet kunnen te weeg brengen. Daar was geen onderwerping dan in de Engelsche volkplantingen. De geborene Ieren volgden alleen hunne eigenzinnigheit, of die van hunnen overste: gelyk wy onder de twee voorgaande regeringen gezien hebben.

Deze barbaarsche volkeren, die bykans onmogelyk onder een wettig bestier te brengen zyn, beeldden zich in, dat des konings zeer lage ouderdom hen eene gunstige gelegenheit beschaftte om zich te ontslaan van de beheersching der Engelschen; en de eeden, die zy *Henrik den VIII* met zo veel plegtigheit gedaan hadden, vergetende sloegen zy op verscheide plaatsen aan het muiten. Doch het zy ze zo voorzichtig niet waren geweest van hunne macht byeen te zamelen, of dat zy door de wakkerheit des onderkoningens waren voorgekomen, immers zy wierden wel haast verjaagt. Een van hunne hoofden, *O-Birnes* genaamt, was de eerste, die de wapenen opvatte, en ook de eerste, die 'er over gestraft wierdt. De onderkoning hadt hem nagezet, hem in verscheide ontmoetingen de nederlaag toegebragt, en in het diepste van zyne bosschen als een wild dier verneestelt. Een tweede voordeel behaalde hy op een ander hoofd van de party, *O-Toole* genaamt, die hy met twee heeren van het huis van *Kildare* gevangen nam, en naar Londen zondt, alwaar zy onthalt wierden. *Patrik O-More* en *Brian O-Connor* gaven hem meer te doen. Zy trokken in het graafschap *Kildare*, stropende en verbrandende alles, wat zy in hunnen weg vonden. Men verraschte hen in een smallen doortocht, waar uit zy niet konden geraken zonder handgemeen te worden, en daar sneuvelde van hun volk twee honderd man. De twee hoofden ontkwamen het met het overschot. De tyding, welke de onderkoning wegens deze muiteryen hadt laten overbrengen, verplichtte het hof een toevoyer derwaarts heen te zenden van zes hon-

(a) Zie hier, Lezer, hoedanig *Erasmus*, by *Hosingerus* (*Bist. Eccles. Tom. V, pag. 572*) deze zaak verhaalt. Hy zegt, dat deze jonge te Bologne gebleven was; dat de nieuwe paus, *Julius de III*, hem niet eer te Rome wilde laten komen, dan na dat hy hem tot het kardinaalschap verbeven hadt, en dat hy al vry wat werk vondt om deze verbeffing te doen goedkeuren. Vervolgens voegt 'er deze schryver by, dat *Julius* selden, of byna nooit, recht vrolyk was, dan wanneer hy tyding kreeg van zynen lieven *Innocentius*; dat hy hem digt by Rome deedt komen, om hem nu en dan te kunnen bezoeken, en dat hy, hem op een tyd heimelyk in de stadt hebbende laten komen, hem aan het venster met al zo veel ongeduld verwachtte, als een minnaar, die den van zyne lieffte bestemden tydt afwacht. Men hoorde hem menigmaal, vervolgt de zelve schryver, zeggen, dat de voornaamste reden, om welke hy verblyd was paus geworden te zyn, deze was, dat hy zich daar door in staat bevondt om *Innocentius* te kunnen begunstigen, en dat hy minder verplichting aan de kardinalen hadt voor dat zy hem paus hadden gemaakt, dan wel voor dat zy de verbeffing van *Innocentius* tot het kardinaalschap hadden goedgekeurt. Daarenboven zeide hy, dat al wie eenige gunst van hem begeerde te genieten, de zelve alleen door *Innocentius* kon erlangen; waarom men de gezanten der koningen, vorsten en gemenebesten hun hof by dezen jonge zag maken, en voor hem hunne zaken open leggen, die 'er vervolgens aan den paus verlag van deedt.

zaams; men beschuldigde hem, dat hy zyne kinderen zelf doopte, schoon hy geen kerkelyke beroeping hadt. Men leide hem ook te last, dat hy zich den kerkdienst onrechtvaardig aanmatigde, en zonder ordening bestondt het Euangelium te prediken. Op deze laatste beschuldiging zeide hy, dat hy zich binnen de palen van zyn beroep hieldt, en zonder aan geleerdheit te hangen zich vergenoegde Gods woordt met zyne broederen te lezen, welke Godt hem hadt believen te verlenen. Aangaande het tweede, hy bekende, dat hy een van zyne kinderen gedoopt hadt, en beweerde zulks, naar het voorbeeld van *Abraham*, die zyn huisgezin besceedt, te hebben mogen doen, daar by voegende, dat ieder huisvader het zelve recht hadt om zyne kindereute dopen in een tyd, dat de dienst verbafterd zynde, men geen rechte herders kon vinden, om'dit verbonds-teken naar des zelfs zuiverheit en instellinge toe te dienen. Hy wierdt als een ketter gedoemt, en onderging de doot met de geduldigheid van een martelaar.

De hervorming drong ook in Ierlandt door, alwaar de macht des konings van Engelandt van dag tot dag bestendiger wierdt. Voor dat wy overgaan tot de kerkelyke zaken van 'dat koninkryk, dient 'er een bericht omtrent de staatsgevalen, waarvan wy sedert de doot van *Henrik den VIII* weinig gemeld hebben, vooraf te gaan. De ridder van St. Leger bleef, onder den tytel van groot-afgezant *, of onderkoning, des zelfs bestier behouden: de eerste was de oude tytel, men bediende zich, na dat dit eilandt tot een koninkryk was opgerecht, ook van den anderen. Het was nog niet geheel onder gehoorzaamheit gebragt. Al de staatkunde van *Henrik den VII*, en al de fierheit van *Henrik den VIII* hadden zo veel niet kunnen te weeg brengen. Daar was geen onderwerping dan in de Engelsche volkplantingen. De geborene Ieren volgden alleen hunne eigenzinnigheit, of die van hunnen overste: gelyk wy onder de twee voorgaande regeringen gezien hebben.

Deze barbaarsche volkeren, die bykans onmogelyk onder een wettig bestier te brengen zyn, beeldden zich in, dat des konings zeer lage ouderdom hen eene gunstige gelegenheit beschaftte om zich te ontslaan van de beheersching der Engelschen; en de eeden, die zy *Henrik den VIII* met zo veel plegtigheit gedaan hadden, vergetende sloegen zy op verscheide plaatsen aan het muiten. Doch het zy ze zo voorzichtig niet waren geweest van hunne macht byeen te zamelen, of dat zy door de wakkerheit des onderkoningens waren voorgekomen, immers zy wierden wel haast verjaagt. Een van hunne hoofden, *O-Birnes* genaamt, was de eerste, die de wapenen opvatte, en ook de eerste, die 'er over gestraft wierdt. De onderkoning hadt hem nagezet, hem in verscheide ontmoetingen de nederlaag toegebragt, en in het diepste van zyne bosschen als een wild dier verneestelt. Een tweede voordeel behaalde hy op een ander hoofd van de party, *O-Toole* genaamt, die hy met twee heeren van het huis van *Kildare* gevangen nam, en naar Londen zondt, alwaar zy onthalt wierden. *Patrik O-More* en *Brian O-Connor* gaven hem meer te doen. Zy trokken in het graafschap *Kildare*, stropende en verbrandende alles, wat zy in hunnen weg vonden. Men verraschte hen in een smallen doortocht, waar uit zy niet konden geraken zonder handgemeen te worden, en daar sneuvelde van hun volk twee honderd man. De twee hoofden ontkwamen het met het overschot. De tyding, welke de onderkoning wegens deze muiteryen hadt laten overbrengen, verplichtte het hof een toevoyer derwaarts heen te zenden van zes hon-

Zyn antwoord aan de kardinalen, die hem verkoren hadden.

Hy neemt den naam aan van Julius den III.

Burnet. Spetwood in zyne tijt der Reformatie in Schotlandt.

1550.

1547.

Cox. Warr.

Grand Depot.

Wetbarlijgheit der Ieren.

Zy komen tot een opstand.

Worden in verscheide ontmoetingen geslagen.

1547. honderd ruiters en vier honderd voetknechten, onder het bevel van *Edmon Bellingham*, dien men den tytel van kapitein generaal gaf. Hy ontſcheepte op het einde van den ſomer te Waterford; en zyne benden by die van den onderkoning gevoegt hebbende, rukten zy voort naar de provinciën van Leix en Offali, deden *O-More* en *O-Connor* voor ſchelman verklaren; vervolgden hen tot in hunne vaſtigheden, en dwongen hen des konings genade af te ſmeken. *Bellingham* wierdt uit erkentemiffe van de dienſten, welke hy by deze gelegenheit gedaan hadt, ridder en maarſchalk van Ierlandt gemaakt.

† of Philipshadt.
‡ Mariënshadt.

Om het landt onder gehoorzaamheit te houden, vondt de onderkoning raadzaam de muren van het kasteel Dingen, dat men naderhandt Philipstown † noemde, te doen optrekken, en nog een ander te bouwen, aan het welke men den naam van Marienburg ‡ gaf. De onderſchatmeester *Brabazon* hadt ook laſt van het hof om dat van Athlone te verſterken, en daar bezetting in te leggen; het welk hy uitvoerde, onaangezien de ſtroperyen van *Dominicus O-Kelli*, en van alle de oproerigen van de provincie van Connacië, die hem gedurig moeielyk vielen.

1548. In het volgende jaar, zynde het tweede der geringe van *Eduard*, wierdt 'er eene andere zamentrotting gefmeed, welke zo veel te gevaarlyker was, om dat de roervinken daar van tot dien tydt toe geen oorzaak hadden gegeven om hen wegens hunne getrouwheit verdacht te houden. De zucht voor den ouden Godsdienſt bragt hen tot dien opſtandt. *Richard* en *Alexander Fitz-Euſtatus*, zonen van den ondergraaf van Baſtinglas, waren daar de hoofden van. Zy hadden het graafſchap Kildare reets aan hun ſnoer gekregen, en indien men hen niet hadt voorgekomen, zouden zy het overige van het koninkryk, ter oorzaak van den haat der Ieren tegen de hervorminge, tot hunnen aanhang hebben overgehaalt. Doch het voorzichtig beleidt van den onderkoning verydeldde hunne maatregels, en ſtelde hun ganſche oogmerk, daar van de uitvoeringe belettende, te leur. Hy gebruikte geen geweldt in eene zo tedere zake, en waar omtrent het volk met zulke gevaarlyke vooroordeelen was ingenomen. Hy achtte veiliger den weg van zachtzinnigheit en voorzichtigheit in te ſlaan. Hy verzekerde zich op eene behendige wyze van den perſoon des vaders; een pandt voor de getrouwheit der zonen, die toen geen beweging dorſten maken, uit vreeze van des zelfs leven in gevaar te ſtellen. Hy deedt hen zelfs vervolgens zulke vertogen, dat zy weder tot gehoorzaamheit kwamen. Dus ſmoorde hy door deze ſtreck die beroerte in hare geboorte, en verhinderde, dat de zelve de gemoederen vergiftigde, die daar ligt toe te brengen waren. Hy bewerkte ook de vergiffenis voor den ondergraaf, daar over aan het hof ſchryvende, hoewel hy hem niet onſchuldig geloofde te wezen, niet twyffelende, of deze opſtandt, hadt hy zich niet verbonden om den zelve te helpen ſchragen, was echter van hem met oogluikinge aangezien. Doch de onderkoning meende het nutter te zyn diergelyke misdaden te ontveinzen dan aan den dag te brengen.

Behendigheid van den ridder van St. Leger.

Kort daar na wierdt hy aan het hof te rug geroepen. Derwaarts henen gaande bragt hy met zich de door hem gevangene *O-More* en *O-Connor*, met het oogmerk om voor hen onſlag te krygen, nevens een jaargeldt, dat bekwaam was hen aan des konings dienſt te verknochten, willende hen liever door weldaden winnen dan door ſtraf-oeffeningen tergen. Zy wierpen zich voor den koning neder, en bekwamen een eerlyk jaargeldt †; een

† van 1300. guldens.

II Deel.

goed middel om hen onder gehoorzaamheit te houden: doch *O-More* genoot het niet lang; want hy overleedt nog in het zelve jaar te Londen.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat het de ridder *Bellingham* was, opvolger van den ridder van St. Leger, die deze twee Ieren tot hunnen plicht bragt. Allen komen zy daar in overeen, dat *Bellingham* in het zelve jaar in *St. Legers* plaats kwam.

1548i

Deridder *Bellingham* volgt *St. Leger* op.

Zo haalt als hy met de gewonelyke plegtigheden zyn ampt hadt aangevaard, trok hy door de gewelten van Leix en Offali; ſloeg *Cahir O-Connor*, den ontzagehelykſten der muitelingen; bragt alle de anderen onder gehoorzaamheit; en na dat hy de afgelegenſte plaatſen des lands, alwaar de Engeliſchen, naar men zegt, ſedert *Eduard* den III de wapenen niet hebben kunnen voeren, in rep en roer geſtelt hadt, maakte hy 'er zich meester van. Hier van daan trok hy naar de provincie van Delvin; ſloeg *Mak Congblang*, die 'er heer of dwingelandt van was, en verwoefte de landeryen der oproerigen.

Zyne krygsverrechten.

In dit jaar verkreeg de ſtadt Dublin, dat der zelve rechtens*, nevens een ſchout, welke aldaar ſedert *Henrik* den III het beſtier hadden gehad, in *Sherifs* veranderd wierden. *John Rians* en *Robert Eyons* waren de eerſten, die met dezen nieuwen tytel in bediening kwamen.

* *Bailly*.

De voorſpoedt der wapenen van den onderkoning wierdt geſluit door de nydigheit des ridders *François Brian*, zynen vyandt. Deze laaſte, aan de weduwe van *Ormond* gehuwt zynde, was tot maarſchalk van Ierlandt, en tot landvoogdt van de graafſchappen *Typerary* en *Kilkenni* verheven. Hy was met den onderkoning in oneenigheit geraakt, zonder dat men daar van de oorzaak meldt. Hoedanig de zelve heeft mogen zyn, immers hadt hy aanzien genoeg om *Bellingham* voor het hof van Engelandt te dagvaarden. Gedurende dezès ridders afwezigheit veroverde *Teig O-Carol* het ſterke kasteel *Nenagh*, dat hy deedt ſlechten, de Engeliſchen uit dien oordt verdryvende, waar van hy zich de beheerſching onrechtvaardig aanmatigde.

Hy wordt gedagvaard om te Londen te verſchynen.

Ondertuſſchen kwamen ook andere misnoegden tot opſtandt: doch dit ſtrekte alleen om malkander de keel af te ſteken. De vader voerde oorlog tegen den zoon, en die barbaren luiften niet meer naar het recht der nature dan naar dat van de koninklyke macht. In de provincie van *Ulſter* † raakte *O-Danel* handgemeen met zynen zone: de zoon verloor den ſlag, de vader het leven. In die van *Delvin* voegden *Teig Mak-Magblin* en *Edmund Fahi*, tegen *Mak-Congblan*, hunne macht byeen: doch de onderkoning weder te rug gekomen zynde, vondt niet goed het landt door de wapenen van deze oproerigen, die tevens vyanden van de koninklyke waardigheit waren, te laten verwoeſten. Dus zondt hy Ierſche krygsbenden derwaarts, onder het bevel van *Donough O-Connor*, die de ſtroperyen deedt ophouden.

† of *Ultonië*.

Een ander hoofd der oproerigen, *Roi O-Connor* geheten, was op het einde van dit jaar te Dublin de genade van den onderkoning komen afmeken, verſoeciende zyne oproerigheit door woorden en tranen; maar was zo haalt naar zyne woonplaatſe niet wedergekeert, of ſloeg op nieuw aan het muiten. Doch hy, door den grave van *Clanrickard* aangetaſt zynde, wierdt geſlagen, gevangen genomen, naar Dublin gezonden, en opgehangen. Hy bewaarheede door zyn gedrag het geen van deze natie gezegt wordt, namentlyk, „ dat men „ zich op der zelve tranen niet moet vertrouwen, „ om dat zy beurt om beurt dan ſchreit, „ dan wederſpannig wordt; en dat het eene haar „ zo natuurlyk is als het andere †”.
P

Trouwloosheit der Ieren.

† *Nec gentem ullam reperis, cui precare et flere magis naturale est.*

Niets

1548.

Hunne plompheit van manieren.
 Geschiedenis van den grave van Desmond.

Niets betoogt 'er beter de woestheit der Ieren, dan het voorbeeldt van zeker aanzienlyk heer van dien tydt, die de eerste van het landt, en zelfs met een der fraaiste ampten des koninkryks verceert was, van wien wy dikwils in de geschiedenisse van *Henrik* den VIII gesproken hebben; wy menen den grave van *Desmond*, grootfchatmeester, en de rykste van Ierlandt; die ondertusschen als een bedelaar woonde, hebbende zelfs gene glazen in de vensters van zyn huis. De onderkoning, bewogen zynde over zyne wanhebbelykheit van leven, met zyne geboorte en middelen zo min overeenkomende, nam een besluit hem daar van daan te helpen. Hy nodigde hem de Kersdagen te *Dublin* te komen doorbrengen, en maakte zich gereed om hem aldaar heerlyk te onthalen. Doch de graaf van *Desmond* beantwoordde zyne beleefheit niet en bleef te huis. De onderkoning staakte om die nalatigheit zyn voornemen niet; hy ging zelfs, verfelt zynde van twintig edelen, naar het huis van *Desmond*. Hy vondt hem, die nergens minder dan op zo een bezoek verdacht was, als een schooier by het vuur zitten. Toen kon hy 'er niet af zyn om naar *Dublin* te gaan, werwaarts de onderkoning hem heen geleidde, en zo vele beleefdheden betoonde, dat hy zyn harden plompen aard verzachtte, en hem allenskens gewende tot een fatzoenlyker en beschaafder leven dan dat van de natuurlyke Ieren. Hy haalde hem uit de bosschen en uit het midden der wilde beesten, met welke hy verkeerde, om hem de lucht van het hof te doen scheppen, en het vermaak van eene redelyke zamenleving te doen smaken. Deze indruk eens op het gemoedt des graven van *Desmond* gedaan zynde, dien het niet schortte danaan de vooroordeelen der opvoedinge, en wiens grondt tot een beschaafder onderrechting bekwaam was, was het niet bezwaarlyk om 'er een welgemanierd man van te maken. Hy hadt middelen om zynen rang te houden; en toen hy zich van de plompheit zyner manieren ontwend hadt, zag men hem niet dan met dien edelen zwier, die personen van aanzien zo wel past, te voorschyn komen. Dus kwam hy in achtung by de gansche wereldt. De onderkoning wist hem zelfs by den koning gezien te maken, de welke hem in zyne gunst aannam, vergetende al het misnoegen, dat die van zyne familie het hof gegeven hadden. De graaf van *Desmond* was zo gevoelig over de verplichting, die hy den onderkoning verschuldigt was, dat hy, niet te vrede zynde hem daar voor, als het te pas kwam, zyne erkentenis te betuigen, hem al zyne dagen lang dankzeggingen wilde doen, voegende aan het einde van zyne gebeden over ieder maalydt een zegewensich voor zynen weldoender.

Hoe hy beschaaft wordt.

Zyne byzondere erkentenis.

1549.
 Staatkunde van den onderkoning.

In den volgenden jare maakte de onderkoning zich scheidsman in de verschillen der voornaamste groten, en besliste de zelve op eene wyze, dat hy, met de vrede in hunne familiën te brengen, de zelve ook in het koninkryk bragt. Niet alleen won hy de gemoederen der stamhoofden, welke de inboorlingen des lands met eene onbepaalde macht beheerschten, hy verknocht hen daarenboven aan het hof, met voorbedingen, die hy in hunne tractaten gebruikte. Dus ging het met het verdrag tusschen den grave van *Tyrone* en *O-Neal*; hy bedong verstandiglyk, dat de een niet meer van den anderen af zou hangen, en dat zyne leengoederen onmiddelyk onder den koning zouden staan †. Zodanig was ook zyne geslepenheit in het bepalen van de eischen, welke *O-Donel* hadt op het graaffchap van *Tyrkonel*. Hy verplichtte hem zich naar den regel, dien hy daar

† Zulks was ten dele geschied onder *Henrik* den VIII.

van hadt voorgefchreven, te gedragen; beval aan den anderen kant des zelfs leenhouders hulde aan hem te bewyzen, onder verbeurte van have ten voordeele des konings, het zy ingevalle de heer iets onwettigs bestondt, of dat de leenhouders gehoorzaamheit weigerden. Twee andere hoofden, *Mak-Mabou* en *Hug Oge*, onderwierpen zich, na eene boete betaalt te hebben van 500 marken †.

1549.

† Het mark doedracht guldens.

Die van de provincie van *Ulster*, welke de kroon van *Schotland* altoos meer genegen hadden gescheenen dan die van *Engelandt*, maakten in dit jaar eenige bewegingen ter begunstiging van de eerste. Dit geschiedde in den tydt dat de twee kronen in oorlog waren. De Ieren meenden deze gelegenheit gunstig te wezen, niet alleen om hunne genegenheit voor de *Schotten* te tonen, met welke zy een bondgenootschap hadden gemaakt; maar ook om de *Engelschen* te drukken, voor welker beheersching zy bevreesd waren. Wy hebben gezien, dat wanneer *Henrik* de VIII *Ierlandt* tot een koninkryk verheef, hy zich vergenoegde, dat hem hulde wierdt gezworen als aan een oppermachtigen vorst, en dat hy de leenbezitters van *Schotland* niet belette te blyven in de afhankelijkheit van deze kroon, als zy hem anders maar voor hunnen koning erkenden. Deze staatkunde was van die uitwerking, dat die van *Schotland* hem, in de grondvesting van een koningdom, dat hem de rechten op des zelfs leenbezitters liet genieten, niet ontruffte. Dus zouden de koningen wederzyds voldaan geweest zyn, indien de leenheeren van de eene zyde befeit hadden, dat zy ook onderdanen van de andere waren. Maar alles wierdt aan den kant van *Schotland* bevonden, en men poogde door allerlei soorten van middelen zich de gehoorzaamheit van die van *Engelandt* te onttrekken. Deze muitelingen, hunne macht te zamen gerukt hebbende, taften de *Engelsche* volkplantingen aan, en zochten de gansche provincie onder de beheersching der *Schotten* te brengen. *Breton* trok derwaarts heen; en schoon hy maar twee honderd voetknechten en vyfen dertig ruiters hadt, maakte hy geen zwaarigheit dit landvolk aan te taften. Hy verachtte des zelfs aantal, kennende hun onvermogen en wanorder. Het was een onbeschaamd en beestachtig volk, doch dat zich in zyne gelederen niet kon houden, noch den aanval der *Engelsche* troepen uitstaan. Zyn stout bestaan was van dien uitlag als hy gehoopt hadde. Hy taftte hen aan in een doortocht, alwaar hy een voordeelige post hadt gevat; hakte hen ter neder, en benam hen de lufft of de macht om een tweden inval te doen. Dus werden de beroerten door zyn dapper beleid en vaardigheit gestilt, en men gaf hem het bestier van die provincie.

De oproerigen van *Ulster* taften de *Engelsche* volkplantingen aan.

Zy worden gellagen.

De onderkoning wierdt ten hove te rug geroepen, zonder dat men weet waarom. Men twyfelt niet, of hy zou derwaarts weder heen gezonden geworden zyn, indien hy geen ziekte hadt gekregen, waar van hy, na eenige maanden gekwynt te hebben, ook stierf. Hy wierdt om zyne uitmuntende hoedanigheden zeer beklaagt; zo wys als dapper zynde, en daarenboven een groot yveraar voor de hervorminge. Dewyl zyne te rug roeping eene uitwerking scheen te wezen van den heimelyken handel zyner vyanden, die hem by den koning lelyk afmaalden, wilde de Raadt van *Ierlandt* hem een eigenhandig getuigschrift mede geven, dat hy zich met wys beleid en rechtmatigheit in zyne landvoogdy gedragen hadt. Hy bedankte hen 'er voor, deze woorden daar by voegende: *Het is my genoeg te geloven, dat 'er eene op-*

1549. *standig der doden zal wezen*; willende daar mede te kennen geven, dat zyne vyanden hem het leven wel konden benemen; doch dat het niet in hunne macht stondt hem te beletten om namaals eeuwig in den hemel te leven.

De ridder *François Brian* wierdt in zyne plaats verkoren, doch genoot deze waardigheid maar een korten tydt. Het graafschap *Typerary* wierdt verwoest door de sroperyen van *O-Carel*, die de wapenen hadt opgenomen, om die van *Butler*, welke dit graafschap met dat van *Ormond* bezaten, te nopen hem voldoening te geven wegens de eischen, die hy op het laatste hadt. De onderkoning, die een vriendt was van het huis van *Ormond*, kwam tot hulpe, en stierf in deze krygsverrechting in het begin van de maand *February*; zo dat hy maar zes weken dit ampt bekleed heeft.

De ridder *William Brabazon* wierdt 'er vervolgens mede verëert; doch bediende het weinig langer, vermits de ridder *St. Leger* wederom naar *Ierlandt* wierdt gezonden, alwaar hy op het einde van de maand *October* aankwam, met den tytel van onderkoning, waar mede hy onder *Henrik* den VIII hadt begonnen bekleed te worden.

Voor des zells aankomst sluitte hy de bewegingen, die *O-Carel* gemaakt hadt in het graafschap van *Typerary*, waar van hy het bestier opdroeg aan *Edmond Butler*, aartsbisshop van *Cassel*, bloedverwant van den jongen *grave*, de oudste van de familie, en toen maar twaalf jaren oud zynde. Vervolgens nam hy zynen weg naar *Limmerich*, en dwong *O-Carel*, die het graafschap † van *Ormond* betwistte aan het huis van *Butler*, zich te onderwerpen, en zyne eischen te laten varen. Hy deedt meer, hem overtuigende, dat hy zyne eige heerlykheit, voerende den naam van *Ely-O-Carel*, in des konings handen gaf; aan de schatkamer een jaarlykch geldt zou betalen, en een zeker getal troepen, zo te paarde, als te voet, zou opbrengen.

De koning beloonde een zo heusch gedrag edelmoediglyk, hem niet alleen herstellende in den eigendom van zyne landgoederen, maar de zelve ook tot eene baronny verheffende: zo dat *O-Carel* de eerste baron van *Ely* was. Deze mildadigheid des vorsten baarde hem geen geringeblydschap, en hy maakte de zelve overal openbaar. Dus deedt hy, zo wel door zyn voorbeeld, als door zyne redenen, *Mak-Murrough*, *O-Kelli*, en *Mlaghisa*, drie andere hoofden van de party, aan de handt komen, welken men het voorledene vergaf, onder belofte van in het toekomende getrouw te zyn.

De onderkoning deedt ook zyn best om de verzoening te bewerken tusschen de graven van *Desmond* en van *Thomond*, welke het gezag over hunne landstreek verdeelden. Hunne vyandschap baarde de verwoesting des lands, waar van de banditen onder de vaandelen van den eenen en den anderen kant dienst namen, en daar in gedurige srofteryen aanrechten. Het vergelyk tusschen die twee hoofden getroffen zynde, hielden deze vyandelykheden op, en die struikrovers, geen opperhoofd hebbende, wierden genoodzaakt de wapenen neder te leggen.

Ten zelve tyde sneuvelde een heer des lands in de landstreek *Cork*, *Dermond O-Sullivan* genaamt, een van de gevaarlykste voorstanders der Iersche muitmakers, door een geval, dat vele menschen van zyne menigvuldige roveryen verlosste. Het vuur geraakt zynde in het kruidt, dat in zyn kasteel lag, wierdt hy onder den puin van deze sterkte, die in de lucht vloog, begraven. Hy hadt nog een anderen broeder, *Amalfus* geheten, die

zo min deugende was als hy: doch deze kwam kort daar na om. Dus zag *Ierlandt*, door de onderwerping, of het sneuvelen van zyne dwingelanden, zich in dit jaar in meer rust dan het in langen tydt genoten hadt.

De vrede, tusschen *Vrankryk* en *Schotlandt* gemaakt zynde, gaf den koning *Eduard* gelegenheit om troepen en geldt derwaarts te zenden. Mylord *Cobham* kwam daar aan met eene vloot van twintig schepen, die hy in drie smaldecien * verdeelde, waar van twee de havens van den Zuidkant bewaarden, en de derde aan den Noordkant kruiste, naar *Schotlandt* toe. Met dezen bystandt wierden byna alle oproerigen en weerbarstigen, die weigerden zich aan de regering te onderwerpen, verder tot hunnen plicht gebragt. De voornaamste was *Karel-Mak-Art-Cavenagt*, welken men sloeg met zynen ganschen aanhang, en der zelve sterktens, waar in zy zich verschanst hadden, wierden in de asche gelegd. Weinige maanden daar na smeekte hy om des konings genade; en zich naar *Dublin* begeven hebbende, leide hy den eedt van getrouwheit af in handen van den ridder *St. Leger*, daar nieuwelings aangekomen zynde, in tegenwoordigheid van de graven van *Desmond*, *Thomond*, *Clanrickard*, *Tyrone*, en van verscheide andere Iersche groten. Hy zwoer den naam van *Mak-Murrough*, die van zyne familie was, en zich door menigvuldige geweldendaryen hatelyk hadt gemaakt, af. *Mak-Curty*, een ander hoofd der muiters, was een weinig te voren tot gehoorzaamheit gekomen.

Alles thans in rust zynde, begeerde de koning, dat de volkeren dezes koninkryks, die tot dien tydt toe gedompelt waren geweest zo wel in onkunde, als woestheit, verlicht zouden worden met de kennis der nieuwe geloofsleere. Wy hebben gezien by de laatste jaren van de regering van *Henrik* den VIII, dat de aartsbisshop van *Dublin* daar toe de eerste onderrechtingen gegeven hadt: doch welke alleen tot de Engelsche volkplantingen bepaalt waren. *Eduard* wilde, dat zulks door gansch *Ierlandt* geschiedde. Hy bevestigde echter *Artur Mak-Genis* in het bisdom van *Dromore*, onaan gezien hy brieven van bezitneming van den paus daar toe hadt genomen: doch hy gaf dat van *Kildare* aan *Thomas Lancafter*, een Protestant. Het is zeer waarfchynlyk, dat hy genoodzaakt is geweest omtrent den eersten op die wyze te handelen, om zyne kerkelyke opperhoofdigheit te vestigen in een gewest, dat de Roomsche kerk geheel en al was toegedaan, en ook geen Protestantisch bisshop zou geleden hebben.

Hy zondt wel haast het zelve bevel, dat hy voor zyn koninkryk van *Engelandt*, wegens de plegtigheden van den Godsdienst, hadt laten uitgaan, derwaarts henen. Hy begeerde, dat de H. Schrift in het Engelsch overgezet, en in de kerken gelezen zou worden: dat de nieuwe kerkregel *, door de zorg der Engelsche gevolmachtigden opgesteld, ook aldaar in de zelve tale gelezen, en in alle de artykelen nagekomen wierden; dat men den geestelyken dienst op de zelve wyze, en met eene volstreckte eensgezindheit, zou verreechten, als het middel zynde, waar door Godt verheerlykt, en de vromen geslicht konden worden, welke de verborgendheit der Godzaligheid zouden kunnen begrypen wanneer hen de zelve in de gemene tale wierden uitgelegt. Hy belastte den ridder *St. Leger*, zynen onderkoning in *Ierlandt*, de handt te leggen aan de uitvoering van zyne bevelen, en de prelaten des koninkryks byeen te roepen, om hen daar van de nakoming aan te bevelen.

De ridder *St. Leger* onderkoning.

De hervorming krygt voet in Ierlandt.

Liturgie.

De ridder St. Leger onderkoning.

Voortreffelyke woorden van den ridder *Belingham*.
De ridder *Brian* volgt hem op in het onderkoningchap.

Des zells doot.
1550. De ridder *William Brabazon* komt in zyn plaats.

Hy silt het oproer.

† De Engelsche schryver zegt baronny.

O-Carel eerste baron van Ely.

1550. *Ierlandt* in rust.
Cox. Warre. Journet.
* Esquaders.
De koning *Eduard* zendt eene vloot en krygsbenden derwaarts.

De hervorming krygt voet in Ierlandt.

Liturgie.

De ridder St. Leger onderkoning.

1550.

De onderkoning gehoorzaamde, en deed de vergadering te zamen komen. Hyvertoonde hen des konings wille, waar omtrent hy begeerde, dat die kerkheeren een vaardig besluit zouden nemen, overeenkomende met hunnen plicht, als getrouwe onderdanen, en dienaars van JESUS CHRISTUS, welke wil, dat de kerkelyke macht den vorsten, die regeren, onderworpen zy. Daar viel tegenzegging. *Georg Dowdal*, aartsbisschop van Armach en opperste kerkheer van Ierlandt, verzette zich krachtig tegen de verrechting van den nieuwen dienst in de gemene tale, en wilde, dat het gebruik van den Latynschen, met den geheelen ouden dienst, in standt zou blyven. Hy voer zelfs zo hevig uit, dat hy den onderkoning met den ban dreigde: doch zyne pogingen waren vruchteloos. De ridder *St. Leger* kwam met hem in gesprek, en zonder gevoeligheit te tonen over zyn uitvaren, trachtte hy hem door overtuigende redenen tot zynen plicht te brengen. De aartsbisschop bleef onverzettelyk: doch van den anderen kant aanmerkende, dat hy het niet te boven zou komen, ging hy, gevolgt wordende van alle zyne onderhebbende bisschoppen, behalven *Eduard Staples*, bisschop van Meath, ter vergaderinge uit. Toen nam *Georg Brown*, aartsbisschop van Dublin, door het afwezen van dien van Armach voorzitter geworden zynde, het woordt op, en vertoonde aan de geestelykheit, wat verplichting zy alle hadden om den koning te gehoorzamen, die hen niets vergde dan het gene billyk was. Op zyne aanmaning volgde eene algemene goedkeuring; en zondags van Paaschen begon men, volgens het bevel van den koning, den dienst naar den nieuwen kerkregel te verrechten. De aartsbisschop predikte op dien dag, en nam tot een onderwerp de woorden van David: *Heere, ontdek myne oogen, dat ik aanschouwe de wonderen van uwre wet*. Hy maakte de zelve toepasselyk ter zake, daar het opaan kwam, en deed het volk begrypen, wat geluk het genoot van te leven onder de regering van een vorst, die hen de verborgenheden van den Christelyken Godsdienst deedt uitleggen in eene tale, die zy verstaan konden. Van zulk een gelukkig begin was alles te hopen; doch het gevolg deedt anders zien; en het zy de onderkoning den yver des aartsbisschops al te flauw ondersteunde, of dat zy om andere redenen in tweespalt waren geraakt, immers dwarsboomde hun misverstandt den voortgang, dien men met allen schyn te verwachten hadde. De aartsbisschop klaagde daar over aan het hof, het welk *St. Leger* te rug riep, en den ridder *Cross* wederom in zyn plaats zondt. Dit geschiedde eerst in het volgende jaar, waar in wy na vervolg zullen zien wat 'er onder het bestier van dezen nieuwen onderkoning omging, en de beroerten, die 'er wederom in dit koninkryk, waar van het woeste volk onder geen vreedzame beheersching kan leven, gebeurden.

Engelandt genoot toen tertydt eene grote rust, zonder oorlog van buiten, zonder beroerten van binnen; verzoent met Frankryk en Schotland, en meer ontzag hebbende in Ierlandt dan ooit. In dien tydt zag men ook de bevrediging van den grave van Warwik met den hertog van Sommerfet. Deze laatste nam weder plaats in den Raadt, en des zelfs dochter met Mylord *Lisle*, zoon van den eersten, getrouwt zynde, scheen het, als of men van die twee tegen elkander opstaande partyen niet meer te vrezen hadt: zo dat 'er reden was om op vreedzame en gelukkige dagen te hopen. Het hof kreeg eene nieuwe gedaante. Men dacht alleen, met de rust des koninkryks te beveeligen,

aan des volks welvaren; om den koophandel te doen bloeien; de munt te hervormen, en de gerechtigheit met de vrede te doen heerfchen. De graaf van Warwik bediende zich terfcondt van zyn gezag tegen eenigen, die hy wilde vernederen: doch de genen, die hy aantafte, by het volk niet breed te boek staande, baarde zyne wyze van doen geen misnoegen. Ten anderen trok hy 'er geldfommen van, die in des konings schatkist kwamen, en zo veel als schattingen waren. Mylord *Arundel* was onder het getal der genen, die schattingen moesten opbrengen, en hy wierdt in dien tydt gevonden honderd en zellig duizend guldens te betalen, waar van wy gewag hebben gemaakt ter plaatse, daar wy van het ongeval des hertogs van Sommerfet gesproken hebben, waar van deze *Arundel* een van de grootste aanleggers was: zo dat het volk, het welk den hertog beminde, zich verheugde des zelfs vyandt tot zulk een onverwacht ongeluk te zien vervallen, het welk als een bestier des Hemels wierdt aangemerkt. De ridders *Smith* en *Stanbop* kochten zich vry van de nazoekingen, die men tegen hen deedt, gevende ieder zyn woordt voor veertig duizend guldens, de welke zy den koning bekenden schuldig te wezen. Het kostte tachtig duizend aan den ridder *Thynen*. Het was ook in den zelve tydt, dat de graaf van Southampton, wiens droevig einde wy boven verhaalt hebben, nevens den ridder *Soutbwell*, in ongenade verviel. Het volk gaf 'er zyn oordeel van op de zelve wyze als het van Mylord *Arundel* gedaan hadt, om dat hy nevens hem oorzaak was geweest van des beschermsheers val. Dus baarden alle deze omkeringen geen gemor.

De zaken van den Godsdienst maakten al zo min gerucht. Men zette de hervorming vast voort: doch zonder geweld te gebruiken, en men vondt byna geen tegenstandt noch van de zyde des volks, noch van die der geestelykheit. Men vervulde, zo veel als het mogelyk was, de plaatsen der voornaamste bisdommen met personen, die zo wel in yver voor de hervorminge, als in wetenschappen uitblonken, zonder echter de anderen te kort te doen, zo zy anders de bevelen van den koning en den Raadt gehoorzaamden. Dus wierdt *Ridley*, een groot voorstander der hervorminge, en beroemd door zyne geleerdheit, tot het bisdom van Londen verheven, in de plaats van *Banner*, by vonnisse in de maandt October des voorgaanden jaars afgezet; met welk bisdom daarenboven vereenigt wierdt dat van Westminster, dewyl men niet goed vondt twee bisdommen te hebben in twee zo naby malkander leggende steden, die zelfs door geen muur zyn van den anderen gescheiden. *Thirleby*, bisschop van de laatstgemelde stad, ontvinge echter eenige vergoeding in de plaats; en hoewel men bewust was, dat hy de hervorming niet was toegedaan, liet de koning evenwel niet na hem tot het bisdom van Norwich te benoemen; om dat hy altoos de bevelen van het hof hadt gehoorzaamt.

Gardiner, bisschop van Winchester, wierdt zo gunstig niet gehandelt: ook hadt hy de zelve inschikkelykheit niet getoont. Hy bleef altoos in den Tour gevangen. Mylord *St. John*, en *Petre*, geheimschryver van staat, waren tot hem afgezonden, om hem te verplichten zich naar den nieuwen kerkregel te gedragen, en om hem te verklaren, dat de koning, op zyne weigering van zich daar aan te onderwerpen, een ander persoon zou benoemen, om den setel, die door verscheidene gevangen-zittingen, welke zyne hardnekkigheit hem hadt doen uitstaan, meer dan twee jaren hadt open geweest, te bekleeden. Hy bleef on-

Georg Dowdal, aartsbisschop van Armach, kant zich tegen de Hervorming aan.

Georg Brown staat 'er voor in.

Des zelfs leetreden.

† Ps. CXLIX, vs. 13.

Zyne oneenigheid met den onderkoning.

† In Februa-ry des jaars 1551, volgde het Dag-register van *Eduard*.

Hayward, *Burnt*.

Engelandt in rust.

1550.

Schattingen van verscheidene Mylords en ridders.

Ridley wordt bisschop van Londen in plaats van *Banner*.

Het bisdom van Westminster wordt met dat van Londen vereenigt.

Alta Publ. Tom. XV, fol. 222.

ver-

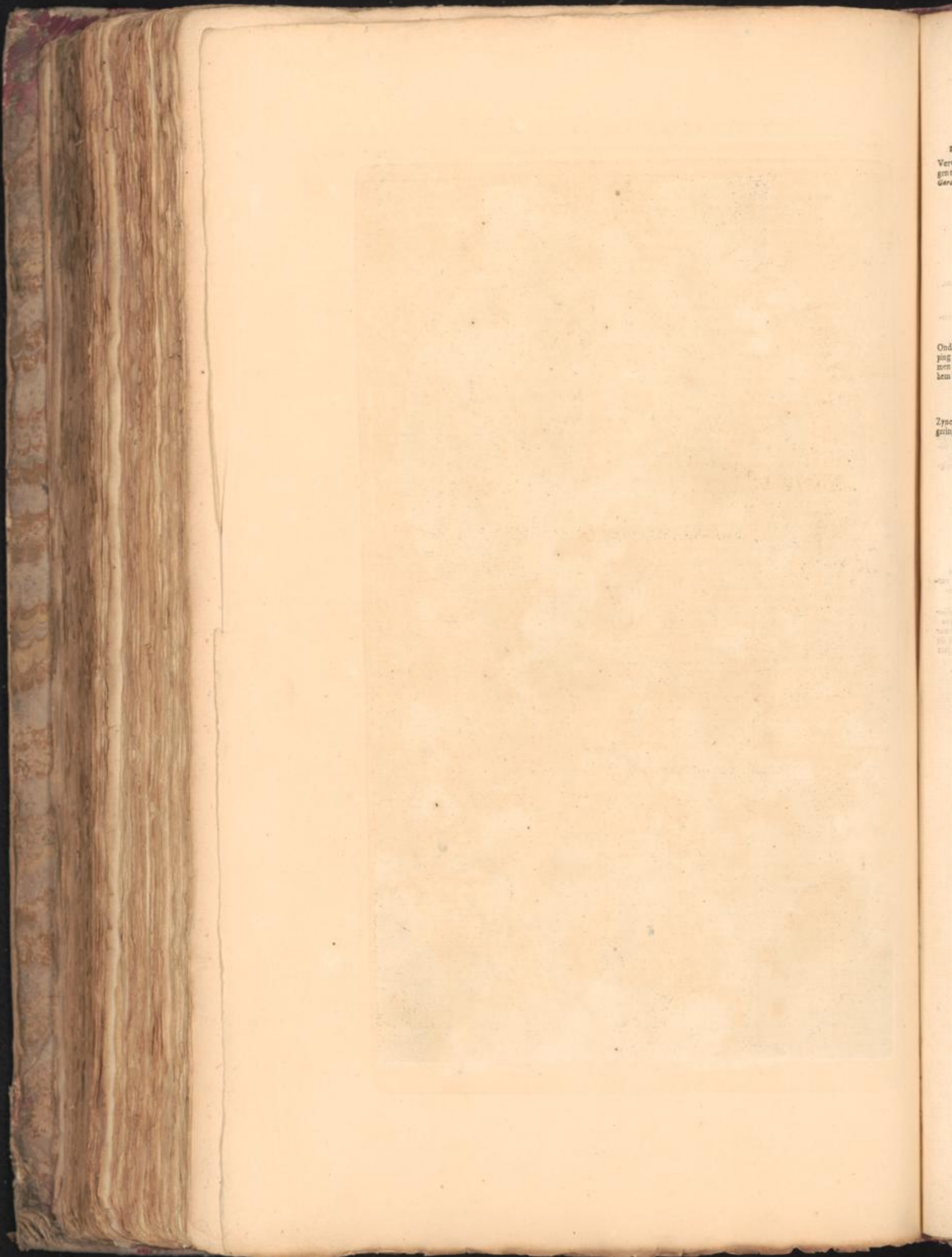

R I D L E Y

*Il fut sous Edouard le second le Premier,
Et même quelquefois il emprunta mon surnom,
Pour troisième tenant nous sous l'union,
Et nous fumes tous trois beules pour l'union.*

Adm. vander Weff pinx.

P. à Gant. fclps.

Ver
ge
Ge

On
p
m
le

Zy
ge

1550. verzettelyk. De Raadt zondt vervolgens tot hem den grootfchatmeester, den grave van Warwick, den ridder *William Herberten Peire*, met een gefchrift, behelzende negen artykelen, welke men wilde dat hy zou ondertekenen. Daar waren 'er acht rakende des konings kerkelyke opperhoofdicheit, die men begeerde dat hy zou erkennen; de nieuwe kerkregel, waar naar men wilde dat hy zich gedroeg; de gehoorzaamheit den koning gedurende zyne minderjarigheit te bewyzen, aan welke men wilde dat hy beleedt zo onvermydelyk verplicht te wezen, als aan de gene, die men hem by des zelfs meerderjarigheit fchuldig zou zyn. De herroeping van het edict der zes artykelen, het welk men begeerde dat hy zou onderfchryven. Het negende artykel van het gefchrift vergde hem zyne misdagen te erkennen, en de rechtvaardigheit der veroordeelingen, die tegen hem gedaan waren. Ondertuffchen verzekerde men hem van des konings genade, indien hy anders het papier, het welk hem voorgelegt wierdt, wilde ondertekenen. Hy weigerde het laafte; doch boodt aan alle de overige artykelen te ondertekenen. Men nam zulks aan, en floeg hem voor, by het eerste artykel op den kant te zetten deredenen, die hem mogten wederhouden het zelve goed te keuren. Hy zette op den kant, dat hy zodanig eene verklaring niet kon doen, zonder tegen zyn gewiffe te fpreken.

De gevolmachtigden kwamen met dit gefchrift, dus met een byfchrift op den kant getekent zynde, weder te rug; en na verloop van eenigen tydt zondt men by hem *Herbert en Peire*, om hem af te eifchen de zelve gehoorzaamheit omtrent het artykel, dat hy geweigert hadt te ondertekenen, als omtrent de andere. Hy bleef by zyne weigering. Eindelyk zondt men weder aan hem de twee gevolmachtigden, nevens *Ridley*, welke hem nieuwe artykelen voorleiden. Men liet hem zeggen, dat hy zich, met des konings bevelen niet gehoorzaamt te hebben, de ongenade van dien vorft over den hals hadt gehaakt; waar over hy zyn leedwezen betuigde. Dus verzachtte men het artykel, dat hy geweigert hadt te tekenen: de overige wierden ook verandert, en men haalde de zaak veel breder uit. Men deedt hem afkeuren de opperhoofdicheit van den paus, de plegtigheden van de Miffe, de aanbidding van de Hostie en van de beelden; doende hem in het tegendeel goedkeuren de affchaffing der kloofsters, de vernietiging van den ouden en de bevestiging vanden nieuwen dienst, de weder-invoering van de bediening des Nachtsmaals onder beide de gedaanten, en de nieuwe plegtigheit van te ordenen, waar by gevoegt wierdt de aanneming van de vertaling der H. Schrift in het Engelfch, en zyne toeftemming tot het bevel, het welk het huwelyk der geestelyken wettigde. Hy weigerde daar op te antwoorden voor dat men hem in vryheit hadt gefelt. De Raadt deedt hem op het bericht der gevolmachtigden voor zich komen; men vermaande hem het gezag der vergadering, aan welke de koning de macht hadt verleent om hem te oordeelen, te erkennen. Hy verfchoonde zich daar omtrent, en verzocht de heeren van den Raadt naar de gewone wyze van rechtspleginge behandelt te worden. Vervolgens verzocht hy een affchrift van de artykelen, op welke hy moest antwoorden. Hem wierdt te gemoet gevoert, dat hy zonder uitfel hadt te gehoorzamen, en de zelve, zonder eenige verandering daar in te maken, moest tekenen. Men gaf hem drie maanden tydt om zich te bedenken; nam het wereldlyke inkomen van zyn

bisdom in beslag, waar van men verklaarde hem te zullen ontzetten, indien hy, na dat de tydt van uitfel verlopen was, by zyne weigering bleef volharden. Hy wierdt weder naar de gevangenisfe gebragt, en de gevangen-bewaarder hadt laft hem thans harder te behandelen dan hy tot nog toe gedaan hadt. Hy genoot nu niet meer de vryheit om in de galderyen van den Tour te wandelen; men floot hem naauw in zyne kamer op. Zommigen laakten deze strafheit, en hielden de zelve voor een geloofsonderzoek, waar door de wetten van staat en de voorrechten der Engelfche natic wierden omgekeert. Zy konden niet dulden, dat men een man van zo een aanzien op blote aanklagten, waar omtrent geen onderzoek voor of na gedaan was, twee jaren in de gevangenisfe hieldt opgefloten. Anderen beweerden, dat 'er in deze rechtspleging niets onbetamelyks was; dat de zelve grondt hadt in verfchide plaatfen van het geestelyk wetboek; dat deze infellingen nog niet in beter order gebragt waren, en de koning, die des pauzen plaats in Engelandt bekleedde, zich daar van kon bedienen.

By deze omftandigheden kwam 'er een ander verfchil op, dat in den beginne van weinig belang fcheen. Het haperde onder de Hervormden zelve, en het betrof noch hunne lere, noch de zedekunde, maar slechts eene enkele plegtigheit wegens de priesterlyke klederen, die men by het inwyen der biffchoppen te gebruiken hadt. Het heeft ondertuffchen weinig gefcheelt, of dit verfchil, dat in die tyds-gelegenheit zo gering fcheen, hadt, door de zwakheit van de eenen, en de kwaadaardigheit van de anderen, het gansche koninkryk in vervolg van tyden rampoedig gemaakt. Het bisdom van Gloucester was open gebleven door het overlyden van *Wakeman*, laafte tytelvoerder. De koning benoemde *Hooper* daar toe, een zo yverig voorftander van de hervorminge, dat hy zelfs de plegtigheden van den ouden dienst, welke men raadzaam hadt geoordeelt te moeten behouden, niet kon dulden: zo dat men op den dag, dat hy ingewyd moest worden, hem niet kon bewegen de biffchoplyke klederen aan te trekken. Hy zeide, dat dit een overblyffel van het Pausdom was, om den dienst, die gansch wereldfch was, luifter by te zetten, en dat men 'er zich niet van bedienen kon zonder de Chriftelyke eenvoudigheit te kweten. Men zondt *Cranmer* en *Ridley* by hem, om hem van zyne onverzettelykheit wegens iets, dat eene enkele plegtigheit was, en dat in den grondt den Godsdienst in genen dele raakte, te overtuigen. Ten anderen vertoonden zy hem, dat hy in zyne hardnekkige weigering niet kon volharden, zonder tegen de wetten des koninkryks, die dit gebruik hadden vast gefelt, te zondigen; dat het in zich zelve wel onverfchillig was: doch dat men zich fchuldig maakte met te weigeren, zich in de gevallen, die de wet voorfchryft, daar aan te onderwerpen. Alle hunne redenen vermogten niets op den nieuwen biffchop. Zy fchreven aan *Bucer* om daar omtrent zyne raadgeving te hebben. *Cranmer* ftede den brief op, en bragt daar in het verfchil tot twee punten, namentlyk voor eerst, of de bedienaars van de Engelfche kerk de priesterlyke klederen, welke de Regering hen bevelen hadt te dragen, konden behouden, zonder zich voor Godt te bezondigen; en ten tweede, of in het tegendeel de geen, die weigerde zich daar van te bedienen, Godt niet beleedigde; het zy dat hy de overheit ongehoorzaam was, of om dat hy de order van de kerk verftoorde.

1550. Het wereldlyke inkomen van zyn bisdom wordt in beslag genomen.

* Cipiet. Verfchidenheit van gevoelens over deze rechtspleginge.

Verfchil onder de Protestanten omtrent de priesterlyke klederen.

* *Tunlairt*. *Hooper* veroordeelt het zelve gebruik, en weigert ze aan te trekken.

Cranmer en *Ridley* konden hem daar toe niet bewegen.

1550.
Bucer ver-
oordeelt zyne
hardoch-
tigheid.

Het antwoordt van *Bucer* stemde met *Craumer's* gedachten overeen, en deze leeraar verklaarde, dat het naar zyne mening zou wezen Godt te beleedigen, als hy in dezen gevalle geen onderwerping wilde tonen. Hy voegde daar by, dat het waar was, dat, vermits deze gewaden de bygelovigheid van de eenen styfden, en de afkerigheid van de anderen veroorzaakten, hy wel wenschte, dat men het gebruik daar van afschafte. Hy schreef het zelve aan *Hooper*; doch vermaande hem de zelve, zonder eenige zwarigheid te maken, te dulden, tot dat het gebruik daar van openbaarlyk vernietigt wierdt. *Petrus Martyr*, aan wien men ook geschreven hadt, gaf een diergelyk antwoord. Hy veroordeelde zelfs de styfhoofdigheid van *Hooper* met veel nadrukkelyker uitdrukkingen, dandie van *Bucer* waren, zeggende, „dat „ alle Godvruchtige personen het gedrag van een „ zo koppig man moesten laken, en dat het hem „ van herten leed was, onder de genen, die van „ de allerzuiverste lere belydenisse deden, ver- „ schillen van die natuur te zien”. *Hooper* gaf het nog niet op. Hy bediende zich van het gezag des graven van Warwik, en van de aanprijzing des konings zelf, die aan *Craumer* schreef wat inschiklykheit voor *Hooper* te willen hebben. Doch de geestlykheit hieldt zich pal, en de inwyng dezès bisschops wierdt tot het volgende jaar verschoven. Dan zullen wy zien den middelweg, dien men uitvondt om hem wat toe te geven, en niet te min te verplichten gehoorzaamheit te betonen aan de bevelen der overheit.

Uit Duitsch-
landt in En-
gelandt ge-
vluchte Pro-
testanten.

Wy hebben boven op zyn plaats gezien, dat de strafheit van het zogenoemde *Interim*, het welk de keizer in Duitschlandt liet afkondigen, na aldaar de aanklevers der hervorminge gedrukt te hebben, vele personen, die van de zelve belydenisse deden, gedwongen hadt naar Engelandt te vluchten. De koning dezès ryks stondt die vluchtelingen verscheide voorrechten toe. Drie honderd en tachtig onder hen wierden voor eige inboorlingen † gehouden. Men maakte van hen een staatkundig ligchaam, dat volgens zyne eigene wettē geregeert wierdt, en zyne afzonderlyke plegtigheden in den Godsdienst behieldt, zonder aan den Engelschen kerkregel gebondente zyn. Men vergunde hen eene kerk binnen Londen, welke men den Augustyner monniken hadt afgenomen, en ook nog de kerk van St. Augustyn noemde, nevens der zelver goederen en inkomen. Dit was om hunne leeraars, die de koning hen benoemde, of der zelver benoeming goedkeurde, en hun getal bepaalde, te doen bestaan. Zy waren met hun vieren, nevens een algemeen opziender, zynde zo veel als deken, of superintendent. Men verleende hen de macht, om de plaatsen, door de doot van hunne amptgenoten opengevallen, weder te vervullen, om andere personen te benoemen, welker goedkeuring de koning aan zich behieldt. Deze vorst beval den Lord Major en de andere magistraatspersonen van Londen, de kerkeheeren van zyn koninkryk, der zelver geestlyke rechters, en alle de genen, die over de burgerwetten aangeselt waren, deze zamening van vluchtelingen uit Duitschlandt en elders van daan, welke des pauzen vervolging uit hun vaderlandt gebannen hadt, toe te laten de vrye en openbare oefening van den Godsdienst, dien zy beleeden, en naardien de zelve slechts in eenige geringe plegtigheden van dien der Engelsche kerke verschilde, verboodt de koning hen in hunne kerkelyke orde te storen, en begeerde, dat zy daar in gehandhaaft zouden worden. Dat zy voor het overige in eene volkome gerustheit zouden leven, en ten

† *Regniola*.

Wat voor-
rechten de
koning hen
vergunt.

vollen genieten de rechten en vryheden, waar van zy by zyne openbrieven bezit hadden gekregen †. De vier leeraren waren *Gualterus Doleus*, *Martinus Micronius*, *Franciscus Rivarius*, en *Richardus Gallus*. De opziender, of superintendent, was *Johannes à Lasco*, of *Lasky*, een Poolisch edelman, of vryheer † (a). Hy was van eene doorluchtige geboorte, zeer Godvruchtig, en byzonder geleerd. Met deze hoedanigheden staat hy in des konings opene brieven gemeld, en dit is de lof, welken de geschiedenischryvers, die van hem gewag maken, hem geven*. Hy was de broeder van *Hieronymus à Lasco*, palatyn van Siradic, de welke den grave *Sepusius* met zo veel vrucht diende by *Solyman*, in de gelykheit van eisch †, die hy hadt met *Ferdinand* op het koninkryk van Hungarië. Men zegt †, dat *Johannes à Lasco* de gunst, die koning *Eduard* hem en de overigen bewezen hadt, niet naar behoren beantwoordde, dat hy zich niet vergenoegde met het voorrecht van de kerk plegtigheden te mogen oefenen, die van de Engelsche kerk verschilden; maar dat hy ook der zelver instellingen in een boek, dat hy alleen ten dien einde geschreven hadt, tegenging. Hier in veroordeelde hy de bisschoppelyke en priesterlyke gewaden, zo wel als de wyze van het Nachemaal op de knien leggende te ontvangen. Hy wilde, dat men zou zittē. Dit boek (b) maakte echter niet veel geruchts: ten minste, men ziet 'er geen klagten over ingebragt, en *Lasky* leefde gedurende de gansche regering van *Eduard* gerust. De vervolging, waar mede de Hervormden onder de volgende regering gedrukt wierden, noopte hem te vertrekken, om eene andere schuilplaats te zoeken (c).

In den tydt, dat hy zich in Engelandt nederzette, verliet *Polydorus Virgilius* †, na dat hy verlof verzocht hadt om naar zyn oude vaderlandt terug te keren, het zelve. Hy was zeer bejaard, en wenschte zyne dagen te gaan eindigen in eene warmer luchtstreek dan Groot-Britannië is. Alzo hem nu Italië de geboorte hadt gegeven, herdacht hy, aldaar een zachter lucht, dan die van dit Noordelyke eilandt, dat hy rechs veertig jaren bewoont hadt, ingeademt te hebben, en hy kon de begeerte om dit schone landt weder te zien niet tegenstaan. De Geschiedenis van Engelandt, die hy gedurende zyn verlyf in dat koninkryk hadt zamengestelt, hadt hem veel achting toegebragt. Zommigen twyffelen evenwel, of die Geschiedenis wel naauwkeurig genoeg en recht naar waarheit geschreven is, en kunnen hem niet vergeven het verlies der handschriften, welke hy, na de zelve gebruikt te hebben, verbrandde; een verlies, zeggē zy, dat door zyn verhaal by het algemeen, voor het welke hy de kennis der zaken, welke hy hadt achter gehouden, wilde verduistren, niet kan geboet worden. Het is wel te denken, dat de Godsdienst, waar van hy belydenis deedt, niet weinig tot dit vertrek gedaan heeft. Het zy hoe het wil, men stondt hem niet alleen toe het geen hy begeer-

(a) Hy was de neef van den aartsbischop van Gnezen, en zo van *Erasmus* gezien, dat deze laatste verklaart, de soberheit, matigheit, schaamte, bescheidenheit, zedigheid en kuischheit van hem geleert te hebben; dat, onaangeziende oud, en *Lasky* jong was, hy van den zelven eer meester dan leerling hadt behoren gewest te hebben. Zie het Leven van *Craumer* door *Strype*.

(b) Het zelve is in het Latyn geschreven, en gedrukt te Londen in den jare 1551.

(c) Hy ging met eenige anderen naar Denemarken over; doch also de koning van dat ryk hem daar in niet wilde dulden, vertrok hy naar Embden, in Oost-Vrieslandt, en van daartwee jaren daar na weder naar Polen, alwaar hy in den beginne des jaars 1560 is overleden.

1550.
Zie de Ver-
zamelingen
van *Bucer*.

† *Bucer*.

* *Suidanus*,
Thuanus.

† *Concurren-*
tit.

† *Bucer*.

Johannes à
Lasco schryft
tegen de bis-
schoppely-
ke waardig-
heit.

Polydorus
Virgilius ver-
liet Engelandt.

† of *Virgilius*
De Crinque
van *Hamer*
zegt, dat dit
eerst in 't jaar
1551 ge-
schiedde.

Fuller.

1550. geerde, men liet hem zyn aartsdiakenſchap, en de inkomſten van Nonninton. Men wilde daar mede zyne dienſten, die hy door het opſtellen der gemelde Geſchiedeniſſe aan de natie gedaan hadt, erkennen; en miſſchien dacht men ook op de bezadigtheit, welke hy getoont hadt in de hervorminge, die onder *Henrik* den VIII aangevangen, en onder *Eduard* doorgezet was. Schoon hy een Italiaan was, hadt hy zich echter nooit ingewikkelt gevonden in eenige party der voortſtanderen van den Roomſchen ſtoel, en altoos de beſluiten, die ten voordeele van de koninklyke macht in de vergaderingen der geeftelykheit genomen waren, ondertekent.

Het gerucht, dat 'er in dien tydt liep van het huwelyk tuſſchen *Eduard* met de princeſſe *Elizabeth*, dochter van den koning van Vrankryk, bragt de hervormers ongeruſtheit aan. *Guidotti* hadt het zelve by de vredehandeling op het tapyt gebragt: doch zyn voorſtel vondt geen ingang. Wy zullen zien, dat het in het volgende jaar nogmaals wierdt voorgelagen, en ook nogmaals verworpen. Ondertuſſchen ontruſtten zich de genen, die den hervormden Godsdienſt waren toegedaan, over de eerſte geruchten, die daar van verſpreid wierden. Zy wiſten, hoe zeer *Henrik* de II en zyn ganſche hof op dien Godsdienſt gebeten waren. De konneſtabel van Montmorenci, en de *Guizen*, die het koninkryk beſtierden, waren daar gezworene vyanden van; en ſchoon die vorſt in het voorgaande jaar eenigzins recht hadt gepleegt over den ſchrikkelyken moord van *Cabrières* en *Merindol*, gelyk wy zulks in het verhaal van dat droevig voorval hebben bygebragt, was hy des niettegenſtaande den Proteſtanten niet te gunſtiger, die hy in verſcheide plaatſen van zyn koninkryk deedt verbranden. Dus was het niet zonder reden, dat de Engeliſchen daar over bevreest waren, dat hun koning zou trouwen met eene princeſſe, opgevoed onder de bloedwetten van een hof, dat hunne broeders met zo veel woede vervolgde.

Latimer predikte op een dag van de Vaſten over dit ſtuk, in tegenwoordigheit van *Eduard*, met veel onbeſchroomdheit. Hy vertoonde dezen jongen vorſt, dat het huwelyk geen verbindtenis was, gelykende naar de gene, die in den gemenen handel der menſchen voorvallen, ſchoon de boosheit dezer eeuwte het byna daar toe gebragt hadt; dat 'er in die verbindtenisſe iets beiliger was opgeſloten, en dat men in diergelyke ontmoetingen altoos om Godt moeſt denken, om geen verbindtenis aan te gaan, waar door hy beledigt, of zyne kerk voor het geweld haver vyanden bloot geſtelt wierde; dat deze overwegingen voornamentlyk de vorſten raakten, welke Godt met de kennis van zyne waarheit begaafi hadt, en welken by de verdediging daar van hadt toebetrouwt; dat de ervarenheit duizend voorbeelden uitleverde van onbetelen, die een ſtaat, door het huwelyk van een rechtzinnig vorſt met eene echtgenoot van een tegenſtrydigen Godsdienſt, waren overgekomen, en dat de koning te meer tegen diergelyke ongevallen op zyne boede moeſt wezen, om dat zyne jonkheit ligter door de bekoorlykbeden eener vrouwe, die al hare ſchoonheit zou doen gelden, te verlokken was. Hy voegde daar by, dat hy vry uit ſprak; maar dat hy oud zynde, niet geloofde meer op den predikſtoel te zullen verſchynen, en dat hy ten minſte, voor dat hy ſierf, zyn gewiſſe wilde ontlaſten; dat hy van des konings Godvrucht hoopte, dat de zelve het hem niet kwalijk zou afnemen; dat hy in allen gevalle zyn geluk, ja zyn leven zelf, minder dierbaar achtte dan den wylſtand van zynen meester. Daar by waarſchouwde hy den koning een wakend oog te houden op zyne amptenaren, die zyne ſchulden niet betaalden, en ondertuſſchen

ryk wierden, en paleizen bouwden ten koſte van de koninklyke ſchatkiſt. Hy vermaande vervolgens deze amptenaars omtrent de armen rechtvaardiger en getrouwer voor hunnen vorſt te zyn. Waariyk, rondborſtige vertogen! doch die een kerkheer waardig waren, welke zich liever voor de wreedheit van *Henrik* den VIII bloot ſtelde; dan tegen zyn gewiſſe veinſde, en die onder des zelfs opvolger den eenvoudigen dienſt van de verkondiging van het Euangelie hadt verkoren voor den luſterryken ſtand van de biſſchoppelyke waardigheit. Gelukkige vorſten, welken de Hemel zulke beſtierders toezendt! en gelukkig volk, aan het welke Godt vorſten verleent, die naar zodanige leſſen willen luſteren!

De genen, die yveraars waren voor de hervorminge, voegden by de vermaningen van *Latimer* een middel, dat zy meenden bekwaam te zyn een huwelyk te dwarsbomen, het welk hen onheil zou gebaar hebben: namentlyk een ander voor te ſtellen met de dochter van den Roomſch koning *Ferdinand*. Men verhieft ten hoogſten top de deugden van dien prins en die van *Maximiliaan*, zynen zone, zelfs in de party der Hervormden; die van *Maximiliaan* boven al, voor wien men achting hadt uit hoofde van duizend fraaie hoedanigheden, en inzonderheit wegens zynen zachten aardt. Daar zyn 'er zelfs, die zeggen, dat hy tot de hervorminge overhelde. Dus vleide men zich, dat de prinses, opgevoed zynde aan een zo gematigt hof, alwaar men geloofde dat de lere der Proteſtanten voet hadt gekregen, ten minſte daar door, indien zy in Engelandt kwam, meer genegen zou wezen de zelve aan te nemen, dan eene princeſſe van Vrankryk, opgebragt zynde in de vooroordeelen van haat en vervolginge tegen de hervormers. Geen van beide deze huwelyken gelukte, en de koning ſtierf te jong, om in een echtverbondt te treden, dat de vreugde van de eenen niet zou hebben kunnen baren, of het zou de vrees van de anderen te wege gebragt hebben.

Men zette in dit jaar de hervorming met zo veel naauwkeurigheid voort, als men tot nog toe niet gedaan hadt. Men overzag den nieuwen kerkrögel, en verbeterde daar vele dingen in, die men uit toegevendheit voor de genen, welke met den uiterlyken glimp der oude plegtigheden ingenomen waren, nog onverandert hadt laten blyven. *Bucer* wierdt verzocht omtrent dit werk zyne gedachten te zeggen. Hy keurde de gebeden van den nieuwen dienſt goed, als overeenkomende met de heilige Schrift: doch hy weniſchte, dat de biſſchoppen en prieſters zich niet meer mogten bedienen van die choorgewaden, welke de bygelovigheit van de eenen ſtyfden, en de anderen tot ergerniſſe ſtrekten. Hy zeide zyn goeddunken ook over de bedieninge des Nachtmals, en meende, dat men de ſtrafheit van de oude kerktucht, die de onboetvaardigen daar van weerde, wederom moeſt doen herleven. Hy prees den vromen het menigvuldig gebruik daar van aan, en weniſchte, dat men vier malen in het jaar plegtelyk ten Avondmaal mogt gaan. Hy vermaande de prieſters de gebeden met eene Godsdienſtige aandacht en verſtaanbare ſtemme te lezen. Hy verbodt deze lezing op de dagen als het Nachmaal aan het volk niet wierdt uitgedeelt. Hy wilde, dat men het broodt den Avondmaal-gangeren in de handt zou geven, en niet in den mond ſteken. Hy wraakte het gebedt voor de afgeltorvenen, en deedt een voorſlag om iets in zekere uitdrukkingen van den kerkrögel, die wat te veel de verzelfſtandiging ſche-

1550.

Men ſleit *Eduard* voor het huwelyk met de dochter van *Ferdinand*.

Stidant, *Thuanus*, *Burnet*, *Maximiliaan* hadt genegenheit voor de hervorminge.

Burnet.

Advys van *Bucer* over de nieuwe Liturgie.

† *Tanſius*, *Antianus*, *nen*

De Proteſtanten van Engelandt worden verlegen over het gerucht, dat 'er loopt van het huwelyk tuſſchen den koning en eene princeſſe van Vrankryk.

Kerkreden van *Latimer* over dit onderwerp.

1550. nen aan te duiden (a), te veranderen. Hy begeerde, dat de Doop in de kerken, en niet in de byzondere huizen, zou bedient worden; dat men daar toe alleen zuiver water zou gebruiken, zonder zout of room, en een eenvoudig gebed, zonder bezwering. Hy meende, dat men de Vorming alleen moest toestaan aan bejaarde personen, en die, na volkomentlyk in de waarheden des Christendoms onderwezen te zyn, bekwaam waren de verbindtenissen van hunnen Doop te vernieuwen. Hy beval ten dien einde, dat de parochiepriesters alle zondagen den Catechismus zouden prediken, en zorg dragen om hun volk de grondartykelen van den Godsdienst voor te houden. Hy vondt raadzaam het gebruik van het laatste olyfel, als mede andere plegtigheden, die hem het Christendom onwaardig schenen, af te schaffen; waar onder deze, die de vrouwen onderhielden, van een waschkaars te offeren, als zy naar de kerk gingen, om Godt te danken van haar zo gelukkiglyk uit het kinderbedde te hebben doen opstaan. Hy beval voor alle dingen den aartsbisshop van Kantelberg, wel acht te geven van geen personen in de kerk aan te stellen, dan die bekwaam waren het volk te onderwyzen en te stichten.

Gefchenk
des konings
aan Bucer.

Zyne ver-
handeling
over het ryk
van Jesus
Christus.

Bucer was in Engelandt gevlucht om de strafheit van het *Interim* te ontwyken, gelyk wy reeds gezegt hebben, en de Geschiedenis geeft aan de handt, dat koning *Eduard* hem in dit jaar een geschenk deedt van honderd kronen om een kagchel, naar de gewoonte der Duitschers, te doen maken, om dat hy in het voorgaande jaar vry wat ongemak van de koude hadt gehad. Deze leeraar betuigde daar over zyne erkentenis door een werk, dat hy schreef, betreffende het koninkryk van Jesus Christus, en het zelve aan den koning opdroeg. Hy maande den zelve daar in aan om krachtdadelyk te ondernemen de verbetering der misbruiken, die het Christendom onkenbaar maakten, en de verdorvendheit in den staat en in de kerke onderhielden; het zy door de onwetentheit, of ontheiligung van het volk; door het onwaardig gedrag der geestelykheit, of door de onbekwaamheit der magistraatspersonen.

Om in het eerste dier wanschikkelykheden te voorzien stelde hy voor de jeugt door gedurige catechisatiën te doen onderwyzen; wel te letten, dat de heiligung van den zondag, en de Godvruchtige oeffeningen op feestdagen niet verzuimt wierdt; te weeren, dat men van de kerken handel- of wandelplaatfen maakte; zorg te dragen voor de huisgezinnen, en acht te geven, dat de huwelyken, die 'er de oorspronk van zyn, niet geschieden tegen de bewilliging der vaderen, noch door overspelen, welke deze gewyde bandt van een scheuren, bevlekt wierden, en dat men zich moest houden binnen de graden van bloedverwantfchap, hoedanig het ons in de wet Gods is voorgeschreven; dat 'er gewaakt moest worden voor de opvoedinge der kinderen, zynde de zelve als het kweekfchool van den staat, en dat eindelyk het ergerlyk leven der ontuchtige menschen behoorde bestraft te worden.

Om de geestelykheit een luister by te zetten, die met hunnen dienst overeenkwam, wilde hy, dat men de bisschoppen alle wereldfche bezigheden zou verbieden, om zich alleen af te zonderen tot het bezorgen der zielen, wier zaligheit hen was aanbetrouwt; dat niemandt in de bisdommen gelaten wierdt, dan de gene, die van de hervormin-

(a) Deze uitdrukking luidde aldus: *dat deze schepfelen van broodt en wyne voor ons mogen zyn het ligchaam en het bloed van wyen Zons.*

ge overtuigt waren; dat men het oude gebruik van opper-dorppriesters * weder zou invoeren, en twee malen in het jaar eene provinciale kerkvergadering houden, waar op zich een wereldfch gevolmachtigde van wegens den koning zou laten vinden, om getuigenis te dragen van het gedrag der vergaderinge; dat men aan de kerke zou wedergeven een gedeelte van het gene men de zelve ontnomen hadt; dat men zou betuigen de ongebondenheit der genen, die, hunne inkomsten misbruikende, in pracht en overdaadt leefden, en dat men aan den anderen kant de behoefte der armen zou gedachtig zyn; dat men eindelyk den geestelyken zo veel gawe, waar van zy eerlyk beftaan konden, en zelfs waar van zy konden mededelen aan de armen van hunne parochiën, tot welkers onderhoudt het vierde deel van de kerkelyke inkomsten moest besteed worden.

Om de kwade gewoonten in de behandeling van het recht te stuiten, vermaande hy den koning het verkopen van ampten af te schaffen; de minder magistraatspersonen te verplichten verantwoording te doen van hunne gewyden aan hunne opperrechtters; de rechtspleging van het koninkryk, dat door twaalf, in de provincien verdeelt zynde, gevolmachtigden gefchiedt, werwaarts zy henen gaan om het hooggerecht $\dagger$ te houden, alleen in handen te geven van verftandige en doorvroomheit bekende menschen. Hy gaf ook zyn gevoelen te kennen over de straffe der fchuldigen; zyn oprecht gemoedt niet kunnende dulden, dat de misdaden ongeftraft bleven: doch zyne zachtzinnigheit liet hem niet toe straffe gevangenis goed te keuren over geringe feilen, noch dat een enkele diefstal met het leven geboet wierdt, terwyl men overspel straffeloos liet doorgaan. Hy beeerde, dat deze ondeugd de menschelyke zamenleving meer verongelykte dan de eerste, welke door de wet van Mozes de dood verdiende, en die het zulks ook waardiger achtte dan diefstal.

Het was, na het werk van *Bucer* gezien te hebben, dat de koning zelt het ontwerp opstelde van eene algemene hervorminge, welke hy begeerde dat in alle de verscheide staten zyns koninkryks zou gedaan worden, en het welk hy schreef met zyn eigen handt $\dagger$. Dit stuk, hoewel onvoltooit, behelst echter het geen noodzakelyk is om de oogmerken van dezen vorft te doen kennen, en te doen zien, met wat deugden Godt zyne ziel, zo wel als zynen geest met een doorluchtig verftand, verficiert hadt. Men ziet daar in eene verhevenheit, die zynen ouderdom te boven gaat: doch men merkt 'er ook teffens eene eenvoudigheit in, die alleen met de fchryftrant van een kindt overeenkomen. Men wil, dat hy in dien tydt aan zyn Dagregister, of Dagboek $\dagger$, begon te arbeiden. Het is van de handt zo wel, als van het eigen opstel van dien jongen vorft, en verdient mogelyk niet minderverwondering dan de Gedenkschriften $\dagger$ van *Cesar*. Is het zo gepolyft van styl niet, ten minste sluit het in al wat 'er aanmerkelyks onder de regering van dezen vorft gebeurt is. Hier uit hebben de Engelsche fchryvers hun licht gefchept. Men roemt het werk van *Cesar*, zo wel gefchreven, dat geen een fchryver het zelve na hem heeft durven aantasten om aan dit kort begryp de gedaante van eene Geschiedenis te geven. Men is het Dagregister van *Eduard* niet minder lof fchuldig, die, hoe jong hy ook was, den geleerden alle de aanmerkingen en gefchiedenissen, daar zy hunne verhalen mede hebben opgepronkt, verschaft heeft.

Wy kunnen met flilzwygen niet voorby gaan

eene

1550.
Dynes
reuz.

Zynadvys
aan den ko-
ning wegens
het handha-
ven van het
recht.

Leigraude
jouis.

Ontwerp
van de her-
vorminge
door koning
Eduard
opgeftelt.
 $\dagger$ Zie de ver-
zamelingen
van *Barnet*.

Zyn Dagre-
kan overeenkomen. Men wil, dat hy in dien
tydt aan zyn Dagregister, of Dagboek $\dagger$, begon
te arbeiden. Het is van de handt zo wel, als van het ei-
gen opstel van dien jongen vorft, en verdient moge-
lyk niet minderverwondering dan de Gedenkschri-
ften $\dagger$ van *Cesar*. Is het zo gepolyft van styl niet, $\dagger$ *Commen-
ten*
minste sluit het in al wat 'er aanmerkelyks on-
der de regering van dezen vorft gebeurt is. Hier
uit hebben de Engelsche fchryvers hun licht ge-
schept. Men roemt het werk van *Cesar*, zo wel
gefchreven, dat geen een fchryver het zelve na hem
heeft durven aantasten om aan dit kort begryp de
gedaante van eene Geschiedenis te geven. Men is het
Dagregister van *Eduard* niet minder lof fchuldig,
die, hoe jong hy ook was, den geleerden alle de
aanmerkingen en gefchiedenissen, daar zy hunne
verhalen mede hebben opgepronkt, verschaft
heeft.

$\dagger$ *Commen-
ten*

1550. eene redenvoering; ook met de handt dezès konings op de wyze van een brief gefchreven, houdende aan den hertog van Sommerfet, zynen oom. Dit gefchrift is in 't Fransch, dat Eduard zeer wel sprak, gelyk uit dit itaaltje blykt. Het is eene verhandeling tegen de afgoderye en den beeldendienst; waar by gevoegt is eene verzameling van twee en zeventig plaatfen, getrokken uit het Oude Verbondt, waar door zodanig een dienst veroordeelt wordt. Het handschrift daar van beruist in het collegie van de Drieëenheit te Cambridge.

Schikking, die hy hieldt in het ontwerp van zyn hervorminge. Wy komen weder tot het ontwerp van zyne algemene hervorminge. Hy begreep de zelve onder twee byzondere artykels, waar van het eerste het geestelyk bestier, en het andere het wereldlyke betreft. Hy deedt het wezen van het eerste bestaan in de verkondiging van het zuivere woord Gods; in het doen van openbare gebeden, en in de oefeninge van de kerkelyke tucht. Hy wilde, dat men, om de predikatiën klem by te zetten, herders verloor, die niet alleen bekwaam en rechtzinnig, maar ook van een voorbeeldig leven waren.

Zyn gevoelen over den kerkregel. • Liturgie. Wat den kerkregel belangt, hy beval des zelfs gebruik aan, en om het volk daar toe te gewennen belastte hy de geestelykheit den dienst met yver te verrochten, en op eene wyze, dat de zelve van het volk en de gansche vergadering kon verstaan worden, op dat ieder daar door gelicht zynde, zulks met den zelve Godvruchtigen yver kon beantwoorden. Nopende de kerkelyke tucht verstonde hy, dat men de zorg daar van overliet aan wyze en uitmuntende Godvruchtige mannen, die de ongeregelden bestraffen, en strengelyk de hand hielden aan het tuchtigen van de ergerlyk levenden. Dus vondt hy niet raadzaam de bisschoppen van dien tydt deze macht over te geven, het zy om dat de eenen den Roomschen Godsdienst nog aankleefden, of dat het den anderen, om zo een gewigtig ampt met vrucht te bedienen, aan bekwaamheit of yver ontbrak.

Over de kerkelyke tucht. Over het staatkundig bestier. Hy stelde voornamentlyk drie grondbeginselen van geluk en zekerheit der staatkundige regeringe, namentlyk voor eerst de goede schikking, welke men moest vaststellen met de gerechtigheit te doen heerschen. Tentwede, den overvloed, die 'er aangebragt moest worden door de wettige wegen van landbouwerey en koophandel; en ten derde de eendragtigheid, die 'er noodwendig onder de inwoonders moest behouden worden. Hy ontdeckte teffens de gevaarlyke oorzaken, welke slydig waren tegen het genot der voordeelen, zeggende, dat ieder, om gelukkig te leven, zich binnen de palen van zynen staat moest houden; dat, in plaats van zulks te doen, de edelman voor heer speelde; de burger den edelman navolgde; de ambachtsman, moede van werken zynde, zich naar het landt begaf, om zyn leven aldaar in ledigheit door te brengen. Dat de landhouwer, met een stuk lands en eene kudde niet te vrede zynde, vele begeerde, en dat zy alle, na zich door onwettige wegen, of die tot des volks ondergang strekten, verrykt te hebben, het geldt met nodeloze kosten doorbragten. Dat hier uit voortkwam ontrouw, welke in den koophandel was ingeslopen; het bedrog in het werk van de ambachtslieden; de woeker onder de anderen; het overvoeren van verbode waaren; de ledigheit des volks, waar uit doorgaans oproerigheid geboren wordt; de verkoping der ampten, waar mede men handel dryft; het onrechtvaardig bezitten der kerkelyke waardigheden, die de wereldlyken onder zich slepen; de verandering van

bouw- in weilandt, tot nadeel van de gemeente; en de afheiningen, of beslotene waranden, die zo veel oproers verwekt hebben; dat elk zocht te rapen en te schrapen, om met pracht te verschynen, en om een aanzienlyk gevolg, kostelyke tafels, en heerlyke gebouwen te kunnen onderhouden; dat men, om deze ydelheit den lossen toom te vieren, zynen plicht zo wel als zynen waren staat vergat. Hy gaf vervolgens de hulpmiddelen aan de handt om deze onheilen te doen ophouden, namentlyk, om de wetten te doen opvolgen; goede bestierders aan te stellen; wyze gevolmachtigden in de provinciën te zenden, welke voorbeeldt de wetten, meer dan hun gezag, deedt zegepralen; om de leeggangers en landloperste straffen; om brave menschen in het tegendeel aan te moedigen; om de eendragt in het gansche koninkryk te onderhouden, en elk byzonder persoon te verplichten zich niet boven zynen staat te verheffen. Hy begeerde, dat de Parlementen zouden waken tot handhavinge van deze reglementen; en dat, by gebrek van Parlementen, de groten en vrederechters, ieder in zyn gebiedt, der zelve nakoming zouden doordringen. Kortom, men ziet in dit dierbaar gedenkschrift van Eduards regering den uitmuntenden imborst van dezen vorst doorstralen, geheel overhellende tot Godvrucht en tot de welvaart van zyn volk, nevens eene gansch Christelyke staatkunde, waar over men zich niet genoegzaam kan verwonderen in een prins, die nog geen veertien jaren oud was.

Het is niet te verwonderen, dat de kerkvoogden, dus aangemoedigt zynde, zich van hunnen plicht kweten. Ridley, onlangs met het bisdom van Londen vercoert zynde, scharste de oude gewoonten, die door de onachtzaamheit of inschikelykheit van Bonner aldaar nog waren overgebleven, en die hy voor bygelovig hieldt, af. Hy deedt zyn bezoek, verselt met den ridder Yates, groot-Sherif van de provincie van Essex, welke de koning hadt gezonden om de handt te leggen aan de uitvoeringe van de bevelen dezès kerkvoogds. Hy deedt onderzoek naar het levensgedrag der geestelyken, vernemende naar hunne zeden en leere; hy begeerde te kennen de genen, welke voorstanders van den ouden Godsdienst waren, en met verachting spraken van den nieuwen kerkregel; de genen, die ongeoorloofde vergaderingen hielden, het zy Wederdopers, of andere dwaalgeesten, en of de parochianen wel zorg droegen de zieken te bezoeken, en het volk te onderwyzen. Doch de voornaamste verandering, die hy maakte, was de altaren in eenvoudige tafels te verwisselen, om het Nachmaal te houden. Hy meende, dat deze hervorming noodzakelyk was, om het volk het denkbeeld te ontnemen, dat hen door dezen prachtigen toelstel wierdt ingeboezemt. Dit streedt, naar zyne gedachten, tegen de eenvoudigheit van des Heeren Nachmaal, en tegen het ware denkbeeldt, dat de hervormers zich van dit bondzegel gemaakt hadden. Hy liet echter die tafels in het koor, zo dat de geestelykheit en de Avondmaal-gangers van het overige volk waren afgescheiden. Doch hy deedt alle de byzondere altaren, die in de kerk waren, omver smyten. Deze afbreking verwekte oncenigheit, en leedt op eenige plaatfen tegenspraak. Het bevel, dat van den Raadt kwam, slopte den tegenstrevenden den mond, en verleende dien kerkvoogdt nieuwe macht om te voltooiën het geen hy begonnen hadt: doch men belastte hem ondertuschen daar in te werk te gaan met zo veel wysheit, als een Christelyken yver paste, en die zaak alleen verstandige leersaars aan te betrouwen, om

1550.

Des konings Christelyke staatkunde. Ridley doet onderzoek in zyn bisdom.

Juny.

Hy laat tafels zetten, in plaats van altaren.

1550. het volk door eene hier op toegepaste predikatie, waar in de beweegredenen daar van wierden aangetoont, deze verandering te doen welgevallen. Hier toe gebruikte men onder anderen deze: dat de altaren op Gods bevel alleen gesticht waren om 'er offerhanden op te doen; dat deze offerhanden opgehouden hebbende, het gebruik der altaren geen plaats meer hadt, en dat Jesus Christus het Nachemaal vierende, zulks op een tafel hadt verrecht. De Raadt beval by die zelve willekeur, dat, ingevalle 'er over dit stuk verschil mogt ontstaan, het zelve door den bisschop van het slicht, daar het voorviel, moest beslist worden.

Ridley droeg wel zorg om ernstige en bezadigde predikanten uit te kiezen, welke hy afzondt naar de parochiën van zyn gebiedt; verkondigde zelf in zyne hoofdkerk de redenen, waarom de Raadt begerde, dat het volk onderwezen zou worden, om hen te kennen te geven, dat men hen geen eerbewyzende gehoorzaamheit omtrent de bevelen van hunne oversten afvorderde, dan na hen wegens der zelve rechtmatigheit overtuigt te hebben. Dus wierden alle de altaren, eer het jaar ten einde was, op bevel van den Raadt, en onder begunstiging van deze redenen, uit de kerken genomen. Wy zullen de zelve onder de regering van Maria daar wederom zien in gebracht, en onder Elizabeth ten tweede male omver gesmeten.

Tot dit jaar brengt men het gebruik van in de week te prediken. Doch dit ging in dien tyd niet door. Men brengt 'er twee redenen van by, namentlyk om den nayver, die daar door tusschen de geestelyken ontstondt, en het verzuim van tyd, dat zulks onder het gemene volk veroorzaakte, het welk zich met gansche hopen ter kerke begaf, minder misschien uit Godvruchtigen yver dan door nieuwsgierigheit: zo dat de Raadt de zelve deedt verbieden, en Ridley order liet toekomen om ze te doen ophouden. Het volk morde daar over tegende geestelyken, hen verdacht houdende, dat zy zich door een geest van benyding tegen die predikatiën hadden aangekant. Zy zeiden, dat hunne onwetendheit hen belette zulks naar behoren waar te nemen, en dat hunne ongeblazenheit niet kon dulden, dat de genen, die daar toe bekwaam waren, Godskerke slichtten. Eindelyk is dit weder in gebruik gekomen; en, wel verre van diergelyke tegensprekingen ontmoet te hebben, wierdt het met eene algemene toejuiching aangenomen.

Burnet.
Hayward.
De hertog van Lunenburg verzoekt de prinses Maria ten huwelyk.

Verdrag van koophandel met het hof van Zweden.

Eenigen tyd daar na de vrede met Vrankryk gesloten zynde, vaardigde de hertog van Lunenburg (a) een aanzienlyk gezantschap naar Engelandt af, om de prinses Maria ten huwelyk te verzoeken, en boodt den koning een bystand van tien duizend man aan. Men bedankte hem. Het was 'er verre vandaan dat men troepen van noden hadt, men was zelfs verlegen met de gene, die sedert het eindigen des oorlogs in de provinciën verdeelt waren, en men was alleen bedacht om het landt van soldaten te zuiveren, die in tyd van vrede niets doen dan bederving aanrechten en het volk drukken. Wat het huwelyk belangde, door de afgezanten voorgedragen, daar op wierdt geantwoord, dat men zekere verbindtenissen was aangegaan met Don Alphonsus van Portugal, welke niet toelieten andere partyen te horen.

Men kreeg ook afgezanten van Gustavus, koning van Zweden, met wien een verdrag getroffen wierdt rakende den koophandel. Het zelve behelsde, dat de Zweedsche schepen, die koper, staal, of andere koopmanschappen van hun landt herwaarts zouden aanbrenghen, niet meer aan de

(a) Men leeft ergens Brandenburg; maar dat is een misslag.

tollen zouden betalen dan de Engelschen zelf.

In deze omstandigheit van zaken klaagden de afgezanten van Karel den V over het verdrag, dat tusschen den koning en Vrankryk, ten nadeele van het verbondt, het welk hy met den keizer hadt gesloten, gemaakt was. Doch de Raadt toonde hen de noodzakelykheit, in welke men zich bevondt om tot zulk een vergelyk te komen, daar de keizer Engelandt de hulp weigerde, die het van noden hadt om Boulogne te beschermen, welke plaats men zelfs overbodig was geweest in zyne handen te leveren: zo dat de keizer met recht geen verwyrt kon doen aan een vorst, welken hy in zo een dringenden noodt verlaten hadt; van door eene vrede, waar toe hy gedwongen wierdt, een oorlog gecindigt te hebben, die hem rampspoedig was. De afgezanten lieten zich met dit antwoord niet vergenoogen. Naardien des keizers voorspoedt hem trotsch maakte, seken die vorst de gansche wereldt wel wetten te willen geven. Zyne afgezonden, van de eene klagte tot de andere overgaande, spraken met vinnigheit van de behandeling, die men de prinsesse Maria aandeedt, en begeerden met veel vermetelheit, dat men haar ongestoort den Roomschen Godsdienst in het openbaar zou laten oeffenen. Zy haalden die zaak in het begin van het volgende jaar voor een tweede maal op, en drongen de zelve krachtig aan, gelyk wy op zyn plaats zullen zien. Eerst staat te onderzoeken, wat de keizer in het overige van het jaar in Duitschlandt verreechte.

Hy beriep de Ryksvergadering tegen het einde van de maandt July. Altoos hadt hy het gemunt op die van Maagdenburg, die hunne vryheden door hunne schriften verdedigden, en gereed stonden om zulks met hunne wapenen te doen. Hy deedt een nieuw bevelschrift * tegen hen en tegen alle de Lutherischen, als mede tegen andere gezindheden, welke hy aan de woede van het geloofsonderzoek overgaf, afkondigen, en met prins Philips, zynen zone, na hem in het bezit van de Nederlanden bevestigd te hebben, van Brussel vertrekende, kwam hy te Augsburg, om aldaar den Ryksdag te houden. Hy bragt ook met zich hertog Johan Frederik van Saxon, zynen gevangen, hebbende den landgraaf te Mechelen gelaten. Daar bevonden zich op den Ryksdag alleen twee keurvorsten, namentlyk die van Ments, en die van Trier: de overige hadden afgezanten derwaarts gezonden. De keizer wilde, dat zyn bevelschrift aldaar zou doorgaan, en dat die van Bremen in den Ryksban zouden gedaan worden, gelyk hy die van Maagdenburg reets gedaan hadt. Zyn toeleg was ook om gansch Duitschlandt te nopen zich aan de kerkvergadering te onderwerpen, welker zittingen de onlangs verkoren paus te Trente stont te hervatten. Hy hoorde echter de vertogen van die van Bremen, en begreep hen niet onder de verbanning van Maagdenburg. Hy vernietigde het geloofsonderzoek in de Nederlandsche provinciën, op een brief, dien hem zyne zuster Maria †, welke bestierst van de zelve was, daar over schreef. Wyders kon hy den nieuwen keurvorst van Saxon niet bewegen, hoe zeer de zelve hem ook toegenegen was, het Concilie te erkennen. De afgezant van dezen Protestantischen vorst hadt drie voorwaarden, zonder welke hy verklaarde dat de keurvorst Maurits, zyn meester, tot de onderwerping, die men van hem eischte, niet kon besluiten, te weten: I. Dat de artykelen, die, zonder de Protestanten te horen, beslist waren geweest, op nieuw ter onderzoek zouden gebracht worden. II. Dat de Godgeleerden van de Augsburgsche geloofsbelydenisse in de vergadering me-

1550.

De afgezanten van Karel den V klagen over het verdrag van den koning met Vrankryk.

Stadmann. Burnet.

* Edict.

De keizer komt de Ryksvergadering te Augsburg houden.

Hy vernietigt het geloofsonderzoek in de Nederlanden.

† Maria van Hongarië.

De nieuwe keurvorst van Saxon weigert het Concilie van Trente te erkennen.

de

1550. de eene stem mogten hebben. III. Dat de paus zich aan de besluiten van het concilie onderwierp, en de bisschoppen ontloeg van den eedt, dien zy voor hem hadden afgelegd. De bisschop van Ments, grootkancelier van het Ryk, weigerde de verklaring van den afgezant van *Maurits* te boek te stellen*, en ondertusschen gaf *Karel* de V hem het opperveldheerschap over het keizerlyke leger tegen die van Maagdenburg. Mogelyk zou hy dien mislag tegen de staatkunde, de welke hem niet toeliet de macht des Ryks te geven in handen van een Protestantsch vorst, wiens schoonvader hy daarenboven gevangen hielt, niet begaan hebben, indien *Grasvella*, zyn eerste staatsdienaar, geleefd hadt. Doch deze was kort te voren te Augsburg, alwaar hy van *Befançon* aankwam, om den Ryksdag by te wonen, overleden. De bisschop van Arras, zyn zoon, dien men namaals kardinaal *Grasvella* noemde, volgde hem op in het ampt van kancelier.

De kardinaal *Grasvella* volgt zynen vader op in het ampt van kancelier.

De keizer kon niet geloven, dat *Maurits* de getrouwheit, die hy hem schuldig was, hadt durven te buiten gaan, schoon hy zulks gewilt hadt. De panden, welke in zyne macht waren, hielden, naar zyne gedachten, dezen keurvorst in eene volstrekte afhankelijkheit. Hertog *Johan Frederik* en de landgraaf schiepen hem onseilbare borgen. Het leven des eersten in handen hebbende, en de keurvorstelyke waardigheit aan den anderen kunnende geven, hielt hy *Maurits*, door de vreeze van zyns vaders leven in gevaar te stellen, of zyn onlangs gekregen keurvorstendom te verliezen, den voet op den nek: zo dat hy gedwongen was alles aan den keizer op te offeren. Dus redeneerde *Karel*. De uitkomst deelt blyken, dat hy zich bedrogen hadt, en deze in de staatkunde zo afgesrechte keizer, die, naar men wil, zyne staatsdienars on eindige staatsgrepen geleert hadt, zonder dat zy'er hem een hadden aan de handt gegeven, wierdt om den tuin geleid door een vorst, die jonger was dan hy.

De grootmachtigheit van *Karel* den V in Duitshlandt hing af van de verovering van Maagdenburg: deze plaats was alleen nog overig om alle zyne overwinningen te bekronen, en om zich een volstrekt gezag te verkrygen over Staat en Godsdienst. Hy was onvoorzichtig genoeg van zich op een vorst te verlaten, die zo kort te voren zyne toegenegenheit tot den Protestantschen aanhang hadt te kennen gegeven, en die ten anderen niet minder gevoelig was over het gevangen-zyn van zynen schoonvader dan yverig voor den Godsdienst. Doch hy wist zich te bedwingen, en de keizer, door des zelfs veinzery bedrogen zynde, beging een mislag, waar door hy van de vrucht van alle zyne heimelyke verstandhoudinge en van alle zyne zegepralen versteek raakte, gelyk twee jaren daar na gebeurde.

Voor dat wy uit dit tot een ander jaar overgaan, dient'er gemeld te worden welk een goeden uitslag zyne wapenen in Afrika hadden, alwaar de zelve meester wierden van eene plaats, die den naam voert van dit derde gedeelte der wereldt, en welke zommigen voor het oude *Leptis* houden. Deze stad is gelegen in het midden van weilanden en heuvels, waar op de olyven en palmbomen aangename bosschen maken; zy wordt omringt door vruchtbare landsdowen, in eene landstreck, die zo schoon, als in alle dingen overvloedig is. Zy wierdt alleen verdedigt door der zelve inwoonders, en eenige krygsbenden, die de zeeover *Dragut*, een van *Solyman* kapiteinen, aldaar gelaten hadt, terwyl hy nieuwe versterking was gaan zoeken, om zich te verzetten tegen de aanlanding der Christenen, daar hy kennis van hadt gekregen.

II Deel.

Beschryving van de stad Afrika.

Thuanus Metzeray.

Hy spoedde zich niet genoeg; en voor dat hy weder te rug was, zette de onderkoning van Sicilië, die het keizerlyke leger gebodt, voet aan landt; taltte de plaats aan, en veroverde de zelve, na een aanval van eenige uren, waar in de Spanjaarden losselyk uitblonken. Zy bekwamen'er een groten buit, en kregen'er acht duizend gevangenen, nevens al den rykdom van de stad, waar van zy de ridders van Malta, die op het smaldeel schepen, waar mede zy de Spaansche vloot versterkt hadden, gebleven waren, niets of weinig mededeelden, zo min als de hulp troepen van den groothertog van Toskanen. De aankomende winter verplichtte den onderkoning, nadat hy eene goede bezetting in die plaats gelegd hadt, weder zeil te gaan. *Dragut*, met de door hem geworvene troepen wederkomende, vernam het verlies; weck naar Constantinopel, en porde *Solyman* daar over tot wraak aan.

1550.

Der zelve verovering door het aetj. keijzkeleykege.

Deze Sultan meende daar meer dan eene reden toe te hebben. Ten tyde, dat de wapenen van *Karel* den V hem Afrika afhandig maakten, hielt de Roomsche koning *Ferdinand* geheimen handel met *Martinusius*, waar van wy reets gesproken hebben. Deze bestierde de zaken in Hungarië gedurende de minderjarigheit van *Stephanus*, zoon van wylen den koning *Johannes*, en was een staatzuchtig man, doch een yveraar voor den roem van zyne natie, zo wel als voor zyn eigen. Hy diende de koningin *Isabelle*, weduwe van wylen den koning, met goede raadgevingen, die teffens ook ten voordeele strekten van *Ferdinand*. Daar was niemandt dan de Turk, by die gelegenheit Zevenbergen kwyd rakende, aan wien deze onderhandeling nadeel kon toebrengen. Wy hebben gezien, dat *Martinusius* in twyffel stondt, of hy zich aan de zyde des keizers, of aan die van de Porte wilde begeven; het zy dat hy hen even zeer vreesde om den jongen *Sepusius*, waar over wylen de koning hem tot voogdt hadt aangestelt, of om hem zelve, zo het waar is, dat hy naar de kroon stondt. Om die zelve reden maakte hy zich by den eenen en den anderen verdacht, en wel inzonderheit by de koningin van Hungarië †, die verplicht was geweest den Turk te hulpe te roepen tegen dezen staatsdienaar, die het meesterschap voerde.

Thuanus Metzeray.

Vervolg van den heimelyken handel van *Martinusius*.

† moeder van *Sepusius*.

Sedert hunnen tweespalt, en de bylegging van het verschil, wiens omstandigheden wy boven verhaalt hebben, stelde *Martinusius* deze vorstinne voor, hare eischen op het koninkryk van Hungarië te laten varen, en zelfs Zevenbergen aan *Ferdinand* af te staan, mits dat haar iets in de plaats wierdt gegeven, het welk met deze opperheerschappye in vergelyk kwam. Hy hadt ondertusschen minder begeerte om de zelve aan het huis van Oostenryk te doen overgaan, dan om het zelve daar doorte verplichten, den jongen prins genoegzame macht te lenen om het Ottomannische juk van zynen hals te werpen. Om zulke gewigtige diensten te erkennen, en hem meer en meer aan te zetten den afstand van zo een heerlyk vorstendom te bewerken, sprak *Ferdinand* voor hem om den kardinaalshoedt, dien hy bekwam, en gaf hem het bisdom van Strigonie †, met een inkomen van vyftig duizend kronen. Wy zullen op het einde van het jaar de uitkomst van dien geheimen handel zien, en hoe het met een zo ongememen man afliep.

Hy stelt de weduwe van den ouden grave *Sepusius* voor Zevenbergen af te staan.

† in Otober des jaars 1554.

Om weder tot *Solyman* te komen, hy meende, dat het bemachtigen van Afrika, en de bedekte toeleg van *Ferdinand*, waar van hy door den Franschen gezant onderrecht was, openbare inbreuken waren in het verdrag, dat tusschen de twee

1550. keizerryken eenige jaren te voren gemaakt was. De gezant van het Fransche hof by de Porte liet niet na het vuur aan te blazen, en den Sultan, die van nature yverzuchtig voor zynen roem was, aan te hitzen om den hoon te wreken, dien men hem hadt aangedaan. Dus maakten de Turken toebereidselen om in het volgende jaar in Hungarië den oorlog te voeren.

Dus was het in dezen tydt gelegen met de verscheide staten van Europa, met welke Engelandt veel overeenkomst hadt, het zy ten opzichte van den Godsdienst, of de staatkunde. De eerste is niet selden een dekmantel voor de laatste; doch zy strekt ook zomtyds tot een prikkel: immers zy was het eerste beweegmiddel in de zaken van Engelandt, en gaf de voornaamste bezigheid aan het ryksbetier. In het begin van het volgende jaar wierdt de leeraar * *Oglethorp*, de voornaamste van het collegie van Magdalena te Oxford, beschuldigt den nieuwen kerkregel veroordeelt, en lasterlyk van des konings gedrag gesproken te hebben. Om zich daar omtrent te rechtvaardigen tekende hy een geschrift †, waar by hy goedkeurde alle de veranderingen, die men in den Godsdienst gemaakt hadt. Hy voerde eene geheel andere taal onder de regering van *Maria*, toen hy bisschop van Carlisle was. De leeraar *Smith* wierdt ook aangeklaagt als een vyandt van de hervorminge, als die door alle soorten van middelen daar van den voortgang stuitte. Men bragt hem van Oxford naar Londen: doch hy kwam 'er met eene ligte gevangenis af, en wierdt in vryheit gestelt, mits dat hy borg stelde voor zyn goed gedrag. Hy wierdt 'er zelfs kort daar na van ontlagen, hy en zyne borgen, het zy de aartsbisschop van Kantelberg de onderwerping dezes leeraars oprecht geloofde te zyn, of dat hy met den schyn alleen zich te vrede hieldt. *Smith* betuigde hem daar over zyne erkentenis door twee brieven, hem verzekerende, dat hy, door de redenen dezes kerkvoogds overtuigt zynde, de tegenstrydige gevoelens, welke hy gehad hadde, herriep, en nam Godt tot getuige, dat hy hem de waarheit zeide. *Day*, bisschop van Chichester, toonde geen minder toegevendheit. Hy hadt geweigert den nieuwen kerkregel te ondertekenen, voor dat het Parlement den zelve bekrachtigt hadt; en om daar na blyken van zyne onderwerpinge te geven, predikte hy voor den koning tegen de verzelfstandiging †. *Crammer* wilde niet onderzoeken, of het veinzery, of ernst was het gene deze kerkvoogdt en anderen in dit geval voorgaven; hy vergenoegde zich met hunne betuigingen, latende aan Godt het oordeel over hunne herten. Zyn zachtmoedige aardt haatte het geweld. Hy meende ten anderen, dat het ligter was de gemoederen door zachtheit dan door hardigheit te winnen. *Bonner* en *Gardiner* waren de eenigste, die hy met meer strafheit behandelde; het zy ter oorzake van hunne hardnekkigheit, het zy hy oordeelde, dat twee plaatsen, van zo veel aangelegenheit als de hunne, van kerkheeren bekleed moesten worden, die hem in het werk der hervorminge zouden mogen onderschragen.

Hy verloor zeer veel aan *Martinus Bucer**, die den 28 January te Cambridge overleedt, na dat hy drie weken lang de gevoeligste pyn van kolyk en graveel met een verwonderlyk geduld hadt uitgehaan. Hy wierdt gedurende zyne ziekte bezocht door de beroemdste personen van Godvrucht en geboorte, en na zyne doot door der zelve lofspraken geëert. Men maakt inzonderheit gewag van de hertoginne van Suffolk, die niet van hem afging voor dat hy den geest hadt gegeven; en

van twee zonen van deze mevrouwe (a), welke zynen lof verbreidden door heerlyke grafichriften. De meeste geleerden deden hem de zelve eer aan, en de hogeschool gaf blyken van de achting, welke zy voor hem hadt, door de rouwstatie, welke over hem gehouden wierdt. *Crammer* en de ridder *Cbeck* hadden die bestelt. De onderkancelier, aan het hoofd der leeraars*, en in de Godgelcerdheit aangenomenen, nevens den Lord Major, met de gildens, verselden de begravenis, onder een toevloed van meer dan twee duizend personen. *Haddon*, redenaar van de hogeschool, deedt eene zo zielroerende redenvoering, dat hy iedereen de tranen uit de oogen trok. *Parker* sprak de lykpredikatie uit. *Redmain* deedt des anderen daags eene redenvoering over het zelve onderwerp. Alle, die van de akademie waren, eerden zyne nagedachtenis met Grieksche en Latynsche lykvaarzen. Doch *Petrus Martyr* beschreide hem, als of hy zyn vader was geweest, en toonde eene droefheit, welke gevoeliger was dan die van alle anderen. Kortom, nooit is een mensch van dien staat meer geprezen, noch meer beklaagt. Trouwens men mag ook zeggen, dat het niemandt ooit beter verdient heeft. Hy behoefde voor geen van de hervormers in bekwaamheit te wyken, en overtrof hen alle in bezadigheit. *Melancthon* alleen kan met hem in vergelyking gebragt worden, en hunne eeuw bragt geen Godgeleerde voort, die eene zo diepe wetenschap en onbesproke Godvrucht met zo eene wonderlyke gematigheit en toegevendheit in zulk een hogen trap bezaten. Deze getuigenissen zyn die twee beroemde mannen niet alleen van de Protestanten nagegeven; de Roomschegezinden zelf hebben hen daar mede geëert, en de vorsten †, die zich het meest tegen de hervorminge verzetten, hebben hen aan hunne hoven ontboden, om de verschillen van den Godsdienst aan een kant te helpen. Zy wierden bekoort door hunnen zachten aardt, en toonden genegenheit zich aan hunne redenen over te geven, de welke, hoe klemmende zy ook waren, niets biters of aanslotelyks in hadden. Voor het overire, deze lofspraak rechtvaardigt ten vollen den goeden naam van *Bucer* tegen de lasteringen van *Sanderus*.*

Ten tyde dat de hervormers het verlies van *Bucer* beklaagden, morden de Roomschegezinden over het afzetten van den bisschop van Winchester. Hy bleef altoos gevangen; men ging ook niet verder, verwachtende zyne onderwerping: doch de Raadt, verdrietig wordende over zyne hardnekkigheit, en zyn bisdom niet altoos open willende laten blyven, zonderde rechters af om zyn rechtsgeding op te maken, volgens de aanklagten, waar van wy reets gesproken hebben. Deze bestonden uit vier geestelyken, aan welker hoofd zich bevondt de aartsbisschop van Kantelberg; de bisschoppen van Londen, van Ely en van Linkoln waren de andere. Zy hadden by zich een geheimschryver van staat, eenen der rechters van het koninkryk, twee rechtsgeleerden, en twee meesters van de kancelarye. *Gardiner* verdedigde zich, en trachtte te doen zien, dat alle de genen, die hem beschuldigden, zyne vyanden waren, die zich tot zynen ondergang hadden te zamen gerot, zo haast als men zynen naam in den uiterste-wille van wylen den koning hadt doen uitschrabben. Hy voegde daar by, dat schoon hy de verandering in den Godsdienst niet goedkeur-

1551. Zyne rouwstatie.

* *Dollers*.

Zyne geelheit met *Melancthon*.

† *François de Ham* de VIII.

* Hy maakt *Bucer* voor een Jode en godloos mensch uit.

Men maakt het rechtsgeding van *Gardiner* op.

(a) Zy was baronnesse van Willoughby en Eresby, en hadt ten huwelyk den hertog van Suffolk na de doot van *Maria* van Engelandt.

1551. * *Dollers*. *Burnet*.

† Zie de *Verzamelingen* van *Burnet*.

Veinzery der Roomschegezinde leeraars.

† *Transubstantiatie*. Gedrag van *Crammer*, ten kunnen opzichte.

* of *Bucerus*. *Stidamus*. *Thuanus*. *Burnet*. Doodt van *Bucer*, en zyn lof.

1551. keurde, hy echter gereed was zich daar naar te gedragen, om zyne gehoorzaamheit te betuigen; dat hy ondertuffchen nooit zou belyden, dat hy fchuldig was, niets dan uit aanleidinge van zyn gewiffe gedaan hebbende. Men hoorde de getuigen, onder welke waren de hertog van Sommerfet, de graven van Wiltshire en Bedford. De grootte befchuldiging beftondt daar in, dat de gevangen geweigert hadt het gezag van een minderjarig vorft te erkennen. Hier by kwam nog de kleinachting, die hy opentlyk hadt laten blyken ten opzichte van alle de bevelen van dezen vorft; eene kleinachting, die des volks ongehoorzaamheit veroorzaakt, en al het bloedt gekoft hadt, dat 'er in de laafte binnenlandfche onluften gefloort was. Hy betrok de zaak, onder voorwendfel van der gevolmachtigden onbevoegtheit, voor den koning: doch men liet niet na met het uitwyzen van het rechtsgeding voort te gaan, en hem te veroordeelen om afgezet te worden. Hy vernieuwde zyne verklaring en zyn beroep*, en men bragt hem weder naar den Tour, alwaar hy tot aan de regering van Maria toe gevangen bleef.

Befchuldigen tegen hem ingebragt.

Men veroordeelt hem om afgezet te worden.

* Appel.

† Het wierdt in den jare 1552 overgebragt tot dat van Chichefter.

† den 30 Augully des jares 1551.

De zaak van Hooper in opzichte van het priesterlyk gewaadt wierdt afgedaan.

† Dit bispdom wierdt in het volgende jaar overgebragt tot het bispdom van Worcester en Gloucefter.

† Cranmer maakte een Catechismus, die zeer geacht wierdt; of, om beter te zeggen, hy vertaalde dien van Jof. de Jona.

vorminge behoort, waar in de genen, die deze punten begeren te zien, de zelve kunnen vinden. Wy zullen alleen aanmerken, dat het de zelve grondftelling van Godsdienst is, die onder de regering van Elizabeth wierdt beveftigt, uitgenomen eenige veranderingen van weinig belang. Deze belydenis behelst de vafteftelde hoofdpunten van het Chriftelyke gelove, als ook de gene, die men verwerpt: het zy dat deze laafte veroordeelt zyn, als dwalingen van de Roomfche kerke, of als buitensporige gevoelens van de Wederdopers en geestdruyers. Men mydt daar vervolgens in de fpietvinnigheden van de fchole, ende al te nauwkeurige onderzoekingen, bekwamer om verfehilen te verwekken, dan de Godvrucht te flaven. Hier in wordt volkomentlyk vafteftelt het leerftuk van de verkiezinge; doch de verwerping flilzwygende voorby gegaan. Ook veroordeelt men in de twee laafte artykelen het gevoelen der genen, die een duizendjarig ryk ftellen, houdende het zelve voor een verdichtfel, als mede de gedachten der genen, welke geloven, dat de veroemden t'eeniger tydt deel zullen hebben aan de barmhertigheit Gods.

Dit gedaan zynde keerde men wederom tot het befchaven van den nieuwen kerkgel. Men deedt daar in uit de artykelen, die 'er flechts voor een tydt waren in gefteft, en voegde 'er verfehiede dingen by. Het gewigtigfte artykel betref de wyze van het Nachmaal te houden, waar in alle de plegtigheden, die voet gaven tot het leerftuk van de verzelfftandiging, wierden afgefchaft. Men behieldt ondertuffchen de oude wyze van het Nachmaal knielende te ontfangen: doch men verklaarde in eene byzondere plaats van het dienftboek, dat deze eerbiedige ligchaams-gestalte alleenlyk te kennen gaf eene diepe verootmoediging van den Avondmaal-ganger voor Godt, om hem dank te zeggen voor de barmhertigheit, die hy hem in des Heilands doot, waar van hy hem in het Nachmaal de vruchten liet fmaken, bewezen hadt. Hier wierdt bygevoegt; dat deze Nachmaal-houding door het gelove gefchiedde, zonder dat 'er eenige verandering in de wezentlykheit van het broodt en den wyn by kwam.

Men moet hier niet vergeten te zeggen, dat de infchikkelykheit, welke men onder de regering van Elizabeth voor de oude Roomfch-Katholyken hadt, die betuigden genegenheit te hebben voor de geloofslere der Proteftanten, behalven voor het artykel van de wezentlyke tegenwoordigheit, deze verklaring deedt vernietigen, de welke hen wederhieldt om zich met de Engelfche kerke te vereenigen. Deze verklaring maakte wederom in gebruik onder de regering van Karel den II, om de fchroomachtigheit der genen, die vreefden, of de kniebuiging het leerftuk van de lichamelijke tegenwoordigheit wel niet wederom in zwang mogt brengen, weg te nemen. Voor het overige moet men aanmerken, dat deze eerbiedige ligchaams-gestalte in de Engelfche kerke niet ophoudt met de verheffing van het Sakrament; maar dat men gedurende de gansche verrechting aldus blyft leggen.

De leerftukken nu vafte en de kerkgel in volkomenheit gefteft zynde, benoemde men zes van des konings gewone kapellanen, die beroemde predikers waren. Daar bleven 'er maar twee by den vorft; de andere vier wierden in de provinciën gezonden, om de bifchoppen te onderfteunen, en het gebrek der geestelyken of onbekwaam, of kwalyk menende zynde, te vergoeden.

De Raadt meende niet alleen des konings onderdanen te verphchten om zich naar den nieuwen kerke-

1551.

Geloofs-belydenis van de Engelfche kerke.

† in de Gefchiedeniffe van de hervorminge der kerke van Engelandt, het II Deel, bladz. 281, 282, 284, van den Nederdantschen druk, uitgekomete Amfterdam in den jare 1686, in quar: to.

Wyze van het Nachmaal te houden onder de Proteftanten in Engelandt.

Fuller, Helyward, Eernst,

1551. kerkregel te gedragen: de zelve vorderde die ge-
 hoorzaamheit ook van de prinsesse *Maria*. Boven
 is gezegt, hoe rekkelyk de koning en de Raadt
 ontrent haar gewest zyn; het zy uit een aardt
 van zachtheit, of uit eene beweegreden van staat-
 kunde, om den keizer niet te vergrammen. De
 afgezanten van *Eduard* by *Karel* den V deden hem
 verzekering van deze verdraagzaamheit. Zy be-
 weerden echter de zelve alleen by voorraadt * be-
 looft te hebben: doch de keizer zeide, dat hem
 zulks in uitdrukkelyke woorden verklaart was.
 Hy hadt 'er ook over geschreven aan de prinsesse
Maria, zyne nichte, de welke voortging met de
 Misse te laten doen: weshalven, toen de Raadt
 goedvondt, haar de toelating daar van op te zeg-
 gen, antwoordde zy, dat de keizer haar verzekert
 hadt, dat men de vreedzame oeffening daar van
 zou dulten; dat zy aan den anderen kant den ouden
 Godsdienst aankleefde, als de zelve zynde, dien wy-
 len de koning, haar vader, haar hadt ingeboezemt,
 en dien zy hoogerachtte dan een nieuwen dienst,
 welke nauwlyks buiten Engelandt bekend was,
 daar de zelve alleen was ingevoerd onder begunsti-
 ging van een minderjarigen koning. *Eduard* schreef
 daar over aan haar met zyn eigen handt. Na haar
 vertoont te hebben, dat de dienst, dien zy nieuw
 noemde, uit de heilige Schrift genomen was, ver-
 maande hy haar, zich naar de wetten des konink-
 ryks te gedragen, die geen minder gezag hadden
 onder een minderjarigen dan onder een meerder-
 jarigen koning. Hy beet haar ook toe, dat dit
 eene taal was, die de oproerigen gebruikt had-
 den, welke een persoon van haar rang moest ver-
 foecien. Deze brief van geen uitwerking zynde,
 deedt men haar ten hove komen, in hope van haar
 over te halen. Daar was geen kans toe, en zy
 zich gedrongen voelende kreeg in gedachten om
 uit het koninkryk te vertrekken. Des konings
 Dagboek behelst deze gansche geschiedenis, waar
 uit de schryvers de zelve getrokken hebben.

Men vindt daar in, dat de koning van Frank-
 ryk bericht gaf aan den ridder *Maffon*, die van
 wegens *Eduard* zyn verblyfte Parys hieldt, hoe men
 dit vertrek stont te bevorderen. De bestierster
 van de Nederlanden zou een schip zenden, op het
 welke zekere *Sciper* het bevel hadt, die zich van
 het smaldeel zou afscheiden, onder voorwendfel
 van voorraadt te halen in de provincie van *Essex*,
 daar toen ter tydt de prinses was; dat hy haar aan
 boordt zou doen komen, en naar *Vlaanderen* over-
 voeren. De resident gaf daar van terstondt ken-
 nis aan den koning en den Raadt, en belette de
 uitvoering van dien toelag. De ridder *Gates* wierdt
 naar de provincie gezonden, en de hertog van *Som-
 merset* op de kusten, met genoegzame macht om
 de landing der *Vlamingen*, indien zy het onder-
 namen, te verhinderen. Toen moet men geen ge-
 dachten gemaakt hebben om *Maria* uit te sluiten
 van de navolginge in het bezit, maer dien het rech-
 te middel, om haar daar van te ontzetten, was
 haar buiten het koninkryk te laten gaan, daar het
 haar misschien niet ligt zou gevallen hebben weder
 in te komen, ingevalle de troon by hare afwe-
 zigheit was open gevallen.

Des keizers afgezant deedt bedreigingen van weg-
 te gaan, onder voorwendfel, dat men het aan zy-
 nen meester gegeven woordt niet gehouden hadt,
 door de prinsesse, zyne nichte, in haren Gods-
 dienst te dwingen. De Raadt, die bevreest was
 voor oorlog met een zo gelukkigen vorst, was
 over die bedreigingen niet weinig ontstelt. Doch
 de koning bleef onverzettelyk. Men zondt aan
 hem *Craumer*, *Ridley* en *Poinet*, die hem vertoon-
 den de noodzakelykheit om in deze zake toege-

vendheit te gebruiken. Hy liet zich niet dan na
 veel moeite bewegen, en zulks geschiedde ook
 niet zonder tranen te storten, van zich genoopt te
 zien zyne zuster toe te laten de openbare oeffenin-
 ge van een Godsdienst te plegen, die hy gelooid
 verkeert te wezen, en tegenstrydig met de veilig-
 heit van het ryksbestier. De ridder *Wotton* wierdt
 naar den keizer afgezonden, om hem kennis te
 geven van de verlenging der toelating, welke de
 prinses op zyne aanbeveling vergunt was: doch
 men verzocht den keizer met eenen, het bestier
 des koninkryks niet te willen ontruften, en te
 bedenken, dat indien de prinses zyne nicht
 was, zy ook zuster en onderdaan van den koning
 was. De afgezant hadt nog last voor te stel-
 len, dat men in Engelandt de zelve vryheit wilde
 geven van de Misse te doen, als de keizer zou toe-
 staag van den Godsdienst naar den Engelschen
 kerkregel in zyne staten te verrechten. *Karel* de
 V, die ten top van voorpoedt was gestegen, en
 geen bepaling, noch gelykheit kon dulten, ant-
 woordde trotshelyk, dat *Catharina*, zyne moeie,
 hem de prinses, hare dochter, hadt aanbevolen,
 dat hy zich verbonden hadt haar te beschermen,
 en dat hy daar ontrent zyn woordt zou houden.

De koning wierdt over des keizers trotshheit
 vergramt. Men hielt ook op des zelfs bedrei-
 gingen te vrezen, vertrouwende op de belof-
 ten van *Vrankryk*, dat zich verbondt eene mach-
 tige afwending * te maken. Mogelyk hadt men
 ook moedt gekregen door de standvastigheit van
 die van *Maagdenburg*, en door den heimelyken
 handel van den keurvorst *Maurits* van *Saxen*. Wat
 'er van zy, immers men besloot de prinsesse zo-
 danige vryheit op te zeggen, welke men meende
 dat zy misbruikte, of welker gevolgen men
 vreesde. Men vervolgde *Malet* en *Barkley*, hare
 aalmoezeniers, om dat zy de Misse in haar afwezen
 gedaan hadden, daar de vryheit alleen aan haar ge-
 geven was, voor zo verre zy zich zelf daar in verte-
 genwoordigde. Zy schreef 'er over aan den Raadt,
 ten einde deze vervolging mogt ophouden, en de
 Raadt gaf daar op weder antwoordt. De brief
 der groten is in eerbiedige uitdrukkingen ver-
 vat; maer echter geven zy haar rondborstig te ken-
 nen, dat zy de wetten onderworpen was, en dat
 het doen onderhouden van de zelve hen aanbe-
 trouwt zynde, zy haar, zonder de zelve te bre-
 ken, niet konden toestaan het geen zy begeerde.
 Zy maanden haar vervolgens aan om hare twee
 aalmoezeniers te zenden aan den opper-Sherif
 van de provincie van *Essex*. Zy hadt de zelve
 verftoken in haar huis van *Cophal*: doch men
 kreeg *Malet*, die gevangen naar den *Tour* wierdt
 gebragt. Eenigen tydt daar na zondt men om
 drie van hare voornaamste bedienden, aan wel-
 ke men verklaarde, dat het des konings mening
 was, dat hunne meestersse zich gedroeg naar den
 nieuwen kerkregel: men belastte hen, den zelve
 last aan hare kapellanen en alle huisbedienden me-
 de te delen, en het antwoordt daar op weder
 aan den Raadt te brengen. Dit bevel wierdt
 hen gegeven in de maandt van *Juny*. Zy kwa-
 men in die van *Augusty* daar aan volgende weder,
 en deden verflag van hunne verrechtighe. Zy zei-
 den, dat de prinses verklaart hadde, den koning
 in alles te zullen gehoorzamen, uitgenomen ont-
 trent zaken, waar by haar gewisse belang hadt,
 dat zy voor het overige hare huisbedienden van
 de bevelen des Raads geen kennis hadden kun-
 nen geven, om dat deze prinses hen de vryheit
 daar toe niet hadt willen verlenen, en dat zy
 zelf hare bedienden zynde, haar niet hadden dur-
 ven ongehoorzaam zyn. Men beschouwde hun
 ge-

De Raadt be-
 geert, dat de
 prinses *Ma-
 ria* zich den
 nieuwen
 kerkregel zal
 onderwer-
 pen.

* *Provisio-
 nelyk*.

Eduard
 schryft daar
 over aan
 haar.

Zy wil buiten
 het konink-
 ryk gaan.

Het wordt
 haar beiet.

1551.

De koning
 kan nootbe-
 sluiten haar
 de oeffening
 van den
 Roomschen
 Godsdienst
 toe te staan.

Des keizers
 trotshheit.

* *Diverfion*.

De Raadt
 vervolgt de
 aalmoeze-
 niers van de
 prinsesse
Maria.

Ha
 wo
 de
 den

Zy
 inge
 koni

Bef
 Raad
 ganc
 rino

1551. Men brengt enige harer bedienden naar den Tour.

Zy ontfangt des konings brief met geboghe knien.

Ten zelven tyde vaardigde men den kancelier met twee ridders naar de prinsesse af. De koning schreef een brief aan haar, welken de kancelier haar aanbodt. Zy ontving den zelven op hare knien nedergevalen zynde; maar zy zeide tegen den afgezonden, dat zy deze eer bewees aan de handt des konings, haren oppermachtigen heer, en niet aan den brief zelve, dien zy aanzag als een werk van den Raadt. Na dat zy den zelven gelezen hadt, zeide zy: *Ah! myn heer Cecilus heeft zich wel uitgesloeft!* want *Cecilus* nam in de afwezendheit van *Wotton* de plaats van geheimschryver van staat waar. De heeren leiden haar vervolgens voor, hoe de Raadt van gedachten was, namentlyk, dat de zelve wenschte, dat zy in het toekomstende den dienst naar den nieuwen kerkregel zou laten doen, en dat de zelve hare aalmoezeniers verboodt een anderen te lezen, als ook in vervolg van tydt de Mis te doen. Haar antwoordt was zeer onderdanig, doch teffens vry stout. Zy betuigde hare gehoorzaamheit en getrouwheit voordien koning, ja boodt zelfs aan haar leven, indien het noodt deedt, voor den koning op te offeren; doch aan den anderen kant zeide zy, „liever het hoofd op een schavot te willen verliezen dan haren Godsdienst verzaken”; „daar by voegende, „dat men gedurende des konings minderjarigheit de Godsdienst-oeffening, door *Henrik* den VIII vastgheelt, niet hadt kunnen veranderen, maar eerst wanneer deze vorst meerderjarig zou wezen, dat zy zich daar aan hielt; dat, hoe groot het licht des verstands mogt zyn, waar mede de Hemel hem bestraalt hadt, hy echter nog te jong was om alle de kerkverschillen in den grondt te verstaan, en daar over te oordeelen, dat zy voor het overige nooit zou komen in het gehoor van het lezen van den nieuwen kerkregel”. Zy zeide daarenboven, dat zy de volbrenging eischte van de belofte, die men aan den keizer gedaan hadt, zonder zich te bedienen van de uitvlucht, waar mede men de zelve zocht te verydelen, en dat zy den afgezant van dien vorst kennis zou geven, hoedanig zy behandelt wierdt. Dit gezegt hebbende trok zy een ring van haren vinger, en op hare knien vallende, verzocht zy den kancelier den zelven aan den koning te behandigen, also zy hem den zelven toezondt, als een blyk van vriendschap, achting en gehoorzaamheit, waar omtrent zy besloten hadt zich onbesproken te gedragen, wat gedachten hunne vyanden daar ook tegen mogten hebben. Vervolgens gingen de Raadsheeren in de kamers der aalmoezeniers en huisbedienden, en maakten hen des konings wille bekend.

Haar antwoordt aan de afgezonden van den Raadt.

Zy zendt een ring aan den koning.

Besluit des Raads aangaande deze prinsesse.

ren: zo dat hy verplicht was weder heen te gaan, niets opgedaan hebbende dan eene beledigende weigering, verselt van verachtelyke woorden.

Dus bestondt *Maria Elizabeth* was van een anderen imborst. *Parker*, kapellaan van *Anna Bouleyn*, hadt voor hare opvoedinge zorg gedragen. Deze ongelukkige koningin hadt hem, een weinig voor hare doot, het onderwyzen van hare dochter hertelyk aanbevolen, en deze leeraar, van het gevoelen der Hervormden zynde, was niet in gebreke gebleven deze jonge prinsesse het zelve in te scherpen. Men sprak in dien tydt van haar uit te huwen aan den ousten zone van den koning van Denemarken. Ten dien einde wierdt 'er zelfs een afgezant naar Coppenhagen gezonden om dit huwelyk te bewerken: doch dit was een strek van den grave van Warwik, die deze verbindtenis den koning *Eduard* smakelyk hadt gemaakt, met het oogmerk om de prinses van het hof te krygen.

Wy hebben meer dan eens van de heersichzucht des hertogen van Warwik gesproken, die de oppermachtigheit des graven van Sommerfet niet hadt kunnen veelen, en, niet te vrede die zich zelve te hebben aangematigt, naar de koninklyke waardigheit stondt. Ten minste leide hy toe om de kroon na de doot van *Eduard* zo niet op zyn hoofd, ten minste op zyn geslacht te brengen. Hy oordeelde, dat de koning zwak en ongezonder was, die naar alle waarschynlykheit niet lang leven, en ongehuwt sterven zou. Aldus zonder nazaat overlydende kwam de kroon op de prinsessen *Maria* en *Elizabeth*, welke de uiterste-wille van *Henrik*, volgens den rang van hare geboorte, na malkander tot de erfenis van het koninkryk riep. Door den zelven uiterste-wille stelde hy, om der zelve plaats te vullen, ingeval van sterven, of uitsluiting, op het weigeren van het nakomen der voorwaarden, welke hy haar hadt voorgeschreven, de dochters, die *Brandon*, hertog van Suffolk, geteelt hadt uit het huwelyk met *Maria*, koninginne weduwe van Vrankryk, tot erfgenamen van het ryk aan: zo dat de kroon na de doot van *Eduard* moest vallen op eene dochter, en bygevolg op den man, dien zy ten huwelyk zou nemen. De graaf van Warwik hadt drie getrouw-

de zonen; en het was nog geen jaar geleden, dat hy den derden aan de dochter des hertogs van Sommerfet ten huwelyk hadt gegeven. Hy hadt deze verbindtenis nodig geoordeelt om den hertog te misleiden; en zonder zich te bekreunen aan recht van eerstegeboorte onder zyne kinderen, dacht hy slechts om de zelve zyne staatzucht dienstig te doen wezen, zonder andere schikking in hunne huwelyken te houden dan deze, die de fortuna hem aanbodt. Hy meende voor eerst, dat het noodwendig was, zich van den hertog van Sommerfet te verzekeren, die nu wederom, als voren, in des konings gunst herstelt was, en hem door eene huwelyks-verbindtenisse te winnen, waar door hy wederhouden wierdt, hem in zyne voornemens te dwarsbomen. Het geschiedde om deze reden, dat hy de dochter voor zynen derde zone ten huwelyk verzocht. Deze omzichtigheit genomen zynde, moest 'er op een huwelyk gedacht worden, dat zyn stamhuis op den troon kon doen steigere. Zyn vierde zoon was nog onge-trouwt, en het was deze, dien hy, door het huwelyk van de gene, die 'er erfgenaam van moest wezen (a), tot het bestier van het koninkryk schikte. Tot hier toe was alles wel bestoken, maar

(a) Hy hadt nog twee andere jonger zonen, namentlyk *Robert* en *Henrik*.

1551. Ontwerp van een huwelyk tusschen de prinsesse Elizabeth en den prins van Denemarken.

Barnes. Hayward. De Vadet Orleans.

Heimelyke handel van den grave van Warwik om de kroon in zyn geslacht te brengen.

1551.

maar de verkiezing van eene erfgenaam baarde hem bekommring. De twee dochters van *Henrik* den VIII waren zonder tegenprake de naaste. Twee redenen beletten hem om daar op te denken. Hy wist, hoe het den zeevoogdt *Seymour* vergaan was, met de prinsesse *Elizabeth* te hebben willen trouwen; en een gelyk lot vrezende dorft hy daar niet naar staan. Hy was aan den anderen kant schroomachtig voor de fierheit dier twee prinsessen, die hare geboorte niet wilden ontôeren door een zo ongelyk huwelyk: dies vondt hy raadzamer haar van de kroon te doen uitsluiten. Hy wist wel, dat *Eduard* geheel en al genegen was *Maria* te ontôeren: doch ten opzichte van *Elizabeth* begreep hy het stuk anders. *Warwik* meende, dat men haar, om haar van de kroon te versleken, in een ander koninkryk moest doen overgaan. Hierom was het, dat hy *Eduard* verplichtte haar aan den prins van Denemarken uit te trouwen.

Ondertusschen, dewyl dit niet genoeg was om haar van de koninklyke waardigheid te ontzetten, maakte hy ter zelve tydt daar omtrent een ander ontwerp, namentlyk om zich te bedienen van het minoegen der heeren van den Raadt, vergramt zynde over de hardnekkige wederstrevinge van *Maria*, en om hen aan te zetten tot het opmaken van een besluit, by het welke zy, als uit een bloedsehandig huwelyk geboren zynde, verklaart mogt worden, onbevoegt te wezen tot de opvolginge van het ryksbestier. Vervolgens, dat, indien die toeleg gelukte, hy voor hadt zich naderhandt van het zelve besluit tegen *Elizabeth* te bedienen, die by het vonnis van het geestelyk hof, door het Parlement, onder de regering van *Henrik* den VIII gehouden, bevestigt, mede voor onwettig verklaart was. Dewyl dit Parlement beide de prinsessen in des zelfs uitwyzinge begrepen hadt, twyfelde hy niet, of de uitsluiting van *Elizabeth* zou uit die van *Maria* volgen. Dit gedaan zynde bleven 'er alleen over de twee dochteren, geteelt uit het huwelyk van den hertog van *Suffolk* met de koningin weduwe van *Vrankryk*, ingevolge van den uiterste-wille van *Henrik*, die de afkomelingen van zyne zuster *Margareta*, koningin van *Schotland*, hadt buiten gesloten, alleen bevoegt tot de opvolginge in het ryksbestier. De oudste der dochteren was getrouwt met *Mylord Gray*, marquis van *Dorfet*, die na de doodt der twee zonen, welke *Karel Brandon* uit zyn laatste huwelyk met de baronesse van *Willoughby*, zyne vierde gemalinne, geteelt hadt, op de voorspraak van den graaf van *Warwik*, in dit jaar hertog van *Suffolk* wierdt gemaakt. Dit zyn de twee broeders, die *Bucers* graftombe, als gezegt is, met hunne lykgedichten verôerden. Zy stierven kort daar na aan de Engelsche zweetzicke, de welke in dien tydt binnen *Londen* in eene week acht honderd menschen wegrukte.

Mylord Gray was een eenvoudig man; hoedanig een de graaf van *Warwik* moest voor hebben, om hem naar zyn welgevallen te leiden. Hy hadt uit zyn eerste huwelyk met de nicht van *Henrik* den VIII drie dochteren geteelt. De oudste, *Johanna* genaamt, hadt uitmuntende verdiensten. Zy bezat by een zachten en beschaafden geest de kennis van vele wetenschappen en Godvrucht, als mede zulke behagelyke gebaarden, dat al de wereldt daar door bekoort wierdt. Naardien zy met *Eduard* byna in jaren gelyk was, waren zy met elkander opgevoed, en die vorst hadt voor haar eene byzondere achting en genegenheit gekregen. Van deze bevallige en deugtame persoon dacht de graaf van *Warwik* zich te bedienen, om, doende zynen zoon met haar trouwen,

Atbeelding
van *Johanna*
Gray.

de kroon in zyn geslacht te brengen. Wy zullen zien, dat het hem gelukte: doch *Johanna Gray* bewilligde ongaarne in die verheffinge, die den bewerker daar van alleen rampspoedig hadt moeten wezen, en het echter aan de eenen en aan de anderen was.

Deze regeerzuchtige Lord, zyne maatregels dus genomen hebbende, liet zyne gedachten gaan op het gene hem in den weg zou mogen wezen. De hertog van *Sommerfet* scheen hem de gevaarlykste vyandt, dien hy in deze zaak kon hebben, en dewyl hy hem verdacht hielt den zelve toeleg op de kroon te hebben als hy, twyfelde hy niet, of hy zou, zo haast als hy zulks ontdekte, onaangezien de nieuwe huwelyks-verbindtenisse, zyn bestaan wederstreven. Ook hadt de graaf van *Warwik* dit alleen gezocht om den hertog te misleiden. Dus deedt hy zyn best om hem met nieuwe beschuldigingen zwart te maken; en de zelve verder doende gaan dan de eerste was hy oorzaak, dat de hertog het leven verloor. Hy liet het daar niet by; en zo het gene men van hem vermoedt waar is, zou hy des konings doodt verhaast hebben. Men zegt zelfs, dat hy den hertog van *Sommerfet* om gene andere redenen heeft doen ombrengen, dan om zich van zo een lastigen en al te naauwen toezien op des vorsten welvaart te ontdoen. Daarenboven geschiedde het huwelyk van den zone des graven van *Warwik* met *Johanna Gray* eerst na de doodt van den hertog, uit vreeze, dat de zelve, indien hy geleest hadt, den heillozen toeleg, onder deze zamenkoppeling verborgen zynde, mogt ontdekken.

Om weder te komen tot het gezantschap naar *Denemarken*, dit was van geen vrucht, en men vindt zelfs in gene Geschiedenisse, dat deze onderhandeling vervolgt is. Misschien dat de prinsesse *Elizabeth* reets een besluit hadt genomen om in den ongehuuwden staat te leven, en dat zy haren afkeer tegen het huwelyk aan den koning haren broeder betuigt hebbende, die vorst, welke haar beminde, haar niet heeft willen dwingen, en de order, die hy den afgezant in last hadt gegeven, herriep.

In dien zelve tydt deedt de graaf van *Warwik* zyn best om den koning het huwelyk met de prinsesse van *Vrankryk* smakelyk te maken. De Engelsche afgezanten waren gelast om den voorflag daar van te verydelen, wanneer die van *Henrik* den II zulks in het begin der onderhandeling te *Boulogne* op het tapyt hadden gebragt. Maar die Lord, die, naar men zegt, alleen een toeleg hadt om *Eduard* een radt voor de oogen te draaien, deedt hem wenschen, dat deze huwelyks-verbindtenisse geschieden mogt. Hy wist wel, dat men daar toe niet zou kunnen komen; en het was slechts om te verhinderen, dat 'er op een ander gedacht wierdt, dat hem meer erfgenamen zou hebben kunnen geven.

De marquis van *Northampton* wierdt tot deze bezendinge benoemt. Het voorwendfel daar van was om den koning van *Vrankryk* de orde van de koussebandt te brengen, die *Eduard* hem toezondt. Dit gezantschap was prachtig. De graven van *Worcester*, *Rutland* en *Ormond*, met vyftig andere Lords, verselden den marquis van *Northampton*. Daar onder was de bisschop van *Ely*, die het woordt voerde. Vele edelen vergrootten het gevolg van dit gezantschap, en hun stoet bestondt uit meer dan vyf honderd personen. *Henrik* de II onthieldt zich toen op het kasteel *Briand*, alwaar hy dat wrede bevelschrift * gaf tegen de *Hugenoten*, gedagtekent in de *Jaarboeken* van *Vrankryk* op den 25 Juny des jaars

1551.

Henrik,
Burnet,
Gezantschap
van den koning
Eduard
naar *Vrankryk*, om de
prinsesse van
Henrik den II
ten huwelyk
te verzoe-

* Edict.

1551. Jaars 1551. Hier was het, dat de marquis van Northampton by hem kwam, en de bisschop van Ely zyne plichtplegingen afleide. Hy zeide tegen hem, „ Dat de orde, die hy hem overbragt van wegens den koning, hunnen meester, een blyk was van de oprechte begeerte, welke deze vorst hadt om de banden, die de twee koninkryken vereenigden, hoe langs hoe meer toe te halen. Dat zy, om het beter te betuingen, in last hadden nog onverbrekelyker verbindtenissen voor te stellen; en dat zy hoopen wederom tusschen de twee natien te zien de zelve overeenkomst, die hunne provincien onder wylen de koningen *Henrik den VIII* en *François den I* hadt doen bloeien. Dat de vriendschap, die tusschen deze twee machtige vorsten geweest was, hunne opvolgersten beweegmiddel zo wel, als ten voorbeelde moest strekken, en dat zich de koning, hun meester, tot het sluiten van zodanig een bondgenootschap met vermaak aanbodt. De kardinaal van Lotharingen gaf antwoordt uit des konings name, met die verwaandheit, als hem eigen was.

Redenvoering van eenen der afgezanten aan den koning van Frankryk.

Verrechting van Garter als wapenkoning. † de drie andere zyn de prelaat van de koussebandt, de kancebier, en de griffier.

Verandering, die koning Eduard maakt in de orde van St. Georg.

* Ceremoniaal. † Zie de Verzamelingen van Burnet.

* Henry's denkelt, dien vaar erg in het hart; en in plaats van de beelden van S. Georg, die op den halsband van de orde, zynde van fyn goudt, bezaait met gecmailleerde rozen, stondt, wilde hy, dat men er op zou zetten een ridder, dragende een boek op het punt van zynen degen, met dit woordt, daar op gegraveert zynde: *Beskeering*; en dit op het boek: *Het woordt Gods*.

† Prædilectio.

† Verbum Dei.

* Fidu.

Wapens van de orde.

Plegtgewaden.

De plegtigheid, van den koning te kleden, wierdt vervolgens verrecht door *Garter*. Dus wordt genaamt de eerste wapenkoning van Engelandt, een der vierbedienden † van de orde, waar van de zelve haren naam ontleent. Hy houdt daar boek van, en schryft de namen der ridders, die hy ontfangt, op, met de wapens van hunne huizen; en byaldien 'er omtrent die wapens verschild ontlaar, moet hy zulks beslechten. Hy beveelt ook de plegtigheden, die de ridders moeten waarnemen. *Henrik de II* schonk aan den gene, die hem kleedde, een gouden keten, ter waarde van duizend kronen.

Wy kunnen hier het best plaatsen de verandering, die *Eduard* in dit zelve jaar maakte in het plegtige * van de orde. Deze vorst stelde het zelve in het Latyn op, en schreef het met zyn eigen handt, waar van het oorspronkelyke thans nog voorhanden is †. Hy beveelt eerstelyk, dat de orde in het toekomende niet meer zal dragen den naam van *S. Georg*, maar dien van de koussebandt. Hy behieldt de zinspreuk van: *Die erg*

beelden van *S. Georg*, die op den halsband van de orde, zynde van fyn goudt, bezaait met gecmailleerde rozen, stondt, wilde hy, dat men er op zou zetten een ridder, dragende een boek op het punt van zynen degen, met dit woordt, daar op gegraveert zynde: *Beskeering*; en dit op het boek: *Het woordt Gods* †. Dat hy in de andere handt een schildt hieldt, met dit opschrift: *Het geloof**, willende daar mede te kennen geven, dat de ridders belydenis deden van beschermers van de gelovigen des Euangeliums te wezen. Ondertusschen behieldt hy de oude wapens, die men wilde van dien, of waren, of verzonnen Heilige; te zyn, waar van de orde den naam ontleent hadt, zynde een rood kruis in een zilver veldt, dat de ridders verplicht zyn op hunne mantels of reisrokken te dragen, wanneer zy in hun plegtgewaadt niet gekleed zyn. Dit wierdt naderhandt bevolen by het reglement van den jare 1626, dat by deze wapens nog eene andere versiering voegde, namentlyk een sterre, doch zo glinsterende van edelgesteenten, waar uit de zelve bestondt, dat ze met al haren luister beter naar de zonne, dan naar eenig ander nachtlucht geleck. *Eduard* maakte geen verandering in de plegtgewaden, zynde de zelve een rok en mantel van blaauw fluweel, nevens een zwarte muts, of kap, van de zelve stoffe. Hy behieldt ook het oude getal der ridders, die certyds uit

vier en twintig bestonden, behalven het oppermachtige hoofd van de orde, dat altoos de koning van Engelandt zelf is. Hy deedt dit om de orde in geen kleinachting te brengen, met de zelve aan een al te groot getal van personen mede te delen; gelyk met die van de sterre in Frankryk geschied was, welke men hadt moeten afschaffen. Deze heeft altoos haren luister behouden; en men telt, sedert der zelve instelling onder *Eduard den III* in den jare 1350, acht keizers, meer dan dertig koningen, en een veel groter getal van prinsfen, die de zelve gedragen hebben. *Eduard* maakte in het plegtige Kapittel, dat alle jaren gehouden wierdt, gene andere verandering, dan het zelve te verleggen van den feestdag van *S. Georg* op den eersten Zaterdag van December en den volgenden Zondag. De ridders hielden altoos hunne vergadering in het kasteel te *Windfor*, alwaar de door *Eduard den III* gebouwde kapel en het kapittel is. Deze verandering maakte de koning alleen, om dat hy overtuigt was, dat *S. Georg* van Cappadocië, welken men zegt de beschermer * van deze orde te zyn, of nooit in de wereldt, of een Armaansch bisschop, en een zeer slecht karel was geweest, welken de kerk van het Westen door een mislag op den lyft der Heiligen hadt gezet. *Baronius* bericht ons, dat men naderhandt uit den droom wierdt geholpen: doch men gaf voor dien bisschop een anderen *S. Georg* op, die men wil geweest te zyn een overste van eene keurbende * onder de regering van *Diocletianus*. *Heylin* geeft 'er de geschiedenis van op, welke anderen voor een Roman houden. En inderdaadt, de zelve gelykt 'er byzonder naar, en dus oordeelde men 'er van onder de regering van *Eduard*. Voorts wierden de willekeuren van dezen vorst onder de regering van *Maria* te niet gedaan, en de oude plegtigheden weder ingevoerd, hoedanige nog heden in gebruik is.

H Deel.

De plegtigheid der bevestiging des konings van Frankryk door *Garter* verrecht zynde, die ook, uit krachte van zyn ampt, ceremoniemeester van de orde is, benoemde men gevolmachtigden om de voorlagen der Engelsche afgezanten te horen. De kardinaal van Lotharingen was 'er een van; de konneftabel van Montmorenci en de hertog van Guize waren de twee anderen. Men vergaderde reets des namiddaags, en de afgezanten, de order hunner bevelen opvolgende, stelden ten eersten het huwelyk voor van *Eduard* met de jonge koningin van Schotland, die zich aan het Franfche hof onthieldt. Hen wierdt het zelve antwoordt gegeven, het welk men hen reets by de vredehandeling te *Boulogne* gegeven hadt. Men gaf hen te kennen, dat de koning haar bewaarde voor den Dauphin, en dat 'er omtrent zodanig een verzoek niets te doen was. De Raadt, die de gezanten hadt afgevaardigt, hadt zulks wel voorzien: doch wilde de welvoeglykheit plaats geven, en zich ten tweden male laten weigeren eene prinses, met welke *Eduard* in een soort van verbondt was, voor dat 'er van eenig ander huwelyk gesproken wierdt.

Na deze volstreckte weigering verzochten de afgezanten de prinsesse *Elizabeth**, oudste dochter van *Henrik den II*. Deze voorflag wierdt gunstelyk aangenomen, en men kwam daar over tot eene onderhandeling. Het blykt uit het Dagboek van *Eduard*, waar in het verhaal dezer onderhandeling volkomen gevonden wordt, dat hy die zaak zeer ter herte nam. Zodanig eene verkiezing was hem inderdaadt waardig, en zy fchenen beide voor elkander geboren te zyn. Beide waren zy jong, welgemaakt, en voorzien van fraaie hoedanighe-

Het voorstel aangaande een huwelyk van *Eduard* wordt gunstelyk aangenomen. * of *Isabella*.

1551.

Getal der ridders.

Eerste inschryving van de orde.

* Patron.

* Legio.

Het voorstel aangaande een huwelyk van *Eduard* wordt gunstelyk aangenomen.

* of *Isabella*.

1551. den der 'natura. Het schein ook, dat het belang dezer twee koninkryken deze vereeniging vorderde, welke waarschynlyk het geluk van beide de natiën, zo wel als dat der twee vorsten, zou aangebragt hebben. De Hemel schikte het anders; nam *Eduard* weg, en gaf *Elizabeth* aan een koning †, wiens ouderdom en strengheit met de jongheit en den zachten aardt van eene zo schoone prinsesse geenzins overeenkwamen.

† *Phillips* den II, koning van Spanje. Men regelt het huwelyk en het weduwegoed.

Alla Publ. Tom. XV, fol. 273.

Het staat in het Dagboek van *Eduard* aange-tekent, dat al de zwaarheit der gevormachtigden gelegen was in de waardeering van het huwelyksgoed der toekomende koninginne, het welke de koning van Vrankryk moest betalen, en in die van het weduwegoed, dat de koning van Engelandt, haar toekomende bruidegom, haar moest aanwyzen. Het eerste wierdt op twee maal honderd duizend kronen gestelt, te betalen in twee termynen; het tweede op zo groot eene jaarlyksche somme, als ooit eene koningin van Engelandt was toegewezen. Men kwam voorts overeen, dat 'er van weérzyden geen verbindtenis van eere, noch van gewisse zou zyn voor dat de prinses den ouderdom van twaalf jaren bereikt hadt. De koning, haar vader, verbondt zich haar drie maanden van te voren naar Engelandt over te zenden, met een gevolg, dat met haren staat overeenkwam, om het huwelyk op den bestemden tydt te voltrekken. Het blykt, dat 'er tot nakominge van dit verdrag niets in den weg is geweest. Beide de koningen volhardden met malkander in goed verstandt te leven, en het Dagboek van *Eduard* spreekt zeer dikwils van de gelchenken, welke deze twee vorsten malkander deden. Doch de doodt van den laastten, die twee jaren daar na voorviel, belette de vervulling van hun oogmerk.

De doodt van *Eduard* belet de voltrekking van het huwelyk.

Gezantschap des konings van Vrankryk naar Londen.

De koning van Vrankryk beantwoordde het prachtige gezantschap van *Eduard*, zo wel als de blyken van de toegenegenheit van dezen vorst, welke hem zyne orde hadt laten toekomen. Men zag te Londen Fransche afgezanten aankomen, waar van de maarfchalk van *St. André* het hoofdt was. Des zelfs gevolg was niet minder schoon dan dat van den marquis van *Northampton*, en men bewees hem in Engelandt geen minder eer dan dezen laastten in Vrankryk was aangedaan. De koning deedt aan *Eduard* de orde van *St. Michiel* overbrengen, welke dies tyds nog die der koningen van Vrankryk was. *Henrik* de III stelde naderhandt de orde van den *H. Geest* in, en voegde de zelve daar by. Hier van daan komt het, dat de genen, die in Vrankryk deze waardigheit verkrygen, ridders van de twee ordens des konings genaamt worden, om ze alle beide uit te drukken.

Inhaling der afgezanten.

De maarfchalk van *St. André* kwam den 10 July voor *Gravesend* ten anker, en wierdt met al het geschut der Engelsche schepen, die op den *Tecms* lagen, begroet, zo wel als met dat van den *Tour*. *Mylord Clinton*, opperzeevoogdt, kwam, aan het hoofdt van veertig edellieden, hem; wanneer hy aan landt tradt, ontfangen, en geleidde hem tot aan de verblyfplaats, die men voor hem hadt doen gereed maken. Hy bragt hem des anderen daags naar *Richemond*, vermits de Engelsche zweetziekte, waar van wy reets gesproken hebben, belette, dat hy naar Londen ging. Vier honderd edellieden gingen hem uit *Richemond*, alwaar zy hem verwachtten, te gemoet. Des anderen daags kwam hy te *Hamptoncourt*, daar de koning zich bevondt, met den hertog van *Sommerfet*, die hem beneden aan de trap ontfing, en voor den koning bragt. Zyne aanspraak was zeer beleefd,

Aanspraak van den maarfchalk van *St. André*.

en vol van toegenegenheit. Hy zeide, „ Dat de koning, zyn meester, hem niet alleen gezonden hadt om de orde van *St. Michiel* aan zynen waarden broeder, den koning van Engelandt, te brengen; maar voornamentlyk om hem te verzekeren van eene onschendbare vriendschap, en wel van eene zodanige, dat men tuschen twee broeders, noch zelfs tuschen vader en zone, geen bestendiger zou kunnen vinden”. Hier voegde hy by, „ Dat het hem geenzins onbekend was, dat zyn meester vyanden hadt aan het hof van *Eduard*, die hun best zouden doen om zyne betuigingen verdacht te maken; en dat vele kwaadmenenden valsche geruchten uitstrooiden, om den koning van Engelandt een mistrouwen te doen opvatten: doch dat hy den koning verzocht aan geen lasteringen geloof te willen slaan; dat, dewyl de verschillen over de de grenscheidinge van *Calais* en *Boulogne* den munitzicken een voorwendfel zouden kunnen verschaffen om beroerten aan te rechten, de koning van Vrankryk, zyn meester, wenschte, dat zulks hoe eer hoe liever door gevormachtigden wierdt aan een kant geholpen; dat hy gereed was de zyne ter behoortlyker plaatse af te zenden, en dat, byaldien zy aldaar Engelsche afgezonden vernamen, deze verschillen wel haast op eene zachte wyze zouden afgedaan worden; dat hy van zyne zyde de dadelyke oneenigheden zou beletten, en niet twyfelde, of de koning van Engelandt zou van zyn kant het zelve doen; zo dat niets de eensgezindheit der twee kronen kon krenken.

Eduard antwoordde hier op: *Ik bedank den koning, mynen waarden broeder, voor de orde, die hy my toezendt, en voor de vriendschap, waar van hy my verzekering doet. Ik zal zulks van myn kant met allen mogelyken ernst beantwoorden, en trachten hem in dezen niets schuldig te blyven. Wat de algemene geruchten aanbelaagt, het is waar, dat men 'er niet ligtelyk geloof aan moet slaan: doch men moet de zelve ook niet in het geheel verwerpen. Daar is een middelweg te houden tuschen een buitensporig mistrouwen, en een al te groot betrouwen. Dit zyn de maatregelen, die ik my heb voorgestelt, om aan den eenen kant niet te missen in het gene ik schuldig ben aan de goede gedachten, welke ik hebbe van myne bondgenoten, en aan den anderen kant om waakzaam te zyn op myne zekerheit. Wat onze verschillen belaaft rakende de grenscheidinge, ik zal altoos gereed wezen om zulks aan het oordeel van vreedzame gevormachtigden over te laten, en ik wil liever het geen my toekomt door reden dan door geweld verkrygen. Dit was het antwoordt van *Eduard*. Het zou van een prins van veertien jaren niet te geloven wezen, ten ware het, met zyne eige handt geschreven, in zyn Dagregister gevonden wierdt. Drie dagen daar na nam de koning de orde van *St. Michiel*, met de gewone plegtigheden, aan; woonde den Godsdienst in zyne kapel by, uitgedoofcht met het plegtgewaadt, staande tuschen twee Fransche afgezanten, die op de zelve wyze gekleed waren. Na het ontfangen van het Nachemaal, naar het gebruik der Engelsche kerke, kwamen de twee afgezanten hem een kus aan de wang geven. Na het verrechten dezer plegtigheit wierdt een prachtig middagmaal gehouden; waar na men een wandeling deedt, en voorts meer geoorloofde vermaken nam, zo als men de zelve van een hof van zo een wys vorst kan verwachten. De afgezanten bleven drie weken in Engelandt, en wierden gedurende dien tydt op kolten van den koning heerlyk onthaalt. Men deedt hen al het vermaak, dat men in zo een schoon getyde gewoon is te nemen,*

1551. men, aan. De jagt was daar onder begrepen. Zy vertrokken, afzichtheid van den koning genomen hebbende, die hen met aanzienelyke vercingen befchonk, op den 3 Auguſty. Die vorſt hadt den maarſchalk van St. André reets te voren een diamant-ring gegeven, dien hy van zynen vinger nam, tot eene byzondere betuiging van hoogachting, welke hy voor hem hadt. Trouwens deze maarſchalk was deze eere niet onwaardig: want als hy zo zeer niet tot de welluſt was geneigt geweest, zou hy door zyne dapperheit den roem verdient hebben van onder eenen der eerſte helden zynere eeuwe geſtelt te worden. De koning deedt hen door een ſmaldeel van zyne ſchepen tot aan Boulogne toe begeleiden.

Des konings geſchenken aan de afgezantten.

Derzelver te rug komſt.

Ten zelven tyde vertrok de marquis van Northampton, na dat de koning van Vrankryk hem zo wel, als die van zyn gevolg, geſchenken hadt gedaan, van het Franche hof: doch deze waren, volgens het Dagregister van *Eduard*, zo aanzienelyk niet als die van dezen vorſt. *Northampton* bragt het verdrag wegens het huwelyk tuſſchen *Eduard* en de princeſſe van Vrankryk, met het groot zegel des konings bezegelt, over: een verdrag, het welk door de dood van *Eduard* van geen vrucht was.

Terwyl het hof van Engelandt zich met deze gewigtige zake bezig hieldt, waar mede zommigen willen dat de graaf van Warwik het zelve trachtte op te houden, ſtelde die Lord alles in het werk om zyn oogmerk te bereiken. De val des hertogs van Sommerſet was de eerſte trap, die hy zich voorſtelde om op den troon te klimmen. Hy meende, dat het nodig was des zelfs ondergang te brouwen, om zich vrienden te maken, en perſonen aan zyn ſnoer te krygen, welker gezag bekwaam was het aanzien, dat de hertog van Sommerſet weder by den koning verkregen hadt, te evenaren. Mylord *Stranges* was een der genen, voor wien de koning de meeſte geneegenheit ſcheen te hebben. Om hem over te halen boodt de graaf van Warwik hem zyne dochter ten huwelyk aan. Hy bewerkte daarenboven de verheffing van verſcheide heeren tot nieuwe waardigheden, en wiſt hen te kennen te geven, dat zy hem daar voor dank hadden te wyten. Mylord *Gray*, marquis van Dorſet, wiens dochter hy van gedachten was met zynen zone te doen trouwen, was van dat getal, en wierdt hertog van Suffolk gemaakt. *William Paulet*, graaf van Wiltſhire, en grootſchatbewaarder, wierdt markgraaf van Wincheſter. De ridder *William Herbert*, die met de zuſter van den marquis van Northampton getrouwt was, bekam de waardigheid van graaf van Pembroke, die *William Herbert*, zyn voorzaat, onder *Eduard* den IV hadt bekleed. Mylord *Rouſſel* was in den voorgaande jare tot grave van Bedford verheven, en de ridder *Darci* was ter zelve tydt Pair van het koninkryk gemaakt, met den tytel van Mylord *Darci*. De graaf van Warwik vergat zich zelve geen zins in de uitdeeling van de waardigheden der krone, en deedt zich zelve geven die van hertog van Northumberlandt. Voortyds was dit slechts een graafſchap geweest, den huize van *Perci* toebehoorende. *Henrik van Perci* was de laaſte graaf van Northumberlandt. Hy kwam zonder nazaat te overlyden. Zyne erfgenamen waren de kinderen van *Thomas Percy*, die onder de regering van *Henrik* den VIII, om dat hy deel hadt gehad in de beroerte van Jork, onthalt wierdt. De afzetting des vaders beroofde de kinderen van het Pairſchap, waar mede de graaf van Warwik bekleed wierdt, het welk hy tot een hertogdom deedt

Verheffing van verſcheide groten.

De graaf van Warwik wordt hertog van Northumberlandt.

II Deel.

verheffen. Dus verzamelde hy het ganſche geweldt in zyn perſoon en in die van zyne vrienden. Hy trok door zynen rang de achting van al de wereldt tot zich, en onderſteunde zyn gezag door den luiſter, dien hy zynen aanhangeren mededeelde.

Na dat hy de zaken dan dus geſchikt hadt om tot de uitvoering van zyn gewigtig oogmerk te geraken, floeg hy de handen aan het werk, en begon met den ondergang van den hertog van Sommerſet. Deze laaſte, ſleuende op hunne onderlinge vermaagſchappinge, leefde zeer geruſt, niets minder denkende, dan door den ſlinkſchen handel van een man, met welken hy door het geven van zyne dochter aan des zelfs zone verzoent was, ten val te zullen komen. Hy hadt hem geſpaart in de grootſte hevigkeit van hunne vyandſchap, zo verre, dat hy hem op zekeren dag in zyne handen ziende, hem het leven kon benomen hebben: doch daarentegen deedt hy het hem zyn leven koſten in een tydt, dat alle haat en nydt aan een kant moeft geweest hebben. Wy hebben van die goedertierenheit des hertogs van Sommerſet geſproken: maar de omſtandigheden daar van niet verhaalt. Men zegt, dat hy, zich in gevaar ziende van om den hals te raken door de lagen, welke deze vyandt hem alle dagen leide, beſloten hadt hem voor te komen, dat hy zich met dat oogmerk aan des zelfs huis hadt vervoegt, verſelt van eenige perſonen, welke hy zynen toelag hadt bekend gemaakt: doch hy liet hen in de zykamer, en deedt zich alleen in de kamer brengen, waar in de graaf van Warwik was. Deze bevondt zich toen ter tydt wat onpaſſelyk en lagte bedde, eene gewenſchte gelegenheit voor den hertog van Sommerſet om zyne wraakluſt te voldoen, zonder eenig gevaar te lopen. Hy zag zynen vyandt ongewapend, in het hemdt, en alſeen, om zo te ſpreken, die hem de naakte borſt aanbodt: doch hy kon van zyn gemoedt niet verkrygen zich daar van te bedienen, en dit gezicht veranderde zyne gramſchap in deernis. Het geſprek, dat hy met hem hieldt, deedt hem verder over zyne wraakzucht zegepralen. Al het uitwendige van den grave van Warwik was aangenaam, en de huichelary gewoon zynde, liet hy, hoe bozer gedachten hy hadt, hoe meerder zachtzinnigheit blyken. Het geen hy aan den hertog zeide, bekoorde den zelve: zo dat hy, van zyn voornemen berouw krygende, weder by de genen, die hy in de zykamer hadt gelaten, kwam, en met hen uitging, zonder iets te zeggen. Zy vroegen hem, of *Warwik* van kant was geholpen. Hy antwoordde daar op: *Ik heb een man, dien ik te bedde vondt, het leven niet kunnen benemen. Uwe meddogendheit is niet te pryzen, zeide daar op een van de medſtanders; gy hebt deernis met een vyandt, die ons alle ten verderve zal brengen.* Deze voorzegging hadt hare vervulling. De zamenzwering wierdt aan *Warwik* ontdekt, welke minder gemaakt was over het edelmoedige berouw van den hertog van Sommerſet, dan vergramt over zynen eerſten toelag: en dit verhaaſte ook zynen ondergang.

Om in zyn oogmerk niet te miſſen deedt hy *Hayward*, vooraf geruchten uitſtrooien, die de getrouwheit des hertogs verdacht maakten, en onderſteunde de zelve met hatelyke beſchuldiging. Dit hadt hy dus van te voren met zyne beſpieders beſloken, de welke voorgaven, dat Mylord *Sommerſet* naar de krone ſtondt. De valſchheit van dit zeggen wierdt in korten tydt zo krachtig bewezen, dat men eenen van de aanklagers door beuls handen de ooren liet afnyden. Ondertuſſchen hadt de

1551.

Godwin, Sanderus, Thuanus.
Edelmoedige daadt des hertogs van Sommerſet omſtent den grave van Warwik.

Hayward, Godwin, Burnet, De Vader Orleans, Straffe van een aanklager, die des hertogs ondergang zocht.

1551. verbreiding van deze lastertaal hare werking gedaan. Sommigen meenden, dat de hertog heerschtig genoeg was om maar de koninklyke waardigheid te dingen; en de gematigsten zeiden het genoeg te wezen, dat hy de zelve waardig was om verdacht gehouden te worden. De beschuldiging, welke op dit volkspraatje aan den dag wierdt gebragt, was van meer waarschynlykheit verselt. Men leidde hem te last een eedgespan met den adel te hebben, om hem wederom in de waardigheid van beschermheer te herstellen, het welk hem den nydt der groten over den hals ghaalt, en zyn eerste ongeluk veroorzaakt hadt. Een zeker *Wbsh*, die zich aan het hoofd van dat eedgespan hadt gestelt, was de aanklager, en de graaf van Rutlandt ondersteunde hem. Het ontbrak den hertog aan bescheidenheit, zo wel als aan standvastigheit, in dezen, en hy was de eerste oorzaak van zynen val. Hy hadt zynen mond niet kunnen houden, en door de woorden, welke hem ontvallen waren, gelegenheit tot kwaad vermoeden gegeven. Aan den anderen kant, toen hy beschuldigt wierdt, en dat men hem de nieuwigheden, die hy stondt in te voeren, verweet, ontkende hy zulks alleen flauwelyk; zo dat men hem schuldig geloofde te zyn.

Zamenwering tegen den hertog.

Schelmachtigheit van Palmer.

Dit was echter nog niet genoeg om hem op het schavot te doen komen. De graaf van Warwick wilde dit thans niet, gelyk hy te voren gedaan hadt, ten halven laten steken; hy won den ridder *Thomas Palmer*, welke den hertog van misdaadt van gekwetste hoogheit beschuldigde. Hy bragt *Palmer* heimelyk by den koning, zo als die vorst in zynen tuin eens omwandelde. Anderen willen, dat *Palmer* met den hertog in verzekering wierdt genomen, en dat de zelve hem eerst na zyne gevangnisse heeft aangeklaagt. Alle komen zy daar in overeen, dat deze ridder den hertog van Sommerfet een schelmstuk heeft gespeelt. Hy verklaarde voor den koning, dat de hertog, die zich toen naar den kant van het Noorden onthieldt, op den feestdag van St. Georg bericht kreeg, dat men op hem af kwam, en dat hy, om zyne vyanden voor te komen, het gemene volk in de wapenen hadt willen brengen: doch dat de ridder *William Herbert* hem zulks hadt afgeraden, hem verzekerende, dat hem geen leedt zou geschieden; dat hy, om te weten te komen, wat 'er tegen hem gebrouwen wierdt, zyn vriendt, Mylord *Gray Wilton*, naar Londen hadt gezonden; dat hy voor hadt den hertog van Northumberlandt, den marquis van Northampton en den grave van Pembroke by Mylord *Paget* op het middagmaal te nodigen; hen wel vergeselschapt te gemoet te gaan, met toelag om op hen aan te vallen, indien hun geleide wat aan den zwakken kant was; of, indien zy hen in staat van tegenweer vonden, te veinzen, en hen ter bestemder plaats te brengen. Hy voegde daar by, dat de hertog van Sommerfet gewacht zou hebben tot dat de gasten aan tafel waren, om de moordenaars in te laten, die hen de keel zouden afgestoken hebben; dat de ridder *Vane* twee duizend man gereed hieldt, om de bevelen van den hertog uit te voeren, en dat de ridder *Arundel* zich van den Tour hadt verzekert; dat *Seymour* en *Hamond*, die van zyn streng waren, hem zouden versellen, en des konings lyfwacht ter neder maken.

Deze beschuldigingen konden zo geheim niet blyven, of het gerucht verspreidde zich daar van, het geen den hertog van Sommerfet in verlegenheit bragt. Hy liet *Cecilius*, geheimchryver van staat, by hem komen, en verzocht, dat hy hem

met zynen raad wilde bystaan. *Cecilius* zeide, dat hy niets te vrezen hadt, indien hy onschuldig was: doch schuldig zynde, dat hy hem dan geen raad hadt te geven, en niets anders kon doen dan zynen bedroefden staat besichtigen. Hy ontboodt vervolgens den ridder *Palmer*, op wien hy eenig kwaad vermoeden hadt, schoon hy van al des zelfs trouwloosheit niet onderrecht was. *Palmer* ontkende stoutelyk iets gezegt te hebben, en verbondt zich ondertuffchen meer en meer met den grave van Warwick.

Daar verliepen eenige dagen, dat de hertog van Sommerfet niet ten hove kwam. Eindelyk verscheen hy aldaar, het zy hem onbekend was tot hoe verre de zaken tegen hem waren voortgezet; het zy hy wilde doen geloven niets van de zamenzwering te weten, of dat hy zich aan de zelve niet bekreunde. Doch zyn bedeeft gelaat versiedt hem. Hy kwam later dan naar gewoonte; schein ontfelt, en men merkte in al zyn doen eene gedwongenheit en bevreestheit. Zyne ontfeltens kan ook ontstaan zyn uit de overdenkinge van het gevaar, waar in hy zich begeven hadt, met zich in handen zynere vyanden te leveren, zo wel als uit eene knaging van gewisse. Wat 'er de oorzaak van was, ten minste wierdt 'er niet gunstig van gecoordeelt. Des namiddags liet men hem in hechtenis nemen, en met Mylord *Gray* naar den Tour brengen. De ridder *Vane*, die het met het overzwemmen van de rivier ontkomen was, wierdt te Lambeth gekregen in een paardestal, daar hy zich onder het stroo hadt verborgen. Men deedt hem in zyne kamer bewaren, en men verzekerde zich mede van de ridders *Arundel* en *Palmer*; maar van dezen laatste om de wereldt een radt voor de oogten draaien. Des anderen daags wierdt de hertogin ook naar den Tour gebragt. Niemandt beldaagde haar. Haar trotische en wraakzuchtige aardt hadt haar by al de wereldt ghaat gemaakt, en men weet haar de rampen van haar hus. Twee van hare kamerjuffers verselden haar. Men zondt ook in de zelve gevangnisse eenen *Crane*, en zyne vrouw, die met de hertoginne veel ommeegang hadden. Des vorigen daags hadt men *Hamond* en *Nudigate*, officieren van den hertog, gevat, nevens twee *Seymours*, des zelfs nabestaanden. Twee dagen daar na wierden de ridders *Holderoff*, *Patridge*, en *Stanbope*; *Wingfield*, *Bannester* en *Vangbun*, nevens eenige anderen, gevat. Het grootste gedeelte van hen was onschuldig: doch men wilde het volk door de menigte der zamenzweerders eenschtijk aanjagen, en hen te kennen geven, aan wat gevaar de Staat door een zo groot getal schuldigen was bloot gestelt.

Toen begon men het rechtsgeding op te maken. *Palmer* wierdt ondervraagt, en hieldt staande het geen hy aan den koning gezegt hadt. Hy voegde daar by, dat de ridder *Vane* ten bestemden dage, om de zamenzwering te doen gelden, zou verschenen hebben aan het hoofd van twee duizend soldaten, die hy op de been hadt gebragt; dat de zelve door des hertogs ruitery ondersteunt zouden geworden zyn, welke last hadden op een monstertag op des konings lyfwacht aan te vallen; dat de hertog, na dat de zelve ter neder was gemaakt, midden door Londen zou hebben gegaan, roepende: *Vryheit! Vryheit!* en dat hy, ingevalle zyn aanslag mishukt was, naar het eilandt *Wicht*, of *Pool* zou gevlucht hebben. *Crane* bevestigde het meeste gedeelte van *Palmer*'s verklaringe, en verhaalde, dat 'er een toelag was gemaakt om de drie heeren, waar van wy boven gesproken hebben, in het huis van Mylord *Paget*

1551.

van den 17 October.

† *Gray Wilton*, en niet de hertog van Suffolk.

De hertog van Sommerfet word in hechtenis genomen en naar den Tour gebragt.

Men brengt de hertoginne ook des waars.

Verkeide anderengeval.

Verklaring van Palmer en van andere getuigen.

1551. te vermoorden, op de wyze, als *Palmer* voor den koning verklaart hadde. Hy voegde daarby, dat de graaf van *Arundel* deel hadt aan de zamenzwering, en dat hy door den listigen handel van den ridder *Staubope* daar toe gebragt was; dat alle de maatregels zo wel waren genomen geweest, dat naar alle waarschynlykheit de toeleg zou gelukt hebben, ten ware de al te grote toefsel, en de verscheidenheit der gevoelens zomtyds voorkomende, veel tydt hadt doen verliezen. Men begon te duchten, dat het hof van alle die bewegingen kennis mogt gekregen hebben; dat de hertog van *Sommerfet* in dit mistrouwen was gevallen, en zich, onder voorwendfel van onpasselykheit, naar Londen hadt laten voeren: doch die inderdaadt alleen derwaarts gegaan was om zyne vrienden den pols te tasten, en te leren kennen de genen, waar van hy zich kon verzekeren.

Mylord *Arundel* en *Paget* werden op deze verklaringe gevat, en naar den *Tour* gebragt, wetwaarts de ridder *Thomas Arundel* reets geleid was. Hy en de graaf van *Arundel* waren den grave van *Warwik* behulpzaam geweest om den val van den hertog van *Sommerfet* te bevorderen: doch zy schikten zich sedert aan de zyde van den haasten.

† *Sanderus*.

Dit ontstondt niet uit eene beweegreden van vriendschap; de wraak, en de yver voor hunnen *Godsdienst* veroorzaakten die verandering. Men wil †, dat de ridder den grave van *Warwik* hadt aangezocht om de wapenen voor de *Roomschgezinde* party op te nemen, en dat hy, wel verre van gunstig van hem ontfangen te worden, trofschelyk was afgewezen; dat deze behandeling, welke hy niet verwacht hadt, hem zynen dienft den hertog van *Sommerfet* deedt aanbieden. *Warwik* kwam het te weten, en vergaf het hem niet: zo dat die ridder zo wel in deze als gene party ongelukkig was. Zo gevaarlyk is het zyne hulp te lenen aan de drift van een ander. De graaf van *Arundel* wierdt weinig beter gehandelt; en kostte het hem het leven niet, het kostte hem ten minste het grootste gedeelte van zyne goederen*, gelyk wy gezien hebben.

* Dit geschiedde om andere oorzaken.

Hamond wierdt ook ondervraagt: doch zyne bekentenis is van weinig belang; zo dat alles op de verklaringen van *Palmer* en *Crane* aankwam, de eerste voortgebragt door den grave van *Warwik*, die hem waarschynlyk hadt omgekocht; de andere een haatzuchtig en verderffelyk man, die door zyne lasteringen wederom zocht te bekomen het goedt, dat hy door een ongebonden leven hadt doorgebragt. Het is waar, dat hier nog by kwam de getuigenis van zekeren *Bartill*, die, rakende het ombrengen der drie heeren, welke men ten huize van *Mylord Paget* zou vermoord hebben, het zelve verklaarde als *Palmer*. Hy voegde daar by, dat *Hamond* medeplichtig aan den toeleg was. Dit vindt men in het *Dagregifter* van *Eduard*. Doch het zal waarschynlyk eene zamen overleide verklaring geweest zyn, om den koning, door hem te doen zien, dat de graaf aan eene zo verfoeielyke misdaadt schuldig was, tegen zynen oom verbittert te maken. Indien deze zaak waar was geweest, zou *Hamond* dit niet vergeten hebben, daar hy 'er ondertuffchen in zyne verklaring niets van rept.

De kancelier wordt door den Raadt gebruikt om te beletten, dat het volk tot beroerte kome.

Dewyl de hertog byzonder van het volk bemint was, vreesde de Raadt, of 'er om die reden wel niet een oproer mogt ontstaan. Om zulks voor te komen wierdt *Mylord Riebe*, kancelier, verzocht, de burgers van Londen te onderrichten van de misdaden, waar mede de hertog beschuldigt wierdt, en de zelve af te schetzen met zodanige uitdrukkingen, die bekwaam waren hem

den haat van de gansche natie op den hals te halen. Dit geschiedde in de *Gestemde Kamer*, waar toe de kancelier al de welsprekendheit, die hem eigen was, besteedde, om de zamenzwering, aan welke hy zeide dat de hertog van *Sommerfet* schuldig was, breed uit te meten. Hy veranderde wel haast van gedachten; en zich met dezen ongelukkig heer verzoent hebbende, zocht hy hem, ten koste van zyne welvaart, het leven te behouden.

Men vaardigde terstondt postboden af naar alle afgezanten en zaakbezorgers*, die de koning aan de buitenlandse hoven hadt. Men onderrechtte hen aangaande de byzonderheden dezer zake, en gelastte, daar van kennis te geven aan de vorsten en staten, by welke zy hun verblyf hadden. Doch de voornaamste bezigheid des graven van *Warwik* was *Eduard* in te boezemen, dat zyn oom aan deze misdaden schuldig was. Hy kende de natuurlyke zachtmoedigheid van dezen vorst, die een afgryzen hadt van onmenschelyke daden: hy meende het ware middel te wezen, om hem den hertog van *Sommerfet* te doen verlaten, dat hy hem voor een moordenaar deedt aanzien. Het berucht van *Bartill* hadt zo veel indruk op het gemoedt van dezen jongen koning, dat hy zynen oom begon te haten, zo haast als hy hem geloofde aan zo een schrikkellyk toeleg schuldig te zyn. Dus verzettede hy zich geenzins tegen de strafheit der wetten. Hy was dermaten overtuigt van de waarheit dier beschuldiging, dat hy zulks overschreef aan dien *Fitz-Patrik*, die op zyn bevel en kosten in *Vrankryk* reisde, en dien men aanzag als een gunsteling, welke te eeniger tydt de eerste plaats in het staatsbewindt zou bekleed hebben, indien de doot van *Eduard* zo schielyk niet was voorgevallen. Hy schreef, dat de hertog zyne misdaadt in den eersten beginne ontkent hadt: doch dat hy na zyne veroordeeling bekentenis hadt gedaan †; het geendoedt zien, dat *Eduard* zynen oom schuldig heeft geloofd te wezen.

1551.

* *Argentis*.

Men geeft aan de buitenlandse hoven kennis van deze omkeringe. Middelen, die de graaf van *Warwik* in het werk stelt om den hertog van *Sommerfet* by den koning gehaat te maken.

† *Fuller* brengt den brief des konings by.

Gevolmachtigden be-noemt om des hertogs rechtsgeding op te maken.

* *Grand se-mchal*.

De hertog van *Northumberland* neemt zyn plaats onder de rechters.

De *Pairs* kunnen niet buiten gesloten worden.

Het rechtsgeding, dat den 17 October begonnen was, bleef tot aan den 1 December toe opgeschort. Op dien dag verscheen de hertog voor zyne rechters. De zelve bestonden uit acht en twintig *Pairs* van het koninkryk. De *marquis* van *Wincheste*, *grootschatmeester*, was voorzitter, onder den tytel van groot-opperrechter*, eene uitmuntende waardigheid, doch die geen plaats meer heeft dan in buitengewone gelegenheden, en niet langer duurt dan de plegtigheid. De andere gevolmachtigden waren twee hertogen, een *marquis*, acht graven, een ondergraaf en vyftien *Lords*. De opperrechter zat op eene verheve plaats, drie treden hoog; de andere *Pairs* een tredt lager. De hertog van *Northumberland* (dus zullen wy voortaan den grave van *Warwik* noemen) hadt zyn plaats genomen onder de rechters; waar onder zich ook bevonden de *marquis* van *Northampton* en de graaf van *Pembroke*; alle drie geslage vyanden van den hertog van *Sommerfet*, en des zelfs volstreckte partyen, doordien men hem beschuldigde, dat hy hen hadt willen ombrengen. In het tegendeel wierdt de kancelier buiten de vierschaar gesloten, de party verdacht zynde, om dat hy zich met den beschuldigten verzoent hadt. Men verwondere zich dan niet over het vonnis, dat in zo eene vierschaar zal geslagen worden. Het is waar, dat de wetten van *Engelandt* den beschuldigten niet toelaten een *Pair* van het koninkryk te wraken, wat redenen men daar toe ook zou mogen hebben: doch het recht der volkeren, meer vermogende dan de burger wetten, moest de partyen des hertogs

1551. van Sommerfet verplicht hebben hen zelf te wraken.

Boort Geschiedenis der Hervorming van Engelandt 11 Deel.

Men las hem de verklaringen der getuigen voor, welke men weigerde tegen hem te doen horen. Hy wierdt beschuldigt: „ I. Dat hy zich meester hadt willen maken van den persoon des konings, en het bestier des koninkryks alleen aan zich trekken. II. Dat hy ook, nevens vele anderen, een toeleg hadt gehad om den hertog van Northumberlandt in hechtenisse te doen nemen; en III, Dat hy een aanslag hadt gesmeed om een opstandt binnen Londen te verwekken. Deze drie hoofdpunten worden alleen in de registers gevonden. Echter wordt 'er in des konings Dagboek van vyf gewag gemaakt, zonder dat de andere twee uitgedrukt worden. Voor het overige is het klaar, dat men den aanslag, om die drie heeren te vermoorden, niet waarschynlyk vondt, vermits men deze beschuldiging bragt alleen tot het enkele oogmerk om zich van den hertog van Northumberlandt te verzekeren.

De beschuldigde nam geen voorspraak † tot zyne verdediging: het zy, dat hy der gewoonte van pleitbehandeling onbewuft was; het zy hy zich op zyne onschuld betrouwende oordeelde eens anders hulpe niet van noden te hebben. Zyne zaak wierdt door hem zelve bepleit. Hy betuigde nooit gedachten gehad te hebben beroerten in het koninkryk te verwekken; geen zamenrotting gesmeed te hebben, noch tegen het leven van den hertog van Northumberlandt, noch tegen dat van iemandt anders: ook van zominge dacht te hebben, gelyk men hem beschuldigde, om des konings lyfwacht af te maken: eene beschuldiging, zeide hy, welke van zelfs verviel door de onmogelykheit, van negen honderd uitgezochte mannen, nevens honderd ruiters, waar uit des konings lyfwacht bestondt, van kant te helpen. Daar was nog tot zynen laste, dat hy de stad Londen hadt willen in oproer brengen, en soldaten hadt gehouden in zyn huis te Greenwich. Op het eerste antwoordde hy, dat hy te Londen veiliger geloofde te zyn dan in eenige plaats der wereldt; dat hy derhalven zich wel wachten zou van aldaar eene beroerte aan te rechten, die hem niet anders dan rampspoedig kon wezen. Wat het tweede belangde, hy zeide, dat indien hy eenige soldaten te Greenwich hadt gehouden, zulks niet geen kwaad oogmerk geschied was. Dat niemandt bespeurt hadt, dat hy zich in staat hadt gestelt om iets te ondernemen, en dat hy zelfs zich den genen, die gekomen waren om hem in verzekering te nemen, zonder eenigen tegenstandt hadt aangeboden. Vervolgens verdedigde hy zich tegen de getuigen, voornamentlyk tegen den ridder *Palmer*, welken hy als een trouwlozen, en en die omgekocht was, ten toon stelde. Men antwoordde hem, dat 'er tot het uitvoeren van zodanige aanslagen zodanige werktuigen van noden waren. Doch hier paste hy op, dat het zyn werk niet was zich van zodanige menschen te bedienen; dat anderen de zelve konden gebruiken. Woorden, welke betrekking hadden op den hertog van Northumberlandt, die zodanige lieden in zynen dienst hadt.

Verdediging van den hertog van Sommerfet.

† Advokaat.

Pleidooi van des konings voorspraken.

Des konings voorspraken wierden vervolgens gehoord. Zy bragten hun pleidooi tot vier hoofdpunten, namentlyk: „ I. Dat al wie oorlog voerde in een staat, zonder bevel van den vorst, schuldig was aan de misdaadt van gekwetste hoogheit. II. Dat al wie manschap verzamelde om de raadsheeren des konings om te brengen, aan de zelve misdaadt schuldig was. III.

„ Dat al wie soldaten hielt om de bevelen van den koning en den Raadt te wederstaan, wanneer men hem in verzekering deedt nemen, een wederspannige was; en IV, Dat al wie aanslagen sneedde tegen het leven van de leden van des konings Raadt, en de zelve openbaar geweldt aandeedt, met oogmerk om hen van kant te helpen, schuldig was aan verraadt. Deze vier punten wierden door een vyfde, dat noodwendig scheen om den hertog te veroordeelen, niet ondersteunt, namentlyk, dat het niet bleek, noch uit het vervolg van de pleitzake, noch uit de beschuldiging zelve, dat men hem hadt aangemaant de soldaten, die men hem verweet geworven te hebben, af te danken, en dat hy zulks geweigert hadde. Wel verre van de zaak aldus behandelt te hebben; men hadt hem in zyn huis gekregen, alwaar hy in rust en vrede woonde; een staat, die niet overeen is te brengen met oprocrigheit en ongehoorzaamheit aan de overheden. Ook vonden de Pairs geen waarschynlykheit in de beschuldigingen, en stonden voornamentlyk op deze, die den toeleg betrof, welke tegen het leven van den hertog van Northumberlandt zou gesmeed zyn. Om dit voor eene misdaadt van gekwetste hoogheit te nemen moest 'er dit nog by komen, dat de beschuldigde, na het verbodt van de overheit by openbare afkondiging, by dit voornemen gebleven was; doch zulks was niet werkstellig gemaakt: weshalven 'er, toen het op het geven van advys aankwam, grote verschillen ontstonden.

De rechtsgeleerden wierden het eerst gehoord. Zy bevestigden, dat de hertog aan hoog-verraadt niet kon schuldig wezen door de wet van *Henrik den VII* †, die alleen zag op personen, die in waardigheit minder waren dan de Pairs van het ryk. Dat de genen, welke van dien rang niet waren, om eene zamenzweering, tegen het leven van des konings Raden gesmeed, hoewel niet uitgevoert, echter konden vervolgt worden als schuldige aan hoog-verraadt: doch dat de Lords van deze vervolging uitgezonderd waren, en dat de zelve wet het aldus in uitdrukelyke woorden zeide.

De Lords uitten vervolgens hun gevoelen. De hertog van *Suffolk*, eerst sprekende, zeide, dat men de wet niet moest krenken om wat inzicht het ook ware, en dat de beschuldiging, tegen den hertog van Sommerfet ingebragt, van toeleg gehad te hebben op het leven van den hertog van Northumberlandt, moest gestelt worden onder het getal van gemene misdaden, en niet onder dat van hoog-verraadt. De hertog van Northumberlandt zelf, op zyn beurt sprekende, prees het gevoelen des hertogs van *Suffolk*; zeide, dat hy van het zelve oordeel was, en voegde daar by, niet te zullen toe laten, dat de wet ter zynen begunstiging overtreden wierdt. Hy veinsde ook eene byzondere gematigheit in zyne redenen: doch inderdaadt hielt hy zich wel vast by het voornemen van den hertog van Sommerfet ten val te brengen, en schaamde zich niet onder de rechters te blyven. Ook was 'er niemandt, die het voor eene gematigheit aannam, het geen hy ten opzichte van het gevoelen des hertogs van *Suffolk* gezegt hadt, en men meende, dat hy het zelve alleen hadt toegestemt, om dat hy wel voorzag, dat het te vergeessich zou geweest hebben, daar omtrent zich straffer aan te tonen. Daar waren 'er zelfs, die wilden, dat deze hertog, nevens den marquis van *Northampton* en den grave van *Pembroke*, als partyen, uit de rechtbank zouden gaan: doch het voorrecht der Pairs haalde het over tegen de billykheit van dit voorstel. Eindelyk wierdt de hertog van Sommerfet,

1551.

Het gevoelen der rechtsgeleerden.

† Zie fol. 18.

Dat der Lord.

Dat van den hertog van Northumberlandt.

1551

1551. na vele redenen voor en tegen, met algemene toeflemminge der rechters van de misdaad van hoogverraad, of gekwetste hoogheit, vry gesproken. Men zou hem mogelyk van die van ontrouwe, of wanbedryf*, ook hebben vry gesproken, byaldien de hertog van Northumberlandt door zyne tegenwoordigheit zyne medeflanders niet hadt aangeschitst, en het by meerderheit van stemmen hadt overgehaalt.

* Felonie, of klein-verraad, eene misdaad, die minder is dan die van gekwetste hoogheit. Veroordeeling van den hertog.

Tekenen van des volks genegenheit.

† Met hem over wanbedryf, of klein-verraad, in plaate van hoog-verraad, te veroordeelen.

Mededogen van Mylord Rieche, kanceller.

Ongeval; dat hem gebeurt door den mislag van zyn knecht.

Gematigheit des hertogs van Sommerfet na het horen van zyn vonnis.

De hertog wierdt in de zaal gebragt om zyn vonnis aan te horen. Het volk, dat den byl niet op het schavot zag, gelyk men gewoon was als 'er een doodvonnis wierdt uitgesproken, schreeuwde tot verscheide malen van blydschap, en zo lang, dat men hen reets verre weg zynde nog kon horen. Doch wannecr zy den gevangen weder zagen voorbygaan, vernamen zy, dat men slechts de wyze der straffe verandert hadt †. Hier over toonden zy eene ongemene droefheit, en hunne toejuichingen wierden schieklyk door eene bedrukte stilzwygendheit gevolgt. Dit vertroostte den hertog nog, van te zien, dat de wreedheit zynner vyanden de liefde, die het volk hem in zyn herte toedroeg, niet hadt kunnen uitblusfchen.

Hy bespeurde dit medelyden niet alleen onder de gemeente; Mylord Rieche, kanceller, hadt ook deernis met zyn ongeval, en men heeft gezien, dat de kennis, die men daar van hadt, hem ook buiten de rechtbank hadt doen sluiten. Gedurende het hangen van het rechtsgeding schreef hy aan den gevangen een brief, om hem te waarschouwen tegen de slinkfche streken zynner vyanden. Het opichrift was: *Aan den hertog*, zonder dat 'er de kanceller, door overlying, den naam hadt bygevoegt. De dienaar, welken hy dezen brief te bestellen hadt gegeven, meende, dat de zelve aan den hertog van Nortfolk, die nog in den Tour zat, hieldt, met wien zyn meester veel gemeenzaamheit hadt gehad, onbewust zynde, dat hy in zo korten tydt vriendschap met den hertog van Sommerfet hadt gemaakt. Hy bragt den zelve dan aan den eersten, gezworen vyandt van den anderen; de welke, den mislag ontdekkende, niet naliet zich daar van te bedienen. De kanceller, dit te weten gekomen zynde, trachtte den hertog van Northumberlandt voor te komen, ging by den koning, den zelve biddende, de zegels wederom te willen nemen, zich verschonende wegens de hoogheit zynner jaren, die hem niet toelieten een zo lastig ampt langer te bedienen. Zommigen willen, dat hy van schrik ziek wierdt, of ten minste het veinste te zyn, om der vyanden gevoeligheit te ontgaan. De marquis van Winchester, de hertog van Northumberlandt, en Mylord Darcy kwamen eenige dagen daar na hem uit name des konings de zegels afteischen. Hy gaf hen de zelve over, en Godrik, bisschop van Ely, kreeg de zelve tot nader order.

Ondertusschen strekten deze tekenen van medelyden, welke men van alle kanten voor den hertog van Sommerfet liet blyken, nergens anders toe dan om des zelfs straffe te verhaasten. Hy hadt zyn vonnis met eene wonderbare standvastigheit aangehoort (a); zyne rechters bedankt voor hunne zachte behandeling; vergiffenis verzocht aan den hertog van Northumberlandt, den marquis van Northampton, en den grave van Pembroke, over zyn kwaad voornemen tegen hen: doch de begeerte om het leven te behouden, allen menschen zo natuurlyk aangeboren, deedt hem tot eene zwakheit vervallen, die een groot-

(a) Het zelve wierdt op den 21 December uitgesproken.

moedig hert onwaardig was, namentlyk hen te bidden, dat zy hem niet wilden doen sterven, en deernis hebben met zyne vrouwe en kinderen.

Het kon misschien mede voor eene reden gehouden worden, dat hy zich schuldig bekende te zyn, met aan zyne vyanden vergiffenis te verzoeken; zo het waar is, dat hy zulks alleen gedaan heeft om hen te verzachten, en te beletten, dat zy zich tegen den genade brief*, welken hy ge-loofde van des konings goedheit te zullen verkrygen, niet aankantten. Wat 'er van zy, velen hebben deze zyne redenen voor eene enkele plichtpleging opgenomen, niet kunnende geloven, dat de hertog schuldig was. Zy voegden daar by, dat het, ten kwaadste genomen, by het voornemen gebleven was, en dat hy derhalven niet behoorde gestraft te worden dan met eene enkele gevangenis. Kortom, iedereen was overtuigt, dat des konings oom zyne dagen door beuls handen niet zou eindigen, om den haat van den hertog van Northumberlandt te voldoen.

Doch zyne vyanden arbeidden om zyne straffe te verhaasten. Zy vreesden, dat de koning, die altoos veel vriendschap en achting voor den hertog van Sommerfet hadt laten blyken, berouw mogt krygen van hem verlaten te hebben, en dat zyne natuurlyke goedaardigheit weder bovenkomende, hy hem genade mogt verlenen, gelyk hy reets eens gedaan hadt. Om deze bewegingen van tederheit in zyn hert te smoren, of om hem te beletten, dat hy daar op denken zou, hielden zy hem bezig in het bywonen van schouwspelen en openbare feesten. Met dit voornemen deden zy hem goedkeuren, dat 'er kamp- en ridder-spelen † wierden aangerecht; en men vermaakte zich daar mede gedurende vele dagen met grote pracht. Na de ridder-spelen hieldt men heerlyke maaltyden, en uit vreeze, dat de vorst tot gedachten van medelyden mogt komen over het ongeval van zynen oom, sprak men hem nergens van dan van louter vermakelykheden.

Men hieldt Raadt op alle dagen, die tot deze vermaakneming niet besteed wierden, om den koning dus in eene gedurige bezigheit te houden; het zy door de gezegde verlustigingen, of met staatszaken, waar op hy meer dan op de vermaken gezet was. Ook namen de aanhangers des hertogs van Northumberlandt hunnen tydt waar, om den vorst te houden in de afkerigheit, die men hem tegen den hertog van Sommerfet hadt ingeboezemt. Zy schilderden hem af als den moordenaar van zynen broeder, en als den beul der voornaamste Lords, welke hy op de maaltydt hadt willen ombrengen. Waar toe kan zulk eene woede strekken, zeiden zy, en kan men geloven, dat by achting voor den koning heeft, daar by het bloedt zynner getrouwste staatsdienaren heeft zoeken te plengen? Door deze en diergelyke redenen deden zy des konings gramschap ontsteken, en met zodanige bezigheden hielden zy zyne gedachten op.

Eindelyk tekende de koning de order om het doodvonnis uit te voeren. Hier op zag men den hertog op den 22 January, des morgens omtrent acht uren, op het schavot komen, hebbende geen andere misdaad begaan, dan zich over een trouwlozen en wreden vyandt te hebben willen wreken. Men hadt een bevel laten afkondigen, dat het op dien dag niemandt zou geoorlooft zyn voor tiennen uit den huize te gaan. Doch wel verre daar af, dat het volk hier in gehoorzaam wilde zyn, men zag reets, eer het dag was, de straten vol gedrang; zo dat al des morgens te zeven uren de gansche plaats voor het schavot* van menschen kriede,

* Pardonbrief.

Zyne vyanden houden den koning bezig met afkerhande vermakelykheden. † Touwspelen.

Zy schilderen den hertog by hem af als een moordenaar.

1552: Atta Publ. Tom. XV, fol. 294. Hy verichynt op het schavot.

* op Touwst Hill.

1552. de, en de vensters opgepropt waren met aanschou- wens. Het was niet alleen de nieuwsgierigheid, die deze menigte derwaarts dreef; de liefde, welke men den hertog van Sommerfet toedroeg, hadt 'er veel deel in. Deze liefde wierdt door zyn ongeval verdubbelt, en men zou reden gehad hebben voor een oproer beducht te zyn, byaldien deze Lord, in plaats van zich van des volks yver te bedienen, het zelve niet tot onderwerpinge hadt aangemaant. Hy kwam met een vrolyk en onverichrokken gelaat voor den dag, en als zodanig een, die de doodt niet vrees: een ontwyffelbaar bewys van zyne onschuld, welke alleen hem over eene onverdiende straffe kon troosten. Hy knielde eerst neder, en deedt zyn gebedt. Vervolgens keerde hy zich naar het volk, het welk hy aldus aansprak:

Zyne stand- valigheid.

Zyne aan- spraak aan het volk.

Myne waarde vrienden, ik ben hier gebracht om de doodt te ondergaan, waar toe men my veroordeelt heeft. Ik betuige echter, dat ik onschuldig ben niet alleen ten opzichte van den koning, mynen oppermachtigen heere, en mildadigen weldoender, voor wien ik altoos eene onschendbare trouwe hebbe gehad, maar ook ten opzichte van wie het zou mogen zyn, heb- bende nooit getracht iemandt te beledigen. Des niet- tegenstaande, naardien ik by recht ben veroordeelt om te sterven, erkenna ik, dat ik zo wel als anderen zulks onderworpen ben. Derhalven, om de geboor- zaamheit, welke ik aan de wetten schuldig ben, te betuigen, buk ik gewillig onder de zelve, en lyde de doodt zonder tegenspreken. Ik danke Gods van my voor eene schielijke doodt bewaart te hebben, en dat hy my dezen tyd van myne bekeeringe vergunt heeft. De staat, waar in gy my ziet, laat my niet toe te veinzen. Luistert dan naar het gene ik u rakende den Hervormden Godsdienst, waar van ik bejdenis doe, zal voorstellen. Ik heb des zelfs voortplanting met al myn vermogen bebertigt, en danke Godt, dat myne zorgen niet vruchteloos geweest zyn. Des zelfs staat komt nu zeer naby aan dien van de eerste Christen kerke. Dit is eene genade, waar voor wy Godt moeten danken. Volhardt dan by een zo beilli- gen Godsdienst, indien gy des Hemels zegen meer en meer op uwe geslachten en op het gansche koninkryk wilt doen nederdalen. Vrees anders des zelfs oor- deelen, en weet, dat Hy de verachtters van zyn woordt wreken zal.

Schielijke verwarring opgekomen.

Tot dus verre gekomen zynde ontfondt 'er zeer schielijk een groot gedruis, het welk hem noodzaak- te zyne redenvoering af te breken. De luitenant van den Tour hadt de wacht bevolen het schavot al vroeg des morgens rondom te bezetten, wel voorzien- de, dat het volk, onaangezien het verbodt, niet zou nalaten zich in menigte op de straat te bege- ven. Deze wacht kwam eerst wanneer de hertog van Sommerfet reets op het schavot was, en zyne aanspraak aan het vergaderde volk deedt. Die de zelve geboodt wilde zich plaats doen maken, en riep, dat men ruimte moest geven. De genen, die hem volgden, deden het zelve, en men hoorde alle de omstanders schreeuwen, gelyk de wacht deedt: *Uit den weg; uit den weg*, zonder dat men wist wat 'er gezegt wierdt, en by wat gelegen- heit zulks geschiedde. Dit hevige geschreeuw hieldt byna eensklaps op: doch de ontfeltenis ging niet over. Het geraas was zo afsgriffelyk geweest, dat zommigen meenden, dat het de don- der was; anderen eene aardbeving, en nog an- deren, dat het een of het ander huis door het bus- kruidt was opgevlogen: zo dat iedereen de vlucht nam. Evenwel de genen, die de wacht had- den horen roepen, dat men plaats zou maken, oordeelden 'er anders van, en dachten, dat het van des hertogs vrienden waren, die aanrukten om hem te ontzetten. Wanneer deze opschudding

geëindigt was gaf eene tweede aanleiding tot eene aangenaamer, doch weinig minder ver- warringe. De eerste was ontstaan uit eene schie- lyke en ongegronde vreeze, en eene zonder re- den opgevatte blydschap verwekte de tweede. Namentlyk, de ridder *Anthony Brown*, zeer jachtig komende aanryden, naderde het schavot. Men zegt niet wat bevel hy medebragt: doch ied- der geloofde, dat hy genade † voor den hertog kwam boodschappen, en deedt zyne blydschap daar over blyken. Alles weergalmde van toetju- chingen, en men riep tot verscheidde malen: *Ge- nade, Genade. Godt bevoede den koning*. Zommigen verselden ditgeschreeuw met eene daadt, die de groothet hunner blydschap te kennen gaf, en wierpen hunne hoeden om hoog. De hertog zag daar uit, hoe zeer hy van het volk bemint was: doch zonder deze toegengenheit te misbruiken maakte hy een teken met zyne handt, dat men stil wilde zyn; en de gansche menigte daar op stil- zwygende vervolgde hy aldus zyne aanspraak:

1552.

Parl.

Gods zyn.

De hertog betruyde aanspraak.

Gy hebt u, zeer waarde vrienden, geleit met eenige hope, en gy dacht, dat my de boodschap van genade gebracht wierdt, om dat gy zulks gaarne zoudt zien. Het is een blyk van uwe negenheit tegen my, het welk my zeer aangenaam is. Doch ik vrees de doodt niet. Ik heb te dikwils voor de zelve bloot ge- staan in de veldslagen, om 'er nu op het schavot voor beveest te zyn. Ik kenna de ydelheit der wereldt, en ben beschaamd het leven zomtyds meer geacht te heb- ben dan ik behoort te doen. Ik ben daar omtrent van andere gedachten geworden, en vindt my in zo- danig een staat, dat ik niet vrees te sterven, noch wensche te leven. Beschreit myn lot dan niet, de- wyl ik gewilliglyk sterve. Wendt u liever met my tot Godt, om te bidden voor de behoudnisse van den koning, voor wien ik zo veel eerbiedt hebbe, dat ik oordeele, dat men Godt niet getrouw kan wezen, als men het den vorst niet bezijft. Ik heb hem met yver gedient, en altoos met oprichtheit tot welvoort van het gemeen gearheid. Gy weet het! [Toen ont- fonde 'er een groot geschreeuw, en ieder betuigde, dat hy de waarheit sprak.] Ik wensche, voegde hy 'er toen by, zyne Majesteit eene bestendige ge- zondheit, eene lange regering, en gedurigen voor- spoedt. Ik wensche des zelfs, kaden zo veel van Gods genade toe, als zy nodig zullen hebben om zich in een zo gewigtig ampt, als het hunne is, waardiglyk te gedragen; en ik vermane u ben te geboorzamen. Voor het overige, het deel, dat ik in het staatsbe- windt gehad hebbe, heeft my met verscheidde personen doen omgaan; het kan zyn, dat ik tegen mynen wil- le iemandt beledigt hebbe. Echter heb ik my den haat der groten op den hals geboalt, enkel om dat ik het belang des volks voorstondt; en heb ik myne min- deren reden van ongenoege gegeven, zo ben ik daar toe gedwongen geweest. Doch ik ben niet zonder ge- breken. Ik heb ongelijk kunnen doen, het zy aan den eenen, of aan de anderen, en ik verzoek 'er vergif- fenis van: voornamentlyk bidde ik Godt Almachtig, dien ik gedurende myn leven dikwils zwaarlyk ver- toorn hebbe, dat hy my genadig wil zyn, en ik ver- geef mynen vyanden alles uit grondt myns berten. Hy verzoekt vervolgens de omstanders, geen geweldt te maken gedurende dat hy de laatste oogenblik- ken zynes levens opofferde aan Godvruchtige ver- rechtigen, en dat zy door hunne stilheit wilden bevorderen, dat hy aandachtig mogt wezen. Hy nam hen ook tot getuigen, dat hy stierf in het gelove aan Jesus Christus, hen verzoekende hem met hunne gebeden te hulpe te komen, op dat hy volstandig mogt blyven tot den einde toe.

Deze aanspraak dus geëindigt hebbende, kniel- Zyne Gods- dehet volk, en hy las, mede op zyne knien, met dienstigheid. gro-

1552. grote ingetogenheit het gebedt, het welk de leer-
aar * Cas gecheven hadt op het papier, dat hy
hem overgaf. Dit gedaan zynde, zeide hy allen
zynen vrienden vaarwel, en ontkleedde zich van het
gene den ſcherprechter voor den byl zou hebben
kunnen in den weg zyn. De aannadering vandit
laatste oogeblik verzette hem niet, en al de ver-
andering, die men in zyn aangezicht kon beſpeu-
ren, was, dat het zelve een weinig ſtraffer was dan
naar gewoonte. Hy wenkte den ſcherprechter
om zyn plicht te volvoeren, en na de barmhertig-
heit van Jeſus Chriſtus te hebben aangeropen,
wierdt het hoofd met eenen ſlag van zyn ligchaam
geſcheiden (a).

Zyne laſte
woorden.

Walfcheit
der beſchul-
digingen te-
gen hem.

Des volks
lieſde zelfs na
zyne doot.

Tekenen,
welke die van
Londen daar
van by zyne
onthoofding
lieten bly-
ken.

Verwyt den
hertog van
Northum-
berlandt over
deze doot
gedaan.
Timanus.
Burnet.

Dus ſtierf de hertog van Sommerſet, eer door de
heerſchzucht van den hertog van Northumberland
dan om zyne misdaden. Hy hadt 'er gene begaan, die
inderdaadt zulk eene ſtraffe verdienden. De za-
menzwering, waar mede hy beſchuldigt wierdt,
hieldt men voor verdicht, en niemandt ſloeg 'er
geloof aan. *Palmer en Crane*, zyne twee mede-
ſtanders, wierden in vryheit geſtelt, zo wel als *Bar-
tuil en Hamond*, die om de zelve reden in verze-
kering genomen waren: een bewys van des her-
togs onſchuld, en dat zyne beſchuldigers omge-
kocht waren. Het gemeen nam de vryheit het ge-
drag der rechters te wraken, die geweigert had-
den de getuigen tegen den beſchuldigten te ho-
ren, en toegelaten, dat zyne partyen zitting had-
den genomen in eene vierſchaar, die over zyne
doodt of leven uitſpraak moest doen. Ten an-
deren ontlafte hem de vier ridders, welke met
hem gevangen, en naderhandt omgebragt wier-
den, van alles, gelyk wy ter plaatſe zullen zien,
daar wy van hunne ſtraffe zullen ſpreken. Het
volk, dat hem, gedurende dat hy by den koning
in gunſt was, tederlyk beminde, verliet hem niet
toen hy in ongenade geraakte; en beſtandiger
zynde dan naar gewoonte droeg het hem na zyne
doodt nog lieſde toe. Alle de genen, die dit droe-
vig ſchouwſpel hadden bygewoont, gingen, na dat
het zelve gecindigt was, met grote droefheit he-
nen. Sommigen doopten hunne neusdoeken in
zyn bloedt, de welke zy zorgvuldig bewaar-
den. Anderen, wat beſchroomder zynde, gin-
gen henen, verkropten hunne droefheit, uit vre-
ze voor de gramſchap van den hertog van Nor-
thumberlandt. Zy trachtten echter te vergeeffch
zulks te verbergen; en wanneer zy hem in het
vervolg hunne toegengenheit wilden doen bly-
ken, was het ligt te ontdekken, dat zy hun ge-
moedt geweldt aandeden. Ook als deze hertog
onder de regering van *Maria* wierdt omgebragt,
was 'er niemandt, of hy deedt zo vele tekenen van
vreugde blyken over des zelfs doot, als hy 'er
twee jaren te voren van droefheit hadt getoont
over die van den hertog van Sommerſet. By die
gelegenheit was het, dat hem eene zekere me-
vrouw, zo als hy naarden Tour wierdt gebragt,
en van die in des beſchermeers bloedt ge-
doopte neusdoeken vertoonde, en hem dit verwyt
deed: *Zie daar het bloedt van een eerlyk man, dat
door uwa, vervloekte kniperyen is vergoten. Het roept
nog wraak over u, en Godt, die rechtvaardig is, be-
gint daar reets naar te luiften.* Kortom, het volk
kon dit ombrengen den hertog van Northumber-
landt nooit vergeven, en hy wierdt ſedert altoos
met afgryzen aangezien.

Alleen de aanhangers van den hertog van Nort-
folk verheugden zich daar over, en beſchouwden
II Deel.

(a) Hy hadt moeten gehangen worden wegens miſdaadt
van wederſpannighheit: doch de koning veranderde zyne ſtraffe.

het zelve als eene rechtvaardige ſtraffe over de
wreedheit, welke de *Sejmours* tegen het huis van
Howard gepleegt hadden. Zy droegen zelfs roem,
dat de hertog van Norfolk de wraak, welke hy
op de twee broeders, die elkander volgden, hadt
zien nedervallen, overleefde. Daar waren 'er ook,
welke, den hertog van Sommerſet aan zyns broeders
doodt gelovende ſchuldig te zyn, de zyne opnamen
al eene uitwerking van de Goddelyke rechtvaar-
digheit: doch die 'er zo van ſpraken waren weinig in
getale, en die hertog hadt onvergelykelyk meer
voortſtanders om zyne onſchuld te verdedigen, dan
zulke, die laſterlyk van hem ſpraken.

Ondertuſſchen hadt hy zyne deugden en gebre-
ken. Hy was te verwaand en opgeblazen, met
al te min bekwaamheit, het geen hem zomtyds
grote miſlagen deedt begaan, het zy by gebrek
van doorzicht, of door het geloof, dat hy ſloeg
aan het gene hem zyne vleiers zeiden, die zich by
hem wiften in te dringen. Het beſchermeheer-
ſchap, waar mede hy bekleed wierdt, en het
welk ſtreedt tegen den uiterſte-wille van *Henrik*
den VIII, is daar een bewys van. Deze waar-
digheit verhief hem boven de andere groten: doch
hy hadt geen geſtepenheit genoeg om zich in de
zelve ſtaande te houden. Hy was een gelukkiger
dan bek wamer veldheer, en beter in het uitvoeren dan
in het raadgeven; en eindelyk was hy al te ſchielyk
ryk geworden, om onſchuldig te wezen. De
genen, die hem pryzen, zyn verplicht deze waar-
heden toe te ſtaan: doch keren het blaadtie om;
en van zyne deugden ſprekende vertonen zy hem
nederig in zyne hoogheit; beleeft tegen de genen,
die by hem kwamen; oprecht in zynen handel;
van een zachten imborſt; als een vyandt van ver-
drukking; een beſchermer des volks tegen de ge-
weidenaryen des adels; een vader der armen; een
yveraer voor den Godsdienſt, en van eene onbe-
ſproke Godvrucht; verder een voortſtander der ge-
rechtigheit, waar op hy nauwe acht nam, en
den koning zynen neve niets inboezemde dan
wyze en gematigde raadgevingen. Zy bekennen,
dat zyns broeders doot, waar van hy nevens de
andere rechters het vonnis tekende, een vlek in
zyn leven is. Doch zy geven daar tegen op, dat
die heerſchzuchtige broeder, wiens opvliegende
driften hy in ſtaat was te betugelen, een toeleg hadt
om hem ten valle te brengen, en het ganſche ko-
ninkryk in vuur en vlamme te zetten. Eindelyk,
zo men den hertog van Sommerſet wil vergelyken
met de genen, die zich in de zelve verhevenheit
bevonden hebben, zyn 'er weinige, naar hunne
gedachten, die minder ſeilen gehad hebben; en
miſchien dat niemandt van hen allen met zo vele
deugden verſiert is geweest.

De ridders *Stanhope, Arundel, Vane en Patridge*
wierden eerſt na het ombrengen van den grave
van Sommerſet veroordeelt, gelyk in het *Dagre-
giſter van Eduard* te zien is. Maar zy betuigden
alle, dat zy nooit in den zin hadden gehad eene
zamenzwering te maken, het zy tegen den ko-
ning, of tegen een der leden van den Raadt, en
volhardden daar by tot den einde toe. Doch de
vyanden des hertogs vonden niet raadzaam, hen,
die niet meer dan ridders waren, te ſparen, daar
zy des konings oom hadden doen ſterven. Zy
dachten des zelfs ſtraffe door die van deze onge-
lukkigen te rechtvaardigen. Ondertuſſchen zag
het volk hen aan als onnoſele ſlagtoffers aan, die
de hertog van Northumberlandt alleen aan zyne
heerſchzucht opofferde, en als bloedgetuigen van
den hertog van Sommerſet, dien zy eenpariglyk
door hunne verklaringen van ſchuld bevrydden.
Men beklaagde echter hen alle vier niet even veel.

Deugden en
gebreken van
den hertog
van Som-
merſet.

Strafoeffe-
ning over
zyne mede-
ſtanders.

Alta Publ.
Tom. XV, fol.
196.

1552. *Staubope* en *Patridge* hadden zich door hun gedrag hatelyk gemaakt, en men weet hen al het kwaadt, dat in het regentschap van den hertog van Sommerfet gemaakt was, die zich al te ligt door vleiens liet overhalen. Met de twee anderen hadt men meer deernis. De rechters bleven langen tyd onteens over de zake van den ridder *Arundel*. De verscheidenheit hunner gevoelens duurde van des morgens te zeven uren tot den middag toe, zonder het over het vonnis eens te worden. Des anderen daags morgens kwamen zy weder byeen, en veroordeelden hem, niet om dat zy hem schuldig geloofden te zyn, maar om dat zy zich genoopt zagen hem te doen sterven, om de dood der anderen voor eene rechtvaardige straffe te doen doorgaan. Te vergeeffich sprak de ridder *Vane* van de diensten, die hy den staat in het veldt gedaan hadt, daar hy zyne dapperheit hadt doen uitmunten: doch hy deedt het op eene wyze, die zyne rechters mishaagde. Hy vernederde zich niet als een lafhertige, om te verzoeken, dat zy hem niet wilden doen sterven. In het tegendeel, na dat hy voordeeliglyk van zyne krygsverrechten hadt opgehaalt, voegde hy daar by, dat hy wel geloofde, dat men daar op geen acht zou geven, *om dat dapperheit in vredenstyd niet veel gerekent wierdt, en dat men als dan voor een bloedaardt zo veel achting hadt als voor den manmoedigsten krygsbeldt.* Zyn rondborstig zeggen vergramde de rechters, welke hem veroordeelden, niet alleen om te sterven, maar, willende zyne doodt nog schandelyker maken, om gehangen te worden. *Patridge* moest het zelve lot ondergaan: de anderen twee wierden onthoofd.

Stoute verdediging van den ridder *Vane*.

Hayward, *Burnet* † *Gray* *Willem*.

Geweldensry geplegt aan *Mylord Paget*, een vriend van den hertog van Sommerfet.

Mylord Paget en *Mylord Gray* † maakten eenigen tyd daar na in vryheit: doch de eerste wierdt verwezen in eene boete van zes duizend guldens, van welke somme hy alleen vier duizend betaalde; en om de orde van de Kouffebandt over te geven, welke de wapenkoning hem in de gevangnisse kwam afschaffen. Deze dubbeldt smaad leedt hy alleen om de zake van den hertog van Sommerfet, en om dat hy dien heer zo bemind hadde. Doch men gaf daar andere redenen van; hy wierdt verwezen in de boete, om dat hy de landgoederen, gehecht aan de choren van de kerk, en met des konings erfgrondt vereenigt, vervremt hadt, en van de orde ontzet onder andere voorwendselen, waar van des konings Dagregister alleen in algemene uitdrukkingen gewag maakt.

Zodanig waren de eerste bedryven van het treurspel, dat den hertog van Northumberlandt ten troon zou doen steigen. Het laatste was schrikkellyker, terwyl hy zelfs op des konings leven toeleide. Meer dan een jaar verliep 'er, eer dat de hertog van Northumberlandt dit vervloekte toelag werkelijk maakte; het zy dat hy madzaam vondt het zelve uit te stellen, tot dat de bewegingen des volks over het ombrengen des hertogs van Sommerfet gestilt waren; het zy hy door de knagingen van zyn gewisse genepen wierdt; het zy eindelyk, dat het hem zo ligt niet te doen stondt den vorst om het leven te brengen als des zelfs staatsdienaar. Voor dat wy deze droevige zaak, waar mede de regering van *Eduard* eindigt, ophalen, moeten wy zien, wat 'er buiten Engelandt in het korte tydbestek, dat ons nog overig is te doorlopen, is gevallen.

1551. *Stidman*, *Mazaray*, *Burnet*. Het Dagregister van koning *Eduard*.

Omtrent het einde van het jaar 1551, het welk den hertog van Sommerfet zo rampspoedig was, verzochten de Protestanten van Duitshlandt onderstandgeldt van *Eduard*. Deze beloofde hen eene somme van vier honderd duizend kronen, doch op deze voorwaarden: I. Dat dit geldt al-

leen zou gebruikt worden om den Godsdienst te verdedigen. II. Dat de keurvorst *Maurits* van Saxon, de hertog van Mekelenburg, en de markgraaf van Brandenburg zouden aannemen de bescherming van Maagdenburg, Lubek en Bremen. III. Dat men duidelyke opening verzocht, waar in de verdediging van den Godsdienst, voor welken de koning zich verplichtte de vier honderd duizend kronen op te schieten, bestondt, ten einde men deze penningen niet tot een ander gebruik mogt besteeden. IV. Dat de gevolmachtigden, die het geldt zouden komen afhalen van wegens de bondgenoten, eene volmacht zouden medebrengen, om den koning de verzekeringen te geven, die hy zou komen te eischen. *Eduard* zelf bericht ons door een verhaal, dat daar van in zyn Dagregister is aangekent, dat hy het eerste artykel vooraf bedongen hadt, om in zyn bondgenootschap met den keizer niet benadeelt te worden. Hierom was het, dat hy zich alleen tot den Godsdienst wilde bepalen, zonder met de bondgenoten ten opzichte van hunne andere eischen aan te spannen. Dit verdrag verplicht ons het verhaal der zaken van Duitshlandt te vervolgen.

1551. Onderhandt aan de Protestanten in Duitshlandt toegestaan.

Sedert de keizer het beleg van Maagdenburg den hertog *Maurits* hadt opgedragen, ging deze prins, de welke een besluit hadt genomen van zich wederom by de Protestanten te voegen, met trage schreden in zyne onderneming voort. Hy hieldt het beleg dragende, tot zo lang, dat het tyd was de voordeelen daar van, welke zyne schrandtheit hem hadt doen voorzien, tot zyn gebruik te maken. Hy handelde onder de handt met *Vrankryk*, zo wel als met eenige Ryksworsten, en wy hebben zo even gezien, dat hy onderstandt van Engelandt verzocht. De keizer ontdekte gene van zyne onderhandelingen, die meer dan twee jaren duurden; het zy dat zyne menigvuldige onpasselykheden hem logger van geest maakten, of dat hy wegens de verheffing van zynen zone, dien hy den keizerlyken troon wilde doen beklimmen, te veel in het hoofd hadde, en dat hy, om daar toe te komen, niet anders dacht dan Duitshlandt onder zyne macht te krygen; of eindelyk, dat hy altoos meende, dat de keurvorst *Fredrik* en de landgraaf van Hessen hem onseilbare borgen waren voor *Maurits* getrouwheit.

Heimelyke handel van den keurvorst *Maurits*.

Zyne wakkerheit verminderde inderdaadt van dag tot dag. Hy was van eene zwakke gesteldheit: doch men zegt †, dat hy door eene brandende begeerte om roem te behalen, of over het verwyrt, dat hem *Francois* de I gedaan hadt, van hem niet in de veldslagen te ontmoeten, gevoelig zynde, zich, naar het voorbeeldt van dezen tegendinger, in het toekomstende aan het hoofd van zyne legerbenden heeft willen laten vinden. Hy verkreeg zich daar in eene achtting, die de oude Cezars waardig was: doch ten koste van zyne gezondheid. Hy benadeelde de zelve zodanig in deze moeilyke verrechten, dat hy in den ouderdom van vier en vyftig jaren de macht niet hadt een brief op te breken. De admiraal van *Chastillon*, hem op een tyd ziende, dat hy zyn beft deedt om 'er een te openen, en zulks niet kon doen, zeide tegen hem: *Dat kost my het aanzien van een groot kapitein, daar ik met te veel drift naar gestaan hebbe.* De jicht, waar mede hy zeer gekwelt was, deedt hem het bedde houden; en maardien hy de Ryksvergadering te Augsburg beroepen hadt, zeiden zyne vyanden al spottende, dat hy den zevenden Ryksdag beleide, om zyne kwade humoren † te verteeren, daar mede aanduidende het getal der Ryksdagen, die hy beroepen hadt, en zinspelende op de dubbelzinnigheit van het

† *Vanille*. Eetruicht van *Kard* den V.

† *Honour* betekent in het Fransch of wucht, of imborst. het

1551. het woord *humeur*. Aan den anderen kant hadt hy oorlog met den koning van Vrankryk, de welke *Ottavio Farnese* in zyne bescherminge hadt genomen, en *Gonzaga*, bestierder van Milaan, belegerde Parma, dat *Farnese* met behulp der Franschen verdedigde. In dien tydt kwam *Philips de II* uit Vlaanderen weder in Duitschlandt, en *Karel de V*, nog gedurig in de weer om hem de waardigheit van Roomsche koning te doen verkrygen, was zynen broeder gedurig aan, ten einde hy hem van die waardigheit deedt aftaan. Doch zynen grootsten yver liet hy blyken omtrent de kerkvergadering, waar op hy toelag hadt de Protestanten van Duitschlandt te doen verschynen, om hen den laatsten steek toe te brengen.

Slidanus, Mezeray, Burnet.

Deze vergadering bleef te Trente pannekoeken. *Julius de III* hadt de zelve, na dat ze vier jaren was afgebroken geweest, aldaar wederom op nieuw beroepen, en de zittingen tegen den eersten dag der maandt van May des jaars 1551 vastgesteld: doch de zaak van Parma hadt tusschen hem en den koning van Vrankryk oneenigheit verwekt, den welken hy in den ban wilde doen. De koning van zyne zyde bragt eene gerechtelyke verklaring in tegen de kerkvergadering, de welke hy niet hoger hielt dan eene byeenkoming †; weshalven de paus genoopt wierdt de zelve tot aan de maandt van September toe uit te stellen. Der zelver opening geschiedde met de gewone pracht. De Vaders, die gekomen waren om den gezant * van zyne verblyfplaats af te halen, geleidden hem naar de kerk in deze order: de kruisdrager ging vooraf, aan het hoofd van den ommegang; vervolgens kwam de gezant, hebbende den kardinaal van Trente aan zyne linker handt. Na hen verscheenen de andere gezanten †. Zy wierden gevolgt van de geestelyke keurvorsten, aartsbischoppen, en van de afgezanten van den keizer en van den Roomsche koning. De bishoppen sloten den trein, ieder naar zynen rang. Vier honderd en vyftig ruiters stonden aan weerzyden, van de verblyfplaats van den gezant af tot aan de kerk toe, daar zy onder het lossen van het kanon en musquettery in traden. Men bragt den gezant met de zelve pracht weder naar zyne woonplaats. Wat den rang van de zitting in de kerkvergaderinge belangt, deze was omtrent geschikt naar de zelve order, als wy zo even van den ommegang gezegt hebben.

† Confus.

Opening van de kerkvergadering van Trente. * Legaat.

† Legaten.

† Amis.

* Canons.

Gedrag der kerkvergadering ter bevestiginge van de Protestanten.

Naardien de verschillen tusschen den paus en *Henrik den II* niet waren afgedaan, bragt de bishop van *Bellozane* †, afgezant des laatsten, op nieuw zyne verklaringen tegen de ondernemingen des eersten in, en men besloot in Vrankryk de besluiten *, by welker opstellinge de bishoppen des koninkryks niet tegenwoordig hadden kunnen zyn, niet aan te nemen. De Duitschers toonden meer inschikkelykheit. De keurvorsten van *Ments* en van *Trier* verscheenen in persoon te Trente. De keizer drong de Protestanten hen na te volgen, en *Maurits*, nevens de andere vorsten van de *Augsburgsche* geloofsbedenisse, gaven bevel aan hunne Godgeleerden, de stoffen, die men in de kerkvergadering zou moeten voorstellen, te overwegen. Hunne toegevendheit verwekte die van de Vaders van Trente, welke twee zaken besloten, die tot hun voordeel strekten; namentlyk voor eerst, dat men de geloofspunten, die nog stonden onderzocht te worden, zou verhandelen volgens de *H. Schrift*, de overleveringe, en de getuigenissen der oude kerkenleeraren, en niet naar de scholastyke Godgeleerdheit; ten tweede, dat men van den drinkbeker des Nachtmals niet zou spreken voor dat de Protestanten waren aangekomen.

II *cl.*

Deze laatste hielden van hunnen kant aan om een vrygeleibrief van den keizer en van de kerkvergaderinge te erlangen. Zy zeiden, dat de eerste hen niet genoeg was, en dat een diergelyke niet belet hadt *Johannes Hus* en *Hieronymus van Praag* door een besluit van de kerkvergadering van *Constans* te doen verbranden. Zy verzochten daarboven, dat de brief mogt overeenkomen met den gene, welken de Vaders van de kerkvergaderinge van *Basel* verleent hadden; namentlyk rakende dit gewigtig punt, dat de betwiste artykelen door het woordt Gods zouden bevestigt worden. Ondertusschen schikten zich alle de zamen verbondene vorsten om derwaarts hunne gezanten te laten gaan. Die van den keurvorst van *Brandenburg* was de eerste, en kwam aldaar aan in de maandt van *October*. De neiging, die deze vorst hadt om zynen zoon in het aartsbisdom van *Maagdenburg* te doen bevestigen, hadt hem hier toe bewogen. Voor het overige bestondt de aanspraak van zynen afgezant in louter plichtplegingen, en beloofde geenzins eene onderwerping van wegens zynen meester aan de besluiten van de kerkvergadering. Men bleef niet in gebreke hem te antwoorden en te bedanken, als of hy zulks beloofst hadt. Toen hy daar overklaagde, zeide men tegen hem, dat men raadzaam hadt gevonden het antwoordt te schikken, niet naar het gene hy gezegt hadt, maar naar het gene hy hadt moeten zeggen.

1551.

De laatste verzoeken een vrygeleibrief.

Vrygeleibrief van de kerkvergaderinge van *Basel*.

Afgezant des keurvorsten van *Brandenburg* aan de kerkvergadering.

Aankomst van die van den hertog van *Wurtemberg*.

De afgezanten des hertogs van *Wurtemberg* volgden die van *Brandenburg* van naby, en leverden hunne volmacht aan die van den keizer over: doch zy weigerden de zelve te brengen aan de voorzitters van de kerkvergadering, hoe instandig de keizerlyke gevolmachtigden dit ook van hen verzochten. Zy spraken ondertusschen om een vrygeleibrief voor hunne Godgeleerden, waar op men zeide eerstelyk, dat zy niet moesten denken, dat het hunnen leeraars zou toegelaten worden met de Vaders van de kerkvergadering te redentwisten; dat men hen alleenlyk zou horen, indien zy daar kwamen met een geest van onderwerpinge, om hen uit hunne twyffeligen te helpen. Ten tweede wierdt de vrygeleibrief, dien zy verzochten, geweigert, om redenen, dat men reets een algemenen hadt verleent, en dat het mistrouwen, het welk zy lieten blyken, de kerkvergadering tot een hoon strekte.

Kort daar na zag men aldaar aankomen de afgezanten der stad *Straasburg*, en van nog vyf andere Rykssteden. *Slidanus*, die beroemde geschiedenischryver, kwam van wegens *Straasburg* (a). Eindelyk waren die van den hertog van *Saxen* op weg. De keizer schreef aan zyne gevolmachtigden, dat men tydt moest winnen tot op hunne aankomst. Hy vleide zich met een goeden uitslag van zyn gewigtig oogmerk, en wachtte alleen naar de aankomst van de afgezonden van *Maurits*, om daar de laatste handt aan te leggen.

Wy zullen ons niet lang ophouden met de besluiten, die door de Vaders van de kerkvergadering in de drie of vier laatste maanden dezes jaars gemaakt wierden: dat aangaande het Nachtmal is het voornaamste. Hier is het, dat men vindt, dat het woordt verzelfstandiging †, waar van de kerkvergadering van *Lateraan* in den jare 1215 zich het eerst bedient heeft, zeer eigentlyk is om het

S 2

(a) Zie in het *Leven van Cranmer*, door *Stryke*, n. tot. den brief, dien *Slidanus* daer over schryft aan den ridder *William Cecilus*, dien hy doet weten, dat hy te Trente vyf jaren zyn verblyf hadt gehouden.

† *Transubstantiatio*.

1551. het gevoelen, dat de Roomsche kerk van dit bondzegel heeft, uit te drukken. Deze inzetting wierdt gevolgt van die aangaande de oorenbiecht en het laatste olyfel, en men handelde daar over voor de aankomst der afgezanten des hertogs van Wurtemberg: de andere twee wierden in het vervolg eerst uitgebragt *.

* den 28 November.

Wy zullen ook niet veel zeggen van de bedreigingen, die de koning van Vrankryk, op den paus en de kerkvergadering misnoegt zynde, liet doen, om de kerkelyke willekeur, *Sanctio Pragmatica* (a), weder in te voeren. Wy zwygen ook van alle de lasterschriften, die men tegen deze vergadering in het licht bragt als mede van de volstrekte macht, die de paus aldaar oeffende. By die gelegenheit kwam het te pas, dat *Paulus Verger*, waar van wy elders gesproken hebben, toen voor de Protestanten schryvende, wier gemeenschap hy aangenomen hadt, zeide, dat men den H. Geest van Rome in een valies naar Trente deedt reizen; verstaande daar door de bevelen van den paus, die de gezanten op ieder artykel ontvingen, voor dat 'er een besluit gemaakt wierdt.

Stidanns. Varillas.

Stidanns. Burns. De Ryksvergadering van Augsburg veroordeelt de Protestanten.

Om weder tot den keizer te komen, hy veroordeelde den Protestantschen Godsdienst op de Ryksvergadering te Augsburg, terwyl de kerkvergadering van Trente hare vervloekingen daar tegen uitblixemde. De leeraars wierden gebannen; en onaangezien dat *Frederik*, hertog van Saxon, gevangen zat, deedt hy alle de genen, die hem kwamen zien, onderstant met zyn beurs, hen daarenboven verkwikkende met zyne vertroofingen, en aanmanende om goeden moedt te houden. Dit geschiedde ten tyde dat de keizer ziek was geworden, en de koning van Vrankryk, misnoegt op hem zynde, om dat hy hem den oorlog hadt aangezegt, hem ook dien van den Turk hadt verwekt. *Solyman* kreeg Tripoli toen weder in; en *Karel* de V, niet in staat zynde om zich daar tegen te verzetten, klaagde te vergeeffich over den koning van Vrankryk, die dezen vyandt des geloofs hulpe toebragt.

De keurvorst Maurits doordt die van Hessen aan hem den eedt afleggen.

Ondertusschen zette *Maurits* zyne zaken voort. Hy deedt door die van Hessen den eedt aan zich afleggen, onaangezien de verbeurte van den landgrave, door den keizer gevordert, en grondvestte zich op een oud verdrag, tusschen de twee huizen van Saxon en Hessen gemaakt, het welk behelst eene wederzydsche vervanging † van hunne staten, ingeval de mannelijke linie uit mogt wezen. Velen verwonderden zich over een zo stout bestaan, en men meende, dat het ten minste genoeg was de trouwe van *Maurits* verdacht te maken. Maar het zy dat de keizer vooringenomen was, of dat hy een staatkundige strek dacht te doen, van daar geen acht op te geven; immers hy hadt van den toelag van *Maurits* geen nagedachten, of hy ontveinsde het.

Heimelyke onderhandeling van de-zen keurvorst met die van Maagdenburg.

Deze keurvorst hadt toen een besluit genomen van den keizer af te gaan, en zich het hoofd te maken van een eedgenootschap, waar over hy met de Protestanten van het Ryk in onderhandeling was. Om daar toe te komen polste hy die van Maagdenburg, welke plaats hy altoos ingesloten hieldt, en deedt hen door getrouwe personen een voorstel doen van zich op zekere voorwaarden aan hem over te geven. De zelve moesten uit des keizers name vastgesteld worden, zo wel als de overgave van de stad: doch daar waren geheime artykelen, waar by zy *Maurits* voor

hun hoofd erkenden, en deze hertog zich verbondt hunne vryheit te verdedigen. Het verdrag wierdt gesloten op den 8 November. Die van Maagdenburg onderwierpen zich aan het welbehagen des keizers, aan de gerechtskamer van Spiers, en aan de Ryksvergadering van Augsburg. Zy beloofden hunne vastigheden te slechten; keizerlyke bezetting in te nemen; vyftig duizend goude kronen te betalen, en twaalf van hunne zwaarste stukken geschut over te geven; alle de gevangenen, gedurende den oorlog gemaakt; in vryheit te stellen, en hunne troepen af te danken. Deze voorwaarden wierden door den Raadt van de stad en de gevolmachtigden van *Maurits*, die de zelve uit des keizers name bekrachtigde, getekent. De belegerden dankten hunne krygsbenden af, ten minste zo als het te zien was: doch de keurvorst gaf onder de handt order aan de bevelhebbers om de zelve op de been te houden. Hy tradt des anderen daags, aan het hoofd van het keizerlyke leger, in de stad, waar van vyf kryghopen op de voornaamste oorden, welke men hen hadt overgelevert, post hadden gevat. Hy nam den inwoonders den eedt af, om den keizer, het Ryk, en zelfs hem, als zynde veldheer van het keizerlyke leger, getrouw te zyn. Vervolgens ontboodt hy de Lutherische predikanten; bestrafte hen scherplyk over dewederspannigheit tegen de willekeuren van den keizer, en vermaande hen de besluiten van de Trentsche kerkvergaderinge af te wachten, biddende Godt, dat hy die zittingen gelieve te doen slagen tot welwezen van zyne kerke.

Dus waren de openbare handelingen van *Maurits*, terwyl hy in het geheim met den Raadt van Maagdenburg andere maatregels nam, tot bescherminge van hunne wederzydsche vryheit, en tot zyne eige veiligheid. Hy begon ondertusschen zyne voornemens vry orentlyk te betuigen; draalde altoos zyne afgezanten naar Trente te zenden; klaagde hertelyk over het gevangen-houden van den landgrave, zynen schoonvader; en iemandt hem den volgenden dag, dat hy in Maagdenburg was getrokken, gevraagt hebbende, wat hy tot des zelfs vrylating meende in het werk te stellen, antwoordde hy trotschelyk, dat hy alles zou wagen om ze hem te bezorgen. Hy hadt gezanten aan den keizer gezonden, om daar omtrent op nieuw aan te houden; en om hem daar toe te dwingen was hy in een eedgenootschap getreden met den koning van Denemarken en met verscheidene Ryksvorsten. De koning van Vrankryk zou hem ondersteunen. *Du Fresne*, bisschop van Bajeonne, die zich onbekend * ophieldt aan het hof van den keurvorst, hadt daar van het verdrag gemaakt. Het wierdt in de maandt van Octoer gesloten, doch eerst in het volgende jaar gemeen gemaakt. Het behelste, dat de koning in de aanstaande lente een groot leger in Duitschlandt zou brengen, en daarenboven den bondgenoten zekere sommen gelds verschaffen; dat hy, tot vergoedinge van de schade, in bezit zou nemen Kamerlyk, of Mets, Toul en Verdun, en dat hy deze plaatzen als stedehouder † des Ryks in bewaring zou nemen. Kortom, gansch Duitschlandt was verbaast, of verheugde zich over deze heimelyke handelingen, naar de verschillende belangen, die zommigen van dezen, anderen van genen kant daar in hadden. *Ferdinand* zelf was van het getal der laatsten; ten minste was hy niet bedroeft de al te grote macht zyns broeders verzwakt te zien, ten einde hem de lust verginge, en hy het vermogen niet meer hadt om hem de waardigheit van Roomsch koning af te nemen. *Karel* de Valleen, meer dan

1551.

Des zelfs overeenkomsten met den koning van Denemarken, met verscheidene Ryksvorsten en den koning van Vrankryk.

* Inconspic.

Metzray. Valles.

(a) *Sanctio Pragmatica*. Het was eene wet, door de Staten van Vrankryk vastgesteld onder *Karel* den VII, om de besluiten der kerkvergadering van Basfel te matigen.

1551. dan iemandt in deze bewegingen belang hebben- de, bemerkte de zelve niet. Zich ganich bezig houdende met de zake van Parma, met de verhet- finge zyns zoons, en de kerkvergadering van Tren- te, alwaar hy de Protestanten den verderen onder- gang zocht te brouwen, wierdt hy het onweër, dat boven zyn hoofd hing, niet gewaar: zo dat hy 'er zich alrede van overvallen zag, eer hy dacht zich 'ervante bevryden. Deze omstandigheid zal eerst in het volgende jaar voorkomen. Laat ons dit tegen- woordige eindigen met het verhaal vanden moordt van den beruchten *Martinusius*, dien *Ferdinand* en *Karel*, na hem den kardinaalshoedt te hebben toe- gezonden, deden ponjarderen, op vermoedens, of zekerheit, die zy van zyne verradery hadden.

Affandt van Hungarië en Zevenber- gen ten voor- deele van *Ferdinand*.

Wy hebben de twyffeling dezès mans gezien, die het huis van Oostenryk even zeer als de Otto- mannische macht vreesde. Om den inval van den- zen laatsten, die in Hungarië over den eersten ze- gepraalde, te beletten, hadt hy zich genood- zaakt gevonden de koningin *Izabelle*, wedu- we van koning *Jobannes*, teruden *Ferdinand* Hungarië (a) en *Zevenbergen* onder wederzydiche voordeelige voorwaarden af te staan. De jonge *Sepusius* zou eene der dochteren van *Ferdinand* ten huwelyk nemen; en om hem wegens zyne staten vergoeding te doen, gaf men hem steden en aan- zienlyke landgoederen in Silecië. De affandt ge- geschiedde op eene plegtige wyze in een klooster by *Clausenburg*, alwaar de koningin den jongen *Stephanus*, haren zoon (b), gebragt hadt. Zy hieldt hem by de handt, hebbende aan hare zyde *Martinusius* en *Castaldo*, veldheer van het leger van *Ferdinand*, dien de keizer den zelve met eenige hulp- benden van Spaansche en Italiaansche troepen hadt toegezonden. Zy hadt ook derwaarts laten voer- ren de sieraden van hare oppermachtigheid, onder welke gevonden wierdt de goude kroon, die men zeide dat ten tyde van den koning *Ladislau* † uit den hemel was gedaalt; de met blad-goudt ge- dekete yvoren scepter; de goude kloot; de koninklyke mantel, nevens den tabbaardt en de laars- sen, en alle de kostelyke gesteenten van de kroon (c). Na dit alles keerde zy zich tot den jongen vorst, zeggende: *Vermits uwe kwade fortune, of liever de myne, u niet toelaat, myn zoon, te genieten de staten, die uwe geboorte u verkregeu hadt, zo laat ons eene zo rampspoedige omkeering met kloekmoedigheid doorstaan. Men kan zich niet verzetten tegen het noodlot. Wy moeten in onze standvastigheid troost zoeken tegen onze ongevallen, en in onze voor- zichtigheit middelen om ons daar voor te vergoeden. Laat ons het ten minste zo schikken, dat het Christe- lyke gemenebest daar uit voordeel trekke, zo het ons zelfs al niet kan baten. De noodt hadt ons ge- dwongen, ons onder de besiberminge van den Sultan der Turken te begeven: doch by heeft ons meer zyne macht dan zyne trouwe laten beproeven. Laat ons eene zo gevaarlyke party verlaten, en dewyl ons on- vermogen ons noodzaakt een hoeder te verkiezen, zo laten wy het by de Christen vorsten, en niet by de on- gelovigen zoeken. Zy wende zich vervolgens tot *Castaldo*, en vervolgde, hem de koninklyke sie- raden aanbiedende, aldus: *Neem deze tekenen van oppermachtigheid, en breng de zelve aan Ferdinand. Ik beveel het overige aan uwe trouwe en aan de edel-**

† Koning van Hungarië.

Fraale reden- voering der koningin van Hungarië nopens den affandt dien zy ver- plicht iste doen.

(a) Wylen koning *Jobannes* hadt Hungarië reets afge- staan: doch *Martinusius* den jongen vorst evenwel doen kro- nen.

(b) Hy liet dezen naam varen, en nam dien van *Jobannes Sigmundus* aan.

(c) *Zevenbergen* hadt eertyd zyne eige koningen gehad, en ten anderen waren het de sieraden van Hungarië, dat de koningin affondt, zo wel als *Zevenbergen*.

moedigheid van den Roomsch koning. *Thans kunt gy bem berichten, met hoe veel openhartigheid ik u zo dierbare panden overgeve; en het is zyn plicht te zor- gen voor den jongen vorst, dien ik 'er van ontzet: zo dat hy minder wete van de kroon (a), welke ik hem ontneme, dan van het gewin, dat hem toevalt door de vriendschap van den koning, uwen meester, wel- ke ik tot een zo duren prys kepe.*

1551.

Na deze plegtigheid kwam de koningin met het zelve gefelschap weder te *Clausenburg*, alwaar de Staten vergadert waren. *Martinusius* deedt daar eene sierlyke redenvoering. Hy prees het geen de koningin gedaan hadt, en verzocht de Staten daar hun zegel aan te hangen, het geen ook terstondt geschiedde. De koningin ondertusschen ten hoog- sten bedroeft zynde, en misschien berouwshalven over het gene zy gedaan hadt, wreekte zich over *Martinusius*, welke haar zulks geraden hadt, op eene wyze, dat zy het zelve niet kon ontleggen. Zy schilderde hem af by *Castaldo* als een trouwlo- zen (b), en onderréchte hem, dat zyn hert altoos overhelde naar den kant van *Solyman*. Hier op vertrok zy naar *Caschau**, niet langer kun- nende verdragen het gezicht van een landt, wiens oppermachtigheid zy verlaten hadt. Zy was ver- plicht van de wagen af te stappen in een bosch, daar de weg niet gebaant was, en te wachten, tot dat haar volk den doortocht gemaakt hadde. Terwyl het zelve daar aan bezig was, raakte zy aan het mymeren over haren gedanen affandt en vertrek. Deze droevige overdenking veroorzaak- te niet alleen zwaarmoedige zuchtigen; maar gaf haar ook de gedachten in, om in dit bosch een gedenkteken van haar ongeval te laten. Zy kwam by een boom, wiens schorsse haar bekwaam scheen tot haar oogmerk; en een priem voor den dag ha- lende drukte zy daar deze woorden in: *Het nood- lot wil het zo.*

De Staten deslands ge- ven hunne goedkeuring daartoe.

* in Hungarië, wer- waarts zy zich volgens zekere over- eenkomst, met haren zone getrof- fen, moest begeven.

Berouw der koningin van Hungarië.

Wat zy gra- veen op de schorsse van een boom.

Martinusius was by *Castaldo* gebleven; en naardien zy malkander mistrouwden, waren zy beide al vry verlegen. De Turk hadt toen een mach- tig leger in Hungarië. *Castaldo* geboodt aldaar dat van *Ferdinand*, dat niet minder was. Beide de le- gers maakten overwinningen elk van zyne zyde, en het jaar eindigde met de verovering van *Lippa*, welke door den moordt van *Martinusius* gevolgt wierdt. Deze stadt, aan de *Maros* gelegen, wierdt na een beleg van veertien dagen door de troepen van *Ferdinand* ingenomen. *Martinusius* bevondt zich met *Castaldo* in het beleg. Hy gaf daar ook preuven van zynen manne moedt, zo wel als van zyne voorzichtigheit. Twee der veld- maarschalken † des zegepralenden legers wilden, dat men de bezetting zou afmaken: doch op de ver- togen van *Martinusius* stondt *Castaldo* de zelve een eerlyk verdrag toe. Of dit nu uit edelmoedigheid geschiedde, of om zich een verdienst by *Solyman* te maken, is iets, dat men niet te recht zeggen kan. De twee gemelde veldmaarschalken meenden, dat het laatste de ware beweegreden daar van was, of wilden het anderen dus doen geloven. Zy brag- ten het op diergelyke wyze aan den dag; en, dat meer is, overtuigden *Ferdinand* daar van door brie- ven, die zy hem over dit stuk toezonden: zo dat die vorst, die, behalven deze, ook andere preu- ven hadt van de trouwloosheit van *Martinusius* (c), *Castaldo* een bevel liet toekomen om hem van kant te helpen.

Beleg van *Lippa* door het leger van *Ferdinand*.

† *Paris de Savoye* en *Balassa*.

Martinusius wordt van trouwloos- heit beschuldigt.

S 3

Hy

(a) Zy verstaat de kroon van Hungarië, waar van *Zeven- bergen* eertyds slechts eene provincie was.

(b) *Thannus* zegt, dat hy goede oogmerken hadt.

(c) *Thannus* zegt, dat hy onschuldig was, en wyt *Castaldo* zyne doodt.

1551. Hy onthieldt zich toen ter tydt op zyn kasteel Binfe †, dat hy in eene zeer lustige landsdouwe hadt laten bouwen. *Castaldo* was van hem genodigt zich aldaar eenige dagen te komen verlustigen, terwyl de troepen in hunne winterkwartieren zouden trekken, en deze veldheer, die reets de bevelen van *Ferdinand* ontfangen hadt, nam zyne aanbieding aan. Om zynen toelag voor *Martinusius* te verbergen, wiens byzonder mistrouwen hem bekend was, ging hy, met weinig personen verselt, daar naar toe: doch beval twee van zyncluitenants, dat zy op zekeren dag, dien hy hen bepaalde, moesten maken by de handt te wezen.

Moordtbe-
gaan aan
Martinusius.

* Luitenant
generaal.

Het was op den 16 December, dat deze bloedrol gespeelt wierdt. *Marcus Antonius Ferraro*, geheimichryver van *Castaldo*, en *Sforze Pallavicino*, een van zyne algemene stedehouders*, traden in het vertrek van *Martinusius*. De laatste hieldt zich aan de deur van de kamer, en de andere toegetreden zynde verdoonde hem den brief, dien *Castaldo* gelast hadt, gelyk hy zeide, hem te doen zien. *Martinusius* nam den zelve aan, en zo als hy hem wilde openen, drukte hem de verrader den ponjaardt in de borst. *Pallavicino* schoot toe op het gerucht, dat de gekwetste, al vallende, maakte, en bragt hem zulk een houw in het hoofd toe, dat hy den zelve kloofde. Beide vervolgens hunne steken en slagen verdubbende, niettegenstaande deze ellendige hunne deernis afmeekte, en hen zyne broeders noemde, bragten zy hem voort om het leven. Een schrikkelijke en onverschonelyke moordt, bedreven aan een man van zeventig jaren, doorluchtig wegens de verhevenheit zyns verstands; eerwaardig door zyn purper, en door zynen hohen ouderdom, en die *Ferdinand* nog onlangs den afstand van de kroone hadt te wege gebragt. Wat zyne trouwloosheit aanbelangt, daar omtrent was men ten minste twyfelachtig, en de vermoedens, die 'er van waren, behoorden zo zwaar niet gewogen te hebben als de wezentlyke diensten, die hy gedaan hadt. Hy was, wel is waar, heerschzuchtig, doch altoos wakende voor den welstand van zyn vaderlandt, en yverende voor den jongen vorst, zynen meester: zo dat men onder zo vele bedekte handelingen niet heeft kunnen gewaar worden, of hy voor dien vorst de kroone heeft willen bewaren, dan ze zich zelve op het hoofd zetten. Wat 'er van zy, de paus, van dezen moordt kennis gekregen hebbende, vervolgde de daders. *Karel de V* en *Ferdinand* vonden dit bedryf zo hatelyk, dat zy ontkenen daar eenig deel aan te hebben, en zich daar mede voor de geestelyke vierfchaar deden. De moordenaars konden evenwel de Goddelyke wraak niet ontgaan. De Italiaansche geheimichryver, die *Martinusius* de eerste steek hadt gegeven, wierdt zes jaren daar na te *Alexandrie*, zyne geboortestadt, onthalt, en *Pallavicino* door de Turken gevangen, die hem in eene gevangnisse deden kwynen, dat erger was als of zy hem hadden ter doot gebragt. Voor het overige, *Ferdinand* verloor meer, dan hy won, by den moordt van *Martinusius*. Hy was verplicht het bewindt van *Zevenbergen* op te dragen aan personen, die hem al zo min getrouw waren, en die op verre na zo veel ondervinding van zaken hadden: zo dat het volk en de adel, thans niet meer door den verheven geest dezes staatsdienars bebiert wordende, *Ferdinand* verlieten, en den zoon van hunnen waywode weder te rug riepen †.

Karel de Ven
Ferdinand
ontkenen
den zelve.

Droevig
einde van
den moord-
naar.

† in de jaren
1553 en 1556.

Het Dagre-
gister van
Eduard,
Murray.

Wy hebben niet gemeent, dat dit geval een uittap was in de Geschiednisse van Engelandt. De zelve heeft zo naauwe betrekking met de zaken van Duitschlandt, dat het Dagregister van

Eduard byna op ieder bladzyde daar van gewaagt; en die vorst heeft daar in te boek geslagen de oorlogen van *Karel den V* en van *Ferdinand*, het zy tegen de Turken, of Protestanten, of tegen Vrankryk. Wy hebben van de twee eerste gemeld, en wy oordeelen niet te mogen verzwigen het geen die jonge vorst met zyn eigen handt ten opzichte van de laatste heeft aangetekent.

Hy hadt het van den admiraal van Engelandt vernomen, die naar Vrankryk was overgetrokken, om aldaar in zynen name een jongen prins van Vrankryk, waar van de koningin *Catharina* bevallen was, ten doop te houden. Het is de zelve, die naderhandt tot de kroon kwam onder den name, die hem by het vormsel gegeven wierdt, in plaats van dien van *Eduard Alexander*, welke hem in den Doop gegeven wierdt. Voor het overige, wat goed verstant 'er toen ook was tusschen beide de kronen, mistrouwde men echter Vrankryk, en het Dagregister van *Eduard* maakt gewag van het bericht, dat hy kreeg, dat de baron *de la Garde* omtrent *Porsmouth* was, by zich hebbende een krygsvernufteling, die 'er een ontwerp van maakte: zo dat 'er order gegeven was om die plaats te versterken. Dusanig is de staatkunde van de meeste hoven, die onder een schonen glimp hunne gevaarlyke oogmerken verborgen houden.

Om iets te zeggen van den oorlog, dien Vrankryk tegen den keizer voerde, zo moet men weten, dat *Brissak*, nog nieuwelings met het gouvernement van *Piemont* verceert, in de plaats van den prins *Melfe*, order ontfing om zyne troepen naar den kant van *Parma* te laten afzakken. *Gonzaga* verraschte hen, en hieuw de zelve in stukken: zo dat 'er nauwlyks vyf honderd man te *Miranda* te recht kwamen. Ten zelve tyde bezette de Fransche vloot, bestaande uit veertig galeien, waar over de prior van *Capua* het bevel hadt, die van den keizer, onder het bevel van *Andreas Doria*, in de havens van *Nice* en *Villefranche*: doch de schielyke aftocht van den prior, die met de andere bevelhebbers in verschil geraakte, redde *Doria* uit zyne verlegenheit. De baron *de la Garde* wierdt in de plaats van den prior gezonden, en de graaf van *Carces*, een van zyne luitenants, maakte jagt op veertien zware schepen, geladen zynde met den huisraat van *Ferdinand*, en met dien van zyne gemalinne; vervolgde hen tot in de haven van *Villefranche*, en nam de zelve, in het gezicht van *Doria*, die deze schepen niet te hulpe dorst komen. Aan den anderen kant verklaarde *Brissak* den oorlog in *Piemont*, en veroverde aldaar *Quiers* en *St. Damien*. Wy haasten ons om deze buitenlandfche krygsverrechtingen in het kort aan te halen, om tot de zaken van Schot-en-Ierlandt te komen, daar Engelandt meer belang by hadt.

De koningin weduwe van Schotlandt, die in Vrankryk was overgegaan, om aldaar hulp te zoeken tegen den anhang van den aartsbisschop van *St. André*, kwam omtrent het einde van dit jaar weder te rug. Zy verzocht een geleibrief om in Engelandt te mogen aan landt treden, om aldus haren weg te lande te vervolgen, het geen haar wierdt toegestaan; en den 22 October was zy door een storm genoodzaakt in *Porsmouth* binnen te lopen. Zy wierdt aldaar volgens haren staat ontfangen; en de provincie van *Suffex* doorreizende, kwam zy te *Hamptoncourt*. De groten gingen haar van plaats tot plaats te ontmoet, en bragten haar des middags en des avonds in de vertrekken, die men voor haar bereidde, alwaar zy altoos als eene koningin gedient wierdt. Twee mylen van *Hamptoncourt* ontmoette zy den marquis van *Northampton*, verselt van den grave van

1551.

Eduard is ge-
vader over
een prinsse
van Vrank-
ryk, nader-
handt bekend
onder den
naam van
Henrik den
III.

Krygsver-
rechtingen
van Vrank-
ryk tegen den
keizer.

Dagregister
van *Eduard*,
Barnet,
Lesley.

Aanlanding
der konin-
gine wedu-
we van
Schotlandt in
Porsmouth.

1551. van Wiltshire, den marquis van Winchester, vele Lords en ridders, nevens een gevolg van meer dan honderd en twintig edellieden. De marquizin van Northampton en de gravin van Pembroke, gevolgt van zellig andere mevrouwen van aanzien, ontvingen haar aan de poort van het kasteel, en geleiden haar in het vertrek, dat men voor haar gereed hadt gemaakt. Zy wierdt daar prachtig onthaalt. Na de maalydt was 'er een bal, en men vergat niets van het geen tot haar vermaak kon strekken. Den 2 November kwam zy te Londen, en nam haar verblyf in het paleis van den bisschop. Van daar ging zy naar Westmunster, met het geleide van den hertog van Suffolk en van verscheide andere Lords, van de hertoginne van Suffolk, de hertoginne van Richemond, de marquizinnen van Northampton en Winchester, de gravinnen van Bedford, Arundel, Huntington en Rutlandt, en van honderd andere mevrouwen, die haar volgden. Met zo een aanzienlyken stoet trok zy door Londen, en kwam te Westmunster, alwaar de koning haar opwachttte. De hertog van Northumberlandt, grootmeester en grootchatbewaarder, en de graaf van Pembroke ontvingen haar aan de poort. De koning zelf kwam tot aan de zaal van zynen Raadt, en haar de handt gegeven hebbende geleidde hy haar in zyne kamer.

Haar aankomst te Westmunster.

De koning doet op nieuw voorstellen wegens een huwelyk met de jonge koningin.

Haar antwoord daar op.

Heerlyk onthaal, dat de koning haar aandocht.

Waarom zy naar Vrankryk was overgegaan.

De Schotische geschiedenisfchryver meldt, dat Eduard zich van deze voordeelige gelegenheit bediende om de voorstellen van een huwelyk tusschen hem en de jonge koningin te vernieuwen. Hy vertoonde de koningin weduwe de verbindtenis, die gansch Schotlandt was aangegaan, en de redenen daar van, die beide de koninkryken even voordeelig waren. Hy voegde daar by, dat hy de hope daar toe niet zou verliezen dan met zyn leven. De koningin redde zich behendig van een zo glibberig padt; zy leidde de omkeringen dezer zake op den oorlog, dien de Seymours in Schotlandt gevoert hadden; een oorlog, zeide zy, die de Schotten verplicht hadt hulp by Vrankryk te zoeken, ten koste van het huwelyk hunner jonge koningin met den Dauphin. Zy sprak 'er van, als of zy daar onvergenoegt over was, en bediende zich altoos van byzonder vleierende uitdrukkingen, biddende den koning, zyn ongeluk, en dat van hare dochter te wyten aan de noodzakelykheit des tyds: zo dat uit dit gesprek geen verwydering van gemoederen ontstondt, en het verminderde in genen dele het goed onthaal, dat de koning voorhadt haar aan te doen.

Men diende haar aan tafel met alle pracht en byzondere beleefdheit. Op ieder maalydt volgde een heerlyk muzyk. Zy bragt twee dagen aan het hof door, en vertrok met een nog talryker en schoonder gevolg van Lords en mevrouwen, dan zy gekomen was. De edelen der provinciën hadden bevel haar te gemoet te gaan, en haar tot in Schotlandt, daar zy met zegepraal in kwam, te geleiden.

Zy was een jaar in Vrankryk geweest. Het vermaak van haar vaderlandt weder te zien, de jonge koningin, hare dochter, de prinsen van Lotharingen, hare broeders, en alle de schoonheden van een zo bevallig hof, hadden haar aldaar zo lang niet opgehouden als wel de beweegredenen van haar eigen belang. Zy zocht deze kroon te verplichten hare party aan te nemen tegen den onderkoning, en om hem te dwingen met of tegen dank de regering neder te leggen. Hare redenen daar toe was, dat de jonge koningin, niet verre van de twaalf jaren zynde, en in dien onder-

dom moetende trouwen, de waardigheit van onderkoning des graven van Aran zou vervallen. Het Franche hof, wegens het huwelyk, dat men voor hadt van die vorstinne met den Dauphin, in die zaak belang nemende, bleef niet in gebreke de eischen der koningin weduwe te begunstigen. Doch het vondt raadzamer geïchenken en vriendelykheden te gebruiken dan de wapenen. Dus won het door dat middel twee gunstelingen van den onderkoning, die zich toen te Parys bevonden*, en verplichtte de zelve om dezen handel wel te doen gelukken. Zy waren met de koningin weduwe weder te rug gekomen, welke ook met zich bragt *Clutin Loisel*, om van wegens den koning van Vrankryk het ampt van afgezant waar te nemen, een man van een levendigen geest, en deze koningin geheel en al toegedaan.

Thomast. Lasley, Biskop van.

* Carnegie en Panier, bisschop van Russe.

De middelen, die Vrankryk by de handt nam om den grave van Aran van het regentschap te doen aftaan, hadden hunne uitwerkingen. De twee gunstelingen, die het aan zyn snoer hadt gekregen, bewogen zyn gemoedt, dat van nature vreesachtig was; en zyn broeder, de aartsbisschop van St. André, stoutter en bekwaamer dan hy, wierdt ziek: zo dat hy in die omstandigheit zyn sleun missende, zich door de strelingen van zyne vleiers en van den Franschen afgezant, na hem door de bedreigingen van de koningin moeder vervaard gemaakt te hebben, liet overhalen. Zy deedt hem aanzeggen, dat men hem zou verplichten rekerschap van zyn bewindt te geven; en dat hy aansprakelyk zynde wegens een groot getal zaken, die gedurende zyn regentschap waren voorgevallen, gevaar liep van niet alleen zyne goederen, maar ook zyn leven te verliezen. Aan den anderen kant vertoonde men hem, dat, byaldien hy bewilligde in het geen men op hem verzocht, Vrankryk, waar van de Dauphin de jonge koningin stontt te trouwen, hem voor dit nazock zou beveiligen. De koningin weduwe verzekerde het hem, en *Loisel* bevestigde haar woordt. Dewyl hy nu veel aandeel hadt gehad aan het verkwisten der geldmiddelen, die *Jacobus de V* in zyne koffers hadt nagelaten, vreesde hy niet zonder reden, dat men hem voor het Parlement zou vervolgen, en de verlegenheit, die hy daar over kreeg, deedt hem luisteren naar de middelen, de welke men hem voorvloeg om zich daar voor te behoeden. Hier by voegde men vergeldingen van den kant van Vrankryk, bestaande in geldt en in waardigheden, om hem het verlies van zyn regentschap, het welk men wilde dat hy zou nederleggen, te vergoeden. In dien tydt was het, naar het voorgeven der Fransche schryvers, dat hy hertog van Chatelleraud, leggende in de provincie van Poitou, gemaakt wierdt, met een jaarlykch inkomen van vier duizend kronen. Het kan zyn, dat hy van beide kanten te voren daar van verzekert was: doch hy kreeg de opene brieven daar toe niet eerder, dan na de te rug komst van de koningin weduwe. Men dacht nog een ander middel uit om hem daar toe te doen besluiten; namentlyk van hem voor erfgenaam te erkennen, ingeval de jonge koningin ongetrouwt, of zonder kinderen uit haar huwelyk na te laten, kwam te sterven. Van alle deze voorwaarden stelde men eene acte op, die de koningin weduwe ondertekende, en die naderhandt door *Henrik den II* en de kardinalen van Lotharingen en Guize, in den name der jonge koningin, waar over zy als voogden gestelt waren, bekrachtigt wierdt. De Schotische geschiedenisfchryver wil, dat de jonge koningin zelf, met goedvinden van de koningin, hare moe-

Welke middelen men gebruikte om den grave van Aran van het regentschap te doen aftaan.

De graaf van Aran wordt hertog van Chatelleraud.

Lasley moe-

1571. moeder, en volgens de macht, die de wetten des koninkryks haar daar toe verieenden, de welke de voogdyfchappen doen ophouden over de prinsfen met het twaalfde jaar, tot dit voogdyfchap zou benoemt hebben. Ondertuffchen was zy eerst in haar twaalfde jaar getreden: doch men hielt zich aan den grondregel van het recht, willende, dat men in voordelinge gevallen het jaar, dat eerst begonnen is, voor verlopen houde.

Minderjarigheit van de koninginne van Schotland eindigt met het twaalfde jaar.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat de voornaamste beweegreden, welke Vrankryk hier toe aanfpoorde, was de vreeze, dat men aan het hof van Engelandt een besluit zou genomen hebben, den regent aan te raden, den tytel van koning aan te nemen, dit hof hem verzekerende, van hem met al zyn vermogen by te staan. Misschien was dit gerucht in Vrankryk uitgefrooit: doch men weet niet op wat grondt, dewyl men 'er niets van vindt in de jaarboeken van Engelandt en Schotlandt, noch in eenige berichten van dien tydt. Ten anderen maakt de vreesachtigheid van den onderkoning deze vermoedens onwaarfchynlyk; en dit was de rechte man niet om de jonge koningin van de kroon te beroven, al ware het dat de Engelschen in die gedachten waren geweest. Het is zeker, dat de aartsbisfchop van St. André tot eene zo stoutte onderneming bekwaam was. Dit kan men afnemen uit het gene hy zeide, hoe ziek hy ook was, wanneer men hem van het afzetten van den regent verflag deedt: *Myn broeder, zeide hy, is een beest, dat by zich het staatsbestier heeft laten afhandig maken in een tydt, dat tuffchen hem en den troon niets anders is dan een meije.* Deze aartsbisfchop kwynde aan de waterzucht, die de genesmeesters ongeneslyk oordeelden: doch hy wierdt 'er door *Cardanus*, die vervolgens naar Engelandt overging, van genezen.

Vermetel zeggen van den aartsbisfchop van St. André over het afzetten van den grave van Aran.

Reis van Cardanus.

In dien tydt was het dat hy *Ednard* bezocht, en met hem eene zamenfpraak over de kometen hieldt, waar van wy elders gefproken hebben: ook was het by deze gelegenheit, dat hy van dezen jongen koning eene verwonderlyke fchets maakte, het welk wy op de zelve plaats hebben bygebragt. Indien men geloof mag staan aan het gene van dien beroemden sterrekundige gezegt wordt, zou hy eene verfhrikkelijke proef van zyne wetenfchap aan den aartsbisfchop, dien hy genezen hadt, gegeven hebben, wanneer hy affcheidt van hem nemende deze woorden zeide: „Dat hy hem van zyn kwaal wel hadt kunnen genezen: doch dat hy niet in staat was zyn noodlot te verzetten, noch te verhinderen, dat hy gehangen wierdt“. Zyne voorspelling kwam met de uitkomst overeen, en negentien jaren daar na * wierdt deze kerkvoogdt door gevormachtigden, welke de koningin *Maria*, bestierster van Schotlandt, hem hadt toegefchikt, verwezen om gehangen te worden, het geen uitgevoert wierdt. Hierom heeft men zich geenzins te verwonderen, dat zommige gefchiedenisfchryvers, inzonderheit de Schotfche, *Cardanus* voor een tovenaer te boek stellen.

Zyne voorspelling aangaaende de doodt van den aartsbisfchop van St. André. * in den jaare 1570.

Voor het overige duurde het niet lang, of de onderkoning kreeg berouw van zyn woordt tot den affhandt gegeven te hebben. Hy was van een zeer wispelturigen imborst, en dacht aan den anderen kant, dat hy, met zich van zyn gezag te ontbloten, zich bloot stelde voor de wraak van zyne vyanden, die hem niet meer ontzien zouden, en eindelyk berouwde het hem de zwakheit gehad te hebben van zo lafhertig van zyne waardigheid af te staan.

Deze aanmerkingen veroorzaakten, dat hy na zyn gegeven woordt uitfel verzoecht, om de uitvoering daar van te verydelen: doch het was te laat. Men wift zyne verbindtenis, en de koningin weduwe hadt den Raadt in hare party gekregen. Dus naar *Sterling* gereist zynde wierdt zy van den ganschen adel gevoigt, en de regent zag zich midden in *Edenburg* in eene eenzaamheit, die hem vreeze aanbragt. Hier uit zag hy, dat zyn meesterfchap geëindigt was, en dat de koningin zich in staat bevondt, in weêrwil van hem te verkrygen het geen hem verzoecht wierdt goedwillig toe te staan. Dus deedt de vrees, van hier toe gedwongen te worden, en dat hy teffens zyn jaargeldt mogt verliezen, hem de aangebodene voorwaarden aannemen, en zynen affhandt tekenen. Wy zullen wel haast zien, welke middelen hy met den aartsbisfchop by de handt nam om zich daar weder in te dringen.

1571. De graaf van Aran wiffen gezeven woordt ontrent den afhandt wedt intrekken.

Hy woedt genoopt het zelve na te komen.

Voor dat wy het verhaal van den heimelyken handel van Vrankryk in de zaken van Schotlandt eindigen, zullen wy eene zeer wetenswaardige omftandigheid, welke de gefchiedenisfchryvers van dien tydt waarfchynlyk niet geweten hebben, om dat zy 'er geen gewag van maken, aanhalen. Men vindt de zelve in de berichten van den ridder *Jacob Melville*, die 'er kennis van gekregen hadt door den konneftabel van *Montmorenci*. Wanneer de koningin weduwe wederom in Schotlandt kwam, om den grave van *Aran* van de waardigheid van onderkoning te ontzetten, is het zeker, dat *Henrik* de II een besluit hadt genomen van de jonge koningin met den *Dauphin* te doen trouwen. Doch indien men de gemelde berichten geloven mag, was zulks nog niet befloten ten tyde dat deze prinses aan het *Fransche* hof gezonden wierdt. Men heeft het in waarheit alzo aan den dag gebragt, en alle de gefchiedenisfchryvers fpreken 'er van op de zelve wyze. Ondertuffchen wil men, dat de konneftabel van *Montmorenci* zich hevig tegen dit huwelyk aankante, en dat de aching, die hy by den koning, zynen meester, hadt, de zaak lang in evenwigt hieldt. Deze bekwaame staatsdienaer vertoonde *Henrik* den II, „Dat hy, denkende eene nieuwe heersfchappy te verkrygen, de zyne verzwakte. Dat Spanje met diergelyke ondernemingen te gronde was gegaan. Dat het wel onder zyne macht hadt gekregen *Sicilië*, *Napels* en het *Milanees*, de fchoonfte landfchappen van Europa: doch dat het zich door de kosten, die het verplicht was te doen, om zich in die afgelegene ftaten te handhaven, van minfchap en geldt hadt uitgeput. Dat Vrankryk iets ergers ftondt over te komen. Dat Schotlandt door den Ocean daar van afgefcheiden was; dat derhalven de overvaart niet dan met vele kosten kon gefchieden, en dat de zelve daarenboven van de zee en winden afhing. Dat aan den anderen kant dit overzeefch koninkryk gene middelen van redding verfhafte, welke Spanje by die van Italië vondt. Dat deze laatste, ryk zynde, het zelve konden vergoeden; in plaats dat de armoede van het andere Vrankryk zou verplichten gedurige kosten te maken, zonder daar ooit byftandt van te krygen; dat het zou genoodzaakt zyn vloten in zee en legers te lande te hebben, om dit trotfche volk in gehoorzaamheit te houden, en de Engelschen te beletten een inval te doen. Dat men ondertuffchen op deze natie geen fchattingen kon heffen, tot onderhoudt van de troepen, zonder

Berichten van den ridder der *Jacob Melville*.

De konneftabel van *Montmorenci* kant zich aan tegen het huwelyk van den *Dauphin* met de koningin van Schotlandt. Redenen van zyn tegenzeggem.

1551. „ der de zelve tot wanhoop te brengen. Dat de „ Engelschen, altoos digt by de handt zynde, niet „ zouden verzuimen met der zelve misnoegen „ voordeel te doen, en dat de Schotsche adel met „ hen zou aanspannen, om het Fransche juk „ af te schudden. Dus maakte hy daar uit een „ besluit op, „ Dat het beter was, Schotland in „ handen van des zels bewoonders te laten, en „ het in staat te houden om de Engelschen werk „ te geven, dan de eerste dier twee kronen mach- „ tig te worden, de welke onnoemelyke sommen „ zou kosten omze te behouden, en die een ceu- „ wigdurende oorlog met de andere zou baren. „ Hier voegde hy nog by, „ Dat hy raadzaam vondt, „ de jonge koningin met den eenen of den ande- „ ren prins van het hof van Vrankryk te doen „ trouwen, die haar weder in Schotlandt bragt, „ en dien men zou bystaan, gelyk zulks met de „ koningen van die natie altoos geschied was; zo „ dat men zich van der zelve bondgenootschap „ zou verzekeren, zonder dat Engelandt daar „ over te klagen hadde; en dit laatste een na- „ buur verwekken, die het zelve bezigheit zou „ verschaffen van naby, om de rust van anderen „ niet te storen.

De *Guizeu* in het tegendeel, oomen van de jon- ge koningin zynde, wenschten met al hun hart, dat zy met den Dauphin mogt trouwen, in hope van haar eens koningin van Vrankryk te zien. Hunne heersichzucht boezemde wegens zodanig eene verheffing een verrukkend denkbeeld in; en hoe machtig zy ook onder de regering van *Henrik den II* waren, beelden zy zich echter in, het nog on- vergelykelyk meer te worden, wanneer een jong koning en eene jonge koningin, aan hen verplicht zyn- de, den troon beklommen. Opgeblazen, als zy, stel- den zy zich niet minder voor dan zelf te regeren. Men verwondere zich dan niet, dat zy de voordeelen, die het hof, naar hun zeggen, uit dit huwelyk zou mogen trekken, zo veel als zy konden ver- heften, daar van sprekende als van de voordeelig- ste party van Europa. Zy zeiden, *Dat het zelve Vrankryk in het bezit zou stellen van een nieuw koninkryk; zeer wyl aan de handt leggende, werwaarts men zonder verlos van des zels nabuur in weinig uren en met weinig kosten zou kunnen oversleken. Dat deze verbindtenis Vrankryk aan den anderen kant zou doen verkrygen zekere eischen op een nog veel aanzienlyker koninkryk, door de rechten, die hem de jonge koningin, eene der naaste erfgenamen van de kroon van Engelandt, indien 'er nakroost van Henrik den VIII kwam te ontbreken, zou over- dragen.* Zy voegden daar by, *Dat men, ter begun- stiging van die rechten, onder de Engelschen eene ver- standhouding zou kunnen maken, en zelfs het koninkryk vermeerderen.*

Mogelyk was 'er meer voorzichtigheit in het gevoelen van den konneftabel, hoewel de nayver, dien hem het huis van Lotharingen inboezemde, daar ook veel deel in hadt, doch het andere was aangener: zo dat *Henrik de II*, door den glansch van eene kroon gaande gemaakt zynde, die hem naar zyne gedachten zo weinig zou kosten, zich door de bekoorlykheden van eene zo schone aan- winninge liet verlokken. De konneftabel zelf verhaalde deze omftandigheit aan den ridder *Melville*, ten tyde dat die Schotsche edelman zich in zynen dienst bevondt. Hy was met den bisschop *Montluk*, die uit zyn gezantschap van Schotlandt derwaarts wederkeerde, en die ten oogmerk hadt hem by de jonge koningin te plaatsen, zeer jong in Vrankryk gekomen: doch de konneftabel hieldt hem by zich, na dat *Montluk* daar over gesproken was, de welke *Melville* verplichtte daar in te be-
II Deel.

willigen. Deze laatste begaf zich vervolgens aan het hof van den keurvorst van de Palts, die hem in verscheide onderhandelingen gebruikte. Hy kwam daar na weder in Schotlandt, en wierdt verscheide malen aan het hof van Engelandt ge- zonden, alwaar hy zich aanzien verkreeg. De laatste jaren zyns levens bragt hy in zyn vaderlandt door; en daar was het dat hy zyne Gedenkschri- ten* opstelde, aangaande welke getrouweit * *Memoires.* zyn goede naam en zyne ampten ons kunnen ver- zekering geven.

In dit jaar viel 'er in Ierlandt weinig aanmer- kenswaardigs voor. De ridder *Crofts*, die in de plaats was gestelt van den ridder van *St. Leger*, wierdt belast met de uitvoering van de order van het hof, vervattende in zich verscheide artykelen. Het eerste was alleen eene vernieuwing van het bevel, dat het hof in het voorgaande jaar hadt doen afkondigen, namentlyk, dat men de *H. Schrift* in de kerken in het Engelsch zou lezen. Men voegde daar nog by *I.* een last van de zelve ook in het Iersch te doen overzetten, om 'er zich van te bedienen in de provinciën, alwaar het volk de Engelsche taal niet verftondt. *II.* Men verboodt het verkopen der klokken, mitsgaders het ver- vremden der goederen, die gehecht waren aan de choren der kerken, wederom tot des konings erf- goedt gebragt zynde, en om deze verspilling voor te komen belastte men de rechters een lyft daar van op te maken. *III.* De koning beval de on- derhouding der wetten; het getrouw inzamelen zynr inkomsten, en de betaling der troepen. *IV.* Hy gaf order van nauwe acht te geven op de ha- vens en tolhuizen. *V.* Dat men alle koopvaar- dyfchepen vryelyk zou laten binnen komen, zon- der die gene uit te zonderen, die uit een vyandelyk gewest kwamen. *VI.* Dat men de aluinmy- nen in staat zou stellen om daar winst van te trek- ken. *VII.* Dat men scheepsbalken zou kappen voor twintig jaren, en zelfs voor zyn leven lang, op des konings gronden, die hy in dit koninkryk bezat, en byzonder in de provinciën van *Leix* en *Ossali*. *VIII.* Dat men schepen zou bouwen in de havens, die wel gelegen waren, en waar men het daar toe nodige hout gemakkelyk krygen kon. Met deze artykelen beoogde men de slaving van des konings gezag. Men droeg zorg voor de geldmiddelen, welke de zenuwen daar van zyn; voor de wetten, die de handhaving daar van vast stelden, en voor de troepen, welke de zelve doen opvolgen. Deze bevelen bragten ook toe tot den rykdom van die van het landt. Men hielt wel- geregelde troepen op de been, om de stroperyen te verhoeden; en het getal der havenen en sche- pen doende toenemen, deedt men den koophan- del bloeien. Daar waren nog drie andere artyke- len, waar van het eerste het straffen der soldaten raakte. De koning verftondt, dat hunne zaken zouden afgedaan worden by den gouverneur, of den grootmaarschalk: doch byaldien men in deze vierfcharen verzuimde recht te doen, ordonneerde hy, drie maanden na de ingebragte klagten de zaak voor de gewone rechters te brengen. De andere twee artykelen maakten de beteugeling van het gemene volk, het welk dikwils tot een opstandt kwam. Om het machtelozer te maken vondt men geen beter middel, dan om hen voor te stellen eene ruiling van landgoederen, die zy in Ierlandt bezaten, tegen fondien, welke men hen in Engelandt zou aan- wyzen. Men lokte hen door de waardy van de tegenruiling, waar omtrent men zyne vergoe- ding zocht aan het gezag, dat men op hen kreeg; en dewyl die van *Birnes* en *Toole* de al- terwoefte waren, hadt de koning den onderko- ning

1551.

Cox, Warre.
De ridder *Crofts* on- derkoning van Ierlandt.
Het bevel, dat de koning, no- pendt den Godsdienst en het staats- bestier, der- waarts henen zende.

Redenen der *Guizeu* in het tegendeel.

Henrik de II verhaalt zich voor het laatste gevoelen.

Gevalen van den ridder *Melville*.

1551. ning belaft hen met geweld tot gehoorzaamheit te brengen.

De ridder *Crofts* nam eerst den 23 May bezit van het bestier; en het eerste, dat hy ter hand nam, was het doen hangen van eenige Ieren, die om hunne misdaden veroordeelt waren. Vervolgens stelde hy zich aan het hoofd der troepen, en trok in de provincie van Ulster, om de Ieren van de Schotsche party te beteugelen. Hy kreeg 'er eenige gevangen; slechte verscheide sterktens, en bragt een gedeelte der wederspannigen onder gehoorzaamheit, die den eedt van getrouwheit in zyne handen afleiden. Doch de Engelsche vloot kreeg een ramp by het aantasten van een eilandje, en wierdt genoodzaakt af te wyken, na dat 'er een schip verloren was. Omtrent het einde van dit jaar wierdt de naam van wapenkoning, welken men *Ierlandt* heette, naar den name des koninkryks, verandert in dien van *Ulster*, dat 'er een provincie van is.

Na dat de onderkoning van zyne krygsverrechten was wedergekeert, kwam de baron van Dun; gannon zyne klagten inbrengen wegens de schade, die zyne broeders op zyne landgoederen veroorzaakt hadden. Drie zonen van den grave van Tyrone waren op de aanklagte van dezen baron gevangen gezet: de anderen wreekten zich op hunnen broeder over den hoon, dien hun vader geleden hadt. Men stontt den Ierlander by met een hoop krygsbenden, met welke hy tegen het vyandelyke leger optrok. Zy raakten handgemeen; hy verloor den slag, in welken zoe soldaten, zo Engelschen, als Ieren, sneuvelden. Drie maanden daar na sloot men een verdrag, en de graaf, gyselaars bezorgt hebbende, wierdt los gelaten. Men merkt aan, dat men de openbare staatschriften in dezen jare uit den Tour van Birmingsham, daar men de zelve hadt bewaart, naar de boekery van St. Patricius te Dublin overbragt.

De onderkoning, den oproer gestilt hebbende, yverde omtrent de uitvoering van des konings bevelen. Hy begon met het eerste artikel, dat hy ook het gewigtigste oordeelde. Om daar in te slagen hadt men van noden de bewilliging en de medewerking van den aartsbisschop van Armach, primaat van Ierlandt, die het bestier hadt over al de geestelykheit. Dit was die *Georg Dowdal*, die zich in het voorgaande jaar hadt aangekant tegen des konings bevellschrift, het welk den ridder van St. Leger was toegezonden. De ridder *Crofts* vreesde hier de zelve tegenstreving: dus zocht hy hem door redenen en betogingen van vriendschap te winnen, stellende hem voor oogen, aan de eene zyde, wat gehoorzaamheit hy den koning en zynen Raadt schuldig was; en aan den anderen kant deedt hy hem verzekering, dat het hof wegens zyne onderwerping alle mogelyke erkentenis zou hebben. Doch niets kon hem verzetten. De onderkoning deedt zyne hardnekkigheit aan den koning weten, die hem, met kennisse van den Raadt, zyn ampt ontnam, en het primaatschap overbragt tot den bisschoppelyken setel van Dublin, bekleed wordende door een kerkheer, die welmenender was. Evenwel zullen wy in het volgende jaar dien van Armach in des zelfs rechten herstelt zien, na dat *Dowdal* het koninkryk hadt verlaten, en *Goodaker* in zyn plaats was ingewyd. Dus hadden de zaken dezès koninkryks gedurende den loop van het jaar 1551 zich toegedragen.

1552. Dat van 1552 begon in Engelandt met de zittingen des Parlements, die van den 23 January af, tot aan den 15 April duurden, na dat eenige dagen te voren *Goodrik*, bisschop van Ely, kance-

lier was geworden. Naardien hy de hervorming hadt aangenomen, verzuimden de oude Roomschegezinden niet den Protestanten daar over een tegenverwyf te doen. Deze laatsten hadden te voren vry wat te zeggen gehad op de bevestiging van *Wolsey* in het zelve ampt. De Roomschegezinden zeiden, dat de klagten, die men zo dikwils tegen de pracht van de Roomsche geestelykheit, en tegen de gretigheit om wereldliche ampten te bekleeden, waar mede de zelve beschuldigt wierdt, herhaalt hadt, voortkwamen minder uit een waarachtigen yver, dan uit eene bewegreden van nydt. Wat hadt men niet geschreeuw tegen de geestelyken, als of zy hadden nagelaten hunne kudde te stichten, om nergens op te denken dan om hunne heerschezucht en gierigheit te verzadigen? Echter hadden deze yveraars voor de eenvoudigheit van de eerste Christen kerk nu niets te zeggen wegens de hoge bediening, waar mede men eenen van hunne herders onlangs bekleed hadt. Dat zy wel deden blyken, door de veranderlykheit van hun gedrag, de wereldlyke ampten in de geestelyke personen van de oude geloofslere alleen veroordeelt te hebben uit haat, dien zy tegen den Godsdienst hadden opgevatt, en dat zy zeer blyde waren, tegenwoordig de zelve ampten te zien in handen van de genen, die van den hunnen belydenis deden. Doch ondertusschen is het waar, dat *Goodrik* tegen de Hervormden in geen gevolg kan getrokken worden: het was een wispelturig man, het nu met deze, dan met gene Religie houdende: of liever, die 'er gene andere hadt, dan die hem zyn eigen belang inboezemde. Roomschegezind was hy onder de regering van *Heurik* den VIII; Gereformeerd onder die van *Eduard*: wederom Roomschegezind onder die van *Maria*, en eindelyk geheel en al toegevend voor de party, die boven dreef.

Van wat Godsdienst hy geweest zy, zyne ainstelling gaf altoos reden tot aanmerkingen, die men maakte over de algemene vrage, of de staatsbedieningen niet konden te zamen gaan met die van de kerke. De genen, die van gedachten waren van neen, beriepen zich op deze woorden van Paulus: *Niemandt, die in den kryg dient, wordt ingewikkelt in de handelingen des leestochts*: woorden, die betrekkekyk zyn op de herders van het Evangelium, en waar uit *Cyprianus* eene, naar zyne gedachten onbetwistelyke, bewysreden haalt tegen de geestelyken, die wereldlyke bedieningen by de hand nemen. Hy was zelf niet van gedachten, dat een priester voogdt mogt wezen over zyne minderjarige bloedvrienden; en zyne strengheit daar omtrent ging zo verre, dat hy een priester, op den lyst der overledene geestelyken staande, waar van men boek hieldt, liet uitichrabben, om dat hy de voogdyschap over zyne nagelatene kinderen aan een ander priester hadt opgedragen. Men betreurde het bederf, door de mildadigheden der eerste Christen keizers in de kerkentucht ingesloopen. Men zeide, dat de bisschoppen de goedheit van hunne oppermachtigen misbruikt hadden, en dat zy eens de smaak van het hosfeven weg hebbende, zich daar door hadden laten bekoren, vergetende de plicht van hunne ampten, om aan de wereldsche grootschheit te voldoen: zo dat het nodig wierdt bevonden, hen by eene kerkvergadering te verbieden, dat zy hunne bisdommen lieten varen. Die van Chalcedonië stelde naderhandt uitvoerige besluiten op, om de geestelykheit binnen de palen van haar beroep te doen blyven; en het was eerst in vervolg van tydt, dat de bisschoppelyke setels een soort van wereldlyke macht wilden doen standt grypen. De bisschop-

Krygsverrechten van den onderkoning.

Verandering van den naam van wapenkoning.

Onlusten tuschen de zonen van den grave van Tyrone.

Georg Dowdal, aartsbisschop van Armach, kant zich aan tegen des konings bevelen.

De Raadt brengt het primaatschap van Ierlandt over tot het aartsbissdom van Dublin.

Goodrik, bisschop van Ely, wordt kanceller.

1551.

Verwyf der oude Roomschegezinden aan de Protestanten.

Redenen der genen, die de staatsbedieningen stuydig met den te zyn met die van de kerke.

† 11 Timoth. 11, vs. 4.

Gevoelen van *Cyprianus*.

Besluiten der kerkvergadering van Chalcedonië.

1552. pen van Rome en Alexandrië begonnen eerst tot die hoogheit op te fleigeren. De verwarringen, die in Italië in de V eeuw ontstonden, baanden den weg tot de macht van die van Rome; en de giften van Karel den Groten en van Lodewyk den Godvruchtigen bragten de gansche Latynsche kerk zo vele lenen en heerlykheden aan, dat der zelve bisschoppen en abten zo veel als prinslen wierden. Men verwondere zich dan niet, zede men, indien zodanige geestelyken de zorg over hunne kudde weinig ter herte namen, om in heimelyken handel te leven, waar in alle hunne bezigheid bestondt. Doch dit gedrag, voegde men daarby, zeer slecht overeenkomende met het kruis van Jesus Christus, was in de eeuwen der onwetendheit te verschonen; doch geenzins by het licht der hervorminge. Daar moeten herders wesen, die het toeleggen om zich in kennisse bekwaam te maken, om het volk te kunnen onderwyzen; de wereldt te verachten; Godt te beminnen, indien men wil, dat het Euangelium door hen verbreid worde. Men kan geentwee heeren dienen: Godt en de wereldt. De geestelyken die zich met aardse zorgen bemoeien, denken weinig aan den Hemel; en byaldien zy het gezag, dat hunne waardigheit medebrengt, willen behouden, moeten zy dat gene laten varen, dat zy zoeken in een staat, daar regtdraads tegen over gestelt. Willen zy zich van het volk, dat hun bestier onderworpen is, doen beminnen, zo moeten zy het zelve eerst beminnen; en zonder deze liefde der ziele, die niet kan zamengaan met de wereldsche bezigheden, kunnen zy zich niet waardiglyk kwyten van den dienst des Euangeliums. Zodanig waren de redeneringen aangaande de waardigheit van het kanceliersamp, dat men den bisschop van Ely hadt opgedragen. Zodanig zullen altoos van den eenen kant de berispingen zyn, welke het volk zich de vryheit geeft te doen overzaken, die niet naar hunnen zin zyn: zodanig van een anderen kant de verachting, die het hof over deze berispingen laat blyken.

Wet des Parlements tegen de genen, die verzuimden den Godsdienst by te wonen.
* Liurgie.

Om weder tot het Parlement te komen, de eerste acte, welke wierdt ingelevert, betrof eene order om de menschen te verplichten den Godsdienst by te wonen. By deze bill wierdt eene andere gevoegt, om den op nieuw verbeterden kerkregel*, gezag by te zetten. Deze twee dingen wierden in eene acte begrepen. De zelve ging niet zonder tegenstribbeling door. De gemeente verzette zich daar krachtig tegen, en vyf leden van het Hogerhuis stelden al hun vermogen in het werk omze niet te doen grypen: namentlyk de graaf van Derby, de bisschoppen van Carlisle en Norwich, Mylord Stourton, en Mylord Windfor. Men ging echter voort de wet op te stellen, zonder zich aan hunne gevoelens te bekreunen. Voor eerst behelsde de zelve klagten tegen de hardnekkigen, de welke weigerden de oeffening van den Godsdienst by te wonen; wilende, dat in het toekomstige de genen, die zich zulks onttrokken, in den kerkelyken ban zouden gedaan worden; ten welken einde de kerkvoogden en andere leeraars vermaant wierden zorg te dragen, dat men deze wet nakwam; en men gaf hen te kennen, dat het alleen uit dien hoofde was dat men hen de macht verleende om zich van den ban tegen de wederpannigen te bedienen. Het Parlement gaf vervolgens reden van de nieuwe verbetering, die men in den kerkregel gemaakt hadt; en zodanige, dat 'er te hopen was, dat de twyffelingen der eenen zouden opgeheldert, de schroomachtigheit van anderen weggenomen, en de yver van allen vuriger gemaakt worden. Men

Il Duil.

voegde daar nog by een voorschrift omtrent het verkiezen en ordenen van bisschoppen, priesters en diakenen, en beval, dat het nieuwe dienstboek in alle de kerken van Engelandt zou aangenomen en gebruikt worden.

De Roomschegezinden namen uit die veranderingen gelegenheit de hervormers hunne onbestendigheid te verwyten, veranderende, naar zy zelden, den Godsdienst zo dikwils als de mode. De anderen antwoordden daar op, dat het niet ligt was te doen geweest een groot getal misbruiken, die gedurende den tydt van duizend jaren in de kerk waren ingesloopen, ten eersten te ontdekken, en dat het zelfs niet raadzaam was de zelve eensklaps af te schaffen; dat men den middelweg hadt moeten inslaan, aan de styfhoofdigheit van de eenen en aan de zwakheit van de anderen iets toegevend: doch dat men tegenwoordig tot volkomenheit meende gekomen te zyn, en de hervorming voltooit te hebben, zo ten opzichte van de lere, als ten opzichte van de kerkelyke tucht. Zy bleven ook niet in gebreke hunnen vyanden tegenverwytingen te doen, en hen op hun beurt eens aan te tonen, welke omkeeringen hunne kerk, gedurende eene eeuw, door vele gewigtige veranderingen al geleden hadt, niet moede wordende plegtigheit by plegtigheit te voegen.

De heeren stelden vervolgens een ontwerp van eene wet op tegen de misdaadt van gekwetste hoogheit. Doch het Lagerhuis, hier in menende te ontdekken diengeest van dwingelandye, welke onder de voorgaande regeringe zo veel bloed hadt doen storten, verwierpen het zelve. Zy leverden een ander in, dat gematigder was, het welk terstondt wierdt goedgekeurt. Het Parlement beval, dat alle de genen, die de koning een ketter, dwingelandt, of onwettigen bezitter des ryks noemden, voor de eerste maal zouden gestraft worden met de verbeurte van hunne roerende goederen, en eene gevangenis, naar het welgevallen van den rechter; dat zy voor de tweede maal zouden ondergaan de straf, die de wet *Præsumptio*† eischt, en dat zy voor de derde maal als schuldigen aan misdaadt van gekwetste hoogheit zouden gehandelt worden. Het verklaarde ondertusschen, dat het onder het eerste soort niet begreep de genen, die in dier voegen van den koning met voorbedacht, of in openbare geschriften, gesproken hadden; geenzins, maar begeerde, dat zodanige oproetigen by de eerste belediging de laatste straffe zouden onderworpen zyn. Het leide de amptenaren de zelve straf op, die weigeren zouden aan des konings gevolmachtigden weder te geven de plaatsen, schepen, en het oorlogstuig, waar over het toezicht hen was aanbevolen, zes dagen na dat zy door eene gerechtelyke sommatie daar toe waren aangemaant.

Het Parlement maakte ook verbetering omtrent de wanorders, die sedert de laatste jaren van *Henrik* den VIII waren ingesloopen omtrent het opmaken van rechtsgedingen; en verboodt in het toekomstige iemandt te veroordeelen op verklaringen van getuigen, die tegen elkander niet gehoord waren, ten zy de beschuldigde vrywillig en zonder dwang bekentenis deedt. Men twyffelt niet, of de zaak van den hertog van Sommerfet heeft gelegenheit gegeven tot dit besluit van het Parlement. De Gemeente, die zich van deze acte meester maakte, kon den moordt van dezen hertog niet vergeten. Zy meende, dat de Pairs, door welker toedoen hy van dit natuurlyk recht was berooft geworden, hem belet hadden zyne

1552.

Wederzydich verwytyt van Roomfchgezinden en Hervormden over de verandering door deze en door gene ingevocit.

Wet e godde schuldigen aan misdaadt van gekwetste hoogheit.

† Verbeurte van alle de goederen, met eene eeuwige gevangenis.

Wet om het horen der getuigen tegen elkander staadt te doengypen.

1552. onschuld te verdedigen, om dat, byaldien de getuigen tegen elkander behoort waren geweest, de een den anderen zou tegengesproken hebben: doch thans uit de wereld zynde, en hem het leven niet weder kunnende geven, verfontd zy ten minste, dat diergelyke ongelukken in vervolg van tydt voorgekomen wierden. Wat de beweegreden daar van ook mag geweest zyn, dit is ondertusschen zeker, dat het Parlement door deze acte, onder de regering van *Eduard*, deze onrechtvaardige wet afschafte, welke onder die van *Henrik den VIII* gemaakt was, uit kracht van de welke de beschuldigde wierdt veroordeelt, zonder getuigen voor hem te doen komen, of de zelve tegen elkander te horen: eene wrede wet, doch die den straffen vorst, die toen regeerde, waardig was, en welker herroeping gespaart wierdt voor de regering van een zachtmoediger koning.

Wetten aangaande de heilige en vasten-dagen. Den 3 Maart onderzocht het Hogerhuis eene bill, rakende het houden van heilige en vastendagen, en den 15 wierdt de zelve door de Gemeente, aan welke ze gezonden was, goedgekeurt. Het Parlement klaagde in de inleiding van deze bill over de slauwheit in den Godsdienst, het welk het zelve verplichtte zekere dagen tot Godvruchtigheid en openbare gebeden te schicken. Ondertusschen waarfchuwde men het volk, geen natuurlyke heiligheit in die dagen te stellen, en dat zy de zelve niet moesten voor heilig achten, dan voor zo verre zy dienden tot verrechtinge van Godvruchtige dingen, de welke men van hen eischte, de zelve niet te houden als den Heiligen, maar als Gode toegewyd, ter gedachtenisse der Heiligen, welker namen men aan die dagen gegeven hadt. Na deze inleiding beval het Parlement het onderhouden der zon-en feestdagen, die reets in den nieuwen almanak gestelt waren. Doch men zonderde van deze wet uit de landbouwers, en stontd hen toe, ingeval van noodzakelykheit, op die dagen te arbeiden. Wat de vastendagen belangt, men verboodt het eeten van vleesch op dagen, die voor de feestdagen kwamen, op vrydagen en zaturdagen, en gedurende de Vasten. De bisschoppen kregen last dit reglement te doen nakomen, en men verleende hen macht om zich van den kerkelyken ban te bedienen omtrent de genen, die het zelve door ongehoorzaamheit of ontheiliging zouden overtreden.

Wet aangaande het onderhouden der armen. Men maakte eene andere wet rakende het onderhouden der armen. De zelve verleende den kerkmeesteren macht om by de huizen aalmoezen in te zamelen, en den bisschoppen om de genen, die weigerden iets te geven, of anderen daar van afrieden, in rechten te betrekken.

Dit gedaan zynde hielden de bisschoppen by het Hogerhuis aan om een middelweg te vinden, die hen buiten den angst stelde, welke de onderwerping, aan *Henrik den VIII* in den jare 1531 gedaan, hen aanjoeg. Wy hebben van deze onderwerping der geestelykheit gesproken, welke zich onderwierpen aan de straffe van de wet *Praemunire*, zo menigmaal als zy de rechten van de kroon zouden benadeelen; als mede van het geen deze wet vorderde: namentlyk, de verbeurte van goederen en de gevangenis. De bisschoppen vertoonden, dat kwalyk menende personen hen ten allen tyde moeielykheden zouden kunnen aandoen; de vonnissen der geestelyke vierfchare in een kwaden zin verdraaien, en hen dus brandmerken, als of zy een toelag op des konings voorrechten en gezag gehad hadden, dat 'er slechts een dubbelzinnig woordt van noden was om hen in dit gevaar te doen storten, en dat, hoe onschul-

dig zy ook waren, zy daar voor echter niet veilig zyn konden, ten zy het Parlement de uitdrukkingen van de onderwerpinge, en de gevallen van de wet, die hen schuldig maakten, nader verklaarde. Zy voegden daar by, dat de hardigheit dezer wet wat te ver ging, keurende strafbaar zo wel de mistlagen, die door onwetendheit, als die met voorbedachtheit begaan wierden, en dat zy reden hadden eene billyker te verwachten van de zachte regeringe, waar onder zy thans leefden. Zy verzochten dan, dat een bisschop, by het uitleggen van de wet, niet schuldig verklaart kon worden, iets ten nadeele van het recht der kroone bedreven te hebben, ten zy hy zulks gedaan hadt omtrent gevallen, waar in het hem van des konings wegen niet vrystontd iets te doen, en na het uitdrukkelyk verbodt van den koning. De groten bewilligden daar in, doch de gemeenten gaven hunne toestemming niet, zo dat de zaak daar by bleef.

Men verklaarde in het zelve Parlement het huwelyk der geestelyken wettig en eerlyk. In een vorgaande Parlement was 'er reets eene acte gemaakt, waar by hen vryheit wierdt verleent, den ongehuuwden staat te verlaten. De koning hadt de zelve goedgekeurt, en de gansche geestelykheit, gelyk wy boven gezien hebben, daar in bewilligt. Doch men hadt het by die eerste flap gelaten, het zy uit staatkunde, of om de genen, die tegenstrydige vooroordeelen hadden, niet af te schrikken, of dat men in waarheit den ongehuuwden staat voor de geestelyken beter oordeelde dan den gehuuwden. Men merkte naderhandt, dat men door deze omzichtigheit het gansche werk verbrod hadt. De aanhangers van den ouden Godsdienst namen dit tot eene schynbare reden om van de huwelyken der priesteren, die zich deze vryheit hadden aangematigt, te spreken als van eene geoorloofde hoerery, en het volk, dat zich van het vooroordeel omtrent dit stuk nog niet ontdaan hadt, hieldt de kinderen, die uit zodanige huwelyken geboren wierden, voor bastaarden. Dus stelde men de eer van den Godsdienst, zo wel als het gezag van den koning en van het Parlement, bloot voor gevaarlyke berispingen. Van den anderen kant was het te duchten, dat het volk de gehuuwde geestelyken als dien staat onwaardig mogte aanzien, en een tegenzin krygen in eene lere, die hen door zulke personen verkondigt wierdt. Om die reden vondt het Parlement raadzaam zich duidelyker omtrent dit stuk te verklaren, en alle zwarigheit dien aangaande eensklaps weg te nemen, in plaats van de zelve allenskens groter te maken, en geen schroomachtigheit meer in de gemoederen der zwakgelovigen, noch aan den twistgierigen en kwalykmenenden reden tot berispinge over te laten. Het besluit, het welk daar omtrent genomen wierdt, behelsde, dat de huwelyken der geestelyken, aangegaan zynde naar den nieuwen kerkregel, wettig waren, en de kinderen, die 'er uit geboren wierden, gerechtig tot de erffenisse. Vier graven, te weten van *Shrewsbury*, *Derby*, *Rutlandt* en van *Bath*, en zes andere Lords, namentlyk, *Abergavenny*, *Stourton*, *Montaigle*, *Sands*, *Windfor* en *Warthon*, verklaarden zich daar tegen: doch daar wierdt geen acht op genomen.

By dit Parlement verwoegde zich de marquis van *Northampton*, om bekrachtiging van het vonnis te erlangen, het welk zyn tweedehuwelyk wettigde. Het Parlement vondt zyn sineck-schrift billyk, en stontd hem, onaangezien de tegenkanting van den grave van *Derby*, van de twede huwelyk,

1552. Wet rakende het huwelyk der geestelyken.

Het Parlement bekrachtigt de echtscheiding van de marquis van Northampton, en zyn tweede huwelyk.

1552. bisschoppen van Carlile en Norwich, en van Mylord *Stourton*, zyn verzoek toe: doch het Parlement, dat onder *Maria* gehouden wierdt, bragt een besluit uit; dat regelrejt daar tegen aanliep, en veroordeelde dit huwelyk.

Al ook de vereeniging van het bisdom van Westmunster, en de vereeniging daar van met dat van Londen. Men liet echter de kollegiale kerk der zelve vryheden en inkomsten.

Vervolgens zondt het Hogerhuis aan de Gemeente een ontwerp tegen den woeker. Daar was een verbodt gedaan door het Parlement, in het zeven en dertigste jaar der regering van *Henrik* den VIII gehouden, niet meer dan 20 ten honderd van renten te nemen. Men merkte dit verbodt aan als eene provisonale toelating van te woekeren, dat de benaauwdheit des tyds verplichtte te dulden; doch niet als eene wet, die het recht daar van vaststelde: men vertoonde in het tegendeel, dat de zelve altoos uit de natuur ongeoorlooft, en door Gods woordt verboden was. Op deze aanmerkingen wierdt 'er, met eenparige bewilliging van beide de Huizen, eene wet opgesteld. Deze behelsde, dat de woeker en de renten van geleend geldt, na den eersten dag van de maandt *May*, ten eenemale zouden ophouden, en dat de overtreders van deze wet met eene gevangnisse en eene geldboete naar des konings welgevallen zouden gestraft worden. De zelve is naderhandt afgeschafft, en men heeft alleen getracht der menschen geldzucht te bepalen, met de renten van het geleende geldt op een behoorlyken voet te brengen.

Onderzoek. Men nam hier uit gelegenheit te onderzoeken of het verbodt van woeker, zo verfoed in het Oude Testament, geen staatkundige en voor de Joden byzondere wet is geweest, dan of de zelve moet aangemerkt worden als zedekundig; en uit het recht der volkeren voortkomende.

De genen, die de zelve hielden voor eene wet, welke deze natie afzonderlyk raakte, hadden 'er deze redenen voor. Zy zeiden, dat de wetgever hadt gezien op de natuur van hun landt, zeer bekrompen, en ondertusschen wel bevolkt zynde: zo dat hy, om de inwoonders te doen bestaan, goed gevonden hadt de zelve te verplichten hun geldt in den koophandel aan te leggen; dat de gelegenheit van het Joodsche landt tot zodanig een oogmerk gunstig was, door de nabuurschap van *Tyrus* en *Sidon*, de twee rykste en beroemdfte steden wegens koophandel en zeevaart van gansch *Asie*; dat hy door eene zo wyze instelling den Joden gelegenheit verschafte hun geldt op veel merkelyker winst uit te zetten, dan dat zy het zelve op renten gaven: behalven dat hy verhinderde, dat de een den anderen uitputte door woeker, die den gene, die geldt te leen neemt, op den dyk zetten, en dat hy hun geldt voordeel deedt aanbrenghen door den handel met vremdelingen. Men voegde by die aanmerkingen eene reden, die alles scheen te beslissen, gehaalt uit het verlos; dat de zelve wetgever den Joden toeflondt van geldt op renten te geven aan vremdelingen: een verlos, dat hen niet zou verleen geweest hebben, byaldien men den woeker uit zyne natuur voor eene misdaadt hadt gehouden. Hier uit maakte men een besluit op, dat het verbodt, van geldt op renten te lenen, eene loutere staatkundige was, zo ten opzichte van de natuur van het landt, en de menigvuldigheid der inwoonders, als om dat men oordeelde, dat de Joden beter gebruik van hun geldt konden maken. Men ondersteunde die redeneringen met het overal in zwang

gaande gebruik van den woeker, niet alleen onder de beschaafde volkeren van het Heidendom, maar ook in alle de staten en gemenebesten der Christenen, en men zeide, dat 'er tusschen die ende laatste geen verschil was dan omtrent het meer en minder. Het is waar, dat men in de eerste eeuwen van het Christendom de wet van *Mozes* hadt opgevolgt: endat daar van een bevel geboekt staat in de geestelyke wetten: maar men zag vervolgens wel, dat het onmogelyk was het zelve te doen nakomen; zonder dat de Staat en de familien daar groot nadeel by leden. Dus zocht men middelen om die wet, welke men niet dorft overtreden, op eene behendige wyze te ontwyken. Hier van daan de schepekennissen * en rentebrieven †, de welke ontstaan uit de vervremding van het kapitaal. Het gebruik der eersten hadt geen plaats dan omtrent landgoederen, en men ging 'er dus in te werk. De leener verkocht zyn landt aan den gene, van wien hy het geldt leende, dat hy van noden hadt; en deze laatste gaf het wederom over aanden verkoper; mits betalende eene somme, die tusschen hen was vastgesteld. Deze somme was de interest van het geldt, dat men voor de waardy van het landt betaalt hadde. De genen, die gene landgoederen bezaten; bedienden zich van een ander middel. Zy kochten roerende goederen voor eene somme, in een jaar te betalen, en ze verkochten de zelve terstondt weder met twintig guldens ten honderd verlies. Dit is het interest van den penning vyf, dat het Parlement, onder *Henrik* den VIII gehouden, genoodzaakt was geweest te dulden.

Doch alles wel overwogen zynde zou het bezwaarlyk wezen iets zekers daar omtrent vast te stellen. Deze zaak hangt meer af van de gesteldheit des lands, dan van de natuur der zake. Het geen men 'er in het algemeen van kan zeggen, is, dat 'er geen misdaadt schynt begaan te worden; wanneer men van zyn geleend geldt een behoorlyken winst trekt, de geen, die het opneemt, zelf daar mede geholpen wordende, om tot geen verval te komen, of dat het hem in staat stelt om merkelyke voordeelen te doen. Men moet alleen zorg dragen, de liefde en natuurlyke billykheit niet te buiten te gaan, en zich naar de wetten van zyn landt te gedragen, om in generlei wyze iets daar boven af te vorderen. Zich binnen deze palen houdende doecht men de plicht van een vroom medeburger, en men kan in dien opzichte voor geen kwaad Christen gehouden worden.

Men maakte ook een ander ontwerp van eene wet tegen de *Simonie*. Men veroordeelde de aanwyzingen * van pensioenen op de kerkelyke inkomsten, als mede de begevingen † van beneficien, gemaakt zynde by het leven des gene, die de bezitting daar van hadt. Het Hogerhuis keurde de zelve goed; uitgenomen eenige groten, waar van het getal echter al te gering was, om te belletten, dat de acte daar van doorging. De Gemeente gaf 'er ook hare toestemming toe: doch de koning weigerde de zyne, zonder dat men zegt om wat reden. Dus verviel dit ontwerp. De andere arresten wierden door hem getekent; en dewyl hy ziek was, belastte hy eenige heeren van zynent wegen naar het Parlement te gaan, om aan de zelve de kracht van eene wet te geven, welke de naam van den vorst aan de zelve mededeelt.

Hy hadt de masefen gehad, en vervolgens de kinderpokies: doch wierdt van beide kwalen in weinig tyds volkomentlyk herstelt. Het scheen zelfs, dat hy die ziekte te rechter tydt hadt gekregen; om hem van de kwade vochten; die hem

1552.

Oorspronk der rentebrieven. * *Hypothekels*. † *Constitutio*.

Middelen om de wet behendig te ontwyken.

De ware middelweg; dien men in dezen gevalle moet inslaan.

Wettegen de *Simonie*.

* *Affignatien*. † *Collatien*, zynde het recht van iemandt met een kerkelyk uitkomen te begiftigen.

Hayward.

1552.
Des konings
reize door de
provincien.

ongezond maakten, te ontlaffen. Hy vertoonde zich kort daar na in de provinciën, te paardt reizende, en des daags vry wat wegsafleggende. Het volk, dat hem beminde, was van blydschap als opgetogen van hem zo schielik herstelt te zien, en zeer verwonderd over de pracht van zyn gevolg. Zyne wacht bestond uit drie honderd en vyftig lyfsofdaten, en uit een hoop van vier duizend ruiters, die hem tot een geleide dienden. Men weet niet of zulks geschiedde enkel om de majesteit van den vorst meer luister by te zetten, of om hem tegen de oproerigen, waar voor men, naar sommigen willen, hem bang hadt gemaakt, te beveiligen. Wat 'er van zy, het blykt onderzichten, dat hy, bemerkte hebbende, dat een zo talryk gevolg de provinciën tot een last strekte, die het aan paardevoeder ontbrak, het grootste gedeelte daar van onderweeg liet gaan. Deze daadt verdubbelde des volks blydschap, dat wel in het eerst met dezen oorlogspraal in zyn schik was, doch naderhandt daar over gemort hadt. Zy vroegen, waar toe het diende, dat de koning de provinciën met zulk een leger kwam bezoeken? Zy zeiden, dat hy geen groter geleide zou nemen, al was hy in een vyandelyk landt; dat dit mistrouwen hen tot schande strekte, en den koning zelf, wiens staatsdienars ongelijk hadden hem zodanige indrukken te geven, tot nadeel. De verandering, die hy daar omtrent maakte midden in zyne reizen, door byna de ganfche ruitery te rug te zenden, maakte een einde van deze klagen. De vreugde was algemeen, en des volks genegenheit scheen toe te nemen naar mate de vorst hen zyn vertrouwen betuigde.

Wonderen
op vercheide
plaatfen ge-
beurt.

Het was of deze blydschap van geen langen duur kon zyn. De ongevallen, gereed om de zelve op te volgen, wierden aankondigt door de wonderen, die zich in dit jaar lieten zien. Te Middleton, tien mylen van Oxford, beviel eene vrouw in de kraam van twee aan een gehechte tweelingen, die wel van den navel af, tot aan den top des hoofds toe, twee welgemaakte lichamen vertoonden, doch daar van daan, tot beneden toe, 'er maar een hadden. Zy leefden achttien dagen, en stierven op het zelve uur, in het welke zy geboren waren. Te Quimboroug en Blackwal ving men vischen, die men dolfynen noemt, van eene zo ongemene grootte, dat 'er geen paardt was, dat 'er by halen kon. Men ving 'er ook te Gravezend, die weinig kleinder waren. Daar wierdt voorgegeven, dat deze monsters zich nooit vertoont hadden, of men hadt 'er zware ongelukken op zien volgen, en men bleef niet in gebreke, die van het volgende jaar daar aan toe te schryven. Eene ydele bygelovigheit, en die slechts op een belagchelyk vooroordeel gegrond is.

Het Parle-
ment breekt
de substitutie
van de goe-
deren van
den hertog
van Som-
merfet.
* Substitu-
tuen.

Voor dat het Parlement scheidde, verbrak het de vestiging*, die by een arrest van het Parlement, in het drie en twintigste jaar der regering van *Henrik* den VIII gehouden, gemaakt was, van de goederen van den hertog van Sommerfet op des zels zone. Deze zaak leedt echter hevige tegenpraak in het Lagerhuis, van eene zo wettige vervanging, of vestiging, te verbreken. Deze goederen waren gemaakt op de hertoginne van Sommerfet, tweede echtgenoot van dien hertog, en op de kinderen, die uit dit huwelyk geteelt waren, ten nadeele van die van het eerste bedde; het zy de hertog in het gedrag zyner eerste vrouwe niet veel genoeg nam, of dat de tweede, gelyk dikwils geschiedt, te groot een vermogen op zynen geest hadt. De vyanden van wylen den hertog waren het ook die van de hertoginne; en ten anderen meenden zy ook, dat het niet volgens de staatkun-

de was, de verheffing der kinderen te dulden, daar men den vader veroordeelt hadt. Zy vreesden, dat zy te eeniger tydt tot een rang in het staatsbewindt mogten komen, die aanzienlyk genoeg was om hen rekenfchap af te vorderen van een vonnis, dat tegen alle billykheit aan liep, en omtrent het welke zy als rechters en partyen gezeten hadden. Om hen dan dus den voet op den nek te houden verzochten zy den koning, dat de vestiging, waarvan wy spreken, mogt herroepen worden, het welk wierdt toegestaan. Men weet niet, of de vorst daar in bewilligde uit een overgebleven haat, dien men hem tegen zynen oom hadt ingeblazen; of ter oorzaak van de weinige genegenheit, die hy voor de hertoginne hadt, de welke de zelve ook ganfch onwaardig was. Het is waarschynlyker, te denken, dat de tegenzin, dien hy in deze mevrouwe hadt, hem de herroeping van eene acte deedt tekenen, welke haar stelde in het genot van haars mans goederen. Hoe het zy, de goedkeuring van het Parlement was hier noodzakelyk, dewyl het 'er op aan kwam om iets te vernietigen, dat een ander Parlement bekrachtigt hadt. De Lords bragten gretig de hunne toe. Een gedeelte van hen waren rechters gewest over den hertog van Sommerfet, en de anderen volgden den stroom. Doch de Gemeente hadt de zelve toegevendheit niet. Hare genegenheit voor wylen den hertog wakkerde op, op het gezicht van eene troosteloze familie, die men wilde verfeken van de erfennisse harer voorvaderen, waar in de vooruitzicht van een vader haar verzekert hadt, hebbende het gezag des Parlements daar toe tot een borge, en daar zy zag, dat des zels vyanden die zochten in hunne klauwen te krygen. Zy beschouwden het overschot van dit bedroefde huis met leedwezen, en de tot de erfennisse geroepene kinderen, namentlyk de *Seymoors* van Devonshire, van alle kanten ontërt zynde. De veroordeeling van hunnen vader deedt hen des zels waardigheden verliezen; en zy stonden van zyne goederen berooft te worden, indien de vestiging verbroken wierdt. De afgezondenen van dit huis, door die overwegingen bewogen zynde, konden daar niet in bewilligen. Zy onderftekunden deze geheime beweegmiddelen door eene andere bedenking; namentlyk, wat achtung men moest hebben voor de bevelen der Parlemen ten, en voor de openbare trouwe, zeggende, dat 'er geen staat meer was te maken op het recht der volkeren, indien een borgtocht, zo plegtig als die van eene vestiging, door de Staten des koninkryks aangenomen, vernietigt wierdt. De groten zetten hen dikwils aan om zich te haasten, hen voorhoudende, dat hunne zittingen met het feest van Paaschen stonden te eindigen. Doch alles te vergeeffch. Zy verleedigen zich veertien dagen om die zaak te overwegen; maakten en hermaakten verscheide ontwerpen; en het was eerst daags voor het scheiden van het Parlement, dat zy, het niet langer kunnende ontfaan, eindelyk tot deze acte hunne toestemming gaven: zo men anders dus mag spreken van eene bewilliging, die hen genoegzaam wierdt afgedwongen.

1552.

Beweegde-
nen daar toe.Genegenheit
der Gemeen-
te voor wy-
len den her-
tog van Som-
merfet.

Dit was het al, wat men van hen kon verkry-
gen; en wanneer men hen voorsloeg in de acte in te
lassen zekere woorden, door welke het vonnis,
het welk tegen den hertog van Sommerfet
was uitgesproken, wierdt bekrachtigt, verwier-
pen zy zulks met verontwaardiging. Zy weigerden
ook te bewilligen tot het opgetelde ontwerp, om
de huwelyksvoorwaarden, by het leven des hertogs
tusschen des zels zone en de dochter van den gra-
ve van Oxford getekent, voor krachteloos te ver-
kla-

De Gemeen-
te welget
bet vonnis,
tegen den
hertog van
Sommerfet
uitgespro-
ken, goede
keuren.

1552. klaren. Onder de honderden zeven en dertig afgezonden, waar uit het Huis toen bestondt, was de helft niet voor de vernietiging van de huwelyksvoorwaarden, dewyl zich negen en zefstig voor der zelve wettigheid verklaarden. Men verwondere zich niet aan den anderen kant, dat 'er maar honderd en zeven en dertig afgezonden in het Lagerhuis gevonden wierden, in plaats dat 'er anders gemeenlyk vyf honderd in die vergadering verschenen. Het einde der zittingen van het Parlement, dat naderde, was oorzaak van deze vermindering, om dat ieder als dan op zyn vertrek denkt, zommigen uit verdriet, of onpasselykheit, en anderen uit zuinigheit.

Hoedanig-
heden van
Tonstal, bis-
schop van
Durham.

De liefde van de Gemeente voor de gedachtenisse van den hertog van Sommerfet was het eenigste niet, dat den hertog van Northumberlandt kwelde: hy was ook zeer gevoelig over den haat, dien de zelve betuigde in de zaak van *Tonstal*, bisschop van Durham. Men hadt hem in den Tour gezet over zekere beschuldigingen, tegen hem ingebragt, waar van de omstandigheden niet bekend zyn (a). Het blykt alleenlyk in het algemeen, dat men hem als een misdadiger van Staat aanklaagde. Deze bisschop deedt belydenis van den ouden Godsdienst, doch toonde aan den anderen kant veel inschikkelykheit voor de bevelen van den Raadt, en was van gevoelen, dat zyn gewisse door deze onderwerping niet gekwetst wierdt. Ook waren de aartsbisschop van Kantelberg en hy, onaangezien de verscheidenheit van gedachten over den Godsdienst, altoos vrienden. De zelve tegenstrydigheit ontdekte zich niet in hunnen imborst; zy waren beide zacht van aardt, en van een oprecht gemoedt, en deze overeenkomst onderhieldt hunne gemeenzaamheit. Men wil, dat de hertog van Northumberlandt *Tonstal* deze klacht om gene andere reden heeft op den hals gegooit, dan om door zyne afzetting te bekomen de waardigheid van Palatyn van Durham, nevens de rechten, die daar van afhankelyk en aan het bisdom gehecht zyn. Daar zy van wat het wil, hy dong naar de veroordeeling van dezen kerkvoogdt op verklaringen, die buiten het Parlement, en zonder dat men de getuigen tegen elkander gehoord hadt, waren aangenomen. Het Hogerhuis bekreunde zich niet aan eene zo wezentlyke omstandigheid; het zy dat het vreesde den hertog van Northumberlandt te mishagen, of zich schaamde *Tonstal* toe te staan het geen men den hertog van Sommerfet geweigert hadt. Niemandt was 'er dan *Cranmer*, die krachtig voor den beschuldigten sprak, en door Mylord *Stowton* alleen ondersteunt wierdt. De bisschoppen en de Roomschegezinde heeren verlieten een kerkvoogdt van hunne gemeenschap, terwyl een aartsbisschop van een tegenstrydigen Godsdienst des zelfs eer en leven verdedigde. De wakkerheit van *Cranmer* kon niet beletten, dat *Tonstal* door de Lords wierdt veroordeelt: doch de bill, naar het huis der Gemeente overgebragt zynde, nevens de blyken, die tegen hem waren, bestaande uit eenige getuigenissen, tegen hem opgenomen, en aan de Lords gebragt, wilde dit Huis, het welk besloten hadt, zo eene wyze van doen voor het toekomende te beletten, nu op de zelve tegen den bisschop *Tonstal* niet voortgaan: namentlyk, het Parlement hadt in de eerste zittingen een arrest gemaakt, door het welke het horen van getuigen tegen malkander wederom wierdt ingevoert; en dit was het, dat de tegenkanting der Gemeente ondersteunde en wettigde: ook kon al het aanzien van

(a) In de *Cronique* van *Harmer* wordt gezegt, dat hy beschuldigt wierdt deel gehad te hebben aan de beroerten, in de Noordelyke provinciën ontstaen.

den hertog van Northumberlandt haar dat besluit niet doen verlaten. De zelve deedt dan eene bezending aan het Hogerhuis, om het zelve de noodzakelykheit van het horen der getuigen voor te stellen. Het zelve weigerde daar zyne stem toe te geven, en de zaak bleef verder steken. Dit was de behoudenis van den bisschop van Durham: doch zyne behoudenis de oorzaak, dat het Parlement wierdt afgebroken. Het hadt byna vyf jaren gezeten, en sedert de komst van *Eduard* tot de kroon was 'er geen ander geweest: alleenlyk hadt men het zelve van tydt tot tydt verschoven. Zyne eerste beroeping was het verschuldigt aan den hertog van Sommerfet, die in de verkiezing der meeste afgezondenen belang hadt genomen. Hier van daan was het, dat hy zo vele vrienden in het Huis der Gemeente hadt, en dat zyne vyanden in het tegendeel, zelfs na zyn ongeval, daar zo veel tegenstreving ontmoetten. De hertog van Northumberlandt, daar over verstoort zynde, bewoog den koning een Parlement af te breken, dat hy zo kwalikmenende bevondt, en nam tot een voorwendfel de weinige genegenheit, die het voor hem hadt, geen gewag makende van hem eenigen onderstandt toe te staan. Het wierdt dan den 15 April afgebroken, en het besluit, om 'er een te beroepen, dat het hof gunstiger mogt zyn, in het begin van het volgende jaar genomen. De hertog van Northumberlandt deedt daar in het bisdom van Durham vernietigen, om daar van, gelyk wy in het vervolg zullen zien, het Palatynschap † te bekomen.

1552.

De koning breekt het Parlement, op de aanhouding van den hertog van Northumberlandt, af.

† of het graafschap.

Ondertusschen hielt de vergadering van de Geestelykheit hare zittingen in den zelve tydt, als het Parlement de zyne hielt. Het keurde goed de artykelen van de geloofsbellydenisse, die in den voorgaanden jare al opgesteld waren, gelyk wy reets gemeld hebben. Men arbeidde ook met yver aan de kerkelyke instellingen, en om het rechtsgebiedt der bisschoppen op een vasten voet te brengen. Hier was men het ganse jaar door mede bezig. Dit werk was onder *Henrik* den VIII door daar toe benoemde gevolmachtigden begonnen: doch hadt geen voortgang; het edict van de zes artykelen brak het zelve af. De koning kreeg begeerte het zelve naderhandt te hervatten, en *Cranmer* stelde het ontwerp van een brief op, welken deze vorst daar over aan de geestelykheit moest schryven. Doch zyn hertzeer met zyne onpasselykheit toenemende, liet hy ten tweden male zyne onderneming varen. De zelve wierdt voor eene vreedzamer regering bewaart. Wy hebben gezien, dat men in het Parlement, onder *Eduard* in het jaar 1549 gehouden, twee en dertig gevolmachtigden benoemde om aan dit werk de handt te slaan, en dat men hen den tydt van drie jaren gaf, om het tot zyne volkomenheit te brengen. Daar waren 'er reets twee verlopen, zonder dat men daar aan hadt gearbeid; het zy ter oorzake van de opgekome ne beroerten, of dat men zich met zaken, die meer spoedt vereischten, bezet vondt. In de maandt van November des jaars 1551 wenschte de koning daar van een einde te zien. Hy meende, dat, om daar met meerder spoedt toe te geraken, het raadzaam was, een soort van *Comité* † te beleggen, om de stoffen, die verhandelt stonden te worden, in order te brengen. Ten dezen einde benoemde hy 'er acht van de twee en dertig, welke de artykelen schikten, waar van zy vervolgens aan de anderen verslag deden. Dit middel slaagde. Dewyl 'er minder verwarring kon vallen onder een veel kleinder getal, ging men schieliker voort; en ieder artykel wierdt echter van al de twee en dertig ter toet-

Het ontwerp van kerkelyke instellingen wordt door den koning ter handt genomen.

De order, die hy ten dien einde houdt.

† Byzonder te vergadering van eenige leden uit een der beide Huizen van het Parlement van Engelandt.

1552. ze gebragt, en niet eer dan na der zelve goedkeuringe in het net gestelt.

Ondertusschen vreesden de gevormachtigden, dat het hen aan tydt zou ontbreken, en verzochten aan het Parlement, dat toen vergadert was, verlenging, die hen wierdt toegestaan. Doch de koning bewilligde daar niet in: zo dat zy verplicht waren hunne arbeid te verdubbelen, om het kerkelyke wetboek, dat hen belast was, voor dat de drie jaren van hunne volmacht verlopen waren, af te doen, voltooit over te leveren. *Petrus Martyr* was een der gevormachtigden, en hoewel hy een vreemdeling was, deedt de kerk van Engelandt hem echter de eer aan van hem tot eender wetgevers te verkiezen. De aartsbischop van Kantelberg was het hoofd van allen; zyne waardigheid gaf hem dezen rang: doch hy was het niet minder waardig door zyne geleerdheid en door zynen onvermoeiden yver, en de geschiedenis-schryvers geven hem de eer van dit werk. De voorredenen, of de inleiding, die men onder de regeringe van *Elizabeth* daar voor stelde, behelst eene betuiging van daar meer aan gearbeid te hebben dan alle de anderen, en zyne bedrevenheit in het geestelyke recht blykt in de zelve met veel lof. De leeraar † *Haddon*, redenaar in de hogeschole van Cambridge, en de ridder *Check* bragten het zelve, naar de Romeinsche wetten geschikt zynde, gelyk het blykt, dat *Craumer* de Pandecten van *Justinianus* in de verdeling van zyn boek heeft willen volgen, in het Latyn over: weshalven dit werk tot een en vyftig artikels wierdt gebragt, om overeenkomst te hebben met de tytels, onder welke die keizer het Romeinsche Recht vervat hadde.

Wy zullen de zelve hier niet optellen, naardien zy gevonden worden in de Geschiedenisse van de Hervorminge van Engelandt*. Alleen zullen wy hier aanmerken, dat deze laatste artikelen het rechtsgebiedt der bisschoppen betroffen, als ook de macht, die hen verleent was, om de ontuchtigen en kwalyklevenden tot schande strekkende straffen op te leggen. Doch de wetten van Staat hebben de uitvoering dezer artikelen in der zelve ganse uitgestrektheit niet kunnen dulden, en de Parlementen hebben niet raadzaam gevonden den geestelyken zo veel macht te laten. Misschien dat deze staatkunde de kerke onrecht doet, en dat men, met der zelve dienaren de macht te benemen van de misdaden te straffen, den weg ruimer maakt om godloosheden te begaan. Misschien ook, dat het gevaarlyk zou zyn de eer der familiën aan den yver der geestelyken over te geven, dien het zomtyds aan behoorlyke kennis of gematigtheit ontbreekt.

De gevormachtigden arbeidden met zo veel naarligheit, dat het werk gereed was om den koning overgegeven te worden, ten einde hy het zelve door zyne goedkeuringe als eene wet bekrachtigde, wanneer die vorst ziek wierdt en stierf (a): zo dat het niet eer dan onder de regeringe van *Elizabeth* in het licht kwam.

Ondertusschen klaagde men over de armoede der geestelyken, en de bisschop van Ely stelde daar een geschrift van op. Hy vertoonde de zelve zo groot te zyn, en zo schandelyk voor de kerke, dat men de bedieners van het Euangelium de verachtelykste bedieningen zag waarnemen, zynde zommige der zelve wagenmakers, of snyders, en andere genoodzaakt herberg te doen. Hy voegde daar by, dat de oorzaak van deze wanorder ontbondt uit de gierigheit van die grote benefi-

(a) *Hayward* zegt, dat de gevormachtigden van *Edward* het niet eens konden worden.

1552. cianten*, die de studenten in de hogeschoolen, naar des konings bevel, niet onderhouden; dat de jaargelden, gemaakt tot het optrekken van arme kinderen in de wetenschappen, aan kinderen van ryke lieden wierdt gegeven, en dat men een eerlozen handel dreef met het recht, om iemand met een kerkelyk inkomen te begiftigen. Dat hier door wierdt veroorzaakt, dat de kerken ten platten lande van onwetende leeraars bedient wierden, die zich, by gebrek van onderstandt, niet naar behoren in de vrye letteren hadden kunnen oeffenen, en van hunne kerken zo veel niet trekkende, waar van zy het nodige onderhoud hadden, de verachtelykste ambachten by de handt namen. Hy vroeg vervolgens, waar de yver nu te vinden was, dien men voor de hervorminge in de kerke hadt gezien, en of zy aldus het licht, dat hen by de zelve was opgegaan, aannamen? Na hen dit verwyrt gedaan te hebben stondt hy op het wegnemen der misbruiken, en toonde aan, dat men het ophouden daar van niet te verwachten hadde, of daar moest een oppermachtig gezag in het werk gestelt worden; dat het 'er op aan kwam de gegevene bevelen te doen uitvoeren, en de vervremding der jaargelden en den handel met geestelyke inkomsten te beletten; de kerkelyke inkomsten te behoeven van de herders der gemeente te behouden, om dus altoos een vast bestaan te hebben voor de genen, die zich het zelve door geleerdheit en Godvrucht waardig maakten; dat het menschelyk hert zich liet bewegen door de aanlokkinge van de beloningen, en dat zonder het zelve weinig personen, die hunne gaven tot nutten arbeid konden besteden, onbaatzuchtig genoeg zouden wezen om den last van leeraar op zich te nemen.

De klagten van den bisschop van Ely waren rechtmatig, en de middelen, die hy tot verbetering voorstelde, redelyk: doch de kwaal was te erg en te algemeen, om door een minderjarigen koning genezen te worden. De verwachting der kerke rustte alleen op den yver van *Edward*, indien hy maar langer geleest, en het Parlement hem ondersteunt hadt, dat niet nagelaten zou hebben nevens hem in deze gelegenheit de handen aan het werk te slaan. De Goddelyke Voorzienigheit hadt het anders geschikt, en besloten Engelandt van dezen vorst te beroven, om de hervorming aan de hardigheden van eene volgende regeringe bloot te stellen. Het was derhalven ontydig, de geestelyken in een staat van voorspoed te stellen. Wel verre dat het hof hier toe arbeidde, de schryvers van dien tydt klagen over de onrechtmatige bezittingen der hovelingen van de kerkelyke goederen. Zo haast was 'er geen biddom opengevallen, of men scheidde daar van de beste landeryen, en de groten voorzagen zich daar mede: zo dat de bisschoppen, welke aangestelt wierden, nauwlyks zo veel inkomen hadden, dat zy daar van bestaan konden. Dus gaat het met de zaken van de wereldt. Men meende in de vorige eeuwen, dat de kerke nooit te ryk gemaakt kon worden: in deze was men van gedachten, de zelve niet genoeg te kunnen verarmen. Zo zwaar valt het den mensch de middelmaat te houden, die in alle dingen zo nut is. Deze beroving gaf voet om zommige bisdommen, die te arm waren om een prelaat te onderhouden, en daarom by malkander gevoegt moesten worden, te vereenigen. Dus was het gelegen met die van Gloucester en Worcester, waar van men een maakte, en waar van *Hoper* de eerste wybischop wierdt. Men vernietigde naderhandt dat van Gloucester, en veranderde het in een aartsdiakenchap. Voor het overige was de ver-

Martyr is een der gevormachtigden.

Craumer brengt het werk tot volvoering.

† *Doller*.

* opgesteld door den Here *Burnet*, in het tweede Deel, blad. 330 enz. van de Nederduitsche vertalinge.

Bedenking voor en tegen de macht der bisschoppen.

Klagten over de armoede der geestelyken.

Kwaad gebruik van de kerkelyke goederen gemaakt.

1552. vereeniging der bisdommen niet nieuw; daar was reets een eenig bisschop van Coventry en Litchfield; en Bath en Wels maakten voortaan maar een bisdom uit.

Zamenvoeging van twee bisdommen tot een. Afschaffing van sommige bisschoppen, en aanstelling van andere.

Stour stapte in dit jaar over uit den setel van Rochester in dien van Chichester, door Day bekleed zynde geweest, die om redenen, welke niet gemeld worden, was afgezet. Het is alleen kenbaar, dat hy door zes wereldlyke rechters wierdt veroordeelt. Heath, bisschop van Worcester, hadt het zelve lot, om dat hy het voorschrijf van de ordeninge der bisschoppen en andere geestelyken niet hadt willen goedkeuren; en het geschiedde na des zelfs afzetting, dat Hooper tot bisschop van Worcester en Gloucester benoemt wierdt, zynde het voor de vereeniging dier twee setels alleen van Gloucester geweest. Taylor, deken van Linkoln, wierdt bekleed met het bisdom van dien naam, door het overlyden van Holbeath opengevalen zynde. Dus gingen de zaken van den Godsdienst gedurende het jaar 1552 in Engelandt: de zaken van staat verschaffen ons niets, dat zeer aanmerkelijk is.

Heyward. Verdeeling van den Raad in verscheidene byzondere vergaderingen. * Comites. † Requesten.

In dit jaar nam de Raad een besluit, het welk wierdt uitgevoerd, namentlyk van zich in verscheidene byzondere vergaderingen * te verdeelen, waar van ieder haar eigen bewindt zou hebben. De eerste nam op zich de verzoekschriften † van byzondere personen aan te nemen, om de zelve, een rechtsgeding rakende, aan de gewonlyke rechters te verzenden, of om de zelve af te doen, byaldien de zaak van het onmiddelyk gezag van den Raad afhing. De tweede gelafte de uitvoering der penale wetten. Ten dien einde hadt men toezieners in de provinciën, die den zelve wegens overtrodingen bericht deden. Deze strafte de schuldigen, en hieldt ieder in zynen plicht. De derde bemoeide zich met de grôte zaken, het algemeen welwezen, de uitvoering der wetten, en de rust des koninkryks betreffende. Dit was de Raad van State, en als het heiligdom, alwaar men des vorsten majesteit op den troon zag. De koning liet zich daar eenmaal des weeks vinden, en daar wierdt geen besluit van aangelegenheit genomen dan in des zelfs tegenwoordigheit. Het Dagregister van dezen vorst onderrecht ons, dat deze Raad bestondt uit veertig personen, waar van er tien tot de eerste, en even zo veel tot de tweede vergadering geschikt waren. De twintig anderen maakten den Raad van State uit. Alle de heeren van den Raad onderwierpen zich ook eene wet, die wel scherplyk beteugelde de baatzucht, welke sommigen zouden mogen hebben om zich tot nadeel van den koning te verriken. Zy kwamen overeen, dat niemandt van hen den koning zou vergen eenige verbeurdverklaring †, of andere toevallige goederen van de kroon, voor dat zyne erf-inkomsten op een beter voet waren gebracht. Behalven de drie verdeelingen, waar van wy gesproken hebben, rechtte de koning nog eene Kamer van zeven Raden op, uit ieder verdeling zullende genomen worden. Der zelve plicht was den pachters van des konings erfgronden rekening te laten doen, of te overziende gene, die zy sedert het vyf en dertigste jaar der regering van Henrik den VIII gedaan hadden, inzonderheit ten opzichte van de jaargelden †, en andere kerkelyke goederen, die aan het hof der vermeerderingen § gehecht waren. Zy oordeelden over nalatigheit en valsche bedieningen, en vonnisten de ontfangers tot wedergeving en tot geldboete, naar mate dat hunne mislagen en slinksche handel zulks verdienden. De koning selde daarenboven nog drie gevolmachtigden aan, II Deel.

† Annaten.

§ La Cour de augmentations.

Mylord kamerling, Mylord tresorier, en Mylord kontroleur, om onderzoek te doen naar de werken, die men gedurende den oorlog gemaakt hadt, het zy langs de zee en op de kusten, of op andere plaatsen, welke men raadzaam mogt gevonden hebben te versterken, en om die gene te laten afbreken, welke in tydt van vrede van geen nut waren.

1552.

De koning zelf stelde de voorwaarden op van de order, die hy wilde dat men zou houden in het afsdoen der zaken. Ieder afzonderlyke vergadering * moest alle maandagen en de vier volgende dagen van de week byeenkomen. Des vrydaags na den middag moesten zy zich alle te zamen voegen, om elkander hunne bedenkingen mede te delen. Dus wierden de zaken door onderlingen bystandt dezer afgezondere vergaderingen schielyk afgedaan; en ondertusschen geschiedde 'er niets dan met kennis en goedkeuringe van den ganschen Raad. Op deze wyze kreeg de vorst kennis van al het geen 'er gedaan wierdt, en maakte zich tusschen meester van alle de besluiten, die niet dan na zyne bewilliging ter uitvoeringe konden gebracht worden. Hy verboodt, by het zelve reglement, den Raadsheeren langer dan twee dagen af te blyven, ten ware zy de wettelyke oorzaken van een langer afwezen bekend maakten. Hier mede moopte hy hen tot hunnen plicht aan, en om zonder tusschenpozing de handen aan het werk te slaan tot het algemene welwezen. Vervolgens regelde hy het getal der gevolmachtigden van ieder afzonderlyke vergadering. Deze konden de zaken tot onderzoek brengen, vier in getale zynde, doch daar over geen besluit nemen, of zy moesten ten minste met hun zessen in de vergadering wezen. Dit geschiedde om de zaken nauwkeuriger te doorgronden, en om hunne overwegingen meer gewigt by te zetten. Ondertusschen, indien eene zaak, in eene vergadering van minder heeren voorgestelt, geen uitsel kon lyden, beval hy de gevolmachtigden, hem daar van bericht te geven, en de goedkeuring, die hy aan hunne raadilagen gaf, zette de zelve gezag by. Hy wilde ook, dat aan alle ordonnancien des konings zegel zou hangen, wanneer 'er verleent wierdt eene begunstiging boven de 550 guldens, of eene order omtrent de zaken van byzondere personen boven de 1300 guldens: zo dat die vorst zo veel tot des volks verkwikkinge toebragt, de afsdoening der zaken door zyne wyze reglementen verhaaltende, dat hy altoos het middelpunt van al het gezag uitmaakte. Was nu zyne bekwaamheit in een zo geringen ouderdom zo groot, wat hadt Engelandt met den aanvalch van zyne jaren niet te verwachten gehad? Voorts moest men zich niet minder over zyne gematigheit verwonderen. Hy gaf den Raadsheeren staatskundige lessën, die hen niet selden meer licht toebagten dan hy van hen ontving; en ondertusschen wilde hy zyn gezag niet dan op hunne raadgevingen oefenen: zo dat hy onder voogdyschap scheen te staan, terwyl hy zelf het besliet in handen hadt.

De koning zelf stelt de order op, die hy wil dat zou gehouden wotden. * Comites.

Hy maakt zich meester van alle de besluiten.

Zyne bekwaamheit en gematigheit.

Een zo wyze en yverzuchtige vorst voor de onderhouding der wetten wachtte zich wel van de zelve te overtreden. Hy wilde, dat zyne onderdanen malkander naar recht zouden behandelen, terwyl hy de eerste was, die hen daar in voorging. Hy was slipt in het betalen van zyne schulden, en verbeterde de munt: twee zaken, waar omtrent een vorst niet te veel zorg kan dragen. Door het eerste onderhoudt hy eene volmaakte overeenkomst met zyn volk, verkrygende hier mede een vertrouwen, het geen hem in de beurs der onderdanen

Hy is zorgvuldig in het betalen van zyne schulden.

1552. danen doet vinden al het geldt, dat hy benodigt heeft: door het andere arbeid hy te gelyk aan hun en aan zyn voordeel, en de geel-specien van slecht uloi afschaffende doet hy de schade, die 'er de gansche staat door leedt, ophouden.

Hayward.
Baron.

Doch de maatregels, die hy nam om de zeevaart bloeiender te maken, en een luister by te zetten, dien de zelve tot nog toe niet gehad hadt, verdienen wel in alle hare omstandigheden hier bygebragt te worden. Aan dit ontwerp van dien jongen vorst is het dat Engelandt zo veel rykdommen, die naderhand dit koninkryk zyn toegevoeit, en nog alle dagen door des zelfs schepen worden aangebragt, verschuldigt is. De vernietiging van den *Stillyard* is daar van de oorspronk. Dit was eene staatkundige maatschappy te Londen, door vremde kooplieden opgerecht, dus genaamt wegens de plaats, daar zy hun verblyf hielden, *Stillyard* geheten, niet verre van de brug. Deze oprichting was al by de regering van *Henrik* den III geschied * ten voordeele der vrysteden van Duitschlandt, welke hem in de oorlogen, die hy tegen Vrankryk gevoert hadden, waren behulpzaam geweest. De eenigheid was toen tusschen de Duitsche en Engelsche natie zo groot, dat de keurvorsten *Richard*, broeder van *Henrik*, het ryk opdroegen, die ook in den jare 1247 te Aken gekroont wierdt.

Dewyl men in het vervolg van tydt het nadeel bespeurde, dat de oprichting van den *Stillyard* de Engelsche kooplieden en het gansche koninkryk toebragt, wierdt de zelve onder *Eduard* den IV, by vonnisse van de rechters, de welke bevonden, dat deze vremdelingen hunne voorrechten te ver hadden uitgebreid, verbroken; en om deze voorrechten misbruikt te hebben ontnam men hen de zelve. Doch zy kochten zulks door eene merkelyke somme, welke zy den koning veroerden, wederom af; en deze vorst, die geldt benodigt was, herstelde hen weder in hunne oude rechten. Deze bestonden voornamentlyk in de manufacturen van Engelsche lakenen, waar van deze maatschappy zich meester hadt gemaakt, en de welke zy niet alleen door het gansche koninkryk konuitventen; maar hadt daarenboven de macht, een zeker getal daar van in vremde landen over te voeren.

Rechten van deze maatschappy.

Het misbruik, dat de zelve daar van maakte ten nadeele van de ingeborene Engelschen.

Om dat zy deze palen waren te buiten gegaan, hadden de rechters hunne handvesten vernietigt. Dit oordeel maakte hen niet omzichtiger, en koning *Eduard* de IV hen herstelt hebbende, waren zy al zo weinig gematigt als te voren. Naardien hunne maatschappy machtig was, verkregen zy zich de bescherming van het hof, met aan de groten, en andere amptenaren van des konings huis, de lakens tot een veel lager prys te verkopen, dan de inboorlingen des lands ze zouden kunnen geven; om dat zy, den gansche handel onder zich geslept hebbende, de wolle voor veel geringer prys deden bewerken dan de geborene Engelschen. Ten anderen wisten zy hunne schade, die zy by het goedkoop geven aan de hovelingen geleden hadden, op den gemenen man wel weder in te halen. De staatsdienaars ondersteunden hen nog door eene andere reden. Deze zagen de zelve aan als de bankhouders van Staat, by welke men zonder te missen in tydt van nootd gereede penningen zou kunnen vinden, en die in tydt van oorlog, of in eenige andere dringende noodzakelykheit, geldt zouden opschieten. Het byzonder belang der staatsdienaars voegde zich by hunne staatkunde, en de maatschappy van den *Stillyard* bragt alle dagen grote sommen in hunne geldkisten. Dus wierden de Engelschen genoodzaakt, daar de

1552. koophandel in de macht der vremdelingen was, winst van hunne landeryen te zoeken. De Engelsche maatschappy te Hamburg en Antwerpen waren de eenigste, die het gaande hielden: doch deze kooplieden, die den naam van *Avonturiers* aannamen, beproefden eindelyk het zelve lot, en wierdeg gelyk als die van hunne natie in Engelandt door de maatschappy van den *Stillyard* in den grondt geholpen. Dewyl die van Hamburg en Antwerpen in dezen de grootste handelaars waren, zonden zy hunne schepen naar Londen, en naar andere havenen des koninkryks; alwaar zy lakenen innamen, de zelve overvoerende, de eene naar Vlaanderen, de andere naar Duitschlandt. Daar van daan lieten die twee steden de zelve voeren in alle gewesten van Europa, zynde tot het zelve zeer wel gelegen, de eene aan den mondt van de Elve, die zich in de Noordzee ontlaf, en de andere aan de Schelde, welke na Zeelandt van beide kanten besproeit te hebben, zich in den zelve Oceaan uittort. Zy dreven toen meer koophandel dan alle andere zeesleden te zamen, en men hielt de zelve voor de twee rykste magazynen der wereldt. Niets kwam 'er in Engelandt, of het was uit eene van die twee steden, en niets ging 'er uit, of het wierdt derwaarts heen gevoert. Der zelve handelaars verkochten te Londen vremde koopmanschappen, en kochten die van het landt weder in, de welke zy in andere koninkryken overzonden. Niet te vrede zynde met de gansche manufactuur van lakenen onder zich te houden, gingen zy nog stryken met alles, dat op kermiffen en jaarmarkten gevonden wierdt; zo dat alles door hunne handen moest gaan. Doch de gewigtigste koophandel, en die den Engelschen het meeste nadeel toebragt, was die van het laken, de welke geheel in de macht van den *Stillyard* was. Men bemerkte ten eersten niet, wat schade de natie daar by leedt, dewyl 'er slechts een klein getal uit het koninkryk wierdt gevoert, dat naauwlyks acht stukken in het jaar bedroeg. Daar na kwam het tot op honderd, en zeer kort daar na tot op zes duizend. Eindelyk vergrootten zy het getal zodanig, dat men in den jare 1551 bevondt, dat 'er voor hunne rekening vier en veertig duizend stukken waren ingescheept; terwyl alle handelaars van het landt 'er slechts elf honderd aan boord hadden. Het was dan geen wonder, dat deze laatste hen met een schieel oog aanzagen, en, na lang gemord te hebben, eindelyk hunne klagten voor den Raadt bragten.

Het smeekschrift wierdt door de kooplieden, die den naam van *Avonturiers* aannamen, en zich wel voornamentlyk te Antwerpen hadden nedergezet, ingelevert. Wy hebben in de geschiedenis van *Henrik* den VII gezien, hoe zy, ter oorzake van den oorlog met de Nederlanden, in Engelandt wierden te rug geroepen, en hoe zy by een verdrag tusschen de afgezonden van de Nederlanden en die van *Henrik* derwaarts weder wierden heen gezonden. Wy hebben ook in het leven van *Henrik* den VIII bygebragt de overeenkomsten van onzydigheit, tusschen beide die natien, onaangetien de oorlogen, welke der zelve vorsten tegen malkander voerden, gesloten. Zo zwaar viel het hen den onderlingen koophandel van Vlaanderen en Engelandt te missen. Doch die van Antwerpen te machtig geworden zynde, konden de Engelschen niet langer met goede oogen aanzien eene maatschappy, die hen zo veel schade toebragt, zo dat zy den Raadt verzochten die van den *Stillyard* te vernietigen, verkiezende liever Hamburg en Antwerpen te verlaten, dan te dul-

1552.

Maatschappij der Avonturiers.

Handel tusschen Hamburg en Antwerpen.

Klagten der Engelsche kooplieden tegen de maatschappij van den Stillyard.

1552. dulden, dat al de koophandel aan die twee steden bepaalt was. Hunne klagten wierden gehoord; en de beweegredenen daar van billyk bevonden zynde, trok men de vryheden in; verklaarde de vrende kooplieden, in gevolge van hunne wederom in het werk gestelde misbruiken, daar van vervallen te zyn, en vernietigde hunne maatschappij. De steden van Hamburg en Lubek van de eene, en de bestierster van de Nederlanden van de andere zyde spanden al haar vermogen in om de kooplieden in hunne voorrechten wederom te doen heriteilen: doch men gaf haar ten antwoordt, dat daar in te bewilligen het algemenebest des koninkryks te nadeelig was. Dus liepen hare aanhoudingen vruchteloos af, en het besluit van vernietiging hielt standt.

Outwerp om in Engelandt vrye markten op te rechten.

Die slag betugelde de al te grote macht der vrendelingen, welke al den koophandel onder zich gesleept hadden, en stelde den zelve in handen van de bewoners des lands. Men liet het daar niet by. De Raadt meende, dat, na de voorrechten van die van Antwerpen en Hamburg te hebben afgeschafft, men daarenboven tegen de zelve moest stellen twee andere steden van Engelandt, in welke de koophandel, waar van die twee plaatfen zich meester hadden gemaakt, kon overgebracht worden. De tyds gelegenheit deedt zich daar toe gunstig op. De keizer was in oorlog met Vrankryk, en in de Nederlanden begonnen onlusten te ontstaan over verschillen van Godsdienst. De keizerlyke en Fransche legers overstroonden Vlaanderen en Lotharingen, zo dat die van Antwerpen hunnen koophandel niet konden in standt houden. Men zeide, „Dat de wegen voor de Italianen en Spanjaarden, die niet anders dan door Vrankryk konden komen, zouden gesloten zyn, zo wel als voor de Duitschers, welke den Rhyne met oorlogsvolk bezet zouden vinden; dat ten anderen de Duitse zee niet vry was, hebbende daar in de Pruisien en andere bondgenoten veertien oorlogschepen om op de Spanjaarden en Vlamingen te passen; dat de keizer, om deze hinderpalen weg te ruimen, den koophandel te vergeeffich wilde van Antwerpen naar Frankfort † doen overbrengen, om dat zich de zelve zwarigheden ten opzichte van deze als van gene stadt zouden opdoen, niet minder aan de sloperyen der soldaten onderworpen zynde; dat dus de kooplieden, die niet gaarne hunne goederen en leuen wilden wagen, wel blyde zouden zyn, dat men hen veilige plaatfen aanwees, daar zy hunne waaren verkopen, en wederom zodanige kopen konden, die van hunne gading waren. Belangende de voordeelen, die men hoopte te trekken uit de verschillen over den Godsdienst, zeide men, dat de vervolging, waar mede de Protestanten in Vlaanderen gedrukt wierden, hen zou noodzaken zich ergens anders heen te begeven; dat 'er goede kooplieden onder hen waren, die naar Engelandt zouden overgaan, en dat de beurs van Antwerpen daar door verzwakt zou worden, naar mate dat die van Londen, en die der twee andere koopsteden, van dag tot dag in meerder bloei zouden geraken". Op deze bedenkingen stelde men voor Southampton en Hull, twee voordeelig gelegene steden: deze voor de laken-manufacturen, en gene voor den koophandel van het Noorden.

Redenen der genen, die de oprichting daar van begunstigten.

† aan den Mayn.

Redenen der genen, die er tegen zyn.

Zommigen waren van andere gedachten. Zy vertoonden het onderscheidt, dat 'er was tusschen de stadt Antwerpen en Southampton; waar van de eene de vrendelingen tot zich trok door hare ryk-

II Dst.

dommen, in plaats dat de andere de zelve afweerde door hare armoede. Zy merkten daarenboven aan, „Dat de gelegenheit van Antwerpen den kooplieden, die aldaar over landt konden komen, veel gemakkelijker was dan die van Southampton, daar zy alleen ter zee konden aankomen; het geen zou beletten, daar markten te houden, voltrekt noodzakelyk om de vertiering der Engelsche lakenen te begunstigen, en om den handel onder de kooplieden te onderhouden. Dat deze verzamelingen, bestaande uit menschen van verscheide plaatfen der wereldt, waren als de staten der kooplieden, en dat het geenzins van de onstandvastigheit der winden of wispelturigheit der zee moest afhangen om zich aldaar ten gezetten tyde te kunnen laten vinden". Zy voegden daar by, „Dat de grootste kooplieden zich te Antwerpen hadden vast gemaakt, en dat het niet waarschynlyk was, dat zy zouden opbreken, om naar Southampton over te gaan". Eindelyk zeiden zy, „Dat de keizer, vergramt over eene verandering, die de overeenkomsten, tusschen beide de natiën gemaakt, onder de voet zou werpen, met de Vlamingen een koophandel te benemen, welke zy gedurende zo vele eeuwen hadden bezeten, niet zou nalaten zyne gevoeligheit daar over te laten blyken; dat hy niet alleen zulke zware belastingen op de lakenen en andere Engelsche koopwaaren zou stellen, dat het niet meer mogelyk zou zyn de zelve te vertieren; maar dat hy ook alle zyne onderdanen in Spanje, Italië, Vlaanderen en Duitshlandt zou verbieden op Engelandt handel te dryven, het welk dit koninkryk, dat zynen meesten handel dreef in de staten van den keizer en in de Vlaamsche havenen, buiten twyffel geen gering nadeel zou toebrengen.

1552.

Doch men antwoordde op deze tegenwerpingen, „Dat de rykdommen der steden, daar men den koophandel zocht vast te stellen, weinig of niets tot de zake deedt; dat men alleen moest zien op der zelve welgelegenheit, en op het gemak van daar af en aan te komen; dat die voordeelen te Southampton wierden gevonden, zo wel en zelfs beter, dan te Antwerpen; dat, wel verre, dat een overvaart, zo kort als die van het Kanaal, den kooplieden den moedt zou benemen, zy dezen weg veel gemakkelijker, zekerder en minder kostelyk zouden vinden, dan den genen, dien zy te lande op Antwerpen moesten nemen; dat 'er byna gene volkeren waren dan de Venetianen, die zulke reizen te lande deden, en dat de anderen hunne koopmanschappen in de Nederlanden overvoerden, of aldaar heen gingen door middel van hunne rivieren en de zee, om de zulkete kopen, als zy van nooden hadden; dat de Venetianen zelfs hunnen koophandel veel ligter zouden kunnen doen ter zee op Southampton, dan zy den zelve te lande op Antwerpen deden; dat, hoe lang deze scheepvaart ook mogt zyn, ten dele door de Middelandische zee, ten dele door den Ocean, daar zy alleen door het Naauw van Gibraltar konden in raken, de zelve niet te min veel zekerder was en vry minder kostte, dan de vrachten door Duitshlandt, allerwegen met soldaten bezet zynde; dat men voor het overige des keizers misnoegen geenzins te vrezen hadt; dat het zyne onderdanen minder mogelyk was den koophandel met Engelandt te missen, dan den Engelschen dien met Nederlandt; dat men zulks wel gezien hadt in de oorlogen met Henrik den

Wederlegging der laulden.

V 2 „ VIII,

1552.

„ VIII, onaan gezien den welken de Vlamingen
 „ hunne gezanten naar Londen hadden afgevaardigt,
 „ om eene eenzijdigheid te bewerken, en
 „ dat de belastingen, die hy op de Engelsche lakenen
 „ zou stellen, niet bekwaam zouden zyn om Vlaanderen
 „ en Duitschlandt de zelve wars te maken, die de zelve
 „ boven alle andere stelden; dat men eindelyk de schade,
 „ wegens het missen van den koophandel in zyn ryk,
 „ wel zou kunnen vergoeden door den gene, dien men met
 „ Vrankryk hadt, het welk met vermaak de handt zou
 „ lenen tot het oprechten van markten te Southampton,
 „ om die van Vlaanderen en Duitschlandt in den grondt
 „ te helpen. Men voegde daar by, „ Dat de markten van Brugge,
 „ van Antwerpen en van Frankfort niet dan de Nederlanden
 „ en het Duitsche Ryk gemak toebrogen, in plaats dat
 „ Southampton gansch Europa, en zelfs alle gewesten
 „ der werelt, aan de handt zou leggen; dat het eilandt
 „ van Groot-Britannië van het Westen en Zuiden grenste
 „ aan de drie rykste provinciën van Vrankryk: Bretagne,
 „ Normandië, en Guiëne; dat het niet verre van Spanje
 „ af lag, en dat men daar ligtelyk uit Genua en Lombardië
 „ kon aanlanden; dat het van den kant van het Oosten
 „ en Noorden Pruisen, Denemarken en Noorwegen hadt,
 „ die geen gemakelyker scheepvaart hadden. Men herhaalde
 „ vervolgens de voordeelen, die de Engelschen zouden
 „ vinden by eene oprechting, welke hen de koopwaaren
 „ uit de eerste handt zouden doen hebben, in plaats van
 „ de zelve uit die der Vlamingen te krygen, welke de zelve
 „ in andere landen hadden wezen kopen, en ze niet dan met
 „ een merkelyk voordeel weder verkochten; dat men door
 „ deze oprechting Southampton en Hull niet alleen zou
 „ verryken, maar ook alle de zeefteden, die de aanzienlykheit
 „ van Antwerpen eerlang zouden evenaren; dat de vreemdelingen,
 „ het meer hebbende op de Engelsche lakenen en tin, dan op
 „ het Vlaamsch tapytwerk en kanten, van den handel in
 „ zulke kleinigheden zouden aftappen, om in de havenen
 „ van Groot-Britannië koopwaaren van eene andere waardy
 „ te zoeken; dat zy de zelve alleen ten pryze van hun
 „ geldt zouden mede nemen, dat zich in het koninkryk
 „ zou verspreiden, naar mate dat het uit andere staten
 „ van Europa overgebragt wierdt, en dat op deze wyze de
 „ macht der Engelschen door der zelve rykdommen zou
 „ toenemen, terwyl die der naburen alle dagen iets van
 „ haren luister en mogendheit zou verliezen.

De koning verklaart zich voor de oprechting.

Reglementen om de zelve te doen slagen.

Alle deze bedenkingen worden gevonden in het Dagregister van *Eduard*. Hier door ziet men wat bekwaamheit deze jonge vorst gehad heeft, en met welk eene nauwkeurigheid hy de omstandigheid der zaken doorgrondde. Hy was het, die de balans deedt overslaan ter begunstiging van de steden Southampton en Hull, om aldaar jaarmarkten op te rechten. Die van Southampton wierdt gestelt op den eersten dag na het Pinxterfeest, en moest vyf weken duren. Men verkoos dien tydt om aldus de scheepvaart in dat zachte zaisoen veiliger en aangenaamer te maken; men plaatste de zelve tusschen de jaarmarkt van Bristol, die op St. Jakob gehouden wierdt, en die van Londen, die welke kwam op den dag van St. Bartholomeus. Men besloot, dat de afkondiging daar van openlyk door het gansch koninkryk zou gedaan worden, en voornamentlyk in plaatsen, daar de meeste aanvaart was. Al de werelt wierdt 'er by de daar aangelagene voorrechten toe genodigt. De zelve waren: I. Niemandt mocht op de zelve vast gehouden worden, om wat oorzaak het ook zou mogen wezen, ten ware hy schuldig was aan hoogver-

raadt, moordt, of wederspanningheit; en men stelde rechtters aan om deze voorrechten te handhaven. II. Men verklaarde, dat de koopwaaren aldaar slechts de helft van de gewone rechten, die in de andere plaatsen des koninkryks geheven wierden, zouden betalen. III. Men verboodt aan alle de vaartuigen van de havens, die tusschen Southwales en Essex leggen, van in dien tydt ergens heen te varen dan naar Southampton, om de kooplieden dus barken aan de handt te gereed te doen hebben, die af en aan voeren. IV. Men beval aan die van Hampshire, Wiltshire, Suffex, Surrey en Kent alle hunne waaren te markt te brengen, met verbodt van ze, gedurende de zelve, in hunne winkels te verkopen; en de koning boodt die van Southampton geldt aan, zo zy het benodigt mogten zyn, om hunne magazynen te voorzien. De jaarmarkt van Hull wierdt in de herft, doch de juiste dag daar van niet vast gestelt. Alleen wordt 'er gezegt, dat men van den eenen kant alle de noodzakelyke omzichtigheit zou gebruiken om de jaarmarkt van Stowbridge geen nadeel toe te brengen, en van de andere beloofde men een tydt te zullen bepalen, wanneer de schepen voor het vriezen konden henen gaan.

Dit zo wel overleide ontwerp, waar uit de natie zo grote voordeelen hoopte, wierdt met ter uitvoeringe gebragt. De vloot, reets naar Antwerpen vertrokken zynde, en welke men niet dan met een klaarblykelyk nadeel terug kon ontbieden, verplichtte den Raadt de uitvoering daar van tot het volgende jaar uit te stellen. Een groter hinderpaal, door des konings overlyden in den weg gekomen, stremde zulks voor de tweede maal, en het huwelyk van de koningin *Maria* met *Philips* den II hielp dezen nutten toeleg geheel en al in duigen. *Philips* kante zich daar tegen aan, ter oorzaak van het nadeel, dat de Nederlanden daar by te lyden hadden, en trachtte zelfs de maatschappij van den *Stillyard* weder op te rechten. Doch hy kon dit niet te boven komen. De koningin, zyne echtgenoot, door zyne gebeden bewogen zynde, stelde alle hare vertogen daar toe in het werk, zonder iets te winnen, en wilde zich van hare oppermachtigheid niet bedienen, uit vreeze van het volk te vergrammen.

Ondertusschen deden de gevolmachtigden, van welke wy boven gesproken hebben, arbeidende om des konings inkomsten vast te stellen, naauw onderzoek naar de genen, die de goederen van de kroone onder zich hadden gesleept. De grootste mislagen waren begaan in het bekomen, of in het vervremden der kerkelyke goederen, en men beschuldigde de onderzoekers * daar het grootste deel aan gehad te hebben. Vele der zelve werden in de Gesternde Kamer in zeer zware geldboetens verwezen. Naardien de zelve byna alle vrienden of aanhangers van den hertog van Sommerfet waren, hieldt men den hertog van Northumberlandt verdacht van hen dit onderzoek gebrouwen te hebben, en het volk sprak 'er van als van eene vervolginge. In dit tyds gewrigt was het, dat Mylord *Pager* van de ridderorde berooft, en kort daar na, op de beschuldiging, dat hy zich van des konings erfgoederen bedient hadt, tot eene geldboete veroordeelt wierdt: doch dit schenden strekte hem tot eere, dewyl men het zelve aanzag als een gedenkteken van de onverbrekelyke trouwe voor den hertog van Sommerfet.

De koning, die begeerde, dat zyne schulden zouden vereffent worden, hadt den Raadt voorgeslagen om een gedeelte van de aan zyn erfgoedt vast gehechte kerkelyke goederen te verkopen, ten einde de zelve mogten voldaan worden. Zy be-

1552.

Waarom dit ootmerk niet wierdt uitgevoert.

Vervolging tegen de onrechtmatige bezitters van de goederen der kroone.

* vijanden

Schulden des konings.

1552. liepen, volgens zyn Dagregister, op meer dan drie millioenen. Hy hadt zich liever in schulden willen fleken, dan belastingen op het volk heffen, dat reden meent te hebben de zelve in tydt van vrede te weigeren, en in tydt van oorlog daar over mort. Men merkt aan, dat deze vorst, door zynen Raadt gemachtigt zynde, een gedeelte van deze somme hadt geleent van een berucht bankier te Antwerpen, met welken men overeen was gekomen wegens de renten tegen veertien ten honderd, en men betaalde hem van tydt tot tydt een gedeelte van zyn kapitaal. Dit waren de bezigheden in den jare 1552 in Engelandt. Laat ons nu zien wat in Schotlandt en Ierlandt omging: vervolgens zullen wy van de zaken van Vrankryk en Duitichlandt spreken, waar van het verhaal in onze Geschiedenisse te pas komt.

Tuans.
Eerst.
Afsluit van
den grave
van Aran.

Wy hebben boven gesproken van de lshertigheid des graven van Aran, om van het onderkoningchap af te staan, en van de beweegmiddelen, die hem daar toe aanzetten. De acte daar van in Schotlandt gepasseert, en door de jonge koninginne en der zelve members in Vrankryk bekrachtigt zynde, op de wyze, als wy boven gezegt hebben, wierdt de zelve plegtiglyk gelezen in het Parlement, dat men vervolgens te Edenburg hieldt. Hier gaf de graaf van Aran den degen, den scepter en de kroon over in handen van *Clavin d'Oysel*, afgezant van Vrankryk, en gevolmachtigde van de jonge koninginne, de welke terstondt deze tekenen der koninklyke macht stelde in handen van de koninginne weduwe, volgens de order, in zyne volmacht vervat. Deze vorstin ontving de zelve met blydschap: de ganse vergadering wenschte haar daar geluk mede, en droeg haar den tytel van regentinne op, dien de zelve aannam. Men deedt zulks overal uitroepen, en zy reedt dwars door de stad onder de toejuiching des volks, om naar het paleis te gaan, dat in de voorstadt stondt, terwyl de graaf, van het onderkoningchap ontbloot zynde, zich nevens de anderen onder het volk mengde. Een nieuw schouwspel, zeggen de Schottische geschiedschryvers, eene vrouw door de Staten des koninkryks voor regentinne verklaart te zien. De koningin *Margareta* hadt echter reets het zelve voordeel behaalt op den hertog van Albanie. De koning van Engelandt deedt in dien tydt voor *Margareta*, het geen die van Vrankryk in dezen voor *Maria* uitwerkte: want de Schotten wyten het deze twee koninginnen, een zodanig bestier, dat tot dien tydt toe by hen onbekend was geweest, te hebben ingevoerd. Evenwel kon de nieuwe regentin niet uitwerken, dat men haar stelde in de bezittinge van de sterkte van Edenburg. Deze natie, yverzuchtig voor hare vryheit, vreesde, dat indien de jonge koningin kwam te sterven eer ze getrouwt was, Vrankryk, met behulp van de koninginne weduwe, zich meester van het koninkryk mogt maken, en weigerde haar eene plaats over te leveren, die daar van niet alleen de ingang, maar ook de sleutel was. Het Parlement vertrouwde de bewaring daar van aan den ridder *Areskin*, hem daar voor verantwoordelyk stellende, en verbiedende, de zelve aan iemandt, wie het ook zou mogen wezen, over te geven, zonder daar toe uitdrukkelyk bevel van het Parlement ontfangen te hebben.

De aartsbis-
chop van St.
André maakt
eene samen-
spanning te-
gen haar.

Weinig tyds na de bevestiging van de regentinne genas de aartsbisshop van St. André van zyne waterzucht. Naardien hy niet kon leven in een afgezonderden staat, waar toe hy zich gebragt zag door de afzetting van den grave van Aran, onder wiens name hy het koninkryk regeer-

de, maakte hy een machtigen aanhang, om het gezag wederom in handen te krygen. Hy wikkelde daar in de geestelyken, en alle de genen, die Vrankryk niet toegedaan waren. Zyne zamenrotting was talryk: doch by geluk voor de koninginne wierp zich in dien tydt eene andere op, die zich tegen de eerste aankantte, en niet min aanzienlyk was; ten minste kon zy de balans naar hare zyde doen overslaan; met zich by de zelve te voegen, gelyk het ook gebeurde. De genen, die dezewede party uitmaakten, haatten den aartsbisshop en de geestelykheit, die zich voor hem verklaart hadt, en eischen eene hervorming in den staat, zo wel als in de kerke. De prior van St. André, natuurlyke zoon van den koning van Schotlandt, was aan hun hoofd: een man, die zo gematigt was, als de aartsbisshop heftig, en zo groot een vriendt van de hervorminge, als de andere de zelve haatte. Dit hadt den geestelyken de party des eersten doen aannemen, en de Hervormden aangezet om de belangen des tweden te handhaven. De prior verplichtte die van zyne party het gezag der regentinne te erkennen; het zy door eene beweging van gewisse, of door eene beweegreden van staatkunde. De regentin van hare zyde nam ze onder hare bescherminge, of door eene beweging van erkentnisse en edelmoedigheid, of door redenen van eigen belang. Zy waren de regentinne getrouw, en zy behandelde hen van haren kant met zeer veel zachtzinnigheid. Zy boden haar hunne diensten aan tegen de zamenrotting van den bisshop van St. André; bewilligden in het vervolg, dat de kroon en de koninklyke sieraden den Dauphin van Vrankryk zouden toegezonden worden, als hy met de jonge koninginne getrouwt was*, en beloofden zelfs, het oogmerk der koninginne, om Vrankryk en Schotlandt tot een koninkryk te maken, te zullen begunstigen (a). Al de vergelding, die zy daar voor verzochten, was de vryheit van hun gewisse, en het verlof van onder hen leeraars te mogen hebben van hunnen Godsdienst, tot onderwyzinge van hunne familien. Men nam hunne aanbieding aan, en stontt hun verzoek toe. Zy kregen zelfs veel deel in het ryksbestier. De regentin, ondersteunt door hun vermogen, verachtte de zamenspanningen, en zich van hunne raadgevingen bedienende, regeerde zy den staat met voorzichtig- en gematigheit tot op de te rug komst van de koninginne, hare dochter.

1552.
Zy stelt tegen
hem den
prior van St.
André met de
party der
Hervormen-
den.

* in den jare
1558.

De regentin
laat hen de
oeffening
van hunnen
Godsdienst
toe.

Cox. Warre,
Burns.

Verheffing
van Goodaker
en Balh.

De hervorming nam in Ierlandt toe door hulp van de nieuwe kerkvoogden, die men in het begin dezes jaars uit Engelandt derwaarts hadt gezonden. *Goodaker* was tot aartsbisshop van Armach benoemt, in plaats van *Dowdal*, die den setel door zyne vlucht open hadt gelaten; en *Bale* was bekleed met het bisdom van Osseri. Zy gingen beide naar Ierlandt over, en wierden ten zelve tyde, op den 2 February, in de hoofdkerk van Dublin, door den aartsbisshop aldaar, ten overslaan van de bisshoppen van Kildare en Down, ingewyd. In het begin was 'er zwarigheid hoe zulks zou geschieden. Het nieuwe voorschrift aangaande deze plegtigheit was in Ierlandt nog niet aangenomen, en de aartsbisshop wilde hen bevestigen naar de oude Roomsche kerkgebruiken, hoewel hy zelf Protestantsch was: doch *Bale* kante zich daar sterk tegen aan; en omaangezien de inschikkelykheit van *Goodaker*, die zich aan het oude

(a) Wel te verstaan byaldien de jonge koningin by den Dauphin kinderen hadt gehad.

1752. de gebruik wel wilde onderwerpen, moest men het voor den wederstand van *Bale* opgeven, en de plegtigheid verrechten naar het nieuwe voorschrift. De laatste was een yveraar voor den Hervormden Godsdienst, verstandig, en zou de eerste kerkbedieningen waardig geweest hebben, byaldien hy een gematigden yver en beschaafder geleerdheid hadt gehad. Die gebreken beletten hem, dat hy tot eenige kerkelyke waardigheid in Engelandt verheven wierdt: doch zyne verdiensten deden hem tot die van Ierlandt benoemen. Hy vondt aldaar het bisdom, waar mede men hem voorzien hadt, in eene volilage onkunde, en gedompelt in bygelovigheid. Hy verzuimde niets om het zelve daar uit te helpen: doch de doot van *Edward* stuitte den voortgang van dezen kerkvoogdt, als ook dien van andere hervormers.

Dit jaar was gelukkig voor het huis van *Kildare*. Wy hebben gezien de misdaden, of ongelukken, van dit geslacht onder *Henrik* den VIII, die toeleg hadt het zelve uit te roeien. Meest alle verloren zy het hoofd: daar bleef niemandt over dan een, die zeer jong was, welke op eene wyze, als wy gezegt hebben, door des zelfs vrienden behouden wierdt. Hy ontinapte de rechtvaardigheid of wreedheit van *Henrik*, en wierdt door de goedertierenheit van *Edward* in het grootste gedeelte van de goederen dezes huizes, een der rykste en oudste van Ierlandt, herstelt. Hy nam nochtans den tytel van graaf van *Kildare* niet weder aan, en verkreeg den zelve eerst twee jaren daar na door de koningin *Maria*, die hem daarenboven tot baron van *Offaly* verhief.

Het graafschap *Thomond* wierdt in dit jaar in drieën verdeelt. *Donough*, hoofd van het geslacht, voerde 'er den naam van: doch het zelve wierdt hem door zynen oom *Daniel O-Brian* betwist, aan wien *Henrik* de VII het leen daar van voor zyn leven hadt gegeven, en, mits dat 'er geen wederkering + geschiedde, na des zelfs doot aan *Donough*. De onderkoning schikte het tusschen hen. Hy maakte drie gedeelten van de landgoederen, waar van hy 'er een voor den koning nam, een aan *O-Brian* gaf, en het andere voor *Donough* liet, met den tytel van *Thomond*.

Het overige van het jaar verliep met ontmoetingen, die des konings party hadt met de oproerige Ieren, waar van de uitslag niet altoos de zelve was. De ridder *Bagnal* raakte handgemeen met *Mak-Marough*; het gevecht was hardnekkig, de kans onzeker, en het verlies van beide kanten gelyk. Het slaagde de bezetting van *Athlone* gelukkiger, die, na dat ze een gedeelte van des vyands landt hadt afgelopen, met een ryken buit weder te rug kwam. De onderkoning keerde weder in de provincie van *Ulster*, en deedt *Belfast* verschanffen: doch kon zyne andere voornemens niet werkstellig maken, om dat de baron van *Dunganon*, die hem eene versterking van manschap zou aanbrenge, niet opkwam. Het was zyne schuld niet: hy wierdt daar in belet door zynen broeder *O-Neal*, de welke, zonder zich te bekreunen aan het verdrag, dat hun vader, de graaf van *Tyrone*, in het voorgaande jaar gemaakt hadt, den baron van *Dunganon* by nacht in zyne legerplaats aantafte, en des zelfs troepen ter neder hieuw. De onderkoning, op dezen bystandt niet meer staat kunnende maken, was genoodzaakt weder naar *Dublinte* keren, alwaar hy brieven ontfing, welke de ridder *Knoles* hem uit des konings name overhandigde.

Dit diende om hem kennis te geven van een toeleg op Ierlandt, dien de koningin van Schotland

hadt gesmeed, ondersteunt zynde door de hoofden des lands, met welke zy heimelyke verstandhouding hadt. Deze zamenpanning was ontdekt door de wakkerheit van de bestierder der Nederlanden, die *Eduard* het pakket verzondt, dat de regentin, rakende deze zamenzwering, naar *Vrankryk* hadt afgevaardigt, en dat de bezetting van *Vlaanderen* op den weg van *Boulogne* naar *Parys* onderschept hadde. De koning zondt het zelve pakket aan den gouverneur, ten einde hy op zyne hoede ware. Hy zag uit de brieven van de koningin van Schotland, dat zy het eens was met de hoofden der stammen van de provincie van *Ulster*, dat die oproerigen haar beloofte hadden de wapenen te zullen opvatten zo haast als zy de Schotische en Fransche schepen in het gezicht kregen, en dat zy de brieven, welke onderschept waren, geschreven hadt, om by deze kroon aan te houden, dat hare machten mogten zamengevoegt worden. Men vindt in het *Dagregister* van *Eduard*, dat de regentin den zoon van *O-Connor* reets in Ierlandt hadt doen overgaan, om de zamengezworenen van hare bescherminge te verzekeren, en twee jaren te voren hadt ze den koning van *Vrankryk* verzocht, *Montluk*, bisschop van *Valence*, die toen wegens den Franschen koning in Schotlandt zyn verblyf hielt, derwaarts heen te zenden. *Montluk* begaf 'er zich naar toe, en in de provincie van *Ulster* gekomen zynde, nam hy nauwkeurig kennis van de macht der oproerigen, van hunne vestingen en van hunnen voorraad.

In dezen tydt was het, dat *O-Donel*, *O-Neal*, *De Gelmbert* en *O-Dokart*, alle hoofden van aanzien, het gebiedt over hen hadden. Zodanig was de wispelturigheid dezer wederspanningen, dat zy hun woordt nauwlyks een jaar lang konden houden. De ridder *Melville*, van wien wy boven gesproken hebben, maar veertien jaren oud zynde, volgde *Montluk* op dezen tocht, en die kerkvoogdt bracht hem in den volgende jaren in *Vrankryk*. Hy maakt het verhaal van zyne Iersche reize vermakelyk door het mededelen van twee gevallen, die wy uit hem zullen bybrengen. Het eerste is de ontmoeting, die *Montluk* in dit landt hadt met een Schotischman, *Vauchop* genaamt. Het is deze, waar van wy gewag hebben gemaakt onder de regering van *Henrik* den VIII, iprekende van de kerkvergadering van *Trente*, die hy hadt bygewoont. De paus hadt hem benoemt tot aartsbischop van *Armach*: doch hy was het alleen met den naam *. Deze kerkvoogdt was blind: nochtans deedt hy de *Mis*, en, wat meer is, hy reedt zo snelte paarde, als icmandt, en stierf te *Parys* in dezen jare.

Het tweede is vermakelyker, en betreft *Montluk* zelve. Deze bisschop is, door de neiging, die hy voor de hervorminge hadt, en door zyne fraaie hoedanigheden, die het hof van *Vrankryk* verplichtten hem in verscheide gewigtige gezantschappen te gebruiken, in de Geschiednisse zeer bekend. Doch hy hadt ook zyne gebreken. De genegenheit tot de vrouwen was 'er een van; en deze prelaat vondt in Ierlandt een persoon, welke zyne hertochten gaande maakte. Dit was de dochter van *O-Dokart*, eenen der oproerigen, die inderdaadt zeer schoon was. Twee Engelsche monniken, welke zich in Ierlandt bevonden, bemerkte hebbende, dat *Montluk* op deze juffer verlief was, speelden hem een poets. Zy, beducht zynde, dat hy de zelve mogt misbruiken, schikten eene Engelsche hoer in den zelve plaats. Deze, *Montluk* hier en daar betastende, vondt eene volle flesch met vocht, dat zy meende een lekkere drank te zyn, bedrogen zynde door de heerlyke reuk, die 'er uitwaaldemde. Zy kon

Zy worden volgens het nieuwe formuleringe wyd.

Herstelling van den grave van Kildare.

Verdeling van het graafschap Thomond.

Reversien.

Krygverrechten van den onderkoning tegen de oproerigen.

1752.

Men onthield een toeleg dien de koningin van Schotland op Ierlandt hadt.

De Gelmbert van Melville.

Seldzame veredelingen van Fauchop, aartsbischop van Armach.

Tisslar.

Aandig voorstel van Montluk.

1552. de verzoeking niet wederstaan, en zich niet te vrede houdende met daar van te proeven, veegde zy het ganfche boteltie uit. *Montluk* bemerkte het niet dan na dat zy het geledigt hadt; en ziende, dat zy hem den kostelyksten fchat afhandig hadt gemaakt, begon hy luidkeels te fchreeuwen, het geen verfeide perlonen in zyne kamer deedt komen, om getuigen te zyn van zyne fchande, zo wel als van zyn verlies. Deze vocht was de kostelykfte balzem, die in Egypten gevonden wierdt, en een gefchenck van *Solyman*, waar mede hy *Montluk* op zyn vertrek, als afgezant uit *Constantinopel*, vereert hadt. Men fchatte den zelve op meer dan twee duizend kronen: doch de fchaarheit maakte dien onfchatbaar. Voor het overige vondt *Montluk* de misnoegden van Ierlandt in een al te flichten staat om Vrankryk in hunne oneenigheit in te wikkelen: zo dat deze oproer van geen gevolg was.

Kostelyke balzem.

In dezen jare, gelyk wy zo even gemeld hebben, ontftondt 'er wederom eene nieuwe beweging. Op de berichten, die de onderkoning gekregen, en op het gene, dat hy uit de onverscheppte brieven gezien hadt, bezag hy de vettingen, en nam zyne maatregels ingevalle hy aangeftalt wierdt. Doch de oproerigen, geen onderftandt hebbende, dorften niet voor den dag komen. *O-Neal* liet niet na flichte geruchten aangaande het gedrag van den onderkoning uit te ftrooien, als of hy met den oproerigen goed verftandt zou gehouden hebben, van welk getal deze befchuldiger miffchien zelf was, hem dezen lafter alleen op den hals gooiende om het beftier te ftoren. Dus oordeelde daar van de Raadt van Ierlandt, die den befchuldiger deedt gevangen nemen: doch hy wierdt echter eenige dagen daar na onder borgtocht, die hy verplicht was te geven, weder in vryheit gefteft. Het was de eenigfte befchuldiging niet, die de beftiender moest ondergaan. In dien zelve tydt ging 'er een huisbediende van den grave van *Tyrone*, bloedverwant van *O-Neal*, naar *Londen*, om klagten tegen den onderkoning en den ganfchen Raadt van Ierlandt in te brengen. Niet alleen gaf men geen gehoor aan zyne klagten, maar, naardien de valfchheit daar van baarblykelyk was, zondt men hem gevangen naar den *Tour*.

Laster der vyanden tegen den onderkoning geftraft.

In deze omftandigheit van zaken kwam 'er een hoofd van de party, een heer van groot aanzien, zich aan den onderkoning onderwerpen. Hy wierdt genaamt *Hugh Mag-Neal Oge*, heer van *Clandeboi*, een yverig Roomschegezinde, gelyk alle de anderen. Hy leide ondertuffchen den eedt van getrouwheit af, en bewilligde, dat zyne goederen wierden verbeurt verklaart, indien hy zynen eedt door eene nieuwe oproerigheit mogt verbreken. Dit was de straffe, by acte van het Parlement van Ierlandt daar toe gefteft. Men gaf hem verlot drie priesters ten zynen huize te hebben, zo voor zich, als voor zyn huisgezin, en de koning gaf hem de abdy van *Carrifergus*.

Slechte munt in Ierlandt wordt verbeterd.

Ierlandt wierdt niet alleen ontrufft door de gedurige beroerten van de groten des lands; het leedt ook door de fchaarheit van koren. De duurte daar van was zo groot, dat zekere maat, die gemeenlyk een kroon goldt, tot op twintig kwam. Ten anderen was de flichte munt, alleen van koper zynde, welke in het koninkryk in zwang ging, den koophandel zeer fchadelyk. Men trachtte die twee gebreken te verhelpen, met koren te doen aanvoeren, en den prys der geldfpeciën te verlagen, welke men op hare rechte waarde bragt.

Doch de beroerten waren nergens door te ftills

len, en men kon deze vreemde natie niet tot gehoorzaamheit brengen. Men zag dagelykch zamenvrottingen en moorden onder hen, en die barbaren voerden kryg tegen elkander, wanneer zy zich niet fterk of eendragtig genoeg bevonden om de Engelfchen het hoofd te bieden. Zodanig was de tweefpalt in de familie van den grave van *Tyrone* door den wrevel van zynen zone *Shane O-Neal*; zodanig was de nieuwe twift, welke den graaf van *Thomond* en des zelfs oomen; onaangezien het vergelyk, dat door den onderkoning gemaakt was, in verdeeldheit bragt. De zelve was zo bloedig, dat de graaf, na dat 'er eene plaats, die hy niet hadt kunnen houden, veroverd was, door eenen van zyne oomen in het kasteel, waar in hy de vlucht hadt genomen, doorftoten wierdt. Zyn zoon, *O-Nagber*, volgde hem op. Zodanig waren ook de verchillen, die de familien van *Teig Roé O-Mlaghlin* tegen elkander ophiftten, waar van het hoofd, *O-Neal Mak-Filemy*, zynen bloedverwant vermoordde. Hy wierdt daar over niet lang daar na geftraft door den baron van *Delvin*, die de benden der bezetting van *Athlone* geboodt, met welke die moordenaar handgemeen raakte, en den slag met het leven verloor. Zodanig was eindelyk de tweedragt, die de familie van *Richard Burk* tegen die van *Thomas*, in de provincie van *Connacic*, deedt optaan, die niet cer dan met de gevangenisfe van *Richard* eindigde, welke in het gevecht, waar in honderd en vyftig van de zynen ineuwelden, gevangen wierdt. *John Burk* wierdt naderhandt door den grave van *Clanrickard* aangeftalt, die hem in zyn kasteel bezet hieldt, daar hy hem, zonder den byftandt, dien *O-Brian* hem toebragt, zou hebben laten omkomen: doch deze noopte den grave het beleg op te breken. Deze gevallen en binnenlandfche oorlogen vielen eerft voor in den jare 1553: doch wy hebben de zelve na vervolgt bygebragt, om daar niet wederom van te fpreken in het gene ons nog overig is van *Eduards* regeringe te fchryven.

Voor dat wy den draadt daar van hervatten, zullen wy het vervolgt gaan zien van de zaken van *Duitschlandt*, van de kerckvergadering van *Trente*, en van de gebeurtenissen van Vrankryk, zynde onaffcheidelyk van malkander, en hoedanig de zelve waren in den tydt; daar de *Gefchiedenis* en het leven van *Eduard* eindigt.

Na de overgave van *Maagdenburg*, waar van *Sleidanus*, *Thuanus*, *Eurnet*, *De Gedenkschryffen van Meriville*, *De keurvorft Maurits* misleidt den keizer en den aarhang der Roomschegezinden, wy het verdrag, dat in het licht gegeven wierdt, boven hebben bygebragt, en de geheime artykelen, waar omtrent *Maurits* het onder de handt eens was, ging deze keurvorft voort zyne maatregels te nemen ter uitvoeringe van zyn groot oogmerk. Zyne ftatkunde was zo doorfepen, zyne veinzery zo groot, en al zyn handel zo bedekt, dat hy den keizer en de kerckvergadering van *Trente* een radt voor de oogen draaide; en deze *Arguffen*, die meer dan honderd oppespede oogen op hem hadden, in floop gewiegt hebbende, voerde hy met een verwonderlyk geluk uit, het gene door hem met eene byzondere voorzichtigheit ondernomen was. Hy bragt een leger op de been in hun gezicht, zonder dat zy het bemerkten; deedt het zelve op hunnen bodem overwinteren, zonder dat zy het beletten; en zich aan het hoofd van deze benden ftellende, zag hy zich in staat om den keizer werten voor te fchryven, voor dat hy van zynen aantocht verwittigt was. Hy dwong hem de vlucht te nemen; de vryheit aan zynen fchoonvader weder te geven, en den *Protestantschen Godsdienst* in *Duitschlandt* te herftellen; de twee beweegmiddelen van het opvatten der wapenen door hem, en teffens de twee

1552.

1552. twee stoutste krygsdaden, die men misschien ooit zag uitvoeren.

Hy leide zyne benden in de winterkwartieren in het gebiedt der Roomschegezinde vorsten, onder voorwendfel van de foldy, die den krygsknechten voor het beleg van Maagdenburg, dat hy in schyn zo voordeelich voor het Ryk en den ouden Godsdienst geindigt hadt, moest betaalt worden. Ten anderen wachtten de officiers der troepen, die de burgery van deze stad hadt afgedankt, alleen naar zyn bevel, om de zelve weder byeen te verzamelen. Hy hadt zyn verdrag gemaakt met den koning van Vrankryk, en men hadt tot uitvoering van het zelve wederzyds borgen geselt. *Albert*, markgraaf van Brandenburg, ging zelf naar Vrankryk, om den aantocht der legers, die eene machtige afwending * in Lotharingen moesten maken, te verhaasten, en de gansche winter verliep met bewegingen en onderhandelingen. Men zegt, dat *Maurits* zelf by den landgrave ging; dat hy hem volstrekt zyn woordt gaf om alles te wagen, tot bewerkinge van het ontslag van hunnen vader, en dat hy hen daar toe overreed hadt.

* *Diversen*.

Wat omzichtigheit men ook gebruikte om al dezen heimelyken handel te ontdekken, was het echter onmogelyk, dat de Roomschegezinde staten des Ryks daar ten minste geen groten achterdocht van kregen. Zy schreven daar over aan den keizer, en klaagden met een over het krygsvolk van *Maurits*, het welk hen niet minder verdacht dan lastig was. *Karel de V* deelde hunne vertogen mede aan zyne twee voornaamste staatsdienaars, den hertog van Alva en den bisschop van

† *Granvelle*.

Arras †. De eerste wilde, dat men de zekerste zyde zou kiezen; namentlyk, dat men den hertog van Saxon aan het hof zou ontbieden, ten einde hy verplicht wierdt zyn gedrag zo wel te rechtvaardigen, dat 'er geen kwaad vermoeden omtrent hem overbleef. De andere meende, dat dit mistrouwen, op geen de minste bewyzen gegrond zynde, den keizer niet alleen onwaardig, maar zelfs zyne belangen nadeelig was. Hy zeide, dat *Maurits* zich daar mede gehoont zou achten, en dat zulks, met hem zodanig eene reden tot ongenoegen te geven, het middel was om hem gevaarlyke besluiten in te bezemen, of, met hem te doen erkennen, dat hy daar toe bekwaam was, het zelve hem in de gedachten te geven. Hy voegde daar by, dat 'er niets te vrezen was, dewyl hy beide de geheimschryvers van dezen keurvorst zeker jaargeldt gaf, de welke hem van alle de handelingen van hunnen meester onderrechtten, en dat voor het overige eene diergelyke zamenzwering veinzery vereischte, en eene geslepenheit, die niet in dronkaards, als de Duitschers zyn, te vermoeden was. Dus drukte hy zich uit. De keizer koos tusschen die twee gevoelens een middelweg: hy schreef aan *Maurits* de klagten, die hem voorgekomen waren wegens de inlegering der troepen op den bodem der Roomschegezinde vorsten, en eischte rekenschap, waarom hy dit leger, na dat de oorlog geindigt was, op de been hieldt. De keurvorst schreef hem tot antwoordt, dat de genen, die over de inlegering klaagden, zich zelve het nadeel, dat zy 'er by leden, te wyten hadden; dat hy de soldaten moest geven geldt, of huisvesting; dat het volk niets hebbende willen betalen, hy genoodzaakt was geweest zyne troepen op het platte landt te laten overwinteren, en dat hy geen ander oogmerk hadt, dan om zich wegens de inlegering, welke men het krygsvolk moest geven, van zynen plicht te kwyten.

Gedrag des keizers.

Antwoordt van *Maurits* op dezelve brieven.

Aan den anderen kant, om den achterdocht, dien het keizerlyke hof wegens zyn gedrag begon op te vatten, weg te nemen, hieldt hy zich in de tegenwoordigheit der twee geheimschryvers, die hy wel wist door den bisschop van Arras omgekocht te zyn, minder achterhoudende dan ooit: zo dat hy zich van hunne verradery bedienende, om den toelag, dien zy zochten te ontdekken, verborgen te houden. Hy hieldt geen Raadt, of zy wierden 'er by geroepen; en, wat meer was, hy bragt de genomene raadslagen met hen nog wederom in bedenkinge, naar het schein, op eene zo rondborstige wyze, dat zy het eerst misleid zynde, men zich niet behoeft te verwonderen, indien zy vervolgens de anderen bedrogen. Zy schreven aan den bisschop van Arras over alles, wat 'er voorviel, en deden hem de gevoelens, waar mede zy vooringenomen waren, ook aannemen, namentlyk, dat hun meester van eene onschendbare trouwe was voor den dienst van den keizer.

1552.

Fynestek van *Maurits*.

De geruchten ondertusschen namen aan alle Roomschegezinde hoven van Duitschlandt toe, dat *Maurits* in een eedgenootschap was met de Protestanten; en de keizer, toen te Inspruk den winter doorbrengende, kreeg 'er van alle kanten berecht van. Deze gedurige waarschuwingen hielpen zyn vertrouwen, waar in hy veilig berustte, aan het waggelen, en verplichtten hem den keurvorst te ontbieden om zich te komen rechtvaardigen. Dit geschiedde in eene zo gevaarlyke omstandigheit, dat *Maurits* al zyne doorslepenheit en standvastigheit van noden hadt. Hy verriedt zich, met den minsten wederstandt te betuigen tegen de bevelen van den keizer; hy stelde zyne vryheit en zyn leven in gevaar met de zelve te gehoorzamen. Doch wie redde zich ooit behendiger uit zulk eene gevaarlyke zaak? Hy maakte zich gereed tot de reize naar Inspruk, en deedt twee van zyne voornaamste Raadsheeren †† vooraf gaan, die hy zondt in hoedanigheit van afgezaanten, om voorlopers te wezen, zo wel als borgen, van zyne komste. Hy beval hen echter, hem op de grenzen van Beyeren af te wachten, en van daar hun volk te zenden naar Inspruk, om voor hem een huis te huren, en het zelve met den noodzakelyken huisraadt te voorzien. Weinig dagen daar na vertrok hy te post, met weinig volk verselt, en met zich nemende eenen der geheimschryvers, dien de bisschop van Arras door geldt hadt gewonnen. Dit was om door zyn vertrouwen en door zyne bereidwilligheit zyne onschuld te zynen vyer te betuigen, en om de gemoederen, zelfs der achterdenkendste, allen twyffel te benemen: want hoe was het te geloven, dat die vorst kwade oogmerken hadt, daar men hem door huisgenoten, die de bespieders van het keizerlyke hof waren, zag dienen? Ondertusschen hadt hy de officieren van het leger, wier trouwe hem bekend was, goede bevelen gelaten, om hunne troepen in staat te houden, en hem van vry naby te volgen, om hem, in dien het de noodt vereischte, te hulp te komen.

De keizer ontbiedt hem.

†† *Carlewin* en *Mark*.

Hy begeeft zich op weg.

Zyne slimheit om den keizer te misleiden.

Zo als hy dus met grote dagreizen voorttrok, veinsde hy pyn in de zyde te krygen, dat hem onderweeg deedt stil houden. Hy vaardigde den geheimschryver naar den keizer af om hem daar van te verwittigen, en om hem te verzekeren wegens het ongeduld, dat hy hadt, om zyne reis te vervorderen. De vaardigheit, die hy hadt aangewend; het weinig gevolg, dat hem verselde, en de boodschapper, dien hy zondt, een loontrekker van het hof, lieten niet toe aan de oprechtheit van zyne betuigingen te twyffelen. Aan den

Hy veinst onpasselyk te zyn.

1552. den anderen kant scheen zyne onpaffelykheit zo natuurlyk, dat de zelve, wel verre van hem verdacht te maken, diende om zynen yver, welke hem, ten koste van zyne gezondheid, aan eene zo mocelyke afmatting hadt bloot gestelt, meerder te doen achten. Dus verdwenen alle kwade gedachten op de aankomst van een postloper, wien men volkomen geloof gaf; en de keizer liet eene zo goede tyding overbrengen aan de kerkvergadering van Trente, om de zelve gerust te stellen wegens de bekommernisse, ontstaan uit de geruchten van eene zamenzwering tusschen de Protestantische vorsten. *Maurits* ging echter niet verder. Hy verschoonde zich wegens zyne onpaffelykheit, die hem verplichtte weder te rug te keren, en vulde den brief, dien hy daar over aan den keizer schreef, met zo veel onderdanige en eerbiedige verzekeringen, dat *Karel de V*, overtuigt zynde, dat zulks van herten was, weder tot zyn eerste vertrouwen kwam, en niet meer twyffelde aan de oprechtheit van den keurvorst.

De keizer en de kerkvergadering van Trente worden daar door misleid.

Hy docht zyne gezanten naar het Concilie vertrekken.

Verklaring van de vergadering nopens de gezanten der Protestantische vorsten.

De pauselyke gezanten hebben een afkeer van het Concilie van Basel.

zanten, die van *Maurits* gelast waren op het vrygeleide aan te dringen, te horen. Men gaf hen gehoor in eene byeenkomst, dieten naast by van eene zitting * zo veel verschilt, als een Comité van een Parlement, en waar in men alleen de stoffen, die te verhandelen staan, op order brengt, om vervolgens in de zittingen beilift te worden. Zy begonnen hunne aanspraak met deze eertytels: *Zeer erwaarde en zeer machtige Vaders en Heeren*. Voor het overige was hun compliment vry koel, en kwam meest uit op het verzoek van een vrygeleide. Men weigerde hen zodanig een, als zy eischten, te geven, hen een eenvoudigen vrygeleibrief aanbiedende, tot beveiliginge van hunne personen. De Wirtembergische en Straasburgische Godgeleerden namen den zelve aan, en gingen naar Trente. *Maurits*, die een geheel ander oogmerk hadt, als de keizer zich voorstelde, droeg wel zorg de zyne daar in te doen genoeg nemen, en dit was het voorwendfel om hen onderweg aan te houden. De oorlog, dien hy kort daar na aan den keizer verklaarde, deedt de anderen te rug komen, en de vergadering afbreken. De paus was 'er niet bedroeft over. Hy hadt bericht gekregen van het beiluit, door den keizer genomen, van de Vaders te Trente den zelve yver in te boezemen, als die van Basel betuigt hadden, en om zyn gezag in het werk te stellen, ten einde dat van den paus binnen zyne oude palen weder gebragt wierdt. Over deze tydinge verzet zynde, ging hy een eedgenootschap aan met Vrankryk, en schreef aan zyne gezanten, de kerkvergadering uit te stellen by de eerste gelegenheit, die daar toe maar de minste aanleiding gaf. Zy verzuimden niet zich van die van den oorlog te bedienen, en de zittingen voor twee jaren op te schorten (a). Dus weten de pauzen uit de onlusten, welke de wereldlyke vorsten verlegen maken, hun voordeel trekkende, wel, hoe zy zich in die omstandigheden gedragen moeten, om der zelve macht, altoos tegen de hunne gekant, te verzwakken.

1552. Congregatie Sessie.

Aanspraak der gezanten van Maurits aan de kerkvergadering.

Maurits doet zyne leeraars onderweg blyven.

Verschuiving van het Concilie.

Maurits neemt het masker af.

Zyn manifest, en dat van Albert, markgrave van Brandenburg.

Granvelle, kancelier.

Privilegie.

Ondertusschen leide *Maurits* het masker af. Wedergekeert zynde gaf hy bevelen om zyne troepen byeen te zamelen; monsterte de zelve, en gaf zynen toelag door een openbaar verdedigingschrift te kennen, zynde gegrond op deze beweegredenen, namentlyk: de vrylating van den landgrave, de herstelling van den Protestantischen Godsdienst, en de verdediging van de Duitsehe vryheit. *Albert*, markgraaf van Brandenburg, gaf 'er een in het licht, dat vry wat heviger was. Hy klaagde over den keizer en des zelfs staatsdienaren, die Duitsehlandt door wrede plakaten en baldadige legerbenden verdrukten; zeide, dat men gene ampten dan door vremdelingen bekleed zag; dat het voornaamste in handen was van een nar, zonder geboorte †, wiens grootste verdiensten bestonden in de kleinachting, die hy hadt voor de Duitsehe natie. Dat de keizer zelf deze onwaardige behandelingen stysde, met zyne goedkeuring daar toe te geven, en dat men sedert onlangs een boek hadt gezien, dat van de Duitsehers sprak als van een veracht en barbarisch volk, waar van de naam nauwlyks bekend was; dat men dit boek ondertusschen met voorrecht * van zyne keizerlyke Majesteit gedrukt hadt. *Albert* schempte daar mede op de Geschiedenis van *Lodewyk D'Avila*, en zyne byzondere gevoeligheit was gevoegt by den hoon van zyne natie. Hy hieldt zich gebelgt over het verwyt, dat die Spanjaardt

X

(a) Men hervatte de zelve eens weder in den jare 1562, onder paus *Pius den V*.

II Deel.

1552. hem in zekere plaats van zyne Geschiedenisse doecht, namentlyk, dat hy zich hadt laten ophouden door de bekoortykheden van de Saxische mevrouwen, met welke hy gansche dagen en nachten met dansen overbragt, terwyl *Joan Frederik* met zyn leger aanrukte: zo dat *Albert*, die toen dat van den keizer gebodt †, verrascht, en, zegt deze geschiedensichryver, over zyne lafhertigheid gestraft wierdt, verliezende met den slag ook zyne vryheit.

† in het jaar 1547.

Manifest van den koning van Vrankryk.

Men zag in dien zelven tydt ook wereldkundig maken een manifest van den koning van Vrankryk. Hy vertoonde voor eerst den hoon, dien hy zeide van den keizer geleden te hebben, daar by voegende de smaadheden, die de Duitische natie, welke hy, naar hy zeide, van de zyne niet onderscheide, ter oorzaak van de naauwe verbandenisse, welke altoos tusschen die twee natiën geweest was, alle dagen van hem moesten uitstaan. Hy voer uit tegen de onverzadelyke heerschezucht van het huis van Oostenryk, dat Duitischlandt aan gene zyde van den Rhyne schatbaar hadt gemaakt, en dat daarenboven het zelve juk wilde leggen op de provinciën, die aan deze zyde lagen, naar den kant van Vrankryk; doch dat hy zulks niet zou dulten. Dat dit huis zynen luister verschuldigt was, zo wel als zyne rykdommen, aan dat van Burgundië, en dat dit laatste slechts de jongste tak was van dat van Vrankryk. Dat hy besloten hadt zyn recht van eerstegeboorte te behouden, en zynen jonger broeder te beletten zyne staten, of die van zyne bondgenoten, te overweldigen. Hy klaagde vervolgens over de verwoestingen, welke in het landt van den landgrave van Hessen-Cassel waren aangerecht; over des zelfs gevangenis en die van den hertog van Saxen; over de onrechtvaardige straf, gepleegt aan *Volgesperg*, over de verbanning van den Rhyngrave, en dat 'er op des zelfs hoofd geldt was gezet, alle beide op die wyze gestraft zynde ter oorzaak om dat zy in de legers van Vrankryk gediend hadden. Eindelyk klaagde hy, dat gansch Duitischlandt van Spaansche legerbenden kriede, die *Karel* en *Ferdinand* op de been hielden, onder de billyk schynende voorwendfels van het Ryk en den Godsdienst tegen de Turken en ketters te verdedigen; beweegredenen, die bedriegelyk waren, en die, onder schyn van Godvrucht, eene waarachtige heerschezucht bedekten; en boodt derhalven aan, al zyn koninklyk gezag en macht in het werk te stellen, om eene zo ontzagchelyke mogendheit te betomen, en met de andere Ryksvorsten, die hunne vryheit lief hadden, zamen te werken ten welzyn van beide de natiën. Tot besluit verklaarde hy de wapenen niet te zullen nederleggen voor dat de hertog van Saxen en de landgraaf hunne vryheit hadden bekomen; voor dat de andere vorsten en staten in hunne voorrechten herstelt waren, en voor dat gansch Duitischlandt van een juk, dat zynen ouden roem onwaardig was, ontheit wierdt. Hy verzekerde de geestelyken van de Roomsche party van zyne bescherminge, onaanzeien zyne verbandenisse met de Protestantische vorsten; en om zo wel den eenen als den anderen zyne onbaatzuchtigheid te doen blyken, verklaarde hy voor de vryheit, die hy hen zocht te bewerken, geen andere vergelding te begeeren, danden roem van eene treffelyke daadt. De bisschop van Bajone, zyn afgezant, kreeg last, dit manifest bekend te maken, waar van hy allerwegen afschriften verspreide.

Maurits voegt zich aan het hoofd van zyn leger.

Op de woorden volgde de daadt. *Maurits*, zynen broeder *Augustus* het bestier van zyne staten in handen gegeven hebbende, begaf zich by

de troepen, die haar kwartier in Turingen hadden. *Willem*, zoon van den landgrave, kwam daar by hem, nevens den afgezant van Vrankryk, en eenige dagen daar na voegde *Albert*, markgraaf van Brandenburg, zich te Rotenburg by des keurvorsten leger. Zy trokken te zamen naar Augsburg op, vermeerderden de plaatsen, die zy in hunnen doortocht ontmoetten, en sloten Augsburg in, het welk de bezetting vier dagen daar na overgaf. *Maurits* veranderde aldaar de regering; zette de magistratspersonen af, die van des keizers aanhang waren; herstelde de oude, en riep de verbanne Protestantische predikanten weder te rug. Toen was het, dat *Ferdinand* zich wilde laten gebruiken om een verdrag te bewerken. Hy was wel niet bedroeft deze omkeering te zien, die de staatzucht van zynen broeder intoomde; maar wenschte, dat de zelve alleen wierdt tegengehouden, zonder de zelve te drukken. Men kwam te Lints in Oostenryk byeen, om over de voorwaarden van het verdrag te handelen. *Maurits* en *Ferdinand* bevonden zich aldaar in persoon. Deze laatste was verfelt van *Maximiliaan*, zynen zoon, den hertog van Beyeren, zynen schoonzoon, en de afgezanten des keizers. Zy scheidden zonder iets besloten te hebben, om dat *Maurits* alvorens zyne bondgenoten daar over wilde raadplegen, en dat ten anderen de keizer, door zo een onverwachten slag verzet zynde, *Ferdinand* geen bepalend antwoordt op de voorstellen des keurvorsten liet toekomen. Ondertusschen kwamen zy overeen, de vergadering in het begin van Juny te Passau wederom te hervatten.

Maurits in zyn leger, dat zich in de nabuurschap van Lints zo lang onthouden hadt, weder aangekomen zynde, besloot regt op Inspruk aan te trekken, en den keizer aldaar te verrasschen. Een stout bestaan; en dewyl zulks met de uiterste vaardigheid wierdt uitgevoerd, gelukte het hem ten minste voor een gedeelte. De stad Inspruk raakte in des keurvorsten geweld, en de keizer hadt zyne behoudenis alleen aan de vlucht en zyn noodlot te danken. Hy betrouwde zich op de plaatsen, die de toegangen bewaarden, en waar in hy troepen hadt om den vyanden den doortocht te beletten; voornamentlyk op het fort van Ehrenburg, dat op een steilen rots gebouwt was, en voor eene onwinbare plaats gehouden wierdt. Doch dapperheit staat nergens voor, als ze door de fortuin ondersteunt wordt. De keurvorst maakte zich meester van Fiezen, aan den ingang van de Alpen gelegen, langs de Lech; en des anderen daags nam hy eene sterke in, leggende tusschen die stad en de sterke van Ehrenburg; brak geweldigerhandt door de engtens, die met Spaansche troepen bezet waren, doodde 'er duizend, en joeg de overige op de vlucht. Hy naderde zonder tyd-verlies de sterke te. Daar lag een fort aan den voet, dat men voor de vuist veroverde: doch men wist niet, hoe de vesting zelf naby te komen was. De fortuin deedt, dat de bedreven ste krygsvernuftelingen* niet zouden hebben kunnen doen. Een geit uit de kudde, die in de grachten weidde, vluchtende, steeg door een voetpadt, dat men door de wildernis nauwlyks kon bekennen, boven naar het kasteel. De herder volgde de zelve, haar niet willende laten varen, tot hy ze wedergekregen en in zyne kudde gebragt hadt. Dit wierdt door het keurvorstelyke leger afgemerkt, dat aansonts besloot den rots te beklimmen onder het geleide van dezen gids. De onderneming gelukte, ende soldaten waren de bezetting op het lyf voor dat men

1552.

Ferdinand wenscht zynen vlyt aan om een verdrag te bewerken.

Maurits trekt naar Inspruk op, alwaar de keizer was.

Hy veroverde de sterke van Ehrenburg.

Inspruk.

hen

1552. hen ontdekt hadde. De keizerschen verschrikten daar zodanig over, dat zy zich op genade en ongenade overgaven. Een geval byna gelyk met dat, waar van de Geschiedenis van *Alexander*, dien groten overwinnaar, zo veel eer toefchryft.

in Sogdiana. Zie *Strabo* en *Curtius*.

Hy liet den oproer in zyn leger.

De keizers vlucht.

Hy liet den ouden keurvorst van Saxon in vryheit voor dat hy uit Inspruk vertrieft.

Daadt van den keurvorst.

Het scheelde weinig, of het geluk van *Maurits* zou schielyk verkeert, en hy, na zo vele hinderpalen te boven gekomen te zyn, door de misdaden van zyne eigene soldaten geincuyt hebben. Een gedeelte van zyn leger sloeg aan het muiten, eischende betaling van het gene men hen schuldig was; en de keurvorst, zich by hen verwoegt hebbende, om den oproer te stillen, liep gevaar van zyn leven. Deze beweging verachtte zyne voortgangen twee dagen. Gelukkig voor hem, dat de keizer daar van nog geen kennis hadt gekregen: zo dat hy des avonds van den derden dag tot op twee mylen van Inspruk aankwam, in een tydt, dat het hof alleen dacht om zich te vermaken, en dat men zo aan tafel zou gaan om de avondmaaltydt te houden. De keizer, tyding daar van gekregen hebbende, stondt met verbaasheit op; nam de vlucht met *Ferdinand*, zynen broeder, de groten van het hof, en de afgezanten, die by hem hun verplyf hielden. De nacht was donker en regenachtig; de wegen waren ontfien en glibberig, en, wat meer is, men hadt geen tydt om rytuigen te vervaandigen. Ter nauwernoodt wierdt de keizer van een rosbaar verzorgt. Dus redde hy zich by het licht van flambauwen, en die van zyn hof volgden hem te voet, uit al hun beft voortflappende, nu en dan op den weg vallende, het geen hen bloot stelde voor het gelaeh der knechten, wier hulpe zy verplicht waren af te sincken. Men nam in het eerst den weg naar de Alpen, als of men naar Trente hadt willen gaan: doch de keizer deedt schielyk naar de linker handt omzwenken, en kreeg Villach, een stedeke aan den Drau, op de grenzen van Oostenryk en Frioul. Dus trok *Karel* de V uit Duitschlandt, daar hy sedert niet meer kwam. Een schouwspel, veel verschillende van den voorspoedt, in welken hy zich vyf jaren te voren gezien hadt, wanneer hy, na de nederlage der bondgenoten, over het Ryk scheen te zegepralen. Eene droevige speelpop van de fortun, wier gunsteling hy was geweest; verjaagt van een vorst, die het keurvorstendom van hem gekregen hadt, en wien hy het bevel van zyn leger hadt aanbetrouwt; maar ook van een vorst, van wien hy zich bedient hadt om een anderen daar van te beroven. Hy vreesde den gene, die dit ongelyk van hem geleeden hadt, en den gene, die door hem met de waardigheit van dezen ongelukkigen vorst bekleed was, en die zyne grote voornemens verydde. Eene zo verwonderlyke omkeering raakte hem aan het herte, en hoe volgedachten hy ook was over zynen ongelukkigen staat, wilde hy uit Inspruk niet gaan voor dat hy hertog *Frederik* in vryheit hadt gestelt; het zy dat hy berouw hadt, van hem dus behandelt te hebben; het zy dat hy hem door deze edelmoedigheit weder wilde winnen, of dat hy *Maurits* den roem van deze verlossinge benydde. *Frederik* toonde van zyne zyde erkentenis; en gevoeliger zynde over deze gunstbewyzing, dan over den voorgaanden hoon, wilde hy den keizer liever op zyne vlucht volgen, dan *Maurits* verwachten, die hem deel aan zyne overwinningen zou gegeven hebben. Zommigen menen, dat hy zulks uit een heel ander inzicht deedt, en dat hy den keizer alleen als des zelfs gevangen gevolgt was, om niet verplicht te wezen hem zyne ontslaging dank te weten, welke hy wenschte den bondgenoten verschuldigt te mogen zyn. Mogelyk,

II Deel.

dat het ook geweest is, om daar van geen verplichting te hebben aan *Maurits*, dien hy aanzag als den roer van zyne waardigheit, en van wien hy noo eenige weldaadt zou ontfangen hebben.

Wat den keizer belangt, de zelve was zo verwondert over het gene hem kwam te gebeuren, dat hy zich inbeeldde de vyanden, die hem vervolgden; nog te zien, toen hy reets op den Venetiaanschen bodem was. Alle de betuigingen van den afgezant van dat gemenebest, die hem kwam begroeten, konden hem nauwlyks die schrik uit het hoofd helpen; en de benden, die de Raadt afvaardigde tot beveiliginge der grenzen, voorby trekkende, zag hy de zelve aan voor die van den keurvorst van Saxon. Terwyl hy in die ongerustheit was, vroeg *Ferdinand* hem, wat redenen *Maurits* mogt hebben om zo schielyk van het ene tot het andere uiterste over te gaan; de wapenen op te vatten tegen zynen keizer en weldoender, en van veldheer zyners legers het hoofd zyners vyanden te worden. Het is op my niet, antwoordde *Karel* de V, dat de keurvorst met zyn ganfche party het gemunt heeft; het is op den hertog van Alva, en den bisschop van Arras. Hy hadt reden, en indien de keizer naar den billyken raadt van *Casildo*, die hem al van den beginne af vermaande den hertog van Saxon en den landgrave van Hessen in vryheit te stellen, geluifert hadt, liever dan naar dien van den hertog van Alva en van zynen kancelier, welke hem het tegendeel aanraadden, zou hy misschien de ongelukken ontweken hebben, die niet eer dan met zyn leven eindigden.

Wat *Maurits* voorts belangt, hy kwam te Inspruk aan een uur na dat de keizer daar uit was getrokken, en vondt de tafel nog geheel gedeekt. Hy hieldt zich niet op met eten en drinken, maar vervolgte een zo doorluchtigen vluchteling, met welken meester te worden hy zich een onsterffelyken roem zou behaalt, en den bondgenoten hunne oude vryheit, nevens die van hunnen Godsdienst, wedergegeven hebben. Naardien hy giste, dat hy den weg naar Trente hadt genomen, volgde hy dat spoor: doch na eenige uren voortgetrokken te zyn zag hy wel, dat hy bedrogen was, en dat het goed geluk des keizers hem voor zyn nazoek verborgen hadt. Hy kwam dan weder te Inspruk, van waar hy, na verloop van eenigen tydt, zich naar Passau begaf, op den dag, alstusschen *Ferdinand* en hem beraamd was.

Thans was het dat de Protestantische Godsdienst by eene voordeelige vrede weder alles bekam, wat de zelve door de wapenen van *Karel* den V verloren hadt. Het verdrag wierdt in het laatste van July gesloten. De voornaamste artikelen daar van waren de vryheit van den landgrave, en des zelfs herstelling in zyne staten; de wederroeping der bevelfchriften tegen de Protestanten; de vrye oefening van hunnen Godsdienst; het recht van mede in de gerechtskamer van Spiers te zitten, en het genieten van alle de voorrechten der Duitche natie gezamentlyk met de Roomfchgezinden; voorts eene vergiffenis voor alle de genen, die de wapenen in den laatste en in de voorgaande oorlogen hadden opgevat; eene wederroeping der gebannenen, het zy de zelve in het Fransche leger, of in die der bondgenoten gediend hadden. De afgezant van den Allerchristelyksten koning deedt al wat hy kon om by deze onderhandeling toegelaten worden: doch de keizer hadt *Ferdinand* uitdrakkelyke orders gelaten, hem daar van uit te sluiten, en om dien vorst hatelyk te maken toonde men *Maurits* verscheide onder-

X 2

1552.

De keizer legt de schuld van zyn ongeval op zyne staatsdienaren.

Maurits vervolgt hem, zonder hem aan te treffen.

Verdrag van Passau, waar by de Protestantische Godsdienst herstelt wordt.

schep-

1552. fchepte brieven, die het hof van Vrankryk aan *Solyman* en des zelfs viziens gefchreven hadt, om de ongelovigen in het Ryk te lokken. Eindelyk, om *Maurits* te nopen de vrede te maken, zonder dat die kroon daar in begrepen was; en op de voorwaarden, de welke men hem aanbodt, dreigde hem de keizer, hem het hoofd zynschoonvaders, zo als het nog van bloedt rookte, te laten overbrengen, byaldien hy de onderhandeling afbrak, zonder de vrede getekent te hebben. Dus vondt *Maurits* zich gedwongen de belangen van Vrankryk te laten varen. Hy liet daar van zyne onschuld blyken aan den Franschen afgezant, en eenigen tyd daarna zondt hy de zyne naar Parys, om de zelve nog verder te doen betuigen. Dus eindigde een oorlog, die Duitschlandt met den ondergang schein te dreigen, en ondertusschen het zelve alle rust te wege bragt. Hier aan zyn de Evangelischen hunne vryheit verschuldigt, die zy sedert dien tyd genoten hebben, en waar van het verdrag van Passau de ware grondslag is. In het tegendeel verloor de keizer by het zelve alle zyne behaalde voordeelen. Hy zag zyn ver-uitzienden toelag tot eene algemene heerschappye, waar in de fortuin hem in het eerst overgunstig was, thans mislukken; den roem van groot overwinnaar, welken hy ten koste van zyne gezondheid en vermaakeninge gekocht hadt, met eene duistere wolk overtrokken; eindelyk, den arbeid van vele jaren, en de vrucht zynere overwinningen op eenen dag vergaan. Wat hy sedert ook deedt, om zich over den hoon, die zynen roem zodanig bevelekt hadt, vergoeding te doen geven, het was alles vergeeffich. Het mislukte hem voor Mets; en de goede uitflag, dien hy in den volgenden veldtocht hadt, was van geen duur. Ondertusschen, indien men de gedenkschriften van dien tyd moge geloven, hecht hy 'er meer by gewonnen dan verloren. Door de overdenkingen zynere ongelukken begreep hy de ydelheit van de grootheit dezer wereldt; nam een besluit daar van af te zien; en het zelve werkstellig gemaakt hebbende, arbeidde hy in eenzaamheit tot verkryging van den waren roem en het opperste goet. Men wil, dat hy den Godsdienst, dien hy vervolgt hadt, aangenomen zou hebben. Wat 'er van zy, men wordt de leiding der Goddelyke Voorzienigheit in diergelyke wonderlyke voorvallen krachtig gewaar. *Karel de V* hadt zich van *Maurits* bedient, om met het innemen van Maagdenburg den Godsdienst uit te roejen: *Maurits* was 'er de wederoprechter van, en baande door het veroveren van Maagdenburg den weg tot des zelfs herstellinge.

Des keizers bedröging, om *Maurits* te noodzaken het verdrag te tekenen.

Bedenkingen des keizers over zyn ongeval.

Klachten van Vrankryk tegen *Maurits*.

Solyman valt in Hungarië.

Vrankryk, over het verdrag van Passau misnoegt zynde, scholdt *Maurits* voor een ondankbaren, om dat hy in een verdrag was getreden, waar van hy het zelve alle de voordeelen schuldig was, zonder die kroon daar by te roepen. Het beroemde zich de Protestanten gered, en den keizer door de vrede, die hy voor des zelfs wapenen hadt, verplicht te hebben, hen het gunstigste edict te verlenen, dat zy ooit verkregen hadden. Misschien dat het huis van Oostenryk dat van Vrankryk met de zelve munt zal betalen, en dat wy het zelve voor de Hervormden van dat koninkryk zullen zien doen, het geen dit koninkryk toen voor de Protestanten in Duitschlandt deedt.

Wy zullen hier nog kortelyk verhalen den inval der Turken in Hungarië, en dien der Franschen naar den kant van Lotharingen. Zy strekten beide tot het sluiten van het verdrag van Passau door den schrik, dien zy *Karel* en *Ferdinand* aanjoegen. Na het droevig omkomen van *Martinusius* betrouwde het de koningin *Isabelle*, een

verdrag met *Casfaldo*, veldheer van *Ferdinand*, aangegaan te hebben, en *Solyman* besloot, uit haar misnoegen, zo wel als uit dat van het volk, voordeel te trekken. Hy bragt een leger van twee maal honderd duizend mannen op de been, en verklaarde den moordt van *Martinusius* te zullen wreken, en den jongen *Sepusius* in het vorstendom, dat men hem op eene onrechtvaardige wyze hadt afgenomen, te herstellen. Dit was het billykschynende voorwendfel van zyne wapenen. Zyn toelag was Zevenbergen en Hungarië onder zyne gehoorzaamheit te brengen; en *Ferdinand*, die geen macht hadt hem te wederstaan, was in een klaar-blykelyk gevaar. Des zelfs geluk en de manne-moed zynere veldheeren deden de grote oogmerken des Sultans ten eenmale verdwynen.

De wapenen der Franschen waren *Karel* den V nog rampspoediger. Zy namen de steden Mets, Toul en Verdun, die Duitschlandt als de schutswallen, ter verdediging zynere grenzen, aanzag, by verrasfinge in; en trachtende in de Elzas door te dringen, hadden zy zich meester gemaakt van Straasburg, byaldien de regering niet meer op hare hoede was geweest dan die van Mets. De koning van Vrankryk thans zo fraai op weg zynde, wilde het daar niet by laten: doch de Ryksvorsten, met welke hy in bondgenootschap was, baden hem niet verder te gaan, en zich te laten vergenoegen met den zegepalenden tytel van Beschermder der Duitse Vryheit, in plaats van daar van een onrechtvaardig bezitter te worden. Hy deedt zyne troepen dan wederom uit de Elzas te rug trekken, en viel in het Luxemburgsche, alwaar hy Montmedi en nog drie andere plaatsen veroverde.

Zyn leger in Italië baarde den keizer schen geen minder verlegenheit. *Ferdinand van Sanseverino*, prins van Salerno, misnoegt op *Petrus van Toledo*, onderkoning van Napels, hadt de vlucht naar het hof van Vrankryk genomen, het welk hy overreed hadt de belegering van Napels te ondernemen. Dit geschiedde, doch zonder een goeden uitflag; hoewel *Solyman* met hen hadt aangespannen, en den zeelchoumer *Dragut* met de Ottomanische galciën afgezonden. *Brissak* veroverde eenige plaatsen in Piemont, en *Paulus de Termes* kwam, met eene bende van twaalf duizend man, die van Siëna, welke het Spaansche juk hadden afgeworpen, te hulpe. Men verwondert zich niet, indien alle deze bewegingen de verzoening van den keizer met de vorsten van het Ryk verhaastten.

Na dit vergelyk dacht hy alleen om zich over alle zyne ongelukken, welke hy aan Vrankryk toeschreef, op het zelve te wreken. Om zulks aan te vangen diende hy Mets te herwinnen, waar toe hy zich ook gereed maakte, onaan gezien het jaargetyde reets te ver verlopen was om zo iets te ondernemen. Den 18 Oetober verscheen hy voor de plaats met een leger van honderd duizend man. De stad was groot en slecht bewalt: doch wierdt verdedigt door wakkere soldaten, die beter zyn dan wallen. De hertog van Guize hadt 'er het bevel in, hebbende hy zich een aanzienlyk getal van prinssen en groten, den ganschen bloem van den Franschen adel, en vyf duizend uitgelezene soldaten. Het beleg duurde twee maanden, onder het schrikkelyk gebalder van het donderend geschut, zonder dat men echter aan het stormen kon geraken. De gestrengheit des winters, de wederspoed, dien de belegers hadden uit te staan, en het verlies, dat zy alle dagen leden door den kloeken wederstandt der vyanden, noodzaakten den keizer het beleg, na dat 'er dertig duizend man

De Franschen maken zich meester van Mets, Toul en Verdun.

Krygsverrehtingen der Franschen in Italië.

De keizer belegen Mets.

1552. man van zyne beste troepen gefouvelt waren, op te breken. De overige waren zo verzwakt, dat zy naauwlyks voortgaan, laat staan vechten konnen. De soldaten, door de koude verstyft zynde, en geen krachten hebbende om voort te komen, boden den Franschen, die hen vervolgden, den strot aan: doch deze laatste, hunnen haat in deernis veranderende, deden al wat zy konden om hen hulpe toe te brengen: zo dat de kwade fortuin van den keizer wilde, dat hy de edelmoedigheid zynner vyanden, voor welker dapperheit hy genoodzaakt was geweest te wyken, erkentenis schuldig bleef.

De Franschen toonden hunne vreugde over het opbreken van dit beleg door zo uitmuntende tekenen, als zy konden doen. Men spreekt onder anderen van de openbare dankzeggingen, die zy daar over deden in de kerken van Mets op den 22 January †. Deze plegtigheid wierdt gevolgt van eene omstandigheid, die slecht overeenkwam met den toestand van zaken tusschen het Fransche hof en de Protestanten van Duitschlandt en Engelandt. Men verzamelde de boeken van hunnen Godsdienst, die te Mets gevonden wierden, en deedt de zelve door beuls handen verbranden. Dit was het vreugdevuur, dat men aansak ter eere van de voordeelen, die men behaalt hadde.

De hertog van Guize ging 'er den roem te Parrys van erlangen, terwyl de keizer, vol hertzeer over dit laatste ongeval, zich naar Vlaanderen begaf, na dat hy het grootste gedeelte zynner troepen te Trier hadt ingelegert. Hy hieldt zich gedurende verscheide dagen zo stil, dat men niet wist waar hy gebleven was. De droefheit hadt zyn gemoed zodanig ingenomen, dat hy, met niemandt wilde spreken, en de Engelische afgezanten onthielden zich aldaar enige weken, zonder dat zy iets van zynen toestandt vernemen konden. Toen was het dat hy tot ernstige overdenkingen kwam over de ydelheit der wereldsche dingen, en dat hy, naar men zegt, het besluit nam, dat hy drie jaren daar na uitvoerde, van alle zyne staten te laten varen, om het overige van zyn leven in eenzaamheit door te brengen. Dit was een van de wonderbaarlykste omkeeringen der fortune, of liever eene besiering van de Goddelyke Voorzienigheid, die door diergelyke staatsveranderingen doet zien, dat zy naar haar welbehagen verhoogt en vernodert, en oppermachtiglyk alle zaken der wereldt schikt en bestiert.

Wy hebben ons verhaalt mischien wat te ver uitgebreid: doch de omstandigheden daar van zyn zo fraai, dat wy van ons niet hebben kunnen verkrygen de zelve met stilzwygen voorby te gaan. Het is ook geen uitslap in de geschiedenisse van *Eduard*, dewyl die vorst de byzonderheden van alle die oorlogen, waar van wy gesproken hebben, als mede dat zyn bondgenootschap in dien tydt door Vrankryk, de vorsten van Duitschlandt en den keizer gezocht wierdt, in zyn Dagregister heeft opgetekent. Dit alles wordt in zyne gedenkschriften gevonden. Men ziet daar in het eedgenootschap van *Maurits* en van zyne bondgenoten met Vrankryk, daar hy genodigt wierdt in te treden; de monsteringen der troepen door *Maurits*, zoon van den landgrave, en *Albert*, markgrave van Brandenburg, voor dat zy te velde zouden trekken; het innemen van Augsburg door het leger van *Maurits*; het overrompelen van Mets door dat van Vrankryk. Daar in worden gedacht de onderhandeligen van Lintz tusschen *Maurits* en *Ferdinand*; de inval der Franschen in de Elzas, en vervolgens in het Luxemburgsche; die van *Maurits* in Oostenryk; de verovering van Inspruk, en

de vlucht des keizers naar Karinthie. Men leeft aldaar den opstandt van den prins van Salerno, en het beleg van Napels; de krygsverrechtingen van *Brissak* in Piemont, en die van *de Termes*, ter hulpe van Siena. Men ziet 'er des keizers aantouningen by *Eduard*, om hem te verplichten in een aantastend en verwerend verbondt te treden tegen Vrankryk; nevens het wyze antwoordt van dezen jongen vorst, namentlyk, dat zyne minderjarigheid hem niet toeliet zulk eene verbindtenis aan te gaan, zich bepalende met zyne tusschenprake tot bewerking van vrede uit te bieden. Hy gaf een ander antwoordt rakende den oorlog, dien de Turk in Hungarië voerde, en boodt aan in een eedgenootschap tegen dezen algemenen vyandt te treden, behoudens dat zulks geschiedde zonder van het verbondt, dat hy met Vrankryk hadt, af te wyken. Met een woordt, zyn Dagregister beheeft het verdrag van Passau, de belegering van Mets, en hoe die afliep. Het was in den tydt van dit beleg, dat eene party Vlaamsche bezettingen het valies der koninginne van Schotlandt, het welk de bestierster *aan *Eduard* overzondt, in handen kregen.

Dit Dagregister maakt daarenboven gewag van eene andere byzonderheit, die wy niet moeten vergeten. Een Engelichman, *Sinkely* genaamt, onlangs uit Vrankryk te Londen te rug gekomen, verklaarde, dat dit hof hem hadt willen inwikkelen in een toeleg op Calais. Dit was een valsche aanbrenge, gelyk men zulks verflondt uit het antwoordt van den Engelschen afgezant by den koning van Vrankryk op den brief, dien *Eduard* en de Raadt hem daar over geschreven hadden. Men strafte den gene, die deze leugen gesmeed hadt, hem gevangen naar den Tour zedende, en de koning zeide tegen den afgezant van Vrankryk, dat hy zynen eigen hoon gewroken hadt, zo wel als dien van den Allerchristelyksten koning, zynen goeden broeder, en nooit zou dulden, dat des zelfs roem door zyne onderdanen met laster bevlakt wierdt. Dit was van de zyde van dien vorst eene edelmoedige en teffens rechtvaardige daadt: doch het was ook een staatkundige streck, en een voorbeeldt, dat hy aan Vrankryk gaf.

Dit hof was vol kwalyk-menende Engelschen, die duizend valsche berichten ten nadeele van het staatsbestier uitstrooiden, en een toeleg hadden om tusschen die twee natiën een oorlog te verwekken. *Eduard* verplichtte den Allerchristelyksten koning door zyn voorbeeldt geen geloof te geven aan hunne redeneringen; en wierdt zyne daadt niet nagevolgt, ten minste was de zelve Vrankryk zeer aangenaam. De koning deedt hem daar over door zynen afgezant begroeten, bedankende *Eduard* voor dat hy hen, in zo eene gevaarlyke omstandigheid, daar de grondregels van Staat, na een diergelyk aanbrenge, het edelmoedige mistrouwen konden doen verschonon, gerechtvaardigt hadt. Hy prees boven al de gansch koninklyke manier, op welke *Eduard* hier in was te werk gegaan, niet alleen, om dat hy, voor de zaak aan den dag te brengen, naar de waarheit vernomen, maar ook, om dat hy zulks den beschuldigten vorst niet te kennen gegeven hadt, dan na hem over de valscheit des aanbrengers gewroken te hebben.

In dien tydt klaagde de koning van Vrankryk over het gedrag der ridders *Sidney* en *Winter*, die hem, naar hy zeide, slechte diensten deden in den Raadt en door het gansch koninkryk. Hy boodt ondertusschen aan hen hunne schepen, met al wat 'er om en by was, toen zy van de Fransche kapers genomen wierden, wederom te zenden.

1552.

* Gouvernante.

Dagregister van *Eduard*, *Hayward*.

Valfche aanbrenge gestraft.

Erkentenis van den koning van Vrankryk omtrent de edelmoedigheid van *Eduard*.

Adres van Vrankryk om bevyd te wezen van de Engelsche schepen wederom te zenden.

† des jaars 1553.

De boeken der Gereformeerden worden door beuls handen verbrand. Leedwezen des keizers over het opbreken van de belegering van Mets.

Zyn besluit om van de opperhoerschappye af te staan.

Het Dagregister van *Eduard* meldt alle de te gevallen.

1552. Hy wilde gaarne, dat *Eduard* wist, dat zulks geschiedde uit aanmerkinge voor hem, en om dat die ridders de eer hadden amptenaars van zyn huis te zyn. Dit was een strek van deze kroon, om de kapery harer zeerovers een glimp te geven, en om de schande van de wedergevinge te ontgaan. Zy hadt nog een ander uitzicht. De Engelsche kapers hadden eenige van de hare, die langs de kusten van Engelandt omzwurven, genomen. Vrankryk wenschte de zelve wederom te hebben, en geloofde, dat de aanbieding, die het deedt, aangenomen zynde, den weg zou banen om zulks te boven te komen. Het vondt zich bedrogen: al zyne list bestondt niet tegen de standvastigheid en de wyze antwoorden des jongen konings. Hy gaf den Franschen afgezant aangaande des zelfs uitbieding te kennen, dat hy niet begeerde wegens het vrylaten der Engelsche schepen zich eene verplichting te maken by den koning, zynen meester; dat hy zynen afgezant bevel hadt gegeven op de wedergevinge der schepen aan te dringen, als zynde pryzen, die tot nadeel van de overeenkomsten gemaakt waren, en dat hy geen gunst verzocht. Belangende de vrylating der Fransche rovers, de afgezant hadt zo haast den mond niet open gedaan, of *Eduard* deedt hem verstomt staan, hem zeggende, dat het recht der volkeren niet toeliet, dat 'er ten gevalle van die zeechuijmers eene voorspraak gedaan wierdt; dat al wat hy doen kon, om de achtig, die hy voor de aanbevelinge van den koning, zynen broeder, hadt, te betuigen, zonder de wetten om te keren, was, genade te verlenen aan zommigen: doch dat hy de overige aan het gerecht moest overgeven.

Uit dit verhaal blykt, dat de vredesverbonden, die tusschen die twee kronen gemaakt waren, de vyandelykheden niet beletten, noch de zeeoveryen, welke men vervolgens pleegde onder verscheide dekmantels. Dit hadt gelegenheit gegeven tot de voorbedingen, die in zommige dier verbonden ingelascht waren, namentlyk, dat de koningen van weêrzyde gevolmachtigden, zouden benoemen, om de zeezaken op een vasten voet te brengen, als ook het opmaken der pleitgedingen tegen de dievery dier rovers, of tegen de knevelaryen der pachters van den tol. Twee van die gevolmachtigden gingen in dezen jare uit Vrankryk naar Engelandt over, om een gesprek te houden met de genen, die *Eduard* en de Raadt zouden willen benoemen. *Petré*, geheimfchryver van Staat, *Wotton*, en de ridder *Smith*, alle drie leden van den Raadt, wierden tot deze verrechtinge gebruikt. De Fransche afgezondenen openden de zamenpraak met het vertonen van hunne gedenkschriften. De zelve beheldden een lyst van de vonnissen, die in de vierfcharen van Vrankryk geslagen waren tegen eenige Engelsche kooplieden, nevens de beweegredenen tot de zelve; een staat van de pleitgedingen, die aldaar nog hangende waren, en den spoedt, welken men maakte om de zelve af te doen. De Engelsche gevolmachtigden klaagden van hunne zyde over de schade, welke hunne kooplieden by het nemen der pryzen door de Fransche kapers geleden hadden, de zelve begrotende op meer dan twee maal honderd duizend kronen, en der zelve wederomgevinge eischende.

Dit was het onderwerp van de eerste byeenkomst, waar omtrent niets besloten wierdt, om dat de Fransche afgezondenen geen last hadden betreffende den eisch, die gedaan wierdt; zo dat zy den zelve niet konden toestaan, noch tegen spreken. Dus stelde men de zaak uit, tot dat zy van de gedachten van het hof onderrecht waren. Men

kwam wederom byeen zo haast hen de bevelen daar omtrent waren ter handt gestelt, en toen was het, dat de Fransche afgezondenen aanboden de schepen, die zy van de ridders *Sidney* en *Winter*, gelyk wy boven verhaalt hebben, verovert hadden, weder te geven: het welk aantoonde, dat die pryzen van het getal waren van de gene, die de gerechtshoven van Vrankryk verbeurd verklaart hadden. De aanbiedingen, die Vrankryk aan *Eduard* liet doen, en het antwoordt, dat die kroon zynen afgezondenen in last gaf de Engelsche gevolmachtigden toe te voegen, waren geenzins het zelve. Het geen *Eduard* zeide op de aanbiedingen van den Franschen afgezant was wel ter zake, daar mede Vrankryk verplichtende hem recht te doen, het zelve ondertusschen waarfchouwende, ingevalle van weigering, voor eene onvermydelijke wederwrake.

De afgezondenen bragten vervolgens op het tapyt een ontwerp van ordonnantiën omtrent de zeezaken, die tusschen beide de natiën gelykvormig was; en van hunne reglementen sprekende, trachtten zy, volgens het voordeel, dat zy hadden, de zelve boven die van Engelandt te doen gelden. Doch men voerde hen te gemoet, dat 'er in de ordonnantiën der Admiraliteiten des koninkryks niets verandert kon worden, om dat zy, een gedeelte van de tot het landt behorende byzondere wetten uitmakende, eeuwig en onveranderlyk waren. Voor het overige liep deze onderhandeling vruchteloos af. De Fransche afgezant, nieuwe bevelen ontvangende, boodt *Eduard* aan het ontslag van vier pryzen, die de Fransche kapers verovert hadden, onaan gezien de zelve verbeurd geoordeelt waren. De jonge vorst nam deze aanbieding aan, behoudens dat zulks de overige zaken geen nadeel toebragt. De afgezant toonde ook een afschrift van zee-reglementen, na de herfchikking, die men ter begunstiging der Engelschen daar in gemaakt hadt. Hy gaf daarenboven te kennen, dat de koning, zyn meester, te Parys een hof hadt oppgericht, dat alleen zou bestaan uit kooplieden, die in de burger wetten bedreven waren, en dat men aldaar de pleitgedingen, die in den Raadt gedient hadden, zou onderzoeken, om der zelve onregelmatigheit te verbeteren, of de langheit te bekorten. *Eduard* nam met zyne Raadsheeren dit stuk in overweging, en gaf, met kennis van de zelve, tot antwoordt, dat dit lage gerechtshof, waar van men de oprichting deedt gelden, niet bekwaam was om de Engelschen op hunne klagen te helpen; dat des zelfs bekwaamheit vooronderstelt zynde, het zelve de stoutheit niet zou hebben om de ordonnantiën van den Raadt te veranderen, en dat 'er geen ander middel was om eene goede verstandhouding in den koophandel te onderhouden, dan de oude wetten wederom in gebruik te brengen, zo als de zelve tusschen de Engelschen en Vlaamschen onderhouden zyn geworden. De Geschiedenis meldt ons niet, of deze zaak meer gevolgen hadt: doch het is waarfchylyk, dat men het daar by liet berusten, en dat het hof van Vrankryk dat van Engelandt alleen zocht op te houden.

Daar verliep byna een jaar tusschen de afbreking van het oude Parlement, dat vyf jaren geduurt hadt, en de beroeping van het nieuwe. De staat- en geldzucht des hertogs van Northumberlandt hadden het eerste doen ophouden, om dat hy daar altoos hinderpalen vondt, die zyne oogmerken dwarsboonden. Hy beschouwde het ten anderen als het werk van den hertog van Sommerfet, die, hoewel hy niet meer in wezen was, echter aldaar zyne aanhangers hadt; en naardien de haat, dien hy de-

Standvastigheid van *Eduard*.

Onderhandeling tusschen de gevolmachtigden van Engelandt en die van Vrankryk over de zeezaken.

1552.

De handelen van de Admiraliteiten van Engelandt zyn onverzwoelyk.

Oprechtiging van een hof te Parys voor den koophandel.

1553.

Beroeping van het Parlement van Engelandt.

1553. dezen heer nog altoos toedroeg, den roem van des zelfs goeden name niet kon verdragen, wilde hy een hieghaam vernietigen, dat des zelfs gedachtenis alle dagen deedt herleven. De korte duur dezès nieuwen Parlements, en het weinige van belang, dat 'er voorviel, geven de voornemens des hertogs van Northumberlandt te kennen, als mede de gesteldheit zyns gemoeds, veel verschillende van dat van den beschermheer. Naauwlyks kon hy dulden, dat het Parlement een maand duurde. Zo haast als hy de onderstandgelden, waar uit hy hoopte zyn voordeel te trekken, toegestaan, en zyne happigheit, met zich den weg te banen tot de leenverheffinge van het Palatynichap van Durham, verzadigt hadt, verplichtte hy den koning het zelve af te breken. Hy wilde niet, dat aldaar van het staatsbestier, waar van hy toeleg hadt zich meester te maken, gesproken wierdt, en vrezende, dat men zyn gedrag mogt bespieden, deedt hy het zelve aanvangen en eindigen in de zelve maand, in plaats dat het gene, dat onder het bewindt van den beschermheer beroepen wierdt, zich gedurende vyf jaren verledigde om den Staat en den Godsdienst te hervormen, zonder dat die wyze staatsdienaar ooit over des zelfs gezag, aan het welke hy het zyne onderwierp, nydig was.

De zittingen des Parlements, zynde het tweede onder *Eduards* regeringe, begonnen den 1 Maart. Vyf dagen voor dat de zelve geopend wierden deedt men in het Lagerhuis een voorflag om den koning een onderstandgeldt toe te staan. Wat zorg de hertog van Northumberlandt hadt gedragen om 'er de afgezondenen toe uit te kiezen, leedt het voorstel echter nog veel zwarigheit. De somme, die men verzocht, was merkelyk groot; en dewyl het koninkryk in vrede was, vondt de Gemeente geen noodzakelykheit om de zelve toe te staan: zo dat ze daar niet dan na vele tegensprekingen in bewilligde. De vuilardigheit des hertogs van Northumberlandt bleek in de bill, die hy ten dien einde hadt opgesteld. Niet te vrede zynde met de redenen te zoeken in de schulden, die de koning genoodzaakt was geweest te maken, schoof hy de hatelykheit daar van op wyl den hertog van Sommerfet. Dit deedt hy alleen om het vermaak te hebben van zynen goeden naam te brandmerken, en om teffens de berispingen des volks, met hem een ander onderwerp voor te stellen, waar over hy kon klagen, te ontgaan. Dus strekte de hoon, welke de gedachtenis van wyl den hertog wierdt aangedaan, tot een grondslag om het onderstandgeldt toe te staan. Alle rampen, die het koninkryk waren overgekomen, wierden hem te last gelegd, als, dat hy den koning in gevaarlyke oorlogen hadt ingewikkelt; de munt vervalst; de oproerigheit in de provinciën aangefloekt; en door alle deze wanorders de geldmiddelen uitgeput. Men voegde daar by, dat de koning getracht hadt tegen die onheilen te voorzien, met vrede te verkrygen; den koophandel te herstellen; de munt te verbeteren, en al het verlies, daar uit ontstaande, op zich te nemen, doende zulks om des volks wille, wel verre van toeleg te hebben om zich met het verarmen van het zelve te verryken. Doch dat hy by zyne aankomst tot de kroon vele schulden hadt gevonden, en geen geldmiddelen om ze te betalen; als mede dat zyne gansche schatkist, noch alle zyne zorgen, om de onkosten van het koninkryk goed te maken, niet genoeg waren om de zelve af te doen. Na deze voorstellingen stondt hem het Parlement den onderstandt (a),

(a) Deze onderstandt is evenwel niet betaalt, en *Maria* scholt den zelve het volk kwyd.

dien hy van noden hadt, toe.

De geestelykheit vondt zich, naar het voorbeeld der Gemeente, verplicht het zelve te doen, en niet minder yver willende betuigen, stondt ze den koning eene vrywillige gift * toe van zes * *Don gra-* *mit.* stuivers van de gulden, te heffen op alle de geestelyke goederen.

Het Hogerhuis maakte vervolgens een ontwerp van eene wet, om de leken te beletten de kerkelyke geldmiddelen, alleen tot onderhoudt van der zelve leeraren geschikt, onder zich te slepen. Dit was een misbruik, dat men met de hervorminge onverbeterd hadt gelaten. De groten bekwaamen domheerschappen † voor hunne kinderen, onder belofte van hen te zullen doen studeren, en bekwaam te maken om de ordens te kunnen ontfangen. Het gebeurde niet selden, dat die kinderen, met kerkelyke inkomsten voorzien zynde, weinig moeite aanwendden om de zelve te verdienen, en dat zy, zonder zich te leggen op de oefening van de Godgeleerdheit, echter hunne domheerschappen bleven behouden. De bisschoppen bragten hunne klagen daar oyer aan het Hogerhuis, en de Lords stelden het ontwerp op, dat zy aan het Huis der Gemeente overzonden. Het wierdt aldaar twee malen gelezen, doch op de derde lezing, zonder dat men 'er de reden van weet, verworpen.

Het bisdom van Durham wierdt in de volgende zittinge vernietigt, en het Parlement bewilligde met een, dat de koning 'er twee andere in de plaats zou oprichten, welke een den naam van het oude bisdom zou behouden, en het andere dien van Newcastle annemen, alwaar des tweden bisschops verblyplaats zou wezen. Deze vernietiging was gegrond op de uitgestrektheit van dit bisdom, dermaten, dat het een eenigen bisschop onmogelyk was de bediening daar van waar te nemen. Het Parlement vernietigde het zelve alleen, om den koning gelegenheit te geven twee prelaten, in plaats van eenen, aan een bestaan te helpen. Het was te nodiger, om dat het volk van dit bisdom tot dien tydt toe, by gebrek van leerars, om het zelve te onderwyzen, in eene diepe onwetendheit hadt geleest, tot verbetering van het welke, naar men meende, de zorgen van twee bisschoppen veel zouden kunnen doen. *Ridley*, een inboorling van het landt, wierdt tot het nieuwe bisdom van Durham benoemt: doch hy nam 'er de bezitting niet van.

Zes weken na deze vernietiging wierdt de hertog van Northumberlandt tot Palatyn, of Paltsgraaf*, van Durham verheven, die het wereldsch rechtsgebiedt der bisschoppen tot deze waardigheit deedt overbrengen. Dit was waarschynlyk het einde, dat hy zich in de vernietiging van het bisdom hadt voorgesteld, schoon des Parlements inzichten eenvoudiger waren geweest. Daar is niet aan te twyfelden, zo men zich maar te binnen brengt, hoe ly, in de laatste zittingen van het voorgaande Parlement, aanhieldt, om *Tonstal* van zyne waardigheit te ontzetten, ten einde hy zyn Palatynichap mogt doen ryzen uit de vervallene overblyffelen van dit bisdom; en wat gevoeligheit hy tegen het Lagerhuis toonde, waar van hy de toestemming niet kon verkrygen, hy genoot niet lang zyn onrechtvaardig bezit. Deze gemaakte veranderingen in het bisdom hielden op met de aankomst van *Maria* tot de kroon, die de zaken in den vorigen staat bragt, en *Tonstal* met de zelve waardigheit weder bekleedde.

De zittingen des Parlements eindigden met de brieven van kwydscheldinge*, die de koning het zelve toezondt. Met deze tekenen van goeder-

1553.

* *Don gra-* *mit.*

Klagen der bisschoppen over het kwylyk be- geven der domheerschappen.

† *Canonici.*

Vernietiging van het oude bisdom van Durham, om 'er twee andere voor op te richten.

De hertog van Northumberlandt wordt Paltsgraaf van Durham. * *Comte Palatin.*

Brieven van kwydschelding door den koning verleent, en het Parlement toegezonden.

* *Abolition.*

De hertog van Northumberlandt brandmerkt de gedachtenis van den hertog van Sommerfet.

De hertog van Northumberlandt brandmerkt de gedachtenis van den hertog van Sommerfet.

De hertog van Northumberlandt brandmerkt de gedachtenis van den hertog van Sommerfet.

1553. tierenheit hebben de koningen van Engelandt de gewoonte hunne Parlementen af te danken, op dat de afgezonden der Gemeente de zelve op hun beurt in de provinciën openbaar maken. Het Parlement geeft aan deze brieven de kracht van eene wet: doch maakt 'er de minste verandering niet in. Evenwel tekent men aan, dat het Lagerhuis op deze wat te zeggen vondt, en dat het, de zelve aan de Lords wederom te rug zedende, verzocht, dat men daar in eenige woorden veranderde. Het wordt niet gemeld wat 'er aan haperde, noch ook wat de Lords daar in deden. Op den zelve dag, zynde de laatste van Maart, scheidde de twee Huizen, en het Parlement wierdt afgebroken. De hertog van Northumberlandt vreefde daar geen meester van te zyn. Het verkrygen van de schendige verklaring, welke hy oordeelde tegen den hertog van Sommerfet zeer benodigt te wezen, hadt hem vry wat moeite gekost, en hy was benaauwt in het vervolg 'aldaar de zelve gefeldheden te vinden als in het andere. Dit gebeurde, en de koning, die de doot des beschermheers begon te beklagen, met de Gemeente overcendragende, zo was de ondergang des hertogs van Northumberlandt onvermydelyk. Dus wilde hy liever het Parlement afbreken, schoon hy oorzaak van des zelfs beroeping was geweest, dan het zelve doen vervolgen wegens schromelyke ongerustheden, die hem kwelden.

Afbreking van het Parlement.

Hayward, Barnet.

Gevolmachtigden tot verkoping van de overtollige kerk-sieraden.

† De ridder Edmund Peckham.

Ontroevenheit der gevolmachtigden.

Na de scheiding van het Parlement benoemde de koning gevolmachtigden, om een nieuw onderzoek in de kerken te doen, en om den lyst, dien de eerste onderzoekers van het daar toe behorende sieraad en zilverwerk opgegeven hadden, te bewaarden. Wy hebben boven gemeld van de gerechtskamers, waar in men de rechtsgedingen opmaakte tegen de genen, die zich in het eerste onderzoek niet getrouw gedragen, en iets van de schatten der kerken ontvreemden. Men trachtte door de zorgen van de tweede die ontvreemding te ontdekken, en te voorzien in de behouding, of in het aanvullen van de vereischte sieraden. Tot daar toe was het bevel goed, en de Godvrucht van een jongen koning waardig; doch men ging de palen daar van te buiten. Men maakte den vorst wys, dat die nutteloze of overtollige versierselen behoorden verkocht te worden, om de waarde daar van aan den armen te geven; en aangaande het zilverwerk, dat het raadzaam was het zelve in de koninklyke schatkamer te brengen, de kerken alleen overlatende het gene tot de bediening der Sakramenten vereischt wierdt. Dus waren de tweede gevolmachtigden niet alleen gelast hunne lystten tegen die van de eerste onderzoekers na te zien, of den vereischten sieraad ontbrekende kapellen daar mede te voorzien; hun last behelste ook, niets in de andere te laten dan het geen de zelve tot gebruik nodig was; om geldt te maken van het overtollige linnengoed, als mede van de kazuiffels en andere altaar-sieraden, ten einde den armen daar van onderstandt wierdt gedaan, en om het zilverwerk, nevens de edelgeffcenten, te stellen in handen van den schatbewaarder van het paleis †. Men beval hen echter zo vele kelken te laten, als zy, ten aanzien van de kerk, behoortlyk oordeelden tot het bedienen van het Nachemaal. De Engelsche geschiedenis-schryvers zeggen, dat de meeste gevolmachtigden zich verrykten ten koste van hun gewisse, zo wel als tot na deel van den koning en de kerk: zo dat zy van kale gasten, die zy te voren waren, door hunne rykdommen tot aanzienelyke bedieningen kwamen, en zich onder de edellieden een rang deden geven: weshalven men kan zeggen, dat, wel ver-

re van het kwaadt verbeterd te hebben, met zodanige onderzoekers uit te zenden, de laatste dwaling erger was dan de eerste. Hier van daan komen de berispingen over *Eduards* gedrag, in zo verre hy de orders dier gevolmachtigden getekent hadt: doch de misdaadt lag minder in de order dan in de uitvoering. Zodanige onheilen hangen den vorsten boven het hoofd; aan hunne beste meningen wordt niet selden door de kwade schikkingen hunner amptenaren een andere draai gegeven, en de behandeling van des lands penningen valt selden in getrouwe handen; het zy om dat men de genen, die daar toe gebruikt worden, kwalijk verkieft, of dat 'er in het goud of het zilveriets, wy weten niet wat, besmettelyks is, dat de genen, die niet wezentlyk deugtzaam zyn, verleidt en ten valle brengt.

De bevelen voor de onderzoekers wierden den grave van Shrewbury, voorzitter van de Noordelyke delens des koninkryks †, toegezonden, ten einde hy de zelve in zyn gebiedt deedt werkitellig maken. Het is zeer waarschynlyk, dat het onderzoek ook in de andere provinciën op de zelve wyze toeging, en dat men de genen, die van wegens den koning het gezag voerden, belastte des zelfs bevelen te doen nakomen. Dit ampt van voorzitter in den Raadt van het Noorden, waar mede zich de graaf van Shrewsbury bekleed vondt, was voor het overige van eene uitmuntende waardigheid. Men ziet by de opene brieven van zyne aanstelling †, dat zyne kennis ging met eene oppermachtigheid over geestelyke en wereldlyke, en over burgerlyke * en halsstraffelyke † zaken, uitgenomen over die van hoog-verraad; dat zyne besluiten met het groot zegel bezegelt wierden; dat zyn hof bestondt uit de graven van Westmorlandt en Cumberlandt, uit den bisschop van Durham, drie Lords, vercheide ridders en edellieden, en leeraars † van de wet; dat hy zyne hoge gerechtsdagen vier malen in het jaar hielt. Hem was voornamentlyk bevolen straf te oeffenen over de oproerigen, de makers van lasterschriften tegen de regering, en alle de genen, die wederspannig waren tegen de orders van het hof; des konings verklaringen en de besluiten van zynen Raadt aangaande den nieuwen kerkregel uit te voeren; het volk uit hunne vooroordeelen, waar in het in die Noordelyke provinciën was, ten voordeele van des pauzen gezag, te recht te helpen, en den koning te doen onderdanig zyn; het zelve kennis te geven van de onrechtvaardige bezitting van den eersten, en van het natuurlyke recht van den tweeden; zorg te dragen voor de beslotene waranden, om aan de eene zyde te beletten, dat 'er niet meer gemaakt wierden ten nadeele van het arme volk; en aan de andere, dat de Gemeente niet verwoefte de gene, die zy op wettige tytels grond vonden; de onrechtvaardige bezitters en onderdrukkers te straffen; de genen, die door het geweld der groten van het hunne berooft waren, te herstellen, en een gelyke balans te houden tusschen armen en ryken. Dus bevestigde *Eduard* de genen, die onder zyn gezag regeren zouden, in de ampten, gevende by zyne opene brieven eene onderrechting, waar naar zy zich te gedragen hadden.

Harli wierdt dit jaar tot bisschop van Hereford verkoren, waar van de setel open was door de doot van *Skip*. Wy dienen iets van de wyze van deze verheffing te zeggen, die alleen onder *Eduard* gebruikelyk was; doch onder de regering van *Maria* afgeschafft, en zelfs onder die van *Elizabeth* en der zelve navolgers ganschelyk vernietigt wierdt.

De koning benoemde tot het openstaande bisdom

1553.

† Van deze bediening is gesproken in het begin van *Eduards* regeringe.

† In de Verzamelingen van *Barnet*. Gezag van het ampten voorzitter in den Raadt van het Noorden. * *Civile*. † *Criminels*. † *Doctoren*.

Harli wordt met het bisdom van Hereford bekleed.

1553. dom een persoon, dien hy het zelve waardig oordeelde, den zelve verlenende de macht om alle herderlyke bedieningen waar te nemen, zo verre als het woordt Gods die aan de bisschoppen toeschryft: alles in des konings name en onder des zelfs gezag. De titulaire was in de bezitting van het wereldsche zynes bisdoms gestelt, uit kracht dezer brieven, waar van men des anderen daags een schriftelyk bewys, met het groot zegel gezegelt, aan den aartsbischop overzondt, dien men beval den nieuwen prelaat in te wyden. Deze wyze van bisschoppen te maken wient in de volgende regeringen zeer gewraakt, zels onder de Hervormden, die de genen, welke op die wyze aangestelt waren, *des konings bisschoppen* noemden. Ondertusschen is het zeker, dat de koning niet begeerde te raken aan het gene in deze bediening geestelyk was, waar mede de benoemde persoon door oplegginge der banden moest bekleed worden. Des konings opene brieven verleenden hem alleen macht om zynen dienst te oeffnen in het bisdom, waar van hem de zorge wiert aanbetrowt. Met een woordt, hy wiert door den koning tot het weder vullen van den openstaanden setel op gene andere wyze benoemt, dan de byzondere personen tot de beneficiën door de leken, die het recht van begeving † daar van hebben, benoemt worden.

In de maandt van May verleende de koning zyne openbrieven, behelzende verlos, en telfens bevel aan de schoolmeesters, om de jeugt een breder en naauwkeuriger geloofsbedienis te leren, dan de gene waren, waar van men zich tot dien tydt toe bedient hadt. Men meent, dat de zelve door *Poinet*, bisschop van Winchester †, was opgestelt. Uit dit alles blykt des vorsten yver voor den Godsdienst, en de liefde, die hy zynen onderdanen toedroeg. Hy droeg zorge voor de opvoedinge hunner kinderen, daar hy zelf nog nauwlyks de kindschheit ontwoffen was; en schoon minderjarig vendende hy reets den heerlyken naam van Vader des volks. Hy ging voort zich den zelve waardig te maken, met den elendigen verkwikking toe te brengen, en de armen met liefdadigheid te ondersteunen. Met deze oeffeningen van Godvruchtigheid en liefde werken eindigde hy kort daar na zyn leven.

Hy kwynde al in de maandt van January aan eene zinking, die hem op de borst was gevallen. Zommigen † zeggen, dat hy door een bloemruiker, die men hem op den eersten dag van het jaar vereerde, vergeven is. Volgens het gemeenste gevoelen van dien tydt hielt men den hertog van Northumberlandt voor den aanlegger van zulk een vervloekten vadermoordt †. Wanneer wy van zyne doot spreken, zullen wy zien, waar op deze vermoedens gegrond waren. Laat ons nu ten einde lopende daden van hem, wiens leven zo waardig is met al zyne omstandigheden beschreven te worden.

Hoe vermoeiende zyne ziekte was, nochtans helette de zelve niet, dat hy zich tot staatzaken, zo veel als hem zyne zwakheit toeliet, verledigde; doch nog meer tot de Godvrucht. Hy hadt in dien tydt de predikatie van *Ridley*, bisschop van Londen, bygewoont, welke hem de liefdadigheid ten hoogsten hadt aangeprezen. Het groot getal der behoefstigen, die in het koninkryk, en voornamentlyk binnen Londen, waren, hadt hem genoopt dit gewigtige punt van den Christelyken Godsdienst aan te dringen. Hy toonde, dat alle menschen aan dezen noodzakelyken plicht gehouden waren, doch allermeeft de vorsten, zeggende: „Dat Godt hen alleen

II Deel.

tot den troon hadt verheven, om hunne weldaden van den zelve uit te storten; dat, hoe meer hy hen met zyne genade hadt begunstigt, hoe groter erkentenis hy daar voor van hen begerde; dat hunne goederen tot hem niet konden komen, maar dat hy de armen in zyne plaats hadt nagelaten, om hunne mildadigheden te ontfangen; dat Godt hen niet met de koninklyke waardigheid hadt vereert om zyne grootheid na te bootzen, maar om zyne mildadigheid na te volgen; dat deze Goddelyke deugd ook ganfch koninklyk was; dat ze in Godt, als in haren oorspronk, op eene overheerlyke wyze uitblonk, en dat de zelve in de koningen, als in de afbeeldfels van de Godheit, als een wederglanfch moest afstralen.

Dit was te Whithal, daar de koning zich bevondt, dat *Ridley* predikte. Deze vorst, die de gewoonte hadt de fraaiste plaatsfen der leerredenen, welke hy altoos met veel opmerkinge aanhoorde, in zyn gedenckboeck aan te tekenen, was door deze zeer bewogen. Na het middagmaal gehouden te hebben nam hy den bisschop by de handt, leidde hem in de galdery, en hem nevens zich hebbende doen nederzitten, beval hy hem den hoedt op te zetten. Toen het woordt opnemende zeide hy tegen hem: *Uwe leerreden heeft my geraakt!* Hy herhaalde vervolgens de voornaamste zaken daar van, en de zelve op zich toepassende vervolgdte hy: *Ik heb my toegeigent al het gene gy van den plicht der vorsten gezegt hebt, aan welke Godt de oppermachtigheid alleen heeft toevertrouwt op de ellendigen daar mede by te staan, en die niet anders zyn dan de opzienders over de van Godt in hunne handen geselde schatten, om zo den armen mede te delen. De troon, waar op ik door hem geplaatst ben, heeft my niet verhoovaardigt. Ik beken maar stof, en on-eindig meer beneden hem te wezen dan by my boven anderen heeft gestelt: doch ik begeere zyne barmhertigheid na te volgen. Dewyl my in myne ellende nodig is, dat by de zelve ontfourwe, moet ik ook met die der anderen deernis hebben. Dit is het gebruik, dat ik verplicht ben van myne geldmiddelen te maken. Ik ben ze aan de mildadigheid Gods verschuldigt; en hoe ze merkelyker zyn, hoe groter rekenfchap ik 'er ook van zal moeten geven. Help my, Mylord, dat ik my daar in van mynen plicht kwyte; en na my door uwe algemene vermaningen tot liefdadigheid te hebben aangeport, zo geef my uwen raad in het byzonder, om de zelve naar behoren te bestieren en te schikken.*

Deze redenvoering bragt den bisschop in eene verwondering, die hem eenigen tydt de stilzwygendheit deedt bewaren. Eindelyk brak hy de zelve, en zyne tranen met zyne woorden vermengende betuigde hy dien vorst zyne vervoering en blydschap. Na dat hy zyne Godvruchtigheid naar verdienste geprezen hadt, zeide hy tegen hem, „Dat het oogmerk, waar op hy hem de eer deedt zynen raad te verzoeken, van een al te groot gewigt was, om alleen en in zo korten tydt daar over een besluit te nemen; dat hem ten anderen niet zeker genoeg bekend was, wie en wat de behoefstigen binnen Londen waren, om 'er zyne Majesteit een recht bescheidt van te geven; dat hy hem smeekte eenige dagen tydt te mogen hebben, om daar omtrent met den Lord Major* en de Aldermans †, die uit de openbare registers konden weten, hoe vele armen 'er niet alleen binnen deze hoofdstadt, maar ook in het ganfche koninkryk waren, een overflagte maken“. Hy voegde daar by, dat het nodig was, dat de koning hen daar over schreef. Deze vorst liet ook aanstonts zyne brieven ver-

1553. Leetden van Ridley om de vorsten tot liefdadigheid aan te manen.

Fraais woorden des konings over de leerreden van dien prelaat.

De bisschop verzoekt met den Lord Major en de Aldermans te spreken nopens de middelen tot onderstandt der armen. Hoofdschout.

1553. vaardigen, die hy tekende, begerende, dat de bisschop, de welke de zelve zou overhandigen, de zelve nevens hem tekende.

Gedachten van den Lord Major en van de Aldermans;

De brieven aan den Lord Major door den bisschop overhandigt zynde, deedt deze magistraatspersoon de Aldermans byeen roepen, nevens twintig wykmeefters, by welke de zaak ter onderzoek wierdt gebragt. Men vondt raadzaam de armen in drie foorten te verdeelen. Onder het eerste foort wierden gerekent de krankzinnigen, zwakken en onvermogens; onder het tweede de zieken en verminkten; onder het derde de lediggangers, welke door hunne luiheit in hunne ellende gedompelt blyven, en door de zelve niet selden tot snode cuvelheden vervallen. Men maakte een ontwerp omtrent de verdeling van elk foort, hoe veel in de zelve behoorden geplaatst te worden, en sloot het verloop met het gevoelen van de vergadering. Het zelve behelste, dat men zorg moest dragen voor het onderhoud van de eerste, voor de verkwikking en genezing der tweeden: doch dat de laatste waardiger waren eer bestraft en gekastyd te worden dan onderftandt te krygen.

Volgens welke de koning zyne weldaden uitdeelt.

Ridley, dit geschrift aan den koning verzoont hebbende, deelde zyne weldaden uit naar het goedvinden van den Lord Major en de Aldermans. Hy gaf de Minnebroederskerk, niet ver van Newgate, nevens de inkomsten, die 'er aan gehecht waren, aan de weezen en andere behoeftigen van het zelve foort. Hy rechte de kerk van St. Bartholomeus, by Smithfield, tot een algemeen Godshuis op voor de zieken en verminkten, en vereerde de stad zyn paleis Bridwell, oude verblyfplaats van de koningen van Engelandt †, om de landlopers en lediggangers daar in te plaatsen, ten einde de zelve onder de kastyding † van opzienders aan het werk wierden gestelt en gehouden. Hy wees geldmiddelen aan op zyne inkomsten tot onderhoudt van het Godshuis, zo wel als tot de inkomsten van het huis van Bridwell. Hy bevestigde ook de stichting, die hy in den voorgaanden jare hadt gedaan, van het hospitaal van St. Thomas van Southwark, in de grote voorftadt, aan gene zyde van den Theems. *Tbirdby* was de laatste, die het in handen hadt, en gaf het in den jare 1539 over aan *Henrik den VIII.* Doch *Eduard* wilde liever de inkomsten tot Godvruchtige gebruiken besteden, dan zyne geldmiddelen daar mede vergroten. Hy vereerde het aan den Lord Major en de gemeente van Londen, de welke altoos eenen van hare zes en twintig Aldermans tot bestierder heeft van de voorftadt, die de koning in zyne gift * begreep. Hy liet het voornaamste huis daar van weder opbouwen; vermeerderde de voorrechten en inkomsten, en deedt terftondt de oude handvesten of voorrechten daar van uitschryven. Naardien de geheimschryver op zyn bevel een plaats hadt open gelaten, om aldaar zekere geldsomme te begroten, die op de toevallige goederen van de kroon moest geheven worden, vulde hy zelf het openstaande, en stelde met zyn eigen handt, dat de gift zou wezen van vier duizend marken † des jaars. Dit gedaan zynde dankte hy Godt van hem voor zyne doodt nog tyds genoeg gegeven te hebben om dit werk van liefdadigheid ten einde te brengen. Een werk, dat inderdaadt eene koninklyke Godvruchtigheid waardig was, en dat de beruchtste stichtingen van Europa evenaart, boven al, indien men daar onder begrypt de andere giften, de welke sedert by die van *Eduard* gevoegt zyn. Voor het overige heeft men al den roem aan hem toe te schryven, het zy ter oorzaak van zyne eige weldadigheid, of dat hy anderen daar toe hadt opgewekt.

† *Henrik* de VIII hadt het zelve tot een verblyfplaats voor *Karel* den V geschenkt. Zie fol. 148.

† Men noemt nog heden ten dage die stichtingen huizen van kastydinge. Deze stichting is nog in wezen.

* *Donation.*

† Meer dan duizend kronen.

De yver van dezen vorst voor Godvruchtige zaken belette hem niet op die van Staat te denken. Hy hadt zyne afgezanten by *Karel* den V en by *Henrik* den II, om het bondgenootschap met die twee vorsten, onaan gezien den oorlog, dien zy tegen elkander voerden, te onderhouden. De gelukkige verrechtingen van Vrankryk aan den kant van de Nederlanden baarden hem nayver: doch hy wilde des zelfs wapenen niet tegen Calais doen keren, en zou gewenscht hebben hunne verschillen door eene bemiddeling af te doen, indien zy de zelve hadden willen aannemen. Na deze weigering meende hy de onzydigheit te moeten houden. Al in de maandt van September des voorgaanden jaars hadt *Karel* de V hem aangeweest om bystandt tot de wederbekoming van Mets, uit inzichte van het gevaar, waar in Vlaanderen zich bevondt, dat door het Ryk, sedert het verlies van die plaats, welke de Duitschers den doortocht belette, niet dan zeer bezwaarlyk kon bygesprongen worden. Hy stelde *Eduard* voor oogen de oude vriendschap, die altoos tusschen de koningen, zyne voorzaten, en het huis van Burgundie, waar van Vlaanderen het erfgoedt was, plaats hadt gehad. Behalven het belang, dat Engelandt hadt om deze souvereiniteit tegen den inval der Franschen te verdedigen, indien het aldaar zynen koophandel wilde staande houden, ziet men ook de vertogen, die de afgezant van *Karel* den V over dit stuk aan den koning en aan de heeren van den Raadt overleverde, met de redenen voor en tegen, de welke *Cecilius*, geheimschryver van Staat, belast wierden op te schryven. Hy voegde daar kleine aantekeningen in het Latyn by †, die hy op den kant stelde, nevens ieder punt van zyne verhandeling *. Hy hadt de zelve opgestelt in vragen over des keizers aangeboden bondgenootschap; in antwoorden op die vragen; en in redenen voor en tegen dit verbondt. Ieder afdeeling bestondt in verscheide artykelen, en tegen over ieder artikel stonden korte aantekeningen, waar van ieder gegrond was op eene bekende plaats van de redenkunde †. Dit geeft te kennen, dat de koning, die het dus aan den geheimschryver van Staat belast hadt, in den grondt der zaken wilde indringen, en gene verbindtenissen aangaan, waar van de noodzakelykheit en de billykheit hem niet klaar voorkwam.

Eenige dagen daar na wierdt de ridder *Morison* benoemt om den keizer, die zich in Vlaanderen met het maken van toebereidselen tot het beleg van Mets ophieldt, te begroeten. De lastbrieven van dien gezant behelsten de aanbiedingen van *Eduard*, om *Karel* den V en *Ferdinand* hulp toe te brengen tegen de Turken, die Hungarië verwoest, en wier vloten de kusten van Sicilië en Italië zeer beschadigt hadden. Doch de afgezant hadt bevel zich ingeende minste verbindtenisse tegen Vrankryk in te wikkelen; dat zo de keizer op dit artikel androng, men *Morison* order gaf hem rond uit te zeggen, dat men nergens dan te Londen daar over kon handelen, met den gevolmachtigde, dien zyne Majesteit zou gelieven te zenden: want belangende zynen resident aldaar, dat de zelve by den Raadt niet zeer gezien was.

Na den ongelukkigen uitslag van de belegering van Mets boodt de koning zyn tusschenpraak uit aan *Karel* den V en *Henrik* den II. De bisschop van Norwich en de ridder *Hobby* gingen naar Vlaanderen over, alwaar zich *Karel* toen zyn ongeval met droevige overdenkingen te binnen bragt: de ridder *Pickering* en *Chaloner* begaven zich naar het Franche hof. De

1553.

Burnet. *Eduard* wil onzydig blyven tusschen den keizer en den koning van Vrankryk.

Oplettendheit van *Eduard*, en moete, die hy aanwendt om kennis van zaken te nemen.

† Zie de *Verzamelingen* van *Burnet.* * *Digestion.*

† *Logick.*

Des konings afgezant aan *Karel* den V.

Andere afgezanten om hem de bemiddeling van *Eduard* aan te bieden.

cer-

1553. eerste vonden den keizer ziek, zo dat zy geen gehoor konden krygen. Zy traden echter met de gouvernante der Nederlanden en den bisschop van Arras in gesprekhoudinge. De laatste deed een lang verhaal van de vyandelykheden van Vrankryk. Hy beschuldigde het zelve de vrede verbroken, des keizers ichepen en die van zyne onderdanen genomen, het eedgenootschap der Duitfche vorften gelyft, en onder begunftiging van lde beroerten, die het in het Ryk verwekt hadde, de keizerlyke steden overweldigt te hebben. De afgezanten boden de bemiddeling van hunnen meester aan volgens de daar toe verkregene volmacht. De gouvernante en de bisschop van Arras beloofden hen, den keizer, die, zo haast als zyne gezondheid het zou toelaten, zelf hen wenschte antwoordt te geven, van hunne aanbiedingen verflag te doen.

Hon gesprek met de beflieft van de Nederlanden. Sleidanus Thuanus. Burnet.

Buitensporige eifchen van Vrankryk.

* Hammage.

Karel geeft te bedde leggende, gehoor aan de afgezanten van Eduard.

De ridders Pickering en Chalouner vonden het Fransche hof vol opgeblazenheit over den voorspoed van des zelfs wapenen, terwyl het zich aan die van den keizer, sedert het opbreken van het beleg van Mets, zeer weinig bekreunde. Ook wist men, dat hy ziek lag, en het gerucht liep zelfs, dat hy overleden was. Dus hadt die kroon, besloten hebbende uit haar geluk en uit de ongevallen van Karel den V, die zy meende veel verflagener te zyn dan hy was, voordeel te trekken, geen geneigtheit tot vrede. Zy wilde ten minste naar geen voorflagen van verdrag horen, dan onder voorwaarden, die het huis van Oostenryk van zyne schoonste staten, en teffens van zynen roem, ontzetten. Zy eifchte niet minder dan de wedergeving van het hertogdom van Milaan, en van de koninkryken van Napels, Sicilië en Navarre; de huldigiing * van Vlaanderen en Artois; de herstelling van Siëna, en dat de steden Mets, Toul en Verdun onder hare bescherminge zouden blyven. De afgezanten schreven daar over aan den koning en aan den Raadt van Engelandt, die deze eifchen onredelyk vonden. Zy waarschouwden hunne agenten by den keizer door een brief, daar niet van te spreken, dan van enkele nieuwigheden, die men in Vrankryk onder malkander verpraatte, en niet dan van voorflagen, die Eduard deedt in aanzien van middelaar. Men beval hen ook gade te slaan, hoe de keizer zich op het horen van dit nieuws zou gedragen, en alles in acht te nemen, zelfs tot de bewegingen van zyne oogen toe. Dit geschiedde, om maatregels te nemen op het besluit, of de verwondering, die zy in dezen vorst zouden ontdekken.

Eindelyk kregen zy gehoor. De koningin van Hungarië leidde hen in zyne kamer, daar zy hem te bedde vonden, zeer bleek en mager van wezen: doch daar stondt een vuur in zyne oogen, en hy sprak met zo veel klem, dat 'er van zyne zwakheit niet gemerkt kon worden. Zy betoonden hun leedwezen over zyne ziekte, en vervolgens boden zy hem de bemiddeling van de kroon van Engelandt aan. De keizer zeide, dat zy hem moesten verschonen van hen zo lang te hebben doen wachten; bedankte hen voor de aanbiedingen van den koning, hunnen meester, en verklaarde de zelve aan te nemen, behoudens dat Vrankryk de eerste stap zou doen, na dat het de overeenkomsten verbroken hadt. Doch hy gaf vervolgens te kennen, zich aan deze uiterlyke dingen niet te zullen binden, en betuigde, dat men hem altoos geschikt zou vinden om een zekere en eerlyke vrede aan te nemen. Hy hadt Teronane nog niet in zyne macht, en Vrankryk, dat in het laatste van den former deze plaats verloor, wilde nog niets van zyne trotsche eifchen laten vallen.

II Deel.

Doch de keizer, wiens leger ten eenemale gereed stondt, ontzette zich daar niet van. Voor het overige belette de doot van Eduard den uitflag van zyne bemiddeling.

Ondertuffchen handelde men in Duitschlandt over een verbondt tuffchen den keizer, den Roomfch koning en de Ryksvorften. Men begreep den koning van Engelandt daar ook onder, en zyne afgezanten zonden hem te Londen daar een afschreit van, en lieten hem met eenen weten, dat hy door Ferdinand, Roomfch koning, en Jan Frederik van Saxon tot het ingaan van het zelve zou aangezet worden. Ter bevordering van dit bondgenootschap moest de keizer de Duitfche vryheit en de voorrechten der Ryksvorften herstellen. Deze laatste betrouwen hem niet; doch verlieten zich op den Roomfch koning, dien zy meenden oprechter te zyn, en op den koning van Engelandt, hen als twee borgen van dit bondgenootschap aanziende. Het ontwerp kwam niet ter uitvoering. De keizer hadt de Nederlanden mede in dit verbondt begrepen, en de Ryksftanden maakten bedenkingen, dat Vlaanderen het toncel des oorlogs, en zy gedurig belemmert zouden zyn om het zelve byftandt toe te brengen; zo dat zy weigerden in het verbondt te treden, ten ware men hen van de kosten ontlafte, om de zelve de zeventien provincien, ten minste het beste deel daar van, te doen dragen.

1553.

Onderhandeling over een verbondt tuffchen den keizer en de Ryksvorften.

Zeeheeft geen voortgang, en waarom.

Godwin. Hayward. Sleidanus. Thuanus. Mezeray. De Vader Orleans. Huwelyk van den zoon des hertogs van Northumberlandt met Johanna Gray.

Geflachtreniging van Johanna Gray.

Ondertuffchen haafte zich de hertog van Northumberlandt om de vrucht te plukken van zyn schelmstuk, indien het waar is, dat hy den koning vergeven hadt, het zy door de dodelyke bloemruiker, waar van wy boven gesproken hebben, of door andere middelen, gelyk hy daar van door het beste gedeelte des koninkryks beschuldigt wierdt. Wy hebben gezien den toeleg, dien hy al voor twee jaren gemaakt hadt om Johanna Gray met zynen zone te doen trouwen, en haar erfgenaam van de kroon te doen verklaren, het welk hy in dit jaarter uitvoeringe bragt. De bruijloftsplegtigheden wierden gevierd in de maandt van May, en de verklaring van Eduard tot de opvolginge geschiedde in de maandt van Juny. Johanna was de oudste der dochteren, die uit het huwelyk van Mylord Gray, onlangs tot hertog van Suffolk verheven, met Françoise Brandon, dochter van Karel Brandon, hertog van Suffolk, en Maria, koninginne weduwe van Vrankryk, gesproten waren. Johanna Gray hadt nog twee zusters, ook in de zelve maandt getrouwt, de eene met Mylord Herbert, oudsten zone van den grave van Pembroke; en de andere, die gebogechelt was, met Martin Keys, een gemeen edelman van het hof (a). De hertog van Northumberlandt huuwde ook zyne twee dochters uit. De ridder Sidney trouwde met de oudste, en Mylord Hastings, zoon van den grave van Huntington, met de jongste. Dus hoorde men niet dan van vreugdebedryven en festynen, die in de familie van dezen hertog in zwang gingen, de welke zich door alle deze huwelyks-verbindingen sterker maakte, terwyl het hof en de stadt Londen, ter oorzake van des konings ziekte, die van dag tot dag toenam, in verflagenheit en droefheit waren.

Het volk, wanhopig over een zo onbeschaamd Des volks gedrag, begon opentlyk te morren, en wierdt vermoeden tegen den versterkt in de vermoedens, dat des konings ziekte niet natuurlyk was. Zy zagen deze huwelyken te niet natuurlyk was. Zy zagen deze huwelyken

Des volks vermoeden tegen den hertog van Northumberlandt.

T 2

(a) Thuanus zegt, als mede Sanderus, dat zy met den grave van Huntington trouwde: doch zy tasten mis: want die graaf trouwde met de dochter van den hertog van Northumberlandt.

1553. aan als zo vele dodelyke verbindtenissen van de zamenzwering, tegen des vorsten leven gefineed, en twyffelden niet, of het was een bedryf van den hertog van Northumberlandt, om steun voor zyne misdaadt te zoeken. Dit misnoegen was den hertog niet onbekend: doch de zelve ontveinzende, of verachtende, streefde hy altoos naar zyn doelwit. Hy kende des volks aardt, wiens woede met die van de zee gelyk zynde, zo schielyk stilt, als zo gaande wordt: zo driftig in genegenheit, als in haat, doch zo onbestendig in het eene als in het andere. Hy meende dan het veiligst te wezen, zich aan deze gemene geruchten, die met den tydt zouden ophouden, niet te kreunen: des konings ziekte daar toe gelegenheit hebbende gegeven, vleide hy zich, dat des zelfs doot die zou doen eindigen. Hy was alleen bedahet om den eersten aanloop dezer woede te ontwyken, met de zelve droefheit na te bootzen, die hy op de aangezichten der anderen zag, en met hen te vleien door eene valsche hope van des konings beterschap, waar van zyne bespieders van tydt tot tydt aangename berichten uitstrooiden.

Zyn heimelyke handel om Johanna Gray tot de kroon te verheffen.

Terwyl hy het volk, wiens hertstochten hy als opgeschort hieldt, een radt voor de oogen draaide, bedroog hy den koning, en kreeg den Raadt op de handt. Het huwelyk van Mylord Guilford Dudley, zynen zone, met Johanna Gray hadt hem van geen nut geweest, zonder eene verklaringe van Eduard, die haar tot zyne erfgenaam benoemde, met uitsluitinge van de prinsessen Maria en Elizabeth. Wy hebben boven gezien de maatregels, die hy twee jaren van te voren hadt genomen, om de laatste van het hof te doen vertrekken, uit eene vreeze, die het vermogen, dat zy op het gemoedt van den koning, haren broeder, hadt, welke haar tederlyk beminde, hem inboezemde. Deze toelag miste, zonder dat men 'er de reden van weet: doch den moedt niet verloren gevende nam hy een anderen omweg, dat hem gelukte. Hy wilst, dat Eduardt yver voor den Godsdienst alle andere bedenkingen overtrof, en dat 'er gene beweegredenen van genegenheit, gene belangen van familie hem zo dierbaar waren, als de bevordering van de hervorminge. Dit was het voornaamste, daar hy in zyn leven op dacht; daar hy gedurende zyne ziekte zyne meeste zorg aan besteedde, en het geen, op het aannaderen van de doot, die hem belette dit werk op onwrikbare gronden te vestigen, hem, naar zyne betuiginge, de eenigste ongerustheit baarde. Het viel Northumberlandt dan niet zwaar hem te overreden wegens de verandering, die Maria, indien zy tot de kroon kwam, in het kerkelyk bestier zou maken. Naardien zy niet minder yverde voor den Roomschen Godsdienst dan Eduard voor de hervorminge, was het waarschynlyk, dat zy voor de eerste zou doen, het geen Eduard, haar broeder, voor den laatste hadt gedaan; en dat zy met den troon te beklimmen ook dezen de overhandt zou doen hebben. Des konings gemoedt dus aan het waggelen hebbende geholpen door het blykbaar onheil, waar mede hy hem vertoonde dat de Godsdienst gedreigt wierdt, maakte hy hem weemoedig, hem den zelve affchilderende als badende in zyn bloedt, waar mede hy zeide dat Maria het gansche koninkryk zou doen overstromen. Twee zo zielroerende voorwerpen bewogen dien goeden vorst alles te doen, wat Northumberlandt hem in het vervolg zou raden, ten einde zulke zware onheilen mogten geweert worden. Deze doorslepen Lord zeide daar op, dat 'er tegen zo grote rampen geen ander hulpmiddel was dan eene uitdrukkelyke uitsluiting, by welke Maria tot de

opvolginge in het ryksbestier onbekwaam wierdt verklaart; dat zulks niet kon geschieden dan met het herroepen van den uiterste-wille van Henrik, en de acte van het Parlement, die het zelve bevestigde: doch dat 'er redenen waren om het eene en het andere te verbreken. Deze redenen bestonden hierin, dat wylen de koning niet in den rang der erfgenamen hadt kunnen stellen een persoon, welke geboren was uit een huwelyk, dat men bloedschuldig hadt verklaart, en die door hare onwettige geboorte onbekwaam moest gehouden worden tot de opvolginge; dat het vonnis tot de echtscheidinge van de koningin Catharina, hare moeder, door het Parlement, in den jare 1536 gehouden, bevestigd was, het welk tefens de dochter, uit een door de wetten afgekeurt huwelyk geteelt, van de koninklyke waardigheit hadt uitgesloten; dat het vonnis van echtscheiding niet vernietigt was, noch vernietigt kon worden, en dat, zo lang deze grondt van uitsluiting zou beslaan, men aan Maria geen recht kon geven, dat haar door de geboorte geweigert wierdt; dat het waar was, dat Elizabeth het ongeluk hadt zich in de zelve veroordeeling verward te vinden; dat de acte van het Parlement, die de echtscheiding van Catharina bevestigde, ook die bevestigde van Anna Bouleis: weshalven de zelve Elizabeth zo wel als Maria uitsloot; zo dat men, met deze acte te doen beslaan, niet anders kon besluiten, of zy moesten alle beide ontërst blyven; dat het waar was, vervolgde deze hertog, dat Elizabeth een beter lot verdiende: doch dat de koning meer aan den Staat en den Godsdienst moest hangen dan aan de vriendschap, die ter begunstiging van deze prinsesse by hem aanhieldt. Vervolgens maakte hy eene vergelyking tusschen haar en Johanna Gray, voor welke Eduard mogelyk geen minder genegenheit hadt dan voor Elizabeth, en die mischien zyne vriendschap ook niet minder waardig was. Wy hebben reets van hare fraaie hoedanigheden gesproken, en zullen voortgaan met haar afbeeldiel op te maken, wanneer wy haar zonder staatzucht den troon, en van daar manmoedig het schavot zullen zien beklimmen. Wy zullen ons vergenoegen, hier alleen by te brengen wat overeenkomst 'er tusschen haar en den koning was, door haren ouderdom, weinig verschillende met dien van dezen vorst; door haren yver voor den Protestantischen Godsdienst, en door hare geleerdheit. Zy was afgerecht in de voornaamste zaken van de Philosophie en Godgeleerdheit; zy verstondt volkomentlyk de Latynsche ende Grieksche taal; zy was voor het overige van eene zachtheit, dat zy de herten van elkeen tot zich trok. Dewyl zy de eer hadt gehad in hare kindschheit nevens Eduard opgevoed te worden, strekte zulks om eene vriendschap, die uit de overeenkomst van genegenheden * tusschen hen geboren was, verder te doen aangroeien: zo dat het den vorst eene vertroosting was, de kroon, die hem het belang van het algemene welzyn noopte Elizabeth te onthouden, te mogen zetten op het hoofd van een zo geliefd persoon.

Deze overweging bragt niet weinig toe om hem tot het voorgestelde middel van den hertog van Northumberlandt te doen besluiten. Hy bewilligde daarook in, en zonder uitsfel te nemen, dewyl zyne ziekte hem waarschouwde, dat 'er geen tydt verzuimt moest worden, deedt hy onder het bewindt van Mylord Montaignu, voorzitter in het hof der algemene pleidoien, verselt van Cecilus, geheimfchryver van Staat, zyne openbrieven opstellen. Men vertoonde daar in des vorsten ongerustheit over den Staat en den Godsdienst, nevens

1553.

Redenen, die hy den koning zande handt greff, om Maria buiten het recht van opvolging te sluiten.

Hy stelt Johanna Gray met Elizabeth gelyk.

Lof van de eerste.

* Sympetia.

Openbrieven van overdraging van de kroon.

1553. vens het gevaar, waaraan zy, byaldien *Maria* en *Elizabeth* op den troon kwamen, zouden bloot gestelt worden: doch deden met een bericht, dat het gebrek harer geboorte haar daar toe onbevoegt maakte; dat zy dus tot de opvolging niet hadden kunnen geroepen worden, noch door den uiterste-wille van wylen den koning, noch door de acte van het Parlement, die het zelve bekrachtigde, om dat des zelfs gezag beneden dat van de wetten was, die de bastaarden buiten sloot. Men voegde daar by, dat zy, volgens de oude wetten van het koninkryk, *Eduard* niet zouden kunnen opvolgen, schoon zy van eene wettige geboorte waren, om dat 'er een dubbele bandt in den bloede ontbrak, zynde zyne zusters alleen van des vaders wege, en niet van de zelve vader en moeder, afkomstig, als hy: zo dat hy, met haar tot erfgenamen te benoemen, de jonge koningin van Schotlandt een ruim veldt zou laten om hare rechten, met die zusters de opvolging te betwisten, te doen gelden, waar door ook het koninkryk in gevaarlyke oorlogen stondt ingewikkelt te worden. By deze redenen, gegrond op vaste wetten, voegde men nog andere, die uit de staatkunde getrokken wierden; namentlyk, dat byaldien men de koninklyke waardigheid aan twee princeessen gaf, zy de zelve op vreemde vorsten konden overbrengen; dat de Hervormde Godsdienst en de roem van de natie dan in gevaar stondt; dat men de wederoplegging van het juk der pauzen, de verandering der wetten, en mogelyk de dienstbaarheid van het koninkryk, dat de vreemdelingen aan hunne staten wilden cynbaar maken, ten hoogste te vrezen hadt. Dit zag op den keizer, die de prinses *Maria* voor den prins *Philips*, zynen zone, ten huwelyk deedt verzoeken. Men voegde daar by, dat indien de verkiezing van een vorst aan de schikking van het volk wierdt gelaten, het gevaar daarom niet te minder baarblykelyk zou zyn; dat in de kuiperyen om de kroon niet de waardigste, maar veeltyds de heerszuchtigste, verkoren wierdt; en dat ze mogelyk zou vervallen aan een man, die de zelve door zyne cuveladen, of door zyne geboorte, zou ontceeren. Om in die ongevallen te voorzien verklaarde de koning, veilig geoordeelt te hebben, een opvolger in de koninklyke familie te zoeken, wiens geboorte geen tegenspraak leedt, en die van beproefde verdiensten was. Hier op benoemde hy *Johanna Gray*, kleindochter van *Maria*, weduwe van *Vrankryk*, de zuster van *Henrik* den VIII, en dochter van *Henrik* den VII, om hem in de koninklyke waardigheid op te volgen. De moeder van *Johanna*, die een graadt nader aan de kroon zou geweest hebben, was nog in het leven: doch zy verklaarde haar recht aan hare dochter af te staan, volgende daar in na de keizerinne *Machtelt*, die de kroon van Engelandt gaf aan *Henrik* den II, haren zone, en de gravinne van *Richmond*, moeder van *Henrik* den VII, die dezen vorst liever op den troon zag dan zich zelve. Deze openbrieven wierden door *Eduard* getekent, met het groot zegel gezegelt, en aan de heeren van den Raadt gezonden, om de zelve door hunne goedkeuring te bekrachtigen.

De moeder van *Johanna Gray* heeft het recht tot de kroon over aan hare dochter.

* *Hayward*,
† *Brown*.

Dus wordt het van een schryver * verhaalt. Anderen † zeggen, dat de koning, het besluit genomen hebbende van de kroon op *Johanna Gray* over te brengen, met uitsluiting van de princeessen, zyne zusters, Mylord *Montaigne* en twee andere rechters ontboodt, hen bevelende, dat zy zich in de Raadkamer zouden begeven, nevens zynen advokaat en procureur generaal, om

den voorflag, dien hy daar te doen hadt, te ondersteunen. Volgens dit laatste verhaal, dat veel breder en omstandiger is, begaf *Eduard*, onlangs gezien zyne zwakheit, zich zelfderwaarts henen. Hy vertoonde aan de vergadering het gevaar, waarin Engelandt zich bevondt door de verandering van de staatswetten en den Godsdienst, die onvermydelyk sechen, byaldien *Maria* na hem tot den troon kwam. Hy verklaarde vervolgens zyn voornemen aangaande de overbrenging van de kroon. De rechters, den voorflag daar van gehoord hebbende, antwoordden, dat de zaak hen ondoenlyk voorkwam; om dat de opvolging door eene acte van het Parlement by het leven van *Henrik* den VIII gezegelt, en gevolgelyk eene wet was, die men niet kon verbreken. De koning liet zich door hunne redenen niet overstaag zetten; in het tegendeel begeerde hy, dat zy zyn schriftelyk verhoogt zouden aannemen, en de acte van overbrenging opstellen. Zy verzochten daar toe eenige dagen uitsstel, het welk hen wierdt toegestaan. Doch wanneer men daar over begon te raadslagen, vondt men zich straf gedwarsboomt door eene wet, die in het eerste jaar der regering van *Eduard* gemaakt was. Deze verklaarde voor verraders van het gemenebest de genen, die ondernemen zouden iets in de opvolging te veranderen, het zy gedurende des konings leven, of na zyne doodt. Zy waren 'er over ontfelt, en gingen by de heeren van den Raadt, om hen te vertonen, dat zy niet, zonder hunnen ondergang, konden toestaan; het geen van hen geesicht wierdt, stellende den Raadsheeren voor ooggen, dat zy zelf een gelyk gevaar liepen. De hertog van *Northumberlandt* bevondt zich toen niet in den Raadt. Vernomen hebbende wat 'er was voorgevallen, ging hy by de rechters, en deedt hen bedreigingen: doch hy kon hen niet doen wankelen. Zy wierden voor de tweede maal ontboden †, en de koning bestrafte hen over de weigering om de acte, waar toe hy hen een verhoogt in geschrift hadt overhandigt, op te stellen. Zy antwoordden, dat dit vruchteloos zou zyn, ten ware het Parlement byeen geroepen wierdt. *Eduard* antwoordde daar op, dat dit zyn oogmerk was: doch dat hy begeerde alvorens eene schikking in de opvolging te maken, en dat hy de acte vervolgens aan het Parlement zou zenden, om de zelve te doen bekrachtigen; dat hy hen dan beval, ten aanzien van de getrouwheit, die zy hem verschuldigt waren, de acte naar behoren op te stellen. Eenigen van den Raadt voegden daar by, dat hunne ongehoorzaamheit als eene misdaadt van gekwetste hoogheit zou opgenomen worden. Deze bedreiging verschrikte hen, en zich tusschen twee even gevaarlyke rotzen in bevindende, meenden zy, onder voordeel van eene uitdrukelyke order, door des konings handt getekent, mits ook vergiffenisbrieven, met het groot zegel gezegelt, erlangende, van dat men hen verplichte tegen de gemaakte wet aan te gaan, zich uit dat gevaar te redden. Dit wierdt hen vergunt, en zy stelden de acte op als naar vereisch van rechters. Doch een van de rechters † weigerde standvastig de zelve te tekenen, onangezien de bedreigingen van den hertog van *Northumberlandt*. Volgens wierdt de zelve gebragt aan den kanceller, om ze te tekenen: doch die staatsdienaar wenschte tot zyne ontlasting, dat ze door den ganschen Raadt mogt getekent worden. Drie en dertig tekenden de zelve op den 21 Juny. *Craumer* was niet van het getal: hy bevondt zich sedert des beschermeheers val selden in den Raadt. Van de acte van overbrenging der kroon gehoord hebbende, meende hy, dat ze de wetten

1553. *Eduard* doet opening van zyn voornemen in den Raadt wegens de overbrenging van de kroon.

Men vindt de zaak onmogelyk.

Zwaarteit daar ontrent gevonden.

den 11 Juny.

Eduard wil gehoorzaamt zyn.

Het middel, dat de rechters ontvonden.

† *Hales*.

Craumer weigert de acte te ondertekenen.

1553. beledigde, en besloot de zelve niet te onderschryven. Dus, wanneer men hem de tekening kwam afvorderen, weigerde hy zulks (a). Wat de Raadt ook zeide, niets was bekwaam hem daar toe te bewegen. De koning moest 'er zich mede bemoeien. Hy vertoonde dezen kerkvoogdt zo levendig de beweegredenen, die hy gehad hadde om de kroon over te brengen; de verwoefing, die hy in het ganfche koninkryk voorzag, en den geheelen ondergang van den Godsdienst, indien *Maria* hem opvolgde, dat *Cranmer*, die een ongemeenen yver voor de hervorming hadt, zich eer verwonnen dan overtuigt zag. Dit geschiedde echter niet zonder moeite, en zonder langen tydt zyne redenen tegen die van den koning te hebben ingebracht. *Maria* was 'er in vervolg van tydt weinig over voldaan, en hy was een van de eerften, die deze wraakzuchtige vorstin, zo haast als zy den troon hadt beklommen, aan haren wrevelmoedt opofferde. *Cecilias*, geheimfchryver van Staat, die van deze zake bericht heeft gedaan, met het oogmerk van zich te rechtvaardigen, zegt, dat hy de acte van overbrenginge als getuige hadt getekent, om verzekering te kunnen geven, dat hy den koning die hadt zien tekenen, waar toe de bediening van zyn ampt hem onvermydelyk verplichtte: doch dat hy geweigert hadt de zelve in hoedanigheit van Raadsheer van Staat te tekenen.

Men ziet door de wederftreving van deze wyze en ontbaatzuchtige staatsdienaars, hoe gevaarlyk het is de opvolging in de koninklyke waardigheit van eene vrywillige fchikking te doen afhangen. De zelve moet een vast grondbeginsel hebben. De geboorte geeft dit recht, uit kracht van de grondwet, waar op het zelve gevestigd staat, en het welk de geen, die regeert, niet kan veranderen. Neemt deze zekerheit weg, en gy zult het koninkryk in verwarring gebragt zien. Hier in de onveranderlyke order van opvolging te handhaven is een bolwerk voor de rust, het welk ook niet gebroken kan worden, zonder een ingang te openen voor oproerigen en inlandfche oorlogen; eene onderneming, die altoos strafbaar, en der zelve aanvoerders niet felden rampspoedig is. Dit ondervondt de hertog van Northumberlandt zelf eenigen tydt daar na.

Men moet niet vergeten, dat de keizer en de koning van Vrankryk in deze zake deel wilden hebben. De eerste, *Eduards* ziekte vernomen hebbende, dacht op het huwelyk van zynen zone *Phillips* met *Maria*, naaste erfgename van het koninkryk, dat zo aan haar stondt te beurt te vallen. Het Fransche hof, dat dien toeleg ontdekte, was 'er nydig over, en trachtte het zelve te verdedelen. Naardien het kennis hadt van de handelingen van den hertog van Northumberlandt, meende het niet beter te kunnen doen dan hem te ondersteunen. *Henrik* de II zondt een afgezant naar Londen, die de stoutheit des hertogs stysde, hem met alle voorfpraak van den koning, zynen meester, byftaande. Hy hielp hem die van Engelandt overtuigen, dat hy, over de veertien jaren zynde, de volheit van zyne macht kon gebruiken, en dat zyne minderjarigheit, naar het voorbeeldt van die van Vrankryk, om de dertien jaren en eenen dag geëindigt was; dat hy derhalven eene fchikking kon maken omtrent de opvolginge in het koninkryk, daar toe een perfoon benoemende, die van koninklyken bloede was, met uitsluiting van *Maria* en *Elizabeth*,

(a) Zie in de Gefchiedenisse van zyn leven, door *Strype*, den wedertand, dien deze prelaat betoonde tegen deze acte.

welke hare onwettige geboorte belette in het zelve op te volgen. De afgezant boodt teffens den byftandt van zynen koning de erfgenaam aan, die *Eduard* wilde benoemen. Men behoeft niet te twyffelen, of de aanhoudingen van Vrankryk hadden hare uitwerkingen: doch het is zeker, dat den koning niets meer aan het herte raakte dan het belang van den Godsdienst, waar uit de hertog al zyn voordeel trok.

Des konings ziekte verergerde van dag tot dag. Hy lag aan eene zware zinking op de borst, waar mede hy al van het begin van January af bezet was geweest; en dewyl de geneesmiddelen zyne kwaal meerder deden ontfteken, in plaats van verminderen, dacht men, dat de oorzaak daar van niet natuurlyk was. Het volk, dat vry wat tot het mistrouwen overhelt, en het welk geloofde overtuigende redenen te hebben om den hertog van Northumberlandt verdacht te houden, beschuldigde den zelve dezen jongen vorst vergeven te hebben. Men zeide, dat hy den oom om geen andere reden het leven benomen hadt, dan om naderhandt zynen neef het zelve lot te doen ondergaan, en dat de doot van den hertog van Sommerfet een voorfpiel was geweest van die van den koning. Het is waar, dat de geneesmeesters de grond-oorzaak van eene zo kwaadaardige en ongeneeslyke zinking niet begrypen konden. De zelve was niet toe te fchryven aan de mafelen en kinderpokies, die *Eduard* in den voorgaanden jare reets gehad hadde, en waar van hy volkomenlyk genezen was. De verkoudheit, welke hy op de reize in de provinciën, waar van wy boven gefproken hebben, na dat hy van die twee kort achter een volgende ziekten was opgeftaan, gekregen hadt, hing hem ook niet meer aan. Men hadt hem zelfs nooit in zo goede gezondheid gezien, en was nooit in zulk eene blyde hope geweest, dat eene regering, waar van het geluk der natie afhing, van langen duur zou zyn; wanneer hy fchielyk door eene ziekte wierdt aangegrepen, die alle de toevallen van een langzaam-werkend vergift hadt, zo het anders inderdaadt geen gewrogt daar van geweest is. De geneesheeren wiften niet wat zy 'er vandenken zouden: doch hunne hulpmiddelen vruchteloos ziende, wanhoopten zy aan zyne herftellinge. In dien tydt boodt zich eene vrouw aan, die voorgaf hem te zullen genezen. Haar naam wordt niet gemeld; men verhaalt slechts, dat zy begeerde, dat de koning aan haar wierdt overgelaten, en dat men des zelfs geneesmeesters deedt vertrekken. Voor het overige weigerde zy opening te geven van de wyze, op welke zy den vorst meende te behandelen, als mede van de gedachten, die zy van zyne ziekte hadt. De voorflag van deze vrouwefcheen minder redelyk dan vermetel. Men besloot echter zulks toe te ftaan, om dat 'er geen andere raadt meer overig was. De Raadt vergaderde daar over, en na de geneesheeren gehoord te hebben, die de ziekte ongeneesbaar oordeelden, dankten zy de zelve af, om den koning in handen van eene vrouwe over te geven, die voor zyne geneezinge inftondt. Men meende niets te wagen met dus te werk te gaan, hoe roekeloos het ook fcheen, dewyl 'er van den kant der geneesmeesters niets te hopen was.

Het duurde kort of men kreeg 'er berouw van: wel verre dat deze vrouw den koning verligting toebragt, lzy maakte hem nog veel zwakker, en bragt hem in weinig dagen tot het uiterfte. Hy lag geheel klam, zonder beweging van pols, zonder ademhaling; met verdoofde oogen en een bleek aangezicht, byna geen teken van le-

Dekoning
verplicht
hem daartoe.

Bedenkingen
op de acte
van over-
brenging.

Mazaray.

De koning
van Vrank-
ryk begun-
ftigt den he-
melyken
handel van
den hertog
van Nor-
thumber-
landt.

Hayward,
Goodwin,
Burnet.
Des konings
ziekte neemt
toe.
Men beschul-
digt den her-
tog van
Northum-
berlandt hem
vergeven te
hebben.

De genees-
meesters
wanhoopen
aan zyne ge-
neezinge.
Men geeft
hem over aan
eene vrouwe.

1553. ven meer gevende. Men riep de geneesheeren weder by hem: doch hunne kunnst was vruchteloos, en de natuur hadt hare krachten verloren. Den koning in een zo bedroefden staat ziende, gingen zy weg, de schouders optrekkende, en zonder iets te zeggen. Zy deden uit hunne gebaarden en stilzwygendheit oordeelen, niet alleen, dat 'er niets te hopen was, maar zelfs, dat 'er vermoedens waren, die zy niet dorsten aan den dag brengen. Zommige van hen konden echter zich niet wederhouden daar omtrent enigermaten uit te varen. Zy klaagden alleen geroepen te zyn welstaanshalven, wanneer men verzekert was, dat de koning het 'er niet zou doorhalen. Zy voegden daar by, dat zyne kwaal ongeneeslyk schieen, toen men hen wegzondt, doch dat 'er echter iets van des vorsten jonkheit te hopen was geweest, zo wel als van de geneesmiddelen, die te recht en in een betonend aanwys van de natuur, wier pogingen men ondersteunt zou hebben; waren aangelegt. Dat men deze gewone wegen niet was ingeslagen, zodanig als de order van de Voorzienigheid die gestelt hadt, en, buiten den regel gaande, middelen, die misfchien ook niet onzondig waren, en welker tekenen hen ten minste verdacht schieen, gebruikt hadde.

List van den hertog van Northumberlandt om de prinsessen in zyne macht te krygen.

Zy ontsnapten het.

De doodt van Eduard na-dert.

Men twyffelden niet, of zy waren van gedachten, dat de koning vergeven was, en dat de hertog van Northumberlandt die vrouw hadt omgekocht, om de misdaadt, de welke hy begonnen hadt, te volvoeren. Doch hy bekreunde zich al zo weinig aan dit gerucht, als aan de voorgaande; en alleen denkende om zyn oogmerk zeker te doen gelukken, verplichtte hy den Raadt om *Maria* en *Elizabeth* uit des konings name te ontbieden, onder voorwendfel van hem in zyne ziekte op te passen. Ondertusschen geschiedde dit met toeleg om zich van hare personen te verzekeren. Daar zyn schryvers, die alleen gewag maken van *Maria*, en die zeggen, dat zy zich op weg begeven hadt, zonder eenig kwaad vermoeden te hebben op den strik, dien men haar zette, niets wetende van de acte van overbrenging van de kroone, en menende in het tegendeel, dat haar broeder haar alleen by zich riep, om haar de zelve op het hoofd te zetten. Dus door eene aangename hope misleid wordende spoedde zy haren weg; en zy was niet meer dan anderhalve dagreizens van Londen, wanneer men haar in stilte bericht kwam geven van den staat des konings, en van de bedrieglykheit des briefs, dien men haar geschreven hadt. Zy keerde terstondt te rug, en kwam weder in haar huis van Hunsden, om de tyding van een overlyden af te wachten, dat haar op den troon moest brengen.

Ondertusschen naderde het levenseinde van *Eduard*, en hy worstelde toen al met de doodt. De zelve bragt hem evenwel geen vreze aan. Met het begin van zyne ziekte hadt hy al betuigingen gedaan, dat hy zich ten eenemale onderwierp aan den wille Gods, alleen wenschende te leven om de liefde tot de kerk, welker rampen hy voorzag; maar ondertusschen van blydschap opgetogen zynde van den hemel met de aarde te zullen verwisselen. De maatregels, die hy meende genomen te hebben tot beveiliging van de hervorminge, met een persoon tot het ryksbestier te roepen, wier yver en deugd hem bekend waren, baarden hem eene grote gerustheit des gemoeds: doch het ligchaam voelde zich daar door niet verkwikt. Echter was zyne pyn en zwakheit niet bekwaam om zyne Godvruchtige oefeningen te stemmen. Zy schieen zelfs vuriger in den tydt,

dat zyne krachten het meest waren afgenomen. 1553. Men hoorde hem den zelve dag, op welken hy *Zyne Godstierf*, en een weinig te voren dat hy den geest *vrucht* gaf, dit heerlyk gebedt, dat zo levendig het verlangen van eene ziele, die naar den hemel streeft, afschetsst, uitstorten: *O Heere! verlos my van dit ellendig leven, en ontfang my, indien het uw welbehagen is, onder het getal van uwe uitverkorenen. Uw wille geschiedde, o Heere! en niet de myne. O Godt! in uwe handen bevele ik mynen geest. Gy weet, Heere, hoe veel groter myn geluk zou wizen, met U in het Paradys te zyn. Ik zou wel nog eenige jaren op de aarde wenschen te leven: doch alleen uit medelyden voor uwe kinderen. Herstel my, o Godt! om bunnen wille, indien het uw welbehagen is, weder in gezondheit, op dat ik verder moge in hunne veiligheid voorzien. Heere Godt! zegen uw volk, en bewaar uw eigendom. Zegen het Engelsche volk, dat gy verkoren hebt. Bescherm dit koninkryk tegen des zelfs vyanden, en tegen die van de waarheit. Handhaaf aldaar den zuiveren Godsdienst, op dat ik en myn volk uwen beiligen name loven om Jesus wille.*

Hy meende zich met Godt in eenzaamheit, en alleen zynde, te onderhouden; en zich geheel aan zyne Godvruchtige gedachten overgegeven hebbende, was het buiten zyn weten, dat hem iemand gehoord hadt. Hy bemerkte het toen hy geëindigt hadt; en de genen, die zyn bedt omringden, aanzieude, schieen hy 'er ongerust over, als of het hem moede, dat men hem in eene alleenpraak tot Godt, die de eenzaamheit vereifcht, en de ydele eer vliedt, gehoord hadde. Die geringe kwelling ging wel haast over; en de omstanders een bly gelaat tonende, zeide hy tegen hen, dat hy Godt daar zo even gebeden hadt. Hy leefde niet lang daar na. Wanneer hy voelde, dat de doodt hem op de lippen zat, zeide hy tegen den ridder *Sidney*, die hem in de armen hieldt: *Ik sterf; daar by voegende: Heere, zy my genadig!*

en ontfang myne ziel! Dit gezegt hebben- *Zyne laatste woorden,* de scheidde zyne verheve ziel van zyn vergankelyk ligchaam, en deze jonge vorst wierdt Engelandt by ongeluk, of door de misdaden der natie, dus ontrukkt. De lykreddenen, die na zyne doodt over hem gedaan wierden, leiden het op de zonden der Engelschen. Dus uitte zich *Ridley*, bisschop van Londen, daar omtrent, in eene redenvoering, die hy schreef onder den tytel van: *Rouwklagen van Engelandt.* Hy hekelt daar in de verdrukking, den hoogmoedt, de onmatigheit, de asperlingen, de verachting van den Godsdienst, en stelt deze ondeugden de oorzaak van des Hemels toorn, waar van het koninkryk, door het onherstelbaar verlies, al de strafheit hadt gevoelt.

Eduard stierf den 6 July in zyn paleis van Greenwich, en wierdt den volgenden 9 Augusty begraven, zonder dat men zegt dat zyn ligchaam geopent is. Het is niet waarschynlyk, dat men hem meer dan enen maand bewaart hebbe, gelyk men deedt, zonder dat hy gebalzemt was: doch de stilzwygendheit der schryvers omtrent deze plegtigheit doecht zien, dat zy niet in het openbaar verrecht wierdt, en de zorg, die men droeg om de zelve voor het volk geheim te houden, hielp niet om des zelfs vermoedens weg te nemen. Het ligchaam wierdt te Westmunster gebragt, en by dat van *Henrik* den VII, zynen grootvader, in het koninklyke graf, dat die vorst hadt laten bouwen, bygezet. *Zyne begravenis geschiedde* *Zyne begravenis,* de zonder pracht: doch des volks droefheit verstrekte de zelve tot een sieraadt; en dit gebrek van statie bragt zelfs veel toe om den rouw, diert ganfch Engelandt over eene doodt, die het zelve

1553. zo rampspoedig was, bedreef, verhevenheit by te zetten.

Kortbegryp
van zyn le-
ven en rege-
ting.

Dit was het einde van *Eduard*. Hy leefde maar zestien jaren, en regeerde 'er zes en een half. Zyn leven en ryksbewindt was te kort om hem de tytels van heldt en overwinnaar te hebben kunnen verkrygen: doch hy verdiende nog groter van wegens de liefde zynes volks tegen hem, en van wegens de verwondering van de ganiche wereldt. Hy was deugtzzaam, zo wel als gematigt; mildadig, zonder verkwisting; zuinig, zonder gierigheid; zachtmoedig, rechtvaardig en wys; bedreven in talen en vrye kunsten; volkomenlyk onderwezen in den Godsdienst en in het bewindt van zyn koninkryk; op al het merkwaardige acht nemende, dat in vremde landen voorviel; redenerende over de zaken van zyn hof en over die van andere hoven van Europa met zo veel sehranderheit, dat zyne staatsdienaars, zo wel als de afgezanten van zyne bondgenoten, daar over verbaalt stonden. De onderhandelingen, welke hy met deze laatste hadt, gaven hen een verheven denkbeeldt van zyne verdiensten; en dewyl zy zodanige blyken daar van gezien hadden, verbreidden zy de zelve, op hunne te rug komst, in de koninkryken, die hen afgezonden hadden. Hier door wierdt de roem van dezen vorst wyd en zyd en met luister overgedragen. Zyn omme-gang met geleerde mannen deedt daar ook veel toe. Alle verbreidden zy om het zeerst de wonderen, waar over zy bekoort waren geweest. Wy hebben de beschryving gezien, die 'er *Cardanus* van gemaakt hadt, zeggende, dat deze vorst zeven talen sprak; dat hy de vrye kunsten hadt begunstigt eer hy de zelve recht kende, en daar kennis van hadt gekregen, voor dat hy oud genoeg was om 'er zich van te bedienen. De natuur hadt hem niets geweigert dan eene bestendige gezondheid en een lang leven. De genade gaf hem nog meer dan de natuur. Zyn yver hem met de eerste doende zamenlopen, bragt hy de goede hoedanigheden van de andere tot een uitmuntenden trap. Hy boette door de levendigheid van zynen geest het gebrek van gezondheid, en vergoedde de korthheit des levens door een onsterffelyken roem. Hy was van een doordringend en edel vernuft, doch verdedigde zich alleen tot nutten arbeid. In het behandelen van zaken van Staat of Godsdienst waren alle zyne zorgen zo wel, als al zyn vermaak gelegen. Dagelyksh wierden hem de overleggingen van den Raadt toegezonden, die hy in een kasje floot, waar van hy alleen den sleutel bewaarde. Hy beminde zyn volk, was heusch omtrent vremdelingen; vriedelyk tegen iedereen, en vol erkentnisse omtrent de genen, die hem gedient hadden. Zyne goedaardigheid blonk uit in een groot getal Raadsheeren, die hy tot de eerste waardigheden verhief: doch *Fitz-Patrik* wierdt schiclyk zyn gunsteling, en men ziet in de zorge, die hy tot zyne onderwyzinge besteedde, al de tederheit van een goed leermeester. Zyne genegenheit duurde voor het overige niet langer dan de verdiensten der genen, welke hy daar mede vereerde, en hy wendde de zelve nooit meer tot hen, wanneer men hem van

1553. hunne onwaardigheid overtuigt hadt. Hy gaf beide zyne oomen aan de strafheit der wetten over, en al de vriendschap, die hy voor den hertog van Sommerfet hadt, was niet bekwaam, toen hy hem oordeelde schuldig te zyn, hem de handen van het gerecht te ontrukken. Evenwel kwamen hem deze slagtoffers duur te staan. Geen vorst was ooit minder wreed. De zachtheit, het medelyden, de liefdadigheid waren zyne natuurlyke deugden. Zyn ganiche leven was eene gestadige oefening van de eerste; hy gaf duizend blyken van de tweede, voornamentlyk in den wederstandt, dien hy boodt, als men hem vergde tot het tekenen van het doodvonnis van die *Johanna van Kent*, waar van wy boven gesproken hebben; en de Godshuizen, welke hy oprechtte ten dienste der behoeftigen, roemen nog heden zyne liefdadigheid. Hy wendde een naauwkeurige zorg aan om de gerechtigheid te doen handhaven, inzonderheit omtrent de armen; om den koophandel te begunstigen en te verzekeren; de geldmiddelen op een behoorlyken voet te schikken, en om zyne schulden te betalen. Kortom, het zou bezwaarlyk vallen te zeggen, welke zyne gebreken waren, en aan welke deugden het hem nog mangelde. De Godvrucht kroonde die alle. De liefde, die hy voor den Godsdienst hadt, en zyn onvermoeide yver om des zelfs voortgang te bewerken, zyn 'er doortlaande bewyzen van.

Zyne doot was zyn leven waardig. Hoewel hy nog jong was, leefde hy echter zo als het een koning betaamt, en hoe groot een koning hy ook was, stierf hy echter zo onnosel als een kindt. Zo vele uitmuntende hoedanigheden deden hem noemen den *Jofia van Engelandt*; en men vindt dien tytel in verscheide boeken, die zelfs langen tydt na zyne doot geschreven zyn. Zommigen gingen verder, en stelden hem onder het getal der Heiligen, met den naam van *Sint Eduard*. Wy kunnen niet stilzwygende voorbygaan het graf-schrift, waar mede *Cardanus* zyne nagedachtenis vereerde, en zullen het verhaal van zyne regeringe daar mede besluiten. Het zelve is in het Latyn opgesteld, en komt op dezen zin uit:

't Heelal versmelte in rouwgeween!
Het derft zyn sieraadt, daar des vorsten oogen luiken:
De troon, de jonkheit, deugd, en zachte aanmin-
nigheên,
't Schynt al met EDUARD in 't nare graf te duiken.
O Busch! waar in 't gebeent' verrot,
Lij, dat deez' waarzen hem op zynen eergraf roemen:
Vorst EDUARD hadt hier der schoonste dingen lot;
Zo wordt een' lalie, zo een' purp're roos geknot;
Haar ryk duurt maar een dag, zo kort als schoon te
noemen.

Terwyl iedereen des konings doot betreurde, was de hertog van Northumberlandt verheugt, en scheen door zyne verraderfche blydschap de algemene droefheit te bspotten. Zyne vreugt was echter van geen duur. Wy zullen zyne verhefing en zynen val byna op een en den zelve dag zien.

De lof, die
men hem
nadaagt.